

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi queda condicionat a l'acceptació de les condicions d'ús establertes per la següent llicència Creative Commons: http://cat.creativecommons.org/?page_id=184

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis queda condicionado a la aceptación de las condiciones de uso establecidas por la siguiente licencia Creative Commons: <http://es.creativecommons.org/blog/licencias/>

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis it is limited to the acceptance of the use conditions set by the following Creative Commons license: <https://creativecommons.org/licenses/?lang=en>

**MANUEL ROCAMORA VIDAL (1892 - 1976):
COL·LECCIONISTA I PINTOR**

Laia Soler Moreno

Director: Bonaventura Bassegoda Hugas

Tesi doctoral per optar al títol de doctora en Història de l'Art

Departament d'Art i de Musicologia

Facultat de Filosofia i Lletres

Universitat Autònoma de Barcelona

2019

Portada: retrat de Manuel Rocamora Vidal, data desconeguda. FCPR.

*“Quiero que mis vestidos vayan y vengan,
sean vistos y comentados. No concibo a
un coleccionista que guarde su colección
únicamente para sí.”¹*

*– ¿De qué pieza no querría desprenderse
nunca?*

*– La muerte hace que uno se desprenda
de todo.”²*

Declaracions de Manuel Rocamora Vidal
a la premsa, 1957 i 1969.

¹ Sempronio. “Frufrú.” *Diario de Barcelona*, 12/9/1957.

² Del Arco, Manuel. “Mano a mano: Manuel Rocamora.” *La Vanguardia*, 29/11/1969.

ÍNDIX

Acrònims	1
Agraïments	3
INTRODUCCIÓ I ESTAT DE LA QÜESTIÓ.....	7
1. MANUEL ROCAMORA VIDAL: ASPECTES BIOGRÀFICS.....	15
1.1. Família Rocamora Vidal	17
1.1.1. Primera generació: avis paterns i materns	17
1.1.2. Segona generació: progenitors	19
1.1.3. Propietats	21
1.1.4. Estil de vida.....	24
1.1.5. Enterraments.....	24
1.1.6. Tercera generació: germans Rocamora Vidal	27
1.2. Empreses familiars	31
1.2.1. Fàbrica de sabó Rocamora	31
1.2.2. Indústria tèxtil “Vidal Hijos”, explotació banys “El Astillero” i casa naviliera “Sala y Vidal”	41
1.3. Biografia de Manuel Rocamora Vidal	45
1.3.1. Infantesa i adolescència.....	46
1.3.2. Joventut	47
1.3.3. Maduresa	50
1.3.4. Vellesa.....	69
1.4. Cercle social	71
1.4.1. Artistes plàstics	72
1.4.2. Músics	87
1.4.3. Escriptors	93
1.4.4. Burgèsia i aristocràcia.....	95
1.4.5. Col·leccionistes.....	98

2. COL·LECCIONISME: FACETA MÉS DESTACADA	101
2.1. Antecedents: gustos artístics familiars	103
2.1.1. Afició a l'art dels progenitors.....	103
2.1.2. Col·lecció d'Antonio Rocamora	105
2.1.3. Antonio i Manuel Rocamora: dues col·leccions molt diferents entre si	110
2.2. Introducció a les col·leccions de Manuel Rocamora.....	113
2.3. Préstecs a exposicions	121
2.3.1. Indumentària	123
2.3.2. Altres col·leccions	152
2.4. Donacions	175
2.4.1. Indumentària	175
2.4.2. Altres col·leccions	188
2.4.3. Llibres	212
2.5. Col·lecció d'indumentària	223
2.5.1. Introducció al col·leccionisme tèxtil de Catalunya.....	223
2.5.2. Descripció de la col·lecció Rocamora d'indumentària.....	231
2.5.3. Peces destacades	239
2.5.4. Importància i valoració	265
2.5.5. Trajectòria: formació i ubicacions	277
2.6. Col·leccions no donades i conservades a la Fundació Cultural Privada Rocamora	335
2.6.1. Indumentària	338
2.6.2. Nines, autòmats i teatrins	340
2.6.3. Pintura i paletes de pintor	341
2.6.4. Dibuix	345
2.6.5. Escultura i figures de pessebre.....	348
2.6.6. Ceràmica i porcellana	349

2.6.7. Vidre	352
2.6.8. Mascarons de proa i objectes relacionats amb la navegació.....	353
2.6.9. Reclams publicitaris.....	354
2.6.10. Objectes aerostàtics.....	357
2.6.11. Objectes arqueològics	358
2.6.12. Medalles	360
2.6.13. Capses	362
2.6.14. Mobiliari	363
2.6.15. Llibres	365
2.6.16. Targes de visita	370
2.6.17. Exlibris.....	372
2.6.18. Gravats i litografies.....	374
2.6.19. Guardes de llibres	375
2.6.20. Autògrafs.....	376
2.6.21. Jocs de cartes.....	379
2.6.22. Petjapapers	380
2.6.23. Postals i <i>christmas</i>	381
2.6.24. Documentació	382
2.6.25. <i>Ephemera</i>	386
3. PINTURA: TRAJECTÒRIA I OBRA	391
3.1. Formació i rutina pictòrica	395
3.2. Exposicions	399
3.2.1. Exposicions individuals	399
3.2.2. Exposicions col·lectives.....	413
3.2.3. Premis i concursos	418
3.3. Valoració crítica	421
4. ESCRITURA: HETEROGENEÏTAT DE PUBLICACIONS	433

5. PROMOCIÓ CULTURAL: LABOR SOBRETOT BARCELONINA	449
5.1. Fundador d'associacions	453
5.2. Membre d'associacions	457
5.3. Membre del patronat de museus	463
5.4. Organitzador d'esdeveniments socials	467
5.5. Mereixedor de reconeixements.....	469
6. LLEGAT: FUNDACIÓN CULTURAL PRIVADA ROCAMORA	473
6.1. Creació i condicions segons l'acta testamentària de Manuel Rocamora....	475
6.2. Primera etapa: presidència de Tomás Caminal Casanovas (1976-1991) ...	477
6.3. Segona etapa: presidència d'Antonio Rocamora Pellicer (1991-2000).....	479
6.4. Tercera etapa: presidència d'Eduardo Rocamora Trías (2000-actualitat) ..	481
CONCLUSIÓ.....	485
BIBLIOGRAFIA	491
APÈNDIXS.....	523
Apèndix I. Exposicions i concursos de pintura amb participació de Manuel Rocamora	525
Apèndix II. Catàleg de pintures de Manuel Rocamora.....	543
Apèndix III. Publicacions de Manuel Rocamora	609
Apèndix IV. Documentació	617
Apèndix V. Imatges	631

ACRÒNIMS

AFB	Arxiu Fotogràfic de Barcelona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHCOAC	Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya
AHPB, CNC	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, Col·legi Notarial de Catalunya
AM	Arxiu Mas
AMC	Amics dels Museus de Catalunya
AMCB	Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona
AMP	Arxiu Municipal de Palafrugell
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
BNC	Biblioteca Nacional de Catalunya
BNE	Biblioteca Nacional d'Espanya
CDMT	Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa
FCPR	Fundación Cultural Privada Rocamora
MAC	Museu d'Art de Cerdanyola
MAVC	Museu Arxiu Víctor Català
MDB	Museu del Disseny de Barcelona
MDMB	Museu de la Música de Barcelona
MEV	Museu Episcopal de Vic
MMB	Museu Marítim de Barcelona
MNAC	Museu Nacional d'Art de Catalunya
RACBASJ	Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi
RCB	Registre Civil de Barcelona
TMCM	Thermalia, Museu de Caldes de Montbui

AGRAÏMENTS

Al llarg d'aquest apassionant camí investigant sobre Manuel Rocamora, he comptat amb la col·laboració de diverses persones que m'han ajudat de diverses maneres, ja sigui orientant-me en la recerca, compartint amb mi els seus coneixements o donant-me suport i brindant-me la seva amistat, a les quals els hi vull dedicar unes paraules d'agraïment, esperant que se'm disculpi en cas que m'oblidi d'algun nom.

Per començar voldria donar les gràcies al Dr. Bonaventura Bassegoda, tutor i director de la tesi, pel seu guiatge, les seves valuoses aportacions i paraules d'encoratjament, però sobretot per haver cregut en mi i haver-me donat l'oportunitat. Des de que el vaig conèixer com a professor en el grau d'Història de l'Art i posteriorment al màster, em va ensenyar a apreciar el món del col·leccionisme d'art. A continuació, vull agrair al president de la Fundació Cultural Privada Rocamora, Eduardo Rocamora, la confiança i l'amistat que m'ha ofert, obrint-me les portes de la seva institució i posant-me totes les facilitats al meu abast. Aquest fet ha suposat que la feina de la tesi no resultés gens solitària, cosa que agraeixo profundament. M'he sentit molt a gust col·laborant amb l'entitat, coneixent especialistes a través de la mateixa i emportant-me els millors records i experiències. El meu agraiement es fa extensible a tots els membres de la família Rocamora que he tractat, especialment a Carmen Trías i a Marcos Rocamora, els quals van conèixer personalment el col·leccionista i m'han explicat diverses anècdotes que m'han ajudat a formar-me una impressió sobre la seva personalitat; i també a Jaume Romagosa, el qual em va facilitar nombrosa informació sobre els membres de la nissaga. Vull mencionar també a les persones relacionades en major o menor mesura amb la Fundació Rocamora, com són Laia Chic i Clara Reverter (antigues estudiants en pràctiques) i Elisabeth Aisa (guia de Cases Singulares), per avisar-me sempre que trobaven qualsevol informació que em pogués interessar per a la meva investigació. També a Farida Ben Ali, treballadora de la institució, per les bones estones.

D'igual manera he de posar en relleu a tots els professionals que m'han aportat la seva visió i coneixements sobre diverses matèries. A Àngels Busquets, Rossend Casanova, María Antonia Casanovas, Àngels Creus, Rosa Maria Martín, Francesc Miralpeix, Aitor Quiney i Antonio Vélez, pels seus comentaris sobre les col·leccions conservades a la Fundació Rocamora; a Josep Casamartina, per facilitar-me la correspondència entre Manuel Rocamora i Ismael Smith (consultable al Museu d'Art de Cerdanyola) i parlar-

me sobre la seva amistat, a part de la labor desenvolupada des de la Col·lecció Antoni de Montpalau, dirigida per ell mateix; a Esther Garcia-Portugués per revelar-me un altre amic artista de Rocamora, Mariano Andreu i, per últim, a Mònica Piera per la seva assistència respecte al mobiliari de l'habitatge dels pares del col·leccionista. Tant a Martín, Quiney, Casamartina i Garcia-Portugués, a més d'Ismael Núñez, conservador de la Col·lecció Antoni de Montpalau, vull agrair també la seva amistat i consells. D'altra banda, vull reconèixer la valuosa ajuda dispensada novament per Rosa Maria Martín i Sílvia Ventosa en matèria d'indumentària, concretament sobre les peces donades a l'Ajuntament de Barcelona. Ventosa, a més, ha posat a la meva disposició les reserves del Museu del Disseny, juntament amb la restauradora Montserrat Xirau.

Tampoc voldria oblidar la contribució de Mercè López, la qual m'ha facilitat nombroses dades relatives a la col·lecció de Lluís Tolosa, objecte de la seva investigació doctoral. A més, vull fer menció a Josep Bacardit de la Fundació Cultural Montcada, que em va guiar pels diferents indrets de Montcada i Reixac relacionats amb la família Rocamora, i a Joan Alfonso, actual propietari de Can Rocamora a la mateixa localitat, que molt amablement em va permetre entrar i poder admirar la casa per dins.

D'igual manera vull donar gràcies al personal que m'ha atès als següents museus, arxius i altres institucions: Museu d'Història de Barcelona, Museu Marítim de Barcelona, MAE – Centre de Documentació i Museu de les Arts Escèniques, Museu de la Música, Museu Picasso de Barcelona, Museu del Disseny de Barcelona, Biblioteca Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú, Museu Episcopal de Vic, Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa, Museu Thermalia de Caldes de Montbui, VINSEUM Museu de les Cultures del Vi de Catalunya, Museo de Historia de Madrid, Museo Histórico Militar de Valencia, Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Mas, Arxiu fotogràfic de Barcelona, Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Arxiu Municipal Districte d'Horta-Guinardó, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris, Arxiu Municipal de Palafrugell, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, Reial Acadèmia de Bones Lletres, Amics dels Museus de Catalunya, El Pou – Grup d'Estudis de la Vall d'Horta i la Muntanya Pelada, Acadèmia Granados-Marshall, Cementiris de Barcelona, Registre Civil de Barcelona, Biblioteca de Catalunya i Biblioteca Joaquim Folch i Torres del Museu Nacional d'Art de Catalunya.

I, per últim però no per això menys importants, vull dedicar un record a la meva família i amics que m'han mostrat tot el seu suport, però especialment als meus pares, Jordi i Marisa, i al meu promès, Gerard, que no han dubtat en donar-me un cop de mà sempre que ho he necessitat.

INTRODUCCIÓ I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

El nom de Manuel Rocamora Vidal (Barcelona, 2 d'abril de 1892 – 6 de febrer de 1976) sol vincular-se a la seva important col·lecció d'indumentària antiga i és reconegut dins el sector especialitzat de la història de l'art, mentre que pel públic general encara roman força desconegut. Bona part de la fama de Rocamora va ser aconseguida gràcies a la donació de la sèrie esmentada a l'Ajuntament de Barcelona, formalitzada el 1969 tot i que el col·leccionista ja l'havia ofert de paraula uns quants anys abans. Per ubicar un conjunt ingent de més de 4.000 induments, el consistori considerarà l'habilitació d'un museu que portaria el nom del personatge i integraria tot el seu fons, situat al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada. Precisament aquest fet tan destacat, juntament amb la qualitat de les peces, ha propiciat que la seva col·lecció d'indumentària sigui la única que es realci, quan Rocamora va aplegar moltes altres sèries que s'han vist totalment eclipsades. Així mateix, la resta d'activitats que va cultivar a part del col·leccionisme, com varen ser la pintura, l'escriptura i la promoció cultural, s'han mantingut pràcticament desconegudes fins a dia d'avui.

Els objectius principals de la present tesi doctoral són analitzar en profunditat totes les ocupacions del personatge, així com les seves diferents col·leccions, i reconstruir la formació i el recorregut de la col·lecció més destacada, que és la d'indumentària. D'aquesta manera es vol exposar i reivindicar la important aportació de Manuel Rocamora dins el món del col·leccionisme català del segle XX. Pel que fa a la metodologia, les fonts més usades han estat les hemerogràfiques (doncs el col·leccionista va ser notícia a la premsa en nombroses ocasions) i les documentals (pertanyents a arxius com el de la Fundación Cultural Privada Rocamora, l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona o el Centre de Documentació del Museu del Disseny de Barcelona, entre d'altres), encara que també s'han consultat fonts bibliogràfiques (especialment els llibres escrits per Rocamora, ja que les publicacions sobre ell són escasses) i, en la mesura del possible, testimonis orals.

La investigació es divideix en sis capítols principals. El primer d'ells versa sobre la biografia del protagonista, on es començarà exposant la història de la seva família i de les empreses que varen fundar, aspectes que permeten comprendre l'origen tant dels interessos culturals com de la fortuna econòmica del col·leccionista, que li va ser útil per dedicar-se al complet a les seves aficions. A continuació es donarà pas al recorregut vital del personatge, exposant les seves experiències, habitatges que va ocupar i altres

detalls importants que ajudin a configurar un retrat el més acurat possible sobre la seva persona. Per això també es fa una relació del cercle social que freqüentava, que integrava importants personalitats del món artístic i burgès de l'època.

El segon capítol tracta la seva vessant més important: el col·leccionisme. Com a consideracions inicials es relata l'afició a l'art de varis membres de la seva família, fent-se també una introducció sobre els propis anhels col·leccionistes de Manuel Rocamora, emfatitzant que malgrat ser conegut principalment pel seu recull d'indumentària, la realitat és que en va aplegar molts altres que es poden considerar igualment dignes de menció. Peces provinents de totes les seves col·leccions, en major o menor mesura, les va prestar en exposicions i donar a varies institucions de tota Catalunya i de Madrid, essent la donació més important la d'indumentària destinada al consistori barceloní. En base a aquesta es fa una descripció de les peces que l'integraven, ressaltant les més destacades i fent-ne una valoració de la seva importància en el marc nacional i internacional. No ha estat el propòsit de la nostra investigació inventariar els induments, doncs aquesta labor ja va ser feta en el moment que s'edità el seu catàleg definitiu, l'any 1970, però sí oferir-ne un estudi exhaustiu. Aquest es completa amb la formació i el recorregut de la compilació d'indumentària a través dels diferents museus que la van acollir. Finalment es tracten les col·leccions que Rocamora va mantenir fins la seva mort al seu domicili, seu actual de la Fundación Cultural Privada Rocamora, fent una quantificació aproximada de les mateixes i posant èmfasi en les obres d'art més importants.

Els següents capítols es reserven a la resta d'ocupacions del personatge. Així doncs, en el tercer veurem la seva carrera com a pintor, incloent la seva formació, les mostres en les quals va participar i la seva recepció crítica; un tema que ja es va començar a tractar anys abans en el marc del treball final del Màster Oficial en Anàlisi i Gestió del Patrimoni Artístic, cursat a la Universitat Autònoma de Barcelona. Tot seguit, el quart capítol cobrirà l'escriptura, amb una relació cronològica de totes les seves obres publicades, ja siguin articles de revistes, fulletons o bé llibres d'indumentària i altres temàtiques. El cinquè es dedica a la seva labor com a promotor cultural dins la ciutat de Barcelona, presentant les distincions, càrrecs i reconeixements que va ostentar i obtenir al llarg de la seva dilatada vida.

En darrer lloc, el sisè capítol de la tesi es dedica al llegat de Manuel Rocamora que, a part de les seves donacions, comprén la constitució d'una institució privada pròpia després de la seva mort, que és la Fundación Rocamora, amb la finalitat de preservar múltiples obres d'art dins el palauet on residia i que constitueix la seva darrera mostra de mecenatge cultural.

A més, s'adjunten cinc annexos. Els dos primers fan referència a l'ocupació pictòrica del personatge (elaborant un llistat de les exposicions en les quals va participar i un catàleg de la seva pintura, respectivament), el tercer ofereix una relació de totes seves publicacions com a escriptor, el quart conté documentació d'interès i el darrer compta amb imatges variades, ja siguin fotografies de Manuel Rocamora, de la seva família, de les obres col·leccionades, etc.

Amb la nostra aportació esperem posar de relleu un personatge que, malgrat les seves múltiples contribucions a l'art i a la cultura, mai havia rebut atenció suficient com per què existís un anàlisi complet que englobés la totalitat de la seva figura. En vida, però, li van ésser dedicades nombroses cròniques i entrevistes, demostrant que era una persona pública que despertava interès. Es publicaven reportatges sobre festes privades que organitzava, les causes culturals en les que s'hi implicava i també crítiques de les seves exposicions de pintura. Sens perjudici de l'anterior, el gruix més important de notícies existents fa referència al seu col·leccionisme d'indumentària i, consegüentment, les entrevistes concedides augmenten significativament en el moment que pren la decisió de donar la seva col·lecció a l'Ajuntament de Barcelona. Els mitjans en els que es reproduïen els seus actes i paraules són molt diversos i comprenen revistes de caire cultural com *Destino* o *Barcelona Atracción* i, més majoritàriament, diaris com *TeleXprés*, *El Día Gráfico*, *Diario de Barcelona* o *La Vanguardia*, entre d'altres.

Entre les ressenyes biogràfiques que se li van escriure destaquem especialment la continguda en el *Llibre de llibreters de vell i de bibliòfils barcelonins d'abans i ara*³, publicació de 1949 amb textos i dibuixos de Jaume Passarell. Posteriorment, després de la seva mort, la historiadora i crítica d'art Maria Lluïsa Borràs inclogué una petita biografia al seu llibre *Coleccionistas de arte en Cataluña*⁴, editat el 1980. Es tracta d'un

³ Passarell, Jaume. *Llibre de llibreters de vell i de bibliòfils barcelonins d'abans i ara*. Barcelona: Millà, 1949. Pàg. 161.

⁴ Dita biografia diu així: "Famoso coleccionista barcelonés nacido en 1892. De entre todas sus colecciones sobresalió la de indumentaria, iniciada a sus dieciocho años y a partir de los dos trajes que

text d'extensió breu que està centrat en dades bàsiques (data de naixement i de mort, objectes de col·leccionisme, motivacions...) però el seu valor rau en el fet que el situa dins del marc d'una mena de modest diccionari de col·leccionistes d'art catalans.

A continuació, citarem cronològicament els estudis d'investigació publicats en els quals es tracta de manera més o menys extensiva la figura de Manuel Rocamora. El primer cas és l'article "Los Rocamora, la industria jabonera barcelonesa y el mercado colonial antillano (1845-1913)"⁵, escrit per Ramon Ramon Muñoz i publicat l'any 1994 a la *Revista de Historia Industrial*. Tot i no referir-se directament al col·leccionista, resulta d'interès perquè analitza l'important paper que va tenir l'empresa familiar paterna dins la indústria sabonera espanyola, esmentant les diverses etapes de desenvolupament de la fàbrica i les seves vendes al mercat peninsular i colonial de les Antilles.

Els següents estudis als que al·ludim han investigat la labor de Manuel Rocamora com a col·leccionista d'indumentària. Un d'ells és la tesi doctoral de Yolanda Pérez Carrasco, presentada el 2015 i titulada *Per camí de cendres: la confiscació i l'èxode de les col·leccions d'art privades de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939). Trajectòries de les col·leccions Muntades i Rocamora*.⁶ Pérez Carrasco ha centrat la seva recerca en les col·leccions d'art catalanes confiscades per la Generalitat durant la Guerra Civil espanyola amb l'objectiu de salvaguardar aquest patrimoni. En relació amb la família Rocamora, es tracta el cas de les col·leccions dels germans Antonio i Manuel, les quals varen ser conservades al dipòsit de l'església de Sant Esteve d'Olot durant el conflicte. L'any 2018 dita tesi ha estat publicada com a llibre sota el títol *Patrimonio confiscado: la incautación y el éxodo de colecciones de arte privadas en Barcelona durante la Guerra Civil (1936-1939)*.⁷ Una altra investigació és el treball de fi de màster

de cada temporada guardaba su madre, Anna Vidal i Sala, dama elegantísima. En 1962 hizo donación a la ciudad de Barcelona de su colección de indumentaria que el Ayuntamiento instaló en un palacio de la calle Montcada como Museo de la Indumentaria, con unas cinco mil piezas de los ss. XVI a XX. Fue inaugurado en 1969. Bibl.: Catálogo del Museo."

Borràs, Maria Lluïsa. *Coleccionistas de arte en Cataluña*. Barcelona: La Vanguardia, 1980. Pàg. 331.

⁵ Ramon Muñoz, Ramon. "Los Rocamora, la industria jabonera barcelonesa y el mercado colonial antillano (1845-1913)." *Revista de Historia Industrial* 5 (1994): 151-162 a Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona [http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/102813] (Consulta 9 de gener de 2019).

⁶ Pérez Carrasco, Yolanda. *Per camí de cendres: la confiscació i l'èxode de les col·leccions d'art privades de Barcelona durant la guerra civil (1936-1939). Trajectòries de les col·leccions Muntadas i Rocamora*. Tesi doctoral dirigida per Immaculada Socas Batet, Universitat de Barcelona, 2015.

⁷ Pérez Carrasco, Yolanda. *Patrimonio confiscado: la incautación y el éxodo de colecciones de arte privadas en Barcelona durante la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Base, 2018.

*El Museu de la Indumentària – Col·lecció Rocamora*⁸ d'Arantxa Rodríguez Carrasco, presentat el 2016, on es fa una aproximació a la col·lecció d'indumentària, la seva donació a l'Ajuntament i la constitució del museu Rocamora l'any 1969.

Destaquem també el llibre divulgatiu *Cases singulars, personatges singulars*⁹ escrit conjuntament per Isabel Vallès Audouard i Laura Pastor Durán i editat el 2015. La publicació neix del projecte de visites guiades Cases Singulars, i així mateix el seu objectiu és explicar la història de Catalunya a través de residències d'interès cultural i els personatges que les habitaven. En aquest volum s'ha seleccionat, entre d'altres exemples, el palauet isabelí on habitava Manuel Rocamora, oferint una semblança biogràfica del col·leccionista i explicant les característiques principals de la casa.

Igualment volem esmentar les nostres aportacions paral·leles a la línia d'investigació seguida a la present tesi doctoral. La primera d'elles és l'article "Manuel Rocamora i Isabel Llorach, promotors culturals en el centenari del Romanticisme"¹⁰ publicat el 2018 a la revista *Emblecat*. S'indaga en la implicació que va tenir Rocamora, juntament amb la dama de la burgesia barcelonina Isabel Llorach, en la organització d'una festa commemorativa del Centenari del Romanticisme celebrada als jardins del Laberint d'Horta el 3 de juny de 1930. En segon lloc, oferim una breu ressenya del col·leccionista i les seves col·leccions al diccionari en línia *Repertori de col·leccionistes i col·leccions d'Art i Arqueologia de Catalunya* (RCCAAC) dirigit per Francesc Fontbona i Bonaventura Bassegoda dins del marc de l'Institut d'Estudis Catalans. Amb les contribucions anomenades, juntament amb la investigació que ens ocupa, pretenem descobrir qüestions del personatge que fins ara han passat desapercibudes, incloent les notícies ja conegudes sobre les seves col·leccions però també aportant informació inèdita que permeti copsar la importància que va tenir i ha de seguir tenint Manuel Rocamora.

⁸ Rodríguez Carrasco, Arantxa. *El Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora*. Treball de Fi de Màster tutoritzat per Joan Ramon Triadó. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016 a Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona [<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/103242>] (Consulta 9 de gener de 2019).

⁹ Vallès Audouard, Isabel i Pastor Durán, Laura. *Cases singulars, personatges singulars*. Barcelona: Albertí Editor, 2015. Pàgs. 71-86.

¹⁰ Soler Moreno, Laia. "Manuel Rocamora i Isabel Llorach, promotors culturals en el centenari del Romanticisme." *Emblecat* 7 (2018): 113-136 a *Emblecat*. Estudis de la Imatge, Art i Societat [<https://www.emblecat.com/wp-content/uploads/2018/07/Emblecat-revista-2018-7-5-Laia.pdf>] (Consulta 10 de gener de 2019).

**1. MANUEL ROCAMORA VIDAL:
ASPECTES BIOGRÀFICS**

1.1. FAMÍLIA ROCAMORA VIDAL

1.1.1. Primera generació: avis paterns i materns

Els orígens de la família Rocamora els trobem a l'antiga vila de Puiginyós (actualment Montferri, a la província de Tarragona), on s'hi situa el castell de Rocamora, datat del segle XI, que la família comprà el 1495 i tingué en propietat fins el 1817. Cap al segle XVII part de la parentela es traslladà a Vallmoll, municipi proper a Montferri. D'allà era originari Marcos Rocamora Boronat (1750-?), rebesavi patern de Manuel Rocamora, casat amb Josefa Llopis (?-?). El matrimoni s'instal·là a Barcelona, ciutat on fundaren una modesta empresa de sabó que s'expandiria durant les properes generacions. Tots els seus descendents naixeren i visqueren a la mateixa ciutat.¹¹ Que es tingui constància, tingueren un fill, José Rocamora Llopis (?-?), casat amb Maria Laporta Mestres (?-?), besavis de Manuel Rocamora. El matrimoni entre José i Maria va donar a llum a Antonio (?-?) i Marcos Rocamora Laporta (1815-1884), aquest darrer avi patern del col·leccionista, el qual traspassà vuit anys abans del seu naixement.

Marcos Rocamora Laporta es casà amb Margarita Pujolà Cendres (?-?), ambdós naturals de Barcelona, tenint sis fills: Eulalia (c. 1841-1877), Maria (1842-1875), Antonio (1845-1917), Francisco (1850-1910), José (1851-1900) i Marcos (1858-1929). El petit, Marcos Rocamora Pujolà, seria en un futur el pare de Manuel. Es té constància que els germans Antonio, Francisco i Marcos es repartiren i continuaren el negoci familiar.¹²

Un fet destacable d'aquesta família, els Rocamora Pujolà, és que un dels germans, José Rocamora Pujolà, es casà amb Beatriu Anglada Camarasa (?-1933), germana del pintor Hermenegild (més conegut com a Hermen) Anglada Camarasa (1871-1959). De la relació entre l'artista i la seva família política en sabem varies notícies exposades tot seguit. Durant la infantesa d'Hermin Anglada Camarasa, Marcos Rocamora Pujolà (germà del seu cunyat José i progenitor de Manuel Rocamora), li va ensenyar a dibuixar unes oques que actualment són considerades la primera obra de l'artista. La mare, però, preferia que el seu fill treballés en l'empresa dels Rocamora abans que dedicar-se a la

¹¹ Informació provinent d'un plec de papers titulat *Llum o guia de casa Rocamora*, que agrupa documents antics del segle XVIII, transcrits per Luis Rocamora Pi, tiet-avi de Jaume Romagosa Rocamora. Jaume Romagosa ha investigat i recopilat la història de la família Rocamora, continuant la labor començada pel seu familiar. FCPR.

¹² Per a conèixer més sobre el negoci de la família Rocamora, així com el de la família Vidal (branques paterna i materna del col·leccionista, respectivament), consulteu l'apartat "Empreses familiars", pàg. 31.

pintura.¹³ Desobeint el consell matern, s'establí a París l'any 1894 per desenvolupar la seva carrera pictòrica, on passà penúries fins el 1897, any en el qual aconseguí ajuda econòmica regular de part del seu cunyat.¹⁴ En la seva estada parisenca enviava obres a Marcos, el qual en regalà una part als centres religiosos on s'educaven els seus fills. Malauradament, durant els saquejos de 1936 es perderen.¹⁵ Manuel Rocamora posseí dues pintures de petit format del pintor, representant una parella d'àrabs, essent segurament herència del seu pare. Clourem aquest breu parèntesi sobre Anglada Camarasa esmentant que el literat Eugeni d'Ors es lamentava que molts barcelonins només el coneguessin per ser el cunyat de José Rocamora¹⁶, cosa que ens dona una idea de la popularitat de la família a la ciutat.

Pel que fa a la banda materna, primerament direm que es coneixen els noms de dos dels rebesavis, que són Felip Viñas (?-?) i Esperanza Casanovas (?-?). Aquests varen ser progenitors d'Ana Viñas Casanovas (?-?) que es casà amb Isidre Sala Basany (?-?), essent els darrers els besavis del col·leccionista. Ana Viñas i Isidre Sala, propietaris d'una casa naviliera, eren naturals de Mataró però es traslladaren a viure a Barcelona, a la Rambla de Santa Mònica, número 21, primer pis.¹⁷ Tingueren un fill, Isidro Sala Viñas (?-?), solter i resident a l'Havana¹⁸, i quatre filles, Isabel (?-?), que és l'àvia de Manuel Rocamora, i les seves germanes Dolors (?-?) casada amb Pedro Màrtir Vidal Horta (?-?), a més d'Ana (?-?) i Esperanza (?-?) que romangueren solteres. Isabel Sala s'uní en matrimoni a Antonio Vidal Horta (?-1890¹⁹), natural de Barcelona i fill de José Vidal Valldeneu (?-?). Fruit de la unió d'Antonio i Isabel van néixer dues filles, Ana Vidal Sala (1872-1932), que era la mare de Manuel Rocamora, i la seva germana Francisca de Paula (?-1942), anomenada carinyosament Paquita, amb la qual deuria mantenir una relació força fluida, tenint en compte les nombroses fotografies en les

¹³ Fontbona, Francesc i Miralles, Francesc. *Anglada-Camarasa*. Barcelona: Polígrafa, 1984. Pàg. 14.

¹⁴ Villalonga Cabeza de Vaca, María. *Anglada-Camarasa. Desde el Simbolismo a la Abstracción*. Madrid: Vervuert/Iberoamericana, 2015. Pàg. 119.

¹⁵ Fontbona, Francesc i Miralles, Francesc. *Op.cit.*, 1984, pàg. 30.

¹⁶ Fontbona, Francesc i Miralles, Francesc. *Op. cit.*, 1984, pàg. 80.

¹⁷ Miguel Martí i Sagristá (notari). Còpia simple de l'escriptura de testament atorgat per Ana Viñas i Casanovas, núm. 727. Barcelona, 14 de desembre de 1882. Pàg. s/n. FCPR.

¹⁸ Miguel Martí i Sagristá (notari). *Convenio otorgado por Madre e hijas Viñas y Casanovas Sala y Viñas à 12 de Junio 1882*. Barcelona, 12 de juny de 1882. Pàg. s/n. FCPR.

¹⁹ Antonio Vidal Horta, avi matern del col·leccionista Manuel Rocamora, va morir a Barcelona l'1 de gener de 1890 sense haver atorgat testament, segons informació continguda a: Martí Beya, Miguel (notari). Escripura de l'expedient de declaració d'hereus *ab intestato* d'Antonio Vidal Horta. Barcelona, 8 de juliol de 1892. Pàg. s/n. FCPR.

quals hi apareixen juntes.²⁰ Francisca estava casada amb Manuel Baixeras Felip (?-?).²¹ Era presidenta de la companyia Baños del Astillero, S.A., la qual es va crear l'any 1927 i regentava els establiments de banys El Astillero, a la platja de la Barceloneta, avui desapareguts.²² Aquests banys ja estaven anteriorment en possessió de la família, amb una societat fundada el 1862 per José Vidal Valldeneu (?-?), que era el seu avi patern.

1.1.2. Segona generació: progenitors

Les dues germanes Ana i Paquita Vidal Sala estudiaren al Col·legi de Nostra Senyora de Loreto de Barcelona, un centre femení fundat l'any 1845, que en l'actualitat s'anomena Col·legi Abat Oliba – Loreto.

Malauradament no es sap en quines circumstàncies es van conèixer Marcos Rocamora Pujolà i Ana Vidal Sala [FIG. 1], ni la data del seu enllaç. Tingueren el seu primer fill, Antonio (1888-1964), quan ella tenia 16 anys, al qual va seguir Manuel (1892-1976), María Ángeles (1894-1910) – que no va arribar a l'edat adulta – i Carmen (1903-1981).

La vida adulta d'Ana Vidal va discórrer, com la d'altres dames de l'alta societat de l'època, entre la dedicació als seus fills, l'assistència a esdeveniments socials i la implicació en obres de caritat. Concretament pertanyia a juntes directives de diverses entitats, destacant la seva labor a la Creu Roja, gràcies a la qual va rebre diverses condecoracions, com la Medalla d'Or (atorgada el 10 de novembre de 1924), la Medalla de Plata amb motiu de l'ajuda prestada en la inauguració de l'Hospital de la Creu Roja a Barcelona el 1923 (concedida el 30 d'abril de 1925) i la placa de segona classe (adjudicada el 15 de gener de 1927).²³

La primera casa del matrimoni estava establerta a la Ronda Universitat número 20, on tan sols va néixer el major dels seus quatre fills. Entre 1888 i 1892 es traslladaren a la Plaça Santa Anna número 7, en un senyorial edifici construït el 1872 per Pere Bassegoda Mateu, que era un antic palauet amb façana neoclàssica, on Manuel vingué

²⁰ Les esmentades fotografies són consultables dins el fons fotogràfic conservat a l'arxiu de la FCPR.

²¹ Autor desconegut. Necrològica de Francisca Vidal-Sala de Baixeras. *La Vanguardia*, 14/04/42 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [[http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1942/04/14/pagina-6/33111166/pdf.html?search=francisca vidal sala](http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1942/04/14/pagina-6/33111166/pdf.html?search=francisca%20vidal%20sala)] (Consulta 12 de juny de 2016)

²² *Título nominativo de una acción n° 0091 a favor de Dª Francisca Vidal Sala*. Barcelona, 10 de juny de 1927. FCPR.

²³ Diplomes de la Cruz Roja Española atorgats a Ana Vidal Sala i expedits des de Madrid durant els anys 1924, 1925 i 1927. FCPR.

al món i els nens hi passaren la seva infància. Aquesta plaça, avui desapareguda, estava situada en la confluència del Portal de l'Àngel amb els carrers Cucurulla i Arcs (actualment s'hi pot apreciar un petit espai més ampli, residual de la plaça) i s'estenia fins al carrer Santa Anna (mentre que el Portal de l'Àngel comprenia tan sols un petit tram entre la plaça Catalunya i el mateix carrer Santa Anna). La plaça era important per ser lloc de residència de la burgesia i on s'hi instal·laren comerços de luxe com els Magatzems Jorba. Amb la desaparició de la plaça a finals dels anys 20, el pis on vivien els Rocamora passà a ser el número 17 del Portal de l'Àngel, que actualment és ocupat per un hotel. Manuel Rocamora hi visqué, com a mínim, fins als 34 anys.

L'artista Josep Maria Gol ens ofereix un testimoni de quan Carmen Rocamora era jove i vivia al Portal de l'Àngel: *“Tu [Manuel Rocamora], quets tan simpatic, com la teva germana, que jo la recordo de fa moltisims anys, cuan jo no era res, estava encare al rovell de l'ou de l'art, i jo allavors treballava a un grabador de pedra i litografia del carrer de Montseion, i cuan plegava pujan amun portal de l'Angel, jo veia de cuan en cuan una filigrana de noia, senyoreta molt fina, anava com de dol, negre. Jo estava encisat, al veura aquella noia tan fina prima, no molt alta amb ulls molt foscos, aureolats de grisos, i es veu que devia viure per alla a on jo alguna vegada la veia. [...]* Al transcurs dels anys, un dia vaig tenir el gran goig de que me fores presentat aquell jove aristòcrata en Manuel Rocamora, i aixins vaig descobrir la tan sumiada bella ninfa de somnis, la germana del meu tan amic. [sic]”²⁴

La família Rocamora Vidal formava part de l'alta burgesia barcelonina i integrava una de les grans fortunes de Barcelona. Tant la branca paterna com la materna provenien de famílies benestants, tot i que el gruix financer més important pertanyia als Rocamora Pujolà, els quals s'havien enriquit molt considerablement gràcies a la seva fàbrica sabonera.

²⁴ En el contingut de l'epístola, Gol va desgranant varis records sense concretar de quina època són. L'evocació de Carmen ha d'ésser del 1929 (any en el qual morí el seu pare) o immediatament posterior, ja que vestia amb roba de dol. Aleshores ella tenia 26 anys. Carta escrita per Josep Maria Gol i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 31 d'agost de 1967. FCPR.

1.1.3. Propietats

La família augmentà els seus guanys degut a la decisió d'invertir el seu patrimoni en la compra d'immobles. Marcos Rocamora Pujolà seguí l'exemple del seu germà Antonio, el qual tingué la idea d'adquirir edificis que es veïessin des de la catedral de Barcelona, per això la majoria d'aquests es situaven al Passeig de Gràcia.²⁵ Aquesta tendència fou molt acusada entre la resta de membres de la banda paterna, cosa que permeté una fructífera col·laboració amb els germans arquitectes Joaquim (1854-1938) i Bonaventura Bassegoda Amigó (1862-1940), representants del modernisme català²⁶, els quals bastiren edificis de zero o en reformaren de ja existents per als integrants de la nissaga.

Segurament l'encàrrec més famós que van executar per a ells van ser les Cases Rocamora [FIG. 2], situades als números 6-14 del Passeig de Gràcia. Es tracta d'un edifici monumental de caràcter residencial destinat a lloguer, de planta baixa i quatre pisos. Construït entre 1914 i 1918, presenta un aspecte neogòtic molt singular amb cúpules i un pinacle de colors ataronjats. Era propietat del germà de Marcos, Antonio Rocamora Pujolà, i conseqüentment l'heretaren dues de les seves filles, Elvira i Eulalia Rocamora Rosés.²⁷

No és la nostra intenció fer un llistat exhaustiu de totes les propietats immobles dels Rocamora Pujolà, les quals rondaren el centenar. Ens centrarem en les del nucli dels Rocamora Vidal, és a dir, els progenitors de Manuel Rocamora. Recordem les seves dues vivendes familiars, on hi van viure successivament, que ja hem citat més amunt: Ronda Universitat número 20 i Plaça Santa Anna número 7 (posteriorment Portal de l'Àngel número 17). A part d'aquestes, es sap que a Barcelona posseïen els següents immobles: un al carrer Diputació número 306, un edifici que ocupava tota una mansana entre Balmes número 25 i Diputació número 230 i un altre bloc de pisos al Passeig de Gràcia número 26; tots ells edificats o reformats pels arquitectes Bassegoda.²⁸

²⁵ Dades proporcionades per Jaume Romagosa Rocamora en el transcurs d'una conversa mantinguda el 7 de febrer del 2017.

²⁶ Per a una relació completa de l'obra arquitectònica de Bonaventura i Joaquim Bassegoda Amigó, inclosos els bastiments destinats a la nissaga Rocamora, vegeu la següent monografia: Gómez de Terreros Guardiola, María del Valle [i altres]. *L'obra arquitectònica de Pere, Joaquim i Bonaventura Bassegoda (1856-1934)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi [etc.], 1995.

²⁷ Carpeta "Casa Rocamora" SC 4/5, fons Bassegoda. AHCOAC.

²⁸ Gómez de Terreros Guardiola, María del Valle [i altres]. *Op. cit.*, 1995. Pàgs. 48, 55 i 56.

A més, com era habitual entre la gent de la seva condició, gaudien d'una casa d'estiueig fora de la ciutat: el mas Can Rocamora situat a Montcada i Reixac (a l'antic camí de Sant Cugat, dins el barri de Mas Rampinyo) [FIG. 3]. Els terrenys que el circumdaven, també propietat de la família, incloïen un petit bosc, un estany artificial, una pista de tennis i varis pous. Eren temps en els quals Montcada era considerat un poble d'estiueig per a la burgesia barcelonina degut als seus paratges bucòlics i a la bona comunicació amb la urbs [FIG. 4]. Per aquest motiu, Marcos Rocamora va voler comprar una antiga masia del segle XVI, anomenada Can Paiàs – rebatejada com a Can Rocamora –, i encarregà als germans Bassegoda una profunda rehabilitació, iniciada entre 1908 i 1911, dates que apareixen als plànols originals.²⁹ El projecte respectà l'estructura original, realitzant una unió entre masia i torre d'estiueig amb un marcat estil historicista que incorporà elements neogòtics decoratius. L'accés es feia a través d'un passeig vorejat per plataners de 530 metres d'alçada i un pas a nivell sobre la línia de ferrocarril, projectes efectuats pel mestre d'obres Melcior Soca Mariné l'any 1908.³⁰

L'edifici, que es conserva en l'actualitat, té una façana que consta d'un cos central i dos de laterals, destacant especialment la torre mirador de forma quadrada que en sobresurt i està coronada per una teulada. La distribució de l'interior consisteix en tres plantes. A la planta baixa hi ha un rebedor, un menjador, una cuina i una capella. Aquesta última, a la qual s'hi pot accedir tant des de l'interior com des de l'exterior, actualment està buida, com la resta de la casa, però tenim una descripció del seu interior gràcies a una crònica periodística de *La Vanguardia*: “destaca el bellísimo retablo del altar, de estilo barroco, el que está presidido por una artística tela pintada al óleo, que representa a San Marcos, y bajo ella una imagen escultórica de Santa Ana; estos dos santos eran los titulares de los padres del propietario, don Marcos Rocamora Pujolá, y doña Ana Vidal Sala de Rocamora, de grata memoria en la Sociedad barcelonesa.”³¹ Al pis principal

²⁹ Fons Pere Bassegoda Mateu i Joaquim i Bonaventura Bassegoda Amigó. Casa torre per a Marcos Rocamora, 1909-1911. Referència H 115 B / 8 / 124. AHCOAC.

³⁰ Alcázar Parera, Jaume i Lacuesta Contreras, Raquel. “La torre de Can Rocamora: una obra historicista dels germans Bassegoda i Amigó (1908-1911). *Monte Catano* 9 (2008): 83-98. Pàg. 93.

³¹ Fernán-Téllez. “Rallye-Paper, en Moncada.” *La Vanguardia*, 13/02/36 a Hemeroteca de *La Vanguardia*. Consulta 1 de maig de 2017. [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1936/02/13/pagina-10/33130294/pdf.html?search=can-rocamora>]

trobem una sala d'estar i vàries habitacions, una d'elles amb cambra de bany. Finalment, al pis superior hi havia la zona reservada a l'allotjament del servei.³²

En la localitat, la família era molt coneguda ja que Marcos Rocamora exercia de promotor urbanístic, per exemple parcel·lant les terres entre la línia del ferrocarril de França i els rius Besòs i Ripoll, construint una avinguda denominada Passeig Rocamora (1910) i aportant equipament a la Casa de la Vila (1918)³³, entre d'altres accions. La seva muller formà part del "Patronato de la Niñez Escolar" junt amb altres esposes dels principals estiuejants de Montcada, impulsant la construcció del col·legi de La Salle.³⁴

A Can Rocamora, a part de descansar, també s'hi celebraven esdeveniments i balls on s'hi reunia la *crème de la crème* de la societat. Especialment destacat va ser el "Rally Paper" [FIG. 5] celebrat el 9 de febrer de 1936, poc abans d'esclatar la guerra. Fou una cursa a cavall en homenatge al professor d'equitació Arsenio Abad, del Reial Polo Jockey Club de Barcelona.³⁵ Després es serví un dinar i a la tarda es ballà a la galeria del pis superior de la mansió. Durant la celebració de la festa, la torre ja era propietat d'Antonio Rocamora, el qual l'havia rebut en herència dels seus pares. Finalment va ser venuda l'any 1959. Malgrat estar catalogada com a Bé Cultural d'Interès Nacional i formar part del patrimoni històric de Montcada, actualment està en un estat molt degradat, així com els seus voltants.

Una altra propietat destacable dels Rocamora Vidal era la fàbrica situada a Sant Martí de Provençals, que produïa espelmes i sabó i estava gestionada per la societat familiar, que en un principi incloïa també els oncles de Manuel Rocamora però després passà a ser gestionada de manera exclusiva pel seu progenitor, el seu germà Antonio i el col·leccionista mateix.

³² Agraïm a Joan Alfonso, actual propietari de la torre i els terrenys circumdants, la seva disposició a ensenyar-nos l'interior de la mansió i la capella durant la nostra trobada del 29 de setembre de 2017.

³³ Alcázar Parera, Jaume i Lacuesta Contreras, Raquel. *Op. cit.*, 2008, pàgs. 86-87.

³⁴ Bacardit Sanllehí, Josep. "Del sabó al totxo. Història de la família Rocamora." *Quaderns de Montcada i Reixac* 29 (2014): 13-23. Pàg. 21.

³⁵ Colomé Abril, Xavier. "Febrer de 1936. Rallye Paper a Can Rocamora." *Quaderns de Montcada i Reixac* 29 (2014): 7-12. Pàg. 9.

1.1.4. Estil de vida

La vida social dels Rocamora no presentava gaires diferències amb la de la resta de burgesos de l'època. Residien en una zona propera al Passeig de Gràcia, tenien casa d'estiueig i estaven presents a nombroses reunions i festes particulars, ja fos a casa seva o a la de coneguts. Afortunadament tenim testimoni d'alguns dels esdeveniments on hi participaven gràcies a la fotografia, disciplina que s'anà popularitzant al llarg del segle XX. Era freqüent que la família es realitzés reportatges fotogràfics al prestigiós estudi Napoleón (propietat de la família Fernández Tiffon), operatiu entre 1852 i 1933. Els Rocamora acudien al seu edifici situat als antics números 15 i 17 de la Rambla de Santa Mònica. Les instal·lacions eren luxoses i amb els últims avenços, disposant de despatx del fotògraf, una galeria fotogràfica, varis salons i un taller de pintura on les imatges eren tractades amb color.³⁶ A Napoleón hi acudia la flor i la nata de la societat (“*era un lloc de pas obligatori per a totes les persones importants que vivien a la ciutat o que la visitaven*”³⁷), i pel que fa a la família de la qual parlem, tres generacions s’hi havien fet retratar, que en tinguem constància: els avis materns, els pares i el mateix Manuel Rocamora junt amb els seus germans. En menor mesura també havien contractat els serveis d’altres reputats fotògrafs, com Antonio Esplugas Puig o Miquel Matorrodona Maza.

També estaven presents al teatre del Liceu, considerat tota una institució entre l’elit de la ciutat. Gaudien dels espectacles des de la seva llotja particular, i Marcos Rocamora era soci del Cercle del Liceu des de l’any 1891³⁸, tal i com ho serien també els seus fills en els anys vinents. A més, eren freqüents els seus viatges a balnearis, com per exemple l’establiment Vichy Catalán de Caldes de Malavella, on anaven a prendre les aigües i fer cures de salut.

1.1.5. Enterraments

El patriarca emmalaltí la primavera de l’any 1929. En una carta escrita al maig, el seu segon fill Manuel expressava la seva preocupació: “*El meu pare està passant una forta*

³⁶ Lacuesta Contreras, Raquel i González Toran, Xavier. *El modernisme perdut. La Barcelona antiga*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Editorial Base, 2013. Pàgs. 112-113.

³⁷ García Felguera, María de los Santos. *Els Napoleón. Un estudi fotogràfic*. Barcelona: Arxiu Fotogràfic de Barcelona i Institut de Cultura de Barcelona, 2011. Pàg. 11.

³⁸ Círculo del Liceo. *Lista de señores socios*. Barcelona: Imprenta Clásica Viladomat, 1927. Pàg. 64.

malaltia. Và comensar amb grippe, que en un moment donat i en forma sobtada ha anat tornant-se en bronconeumonia. Avui la malaltia tè tendència a disminuir la virulència havent baixant un bon xic la temperatura no ha pujat tant com ahir. Ell es fort pero de totes maneres tè 71 anys i això es lo que mès ens intranquilitza.”³⁹ [sic] Finalment Marcos Rocamora Pujolà expirà poc temps després, el 3 de juny del mateix any.

La seva esposa morí tres anys més tard, el 15 de febrer de 1932, de manera sobtada ja que aparentment gaudia de bona salut. La nit del dia 15, després de sopar, es va començar a trobar malament, agreujant-se la situació per moments i morint de manera ràpida⁴⁰, cosa que deixà els seus fills absolutament consternats: “*El perdre una mare es una cosa terrible i encara ho es mès en les circumstancies que he perdut la meva pues durant tot el dia havia fet la vida normal, al matí passejant per la Diagonal i a la tarda anant al teatre Barcelona. La seva mort và esser cosa de minuts, a les 11 de la nit i jo trobant-me fora de casa. Imaginis com vaig quedar-me al tornar a les 12 i assabentar-me de la horrorosa desgracia que havíem sofert. Es aquesta la primera contestació de pèsem que escric pues fins ara no m’he trobat bé d’una forta crisis nerviosa.*”⁴¹ [sic]

La família havia decidit fer-se enterrar al cementiri de Montjuïc, antigament anomenat del Sud-Oest. Projectat per l’arquitecte Leandre Albareda, fou inaugurat el 17 de març de 1883 com a solució a la superpoblació dels altres recintes funeraris de la ciutat, com el cementiri Vell o de Poblenou. El recinte és de grans dimensions i integra avingudes on es poden apreciar joies arquitectòniques i escultòriques del Modernisme i el Noucentisme. Així doncs, l’estil de vida de la burgesia barcelonina d’aleshores va rebre continuïtat en els ostentosos panteons, que s’encarregaven a arquitectes il·lustres.

Els Rocamora Vidal s’integraren en el panteó propietat dels Rocamora Laporta, és a dir, la família paterna. Estava situat a la via de Sant Oleguer, agrupació 5a, núm. 19, 114 i 115. Va ser construït l’any 1909 pels arquitectes Juli M. Fossas i Emili Sala Cortés i el constructor Mariano Pau.⁴² Les escultures, del mateix any, són de Josep Campeny

³⁹ Carta de Manuel Rocamora dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 29 de maig de 1929. MAC.

⁴⁰ Fernán-Téllez. “De Sociedad. Notas necrológicas.” *La Vanguardia*, 28/02/32 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [[http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1930/06/03/pagina-17/33183654/pdf.html?search=ana vidal sala](http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1930/06/03/pagina-17/33183654/pdf.html?search=ana%20vidal%20sala)] (Consulta 27 d’abril de 2017).

⁴¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 11 d’abril de 1932. MAC.

⁴² Marín Silvestre, María Isabel. *El reflejo de las corrientes arquitectónicas y escultóricas de finales del siglo XIX en el cementerio del Sud-Oest*. Tesi doctoral dirigida per Isabel Coll Mirabent, Universitat de Barcelona, 1986. Pàg. 107.

Santamaria. Segons Gómez de Terreros, l'any 1923 hi participà l'arquitecte Joaquim Bassegoda Amigó⁴³, probablement per a efectuar-hi una reforma.

El pompós monument era d'estil eclèctic i presentava unes grans dimensions [FIG. 6]. Estava format per una nau central i dues de laterals, imitant una església. Tenia un altre cos que el travessava lateralment com si fos un transsepte. La façana estava profusament decorada amb elements escultòrics, els quals esmentarem a continuació. La porta d'entrada estava flanquejada per dues escultures que representen un frare amb un nen als braços i una figura femenina amb corona. Al capdamunt, un timpà amb Sant Marc i el seu lleó. A cada cantó del que anomenem transsepte hi ha dos àngels de pedra, quatre en total. Per últim destaquem les creus que coronen cada nau, la de la central a sobre d'una cúpula. Pel que fa a l'interior, contenia una capella amb voltes d'aresta i vitralls decoratius a la part superior dels murs. A la zona de l'altar hi havia espais per a un parell de sarcòfags. El gruix d'enterraments s'efectuaven a la cripta, a la qual s'hi accedia per dues escalinates, amb espai per a nou sarcòfags. Es donà cabuda a les següents generacions: avis paterns de Manuel Rocamora, els seus pares, la seva germana María Ángeles i els seus oncles, tietes i cosins germans, i els cònjuges d'aquest últims.

Desafortunadament, l'estat de deteriorament que presentava el panteó va ser decisiu pel seu enderrocament l'any 1991, del qual només es van salvar tres escultures de Campeny (els àngels dels laterals no s'han localitzat).⁴⁴ En l'actualitat podem observar el terreny que ocupava el panteó amb aquestes tres escultures i dues plaques de marbre, una sense inscripció i l'altra amb un llistat incomplet de noms de la família.⁴⁵

Pel contrari, tres dels quatre fills del matrimoni Rocamora Vidal van preferir enterrar-se a part. Antonio Rocamora Vidal es va fer enterrar al panteó propietat de la família de la seva esposa Catalina Nieto, és a dir, els Casas (ja que originalment el titular era Ramon

⁴³ Gómez de Terreros Guardiola, María del Valle [i altres]. *Op. cit.*, 1995, pàg. 57.

⁴⁴ Català Bover, Lidia. *Vida i obra de l'escultor Josep Campeny Santamaria (Igualada 1858 – Barcelona 1922)*. Tesi doctoral dirigida per Rosa Maria Subirana Rebull, Universitat de Barcelona, 2014. Pàg. 602.

⁴⁵ El llistat, encapçalat pel títol "Família Brugarolas-Rocamora" (Brugarolas era el cognom del marit d'Eulalia Rocamora, cosina de Manuel), comprèn els següents noms: Marcos Rocamora Laporta, Clotilde Rosés Feliu, Marcos Rocamora Rosés, Antonio Rocamora Pujolà, Montserrat Rocamora Rosés, F.J.G. de la Vega Rocamora, Antonio García de la Vega, Guillermo Brugarolas Canals, Juan Sans Tous, Antonia Rocamora Rosés, Mª Ángeles García de la Vega Rocamora, Isabel Rocamora Rosés, Eulalia Rocamora Rosés, Mª Montserrat Masllorens Puiggalí, Antonio Brugarolas Rocamora, Segundo Salvo Farré i José Mª Brugarolas Rocamora. Aquesta relació no és exhaustiva de tots els personatges enterrats, doncs tal i com hem dit, existeix una altra làpida sense inscripcions.

Casas Gatell, pare del conegut pintor), localitzat a la via de Sant Francesc, agrupació 8a, número 15.⁴⁶ En canvi, Manuel i Carmen estan enterrats al cementiri de Collserola, en nínxols separats, desconeixent-se el motiu pel qual decidiren renunciar al seu lloc al sepulcre familiar.

1.1.6. Tercera generació: germans Rocamora Vidal

Antonio Rocamora Vidal (1888-1964)

Antonio Rocamora [FIG. 7] era el germà gran i l'hereu. Segons la família, era una persona agradable, refinada i de gran elegància en el vestir.⁴⁷ S'implicà plenament en el negoci familiar saboner, en el qual s'hi incorporà el 1911 amb 23 anys. Exercí la gerència junt amb el seu pare i es convertí en la seva mà dreta. Sabem que abandonà el domicili familiar quan tenia 24 anys, amb motiu de la seva unió amb María Catalina Nieto Casas [FIG. 8], de 18 anys, que va tenir lloc el 26 d'abril de l'any 1913. Catalina Nieto era filla d'Eduardo José Nieto Algora i Montserrat Casas Carbó, germana gran del pintor Ramon Casas. El seu tiet li tenia molta estima i la retratà en diverses ocasions. A més, Catalina ostentava el títol de marquesa de Villamizar⁴⁸, i degut al matrimoni, Antonio Rocamora es convertí en cinquè marquès de Villamizar, a part de distingir-se també com a gentilhome de cambra del rei Alfons XIII.⁴⁹

La parella es va establir en el Passeig de Gràcia número 96, al pis principal, on també hi residien els sogres d'Antonio. L'edifici, de quatre plantes, es construí per encàrrec de la família Casas (els quals hi visqueren des de l'any 1894). L'arquitecte fou Antoni Rovira Rabassa i la decoració interior era de Josep Pascó. Ramon Casas instal·là el seu taller al fons del jardí, on hi treballà entre 1894 i 1913.⁵⁰ En una festa celebrada l'any 1921, la premsa constata: *“la casa toda ella admirablemente amueblada y decorada con infinidad de cuadros, armas y muebles antiguos de gran valor, es realmente un*

⁴⁶ Marta Aladrén, directora de Comunicació i Qualitat de Cementiris de Barcelona, S.A. Missatge d'e-mail a l'autora, 10 de novembre de 2016.

⁴⁷ Conversa telefònica amb Marcos Rocamora Pellicer, nét d'Antonio Rocamora i aferrat de Manuel Rocamora, realitzada el 15 de juny de 2017.

⁴⁸ El marquesat de Villamizar fou instaurat originalment el 1559 i posteriorment el restaurà el monarca Alfons XIII l'any 1916.

⁴⁹ Autor desconegut. Necrològica d'Antonio Rocamora Vidal. *Diario de Barcelona*, 22/07/64.

⁵⁰ Doñate, Mercè. “El taller de Ramon Casas.” Dins *Ramon Casas. El pintor del modernisme*, Cristina Mendoza i Mercè Doñate, 49-58. Barcelona: Fundación Cultural Mapfre Vida i Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2001. Pàg. 51.

museo.”⁵¹ Antonio Rocamora manifestava gust per l’art i tenia certa afició pel col·leccionisme, posseint juntament amb la seva dona nombroses pintures de Ramon Casas, a part d’altres objectes artístics. Evidentment la integració d’Antonio en la família Casas propicià una relació entre el pintor i tota la família Rocamora.

S’ha dit que el Passeig de Gràcia era la seva residència habitual, però el matrimoni tenia altres propietats, la gran majoria d’elles aportades per Catalina Nieto. En destaquem quatre finques d’esbarjo, la primera d’elles situada a Gejo de Diego Gómez, dins el terme municipal de La Mata de Ledesma (Salamanca). La segona era Can Rocamora a Sitges, un habitatge que actualment serveix com a nexa d’unió entre dos museus: el Cau Ferrat i el Maricel. Originalment, la casa sitgetana era propietat de Francesc Camps i la seva família, que la van vendre al col·leccionista americà Charles Deering l’any 1915. Aquest la llegà al pintor Ramon Casas, i quan morí, el 1930, va ser rebuda en herència per la família Rocamora, que finalment la va vendre a la Diputació de Barcelona l’any 1970.⁵² La tercera era el monestir de Sant Benet de Bages, propietat històrica de la família Casas que heretà Catalina Nieto. La vinculació és degut a que la mare del pintor, Elisa Carbó Ferrer, el comprà ja que també era propietària d’una fàbrica tèxtil al costat del monestir.⁵³ La quarta, el Mas Farell de Santa Eulàlia de Ronçana, on els Rocamora Nieto hi passaven temporades: “*Aquí estamos todos bien y seguimos la vida tranquila que se lleva en el campo. Damos largos y variados paseos por los pinos disfrutando de estas maravillosas vistas y del dulce far niente.*”⁵⁴ A la mort d’Antonio Rocamora, el mas fou venut i en els nostres dies alberga un restaurant.

També volem mencionar que eren posseïdors d’una llotja al primer pis del Teatre del Liceu, concretament la número dotze, adquirida l’any 1917.⁵⁵

Antonio i Catalina van tenir dos fills, Eduardo (1914-1988) i María Ángeles (1919-1990). Malauradament, Catalina morí el 22 de gener de 1923, amb tan sols 27 anys, a

⁵¹ Autor desconegut. “De sociedad.” *La Vanguardia*, 08/02/21 a Hemeroteca de *La Vanguardia*. [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1921/11/25/pagina-9/33296232/pdf.html?search=carmen-rocamora>] (Consulta 20 de maig de 2017).

⁵² Museus de Sitges. “Can Rocamora.” 2016. Consulta 21 de gener de 2016. [<http://museusdesitges.cat/ca/museu/maricel/casa-rocamora>]

⁵³ Mendoza, Cristina i Doñate, Mercè. *Ramon Casas. El pintor del modernisme*. Barcelona: Fundació Cultural Mapfre Vida i Museu Nacional d’Art de Catalunya, 2001. Pàg. 17.

⁵⁴ Postal escrita per Antonio Rocamora i dirigida al seu germà Manuel Rocamora. El Farell, 20 de juliol de 1913. FCPR.

⁵⁵ Círculo del Liceo. *Op. cit.*, 1927, pàg. 78.

causa d'una infecció ebertiana, relacionada amb la febre tifoide.⁵⁶ El seu vidu no tornà a contraure matrimoni i anys més tard arrossegava una “*depressió nerviosa*” en paraules del seu germà Manuel⁵⁷, motiu pel qual passava temporades de descans fora de Barcelona. Durant aquests períodes residia a les seves vivendes de Salamanca i de Sitges. En aquest últim municipi, durant l'any 1933 i desconeixem si per més anys, hi visqué de manera definitiva abans de tornar al Passeig de Gràcia. Era freqüent que convidés el seu germà Manuel en dates assenyalades, al qual li complaïa apreciar les obres d'art que contenia l'habitatge: “*encierra una cantidad de obras de arte maravillosas entre las que sobresalen los retratos al carbón de casas de Ignacio Zuloaga, Sorolla, Peyus Gener, Borrás en «Terra Baixa»; cuadros de Galwey, Rusiñol etc, muebles antiguos muy interesantes.*”⁵⁸ [sic]

Morí el 16 de juliol de 1964 de càncer de pulmó. A la seva acta de defunció consta que el seu últim domicili fou el Passeig de Gràcia número 96, 2n 1a.⁵⁹ S'ignora quan efectuà el trasllat del principal al 2n 1a, probablement deuria ser posterior al traspàs de la seva esposa.

María Ángeles Rocamora Vidal (1894-1910)

De la tercera germana, María Ángeles [FIG. 9], en coneixem molt pocs detalls degut a la seva mort prematura. Era aficionada a tocar l'arpa i obtingué qualificacions excel·lents en els seus exàmens a l'Escola Municipal de Música durant el curs 1904-1905.⁶⁰

Va emmalaltir de tuberculosi i estigué delicada de salut durant uns quants anys. Gràcies a una postal enviada per la seva tia Paquita⁶¹ es sap que estigué ingressada, almenys un cop, al sanatori Etablissements Pujade d'Amélie-les-Bains, als Pirineus francesos, quan tenia vuit anys. Aquest centre era famós pel seu tractament antituberculós que durava un hivern sencer, és a dir, des de novembre fins a la primera quinzena de maig (intercalant

⁵⁶ Informació proporcionada per l'investigador Jordi Sánchez Ruiz durant una conversa mantinguda el 21 de febrer del 2017.

⁵⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de novembre de 1932. MAC.

⁵⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 20 de juliol de 1932. MAC.

⁵⁹ Informació proporcionada per l'investigador Jordi Sánchez Ruiz i continguda al certificat de defunció d'Antonio Rocamora Vidal. Barcelona, 17 de juliol de 1964. RCB.

⁶⁰ Diploma ofert per l'Escola Municipal de Música de Barcelona a Ángeles Rocamora. Barcelona, 10 de juliol de 1907. FCPR.

⁶¹ Postal escrita per Paquita Vidal Sala i dirigida a la seva neboda María Ángeles Rocamora Vidal. Barcelona, 8 de novembre de 1902. FCPR.

15 dies de descans entre el 31 de desembre i el 15 de gener).⁶² Els malalts combinaven passejades matinals per revitalitzar els pulmons amb estones de repòs, prenent els banys i el sol. És possible que la germana de Rocamora realitzés aquest tractament o algun de similar en el sanatori esmentat o bé en d'altres, no existint cap constància documental amb l'excepció de la postal esmentada. Desafortunadament, María Ángeles no aconseguí guarir-se i morí amb tan sols 16 anys.

Carmen Rocamora Vidal (1903-1981)

L'última germana, Carmen [FIG. 9], nasqué amb nou anys de diferència respecte a María Ángeles, i tenia set anys quan aquesta morí. L'any 1921, quan tenia 18 anys, es celebrà la seva posta de llarg.⁶³

El 4 de juliol de 1934 contragué matrimoni amb Albert Gabarró Carles, a l'oratori de la residència del seu germà gran Antonio, amb una missa oficiada pel pare Trias, capellà de la família Rocamora.⁶⁴ Gabarró pertanyia a una destacada família de lletrats i notaris. Ell mateix era advocat, incorporat al Col·legi d'Advocats l'any 1926 i tenia un despatx al carrer Lauria (actualment Roger de Llúria) número 116, pis 5è 1a. Tot i això a la Guia Judicial de Catalunya hi figura com a no exercint.⁶⁵ El matrimoni s'instal·là al Passeig de Gràcia però es separaren poc temps després, el 21 de gener de 1935. A partir d'aleshores Carmen visqué a cavall entre Barcelona (al carrer Diputació número 306) i Madrid (al carrer General Sanjurjo número 29). En les seves estades a la capital es relacionava amb Araceli de Silva Fernández de Córdoba, novena duquesa de Almazán, que havia estat dama de la reina Victòria Eugènia, esposa d'Alfons XIII.

Estava molt unida al seu germà Manuel, amb el qual compartia interessos comuns com l'art i la cultura. Procuraven veure's sovint i coincidir en els seus respectius viatges.

⁶² Dr. Vinsac. *Amélie-les-Bains: nouveau guide médical avec nouveau traitement de la tuberculose et excursions*. París: E. Baudelot, 19--? Pàg. 35.

⁶³ Carta escrita per Carmen Rocamora i dirigida a Manuel Rocamora. Madrid, 15 de novembre de 1972. FCPR.

⁶⁴ Autor desconegut. "Vida de Sociedad. Capítulo de bodas." *La Vanguardia*, 08/07/1934 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [[http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1934/07/08/pagina-9/33153963/pdf.html?search=Carmen Rocamora Vidal](http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1934/07/08/pagina-9/33153963/pdf.html?search=Carmen%20Rocamora%20Vidal)] (Consulta 30 d'abril de 2017).

⁶⁵ Autor desconegut. *Guía Judicial de Cataluña. Listas oficiales de los colegios de abogados, procuradores, secretarios judiciales y notarios*. Barcelona: Imprenta Elzeviriana y Librería Camí, S.A., 1943. Pàg. 69. Consultades també les guies corresponents als anys 1944-45, 1946, 1947-48 i 1949-50.

1.2. EMPRESES FAMILIARS

La família de Manuel Rocamora Vidal va posseir distintes empreses. Per la banda paterna, una fàbrica d'espelmes i sabó amb diferents seus i noms al llarg de la seva existència; i per la banda materna, una indústria tèxtil, una explotació d'uns banys i una casa naviliera. Els negocis foren fundats pels ascendents dels progenitors i tenien un caràcter familiar, ja que passaven de pares a fills.

Es tractarà de manera més extensa la fàbrica Rocamora per tres motius. En primer lloc, perquè Manuel Rocamora i el seu germà hi van estar involucrats directament, mentre que en els negocis materns no, doncs alguns d'ells ja havien tancat quan encara no havien nascut. La implicació d'Antonio en la fàbrica era total; en canvi, la dedicació de Manuel era parcial entre el treball als despatxos (que mantingué durant uns anys però finalment abandonà) i les seves altres ocupacions com el col·leccionisme i la pintura. En segon lloc, tot i que totes les empreses van gaudir d'èxit durant la seva existència, clarament s'aprecia que la fàbrica de sabó era de gran envergadura i importància, gràcies a la qual la família es va enriquir considerablement. En tercer i darrer lloc, mentre que s'ha conservat abundant documentació relativa a la fàbrica, la corresponent als negocis materns és més escassa i menys significativa.

1.2.1. Fàbrica de sabó Rocamora

Inicis: d'un taller a una fàbrica modesta

Els orígens de l'empresa sabonera es poden rastrejar fins a Marcos Rocamora Boronat, rebesavi patern del col·leccionista, fundador de l'empresa. La data concreta de la creació es desconeix però ha de ser posterior a 1775, any del seu casament amb Josefa Llopis, quan s'instal·la a Barcelona provinent de Vallmoll.⁶⁶ És aleshores quan decideix crear un taller d'espelmes de sèu al carrer Sant Carles número 3 de la Barceloneta. El negoci passarà al seu fill, José Rocamora Llopis. Aquest contragué matrimoni amb Maria Laporta Mestres, amb la qual tingué dos fills, Marcos Rocamora Laporta (avi patern de Manuel Rocamora) i el seu germà Antonio. El primer fill s'incorporà al negoci i la seva gestió derivà en un notable creixement. La producció d'espelmes es

⁶⁶ Informació provinent d'un plec de papers titulat *Llum o guia de casa Rocamora*, que agrupa documents antics del segle XVIII, transcrits per Luis Rocamora Pi, tiet-avi de Jaume Romagosa Rocamora. Jaume Romagosa ha investigat i recopilat la història de la família Rocamora, continuant la labor començada pel seu familiar.

mantingué i el seu sobrant es venia per untar maquinàries de vapor, establint-se així una política d'aprofitament clau en la filosofia empresarial de la família.

Volent créixer empresarialment, Marcos Rocamora Laporta s'associà al comerciant Juan Illá Mestres, amb el qual l'any 1861 arrendà una fàbrica que donava a al carrer de l'Arc del Teatre número 63 i al carrer del Cid número 10, amb la intenció de seguir produint espelmes i sabons en majors quantitats. La fàbrica es coneixia com "La Catalana", sobrenom que mantindria al llarg de la seva existència. Un any més tard, el 28 de febrer de 1862, ambdós socis constituïrien la companyia "Rocamora e Illá". En la seva escriptura de constitució, s'estableix que Rocamora seria el director i Illá s'encarregaria de la comptabilitat.⁶⁷ Paral·lelament, consta que es comptava amb una altra fàbrica al carrer de Sant Miquel número 50, pertanyent només a Marcos Rocamora.⁶⁸

Expansió industrial i prestigi a Sant Martí de Provençals

La continuació del negoci estava assegurada amb els fills que tingueren Marcos Rocamora Laporta i la seva esposa Margarita Pujolà Cendres: Eulalia, María, Antonio, Francisco, José i Marcos Rocamora Pujolà (el darrer era el pare de Manuel Rocamora Vidal). D'aquests només Antonio, Francisco i Marcos tingueren participació a la fàbrica.

El 25 de gener de 1868, Marcos Rocamora Laporta fundà junt amb Bernardo Magrí Busquets, pilot de la marina, una societat titulada "Magrí y Cía" (el 1869 es rebatejaria com "Magrí, Rocamora e hijos")⁶⁹, on també estarien com a socis els fills majors del primer, és a dir, Antonio i Francisco Rocamora Pujolà. En el moment de la constitució, el germà menor, Marcos Rocamora Pujolà, tenia tan sols deu anys, però un cop assolí la majoria d'edat s'incorporaria al negoci i prendria un paper rellevant, aspecte que detallarem posteriorment. Rocamora i Magrí ja havien arrendat una fàbrica uns anys

⁶⁷ Ferran Sobreques, Ignacio (notari). Escriptura pública de constitució de la societat "Rocamora e Illá" (núm. de protocol 30). Barcelona, 28 de febrer de 1862. AHPB, CNC.

⁶⁸ Aquesta informació s'ha pogut obtenir gràcies a diverses factures custodiades a la FCPR. En cada factura hi apareix un encapçalament amb el nom de la fàbrica, la producció i la seva adreça. Així veiem com les fàbriques del carrer d'Arc del Teatre i Sant Miquel existien de manera paral·lela, tot i que en desconeixem les dates exactes del seu tancament, el qual es podria fixar aproximadament abans de la inauguració de la fàbrica definitiva a Sant Martí de Provençals.

⁶⁹ "Magrí y Cía" fou continuadora de l'activitat empresarial de l'anterior societat "Rocamora e Illá", de la qual ignorem el destí final.

abans, el 1865, localitzada al carrer de la Llibertat número 15 de l'antiga vila de Gràcia (la qual posteriorment s'integraria a la ciutat de Barcelona).⁷⁰

El 13 de juny de 1870 es dissolgué “Magrí, Rocamora e hijos” a conseqüència de la sortida de Bernardo Magrí. En els anys següents, la societat es constituí de nou com a “Rocamora e hijos”. Antonio Rocamora Pujolà seria enviat a Marsella per estudiar el funcionament del seu mercat saboner, visitant les fàbriques i fent contactes.⁷¹ S'incorporaren els coneixements adquirits i el negoci seguí amb la seva incessant projecció, cosa que feu necessària una ampliació de les instal·lacions i la compra de maquinària més avançada. Per això, es considerà la possibilitat d'adquirir terrenys per a la construcció d'un nou centre productiu.

La ubicació seria a Sant Martí de Provençals, un poble que s'annexionaria a Barcelona l'any 1897 (configurant l'actual barri del Poblenou). Durant el segle XIX, Sant Martí va experimentar el major esplendor econòmic de la seva història alhora que es convertia en un dels primers exponents de la revolució industrial a Catalunya.⁷² El barri més industrialitzat era Icària, sent l'eix vertebrador l'Avinguda Icària (anteriorment anomenada Passeig del Cementiri). La zona presentava nombrosos avantatges per als empresaris, entre els quals tenim, en primer lloc, l'abundància de terrenys, però també el fet que l'Ajuntament concedia facilitats i hi havia una fiscalitat més lleugera que la barcelonina, a més de bones comunicacions gràcies a la carretera de França, els ferrocarrils de Mataró i Granollers i el port de Barcelona.⁷³

Tot i desconèixer la data de la compra dels terrenys, sabem que el 28 de maig de 1876 es va sol·licitar permís a l'alcalde de Sant Martí de Provençals, Miguel Fargas Vilaseca, per a edificar una fàbrica d'estearina, espelmes esteàriques i sabons en uns terrenys situats a l'antic Passeig del Cementiri (que anys més tard es rebatejaria com a Avinguda Icària). L'alcalde ho va aprovar en data de 24 d'agost del mateix any.⁷⁴ És de suposar

⁷⁰ Ferran Sobreques, Ignacio (notari). Escripura pública de constitució de la societat “Magrí y Cía” (núm. de protocol 14). Barcelona, 25 de gener de 1868. AHPB, CNC.

⁷¹ Ramon Muñoz, Ramon. *Op. cit.*, 1994, pàg. 156.

⁷² Nicolau Martí, Antoni i Ubero Badia, Lina. “Sant Martí: la industrialització al segle XIX.” Dins *Apunts per a la història de Sant Martí de Provençals*, coord. Lina Ubero Badia, 19-24. Barcelona: Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals, 1982. Pàg. 19.

⁷³ Arranz, Manuel. “Les transformacions del segle XVIII.” Dins *Apunts per a la història de Sant Martí de Provençals*, coord. Lina Ubero Badia, 6-11. Barcelona: Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals, 1982. Pàg. 211.

⁷⁴ Fargas Vilaseca, Miguel (alcalde). Document de concessió de permís a Marcos Rocamora per la construcció d'una fàbrica d'estearina, espelmes esteàriques i sabons en uns terrenys situats al Passeig del Cementiri de Sant Martí de Provençals. Sant Martí de Provençals, 24 d'agost de 1876. FCPR.

que els treballs començaren un cop es va rebre la validació, encara que no es sap del cert quan varen finalitzar.⁷⁵ L'any 1883 deuria estar a punt d'entrar en funcionament, doncs el 16 d'abril es demanà permís novament a l'Ajuntament, aquest cop per a instal·lar unes calderes i una màquina. No es va rebre confirmació per part del nou alcalde, Salvador Buxó, fins l'11 de març de 1884.⁷⁶ Aquell mateix any morí el patriarca, Marcos Rocamora Laporta, i la societat es va canviar el nom de "Rocamora e hijos" a "Rocamora Hermanos". En aquest període, es dona la incorporació de Marcos Rocamora Pujolà i no participa cap altre soci que no pertanyi a la família.

La fàbrica es situà en una superfície de més de 60.000 m² a l'Avinguda Icària número 159.⁷⁷ [FIGS. 10 i 11] Entre les dependències que la conformaven tenim sales de màquines, magatzems, bugaderies, dipòsits...⁷⁸ Convivia amb altres grans empreses com Escofet i Fortuny (mosaics hidràulics per edificis de l'Eixample), Folch & Albiñana (farines, gel i alcohols) i G. Bertran (articles de llauna).⁷⁹

La indústria sabonera dels Rocamora aconseguí una enorme importància en el sector. Seguien produint espelmes de sèu i sabó – aquest últim a gran escala – però també incorporaren l'estearina, la glicerina i l'oli de llavors oleaginoses, tres productes usats per a realitzar les bugies i el sabó. La maquinària avançada i les calderes de gran capacitat van ser claus per a l'èxit d'aquesta indústria, però també hi intervingueren altres factors: "*Els Rocamora són els primers importadors peninsulars de sosa càustica, fan pensar en una fàbrica com les millors de fora, que aposta tant per la producció a gran escala com per la qualitat. Per altra banda, la circumstància d'incloure la fabricació de pastes i de bugies esteàriques indica un aprofitament racional dels subproductes, que li dóna avantatge sobre les altres empreses del sector.*"⁸⁰

⁷⁵ Segons Ramon Ramon Muñoz, la fàbrica es començaria a construir l'any 1869 i s'acabaria a mitjans de la dècada de 1870, dada que no concorda amb la informació continguda en el permís tramès per l'alcalde Miguel Fargas Vilaseca l'any 1876, que ja hem comentat.
Ramon i Muñoz, Ramon. *Op. cit.*, 1994, pàg 157.

⁷⁶ Buxó, Salvador (alcalde). Document de concessió de permís a Marcos Rocamora i fills per a la instal·lació d'unes calderes i una màquina a la seva fàbrica. Sant Martí de Provençals, 11 de març de 1884. FCPR.

⁷⁷ Pascual Monturiol, Emilio (dir.) *Libro de oro del comercio, industria, navegación y banca de España: patrocinado por la Compañía Trasatlántica*. Barcelona: Apolo, 1920. Pàg. 606.

⁷⁸ Segons plànols conservats a l'AHCOAC.

⁷⁹ Arranz, Manuel. *Op. cit.*, 1982, pàg. 213.

⁸⁰ Nadal, Jordi i Tafunell, Xavier. *Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona (1847-1992)*. Barcelona: Columna, 1992. Pàg. 100.

El prestigi aconseguit els hi va permetre participar en diverses exposicions on presentaven els seus productes. Destaquem l'Exposició Universal de Barcelona (1888), on hi aportaren espelmes de sèu i guanyaren dues medalles d'or. Resulta curiós comprovar que a la relació d'expositors realitzada per l'Instituto de Fomento del Trabajo Nacional, hi consta com a direcció el carrer Arc del Teatre.⁸¹ En aquest moment, la fàbrica de Sant Martí funcionava a ple rendiment i no es veu probable que es mantingués una altra fàbrica (precisament la de l'Arc del Teatre tancà perquè era antiga i obsoleta). Suposem, doncs, que la fabricació es realitzava a Sant Martí, mentre que part de les instal·lacions de l'Arc del Teatre es deurien mantenir amb algun propòsit que desconeixem, probablement per a oficines. Aquesta situació es va mantenir si més no fins a juny de 1894, quan en un pamflet es notifica el trasllat de les mateixes a la Plaça del Duc de Medinaceli número 5 – sense especificar on es trobaven amb anterioritat –. D'aquesta manera veiem com els Rocamora preferien ubicar les oficines per separat de la fàbrica.

Altres exposicions remarcables de les quals van formar part són l'Exposición Nacional de Madrid (1897), on es mostraren estearina, oleïna, glicerina, espelmes i sabó; i la III Fira de mostres de Barcelona (1922), on en aquesta ocasió, l'estand dels Rocamora fou visitat per l'ex ministre italià senyor Navas.⁸² [FIG. 12]

El negoci va facilitar que Barcelona es convertís en el gran centre saboner d'Espanya, ja que els Rocamora distribuïen per tota la península. El seu major succés, però, fou l'exportació de sabó a Cuba i Puerto Rico: "*Gracias al control del mercado colonial antillano, la firma Rocamora no sólo se había convertido en una de las jabonerías más importantes de España, por no decir la más importante, sino que podía compararse sin reparo con los principales fabricantes de jabón de Marsella.*"⁸³ Fins aleshores, la indústria de sabó peninsular no tenia una presència mundial gaire destacada i no podia competir de cap manera amb França o Gran Bretanya.⁸⁴ L'empresa Rocamora va

⁸¹ Instituto de Fomento del Trabajo Nacional. *Exposición Universal de Barcelona año 1888. Relación de los expositores de la provincia de Barcelona presentados por el Instituto de Fomento del Trabajo Nacional*. Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús, 1888. Pàg. s/n.

⁸² Autor desconegut. "La III Fira de mostres de Barcelona – 1922." *Catalunya Gràfica* 8 (1922): 21-22.

⁸³ Ramon Muñoz, Ramon. *Op. cit.*, 1994, pàg. 155.

⁸⁴ Ramon Muñoz, Ramon. *Op. cit.*, 1994, pàg. 152.

canviar aquesta tendència i el seu èxit era tal que, l'any 1890, representava el 90% de les exportacions de sabó espanyol.⁸⁵

En relació amb la fortuna de les exportacions a ultramar, esmentarem que la societat “Rocamora Hermanos” va decidir adquirir uns terrenys situats a Puerto Rico al comerciant Ernesto Patxot Blanch, que hi residia. Van designar a José Antonio González Echeverría, gestor de la societat mercantil Moral González y Compañía i també establert a Puerto Rico, com a mandatari, és a dir, actuant en representació de la família Rocamora. La venda es va fer efectiva l'any 1888, en plena efervescència del negoci, i constava d'una extensió de terrenys de més de 60 hectàrees que incloïa la finca “Enriqueta”, al municipi de Cabo Rojo. Es van pagar 14.581 pesos i 16 centaus.⁸⁶ Entenem que els Rocamora compraren la finca per raons empresarials tot i que desconeixem quin va ser l'ús exacte que li van donar a les instal·lacions.

L'etapa d'Antonio i Manuel Rocamora Vidal

Tal com s'ha anat comprovant, els Rocamora varen tenir a les mans una de les indústries més potents del sector. Desgraciadament, la bonança va rebre un important cop degut al Tractat de París (1898), que comportà la pèrdua del domini espanyol a les Antilles i això suposà una dura adversitat per a l'empresa, que inicià a partir de llavors una lenta decadència agreujada per la falta de renovació de la maquinària i la competència de noves societats.

Durant les primeres dècades del segle XX van expirar Antonio i Francisco Rocamora Pujolà, germans de Marcos. Existia un contracte en el qual s'estipulava que quan morís cada germà, els seus descendents perdrien la part de la fàbrica del progenitor, quedant aquesta en mans de l'últim germà en morir i els seus successors. Com a contraprestació, se'ls compensava amb una indemnització que es solia invertir en compra d'immobles. El primer en traspasar fou Francisco Rocamora Pujolà, l'any 1910, i com hem apuntat, s'apartà als seus fills. Com a dada curiosa, esmentar que un d'ells, Luis Rocamora Pi, marxà a Alemanya a estudiar química industrial, especialitzant-se en producció de sabons i refinaria d'olis d'oliva. Amb 27 anys fundà la seva pròpia fàbrica de sabó, produint els productes sota la marca Sara.

⁸⁵ Ramon Muñoz, Ramon. *Op. cit.*, 1994, pàg. 158.

⁸⁶ Palmer, Santiago Rosendo (notari). Escritura de venda de terrenys per Ernesto Patxot Blanch a Rocamora Hermanos, núm. 787. Mayagüez (Puerto Rico), 14 de desembre de 1888. Pàg. s/n. FCPR.

Aleshores, la gerència era portada pels germans Antonio i Marcos Rocamora Pujolà. Aquest últim considerà oportú incloure a la societat els seus dos fills barons, Antonio i Manuel Rocamora Vidal, per tal que hi poguessin treballar a plena dedicació. Per aquest motiu, el 6 de febrer l'any 1911 els hi donà l'emancipació⁸⁷ (anteriorment, la majoria d'edat s'assolia amb 21 anys) i per això Manuel, amb 18 anys (a punt de fer-ne 19) es veié involucrat en el negoci. L'altra germana, Carmen, no hi tenia cap participació.⁸⁸

Uns anys més tard, el 18 d'agost de 1917, va morir Antonio Rocamora Pujolà. A diferència del seu germà Francisco, va rebel·lar-se contra el pacte de l'empresa i volgué que les seves filles heretessin la seva part i esdevinguessin sòcies. A la seva mort, Isabel, Eulàlia, Clotilde, Elvira i Montserrat Rocamora Rosés entraren automàticament al negoci representades pel seu tutor Juan Anglada Calvet. Mig any més tard, el 26 de febrer de 1918, Marcos Rocamora formà nova societat anomenada "Rocamora y Compañía" junt amb els seus dos fills i Anglada (aquest últim com a gerent), separant les noies i tornant-les el capital corresponent. Aquesta acció va motivar que, quan totes les germanes van arribar a la majoria d'edat, cursessin una demanda requerint l'anul·lació de la seva separació i una compensació per danys i perjudicis.⁸⁹ Finalment, la demanda fou desestimada.

El traspàs de Juan Anglada, probablement ocorregut l'any 1921, motivà nous canvis. El 16 de febrer de 1921 s'estableix la separació dels successors d'Anglada i el nomenament dels nous gerents: Marcos Rocamora Pujolà i el seu primogènit Antonio. Aquests, mitjançant una cèdula notarial, confereixen plens poders a Manuel Rocamora.⁹⁰ Tres anys després, el 3 de juny de 1929, moriria el pare dels dos germans. Antonio Rocamora es convertiria en el cap visible del negoci mentre que Manuel va preferir treballar a les oficines de Duc de Medinaceli, tal i com narra en un extracte de la seva correspondència: "*Jo porto una vida exclusivament dedicada al despatx i el resto a*

⁸⁷ Informació proporcionada per l'investigador Jordi Sánchez Ruiz durant una conversa mantinguda el 3 de maig del 2016.

⁸⁸ Informació facilitada per Marcos Rocamora Pellicer, nét d'Antonio Rocamora i afíllat de Manuel Rocamora, durant una conversa telefònica ocorreguda el dia 11 de febrer de 2017.

⁸⁹ García Prieto, Manuel. *Dictamen del Excmo. Sr. D. Manuel García Prieto, decano del Ilustre Colegio de Abogados de Madrid, senador del Reino y ex presidente del Consejo de Ministros, sobre la procedencia de la demanda interpuesta por Doña Elvira Rocamora y Rosés contra Don Marcos Rocamora y Pujolá y otros*. Barcelona: s.n., 1922. Pàg. 8. BNC.

⁹⁰ Martí Beya, Miguel (notari). Cèdula notarial. Barcelona, 5 de juny de 1926. FCPR.

la pintura, m'aixeco a les 7 del matí i vaig a pintar fins a les 10, hora que em dirigeixo a la oficina."⁹¹ [sic]

Com hem apuntat més amunt, la pèrdua de les colònies de Cuba i Puerto Rico, a part de desestabilitzar la societat, va comportar que no tingués sentit mantenir la finca "Enriqueta" de Puerto Rico. No obstant, es va anar llogant fins l'any 1932, quan Manuel Rocamora va viatjar-hi per gestionar la seva venda, demanant primer 50.000 dòlars.⁹² A la fi es va tancar un acord de 30.000 dòlars amb l'empresa Russell y Cia, filial de la Guánica Centrale, la major productora de sucre de principis del segle XX a Puerto Rico⁹³, que ja portava 11 mesos arrendant la propietat. El col·leccionista es va assegurar de comprovar que aquesta empresa era el comprador més solvent, i així ho va comunicar per carta al seu germà Antonio: "*La Isla de Puerto-Rico está atravesando una crisis enorme, ha habido gran cantidad de entidades que han quebrado por enormes cantidades y por dicho motivo todos los bancos me aconsejaron que la Guánica era la que más garantías ofrecía para tratar cualquier operación. Las centarles particulares no pueden disponer de cantidades para la adquisición de terrenos pues los bancos han cerrado los créditos, además las operaciones de venta con dichos particulares se hacen a base de plazos (y hoy es arriesgado debido a la crisis del dinero).*"⁹⁴ [sic]

Les següents notícies relacionades amb l'empresa dels Rocamora ens situen a principis de la Guerra Civil espanyola, quan es produirà un canvi important en les fàbriques catalanes. El govern de la Generalitat de Catalunya, mitjançant el Decret de

⁹¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de novembre de 1932. MAC.

⁹² No sabem el temps exacte en el qual Manuel Rocamora va estar a Puerto Rico resolent els tràmits relatius a la venda de la finca "Enriqueta". És segur que va marxar el 9 de juny, doncs des del vaixell de tornada va escriure una extensa carta al seu germà Antonio explicant-li el resultat de la operació. La seva estança no va ser del tot agradable, tal i com relata en la mateixa missiva: "*Este clima es terrible, un verdadero infierno, el termómetro pasa siempre de los 32° alcanzando al mediodía 36° y 37° el aire es muy caliente y cuanto más llueve mas se siente el calor, se pasa uno sudando, día y noche y como es imposible resistir la tentación de las bebidas frescas tengo el estómago y el vientre resentidos.*" [sic] No obstant, a part del seu descontentament també va voler remarcar els seus esforços en la gestió de la venda: "*He hecho todo lo que he sabido en el asunto Enriqueta y esta es mi mayor tranquilidad.*" [sic] Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Antonio Rocamora. San Juan (Puerto Rico), 9 de juny de 1932. FCPR.

⁹³ Muñoz Pacheco, Dana I. "Hacíamos de todo: memorias sobre el trabajo en Guánica Centrale, un avance de investigación." *Revista [IN]Genios* 1 (2014): 1-15 [https://static1.squarespace.com/static/51c861c1e4b0fb70e38c0a8a/t/5409bc30e4b0f45128ab4728/1409924144165/Dana+Mu%C3%B1oz+Pacheco-Hac%C3%ADamos+de+Todo.pdf] (Consulta 7 de febrer de 2019). Pàg. 1.

⁹⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Antonio Rocamora. San Juan (Puerto Rico), 9 de juny de 1932. FCPR.

Col·lectivitzacions i Control Obrer (promulgat el 24 d'octubre de 1936), decideix col·lectivitzar les empreses per tal d'emprendre una transformació econòmica i social. Aquest canvi comportarà que els obrers participessin directament de la gestió i direcció de l'empresa.⁹⁵ En aquest marc, els nous gerents de la firma Rocamora seran Manuel Rocamora i el seu soci Joan Vilalta Lloret, que ocuparen el càrrec durant 10 mesos, doncs Antonio s'havia refugiat a Salamanca, territori controlat pel bàndol franquista.

Tant Rocamora com Vilalta es trobaven sota el control d'un Consell d'Empresa format pels treballadors, situació que va motivar la seva renúncia al càrrec, efectiva l'any 1937. Els motius són els següents: *“Segons els recurrents s'els ha separat del càrrec de Directors, deixant-los en funcions purament consultives, i encara més tard s'els ha retirat tota mena d'atribucions i s'els ha reduït el sou que venien disfrutant; que com sigui que els recorrents diuen que no estan disposats a presentar el paper de paràsits de la indústria col·lectivitzada i que d'altra banda tampoc volen protestar del fet produït perquè tenen, segons sembla, altres mitjans de vida, comuniquen al Consell d'Economia, simplement, la seva decisió de deixar els llocs que ocupen a la Col·lectivitat Rocamora.”*⁹⁶ [sic]

Al finalitzar el conflicte bèl·lic i amb la imposició del bàndol franquista, ambdós germans varen poder recuperar el control total de la seva empresa.

Finalització de l'activitat i tancament definitiu

Cap a la dècada dels anys 50, l'empresa era dirigida conjuntament per Antonio i Manuel Rocamora. En aquell moment el negoci estava endeutat, li faltaven diners, la maquinària no es renovava i la competència era cada cop més ferotge. Arribats a aquest punt, els empresaris van haver de buscar solucions per evitar el tancament.

La primera proposta la fa el seu advocat Marià Rubió Tudurí⁹⁷, que per pal·liar la falta de liquiditat suggereix crear una nova empresa, “Comercial Rocamora S.A.”, amb un capital inicial de 300.000 pessetes que aportarien personalment els germans Rocamora. Els propietaris de la societat anònima serien ells dos, essent-ho també de l'antiga

⁹⁵ Souchy, Agustin i Folgare, Paul. *Colectivizaciones. La obra constructiva de la revolución española*. Barcelona: Fontamara, 1977. Pàg. 35.

⁹⁶ Resolució de la Conselleria de l'Economia de la Generalitat de Catalunya referent a la renúncia als càrrecs de Manuel Rocamora Vidal i Joan Vilalta Lloret. Barcelona, 16 de setembre de 1937. FCPR.

⁹⁷ Marià Rubió Tudurí (1896-1962) fou un polític català diputat a les Corts Espanyoles durant la Segona República. L'any 1938 s'exilià a França i retornà a Barcelona el 1948. A partir d'aquesta data exercí com a advocat.

empresa “Rocamora y Compañía”, que gestionava la fàbrica i no desapareixeria. La nova pagaria un lloguer a l’antiga per poder utilitzar les seves instal·lacions, aportant així diners líquids per pagar els deutes. Per tant, l’empresa mare no tindria despeses, només ingressos.⁹⁸ De tota manera, la creació de “Comercial Rocamora S.A.” s’acabà desestimant. Per això, Marià Rubió va fer una nova proposta contemplant la liquidació definitiva de l’empresa. Exposa que Antonio i Manuel Rocamora comprin les finques a la seva pròpia companyia, d’aquesta manera ells es quedarien els immobles i a la vegada aportarien diners a la societat. Després de comprar-les, els germans llogarien les finques a l’empresa automobilística Motor Ibérica S.A., que estaria interessada en instal·lar-se al lloc de la fàbrica Rocamora. Els diners del lloguer es completarien amb un crèdit de 12.700.000 pessetes demanat al Banco Español de Crédito.⁹⁹

En una acta de la junta de socis de la companyia del 2 de juny de l’any 1955, es fa palesa la “*situación lamentable*” del negoci. Per tal de millorar la tresoreria, es procedeix a seguir les indicacions prèviament realitzades per Rubió. En conseqüència, Antonio i Manuel adquireixen amb recursos propis els terrenys de la fàbrica, dipositant els diners al compte de la societat. Eduardo Rocamora Nieto (fill d’Antonio) disposarà d’aquesta injecció econòmica per complir una difícil missió: “*incrementar inmediatamente las fabricaciones de estearina hasta cinco veces la del ejercicio anterior y la del jabón hasta siete veces la de 1954.*”¹⁰⁰

Uns dies després d’aquest primer document, el 17 de juny es redacta un contracte privat amb l’empresa automobilística Motor Ibérica S.A.¹⁰¹ S’especifica que els Rocamora són propietaris de dos terrenys, un de 1.478’67 m² (sense cap edificació), adjacent a un altre de 7.144’58 m² (on hi ha la fàbrica, que consta d’un edifici de planta baixa i primer pis, junt amb 7 magatzems). Ambdues finques són arrendades a Motor Ibérica per un lloguer anual de 150.000 pessetes, amb opció de compra, amb un preu que quedaria fixat en 12.040.875’97 pessetes.

⁹⁸ Document confidencial redactat per Marià Rubió Tudurí i dirigit a Antonio Rocamora Vidal. Barcelona, 12 de gener de 1953. Fons Marià Rubió i Tudurí (inv. 178), 2.1.68-2.1.69. ANC.

⁹⁹ Carta escrita per Marià Rubió Tudurí dirigida a Antonio i a Manuel Rocamora Vidal. Barcelona, 13 de maig de 1955. Fons Marià Rubió i Tudurí (inv. 178), 2.1.70-2.1.71. ANC.

¹⁰⁰ Aquestes solucions van ser aportades pels gerents Antonio i Manuel Rocamora en un document redactat a Barcelona el 2 de juny de 1955, un any abans del tancament definitiu de la fàbrica. FCPR.

¹⁰¹ Contracte privat entre Antonio i Manuel Rocamora Vidal i Juan Ubach Pañellas, representant de Motor Ibérica S.A. Barcelona, 17 de juny de 1955. FCPR.

Com que Eduardo Rocamora no aconseguí els beneficis exigits, l'opció de compra no trigà a fer-se efectiva. Gràcies als diners pagats per Motor Ibérica S.A. es va poder cancel·lar el préstec del Banco Español de Crédito, esmentat més amunt.

La fàbrica Rocamora es va dissoldre i liquidar l'any 1956. Tal i com s'ha anat veient, era un final que els amos ja havien previst anys abans. Motor Ibérica S.A. estava establerta a l'avinguda Icària des del 1923, al número 149, just al costat de la indústria Rocamora.¹⁰² Després, es van instal·lar als nous terrenys comprats fins el 1987, quan es van expropiar nombroses parcel·les de la zona per construir la Vila Olímpica.¹⁰³ El 1988 l'antiga fàbrica Rocamora fou enderrocada.

1.2.2. Indústria tèxtil “Vidal Hijos”, explotació banys “El Astillero” i casa naviliera “Sala y Vidal”

A continuació explicarem els negocis de la família materna de Manuel Rocamora, que es concreten en una indústria tèxtil, l'explotació d'uns banys i una casa naviliera.

La indústria tèxtil, denominada inicialment “José Vidal e Hijos” i posteriorment “Vidal e Hijos” i “Vidal Hijos” es va constituir el 1868 per José Vidal Valldeneu i els seus fills Antonio i Pedro Màrtir Vidal Horta. El primer d'ells és l'avi matern del col·leccionista. El seu capital social consistia en maquinària i dues finques: la primera d'elles era un solar de 2060 m² el qual estava ocupat per un edifici amb façana als carrers de Casp (número 102) i Bailén (número 42). Una meitat de dit edifici estava format per una fàbrica amb màquines de vapor de 60 cavalls, mentre que l'altra meitat tenia un ús residencial. La segona finca, que toca amb la primera i és de 867'22 m², conté una altra fàbrica situada al carrer Bailén conformada per 615 m², mentre que la resta del solar són soterranis, magatzems i patis pel servei de la mateixa fàbrica.¹⁰⁴ En virtut del testament atorgat per José Vidal Valldeneu el 21 de setembre del 1877, aquest nomenà hereus als seus fills, en dues terceres parts a Antonio i en una tercera part a Pedro Màrtir.

¹⁰² VV. AA. *Nissan Motor Ibérica: desde 1920 pioneros de la automoción*. Barcelona: Nissan Motor Ibérica, 1996. Pàg. s/n.

¹⁰³ Arxiu Històric del Poblenou. *Tal com érem. Memòria gràfica del Poblenou*. Barcelona: Arxiu Històric del Poblenou, 1994. Pàg. 39.

¹⁰⁴ Martí Beya, Miguel (notari). Escripura d'inventari i acceptació dels hereus *ab intestato* d'Antonio Vidal Horta, núm. 550. Barcelona, 8 de juliol de 1892. FCPR.

Paral·lelament a “Vidal Hijos”, José Vidal Valldeneu també tenia participació a una altra societat anterior fundada el 16 de setembre de 1862 juntament amb Vicente Vilalta i Gregorio Ferrero, que s’ocupava de l’explotació dels banys “El Astillero” a la Barceloneta. Aquests banys estaven formats per tres edificis: un de principal, que comprenia 696’60 m², i els altres dos amb maquinària i safareigs. Aquesta dada no és anecdòtica ja que qui acabaria heretant l’empresa a parts iguals serien Ana Vidal Sala, mare de Manuel Rocamora, i la seva germana Francisca, coneguda com a Paquita, la qual presidiria la societat Baños del Astillero, S.A. constituïda el 1927 per seguir explotant els banys. A part, les dues germanes també van heretar dues terceres parts d’una extensió de terrenys situada entre el ferrocarril de Barcelona a França i el carrer Major del municipi de Montcada i Reixac.¹⁰⁵

Continuant amb la societat “Vidal Hijos”, que com recordarem era propietària de dues fàbriques, José Vidal Valldeneu va decidir associar-se amb el seu consogre Isidre Sala Basany, també industrial tèxtil. L’any 1876 crearen plegats la casa naviliera “Sala y Vidal” amb l’objectiu d’internalitzar la importació de cotó per proveir les seves fàbriques, fent rutes cap a ports de l’Havana i els Estats Units.¹⁰⁶ Era una època molt propícia per endinsar-se dins el negoci del vapor, ja que Catalunya experimentaria una gran empenta en el sector, situació que durà fins a finals del segle XX.¹⁰⁷ En aquest període es conformaren diverses cases navilieres dedicades al vapor, essent “Sala y Vidal” una de les primeres. Amb seu a Barcelona, tenia en propietat tres vapors, anomenats *Vidal Sala*, *Ana de Sala* i *Anita Vidal Sala*.

Isidre Sala i la seva esposa, Ana Viñas Casanovas [FIGS. 13 i 14], eren besavis materns de Manuel Rocamora. El matrimoni tingué cinc fills, un noi i quatre noies. De tots ells, només es coneix la vinculació de dues de les filles a la casa naviliera, Isabel i Dolors, que es casaren amb els dos fills de l’altre soci, Josep Vidal. Així doncs, s’uniren Antonio Vidal Horta amb Isabel Sala Viñas [FIGS. 15 i 16] (és a dir, els avis materns de Manuel) i Pedro Mártir Vidal Horta amb Dolors Sala Viñas. Isabel i el seu marit Antonio eren gerents de la firma familiar juntament amb els seus pares, mentre que es desconeix la implicació de l’altra parella. L’any 1880, la raó de l’empresa es va estendre

¹⁰⁵ Martí Beya, Miguel (notari). Escriptura d’inventari i acceptació dels hereus *ab intestato* d’Antonio Vidal Horta, núm. 550. Barcelona, 8 de juliol de 1892. FCPR.

¹⁰⁶ Sella, Antoni i Rodrigo, Martín. *Vapors*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona i Angle Editorial, 2002. Pàg. 138.

¹⁰⁷ Sella, Antoni i Rodrigo, Martín. *Op. cit.*, 2002, pàg 72.

al transport de tota mena de mercaderies, a part de les tèxtils. En algun moment entre 1880 i 1882 va morir Isidre Sala. Aquesta dada la coneixem gràcies al testament de la seva esposa, Ana Viñas, efectuat el 14 de desembre de 1882, on ja consta com a vídua.¹⁰⁸ Aquesta ocupà el lloc del seu difunt marit, però finalment el negoci tancaria les seves portes el 1886¹⁰⁹, una dècada després de la seva creació.

¹⁰⁸ Miguel Martí i Sagristá (notari). Còpia simple de l'escriptura de testament atorgat per Ana Viñas i Casanovas, núm. 727. Barcelona, 14 de desembre de 1882. Pàg. s/n. FCPR.

¹⁰⁹ Sella, Antoni i Rodrigo, Martín. *Op. cit.*, 2002, pàg. 138.

1.3. BIOGRAFIA DE MANUEL ROCAMORA VIDAL

Manuel Rocamora i Vidal (1892-1976) va ser un intel·lectual d'extensíssima cultura, un home d'arts i lletres que dedicà la seva vida a les activitats que més li apassionaven. Ha passat a la història com a col·leccionista, ocupació que per la seva magnitud i qualitat de les peces ha eclipsat la seva faceta com a pintor i escriptor. A més, fou un destacat mecenes i promotor cultural, impulsant diverses associacions.

Acudia incansablement a biblioteques i arxius per estudiar temes del seu interès i d'aquesta manera n'esdevingué un expert, sobretot en la història de la indumentària, però també en aerostàtica, aerodinàmica i botànica. També apreciava molt la música i tocava el piano – el seu mestre fou Enric Granados¹¹⁰ –. Va ser un políglota, dominant el català, el castellà, el francès, l'anglès, l'italià i l'alemany – parlats i escrits –, circumstància que li fou de molta utilitat en els seus nombrosos viatges arreu del món, realitzats per plaer o per adquirir noves peces per a les seves col·leccions. Analitzant la seva correspondència i producció literària, s'aprecia que preferia el català per expressar-se en moments informals, com en les cartes dirigides als amics; en canvi, el castellà el reservava per la majoria dels seus articles i llibres. Aprenia idiomes de manera autodidacta però també realitzant cursos, per exemple francès a l'Institut Francès de Barcelona (carrer Provença núm. 325). És molt probable que també freqüentés el British Institute (Passeig de Gràcia núm. 35), l'Institut Alemany (Gran Via de les Corts Catalanes, núm. 591, 3r pis) i l'Istituto Italiano di Cultura (Passatge Méndez de Vigo núm. 5), si més no per consultar les seves biblioteques.

Referent a la seva personalitat, es poden fer algunes suposicions gràcies a varies fonts. Les cròniques periodístiques asseguren que es tractava d'un personatge extremament modest, gens vanitós, que solia fugir dels elogis¹¹¹; mentre que, segons testimonis familiars, era reservat i no mantenia gaire contacte amb els seus parents, vivint únicament per a les seves col·leccions.¹¹² Aquesta visió contrasta amb les abundants amistats que tenia Rocamora, a les que veia sovint en festes i reunions, circumstància que fa suposar que, malgrat tot, era una persona de tarannà sociable i agradable.

¹¹⁰ Llopis, Arturo. "Coleccionista de colecciones: los autómatas de Manuel Rocamora." *Destino* 1376 (1963): 55-59. Pàg. 57.

¹¹¹ Llopis, Arturo. *Op. cit.*, 1963, pàg. 57.

¹¹² Informació extreta d'una conversa telefònica amb Marcos Rocamora Pellicer, nét d'Antonio Rocamora i afillat de Manuel Rocamora, de l'11 de febrer de 2017.

Donat que el col·leccionisme, la pintura i l'escriptura són aspectes prou rellevants, aquests es relataran en un altre apartat; mentre que en aquest es realitzarà un recorregut per tota la trajectòria vital de Manuel Rocamora.

1.3.1. Infantesa i adolescència

Manuel Rocamora Vidal va néixer a Barcelona la nit del 2 d'abril de 1892, concretament a dos quarts d'onze, al domicili familiar on va viure amb els seus pares i germans, situat a la desapareguda plaça Santa Anna número 7 (que posteriorment, amb els canvis d'urbanització de la zona, passaria a pertànyer a l'avinguda Portal de l'Àngel número 17). Va ser inscrit al registre civil pel seu pare, Marcos Rocamora, dos dies després del seu naixement, el 4 d'abril, i li posà el nom de Manuel Alfonso Marcos.¹¹³ Tenia un germà quatre anys més gran, Antonio, i una germana que naixeria dos anys després, María Ángeles. Amb la benjamina de la família, Carmen, el separaven onze anys.

De la infància de Manuel Rocamora en tenim testimoni gràcies a les diverses fotografies conservades, la gran majoria d'elles disparades al prestigiós estudi Napoleón. En totes elles es pot apreciar la indumentària amb la qual el vestien, que obeïa a les modes de l'època i suposà el seu primer vincle amb el gust pels vestits que desenvoluparia en l'edat adulta.

Les primeres imatges que en coneixem corresponen al seu bateig, efectuat quan deuria tenir entre cinc i vuit mesos aproximadament. [FIG. 17] En fotografies posteriors, quan Manuel ja tenia un any, el vestien amb una roba llarga que presentava característiques de vestit femení, rematat amb un llacet al cap, un tipus d'indumentària que feia indistingibles els nens de les nenes, tal i com s'estilava entre els infants burgesos de l'època. [FIG. 18]

Pocs mesos abans de fer quatre anys, el febrer de 1896, participà en un ball infantil de Carnestoltes celebrat al Teatre Principal de Barcelona. En conservem document gràfic d'Antonio Esplugas, que el retratà disfressat amb un pompós vestit femení llarg fins als

¹¹³ Certificat de naixement de Manuel Rocamora Vidal, núm. 375. Barcelona, 4 d'abril de 1892. Còpia autoritzada del certificat original, contingut en el tom 16-5è, foli 58, de la Secció Primera del Registre Civil. Barcelona, 4 de setembre de 2018. RCB.

peus, amb mànigues bufades i profusament brodat i decorat amb perles. Portava una perruca que simulava un monyo rematat amb una petita corona al capdamunt. [FIG. 19]

Fou escolaritzat al Col·legi de Nostra Senyora de la Bonanova (actualment La Salle Bonanova) i, si bé no en tenim constància, és molt probable que el seu germà major també en fos alumne (per contra, s'ignora a quin centre escolar van acudir les germanes Maria Ángeles i Carmen). Es tractava d'un centre religiós privat masculí portat pels Germans de La Salle i situat al Passeig de la Bonanova número 8. Com a fita destacada esmentem que l'any 1911 es fundà l'Associació Bonanova amb l'objectiu d'agrupar als antics alumnes, a la qual Rocamora hi pertanyia ja que hi col·laborà en les exposicions d'art, aspecte que tractarem en l'etapa corresponent a la seva carrera pictòrica.

1.3.2. Joventut

Una data molt important en la seva joventut és el 6 de febrer de 1911, quan amb divuit anys (a punt de fer-ne dinou), el seu pare l'emancipà davant notari junt amb el seu germà Antonio.¹¹⁴ Aleshores la majoria d'edat s'assolia amb 21 anys, però l'objectiu d'aquesta emancipació era que ambdós fills poguessin entrar com a socis dins del negoci familiar. Suposem que per aquelles dates és quan Manuel deuria iniciar els seus estudis a l'Escola de Comerç de Barcelona¹¹⁵, amb l'objectiu de preparar-se per exercir les seves funcions a la fàbrica. Es tracta d'una formació que, amb tota seguretat, no era vocacional, sinó requerida pel seu progenitor. Més endavant, Manuel Rocamora decidiria emprendre estudis artístics.

Sabem que realitzà el servei militar gràcies a una crònica periodística del seu amic Carlos Soldevila¹¹⁶, en la qual explica que junts varen servir a la Comandància d'Artilleria del quarter de Santa Madrona de Barcelona, actualment destruït, que es

¹¹⁴ Certificat de naixement de Manuel Rocamora Vidal, núm. 375. Barcelona, 4 d'abril de 1892. Còpia autoritzada del certificat original, contingut en el tom 16-5è, foli 58, de la Secció Primera del Registre Civil. Barcelona, 4 de setembre de 2018. RCB.

¹¹⁵ L'Escola de Comerç, creada l'any 1787 per la Junta de Comerç de Barcelona i més tard incorporada a l'Escola Industrial de Barcelona, impartia estudis superiors en matèria comercial i suposava una oportunitat acadèmica per a la burgesia comercial i industrial que es trobava en ple creixement a la ciutat. Cambra de Comerç de Barcelona. Casa Llotja de Mar. "Les escoles de la Reial Junta Particular de Comerç de Barcelona." 2017. Consulta 3 de març de 2017. [<http://www.casallotja.com/les-escoles-de-la-reial-junta-particular-de-comerç-de-barcelona.html>]

¹¹⁶ Soldevila, Carlos. "Manuel Rocamora." *Destino* 1213 (1960): 27 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/232594/rec/175>] (Consulta 13 de juny de 2017)

situava molt a prop de l'antic convent de Santa Mònica. Desconeixem quan el realitzà i la durada del mateix, però és probable que fos entorn la vintena. També s'ha trobat una fotografia on apareix junt amb altres companys [FIG. 20], tots ells vestint l'uniforme de passeig de tropa, de la qual en podem extreure vàries conclusions.¹¹⁷ En aquella època, els soldats d'artilleria requerien de molta fortalesa física i d'estar acostumats al treball manual i al maneig d'animals, característiques que no presentaven ni Rocamora ni cap dels seus camarades, que tots són retratats vestint uniformes excel·lentment confeccionats per un sastre. Així doncs, és segur que Rocamora seria un soldat de quota. El 1921, quan comptava amb vint anys, el servei militar obligatori en durava tres, però els nois provinents de famílies benestants es podien acollir a certs beneficis: si pagaven una quota de 1.000 pessetes se'ls permetia servir només durant deu mesos, i si abonaven 2.000 pessetes, servien durant cinc mesos.¹¹⁸ Ho podien fer de forma continuada o bé per períodes interromputs.

En aquests anys es manifestà plenament el seu gust per les reunions, les festes i qualsevol tipus d'activitat social, acudint a llocs d'oci freqüentats per la burgesia barcelonina, com l'hipòdrom o el teatre del Liceu. Des de l'any 1920 era soci del Cercle del Liceu, com el seu pare i el seu germà.

També tenim testimoni de la seva afició als esports. Practicà l'hoquei sobre herba, formant part del primer equip del Reial Polo Jockey Club de Barcelona¹¹⁹ i realitzant partits a diverses ciutats espanyoles. Amb el seu equip guanyà el primer campionat d'Espanya d'hoquei el març de 1916, amb 24 anys. Altres activitats realitzades eren l'esquí, les caminades per la muntanya o bé les curses d'automobilisme, sovint en companyia del seu germà gran i d'altres amistats. Posseïa varis vehicles, entre ells una motocicleta Triumph amb sidecar, un cotxe Scripps-Booth adquirit pels volts de 1920 [FIG. 21] i un altre cotxe Oldsmobile 20 HP, matrícula B-41.362, que el 1936 el substituï per un Hispano Suiza 21 HP valorat en 27.000 pessetes, amb motor 34-16901 i

¹¹⁷ Informació proporcionada per Fernando Herrero De La Muela, del Museo Histórico Militar de Valencia. Missatge d'e-mail a l'autora, 18 de setembre de 2017.

¹¹⁸ Blanco Escolá, Carlos. *La incompetencia militar de Franco*. Madrid: Alianza, 2000. Pàg. 57.

¹¹⁹ Actualment el club ostenta el nom de Reial Club de Polo de Barcelona. El nom vigent durant la joventut de Rocamora s'adoptà el 1912 i es devia a la fusió entre l'original Reial Club de Polo de Barcelona (fundat el 1897) i el Barcelona Jockey Club, degut al creixent interès dels socis pel hockey. La denominació es canviaria el 1939 per l'actual.

Reial Club de Polo de Barcelona. "Història." 2017. Consulta 17 de maig de 2017. [<https://www.rcpolo.com/ca/historia.php>]

matrícula B-66.202.¹²⁰ Era membre del Reial Automòbil Club de Catalunya, fundat el 1903 pel pintor Ramon Casas i altres personalitats aficionades al món de l'automobilisme.

En el seu temps de lleure també era aficionat a la cria de llebrers espanyols, dels quals com a mínim en tingué sis exemplars, probablement mantinguts a la finca familiar de Montcada. Es té constància que els seus gossos guanyaren premis en almenys dues ocasions, en les Exposicions Canines Internacionals de Barcelona organitzades per la Reial Societat Canina de Catalunya (anys 1924 i 1926).¹²¹

Cap a la trentena s'interessà per les activitats de beneficència. El 1923 se li va atorgar un diploma com a soci fundador (núm. 16) del Montepío de Socios de la Comisió Provincial de la Cruz Roja de Barcelona¹²², entitat a la qual també pertanyia la seva mare, que tenia una profunda dedicació a la caritat. Al llarg de la seva vida, Manuel seguí col·laborant econòmicament i de manera puntual amb diverses entitats religioses.

En aquesta època també es desenvoluparen dues de les seves aficions més destacades, que eren l'aerostàtica i l'aerodinàmica. Aquests temes van ser llargament estudiats per ell, a més de col·leccionar multitud d'ítems relacionats, ja fossin llibres, postals o objectes amb motius de globus. No es té constància que pugés mai a un globus però sí que volà en avioneta [FIG. 22], segurament en diverses ocasions. En una epístola va relatar: *“Ahir vaig passar el matí al Aeròdrom del Prat, tot lo que fà referència a l'aviació m'apassiona; vaig fer un esplèndit vol amb l'Archiduc Francisco-José d'Hapsburg que es un gran aviador, el volar damunt del mar es un espectacle indescriptible i emocionant, durant el curs del vol vàm fer un xic d'acrobacies damunt d'un bosc de pins arribant a perdre jo la noció de lo que eren pins i lo que era cel. El fer piruetes ja es massa emoció. Al Aeròdrom l'Archiduc va presentar-me els Prínceps de Braganza (germà i germana), son agradables en extrèm i molt senzills, ell pretèn el trono de Portugal (que no es d'envejar per lo salvatjes que son els portuguesos). Demà*

¹²⁰ Garriga Nonés, Manuel (agent d'assegurances). Apèndix a la pòlissa núm. 10.433 d'OMNIA Compañía de Seguros, S.A.E. Madrid, 17 de juny de 1936. FCPR.

¹²¹ Diplomes atorgats als gossos de Manuel Rocamora Vidal (els quals responien als noms de *Diana*, *Perla*, *Volcán*, *Ventosa*, *Tula* i *Dragón*) en el marc de la segona i quarta edició de la Exposició Canina Internacional organitzada per la Reial Societat Canina de Catalunya. Barcelona, 31 de maig de 1924 i 31 de maig de 1926. FCPR.

¹²² Diploma atorgat al soci fundador Manuel Rocamora Vidal pel Montepío de Socios de la Comisió Provincial de la Cruz Roja de Barcelona. Barcelona, 31 d'agost de 1923. FCPR.

dono un tè en el meu estudi en honor de dits Príncipe portuguesos, degut al dol [el seu pare havia mort quatre mesos abans] serà una cosa completament íntima.”¹²³ [sic]

1.3.3. Maduresa

L'any 1920, amb 28 anys, vivia al domicili familiar de la Plaça de Santa Anna. Uns anys més tard, com s'ha dit anteriorment, aquest passà a integrar-se al Portal de l'Àngel número 17, on sabem que hi residí com a mínim fins als 34 anys.¹²⁴ En canvi, Rocamora declarà en una ocasió que traslladà la seva col·lecció d'indumentària en un pis del carrer Montcada cap a l'any 1923.¹²⁵ Si bé aquesta darrera data és aproximada, hem de suposar que primerament separà la col·lecció de la casa familiar, per poc després independitzar-se i traslladar-se definitivament al carrer Montcada. Aquest era una via amb palaus on, des del segle XIII fins a mitjans del XIX, hi havia viscut famílies acomodades, les quals s'anirien traslladant de manera progressiva a la zona de l'Eixample.¹²⁶

Quan Rocamora s'hi establí, tots els palaus s'havien reconvergit en pisos de lloguer. Ell trià el del número 25 [FIG. 23], propietat del marquès de Vilallonga i anomenat Palau Cervelló perquè amb anterioritat havia pertanyut a la nissaga dels Cervelló, allotjant després a la dels Giudice. La construcció es datada del segle XIV amb façana del XVI.¹²⁷ Rocamora hi visqué de lloguer des de finals de la dècada de 1920 fins a 1932¹²⁸, període de lenta degeneració del carrer, sobretot pel que feia als seus edificis, gran part dels quals es trobaven en mal estat de conservació. El col·leccionista es mostrava optimista respecte a millores puntuals que s'anaven realitzant, tot i que resultaven insuficients: *“En el carrer de Montcada han fet grans millores, una bona il·luminació en gas a pressió i han canviat l'empedrat posant adoquins petits acollats amb ciment. N'estic molt content, altra cosa serà transitar per dit carrer en dia de pluja, abans casi*

¹²³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 28 d'octubre de 1929. MAC.

¹²⁴ Aquesta dada es coneix gràcies al llibre de registre de l'Escola de Belles Arts de La Llotja, on hi consta el domicili dels alumnes en el moment de la seva inscripció. Rocamora es matriculà per primer cop al curs 1927-1928, quan tenia 34 anys. Informació proporcionada per Albert Rovira a través de Begoña Forteza (RACBA), en un missatge d'e-mail a l'autora, 17 de febrer de 2016.

¹²⁵ Rocamora, Manuel. “Prefacio.” Dins *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*, ed. Ajuntament de Barcelona, 9-10. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970. Pàg. 9.

¹²⁶ Asarta, Francisco Javier. *La calle Montcada: orígenes y restauración*. Barcelona: XVIIè Curset Sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, 1994. Pàg. 4.

¹²⁷ Florensa, Adolfo. *La calle de Montcada*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1959. Pàg. 27.

¹²⁸ Des del 2015 i en l'actualitat, l'antic habitatge és la Fundació Gaspar d'Art Contemporani.

s'havia de passar en barca."¹²⁹ [sic] Un any després de les seves declaracions, el 1930, es creà l'entitat "Amics del Carrer de Montcada", presidida per la seva amiga Isabel Llorach i en la qual ell mateix també hi tindria un paper destacat, tal i com relatarem en el moment corresponent. Gràcies a la seva labor, es va tornar a posar en valor el carrer i es va iniciar la rehabilitació dels seus palaus.

En aquesta etapa al carrer Montcada, Rocamora va poder començar a dedicar-se de manera professional a la pintura [FIG. 24], disciplina que des de petit ja practicava de manera autodidacta. Durant el curs 1927-1928 es matriculà a l'Escola d'Arts i Oficis Artístics i Belles Arts de Barcelona (actualment Escola de Belles Arts de la Llotja), on realitzaria vuit cursos. Compaginà l'exercici de la pintura amb la seva feina de despatx a la fàbrica paterna: "*Jo porto una vida exclusivament dedicada al despatx i el resto a la pintura, m'aixeco a les 7 del matí i vaig a pintar fins a les 10, hora que em dirigeixo a la oficina.*"¹³⁰ [sic] Com a curiositat, esmentar que l'any 1929 se li detectà astigmatisme, havent de portar ulleres, circumstància causada, segons Rocamora, per fixar excessivament la vista a l'hora de pintar.¹³¹

Al constar la seva residència de planta baixa i planta noble, va poder separar l'estudi de pintor de l'habitatge, on hi conservava les primeres peces de la seva col·lecció d'indumentària, desades en vitrines, i moltes altres obres d'art: "*Aquel taller señorial aparecía tan saturado de objetos heterogéneos utilizados como portalámparas, que la luz irradiaba de todas partes – Rielaba sobre el cristal de las vitrinas: complaciase jugueteando con los abalorios y alamares de los trajes auténticos de majos y chisperos que yacían sobre las sillas, como mudos invitados a la reunión; iluminaba de lleno interesantes cuadros de Kuntz y Simón Gómez y aguafuertes de Fortuny; daba cambiantes opalinos a mayólicas de Delft, que (como todas las firmadas por Adriaen Pynacker) parecían manojos de aljófares engarzados con fantasías en oro, azul y rojo; y, en fin, tomaba posesión de todo aquel recinto, al que el gusto exquisito de Manolo Rocamora, sin esforzarse apenas, ha revestido de refinado ambiente romántico, convirtiendo el alero de la vetusta casona de la calle de los Moncada en algo así como*

¹²⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 29 de novembre de 1929. MAC.

¹³⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de novembre de 1932. MAC.

¹³¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 23 d'octubre de 1929. MAC.

un refugio de la bohemia de la aristocracia y de la aristocracia de la bohemia...”¹³²
Com a curiositat, esmentar que hi tenia com a mascotes varis ocells exòtics i una mona.¹³³

Tot i habitar sol, l'estudi sempre estava concorregut d'amistats, patró que es repetiria en les properes residències que ocuparia al llarg de la seva vida. Eren visitants habituals destacats artistes com el pintor Joaquim Sunyer, el ceramista Josep Maria Gol o l'escultor Ismael Smith (aquest darrer solia acudir a diari a visitar el seu amic, sobretot entre els anys 1929 i 1930). A més de les trobades entre artistes, Rocamora organitzava multitud de festes, normalment en honor a algun personatge famós, on tocaven compositors amics seus com Frederic Mompou o Frank Marshall, per citar només dos exemples. En tenim record gràcies a les cròniques periodístiques aparegudes en la secció de societat de *La Vanguardia*. D'aquesta manera, anà fent-se molt conegut entre l'alta societat barcelonina, que prèviament ja el recordava per la família de la qual provenia. Posarem com a mostra un parell articles d'aquestes celebracions, on es pot apreciar una descripció del domicili i de l'esdeveniment, a més d'un llistat dels distingits assistents, entre els quals es barrejava l'aristocràcia amb la burgesia.

La primera crònica, datada del 1927, ens relata:

“El «estudio» de Manolo Rocamora, situado en la antigua e histórica calle de Moncada, está montado con exquisito gusto. El joven aristócrata, bien conocido en nuestra alta sociedad, había reunido interesantes obras de arte – muchas de ellas de gran valor antiguo las donó al Museo del Teatro – combinándolas del más bello modo en la sala de su «estudio». Hace muy poco tiempo ha conseguido ampliar éste y ahora consta de dos grandes piezas y de algunas salitas en las que se admiran diversas vitrinas que contienen valiosas obras de arte. Véanse admirablemente dispuestas en adecuados maniqués, los trajes típicos antiguos que forman su espléndida colección, notables por su justeza de época y por su valor natural. Algunos de ellos figuraron en la Exposición del Traje Regional celebrada en Madrid hace tiempo, donde fueron muy admirados. Completa este valioso conjunto un gran número de guantes, mitones, redecillas goyescas, etc., relacionado todo ello con el delicado arte del vestir, en cantidad tal, que no es fácil encontrarla mayor en los museos. En las salitas contiguas

¹³² Bertran, Marc Jesús. “Guantes y mitones: el autor presenta la colección de don Manuel Rocamora.” *Revista de Oro* 33 (1927): 213-217. Pàg. 213.

¹³³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 6 d'agost de 1929. MAC.

a la sala principal, puede observarse que ha imperado el exquisito gusto del artista aristócrata, quien ha sabido hermanar sobriamente los estilos «Imperio» e «Isabelino» tan depurados en Cataluña, siendo todos sus muebles genuinamente catalanes. Detalle muy elogiado fué el prescindir de las consabidas lámparas, estando aquéllos alumbrados por las clásicas bujías (sostenidas por candelabros antiguos de plata o cristal), y por la tenue luz que proyectaban los reflectores colocados en las vitrinas.

Poco después de las once se sentó al piano el maestro Eugene Goossens, ejecutando varias piezas suyas, a las que ya nos hemos referido. En el distinguido auditorio reuniéronse la aristocracia de la sangre y la del arte y el talento. Vimos allí a S. A. el archiduque don Leopoldo-Salvador de Austria, en unión de su esposa, la princesa Blanca de Borbón, y sus hijos los archidukes doña Dolores y don Francisco-José. Señoras: Vidal de Rocamora (madre del dueño del «estudio»), Vidal de Baixeras, de Par y Madame Conte. Señoritas Carmen Rocamora, Isabel Llorach, Mercedes y Elisa Vidal-Quadras, María Par y señoritas de Villamarciel. Señores Esquerdo-Bosch Catarineu. Señora Despujol, viuda de Ruiz de Obregón. Marqués de Villamizar, hermano de Manolo Rocamora; Mr. Edgar von Morawitz, marqués de Bouyosse-Montmorency, Mr. Walter M. Walters, Mr. Weissberger, Jaime Pahissa, José María Anglada Albareda, Alejandro Bosch-Catarineu, Nicolás Cassina, Juan Macaya, Rafael Moragas, Fernando Fresno, Manuel Martí, Francisco Ferrer Maristany, Luis Par y señor Nogués.

Terminado el concierto, se trasladaron algunos invitados al palacio de Maldá, donde se celebraba un gran baile en honor de Su Majestad el Rey (del cual se ocupará mañana el cronista detenidamente), volviendo después al «estudio» de la calle de Moncada, donde el maestro Goossens dió a conocer varios fragmentos de una ópera inédita suya que se estrenará en los Estados Unidos. Ya de madrugada llegó la eminente actriz Margarita Xirgu, acompañada de su esposo y del poeta Eduardo Marquina. La señora Xirgu recitó magistralmente escogidos versos de su poeta favorito. Los invitados a la fiesta fueron obsequiados con una exquisita cena fría.”¹³⁴

¹³⁴ Fernán-Téllez. “Fiesta íntima en el estudio de Manolo Rocamora.” *La Vanguardia*, 24/05/1927 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1928/05/11/pagina-13/33248136/pdf.html?search=manuel rocamora vidal estudio>] (Consulta 13 de juny de 2017)

A continuació, exposem el segon reportatge, corresponent a un any després, el 1928:

“El joven aristócrata Manuel Rocamora y Vidal, obsequió a un reducido número de sus amistades con una reunión en su «estudio», situado en la vieja e histórica calle de Moncada, en los altos de uno de esos caserones típicos, palacios-residencias de generaciones lejanas. Allí tiene Manolo Rocamora, verdaderas maravillas encerradas en muy hermosas vitrinas. Retratos muy interesantes, con autógrafo, entre ellos los de SS. MM. don Alfonso XIII y doña Victoria Eugenia. Objetos de arte; antigüedades; telas riquísimas; trajes de otras épocas expuestos en apropiados maniqués, etc.

La reunión o fiesta íntima fue en honor de María Luisa Prado Ameno que, como ya se ha dicho en esta sección, pasa unos días en «Torre Sentmenat», huésped de los grandes de España, el marqués de Sentmenat y su esposa la duquesa de Santángelo. Los reunidos fueron obsequiados espléndidamente con emparedados o bocadillos de diversas clases, pasteles, dulces, bombones, whisky, vinos españoles, tabacos y cigarrillos, etc., que de nada faltó en esta reunión tan exquisitamente lograda. Y si al buen gusto que impera por doquier en el «estudio», se unen la amabilidad del joven artista y lo distinguido de la concurrencia, el resultado no puede ser más halagüeño, pues las horas se van en rápida carrera, demostración de que allí se pasa el tiempo muy a gusto.

Con Manolo Rocamora, atendieron a los invitados, su madre doña Ana Vidal Sala de Rocamora y sus hermanos el marqués de Villamizar y Carmen Rocamora; con éstos, también, la señora de Baixeras (Paquita Vidal Sala). Asistieron la princesa doña Blanca de Borbón, archiduquesa de Austria y su hija doña Dolores de Hapsburgo-Lorena; la duquesa de Santángelo, la marquesa de Barbará y Manresana, doña Teresa de Cabarrús de Marshall, doña Concha de Pallejá de Balaguer, doña Luisa de Sentmenat de Güell, las señoritas Isabel Llorach, Pilar de Sarriera, María Luisa Mazorra, María de Sentmenat, Mercedes y Elisa Vidal-Quadras, M. Luisa y Josefina Bosch-Labrús y Montserrat Boada; el archiduque don Leopoldo-Salvador y su hijo don Francisco José; el marqués de Sentmenat, el conde de Sert, el barón de Quadras, don Arcadio Balaguer, don Eusebio Güell, don José M. de Oriola-Cortada, don Walter M.

*Walters, don Miguel Boada y los cronistas de Sociedad, «Ruy de Vivar», Anglada-Albareda y el que estas líneas escribe.»*¹³⁵

A part de les festes, una altra activitat d'esbarjo que li complaïa molt era visitar monuments artístics d'arreu de Catalunya. Recorregué molts pobles, sobretot de la Costa Brava, amb dos dels seus amics més íntims, l'artista Ismael Smith i l'estudiant d'advocacia Javier Esteller. En aquestes escapades, aprofitava totes les ocasions possibles per adquirir peces destinades a les seves col·leccions.

Aquestes excursions es veien complementades amb viatges més ambiciosos, alguns d'ells de varis mesos de durada, efectuats majoritàriament arreu d'Europa. Per descomptat, una persona de la seva posició sempre viatjava amb totes les comoditats possibles, amb hotels de màxima categoria i bitllets de primera classe, i en cas d'efectuar trajectes curts, sempre es feia portar per un xofer amb el seu propi cotxe. Viatjava sol o bé acompanyat dels seus millors amics, com el ja esmentat Ismael Smith o bé el fotògraf Lluís Font. Allà on anava tenia per costum trobar-se amb coneguts que vivien a la ciutat escollida o bé hi estaven de pas, com ell.

Per a Manuel Rocamora, viatjar era una manera de donar sortida a les seves aspiracions de conèixer món i enriquir-se culturalment, ja que sentia una gran curiositat per admirar monuments històrics i visitar museus. Els seus preferits eren els d'indumentària però no desaprotava ocasions per anar també als de Belles Arts. A més, hem esmentat anteriorment el seu interès per aprendre noves llengües, aspecte que li resultaria de gran utilitat en les seves escapades. Aconseguí dominar l'anglès, el francès, l'italià i l'alemany, que els parlava i escrivia regularment.

Una altra de les motivacions que l'empenyien a viatjar, essent potser la més important, era la compra d'ítems per engrossir les seves col·leccions. Una de les seves ciutats preferides per aquesta finalitat era París, a la qual hi acudia anualment, sobretot a la tardor. Era un habitual del Mercat de les Pucès i de les cases d'antiquaris, i en el seu temps lliure també practicava la pintura, executant nombroses composicions sobre vistes de la urbs.

¹³⁵ Fernán-Téllez. "En el «estudio» de Manolo Rocamora." *La Vanguardia*, 11/05/1928 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1928/05/11/pagina-11/33200372/pdf.html?search=manuel+rocamora+vidal+estudio>] (Consulta 13 de juny de 2017)

No és la nostra intenció fer una llista exhaustiva de països i ciutats europees que visità, per tant, tan sols en citarem alguns exemples: Londres (Anglaterra), Colònia, Munic, Hannover (Alemanya), Berna (Suïssa), París, Lió, Niça, Cannes o Toulouse (França), Brussel·les (Bèlgica), Venècia, Florència, Gènova, Milà o Roma (Itàlia), Amsterdam (Holanda), entre molts d'altres.

Pel que fa al territori espanyol, en diverses ocasions anà a Madrid acompanyat d'Ismael Smith (*“Manolo tenía que pasar unos días para su negocio y al mismo tiempo comprar cosas para su colección.”*¹³⁶) Primer visitaven la capital i després la preniën com a punt de partida per fer rutes pels voltants, anant a El Escorial, Salamanca o Zamora. Amb finalitat de descansar feia escapades a Camprodon, Caldes de Montbui, Eivissa, Empúries o a Calella de Palafrugell.

Una de les seves estades més importants va ser a Nova York, on hi anà en tres ocasions, que es sàpiga. La primera el 1932, la segona entre febrer i abril de 1933 (d'aquesta pertanyen la seva sèrie d'olis *“Impressions de Nova York”*, que seria presentada en una exposició individual a les Galeries Syra de Barcelona l'any 1934), i la darrera el 1934. El motiu fou visitar Ismael Smith i la seva família, amb els quals hi tenia una gran amistat, sobretot amb la mare, Mònica Marí, i la germana, Anna Maria Smith. Va visitar altres indrets del continent americà, com Puerto Rico [FIG. 25] o Cuba en aquell mateix any de 1934. Un any després expressà el seu desig de conèixer Mèxic, viatge del qual no en tenim constància que es portés a terme: *“Com més temps passa més recordo la meva estada en aqueixa enorme i deliciosa capital [Nova York] i creu que quan pugui disposar de dos o tres mesos vui tornar i al mateix temps coneixer un país que m'obsessiona – Mèjic – sobre tot després d'haver parlat llargament amb Marcelino Domingo (que vaig tenir a casa a dinar) que coneix molt bè aquell milenari país.”*¹³⁷ [sic]

El seu interès per la cultura el portà a formar part de nombroses associacions patrimonials, artístiques i musicals, que buscaven la difusió d'aquestes disciplines i l'apreciació del públic general, malgrat que, en paraules del propi Rocamora, *“la nostra*

¹³⁶ Carta escrita per Ismael Smith i dirigida a la seva família. Madrid, 2 de març de 1929. MAC.

¹³⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 20 de març de 1935. MAC.

societat cada dia està pitjor, completament tancada a tot lo que sigui cultura, es un mal que desgraciadament no té cap remei.”¹³⁸ [sic]

Tota aquesta època a la qual fem referència coincideix amb la dictadura de Miguel Primo de Rivera, que durà de 1923 a 1930. Tot i que sembla que Rocamora no s’interessava excessivament per la política, en feia referències puntuals a algunes cartes, gràcies a les quals hem pogut saber que era catalanista, republicà i simpatitzant de la Lliga Regionalista, partit conservador estandard de la burgesia catalana. El 17 de febrer de 1930, poc temps després de la dimissió de Primo de Rivera succeïda el 28 de gener, el col·leccionista opinava del dictador en aquests termes, i també feia referència a la nova etapa de “dictablanda” del general Berenguer, que duraria fins el 1931: *“Els suposo enterats detalladament de la caiguda d’En Primo, caiguda cel-lebrada i aplaudida per tothom; ja era una broma un xic massa pesada i grotesca. L’han despedit com qui despatxa una minyona. Ara sembla que tots els esforços son per anar a la franca normalitat; la censura no es tanta i les persones tenen un dret indiscutible de ciutadania. Sortosament que del Ajuntament sortiran tota la serie de Srs. emmidonats i cursis que no han fet més que colocalsa medalles i distribuïr-sa honors que cap d’ells mereixia.*”¹³⁹ [sic]

Menció especial mereixen les ratlles que escriví amb ocasió de la proclamació de la Segona República, efectuada el 14 d’abril de 1931: *“Em veig obligat a parlar de la implantació de la República – fet de gran transcendencia en l’historia d’Espanya que ha sigut rebuda amb entusiasme per tothom – entusiasme indescriptible – Jo vaig trobar-me a la Plassa de St. Jaume cuan Macià và proclamar-la entre les aclamacions del poble, que vibrava com mai. Ja des d’ara Catalunya s’ha deslliurat del odiòs domini borbònic que comensà amb Felip V (de nefasta memoria) i ha finit amb les extravagancies malaltisses de Alfons XIII. Al mateix indret on Felip V và fer cremar pel butxí els drets de Catalunya allí mateix el nostre poble tornava a disfrutar de les prerogatives que mereix i que vàn usurpar-li en 1714. Amb lo que porto escrit ja comprendrà lo content que estic de la caiguda del antic règim – avui els Reis no queden bé ni en les operetes – .”*¹⁴⁰ [sic]

¹³⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 26 de juny de 1930. MAC.

¹³⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 17 de febrer de 1930. MAC.

¹⁴⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 27 d’abril de 1931. MAC.

Les seves afirmacions en contra dels reis topen amb la ideologia dels seus progenitors, reconeguts monàrquics. Tant la seva família com el propi Manuel coincidiren en diverses ocasions amb Alfons XIII, la darrera durant la Festa del Centenari del Romanticisme (organitzada pel col·leccionista juntament amb la seva amiga Isabel Llorach), celebrada el 3 de juny de 1930, en la qual es convidà a la família reial, deu mesos abans de que marxessin a l'exili degut a la instauració de la República. El transcurs d'aquesta li mereix una opinió força positiva, tot i que considera que s'han d'arreglar els problemes derivats de la dictadura, i sentència: “*¡Quina llàstima que Catalunya tan dinàmica i viva hagi de veure-s unida a un país que no vibra i dona la sensació d'estar cada dia mes lluny d'Europa!*”¹⁴¹ [sic]

Per aquestes dates, l'augment de la seva col·lecció provocà que el pis del carrer Montcada se li fes petit, per aquest motiu, l'any 1932 començà a residir en un altre pis de lloguer del Passeig Sant Joan número 148, 3r 1a, mantenint alhora l'estudi, tal i com explica en una carta: “*He tomado un piso como vivienda para dejar el estudio solamente para guardar mi colección de trajes y para pintar. Era imposible reunir las dos cosas en la calle de Montcada por falta de comodidades que he encontrado en mi nuevo piso situado en la parte nueva del Paseo de San Juan (nº 148) en una casa muy moderna donde tengo calefacción, ascensor y un cuarto de baño estupendo, la vista es magnífica pues veo por un lado todo el Tibidabo y por el otro lado, el mar; delante de la casa hay unos jardines divinamente cuidados y que alegran al espíritu.*”¹⁴² [sic]

L'etapa del Passeig Sant Joan fou breu, de tan sols dos anys, fins el 1934, quan trobà la que seria la seva residència definitiva: una torre situada al carrer Ballester número 12¹⁴³ del barri del Putxet, dins del districte de Sant Gervasi, suficientment gran per instal·lar tota la col·lecció. Abans d'ocupar-la durant la tardor de 1934, visqué uns mesos a l'Hotel Majestic.¹⁴⁴ La torre, d'estil isabelí, pertany al segon terç del segle XIX (concretament del 1860)¹⁴⁵ i inclou un jardí. [FIG. 26]

¹⁴¹ Aquesta epístola es guarda en el seu sobre original i sembla que el col·leccionista no la va arribar a enviar mai. Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 20 de juny de 1931. FCPR.

¹⁴² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 20 de juliol de 1932. MAC.

¹⁴³ Anteriorment la casa ostentà el número 22, però l'Ajuntament el canvià pel 12 entre el 1958 i el 1960, segurament degut a la nova planificació per a la posterior construcció de la Ronda General Mitre, la qual ocupà un tros de jardí, reduint-lo considerablement. Rocamora no s'hi va oposar a aquest contratemps, ja que tenia assumit que, a la seva mort, la seva casa seria pels barcelonins.

¹⁴⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 30 de juny de 1934. MAC.

¹⁴⁵ Vallès Audouard, Isabel i Pastor Durán, Laura. *Op. cit.*, 2015, pàg. 81.

En aquella època i durant les dècades vinents, Sant Gervasi fou refugi de pintors, un ambient en el qual Rocamora s'hi trobava perfectament integrat. El periodista Andreu Avel·lí Artís, conegut popularment com a Sempronio, ho explica així: *“Tener una villa en Sant Gervasi fue el sueño de la burguesía barcelonesa del pasado siglo. Sueño que, curiosamente, heredaron los artistas. Cuando la gente pudiente trasladó sus domingueros y caniculares edenes a mayor distancia de la capital, los pintores lanzáronse a la conquista de las «torres». Instalados en típicos chalets de Sant Gervasi, he conocido a Olga Sacharoff, a José Amat, a Jaime Pla, a Llorens Artigas, a Manuel Rocamora... Las altas casas de pisos destruyen un poco más, cada día, el paisaje, y los artistas se ven obligados a emigrar. Únicamente José Amat se ha hecho fuerte en el Putxet, donde vive en una casita maravillosa, sobre un romántico jardín.”*¹⁴⁶ (Sempronio oblida d'esmentar que Rocamora tampoc abandonarà el barri, on hi residirà fins la seva mort).

Manuel Rocamora estava molt satisfet amb la seva nova casa i la descriu entusiastament en una epístola: *“Tinc una noticia important a comunicar-li, i es que desmonto i deixo l'estudi i el pis per a reunir-ho tot en una deliciosa i hermosa torre que he trobat a St. Gervasi, es una torre edificada en plena època romàntica, té planta baixa, un pis, golfes amb habitacions per el servei i ademès sòtanos i cava, consta de cinc balcons de fatxada i té un estupendo jardí que và fins a l'altre carrer, també hi ha garage. Estic contentíssim pues a dita casa hi ha una sala que té 15 metres per 7 d'ample on hi havia hagut una col·lecció d'antiguetats dels darrers que l'habitàren (fà 25 anys). El jardí es deliciós, amb dos sortidors i plè de jerros amb pilastres de terracuita. La fatxada té un tò groc molt encertat. Ja suposo que a Anna Maria li agradarà molt pues es bastant igual a lo que moltes vegades havíem parlat. La fatxada principal es la que dona al jardí i la que dona al carrer es molt sencilla, pero elegant de línies. La primera es al carrer de Pàdua i l'altra al carrer de Ballester. La distribució interior està molt bé i no s'ha de variar rès. – Tot seguit hi faré posar la calefacció central, pintar-ho tot a la cola en tons clars i instal·lar un bon bany modern. Com que la casa es d'uns íntims amics meus (els Mansana “del gas”¹⁴⁷) em deixen dirigir lo que s'hagi de*

¹⁴⁶ Sempronio. “A la compra, en coche.” *TeleXprés*, 22/10/1968.

¹⁴⁷ Es refereix a la família Mansana, propietària de l'empresa Catalana de Gas, que tenia els seus orígens en la Sociedad Catalana para el Alumbrado por Gas, fundada l'any 1843.

*fer. – Serà un gust molt gran poguer viure on tindrè totes les antiguetats pues ara ho tinc molt incòmodo vivint apartat de l'estudi.”*¹⁴⁸ [sic]

Tal i com ell mateix puntualitza, inicialment l'edifici no era de la seva propietat, sinó que hi començà vivint de lloguer de manera interrompuda fins l'any 1940, pagant 240 pessetes anuals. El 1935 llogà un pis al carrer Verdi número 182, 2n 1a, per a utilitzar-lo exclusivament com a estudi de pintura, ja que *“a casa no podia pintar degut al tràfec de la casa, al telèfon i a les visites; mentres que al nou estudi estic molt tranquil, pocs mobles i les parets llises; aixís es treballa mes a gust i sense influències.”*¹⁴⁹ [sic] El col·leccionista veia aquest nou estudi com una mesura temporal, ja que la seva intenció era habilitar un espai per a pintar a l'últim pis de la casa del carrer Ballester. La irrupció de la guerra civil espanyola l'any 1936, però, suposà una important ruptura que desballestà els seus plans.

En aquell moment, es coneix gràcies a la seva correspondència que Rocamora havia derivat políticament cap a les esquerres – declarant en una ocasió que tenia molta confiança en Lluís Companys com a president de Catalunya¹⁵⁰ –, a més de rebutjar els règims dictatorials. Un cop instaurada la dictadura franquista, però, ja no tornaria a expressar cap opinió política.

Quan esclatà el conflicte, concretament amb el cop d'estat perpetrat el 17 i 18 de juliol de 1936 pel general Francisco Franco, el col·leccionista es trobava allotjat en un hotel de l'Escala junt amb el fotògraf Lluís Font i l'escriptora Aurora Bertrana, grans amistats seves. Aquesta última, en les seves memòries, relata el periple d'aquells dies que restaren aïllats forçosament a l'hotel degut a la incertesa de la situació, on visqueren situacions de tensió, ja que els milicians mostraven poca simpatia per Manuel degut a la seva evident condició burgesa. Els intents de diàleg per part del col·leccionista, que intentà evitar la destrucció de patrimoni artístic, resultaren infructuosos.

“Un d'aquells matins un grup de revolucionaris va decidir cremar l'església de l'Escala. Manuel Rocamora i jo hi vam anar a peu, decidits a parlamentar amb els incendiàries i aconseguir que no ho fessin.

–Les esglésies s'han de cremar – responien obstinats els incendiàries.

¹⁴⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 21 de març de 1934. MAC.

¹⁴⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 17 de juliol de 1935. MAC.

¹⁵⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 6 de maig de 1936. MAC.

En Manuel Rocamora, eloqüent, els deia que no calia destruir l'edifici, ni cremar o destrossar les imatges.

–Només cal no fer servir l'església, no dir-hi missa, no confessar-hi ni batejar-hi ni maridar-hi ningú.

–Oh, això rai, no cal que ens hi amoïnem, no es veu ni l'ombra d'un capellà enlloc. Tots han fotut el camp a la primera ensumada de perill – reien els milicians.

–Per això mateix – repetia jo, com un eco d'en Manuel Rocamora –. Quina nosa us fa l'església si ja no hi ha capellans?

Però ells s'obstinaven.

–Les esglésies s'han de cremar.

Al cap de prop de dues hores de raonaments nostres, de rèpliques d'ells, se'n van anar a cremar l'església.”¹⁵¹

L'escriptora continua el seu relat amb la tornada de Barcelona. Aquesta es produí al cap d'uns dies, quan el xofer de Rocamora aconseguí els permisos necessaris per conduir el cotxe Hispano-Suiza fins a la ciutat, tot portant el seu cap, a Font i a Bertrana. Allà, Manuel Rocamora “*havia trobat la seva torre de Sant Gervasi segellada i guardada per milicians. L'havia requisada la Generalitat per evitar el saqueig. Li vaig oferir el nostre domicili a la Diagonal, 313. Em va dir que anava amb el cotxe fins a la Generalitat. Segons el que allí li diguessin acceptaria l'hospitalitat que jo li oferiria.*”¹⁵²

Finalment el col·leccionista va haver de recórrer a l'ofertament de la seva amiga i viure una temporada a casa seva, dormint al divan del seu estudi, mentre que ella ho feia a la cambra de la minyona.¹⁵³

Durant la guerra no es va exiliar, a diferència del seu germà Antonio, que fugí a França.¹⁵⁴ No va poder tornar a la torre del Putxet, per tant, va haver de refugiar-se al pis del carrer Verdi fins l'any 1939. Allà hi rebia paquets d'aliments enviats pels seus

¹⁵¹ Bertrana, Aurora. *Memòries II. Del 1935 fins al retorn a Catalunya*. Girona: Diputació de Girona, 2013. Pàg. 19. Es tracta d'una segona edició, la primera es publicà amb el mateix títol l'any 1975 a càrrec de l'editorial Pòrtic, de Barcelona.

¹⁵² Bertrana, Aurora, *Op. cit.*, 2013, pàg. 21.

¹⁵³ Bertrana, Aurora, *Op. cit.*, 2013, pàg. 23.

¹⁵⁴ Agraïm a Marcos Rocamora Pellicer, nét d'Antonio Rocamora i afillat de Manuel Rocamora, l'aportació d'aquesta dada durant una conversa telefònica ocorreguda l'11 de febrer de 2017.

amics Ismael Smith i Mariano Andreu. En tan difícils moments, trobava consol en l'exercici musical: "*Paso muchos ratos tocando el piano sobre todo musica de Granados, Albéniz y Falla que lástima que Granados esté tan olvidado siendo como es su música tan magnífica y evocadora.*"¹⁵⁵

Mentrestant, havia cedit el xalet a un dels obrers de confiança de la fàbrica del seu pare, que hi visqué amb la seva família, compromentent-se a cuidar del mobiliari i les obres d'art allà contingudes. Cada quinze dies convidava a Manuel Rocamora a dinar.¹⁵⁶ Al final del conflicte aquest recuperà la casa i pagà el lloguer fins l'any 1940, que es tingui constància. Sabem que la va acabar comprant entre 1940 i 1942, data en la qual ja li pertanyia i efectuà unes obres d'ampliació i reforma dirigides per l'arquitecte José Plantada i pressupostades en 40.000 pessetes. Entre les actuacions previstes, destaquem l'obertura d'una porta d'accés destinada al servei, l'ampliació de la cuina (amb una nova escala per accedir-hi), la creació d'un *office* (habitació comunicada amb la cuina, que serveix per preparar els plats abans de portar-los al menjador) i l'obertura d'uns nínxols per col·locar-hi estàtues a la galeria coberta del jardí, eliminant així uns trasters.¹⁵⁷

La casa està formada per un soterrani, una planta baixa, un primer pis i unes golfes. El soterrani està íntegrament ocupat per la cuina i un petit traster amb un pou. A la planta baixa hi ha dues zones clarament diferenciades: la primera és la del servei, amb entrada pròpia, que comunica amb la cuina i també inclou cambres per a armaris (una d'elles reconvertida en lavabo), l'*office* i un passadís per accedir als salons sense passar pel menjador. La segona zona, dedicada al propietari, és composta d'un vestíbul, on a ambdues bandes hi ha una saleta suposadament emprada per rebre els convidats [FIGS. 27 i 28] i la biblioteca [FIGS. 29 i 30], després tenim un gran saló que també feia les funcions de menjador [FIGS. 31 i 32], a través del qual s'hi pot accedir a una galeria coberta que dona pas al jardí.

Fem un incís per descriure breuement el jardí d'estil romàntic que abans era de grans dimensions [FIG. 33], però amb la construcció i posterior obertura de la Ronda General

¹⁵⁵ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 30 de desembre de 1938. MAC.

¹⁵⁶ Aquest detall també ha estat proporcionat per Marcos Rocamora Pellicer en la conversa telefònica de l'11 de febrer de 2017.

¹⁵⁷ Plantada, José (arquitecte). *Memoria del proyecto de ampliación y reforma de la casa-torre n°22 de la Calle de Ballester, propia de D. Manuel Rocamora*. Barcelona, juny de 1942. FCPR.

Mitre l'any 1966¹⁵⁸, que es situà just darrere, es va veure ostensiblement reduït (referint-se a la ronda, el col·leccionista declarà en una ocasió: “*este guerrero acabará aniquilando a San Gervasio.*”¹⁵⁹) El periodista Arturo Llopis li va dedicar unes paraules quan encara conservava les seves dimensions originals: “*Entrar en su hotelito del Putxet es adentrarse en un mundo mágico. Con su peculiar gusto, y su fina percepción, ha resucitado en el barrio del Putxet un inmueble romántico, con un breve pero delicioso jardín de mediados del pasado siglo, con esculturas ochocentistas de terracota, señoriales y lejanas, distribuidas graciosamente. El coleccionista puede enorgullecerse de muchas cosas que lleva hechas, recogidas y escritas, pero de lo que puede sentirse más satisfecho es de haber resucitado un jardín que conserva íntegro el encanto, el ambiente e incluso el perfume del pasado.*”¹⁶⁰

En l'actualitat [FIG. 34], al centre hi ha l'estany amb un brollador¹⁶¹, al voltant del qual s'hi articulen parterres simètrics que contenen palmeres centenàries, possiblement plantades quan es va construir la casa¹⁶², al fons hi ha una pèrgola, i la decoració es completa amb bancs de marbre, escultures i gerros de terracota. Era un lloc que Rocamora apreciava molt, el pintà varies vegades i se n'ocupava personalment (encara que també tenia contractat un jardiner): “*Estic encantat de viure a Sant Gervasi i passo hores delicioses en el meu jardí plantant i cuidant-me de les plantes i flors; amb preferència cultivo plantes d'ombra tropicals que son les que queden amb més caràcter amb la casa. Ja saps que la meva afició a la botànica sempre ha estat molt gran.*”¹⁶³ [sic] Com ja s'ha esmentat, una de les múltiples passions del col·leccionista era l'estudi de les plantes. Es tractava d'una afició que podia ser practicada llargament en el seu jardí, però també investigada a la seva biblioteca, on hi guardava diversos volums sobre el tema. A més, en cada viatge que feia, a part d'acudir als museus, li complaïa visitar també els jardins botànics.

¹⁵⁸ Varo, Nàdia. “Ja tenim 600! La represa sense democràcia. Barcelona, 1947-1973.” Dossier de premsa Museu d'Història de Barcelona. Barcelona: Museu d'Història de Barcelona, 2011. [<http://museuhistoria.bcn.cat/sites/default/files/jatenim600dossierpremsa.364.pdf>] Pàg. 13. (Consulta 17 de juny de 2016).

¹⁵⁹ Sempronio. “Frufrú.” *Diario de Barcelona*, 12/09/1957.

¹⁶⁰ Llopis, Arturo. *Op. cit.*, 1963, pàg. 57.

¹⁶¹ Com a curiositat, esmentarem que en vida de Rocamora, aquest hi tenia unes granotes que raucaven musicalment, com si toquessin petites campanetes.

Autor desconegut. “La colección Rocamora: prendas de todos los tiempos en el Museo más completo del vestido.” *Línea, Revista del Bien Vestir* 1 (1962): pàgs. s/n.

¹⁶² Tort, Maria Josep. “Els jardins de Can Rocamora.” *El jardí de Sant Gervasi* 21 (2016): 26.

¹⁶³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 7 de desembre de 1934. MAC.

Tornant a la distribució de la casa, pel que fa al primer pis, es divideix en sis estances modificades seguint criteris de museització: un saló on en vida de Rocamora hi guardava la col·lecció de vestits [FIG. 35], actualment hi ha la de ceràmica [FIG. 36]; tres saletes dedicades cadascuna a una temàtica, és a dir, nines i autòmats [FIG. 37], una petita selecció de vestimenta [FIG. 38] (recordem que el gruix de la col·lecció fou donat a l'Ajuntament de Barcelona) i, finalment, vidre, porcellana i arqueologia; la seva habitació amb cambra de bany inclosa, avui en dia completament transformada ja que conserva una petita part del mobiliari original i alberga medalles, els ex-libris, petjapapers i capsetes; i després tenim una estança que està en procés d'habilitació com a sala de projeccions. Finalment, a les golfes s'hi ubicava el seu antic estudi de pintor. En tenia un altre en una petita construcció en el jardí, que també funcionava com a garatge i que fou derruïda després de la seva mort.

Rocamora convertí el seu habitatge en un museu particular on encabir les seves nombroses col·leccions. *“Al entrar se percibe la sensación de trasponer el umbral de varios siglos. La casa del señor Rocamora es toda ella un museo. No solamente de indumentaria, sino de todos los objetos artísticos que pueda imaginarse, desde valiosos cuadros de famosos pintores hasta mascarones de proa de antiguos galeones surcadores de océanos y mares. Concorde con el ambiente, don Manuel Rocamora parece un caballero de capa y espada, un viejo hidalgo español del siglo de oro, eso sí, con conocimiento y vivencia a lo siglo XX. En su casa no falta ni un solo adelanto de la técnica moderna: no es incompatible tradición con revolución.”*¹⁶⁴

L'any 1949, Jaume Passarell inclou una petita biografia del col·leccionista al seu *Llibre de llibreters de vell i de bibliòfils barcelonins d'abans i d'ara*, que creiem oportú transcriure en la seva totalitat ja que fa un esment de la seva vida a la torre del Putxet i a les col·leccions que hi contenia. També parla dels anys passats al carrer Montcada i dels motius que el van portar a abandonar aquest històric passatge. Tot i passar per alt la raó més important, que era la falta d'espai per encabir les seves col·leccions, Passarell fa un singular retrat del qual traspuja l'enyorança que Rocamora encara deuria sentir pel seu estudi de joventut:

“És tot un aristòcrata. Dels carrers de Montcada, això és, de la bóta del recó del senyoriu. Vet aquí que aquell carrer tan amarat, abans, de pàtina senyora, tan recollit,

¹⁶⁴ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1962, pàgs. s/n.

tan quiet, hom li ha empastifat d'una manera barroera. Ell el considerava com a cosa seva i s'ha indignat. Amb raó. Com a senyal de protesta, car no podia fer altrament, per ara – i qui protesta senyal que perd –, ha marxat d'allà i se n'ha anat a viure a les afores. Hi ha traslladat tots els seus estris. Ja que també, segurament, els hi haurien fet malbé. Les col·leccions d'indumentària, de figurins i de coses barcelonines, totes elles magnífiques, que posseeix. Per tal de calmar la indignació que li ha produït l'adulterament del seu carrer, pinta, escriu i recull, amb afany, tot el que troba per les llibreries, de vell i de nou, que es refereix a la història de la navegació aèria... Ell, al carrer de Montcada, quan aquest carrer era encara, afortunadament, un redós tranquil, assossegat i senyor – això succeïa abans –, es podia dedicar a pler a saborejar el goig de la contemplació calmosa de les seves col·leccions de nines i de figurins, que són de les més ben triades del país i de fora. Es podia eixamorar l'esperit mirant i remirant amb deliqui la documentació copiosíssima i autèntica, a més, que té en el seu poder, o, més ben dit, que ella el té a ell, de coses barcelonines. Podia fer volar els coloms de la fantasia, no pas els de terrat – els de la fantasia són més creients que els altres, car hom els pot fer volar pels tocoms que li semblen més adients –, a cavall de la navegació aèria, justament... Entorn seu hi havia un oasi de quietud, la quietud somorta, però dolça, del carrer senyor que formava entorn seu un halo de pau. Posat en ple carrer de Montcada, aleshores, dins de casa seva i voltat de les seves col·leccions, el senyor Rocamora se sentia molt lluny del món i dels homes. Ah! El dia que, tot d'una, va començar de sentir-hi els crits estridents de les venedores ambulants, que tant hi abunden, va desesperar-se. Va indignar-se, després. De la indignació a la impotència només hi ha un pas. Va donar-lo, i, passant per damunt d'aquella, se'n va anar al carrer de Ballester, a Sant Gervasi, on té un jardí romàntic, que se li ha refugiat allà, i amb el qual són molt amics, continuant el vuitcentisme a les afores, i d'on pensa baixar, el dia que pugui, armat amb una escombra de bruixa, ben decidit a escombrar, ell tot sol, el carrer de Montcada, per tal de netejar-lo de la brutícia que hom li ha anat llençant al damunt...”¹⁶⁵

Actualment la casa del carrer Ballester és la seu de la Fundació Cultural Privada Rocamora, la qual exhibeix una selecció dels objectes que Rocamora no va donar, que són: indumentària, nines, mascarons de proa, reclams publicitaris, medalles commemoratives, ceràmica, llibres, porcellana, objectes arqueològics, exlibris,

¹⁶⁵ Passarell, Jaume. *Op. cit.*, 1949, pàg. 161.

escultures, pintures (bona part d'elles realitzades pel mateix Rocamora), mobiliari... Tot i que la museïtzació ha provocat canvis respecte a la disposició original de les obres en les estances, en la mesura del possible s'ha intentat conservar el conjunt tal i com el tenia el seu propietari.

El col·leccionista comptava amb els serveis d'una cuinera, una dona de la neteja, un jardiner i un xofer, tot i que cap d'ells hi dormia.¹⁶⁶ Amb tot, els moments de soledat deurien ser escassos ja que li agradava rebre un munt de convidats, pels quals organitzava vetllades musicals, tal i com havia estat costum en el seu estudi del carrer Montcada. Era una persona generosa que no dubtava a ensenyar casa seva a qui li demanés. Es conserven nombroses cròniques periodístiques de l'època on es descriu l'interior de la mateixa. En destaquem la següent, redactada per Pascual Maisterra, on s'enumeren part dels objectes continguts en la mansió: *“Vivía en una torre señorial y colonial de la calle Ballester. En el jardín se disparaban las palmeras y dormía un estanque. Dentro, en la casa umbrosa con los sillones cubiertos de dril, habitaba un mundo plural e inquietante de pisapapeles de Bacarrá, de pitilleras, de camafeos, de estampas, de postales firmadas por Casas y Utrillo, de naipes obscenos, de armaduras medievales, de cerámicas de Alcora y del Retiro, de monedas, de medallas, de grabados franceses, de ordenanzas regias, de autógrafos famosos. Rocamora lo coleccionaba todo, absolutamente todo. Allí estaba la marca colgante de “Els quatre gats” pintada por Picasso (que, por cierto, creo que era algo pariente de Rocamora), peines de viaje, bastones de malaca, dagas orientales, diademas regias, retratos de Tórtola Valencia, de Amalia Isaura, de Bella Dorita y del divino y maldito marqués de Hoyos y Vinent. Centenares de libros; unos encuadernados en rasos y cabritillas por el maestro Ginesta y Cobo, otros, en rústica barbada, hablaban de aerostación, o del arte de ponerse la corbata o del cultivo del sándalo. Vimos un estudio sobre los tirantes, las ligas de una Eugenia de Montijo aún duquesa no metida a emperatriz, billetes perfumados de sabe Dios qué muchachas en sombra o en flor, cartas de un rey pidiendo cuartos a un lacayo, mocasines de abadesas, diarios íntimos de los tres rombos y candado, sombrillas, pipas, ceniceros y unas ilustraciones clandestinas y perversas de un libro de Proust.”*¹⁶⁷ El mateix autor, en la seva crònica, no dubta en posar de manifest l'amabilitat i l'entusiasme del col·leccionista, que els tornava a convidar: *“Vuelvan otro*

¹⁶⁶ Vallès Audouard, Isabel i Pastor Durán, Laura, *Op. cit.*, 2015, pàg. 82.

¹⁶⁷ Maisterra, Pascual. “En la muerte de Manuel Rocamora.” *El eco de Sitges* 4375 (1976): 2.

día. Les enseñaré mi colección de mascarones de proa, uno de ellos, precioso, lo encontré en Sitges. Verán también mis muñecos mecánicos y mi colección de dioramas. Y la serie de figuritas púnicas que encontraron en Ibiza mi madre y Santiago Rusiñol.”

Manuel Rocamora tenia una gran estimació per la seva llar i es sentia orgullós pel museu particular que hi havia creat. Cap a la dècada dels anys seixanta, el barri cada cop es trobava més urbanitzat i s’hi havien obert noves vies com la ronda, anteriorment esmentada. Fent referència a aquesta situació, mantingué la següent conversa amb el periodista Manuel del Arco:

“–¿No se lo tragará la ciudad? – le pregunto contemplando una triste palmera, que parece asfixiarse.

–Prefiero comerme un «llonguet» antes de destruir este jardín y la casa.”¹⁶⁸

Encara que no es té notícia que hi residís mai, es sap que era propietari d’un edifici compost de planta baixa i cinc pisos al carrer Monjo, número 15, que també ostentava el número 16 del carrer Baluarte. El 1945 hi volgué fer reformes i demanà una autorització a l’Ajuntament, pagant 1.007,64 pessetes com a import de drets de permís per les obres a efectuar, que finalment van ser desistides.¹⁶⁹

La seva residència habitual d’estiueig estava situada al poble coster de Calella de Palafrugell, concretament al carrer Francesc Estrabau número 1 [FIG. 39], en un entorn privilegiat a primera línia de mar, entre dues platges, la d’en Calau i la Platgeta. Anteriorment aquesta casa es coneixia com Can Cosme, pel nom dels antics propietaris. Era una casa del segle XIX que, malgrat la seva forma irregular i les seves grans dimensions, segueix la tipologia de les cases tradicionals de pescadors. Rocamora no hi va fer cap modificació.

Segons ell mateix explicà en una entrevista, arribà a Calella molts anys abans que el turisme massiu, fenomen sorgit a principis dels anys cinquanta i que el molestava profundament: *“Como persona amante de la tranquilidad, Don Manuel Rocmaora llega a su finca de Calella cuando apenas empieza la temporada estival y todo es más apacible. Cuando el bullicio empieza a notarse, hace su equipaje en busca de otros*

¹⁶⁸ Del Arco, Manuel. “Mano a mano: Manuel Rocamora.” *La Vanguardia*, 29/11/1969.

¹⁶⁹ Instància de Manuel Rocamora dirigida a l’Ajuntament de Barcelona el 20 d’octubre de 1945. En la mateixa, el propietari demana que se li torni l’import corresponent al 80% de la quantitat liquidada (consistent en 806,12 pessetes) per desistiment de les obres. FCPR.

lugares más tranquilos. Y cuando el otoño deja nuevamente desiertas las blancas casas de Calella, fiel a su cita de todos los años, vuelve a su casa situada en uno de los más privilegiados lugares de nuestra marinera villa, dominando un panorama de gran belleza sobre el mar.”¹⁷⁰

Rocamora va esdevenir un personatge molt conegut i estimat pels habitants, realitzant una sèrie d’aportacions: “*Su afecto a nuestra villa lo testifican algunas donaciones de documentos, «gozos» de San Sebastián de la Guarda, y grabados antiguos.*”¹⁷¹ Malgrat tot, la contribució més important, que seria la creació d’un museu marítim a casa seva, es va frustrar. Aquest projecte va ser impulsat per l’activista cultural calellenc Francesc Alsius Granés i fou detallat per Rocamora en el seu testament de l’any 1968, on consta que a la seva mort, la casa seria llegada a l’Ajuntament del poble amb l’objectiu d’ubicar-hi el centre museístic, que seria gestionat per una fundació anomenada “Fundación del Museo Marítimo Manuel Rocamora”. El patronat de la mateixa estaria integrat per Alsius, entre d’altres personalitats.¹⁷² Desafortunadament, el col·leccionista canvià d’opinió perquè un dia anà a l’Ajuntament a queixar-se del soroll dels cotxes quan passaven per davant de casa seva¹⁷³, i es va sentir tan mal atès que decidí modificar el testament, “*sense atrevir-se, però, a dir-ho a Alsius, que tant havia treballat per aconseguir el llegat per al poble. L’any 1976, a la nota necrològica de la RdP [Revista de Palafrugell], Alsius escribia sobre el finat, Manuel Rocamora: «moltes persones són testimoni del seu amor per Calella, fins a on sembla que ha arribat el seu gest després i altruista, del qual esperem donar detalls pròximament». El disgust vindria més tard; i mai més no se’n parlà.*”¹⁷⁴

Per contra, estipulà que quan morís es vengués la casa per tal de sufragar la seva pròpia fundació a la torre del carrer de Ballester, mentre que totes les obres d’art estarien destinades a ser conservades en la citada entitat. L’any 1980 la casa fou adquirida per

¹⁷⁰ Molinas, Luis. “Coloquio con Don Manuel Rocamora.” *Festa Major de Palafrugell* (1972): 69 a AMP [http://pandora.palafrugell.cat/viewer.vm?id=0000030540&page=69&search=ManuelRocamora&lang=ca&view=premsa] (Consulta 26 de maig de 2017)

¹⁷¹ Tapiola, Federico. “Las colecciones de don Manuel Rocamora.” *Revista de Palafrugell* 10 (1966): 13.

¹⁷² Caminal Casanovas, Tomás (notari). *Copia simple parcial del testamento otorgado por Don Manuel Rocamora Vidal*. Núm. 2281. Barcelona, 1968. AMP.

¹⁷³ Esteba Zurbrügg, Miquel. *Calella: de la pesca al turisme*. Girona: Diputació de Girona i Ajuntament de Palafrugell, 2001. Pàg. 148.

¹⁷⁴ Badia-Homs, Joan. *El ciutadà Francesc Alsius: el Patronat de l’Escola d’Arts i Oficis i la “Revista de Palafrugell”*. Palafrugell: Revista de Palafrugell, 2002. Pàg. 8.

Fernando Rocamora Llusá, membre d'una branca de la família Rocamora, els descendents del qual encara en són els propietaris.

La seva segona residència d'estiu estava a Begur, al carrer Vera número 32. La casa la deuria comprar cap a finals dels anys quaranta, dada que coneixem a través de dues missives. En la primera d'elles, escrita per Frederic Mompou i datada del 1947, el músic explica: “*Com que sé que tu vas a Bagur els dies de festa, voldria demanarte si podries esperar-me a l'auto de Caldas a Palafrugell el matí del dia 25 per anar junts a Bagur.*”¹⁷⁵ [sic] En la segona, l'escriptor Josep Pla li proposa “*arrendar la casa que ha comprat a Bagur fa poc*” [sic] durant tot l'hivern de 1949 a l'escriptor anglès John Langdon-Davies i la seva esposa, entusiastes de la cultura catalana i que pretenien escriure dos llibres sobre el país.¹⁷⁶ Quan morí, estipulà que l'usdefruit vitalici de la casa corresponia a la seva germana Carmen Rocamora, i quan aquesta traspassés, seria llegada a la congregació de les Germanetes dels Ancians Desemparats, que aleshores gestionaven l'Asil de Palafrugell.

1.3.4. Vellesa

El fet que marcà més intensament l'última etapa de la seva vida fou veure satisfet el seu desig de tenir un museu propi, de temàtica tèxtil, al carrer Montcada. Malgrat el seu temor a morir abans de veure'l consagrat, el cert és que el col·leccionista va poder acudir a la seva inauguració el 30 d'octubre de 1969, fer visites guiades personalment a diverses figures il·lustres i gaudir del seu èxit durant set anys més. Mentrestant, no va parar de viatjar per Europa [FIG. 40], tal i com havia sigut costum al llarg de tota la seva vida.

Va morir el 6 de febrer de 1976 a casa seva, a la torre del carrer Ballester número 12, a les 6 del matí. Les causes no van ser naturals, sinó degudes a una miocarditis aguda derivada d'una pneumònia, tal i com ho va certificar el metge Dr. Obach.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Carta escrita per Frederic Mompou i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 20 de juliol de 1947. FCPR.

¹⁷⁶ Carta escrita per Josep Pla i dirigida a Manuel Rocamora. Calella de Palafrugell, 27 d'octubre de 1949. FCPR.

¹⁷⁷ Certificat de defunció de Manuel Rocamora Vidal, núm. 463. Barcelona, 9 de febrer de 1976. Còpia autoritzada del certificat original, contingut en el tom 00263, pàg. 463 de la Secció Tercera del Registre Civil. Barcelona, 4 de setembre de 2018. RCB.

Manuel Rocamora està enterrat en un nínxol modest al cementiri de Collserola, concretament a l'agrupació 9, nínxol especial 19687, pis 4.¹⁷⁸ Inaugurat el 27 de juny de 1972, aquest nou cementiri era la resposta a la manca de capacitat d'ampliació de la necròpolis de Montjuïc. Auster i funcional, presenta blocs de nínxols generalment de cinc alçades, amb poques tombes individuals i sense cap panteó. En vida, però, el col·leccionista havia declarat, humorísticament: “[...] *puedo morir en paz, porque la lápida también la tengo segura gratuitamente y por un gran escultor: Rebull.*”¹⁷⁹

Es desconeixen els motius pels quals preferí fer-se enterrar fora del panteó familiar. Enlloc d'això, el seu sepeli fou molt modest. Per exprés desig del finat, només hi van ser presents els seus marmessors, no es dipositaren flors ni corones i s'informà a la premsa de la seva mort després de la inhumació. Com a curiositat, dir que demanà que el seu cos fos embolcallat amb la bandera catalana.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Marta Aladrén Ribas (directora de Comunicació i Qualitat dels Cementiris de Barcelona, S.A.), missatge d'e-mail a l'autora, 10 de novembre de 2016.

¹⁷⁹ Antem, María Luisa. “Rocamora y su museo.” *TeleXprés*, 31/10/1969.

¹⁸⁰ Caminal Casanovas, Tomás (notari). *Copia simple parcial del testamento otorgado por Don Manuel Rocamora Vidal*. Núm. 2281. Barcelona, 1968. AMP.

1.4. CERCLE SOCIAL

Manuel Rocamora va ser una persona molt sociable i molt ben relacionada, mostra d'això és la grandíssima varietat de personatges amb els quals establí relacions d'amistat al llarg de tota la seva vida. Es mogué en cercles diferents, destacant el de personalitats del món de les arts, la música i les lletres, així com la burgesia de la ciutat. La seva sensibilitat a les manifestacions culturals es traduí en una pràctica constant de les mateixes, ja fos pintant, escrivint o tocant el piano, però també envoltant-se d'artistes, que li eren afins i admirava profundament. Mostra d'això són els nombrosos retrats fotogràfics dedicats que exhibia sobre el seu piano i en diverses tauletes de la torre del Putxet; en la mateixa línia, una selecció de la correspondència rebuda per aquestes personalitats l'endrecava a carpetes guardades a la seva biblioteca.

Majoritàriament s'interessà per crear llaços amb pintors, professió que ell també compartia, però també es relacionà amb escultors, ceramistes, músics, ballarins o cantants. El seu interès per les lletres el portà a conèixer escriptors, editors i bibliòfils. Per a ell mai va estar renyit moure's entre dos mons, el de les arts i el de la burgesia. En el primer s'hi introduí per vocació i afició, en el segon, per la seva ascendència, doncs ja hi pertanyia de naixement. En ambdós hi trobà persones amb les quals compartia la mateixa sensibilitat artística.

Dels artistes destacarem molt especialment Ismael Smith, al qual s'hi sentia molt unit. Aquesta proximitat s'estengué a altres membres de la família, com la seva mare, Mònica Marí, o la seva germana, Anna Maria Smith. De fet, Rocamora intercanviava una extensa correspondència amb Mònica, gràcies a la qual podem conèixer molts detalls personals de la vida del col·leccionista. Tenia plena confiança en la família Smith i els feia partícips del seu dia a dia, malgrat que aquests vivien lluny, als Estats Units.

Podríem dir que els seus amics íntims van ser Ismael Smith, ja esmentat, i la cantant Mercè Plantada. Altres integrants del seu cercle van ser el pintor Mariano Andreu, el ceramista Josep Maria Gol, l'escultor Manolo Hugué, els compositors Frank Marshall i Frederic Mompou, l'escriptora Aurora Bertrana i, finalment, membres de la burgesia amb qui compartia interessos de mecenatge i promoció cultural, com Isabel Llorach. Aquests són, essencialment, els personatges que es consideren més importants dins la vida de Rocamora, però n'hi ha molts altres, com es podrà comprovar al llarg d'aquest

capítol. Són persones que oscil·len, depenent del cas, entre un cert reconeixement dins el món artístic fins el més absolut oblit.

Era comú que el col·leccionista reunís indistintament a amics i coneguts en les festes organitzades a les seves residències – primer, al pis del carrer Montcada, i després, a la torre del carrer Ballester –, de les quals en destaquen els còctels en honor a membres de la reialesa com l’infant José Eugenio de Baviera i Borbó, on s’hi reunia l’aristocràcia barcelonina.¹⁸¹ També convidava a dinar o a prendre el te només als més propers, en el que ell anomenava “reunions íntimes”, on ensenyava les noves peces de les seves col·leccions. Com a bon melòman, afavoria que aquestes vetllades estiguessin amenitzades musicalment. Pel que fa a festes nocturnes, no deixava que s’allarguessin massa, o bé directament les evitava. En aquesta vida social tan abundant no hi tingué massa cabuda la seva família, de la qual hi estava força distanciat, exceptuant amb la seva mare Ana i la seva germana petita Carmen.

S’observa en la correspondència que el pic de les celebracions fou durant els anys trenta. Com és comprensible, la Guerra Civil espanyola interrompé abruptament l’engrescament de Rocamora i els seus amics, i durant els grisos anys de la postguerra i el franquisme, es seguiren trobant però de manera més espaiada, ja que molts d’ells s’havien dispersat.

1.4.1. Artistes plàstics

El primer contacte amb un pintor es donà amb **Santiago Rusiñol Prats** (1861-1931), que entre febrer i març de 1913 havia finançat diverses excavacions arqueològiques al Puig des Molins (Eivissa)¹⁸² junt amb la mare del col·leccionista, Ana Vidal. Manuel Rocamora així ho explicava en una entrevista: “*Mi madre ya era coleccionista. Ella, con Santiago Rusiñol, pagó las primeras excavaciones de Ibiza, antes de que se*

¹⁸¹ A tall d’exemple, direm que en el citat còctel, celebrat l’abril de 1955 a la torre del carrer Ballester, hi assistiren el príncep Adalberto de Baviera, el contraalmirant Fernández de Bobadilla, el cònsol general de Cuba, els marquesos de Barbará i de La Manresana, el marquès de Villamizar (germà de l’amfitrió), els comtes de Lavern, la comtessa vídua de Lacambra i els barons de Quadras, entre d’altres. Autor desconegut. “Estancia de S. A. R. el Infante Don José Eugenio de Baviera.” *La Vanguardia*, 29/04/1955.

¹⁸² Laplana, Josep de C. *Santiago Rusiñol: el pintor, l’home*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1995. Pàg. 408.

iniciaran oficialmente.”¹⁸³ També hi va acudir Manuel, que aleshores tenia 21 anys, i la seva participació en el jaciment seria decisiva a l’hora de configurar el seu futur gust pel col·leccionisme. Rusiñol morí quan Rocamora es trobava als inicis de la trentena i no resten evidències que recolzin una relació d’amistat més enllà de l’anècdota ja exposada.

Un altre pintor contemporani a Rusiñol i com aquest, de gran fama, és **Ramon Casas Carbó** (1866-1932), que estigué unit als Rocamora mitjançant vincles familiars, ja que la seva neboda, Catalina Nieto Casas (filla de la seva germana gran, Montserrat, i el seu cunyat Eduardo Nieto) contragué matrimoni amb el germà major de Manuel, Antonio, el 26 d’abril de 1913. Aleshores, Manuel tenia vint anys i començà a tractar amb el pintor regularment. Les anècdotes d’aquesta relació queden descrites en el seu article *Recordando a Ramón Casas*, publicat a la revista *Destino* l’any 1969 com a homenatge al pintor. Rocamora el tenia en gran estima i consideració, i el descriu d’aquesta manera: “*Era Casas de una sencillez extraordinaria, hablaba pocas veces de pintura, y jamás le oí hablar mal de nadie, ni criticar a ningún pintor. Siempre admiré su afabilidad y franqueza; contaba anécdotas sumamente interesantes con la mayor simplicidad. Sintió siempre un profundo afecto hacia toda su familia, sobre todo hacia sus sobrinas, a las que dibujó y pintó en distintas épocas.*”¹⁸⁴

Les trobades entre Casas i Rocamora es produïen en l’àmbit familiar, ja fos al pis del Passeig de Gràcia, al monestir de Sant Benet de Bages o, fins i tot, al palau de Maricel juntament amb Charles Deering. L’anècdota més destacada va ocórrer l’any 1920, quan el col·leccionista tenia 28 anys. Casas el retratà al carbonet al seu estudi del carrer Descartes número 1: “*No se borrará jamás de mi memoria cuando posé ante Casas en su estudio de la calle Descartes. El primer día que fui nada pudo hacer diciéndome que me miraba y veía a mi hermano Antonio; me indicó que volviera al siguiente día, y además que llevara un abrigo recio de sport a fin de que mi silueta adquiriera más volumen. Por cierto, que posé tan acertadamente, que sin parar de hacer correr el carboncillo sobre el papel, realizó mi retrato en una sola sesión. No olvidaré su mirada escrutadora mientras dibujaba, siempre con la boquilla a flor de labio.*”¹⁸⁵

¹⁸³ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/Exprés*, 15/03/1965.

¹⁸⁴ Rocamora Vidal, Manuel. “Recordando a Ramón Casas.” *Destino* 1655 (1969): 32-33. Pàg. 32. Vegeu aquest article a l’apèndix IV, pàg. 625.

¹⁸⁵ Rocamora Vidal, Manuel. *Op. cit.*, 1969, pàg. 32.

Anys després de la mort del pintor, Manuel tingué un contacte puntual amb la seva vídua, Júlia Peraire, que li ensenyà una carpeta de dibuixos de Casas en estat de deteriorament. Durant varis dies, el col·leccionista fixà les obres que ho requerien, i com a premi a la seva labor, Peraire li regalà un dibuix de l'actor italià Alfredo Sainati.

Les relacions de família amb pintors continuen amb **Hermen Anglada-Camarasa** (1871-1959), ja que la seva germana Beatriu es casà amb José Rocamora Pujolà, oncle patern del col·leccionista. Com que ja s'han esmentat anteriorment les relacions d'Anglada-Camarasa amb altres membres de la família Rocamora¹⁸⁶, en aquestes línies creiem convenient centrar-nos exclusivament en les sortides que feia amb Manuel, que tenien lloc quan l'artista passava uns dies de visita a Barcelona, interrompent així la seva vida habitual a París: *“Es troba a Barcelona per uns dies el meu parent Hermen Anglada-Camarasa amb qui he passat estones molt agradables, m'ha ensenyat unes pintures de flors molt notables amb tota la riquesa de la seva brillant paleta, hem parlat molt de tú [d'Ismael Smith] i s'ha interessat moltíssim amb les notícies que li he donat de vosaltres encarregant-me molts recorts de part seva.”*¹⁸⁷ [sic] Al ser Ismael Smith una amistat comuna, era habitual que, quan coincidien, sortissin igualment els tres junts.¹⁸⁸

Deixant enrere les relacions familiars, es prossegueix a enumerar el grup d'artistes propers a Rocamora. Comencem amb el pintor **Carles Pellicer Rouvière** (1865-1959), retratista academicista de provinença benestant, deixeble d'Antoni Caba a Barcelona i de William-Adolphe Bouguereau a París i posteriorment mestre de Joan Abelló. Casa seva, un pis situat al número quatre del Passeig de Gràcia¹⁸⁹, anomenat per Rocamora “Can Pellicer” o “Can Barbes”¹⁹⁰ era punt de trobada per moltes persones (especialment el dissabte), entre elles el col·leccionista, que hi anava acompanyat del seu amic Frederic Mompou, abans de que aquest partís a París l'any 1921.¹⁹¹ A inicis dels anys

¹⁸⁶ Concretament expliquem anècdotes relatives al lligam amb Marcos Rocamora Pujolà, pare de Manuel Rocamora, i el seu germà José Rocamora Pujolà, presents a les pàgs. 17-18.

¹⁸⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 12 de novembre de 1935. MAC.

¹⁸⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 6 d'agost de 1929. MAC.

¹⁸⁹ Abelló Prat, Joan. *L'hora del te*. Barcelona: Mediterrània, 1961. Pàg. 138.

¹⁹⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 13 de gener de 1927. BNC.

¹⁹¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 12 de maig de 1921. BNC.

vint, Rocamora anava cada dissabte¹⁹² i aprofitava per fer tertúlia o admirar les obres de l'artista: *“Poc he pogut anar a Can Pellicer encara que ja he vist tot lo que ha portat que per cert m’ha interessat molt; els apunts que ha fet a Egipte son molt bonics i donen idea de la llum d’aquell país, els apunts han sigut sempre (baix el meu pobre parer) lo que mes encerta en Carles. Les túniques i turbáns son molt vistosos i de bonics colorits; també em vàn agradar molt els objectes d’excavació.”*¹⁹³ [sic] L’any 1927 declara que ja fa temps que no va a Can Pellicer.¹⁹⁴

Precisament en aquests temps es relacionaria molt amb el que segurament fou el seu millor amic: **Ismael Smith Marí** (1886-1972), escultor, dibuixant, gravador i exlibrista nascut a Barcelona que acabà vivint als Estats Units. Després d’estades més o menys llargues a París, Sevilla o Madrid, s’instal·là definitivament a Nova York l’any 1919 juntament amb la seva família propera, és a dir, la seva mare Mònica Marí Smith i els seus germans Pere Joan, Anna Maria, Isaac i Francesc.¹⁹⁵ Des de mitjans de 1926 fins a 1931 retornà a Barcelona, on llogà un estudi propi al carrer del Call número 17.¹⁹⁶ Durant aquests gairebé sis anys, tenim moltes notícies de la relació, especialment pertanyents al 1929, en el qual sembla que la intimitat fou més profunda, ja que els amics estaven junts a diari. Anaren als estudis de cadascú (el de Rocamora, situat al carrer Montcada), viatjaren a Madrid per comprar peces per a la col·lecció d’aquest últim o sortiren per tota Catalunya, ja fos per pintar paisatges o per visitar monuments. En les excursions els solia acompanyar **Javier Esteller Mall** (?-?) [FIG. 41], un estudiant d’advocacia que en aquest període no es separava del col·leccionista: *“Tan l’Ismaël, l’amic Javier com jo mateix estem completament broncejats de resultes de tan aire lliure a tots ens prova molt aquesta manera de viure aprofitant tot lo possible de sortir a fora a fer vida primitiva.”*¹⁹⁷ [sic]

¹⁹² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 16 d’abril de 1923. BNC.

¹⁹³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 24 d’abril de 1923. BNC.

¹⁹⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 13 de gener de 1927. BNC.

¹⁹⁵ Casamartina Parassols, Josep. “Cerdanyola recibe una donación de unos 250 dibujos de Ismael Smith.” *El País*, 01/04/2007. [http://elpais.com/diario/2007/04/01/catalunya/1175389649_850215.html] (Consulta 25 d’octubre del 2016)

¹⁹⁶ Casamartina Parassols, Josep. “Màscara per a un final.” Dins *Ismael Smith: la bellesa i els monstres*, ed. Museu Nacional d’Art de Catalunya, 187-211. Barcelona: Museu Nacional d’Art de Catalunya, 2017. Pàg. 196.

¹⁹⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 26 de setembre de 1930. MAC.

Un fet a destacar, també del 1929, és la participació de Smith i Rocamora a l'“Exposició Internacional de Barcelona”: “*Per l'Exposició Internacional de Pintura he enviat dos paisatges, un d'Horta i l'altra d'Hospitalet els dos fets darrerament. El Palau de les Missions (on l'Ismaël hi tindrà el seu Sagrat Cor) està al costat del Palau de l'Art Modern on jo hi tindrè les meves pintures... serèm veïns!*”¹⁹⁸ [sic] L'epístola fa referència a l'escultura del *Sagrat Cor*, que Smith presentà al Concurso de Estatuas del Sagrado Corazón, on es retirà degut a l'escàndol provocat.¹⁹⁹

Que es conegui, Rocamora visità a Ismael i la seva família a Nova York en tres ocasions, el 1932, el 1933 i el 1934. Tenia una relació molt estreta amb la mare, **Mònica Marí Smith** (?-1946), de la qual n'és testimoni la nombrosa correspondència. També apreciava la germana d'Ismael, **Anna Maria Smith** (?-1954), dotada artísticament, a la qual li demanava dibuixos. Aquests, segons ella, eren poc valorats: “*la participación en ellos de mi célebre hermano, solo ha sido la de una sonrisa despreciativa.*”²⁰⁰ Que s'hagin conservat, Manuel en rebé tres cartes amb un dibuix a cadascuna acolorit amb llapis de colors.²⁰¹

Rocamora sempre lamentà el fet que el seu confident s'allunyés de la creació artística per dedicar-se a estudis pseudocientífics orientats a la cura del càncer: “*Sigo pintando con suma constancia, lástima que tú, tan dotado, hayas abandonado el arte, único refugio de verdad en esta triste época del mundo.*”²⁰² La seva amistat s'anà mantenint de manera intermitent al llarg de les dècades següents, motivant les queixes de Smith en cartes datades del 1943 i 1946, respectivament: “*Querido amigo Manolo: muchos años que no sabemos nada de ti y de tu familia*”²⁰³ [sic] o bé “*muchos días pienso que es de*

¹⁹⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 4 de maig de 1929. MAC.

¹⁹⁹ L'historiador de l'art Josep Casamartina la descriu com “*una provocadora icona queer [...] El seu Jesús era del tot afectat, amb gestos delicats i, d'altra banda, molt poc masculins. Duïa una túnica ben drapejada i elegant que estava descordada deixant-li entreveure el pit, com als vestits de senyora. El cor tapava el final de l'escot, com una flor pot tapar el d'una dona. Naturalment, la imatge santa també va ser policromada, i l'autor va fer una elaborada corona en forma de creu, molt d'acord amb l'orfebreria art déco barcelonina.*” Després de ser retirada, la desaren en una capsula als magatzems del port de Barcelona, per ser finalment llençada.

Casamartina Parassols, Josep. *Op. cit.*, 2017, pàg. 197.

²⁰⁰ Carta escrita per Anna Maria Smith i dirigida a Manuel Rocamora. Nova York, 2 de gener de 1933. FCPR.

²⁰¹ Actualment les cartes de la família Smith dirigides a Manuel Rocamora són consultables a l'arxiu de la FCPR, mentre que les epístoles escrites pel col·leccionista i dirigides al seu amic artista pertanyen al fons del MAC.

²⁰² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, data desconeguda, entre finals de desembre de 1948 i principis de gener de 1949. MAC.

²⁰³ Carta escrita per Ismael Smith i dirigida a Manuel Rocamora. Nova York, 23 de setembre de 1943. FCPR.

tu vida y de tu silencio.”²⁰⁴ [sic] Aquestes afirmacions fan suposar que Rocamora ja no contestava totes les cartes de Smith, malgrat això, les epístoles es van anar succeint fins a finals de la dècada dels seixanta, quan aleshores Smith ja estava internat al sanatori psiquiàtric de Bloomingdale, a White Plains, on hi morí l’any 1972.

Possiblement, l’amic en comú més remarcable que compartien Ismael Smith i Manuel Rocamora fou **Mariano Andreu Estany** (1888-1976), artista endinsat dins el camp de la pintura i el dibuix, així com el gravat, l’escultura i l’escenografia teatral. Guarda similituds amb Smith, ja que també vestia a la manera del dandi i era considerat un artista “decadent”, tot englobant-se dins la corrent noucentista; a més, va ser igualment arraconat dins la història de l’art català.²⁰⁵ De fet, exposà la seva obra per primer cop l’any 1911 a la galeria Faianç Català juntament amb Ismael Smith, Néstor Martín-Fernández de la Torre i Laura Albéniz, més d’una dècada abans que Rocamora comencés la seva pròpia producció artística. Segons Esther García Portugués, entre les seves amistats més properes s’hi trobaven els artistes participants en l’exposició esmentada, a més d’Eliseu Meifrén, Santiago Rusiñol, Miguel Utrillo o Alexandre de Riquer, entre d’altres, i l’intel·lectual Josep Maria Roviralta.²⁰⁶ Es tractava d’un cercle que no englobava a Rocamora, del qual només es coneix que mantingués amistat íntima amb Smith i Andreu, malgrat que deuria conèixer personalment els altres personatges.

Centrant-nos en la camaraderia amb el col·leccionista, sabem que aquesta es remunta a la infància. Es portaven tan sols quatre anys i es deurién conèixer al col·legi de La Salle de Barcelona, on ambdós estudiaven.²⁰⁷ També hi ha evidències que Andreu, de petit, fou un convidat habitual a la casa d’estiueig que la família Rocamora posseïa a Montcada i Reixac, on hi anava a jugar.²⁰⁸ Aquesta amistat la van mantenir fins al final de les seves vides i en coneixem detalls concrets gràcies a la correspondència que

²⁰⁴ Carta escrita per Ismael Smith i dirigida a Manuel Rocamora. Nova York, 26 de juliol de 1946. FCPR.

²⁰⁵ Actualment està sent recuperat gràcies a la labor d’Esther Garcia-Portugués, autora del seu catàleg raonat, de recent aparició: Garcia-Portugués, Esther. *Mariano Andreu (1888-1976). Biografia i catàleg raonat*. Barcelona: ArsNostrum, 2019.

²⁰⁶ Garcia-Portugués, Esther. “Entre lo aparente y lo real en la vida y en la obra de Mariano Andreu.” Ponència presentada al Congreso Internacional Imagen Apariencia de la Universitat de Múrcia, 19-21 novembre, 2008. El text és consultable a *Congreso internacional Imagen Apariencia. Noviembre 19, 2008 – noviembre 21, 2008* (2009): 1-19 a DIALNET [http://dialnet-unirioja.es.are.uab.cat/servlet/articulo?codigo=2929144] (Consultat el 22 de novembre de 2017) Pàgs. 3-4.

²⁰⁷ Informació proporcionada per l’experta Esther García Portugués durant una conversa mantinguda el 22 de maig de 2017.

²⁰⁸ “*Ab el recort de la nostre infancia a Moncada, y la nostre descendencia mataronina.*” [sic] Escrit per Mariano Andreu al revers d’una fotografia, desembre 1966. FCPR.

s'enviaven, que demostra la confiança que es tenien i l'ànim de recolzament mutu²⁰⁹, fins i tot en les situacions més complicades, com quan Andreu intentava, a vegades de manera infructuosa, enviar menjar i altres útils al seu amic durant el període de la Guerra Civil²¹⁰, en el qual Rocamora vivia a un pis llogat al carrer Verdi, mentre que ell residia a París, a la rue Marbeau número 6. En aquests temps d'incertesa, Andreu esperonava a Rocamora perquè deixés constància escrita de la situació patida: “*Debes haber sufrido mucho pero con el interes al maximo tuyo de Historiador de Barcelona espero que habrás escrito un diario o algunos datos, sino lo has hecho lo siento en el alma.*”²¹¹ [sic] Desgraciadament, en cas d'haver existit, aquest diari no s'ha conservat.

Un altre aspecte important a remarcar és que Mariano Andreu tingué la voluntat d'ajudar al seu amic a trobar objectes d'indumentària per engrossir la seva col·lecció. En una ocasió, per Nadal de 1952, li desitjà jocosament que el proper any 1953 trobés les primeres lligacames de la duquessa d'Alba i el mocador que recollí les llàgrimes resultants de la primera infidelitat de Paco Goya.²¹² Deixant de banda aquesta broma, podem enumerar varies ocasions en les quals Andreu li oferí peces, amb l'objectiu d'augmentar el gruix d'obres destinat al Museu d'Indumentària – Colección Rocamora, un projecte que defensava de manera molt entusiasta i s'hi referia a la gran majoria de cartes: “*Com està l'asumpte del teu museo? No voldria morirme sense poguer admirar la teva realització! – Ets el 1er barceloní – Tot lo que realises es de seny y com deus estar d'acord amb mi, en la nostra Terra no n'hi ha gaire.*”²¹³ [sic]

Per exemple, oferí la primera cotilla de la seva dona Philomene Stés van Joenhout (dita carinyosament Filo)²¹⁴ o epístoles d'actors anglesos.²¹⁵ Igualment l'avisava quan s'assabentava d'alguna venda destacada, com la del col·leccionista de ventalls Carlos

²⁰⁹ Les cartes de Mariano Andreu enviades a Rocamora es conserven a la institució d'aquest últim, la FCPR. Per contra, les cartes escrites pel col·leccionista no s'han localitzat. Agraïxo la col·laboració de María Antonia Casanovas, que ha exercit com a persona de contacte amb els descendents de la família Andreu, els quals no conserven les esmentades missives.

²¹⁰ En una epístola escrita des de París a principis de 1939, Mariano Andreu es lamenta de no poder-li enviar cap paquet al seu amic, degut a que varies agències el van advertir que no li garantien l'arribada a Barcelona.

Carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. París, 30 de gener de 1939. FCPR.

²¹¹ Carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. París, 30 de gener de 1939. FCPR.

²¹² Carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. París, 22 de desembre de 1952. FCPR.

²¹³ Carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. Biarritz, 2 de febrer de 1965. FCPR.

²¹⁴ Carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. París, 3 de maig de 1949. FCPR.

²¹⁵ Carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. Biarritz, 25 de desembre de 1965. FCPR.

M. Baró Escalante²¹⁶: “*Mi sobrino, me indica que el Sr. Don Carlos Baró – 19 calle Musito – San Gervasio posee una muy interesante colección de abanicos de 16e, 17 etc... que le interesaría vender... más que probable, debes conocer esta colección pero te lo señalo por si fuera milagro que tu la ignoraras – me ha dicho el tal sobrino, que son unas 408 à 500 piezas.*”²¹⁷ [sic]

Fins i tot en una ocasió, escriví a Rocamora amb el propòsit que aquest intentés recuperar una pintura seva propietat dels marquesos de Marianao, per poder-se-la quedar i exhibir a la seva torre del carrer Ballester: “*T’agrairia moltíssim si a la nostre amiga M. de M. li arriuessis à arrencara convençentla de que’t dongués el seu retrato de mi mano – per aquelles sales de Belleses Barcelonines..., m’enterniria més saber el dit retrat en el teu niu de vestimenta... que en el Parque!*”²¹⁸ [sic] Les inicials es refereixen a la marquesa de Marianao, la qual retratà el 1943. Maria de las Mercedes Coll i Castell es casà amb Salvador Samà Sarriera (1885-1948), III marquès de Marianao i II marquès de Vilanova i la Geltrú. El parc al qual fa referència podria ser el parc Marianao de Sant Boi de Llobregat o el parc Samà de Cambrils, ambdós propietat de la família i amb els seus respectius palaus, on podria haver estat ubicada la pintura esmentada.

Els objectes oferts propietat de l’artista els tenia guardats a la seva finca *Tragaviento* de Biarritz, on s’hi retirà el 1965. Es suposa que Rocamora mai la visità, malgrat la insistència del seu col·lega, i per aquest motiu totes les peces passaren a la família en comptes de destinar-les al Museu d’Indumentària del col·leccionista, tal i com era la seva intenció. Es tractava d’un centenar d’epístoles pertanyents a actors i personatges del món de l’espectacle com John Gielgud, Alec Guinness, Tony Quayle, Olivia de Havilland, Marthe Regnier (d’aquesta actriu sí que tenim constància que li envià una

²¹⁶ Carlos M. Baró Escalante (1893-1966), col·leccionista de ventalls, presentà per primer cop l’any 1957 part de la seva col·lecció en l’obra *Éventails anciens* (Baró, Carlos M. i Escoda, Juan. *Éventails anciens*. Berna: Payot Lausanne, 1957), produïda conjuntament amb el també col·leccionista Juan Escoda Piñol. La major part dels exemplars inclosos en el llibre són de Baró i Escoda, però també n’hi ha de Juan Escoda Corominas i Joaquín Montal Galobart, tots ells col·leccionistes barcelonins. Pel que fa a la carta de Mariano Andreu, sabem que Rocamora finalment no comprà els ventalls, doncs aquests van ser venuts un any després de la mort de Baró, el 1967, a la Diputació de Barcelona, i en l’actualitat són conservats al Museu Romàntic de Can Papiol (Vilanova i la Geltrú), on l’any 1987 hi dedicaren una exposició (Gou Vernet, Assumpta. *Ventalls i mantons de Manila. Museu Romàntic Can Papiol, Vilanova i la Geltrú, novembre-desembre 1987*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987).

²¹⁷ Carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 27 de març de 1967. FCPR.

²¹⁸ Carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. París, 1 de maig de 1963. FCPR.

carta per correu²¹⁹), Louis Jouvét, Jean Giraudoux i Henry de Montherlant, entre d'altres; a més de dos guaixos, *Retrat de la Filo* i *Ismael Smith vestit de torero*, actualment en col·leccions privades.²²⁰

Un altre amic era **Josep Maria Gol Creus** (1897-1976), considerat una figura molt rellevant del vidre esmaltat a Catalunya i productor de pintura i ceràmica. De les anècdotes amb el col·leccionista que tingueren lloc abans de la dècada dels seixanta en coneixem alguns detalls molt esparsos. És a partir de 1966 quan la correspondència ens permet perfilar quina mena de relació els unia.²²¹ En aquest any malvivia al seu taller del carrer Lauria (actualment Roger de Llúria) número 11, principal segona, un habitacle de reduïdes dimensions que es mantenia en un estat deplorable malgrat que al propi artista semblés no importar-li, tal i com informava la premsa de l'època.²²² Es trobava en una situació greu, amb pocs recursos econòmics i sense sortir mai de l'estudi, on tampoc podia crear degut al desori provocat per la gran quantitat d'objectes amuntegats i plens de pols.²²³ Aquell mateix any, decideix intervenir la Diputació de Barcelona, aleshores presidida per Joaquim Buixó Dulce d'Abaigar (1905-1979), marquès de Castell-Florite, per ubicar-lo a una institució on pogués ser atès. En aquest moment començarà un rosari d'epístoles amb Rocamora on el ceramista explicarà la seva situació, en major part queixant-se, amb ben poques referències a la vida del seu

²¹⁹ L'epístola de Marthe Regnier fou enviada juntament amb una carta escrita per Mariano Andreu i dirigida a Manuel Rocamora. Biarritz, 30 de desembre de 1966. FCPR.

²²⁰ Garcia-Portugués, Esther. *Op. cit.*, 2019, pàg. 137.

²²¹ A l'arxiu de la FCPR es conserven nombroses cartes de Josep Maria Gol dirigides al col·leccionista i datades entre els anys seixanta i setanta. Les missives escrites per Rocamora han resultat ser il·localitzables. En el transcurs de la recerca de les mateixes, el 15 de febrer de 2017 fou possible contactar telefònicament amb el Dr. Manuel Sarró Palau, deixeble del Dr. Pere Piulachs Oliva (1908-1976), cosí de Gol i cirurgià que l'operà diverses vegades. Segons Sarró, Piulachs li explicà que l'artista era "*una persona abstracta, estranya i difícil*", que vivia apartat dels seus familiars, i en conseqüència cap d'ells mostrà interès per guardar la seva documentació personal quan traspassà.

²²² Del Arco, Manuel. "Mano a mano: José María Gol." *La Vanguardia*, 23/06/1966.

²²³ Trist destí per a un dotat artista que estudià a la Llotja amb Fèlix Mestres i a l'Escola de Bells Oficis amb Francesc Galí i Pau Gargallo, que obtingué reconeixement gràcies a les seves exposicions (la primera, a les Galeries Laietanes, 1922) i una medalla d'or a l'Exposició Nacional d'Art de Madrid (1926), per després instal·lar-se a París el 1930 amb el també ceramista Llorens Artigas. Entre les seves últimes exposicions barcelonines destaquem les de pintura a les galeries Argos (1943) i Franquesa (1946). Per obtenir més dades sobre la seva biografia, es poden consultar dos catàlegs d'exposició i una ponència de congrés:

Dau al Set Galeria d'Art. *El vidre Art Nouveau – Art Decó 1890-1940*. Barcelona: Dau al Set Galeria d'Art, 1979. Pàg. s/n.

Parcerisas, Pilar. "Gallé, Daum, Lalique i Gol. Cent anys de vidre artístic." Dins *100 anys de vidre artístic*, ed. Dau al Set, s/p. Barcelona: Dau al Set, 1984.

Fondevila, Mariàngels. "Josep Maria Gol, diablo de las artes del fuego." Ponència presentada al II Congreso Europeo de Joyería, Madrid, 20-21 de novembre de 2013. Consultable a *II Congreso Europeo de Joyería. Vestir las joyas. Modas y modelos: 340-344* a DIALNET [http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5599084] (Consultat el 14 d'octubre de 2016)

amic. Tot i això es pot suposar que el col·leccionista el feia partícip de les novetats de la seva vida, sobretot pel que fa a la constitució del seu museu d'indumentària, tal i com el ceramista esmenta de passada en dues epístoles.²²⁴

Primerament és ingressat a la clínica mental de Santa Coloma de Gramanet (actualment Centre Dr. Emili Mira), on l'instal·len al Pavelló de Montserrat juntament amb els malalts mentals²²⁵, passant-ho molt malament. El 1967, després de repetides missives demanant ajuda, Rocamora i un petit grup d'amistats de l'artista integrades per Gustavo Camps, Eusebi Güell López – vescomte de Güell – i Lluís Sants o Sentís (Gol l'esmenta alternativament amb ambdós cognoms) aconseguen treure'l d'aquesta institució per traslladar-lo a la Fundació Albà, on la meitat de l'estada serà costejada pels amics esmentats – sabem que Manuel Rocamora contribuïa amb 2.500 pessetes mensuals²²⁶ –, mentre que de l'altra meitat se n'encarregarà la Diputació de Barcelona.²²⁷ Aquesta nova llar és considerada per l'artista com un palau, però essent una persona difícil, no deixarà de tenir problemes amb el menjar i amb les religioses al càrrec, insistint desesperadament als seus protectors per la resolució de qualsevol nimietat: “*Hay Manolo, telefona als amics, al Vizconde de Guell, al Sr. Camps, que jo estic molt apenat, feu valdre el que soc i tambe el que sou vosaltres, telefona corrents a nen [Francesc] Casas el meu gran amic que ell ma fet sempre de parellamp, ay per favor estimat amic feu valdre la vostra personalitat, que jo estic molt trist [...]*”²²⁸ [sic] De la resolució de la majoria d'aquests problemes se n'encarregava Antonio Beceiro Díaz, secretari del Vescomte de Güell, que en ocasions el visitava i a més gestionava els pagaments de la seva estança.

Manuel Rocamora tenia múltiples detalls amb el seu col·lega. A part de col·laborar en la seva manutenció, li enviava safates de dolços, postals dels seus viatges, llibres escrits

²²⁴ Dites cartes corresponen al 29 de març de 1967 i al 12 de maig de 1968. Copiem aquest fragment provinent de la primera d'elles: “*Dono gracias a Deu i al Patriarca San Josep d'haver pogut rebre carta d'aquest entranyable bon amic felicitan-me i expliquen-me del seu treball amb 2800 fitxes del seu meravellos catàlec del futur Museo de Indumentaria que dona a la nostre estimada Ciutat de Barcelona, i tambe el goig de saber que colaboran a la nostre revista Destino hi escriura un raportatge sobre la moda a Venecia vers el segle XVI, XVII i XVIII [...]*” [sic] FCPR.

²²⁵ Carta escrita per Josep Maria Gol i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 22 de febrer de 1967. FCPR.

²²⁶ Rebut emès per Antonio Beceiro Díaz, secretari del vescomte de Güell, relatiu al pagament de Manuel Rocamora del mes de gener de 1973. Barcelona, 17 de gener de 1973. FCPR.

²²⁷ Carta escrita per Josep Maria Gol i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 25 de juny de 1967. FCPR.

²²⁸ Carta escrita per Josep Maria Gol i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 27 de març de 1968. FCPR.

per ell, *christmas* i dibuixos. Dues aquarel·les – una vista de Chartres i un clavell – penjaven de la paret de l’habitació de Gol.²²⁹ Com a agraïment, aquest li envià un collaret fet per ell²³⁰ del qual no se n’ha tingut més notícia, ni es conserva a la seu de la Fundació Rocamora. En contraposició, les visites del col·leccionista s’endevinen poc freqüents, donat que Gol sempre al·ludeix a anècdotes passades. Per exemple, reitera en moltes cartes el relat d’un berenar al seu estudi de l’antic carrer Lauria, en el qual Rocamora obrí una ampolla i el líquid sortí com un sortidor. A més, no dubta en fer recriminacions: “*Estimat Manolo porque no me vens a veure, tans anys!!! Sense veuret, vina homa, que aqui no perderas res.*”²³¹ [sic] Sembla ser que la relació, estreta en un principi, derivà a ser exclusivament epistolar.

Hi ha un altre cas en el qual Manuel Rocamora ajudà econòmicament a un artista, i és a **Josep Maria de Sucre** (1886-1969), pintor, escriptor i crític d’art que al llarg de la seva vida es dedicà entusiastament a la promoció cultural, sobretot dels nous artistes, als quals rebia a la seva casa del carrer de Sant Salvador número 32, al barri de Gràcia, on vivia amb la seva germana Conxita. Malauradament, en els darrers anys de la seva vida la seva situació va ser precària, havent de dependre econòmicament d’un grup d’amics intel·lectuals i artistes que crearen l’Associació d’Amics de Josep Maria de Sucre per passar-li una assignació mensual.²³² Fou creada l’any 1965 per Joan Miró, Eusebi Güell (vescomte de Güell), Mercè Llimona, Pere Casadevall, Alfons Serrahima i Gustau Gili, demanant una quota mensual mínima de 100 pessetes.²³³ Rocamora, que anteriorment havia intercanviat correspondència puntual amb Sucre²³⁴, suposadament també hi participà. Quan aquest morí, seguí aportant diners per ajudar a la seva germana Conxita

²²⁹ Carta escrita per Josep Maria Gol i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 4 de setembre de 1969. FCPR.

²³⁰ Carta escrita per Josep Maria Gol i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 3 d’octubre de 1971. FCPR.

²³¹ Carta escrita per Josep Maria Gol i enviada a Manuel Rocamora. Barcelona, 9 de gener de 1974. FCPR.

²³² Mitrani, Àlex. “Josep Maria de Sucre: l’esforç de l’home.” Dins *Josep Maria de Sucre, a la memòria*, ed. Arranz Bravo [i altres], 10-15. L’Hospitalet de Llobregat: Fundació Arranz Bravo, 2012. Pàg. 13. [<https://issuu.com/fundacioarranzbravo/docs/desucre2012>] (Consulta 16 de desembre de 2017)

²³³ Carta dirigida a Manuel Rocamora i signada per Joan Miró, vescomte de Güell, Mercè Llimona, Pere Casadevall, Alfons Serrahima i Gustau Gili. Barcelona, març de 1965. FCPR.

²³⁴ Es tracta de tres cartes escrites i signades per Josep Maria de Sucre, datades del febrer de 1940, el 4 d’agost de 1944 i l’1 de juny de 1961. FCPR.

amb 50 pessetes mensuals, fins gener de 1976, un mes abans de la mort del col·leccionista.²³⁵

A diferència dels artistes anteriors, l'escultor i pintor Manuel Martínez Hugué, més conegut com a **Manolo Hugué** (1872-1945), ha mantingut intacte el seu prestigi dins l'art català. A partir de l'any 1928 residí al poble termal de Caldes de Montbui, proper a Barcelona, per tractar-se de la seva artritis amb les aigües terapèutiques.²³⁶ Rocamora ja coneixia el poble perquè l'havia visitat amb els seus pares, però arran de la seva amistat amb Hugué, hi passà temporades per fer cures de salut i gaudir de la companyia del seu amic [FIG. 42], la seva dona Totote i la seva filla Rosa. Tot i només tenir documentades estances en quatre ocasions (1934, 1945, 1953 i una data desconeguda), segurament el nombre real de visites fou més elevat. Hi acudia a la primavera o a la tardor, en la temporada alta dels balnearis.

La primera estada que coneixem s'ocasiona el 1934 i el col·leccionista en dona testimoni amb les línies que reproduïm a continuació, les quals permeten suposar que s'allotjà a la casa de l'escultor, dita Mas Manolo, situada a les afores: "*Guardo un deliciós recort de les estones tan agradables que he passat amb vostès durant la meva estada a Caldes. Agraïeixo molt la seva franca acollida i sols desitjo que es presenti novament l'ocasió de tornar a disputar de la seva conversa tan interessant.*"²³⁷ [sic] La segona visita documentada es produí el 1945, any de la mort de Manolo, i indica una continuïtat en les visites a Caldes: "*Els banys d'aqueixes meravelloses aigües vàn probarme molt bè, espero que quan tornarà a fer bon temps aniré a remullar-me novament.*"²³⁸ [sic] De la tercera en coneixem notícia gràcies a una carta²³⁹ escrita per Mercè Plantada, gran amiga del col·leccionista, de la qual se'n parlarà més endavant. Finalment, la darrera parada, al·ludida en una carta sense datar de l'escriptora Aurora Bertrana, ens permet conèixer on es solia allotjar el col·leccionista: l'hotel balneari

²³⁵ Es conserven cinc rebuts datats de 1975 (2 de maig, 3 de juliol, 1 d'octubre i 1 de desembre) i un de 1976 (22 de gener) corresponents a una assignació de 50 pessetes mensuals destinades a l'Associació Amigos de Conchita de Sucre Barcelona, essent beneficiària la germana de l'artista Josep Maria de Sucre. FCPR.

²³⁶ Visiteu Caldes – Thermalia, Museu d'Art i Patrimoni i Oficina de Turisme. "Fons del museu – Fons Mas Manolo." 2017. Consulta 8 de desembre de 2017. [<http://www.visiteucaldes.cat/fons-del-museu/#tab-id-4>]

²³⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Manolo Hugué. Barcelona, 3 d'abril de 1934. BNC.

²³⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Manolo Hugué. Barcelona, 2 de gener de 1945. BNC.

²³⁹ Carta escrita per Mercè Plantada i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 22 de novembre de 1953. FCPR.

Rius²⁴⁰, actualment desaparegut, el més luxós i el preferit per la burgesia entre els vuit balnearis existents a Caldes durant la primera meitat del segle XX.

Trenta-dos anys més tard de la mort de l'escultor, el 1977, es va fer un primer inventari no exhaustiu de les obres que contenia el Mas Manolo²⁴¹, gràcies al qual sabem que posseï tres obres de Rocamora, probablement regalades, ja que les dues últimes estan dedicades: *Caldes de Montbui* (1934, oli sobre tela), *Paisatge* (1945, dibuix a ploma) i *Gerro amb flors* (1945, guaix). Totes van ésser adquirides l'any 1977 per la Diputació de Barcelona, actual propietària de les peces, mitjançant compra als hereus de Rosa Jordana, filla de Manolo i actualment formen part del fons del museu municipal, dit Thermalia.²⁴²

Per comprendre millor el món on es movia Manuel Rocamora, també cal esmentar aquells creadors que residien al seu mateix barri, el Putxet.²⁴³ Destaquem especialment la pintora russa **Olga Sacharoff** (1889-1967) que durant deu anys (des de 1940 fins a 1950) visqué en una torre amb jardí al carrer de Manacor número 3 juntament amb el seu marit, el pintor Otho Lloyd. L'amistat entre Rocamora i Sacharoff [FIG. 43] era molt fluida, doncs ella sempre estava convidada a les reunions a casa del col·leccionista: “*A casa meva he tingut petites reunions (molt íntimes) a base de Mercè Plantada, Aurora Bertrana, Benigani, Aurea, Mme. Sakaroff i Creixans, Clarà, Sunyer, Junyent, Manolo Hugué i altres simpàtics amics.*”²⁴⁴ [sic]

Olga Sacharoff s'estimava molt el barri, el qual retratà en varis dels seus olis, i a més mantenia gran amistat amb la resta d'artistes residents, actuant com a nexa d'unió. Era íntima de **Josep Llorens Artigas** (1892-1980), ceramista que vivia al carrer Juli Verne abans de traslladar-se a la seva nova casa *El Racó* de Gallifa. Un altre artista del barri amb qui tenia relació era el pintor **Josep Amat Pagès** (1901-1991), dit *Pin*, que vivia al carrer de Puig-reig. És segur que Rocamora coneixia personalment a aquests artistes esmentats, tenint més relació amb Amat, amb el qual participà a exposicions col·lectives

²⁴⁰ Carta escrita per Aurora Bertrana i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, sense datar. FCPR.

²⁴¹ En aquest inventari no es van incloure les carpetes amb dibuixos d'artistes, la correspondència o els mobles. *Inventari de les obres d'art dins de la finca Mas Manolo de Caldes de Montbui (Barcelona)*. Diputació Provincial de Barcelona – Patrimoni Històric i Artístic. Barcelona, 23 de novembre de 1977. BNC.

²⁴² Fitxes d'art del Museu Thermalia, 1980. Proporcionades per Anna Monleón, directora. MTCM.

²⁴³ Els noms que citarem a continuació han sigut recopilats per Elvira Farreras, escriptora i cronista del Putxet. Per a més informació sobre aquest barri i la seva història, es pot consultar el seu llibre: *El Putxet: memòries d'un paradís perdut*. Barcelona: La Campana, 1999.

²⁴⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 13 de febrer de 1936. MAC.

de l'Associació d'Art. Altrament, mencionar que entre els membres de la colla habitual de la pintora russa hi havia més amistats comunes amb Rocamora, com els **germans Mompou Dencausse**: Josep, el pintor (1888-1968) i Frederic, el músic (1893-1987).²⁴⁵

Altres artistes residents al Putxet són **Joaquim Sunyer Miró** (1874-1956), reconegut pintor sitgetà que durant un temps estigué domiciliat a l'Avinguda de la República Argentina. Es coneix que quan Rocamora s'estava iniciant en la pintura, cap a principis de la dècada dels anys trenta, van pintar junts en diverses ocasions.²⁴⁶ També **Andreu-Avel·lí Artís i Tomàs, Sempronio** (1908-2006), que a part de cronista de la ciutat també exercí de pintor i escriptor, i fou autor de nombroses entrevistes a Rocamora, que el rebia a casa seva.

Com que estiujejava a Calella de Palafrugell, allà conegué una colla de pintors, tant professionals com aficionats, que hi buscaven inspiració. Entre ells trobem, pels volts dels anys quaranta i cinquanta, a Josep de Togores, Joan Serra, Manel Rovira, Tapiola, Albert Muñoz, Lluís Medir, Alfred Sisquella o Josep Amat²⁴⁷; de tots aquests, qui tractà més habitualment fou Amat, el qual ja s'ha esmentat prèviament. En canvi, Rocamora sí tenia un bon amic dins el cercle de pintors que anaven a Tossa de Mar: **Pere Créixams Picó** (1893-1965), al qual visità en el seu exili a París després de la Guerra Civil i compartien amistat amb Mariano Andreu.²⁴⁸ També coneixia a **Rafael Benet Vancells** (1889-1979), que a part de pintor era crític d'art i escriví nombroses ressenyes sobre les exposicions de Rocamora. Tant Créixams com Benet descobriren Tossa el juliol de

²⁴⁵ Els amics d'Olga Sacharoff es plasmen en dues teles pintades per ella mateixa i dedicades al grup, titulades *El sopar de la colla* (ca. 1950, MNAC) i *Sobretaula de la colla* (ca. 1951, col·lecció particular). Eren els pintors Domènech Carles, Vila Arrufat, Josep Amat, Puigdemongas, Mompou, Gabriel Amat, Rafael Llimona i Antoni Mataró, els escultors Maria Llimona i Enric Monjo, el ceramista Llorens Artigas, els músics Toldrà, Mompou, el violinista Costa i el pianista Joan Gibert; els escriptors i crítics Millàs Raurell, Lluís Monreal i Rafael Benet; els *amateurs* i col·leccionistes Marquès de Bolarque, Miquel Barba, Pérez de Olaguer, Joan Seix i Tomàs Seix. Tots ells i els seus respectius cònjuges sumaven més de quaranta persones.

Borràs, Maria Lluïsa. "El món d'Olga Sacharoff." Dins *El món d'Olga Sacharoff: exposició antològica*, ed. Maria Lluïsa Borràs i Mariette Llorens Artigas, 19-57. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya, 1994. Pàg. 21.

²⁴⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de novembre de 1932. MAC.

²⁴⁷ Seguranyes Bolaños, Mariona. *Una visió artística de l'Empordanet: la pintura a Palafrugell entre els segles XIX i XX*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell i Diputació de Girona, 2006. Pàg. 104. [<http://www.palafrugell.cat/serveis-ciudadania/una-visio-artistica-de-empordanet>] (Consulta 29 de desembre de 2017)

²⁴⁸ Carta escrita per Pere Créixams i dirigida a Manuel Rocamora. París, 10 de juny de 1956. FCPR.

1928²⁴⁹, mentre que Rocamora s'hi acostà, que coneguem, a inicis dels anys trenta: *“Diumenge passat vaig anar amb Aurora Bertrana i Mercè Plantada a una platja deliciosa (la millor de Catalunya per a mi) està situada entre Lloret i Tossa, forma una rada natural limitada per montanyes cobertes de pins i murtres l'aigua netíssima i transparenta on el verd maragda i les diverses tonalitats de blaus juguen marevallosament. Vàm menjar lo que portàvem sota un toldo d'uns pescadors. A mitja tarda anàrem a Tossa a saludar als Creixans (pintor molt simpàtic que segurament coneixes). A Tossa també vàm veure al pintor Benet i al escultor Monjo.”*²⁵⁰ [sic] En aquesta localitat també hi passaven les vacances Olga Sacharoff i Otho Lloyd.

No es vol cloure aquest apartat sense donar breus pinzellades de quatre noms més. L'escultor **Josep Clarà Ayats** (1878-1958) i la lacadora **Enriqueta Pascual Benigani** (1905-1969) eren convidats habituals a les reunions a casa de Rocamora i a les inauguracions de les seves exposicions. A Clarà el fascinava la dansa i entre les seves muses tindria les ballarines Isadora Duncan i Àurea de Sarrà; igualment admirava a Tórtola Valencia i Josephine Baker²⁵¹, les tres últimes per afegitó eren amigues del col·leccionista. Aquest s'acostava sovint al pis de Benigani, situat al carrer Brusi: *“El diumenge a la nit vaig anar a felicitar la minúscula Benigani que celebrava el seu sant, ho passàrem molt bé hi havia entre altres: Francesc Pujols, Rieras, Aurora Bertrana, Mercè Plantada, dansarí Magrinyà, Font, Bayarri...”*²⁵² [sic] Igualment podem mencionar el dibuixant i escriptor **Apel·les Mestres** (1854-1936), al qual Rocamora visitava a casa seva. [FIG. 44]

Per últim evocarem una anècdota en relació a **Pablo Ruiz Picasso** (1881-1973). Tot i moure's en cercles molt diferents és possible que contactessin de manera fortuïta, degut a que ambdós tingueren un museu propi al carrer Montcada (el de Picasso inaugurat el 1963 i el de Rocamora el 1969). El col·leccionista va posseir un cartell realitzat per l'artista, no sabem si li va entregar en mà o a través de terceres persones, consistent en

²⁴⁹ Bosch, Glòria i Portell, Susanna. “Cronologia i autors.” Dins *Berlín, Londres, París, Tossa... la tranquil·litat perduda*, ed. Fundació Caixa Girona, 25-135. Girona: Fundació Caixa Girona, 2007. Pàg. 49.

²⁵⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, sense datar (aproximadament octubre de 1934). MAC.

²⁵¹ Vilallonga, Mariàngela. “Clarà i la dansa.” Dins *Josep Clarà i els anys de París 1900-1931: l'ànima vibrant*, ed. Fundació Caixa de Sabadell, 39-45. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell i Museu Comarcal de la Garrotxa, 2000. Pàg. 39.

²⁵² Carta escrita per Manuel Rocamora dirigida a Ismael Smith. Barcelona, sense datar (segurament octubre de 1934). MAC.

la portada del diari *Le Patriote*, amb una caricatura dibuixada per Picasso datada del 16 de febrer de 1966. La dedicatòria, feta nou dies després, diu: “*Para mi vecino de museo Manuel Rocamora*”, i a continuació hi ha la signatura del pintor. La data no correspon amb la inauguració del Museu Tèxtil de Rocamora, així que es podria pensar que quan Picasso va tenir la confirmació de que es crearia un nou museu proper al seu, va decidir oferir aquest obsequi com a gest de cortesia.

1.4.2. Músics

En aquesta secció es tractaran els compositors, els ballarins i els cantants dels quals Rocamora s'envoltava. Començant pels músics, esmentarem a **Enric Granados Campiña** (1867-1916), el qual fou mestre de piano del col·leccionista durant la seva infantesa.²⁵³ Granados morí quan aquest tenia 24 anys, per tant, no hi va haver temps per consolidar la relació; però es tractava d'una persona amb qui es va poder sentir afí ja que ambdós compartien la passió per l'època del Romanticisme (concretament Granados recordava estilísticament a compositors romàntics com Frédéric Chopin, Robert Schumann i Franz Schubert). Al llarg dels anys Rocamora reivindicà la figura del compositor, vinculació primer expressada en l'exposició en el seu honor feta a La Virreina l'any 1957, on ordenà els objectes i documents presentats juntament amb el nét del cèlebre compositor, Antonio Carreras Granados. Anys després, formà part de l'associació “Amigos de Enrique Granados” des de la seva fundació a Barcelona el juny de 1965. A part de soci numerari, era membre del comitè d'honor juntament amb altres noms tan rellevants com el marquès de Castell-Florite (president de la Diputació Provincial de Barcelona), José María de Porcioles (alcalde de Barcelona), Raúl Roviralta (marquès de Roviralta), Eusebi Güell (vescomte de Güell), Miquel Mateu Pla, Josep Maria Pi Suñer o Josep Valls Taberner, entre d'altres.²⁵⁴ Aquesta representació tenia la funció d'orientar al comitè executiu en la realització de conferències, concerts i altres actes relacionats amb enaltir la figura del compositor i difondre la seva obra.²⁵⁵

Un dels deixebles de Granados, el músic **Frank Marshall** (1883-1959), fou continuador des de 1920 de l'Acadèmia Granados, fundada per aquest el 1901 i rebatejada

²⁵³ Llopis, Arturo. *Op. cit.*, 1963, pàg. 57.

²⁵⁴ Circular dels socis “Amigos de Granados”. Any i impresor desconegut. FCPR.

²⁵⁵ Asociación de Amigos de Enrique Granados. *Asociación de Amigos de Enrique Granados: estatutos*. Barcelona: Artes Gráficas Vergés, 1965. Pàg. 3.

posteriorment com a Acadèmia Marshall. Amb Rocamora els hi unia l'admiració al mestre i coincidien en molts actes realitzats en el seu honor, cosa que permeté tramir una gran amistat: *“Vaig poc pels puestos, solament a casa d'alguns íntims ahir vaig anar a pendre el té a casa dels Marshall, hi havia la deliciosa pianista Paquita Madriguera que và fer-nos passar uns moments de bona música, interpretant al immens Granados.”*²⁵⁶ [sic] En aquest fragment també es pot apreciar la presència de la pianista i compositora **Francesca Madriguera Rodon** (1900-1965), més coneguda com a Paquita, convidada habitual a casa de Rocamora a l'hora del te, abans de que aquesta s'exiliés fruit de la Guerra Civil.

Amb el músic **Frederic Mompou Dencausse** (1893-1987) els hi unia una relació de molta confiança. La informació més antiga que s'ha trobat sobre la seva amistat data del 1918²⁵⁷, quan el col·leccionista tenia 26 anys, però la relació, amb tota seguretat, deuria haver començat abans. Entre 1921 i 1941 Mompou va viure a París, i en les seves escapades a Barcelona feien sortides junts (*“El diumenge passat vàm anar [Ismael Smith i Manuel Rocamora] a Rocafort (entre Vic i Moyà) acompanyats del simpàtic i intel·ligent compositor Mompou.”*²⁵⁸ [sic]) o bé es convidaven mútuament a les seves respectives llars (*“Anit vaig anar a sopar a Can Mompou amb la Mercè Plantada i En Font.”*²⁵⁹ [sic]). Era comú que Mompou amenitzés – en solitari o acompanyat – moltes de les vetllades organitzades pel col·leccionista, sobretot al seu estudi del carrer Montcada. Per exemple: *“La nit del dissapte vaig tenir festa al estudi, và esser en honor de Mme. Mestrovic, forta dibuixanta, esposa del formidable escultor Jugoeslau. Es dita artista una persona deliciosa; vaig volguer que coneixès musica, cançons i artistes nostres per lo que và quedar entusiasmada. El mestre Juli Pons và fer-se sentir al piano obres de Beethoven Chopin i Bach, d'una manera perfecta; després dit pianista và acompanyar a la compositora Genoveva Puig que và cantar varies de les seves originals cansons (molt fines, amb un aire fresc que recorden les cansonetes del segle XVIII). Frederic Mompou và fer-se sentir varies composicions seves, molt modernes i de noves sonoritats i finalment Frank Marshall amb la brillant execució que té va tocar*

²⁵⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 24 de desembre de 1932. MAC.

²⁵⁷ Postal escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Toledo, 17 de juny de 1918. BNC.

²⁵⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 6 d'agost de 1929. MAC.

²⁵⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 4 de gener de 1933. MAC.

*obres de Schumann i del moderníssim Falla. [...]*²⁶⁰ [sic] També va tocar el piano a la torre del carrer Ballester, per exemple en el *cocktail* en honor a l'Infant José Eugenio de Baviera i Borbó, celebrat el juny de 1955. [FIG. 45]

Les epístoles que li enviava Rocamora evidencien que el trobava molt a faltar: “*Et recordo molt i sols sento que’t trobis lluny d’aquí per a veure-m privat de la teva companyia.*”²⁶¹ [sic] Tot i això sempre l’encoratjava i celebrava els seus triomfs, com es pot apreciar en el següent fragment seleccionat: “*M’ha alegrat molt la noticia de que haguessis conegut a Maurice Ravel ;casi que ja era hora! Amb l’interés que teníau l’un i l’altre de fer coneixensa. [...] Amb la salut que tens estic segur que produiràs una cantitat de música formidable [...]*”²⁶² [sic] Un altre aspecte interessant d’apreciar és que el col·leccionista dóna nombroses notícies de l’actualitat musical a Barcelona, evidenciant la seva vasta cultura i l’assistència a nombrosos concerts i recitals.

El lector atent ja haurà captat que en la gran majoria de fragments escrits per Rocamora concernint a festes i reunions, apareix la soprano **Mercè Plantada Vicente** (1892-1976), que era una figura habitual en el paisatge que configurava el món afectiu del col·leccionista Rocamora. En efecte, la seva importància era tal que la podem catalogar com la seva millor amiga. Ella tenia una opinió molt elevada del seu col·lega, que considerava un esperit “*tan sensible i obert a totes les bel·leses.*”²⁶³ Malgrat la proximitat que tenien, en les cartes sempre el tractava de vostè. Cada estiu, el col·leccionista la convidava a passar uns dies a la seva casa de Calella de Palafrugell, circumstància que ella agraiïa enormement (“*Vareig arribar g.a.D. [gràcies a Déu] sens novetat a Barcelona emportant-me en el meu recort les estones inoblidables passades a Calella en la seva companyia incomparable [...]*”²⁶⁴ [sic]), així com la seva participació en les vetllades musicals a casa del seu amic (“*Agraidíssima per totes les seves gentileces. Ha sigut per mi un gran goig cantar a casa seva tan deliciósament acompanyada per vosté. Moltíssimes gracies pel seu obsequi [...]*”²⁶⁵ [sic]).

²⁶⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 30 de desembre de 1929. MAC.

²⁶¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 13 de gener de 1927. BNC.

²⁶² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 18 de gener de 1926. BNC.

²⁶³ Carta escrita per Mercè Plantada i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 15 d’octubre de 1953. FCPR.

²⁶⁴ Carta escrita per Mercè Plantada i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 27 d’agost de 1946. FCPR.

²⁶⁵ Carta escrita per Mercè Plantada i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 1 de gener de 1956. FCPR.

Compartia exactament el mateix cercle d'amistats amb Rocamora. A tall d'exemple, tractava molt al fotògraf **Lluís Font Fernández** (?-?), amb qui Rocamora hi mantingué una amistat íntima entre els anys trenta i seixanta; visitava a Josep Maria Gol a la Fundació Albà; i no dubtava en enviar records a tothom a través de les seves cartes, sabedora que el col·leccionista sempre es trobava amb un o altre: *“Rebuda la seva lletra, alegrant-me en gran manera sapiguer que la temporada de banys a Caldas comença a reixir amb bons efectes. [...] Desitjo molt de veres continui probant-li la seva estada, ja que deu donar bo tambe, els dies esplendits que fan. Si veu a la Totota i a la Rosa les saluda en nom meu carinyosament.”*²⁶⁶ [sic] Sempre pensava en donar records a Josefa Villaring, la minyona del seu amic. Aquest també la mantenia sempre al corrent dels indrets que visitava, per tal que la cantant estigués alerta de casa seva en la seva absència: *“Rebo la seva deliciosament decorada lletra, que m’ha causat gran content, ja que malgrat les coses desagradables que proporcionen l’estiueig dels turistes de via estreta, veig que li prova força la estada a Calella. [...] He telefonat dues vegades a casa seva. Una l’endemà mateix d’haver-se-n vosté anat. L’altre avans d’air, i les notícies han sigut sempre satisfactories. Saludi en nom meu a Josefa i tambe als amics de Calella, agraint moltíssim el recort de tots.”*²⁶⁷ [sic]

La deferència més important que li va fer Rocamora fou incloure-la en el seu testament, atorgant-li 500 pessetes mensuals com a pensió vitalícia²⁶⁸ de la qual Plantada en gaudí poc, ja que morí el mateix any que el col·leccionista, el 1976.

Manuel Rocamora també conegué múltiples personalitats del món de la dansa, de les quals emfatitzarem tres: Àurea de Sarrà, Tórtola Valencia i Joséphine Baker.

Àurea de Sarrà (1884-1974), la dansarina que s’inspirava en l’estètica de la Grècia clàssica, va gaudir de la plenitud de la seva fama durant la dècada dels anys vint, en la qual a part de triomfar a Catalunya també ho va fer arreu d’Europa, amb els seus espectacles a mig camí entre el teatre i la dansa en els quals encarnava a heroïnes bíbliques i deeses mitològiques.²⁶⁹ S’entén la seva amistat amb Rocamora a partir dels

²⁶⁶ Carta escrita per Mercè Plantada i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 22 de novembre de 1953. FCPR.

²⁶⁷ Carta escrita per Mercè Plantada i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 11 de juliol de 1964. FCPR.

²⁶⁸ Caminal Casanovas, Tomás (notari). Testament atorgat per Manuel Rocamora Vidal. Barcelona, 26 de maig de 1976. FCPR.

²⁶⁹ Vilallonga, Mariàngela. “Àurea de Sarrà, la dansarina apassionada i de vida apassionant.” *Revista de Girona* 180 (1997): 54-59 a RACO

anys trenta, que és quan la ballarina es retirà dels escenaris, apareixent cada cop menys en públic però mantenint intacta la seva passió per la dansa, bona mostra són les ocasions en que accedia a ballar per a grups reduïts d'amics, com a l'estudi de Rocamora: *“El dia del meu sant vaig rebre uns quants amics a l'estudi (Marshalls, Gloria Bulbena – hermosa com sempre –, Isabel Llorach, Maria Parellada, Federico Mompou amb la seva mare, Clarà, Joaquim Sunyer, Junyent, Paquita Madriguera, Àurea de Sarrà, Benigani, Alfons Macaya i Sra. etc. En Mompou và tocar el piano magistralment fent-se sentir les seves darreres composicions. Và cantar Mercè Plantada i després Paquita Madriguera và interpretar al piano musica molt interessant, vàn comensar a venir a les cinc de la tarda i la cosa và durar fins les dotze de la nit fent molta xerinxola. Aurea và ballar. Vam passar-ho molt bé i animadament.”*²⁷⁰

La ballarina el convidava a dinar a la seva casa de Sitges, en unes reunions on també hi era present Josep Maria Gol: *“Abans d'ahir vaig passar el dia a Sitges, dinant a casa de l'Aurea i sopant a casa del meu germà. Sitges està animadíssim, com mai s'havia vist. Aurea té una casa molt bonica i gran; sempre es passa bé al costat d'una persona tan bona i franca com es ella. També a casa d'Aurea hi vàm trobar el simpàtic ceramista Gol que està fent una interessant exposició al casino. [...]”*²⁷¹ [sic] El propi Gol, quaranta anys més tard, es preguntava quin havia estat el destí de la seva amiga en comú: *“[...] Recordo una vegada que varem sopar junts a la Barceloneta, tu la Aurea de Sarria, i jo, al donarme el llibre de les esqueles de honor, jo vaig posarte al amic amb perfil de aristocrata i a la Aurea, com sempre amb els cabells durats. Pobre Aurea, que se haura fet, es va casar amb Francés i tot va acabar com una novela [...]”*²⁷² [sic] Precisament aquell any, el 1974, és el de la mort d'Àurea, que aleshores residia sola a la seva finca d'Arenys d'Empordà, arruïnada i oblidada per tothom.

Pel que fa a **Carmen Tórtola Valencia** (1882-1955), també era una ballarina d'èxit internacional però, a diferència de l'estil hel·lenístic d'Àurea de Sarrà, va especialitzar-se en danses orientals de gran sensualitat. Pertanyia plenament al Modernisme i per aquest motiu, veient el canvi de gust ja insinuat a la dècada de 1920, el novembre de

[<http://www.raco.cat/index.php/revistagirona/article/viewFile/97176/122662>] (Consulta 3 de gener de 2017). Pàg. 55.

²⁷⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 4 de gener de 1933. MAC.

²⁷¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 26 d'agost de 1933. MAC.

²⁷² Carta escrita per Josep Maria Gol i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 8 de febrer de 1974. FCPR.

1930 es va retirar, conscient de que la seva etapa daurada estava finalitzant.²⁷³ En aquests anys trobem les primeres referències a l'amistat amb Manuel Rocamora, amb el qual compartia la seva passió pel col·leccionisme – ella atresorava principalment teixits, indumentària i art precolombí – i la curiositat per l'astrologia: “*He tingut darrerament una interessant sessió d'astrologia amb la Tòrtola, la seva secretaria, en Josep Gifreda (que es un enginyer molt versat en aquesta ciencia, i que deus conèixer), la Sra. Coma-Cros (America Cayes) và esser una sessió estupenda que's celebrà a casa meva. He comprat molts llibres interessants sobre dita especialitat.*”²⁷⁴ [sic]

Tórtola Valencia seguí fent vida pública fins la Guerra Civil. Des de 1932 vivia en una casa al carrer Major número 232 del barri de Sarrià, que Rocamora visità: “[...] *L'altra tarda vaig anar a veure la Tórtola que està instal·lada a Sarrià en una casa que ha comprat, està molt bèn montada, la casa es gran i còmoda, cambres grans i un jardí i hort deliciosos. Vaig riure tota la tarda amb les explicacions i anècdotes plenes de pebre i altres especes de la genial ballarina.*”²⁷⁵ [sic] La va haver d'abandonar degut al conflicte, per retornar el 1939. A partir de 1942 no se la tornà a veure en públic²⁷⁶, tot i que mai perdé el contacte amb Manuel Rocamora, i aquest declarava en una entrevista l'any 1965: “*Tórtola era un personaje fabuloso. Últimamente, en su casa de Sarriá, sólo me recibía a mí.*”²⁷⁷

Per acabar esmentarem a **Joséphine Baker** (1906-1975), ballarina afroamericana de charleston, cabaret i *music-hall* que fou una gran celebritat a París i a la resta del món, convertint-se en tot un símbol dels anys vint. El periodista Ángel Zúñiga relata en les seves memòries com Manuel Rocamora i ell mateix gaudiren del favor de la diva: “*Aquella tarde, en el hotel Ritz, también se hallaba Josephine Baker. Nos conocíamos mucho, y cada vez que venía a Barcelona salíamos a cenar o bien a comer en casa de Manuel Rocamora, quien dejó una magnífica colección de trajes a la ciudad. Era un barcelonés de mérito.*”²⁷⁸ De fet, es conserva una imatge en la qual Baker està al jardí de Rocamora, juntament amb aquest, Zúñiga, Carmen Rocamora – germana del col·leccionista, que d'acord amb la tradició oral de la família, també era molt amiga de Baker – i Isabel Llorach. [FIG. 46]

²⁷³ Queralt, María Pilar. *Tórtola Valencia: una mujer entre sombras*. Barcelona: Lumen, 2005. Pàg. 72.

²⁷⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 25 de gener de 1935. MAC.

²⁷⁵ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 26 d'agost de 1933. MAC.

²⁷⁶ Queralt, María Pilar. *Op. cit.*, 2005, pàg. 85.

²⁷⁷ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965.

²⁷⁸ Zúñiga, Ángel. *Mi futuro es ayer. Memorias de un superviviente*. Barcelona: Planeta, 1983. Pàg. 151.

1.4.3. Escriptors

La primera escriptora amb la qual es relacionà fou **Caterina Albert Paradís** (1869-1966), més coneguda pel seu pseudònim Víctor Català. Es van conèixer l'any 1909²⁷⁹, quan Rocamora tenia tan sols divuit anys, en la seva primera excavació arqueològica a la ciutat grecoromana d'Empúries, situada a L'Escala, localitat natural de l'escriptora. Aquesta col·lecció, des del XIX fins l'any 1936, peces emporitanes que inventariava i dibuixava.²⁸⁰

A principis del segle XX, Rocamora residia a la llar familiar de la plaça Santa Anna i convidava a Caterina Albert a prendre el te i a veure la seva naixent col·lecció d'indumentària.²⁸¹ L'autora, per la seva part, responia de gust a aquestes trobades i li regalava exemplars dedicats de les seves obres.²⁸² Més endavant, va elogiar molt la seva vocació de pintor i celebrava els seus èxits. Amb motiu del concurs "Barcelona vista pels seus artistes" (1931), que el seu amic no guanyà, escriví: "*He llegit el full del jurat ab la convicció de que, entre'ls noms honorats, hi trobaria el de V. que, coneixent la vàlua del seu pinzell, y la fermesa y modernitat del seu esguard d'artista, no podia esperarme altre cosa. Els èxits, com els fracassos, son com les anelles d'una cadena, que una de rebla en l'altre. En espera, donchs, de la pròxima anella es dir, del èxit immediat [...].*"²⁸³ [sic] Aquell mateix any Rocamora la va obsequiar amb una pintura seva, un paisatge de L'Escala des d'Empúries.²⁸⁴

En la seva vellesa, quan estava dedicada de salut, es comunicava amb Rocamora a través de la seva amiga comuna **Aurora Bertrana Salazar** (1892-1974), també escriptora i filla del novel·lista Prudenci Bertrana. L'any 1964, a raó de la mort del germà gran de Manuel, Antonio, Bertrana escriu: "*La Caterina Albert, a qui vaig donar la nova desconsoladora, m'encarrega li dongui el pesam (ella ho diu així) de part seva.*

²⁷⁹ Un any abans, el 23 de març de 1908, la Junta de Museus de Barcelona inicià les excavacions a Empúries per iniciativa de Josep Puig i Cadafalch, que dirigí els treballs fins l'any 1933. Ripoll i Perelló, Eduard. *Josep Puig i Cadafalch i les excavacions d'Empúries*. Barcelona: Patronat de les Excavacions i Museu d'Empúries de les Diputacions de Barcelona i Girona. Institut de Prehistòria i Arqueologia, 1977. Pàg. 6.

²⁸⁰ Oliveras i Llovera, Carme. "La col·lecció emporitana de Caterina Albert i Paradís." *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 29 (1996): 415-429. Pàg. 418.

²⁸¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Caterina Albert. Barcelona, sense datar. MAVC. Proporcionada per Irene Pairet Muñoz.

²⁸² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Caterina Albert. Barcelona, 31 d'agost de 1926. MAVC. Proporcionada per Irene Pairet Muñoz.

²⁸³ Carta escrita per Caterina Albert i dirigida a Manuel Rocamora. L'Escala, 18 de febrer de 1931. FCPR.

²⁸⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Caterina Albert. Barcelona, 17 de gener de 1931. MAVC. Proporcionada per Irene Pairet Muñoz.

També m'encarrega li pregui que la perdoni ja que ni ella ni l'Amèlia (la seva germana) no poden escriure-li. La Caterina, no s'hi veu i està gairebé sorda del tot. L'Amèlia, té dolor a la mà dreta. La nostre il·lustre escriptora farà 95 anys per aquest setembre."²⁸⁵ [sic]

Però la relació entre Manuel i Aurora va més enllà que aquesta anècdota relacionada amb Caterina Albert. Es tenien molta confiança i Rocamora la portava a fer excursions juntament amb el seu amic íntim, Lluís Font. Precisament el col·leccionista li descobrí a Bertrana la Costa Brava i, especialment, Calella: *"Enyoro Calella, la remor del mar, els viatges meravellosos per la Costa-Brava, les converses amb l'Ernestina [Morató, una veïna molt popular] i pel damunt de tot la companyia de vostè i d'en Lluís Font. Realment hem passat unes estones exquisides i quan jo penso que sense vosté jo m'hauria quedat sense veure la Costa-Brava, el meu agraïment es profund.*"²⁸⁶ [sic] En les seves estades a Calella, Rocamora també es relacionava amb l'escriptor **Josep Pla Casadevall** (1897-1981), a part dels pescadors i altres habitants que li resultaven simpàtics, com la ja citada senyora Ernestina Morató.²⁸⁷ D'idees polítiques similars, Aurora Bertrana també defensava la República, i es va haver d'exiliar arran del triomf franquista, per retornar posteriorment l'any 1949. Abans de la seva partida, però, va poder acollir temporalment al seu col·lega a casa seva, circumstància ja explicada anteriorment.²⁸⁸

El darrer novel·lista a tractar, el qual també va ser periodista i funcionari, és **Carlos Soldevila Zubiburu** (1892-1967), germà de l'historiador Ferran Soldevila, amb el qual va fer el servei militar a la Comandància d'Artilleria del quarter de Santa Madrona de Barcelona. Col·laboraren professionalment l'any 1930, unint esforços per escriure el llibre *Un siglo de Barcelona 1830-1930* juntament amb la seva amiga comuna Isabel Llorach.

²⁸⁵ Carta escrita per Aurora Bertrana i dirigida a Manuel Rocamora. L'Escala, 12 d'agost de 1964. FCPR.

²⁸⁶ Carta escrita per Aurora Bertrana i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, sense datar. FCPR.

²⁸⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 19 de juliol de 1948. MAC.

²⁸⁸ Vegeu més sobre les experiències de Rocamora i Bertrana durant la Guerra Civil, explicades per ella mateixa, a les pàgs. 60-61.

1.4.4. Burgesia i aristocràcia

La relació de Manuel Rocamora amb aquestes persones va ser extensa doncs ell mateix provenia d'una família acomodada. L'objectiu no és fer un llistat de noms, puix resultaria inabastable, donada l'assistència habitual de Rocamora a tot tipus de festes i reunions a cases particulars. Per tant, destacarem una persona amb la qual mantingué una relació d'amistat veritable, que és la dama **Isabel Llorach Dolsa** (1874-1954), molt coneguda i popular a la ciutat, on fou de les primeres en passejar-se amb un Rolls Royce descapotable. Es dedicà a les relacions socials i a la promoció cultural, tot impulsant multitud de projectes i esdeveniments que pogué portar a terme gràcies a la seva fortuna econòmica.²⁸⁹ El periodista i caricaturista Manuel del Arco la definia així: *“Isabel Llorach durante cincuenta años ha sido, y es, la mujer metida en todo. La mujer metida en todo, se entiende, que significara cultura. Ha sido el lazo de unión de la aristocracia y las bellas artes; ha hecho barcelonismo en el más noble sentido.”*²⁹⁰ Va viure en una casa construïda per Puig i Cadafalch l'any 1904, d'estil alpí i amb esgrafiats a la façana, situada al carrer Muntaner número 165. A inicis dels anys 30 es va enderrocar i en el seu lloc s'hi edificà un bloc de pisos, on hi visqué a l'àtic fins a la seva mort el 1954.

La connexió amb Manuel Rocamora es feia evident ja que eren molt afins: ambdós tenien molta sensibilitat artística, estimaven profundament la ciutat de Barcelona i la volien impulsar culturalment, i pertanyien al mateix cercle social de persones benestants. Plegats van ajudar a configurar les associacions dels Amics del Carrer Montcada (1930), Cultura Musical (1931) i Amics dels Museus (1933). A més serien els ideòlegs de la festa del Centenari del Romanticisme (1930) celebrada als jardins del Laberint d'Horta.²⁹¹ Poc abans de morir Llorach, es celebraria al seu honor una festa a l'hotel Ritz, el 3 de febrer de 1954, en la qual Rocamora li entregaria una placa de plata per premiar-li la seva dedicació a la cultura durant tants anys. [FIG. 47]

²⁸⁹ Isabel Llorach era filla del metge Pau Llorach Malet (1839-1890) i Concepció Dolsa (?-?). Pau Llorach fou cofundador de l'Institut Frenopàtic de les Corts juntament amb el seu sogre, Tomàs Dolsa Ricart. A més fou propietari de l'empresa Aigües de Rubinat-Llorach, que es dedicava a l'explotació de les aigües amb propietats medicinals de les fonts de Rubinat (La Segarra), circumstància que li va permetre amassar una important fortuna.

²⁹⁰ Manuel del Arco. “Mano a mano: Isabel Llorach.” *La Vanguardia*, 03/02/1954 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1954/02/03/pagina-14/32792434/pdf.html?search=“homenaje Isabel Llorach”>] (Consulta 15 de juny de 2017)

²⁹¹ Aquesta activitat es tractarà al capítol relatiu a la labor de Rocamora com a promotor cultural, concretament a les pàgs. 467-468. La informació es pot ampliar mitjançant la consulta del següent article, que aporta més dades sobre Isabel Llorach i la seva amistat amb el col·leccionista: Soler Moreno, Laia. Manuel Rocamora i Isabel Llorach, promotors culturals en el centenari del Romanticisme. *Emblecat* 7 (2018): 113-136.

La relació, però, venia de lluny i s'estenia a altres membres de la família, tal i com es pot comprovar en una crònica del 1928 d'una reunió celebrada a la casa de la senyoreta Llorach, on es va projectar una pel·lícula i es convidà, entre molts altres, a Ana Vidal i a Carmen Rocamora.²⁹² Aquesta última l'apreciava molt. “*La quiero mucho*”, digué referint-se a ella en una carta al seu germà.²⁹³ Llorach acudia habitualment a reunions a casa de Rocamora i formava part del petit grup que ell anomenava els seus “íntims”; a la mateixa vegada, ell també la visitava a casa seva.²⁹⁴ Conservem nombrosos testimonis de la seva presència a l'estudi del carrer Montcada, no obstant, a la torre del carrer Ballester no es té notícia de que hi anés tan regularment.

Entre la burgesia podem parlar de la família Rocamora, a la qual ja li hem dedicat el seu espai corresponent. Els membres amb qui tenia més relació eren la seva mare **Ana Vidal Sala** (?-1932) i la seva germana petita **Carmen Rocamora Vidal** (1903-1981). Estava fascinat per la seva mare, probablement perquè ella li ensenyà a estimar la cultura i l'art – portant-lo a museus, finançant-li excavacions arqueològiques... – i li donà els primers vestits que conformaren la seva futura col·lecció d'indumentària. Amb la seva germana Carmen hi hauria una bona connexió malgrat la distància, i és que ella es traslladà a viure a Madrid, al carrer General Sanjurjo número 29, tot i passar temporades a Barcelona, on tenia casa al carrer Diputació número 306. Mantingué una fluida correspondència amb Manuel, gràcies a la qual sabem que compartia la seva passió viatgera – de fet, en ocasions coincidiren, sobretot a París –. I, a més a més, admirava l'obra del seu germà: “*Me haría mucha ilusión un cuadro pequeño que no te saliera del todo bien de flores me lo regalaras para ponerlo en mi habitación; me gustan tanto tus flores! Prefiero un cuadro tuyo que otro regalo!*”²⁹⁵ [sic]

D'altra banda, la relació fraterna amb el seu germà gran, Antonio, semblava correcta però no tan propera, probablement perquè eren molt diferents pel que feia a interessos i posicionament envers l'empresa familiar.

²⁹² Fernán-Téllez. “De sociedad: reunión aristocrática.” *La Vanguardia*, 13/03/1928. Proporcionat per F. Xavier Baladia, descendent de la nissaga Baladia-Llorach.

²⁹³ Carta escrita per Carmen Rocamora i dirigida a Manuel Rocamora. Madrid, 1 de novembre de 1945. FCPR.

²⁹⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 12 de maig de 1923. BNC.

²⁹⁵ Carta escrita per Carmen Rocamora i dirigida al seu germà Manuel Rocamora. Madrid, 1 de novembre de 1945. FCPR.

Amb la resta de família s'aprecia un distanciament. Per exemple, els seus cosins germans els tractava poc. Recordem que degut al sistema de participació en l'empresa familiar, les seves cosines Isabel, Eulàlia, Clotilde, Elvira i Montserrat Rocamora Rosés (filles d'un dels germans del pare, Antonio) van quedar fora dels beneficis de la fàbrica i interposaren una demanda, cosa que fa suposar que les relacions posteriors amb aquesta branca de la família no deurien ser massa fluides. Freqüentava ocasionalment a **Luis Rocamora Pi** (1888-1966) – fill del seu tiet patern Francisco – i la seva esposa **María Ana Baixeras Anguera** (?-?). El matrimoni coneixia a Ismael Smith i es cartejaven sovint.²⁹⁶

Marcos Rocamora Pellicer, nét d'Antonio Rocamora Vidal, ha accedit a donar-nos el seu testimoni sobre la seva relació amb Manuel, el qual era el seu padrí. Segons ell, el contacte era pràcticament inexistent degut al desinterès que el col·leccionista mostrava per la família, eludint tots els compromisos que podia. Es tractava d'una persona molt singular i en ocasions difícil que centrava tot el seu temps a les seves col·leccions.²⁹⁷

Tractava a membres de l'aristocràcia en festes organitzades per ell o altres esdeveniments en els quals se'l convidava. Entre els noms més recurrents trobem **Eusebi Güell López, II vescomte de Güell** (1877-1955), president del Reial Cercle Artístic (1946-1955) i també molt amic d'Isabel Llorach, el qual segons Rocamora, en una festa al seu estudi l'any 1929, “lluïa amb més arrogància que mai la seva barba de gust ultra-romàntic.”²⁹⁸ Al llarg de la seva vida realitzà dues col·leccions, d'indumentària històrica i de dibuix. Amb la primera participà en la “Exposición del Traje Regional e Histórico”, inaugurada el 18 d'abril de 1925 a la Biblioteca Nacional de Madrid. Va donar unes 700 peces per a la creació del futur Museo del Traje Regional e Histórico, constituït a partir de la mostra.²⁹⁹ En aquesta exposició també hi va participar Rocamora, essent el primer cop que exposava formalment els seus vestits, i és molt probable que els dos personatges es coneguessin en el marc d'aquest esdeveniment.

²⁹⁶ Carta escrita per Ismael Smith i dirigida a Manuel Rocamora. Nova York, 1 de juny de 1947. FCPR.

²⁹⁷ Impressions de Marcos Rocamora Pellicer segons conversa telefònica de l'11 de febrer de 2017.

²⁹⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 30 de desembre de 1929. MAC.

²⁹⁹ Bassegoda, Bonaventura. “Eusebi Güell i López (1877-1955), segon vescomte de Güell, col·leccionista de dibuixos.” Dins *Col·leccionistes, antiquaris, falsificadors i museus. Noves dades sobre el patrimoni artístic de Catalunya al segle XX*, ed. Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech, 63-80. Bellaterra [i altres]: Universitat Autònoma de Barcelona [i altres], 2016. Pàg. 67.

En un segon pla, també tenim a **Mercedes Coll de Samà, marquesa de Marianao** (?-?), **Teresa Estany de Lacambra, comtessa de Lacambra** (?-?) i, finalment, **Araceli de Silva Fernández de Córdoba, duquesa d'Almazán** (1893-1966) i amiga íntima de Carmen Rocamora, amb la qual Manuel es relacionà via epistolar.

1.4.5. Col·leccionistes

No consta que Rocamora es relacionés especialment amb altres col·leccionistes de la seva època, malgrat algunes excepcions que es detallaran a continuació.

Es conserva correspondència de diversos anys, concretament entre la dècada dels anys vint i la dels quaranta, amb l'historiador i bibliòfil **Vicente Castañeda Alcover** (1884-1958), que igual que Rocamora feia una col·lecció de targes de visita. La seva relació era purament epistolar i en cada carta solien fer intercanvis. Ambdues parts estaven molt interessades en ajudar-se a aconseguir targetes per l'altre. En veiem un exemple en aquesta missiva escrita per Castañeda: “[...] *Recibo las dos tarjetas que amablemente me envía, que incorporo a la coleccion, que poco a poco va creciendo y ya pasa de las dos mil. Tuve la suerte el año pasado de adquirir un album de un coleccionista que lo fué hasta 1832 y así es que todas las que reunió eran interesantísimas y últimamente un lotecito, del que proceden las dos que le envié y las tres que ahore le remito y deseo no tenga en su coleccion.*”³⁰⁰ [sic]

Sembla que amb els grans col·leccionistes tèxtils de la seva època, **Lluís Tolosa Giralt** (1905-1972) i **Ricard Viñas Geis** (1893-1982), no va tenir amistat. Amb Viñas es sap que li va vendre una peça o bé la va intercanviar, es tracta d'un teixit commemoratiu que va ingressar al Museu Tèxtil de Terrassa el gener de 1957 provinent de la col·lecció de Ricard Viñas, però anteriorment havia pertangut a Rocamora. La tela té un estampat al·lusiú al casament de Ferran VII amb Maria Cristina de Nàpols, ocorregut el 1829.³⁰¹

Igualment es té notícia de contacte, encara que sigui puntual, amb **Lola Anglada Sarriera** (1893-1984), il·lustradora i col·leccionista de nines, amb motiu d'un rellogge d'una nina de Rocamora que Anglada va reparar per encàrrec seu: “[...] *cuito a dir-te*

³⁰⁰ Carta escrita per Vicente Castañeda i dirigida a Manuel Rocamora. Madrid, 6 de novembre de 1927. FCPR.

³⁰¹ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. “Imatex. Fitxa registre núm. 465.” 2018. [http://imatex.cdm.tes.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=5892&t=35] (Consulta 25 de gener de 2018)

que fa cosa com d'uns dos mesos vaig restar sorpresa de trobar en el meu taller aquell rellotjet d'arena de la teva nina monja, recordes? Aleshores de l'Exposició de nines vaig dir-te que l'arreglaria, vaig oblidar-ho jo creia que ja te l'havia entregat, què deus haver pensat de mi? Passat Cap d'Any te'l portaré jo mateixa i tindrem l'avinentsa d'enraonar un poc. Jo no baixo gaire a Barcelona des d'ençà que la meva germana gran va tenir un atac de feridura i com pots suposar, estic molt lligada, això m'ha entristit molt."³⁰² [sic]

A més, es cartejava de manera habitual amb col·leccionistes anglesos, francesos i italians, sobretot interessats en aerostàtica i aeronàutica i en ocasions per intercanviar segells, targes de visita o altres *ephemera*, però sense tenir una relació més profunda. Igualment en diverses ocasions el contactaven col·leccionistes internacionals per preguntar si tenia en venda alguna peça en concret, o bé per demanar si podien visitar la col·lecció de casa seva durant una estança a Barcelona. Com que era molt habitual que Rocamora estigués fora viatjant, en alguna ocasió havia permès als visitants que entressin a casa seva sense la seva presència, escortats pel servei.³⁰³

³⁰² Carta escrita per Lola Anglada i dirigida a Manuel Rocamora. Tiana, 17 de gener de 1959. FCPR.

³⁰³ En una missiva escrita per A. E. Oldfield, col·leccionista d'autòmats integrant del Collectors' Club de Surrey (Anglaterra) es constata: "*We telephoned your house and your servants very kindly escorted us around your Collection. We deeply thank you for this favour and enjoyed it very much.*" [sic]
Carta escrita per A.E. Oldfield i dirigida a Manuel Rocamora. Surrey, 25 d'abril de 1955. FCPR.

2. COL·LECCIONISME: FACETA MÉS DESTACADA

2.1. ANTECEDENTS: GUSTOS ARTÍSTICS FAMILIARS

2.1.1. Afició a l'art dels progenitors

La gènesi dels interessos artístics de Manuel Rocamora la podem trobar en el seus pares, Marcos Rocamora Pujolà i Ana Vidal Sala. Sense ser col·leccionistes, a ambdós progenitors els hi agradava l'art i tenien mitjans econòmics per fer adquisicions. En conseqüència, el seu domicili familiar de la Plaça Santa Anna número 7 estava guarnit amb diverses pintures. La seva passió per l'art era quelcom que Rocamora recordava a les seves entrevistes, però també s'han conservat fotografies que ho corroboren.³⁰⁴

L'interior de la llar és el d'una família benestant de la burgesia barcelonina del segle XIX. Presenta una decoració sumptuosa amb mobles d'estil eclèctic, segurament pertanyents a les dues últimes dècades del segle XIX, sobris i de fusta fosca, que es veuen de gran qualitat. Encara que en desconeixem la procedència, possiblement podrien haver vingut de la manufactura de Francesc Vidal i Jevellí (1848-1914). Les parets estan decorades amb nombrosos cortinatges combinant amb la tapisseria dels mobles. Coneixem algunes estances, entre les que destacarem una sala d'estar amb escó i cadires de pota d'os de *mouton*, d'estil barroc francès Lluís XIV [FIG. 48]; un saló d'estil isabelí amb sofà amb respatlles ovalats i entapissat en groc amb cadires a conjunt³⁰⁵ i, per últim, un dormitori on hi destaquen unes columnes que creen un efecte d'alcova (molt buscat en els segles XVIII i XIX), en el qual no hi ha portes, doncs la separació entre el llit i la resta del dormitori es fa amb cadires de visita.³⁰⁶

Pel que fa a les obres d'art, són rellevants quatre pintures. La primera i més important és un retrat de grans dimensions de Marcos Rocamora Pujolà realitzat per Ramon Casas aproximadament cap a l'any 1920, que actualment està en una col·lecció privada [FIG. 49]. Es fa palès el nivell social i econòmic del senyor Rocamora, que apareix assegut en

³⁰⁴ En dites imatges es veu l'interior de la llar i les seves obres d'art. Es sap amb tota seguretat que són de la casa dels pares perquè al darrere d'una d'elles hi ha la següent nota, escrita per Manuel Rocamora: "*Menjador de casa Rocamora Vidal-Sala a la Plassa de Santa Ana n°7.*" [sic] A més, també es pot contrastar aquesta informació gràcies a les fotografies que reposen sobre diverses peces de mobiliari: un retrat de Marcos Rocamora en la seva maduresa, diverses efígies de joventut de la seva muller, i altres familiars no identificats. De totes aquestes només se'n coneix la localització de la primera. FCPR.

³⁰⁵ Tant el sofà i les cadires com un llum de taula es conserven actualment a la Fundació Rocamora, ja que segurament a la mort dels seus pares, Manuel Rocamora s'ho va emportar.

³⁰⁶ Agraïm les dades proporcionades per Mónica Piera Miquel, especialista en moble i presidenta de l'Associació per a l'Estudi del Moble, en un correu electrònic a l'autora del 16 de març de 2017.

una terrassa amb un gran jardí de fons on hi ha un monòpter neoclàssic.³⁰⁷ Dels altres tres quadres restants se'n desconeix l'autoria, així com la ubicació actual. Tenim, també de grandaria considerable, una *manola* amb un barret que podria ser un Laureà Barrau o bé una còpia de *Carmencita* (1914) de Ramon Casas. En la sala amb mobles isabelins s'exhibeix una escena d'un interior de caire burgès que representa a cinc persones, tres homes i dues dones, al centre d'un luxós saló; aquesta composició recorda l'estil de Francesc Miralles i Raimundo de Madrazo. Per últim, al dormitori hi tenien una còpia de *Santa Anna ensenyant a llegir a la Mare de Déu* (c. 1655) de Bartolomé Esteban Murillo (l'original es conserva al Museo del Prado de Madrid).

Per tant, es podria afirmar que els pares de Manuel Rocamora van ser les primeres figures que orientaren als seus fills en el gaudi de les arts i el món del col·leccionisme. Es té notícia de les col·leccions artístiques dels nois, Antonio i Manuel; mentre que de les noies, Maria Àngeles i Carmen, es desconeix si van arribar a formar alguna col·lecció – recordem que la primera d'elles, a més, morí molt jove –.

Pel que fa al cas de Manuel, en les nombroses entrevistes que donà al llarg de la seva vida, no dubtava en afirmar que el seu interès sorgí arrel de la seva mare Ana: “*Mi afición al coleccionismo se la debo a mi buena madre; ella reunió una importante colección de piezas procedentes de excavaciones. Siendo yo muy joven había ya visitado los principales Museos nacionales y extranjeros, recibiendo las sabias explicaciones que me daba.*”³⁰⁸

A part de les esmentades peces arqueològiques, Ana també reuní vestits propis, ja que tenia el costum de guardar-ne un parell cada temporada: “*La idea de coleccionar vestidos antiguos provino de mi madre y desde que yo tenía diecisiete años. Cada año, ella guardaba dos trajes de su vestuario. Esto junto a mis aficiones de coleccionista, me sugirió el interés que revestiría comenzar a guardar todas las prendas que a indumentaria se refiriesen. De esto hace ya unos cincuenta y pico de años.*”³⁰⁹

En les paraules de Manuel és patent l'apreci i l'admiració que professava a la seva mare. Com a curiositat, en tenia una fotografia infantil emmarcada i penjada a la seva habitació de la torre de Ballester. Dita imatge mostra a Ana Vidal de nena recolzada en

³⁰⁷ Coll Mirabent, Isabel. *Ramón Casas*. Saragossa: Museo Camón Aznar de Ibercaja, 2006. Pàg. 111.

³⁰⁸ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1967, pàg. 42.

³⁰⁹ Roca, María Luisa. “El museo del vestido, próximo a ser inaugurado en Barcelona.” *La Prensa*, 20/06/1968.

una cadira antiga i amb una joguina al seu costat. La fotografia està envoltada per una orla decorada amb una garlanda daurada.

2.1.2. Col·lecció d'Antonio Rocamora

Tal i com ja s'ha esmentat anteriorment, el fill gran del matrimoni Rocamora Vidal, Antonio Rocamora, marquès de Villamizar, va reunir una notable col·lecció d'art en la qual hi destaquen les pintures (especialment les de Ramon Casas), l'orfebreria i els vidres. Tot això sense ésser considerat específicament un col·leccionista, sinó una persona benestant que podia mostrar el seu *status* a través de l'art, al qual hi tenia afició. Les peces integrants del conjunt han estat en tot moment conservades a la seva residència del Passeig de Gràcia número 96, 2n 1a; exceptuant la incautació que en va fer la Comissió del Patrimoni Artístic de la Generalitat de Catalunya durant la Guerra Civil, amb l'objectiu de protegir els béns davant el conflicte bèl·lic. Actualment la col·lecció s'ha dispersat, restant-ne una part en mans dels descendents.

Descripció general de la col·lecció

Degut a la citada incautació, es va efectuar una relació d'objectes composta de dos documents signats per l'arquitecte Jeroni Martorell i Terrats i datats del 10 i el 12 d'agost de 1936, dies en els quals es procedí a retirar les obres.³¹⁰ El contingut dels documents ens permet conèixer de manera força aproximada les dimensions de la compilació del marquès de Villamizar.

Tenim un conjunt aproximat de 362 peces en total³¹¹ (pràcticament la meitat són vidres), que es poden dividir en els següents apartats:

- Pintura (62 ítems): 18 quadres de Casas, tres pintures de Rusiñol, un Viladomat, un Padilla, sis pintures que hi consten com a “antigues”, una pintura sobre coure, 28 miniatures i, finalment, quatre retaules, el primer d'ells es suposa de grans

³¹⁰ Documents oficials de confiscació de la col·lecció d'Antonio Rocamora Vidal per la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 10 i 12 d'agost de 1936. FCPR. Consultables a l'apèndix IV, pàgs. 619-620.

³¹¹ Es desconeix si es va incautar la col·lecció completa d'Antonio Rocamora o bé només una part. Malgrat conèixer de manera força aproximada les dimensions de la mateixa, es tracta d'un nombre purament orientatiu, obtingut a partir de la suma dels ítems consignats en els documents de la Comissió del Patrimoni Artístic de la Generalitat. FCPR.

dimensions i està datat de l'any 1540, mentre que els restants són esmentats com a “retauls petits”.

- Vidres (aproximadament 153³¹²): en el document s'esmenta que es trobaven repartits entre cinc vitrines, la primera de cristalls esmaltats, la segona de vidres esmaltats blancs i blaus, i les restants de vidres de procedència catalana. El conjunt està format per vidres populars de procedència centreeuropea i de Bohèmia, datats aproximadament cap al segle XVIII. Els gots i flascons presenten decoració esmaltada de motius florals, personatges vestits a la moda de l'època i animals diversos (cèrvols, aus...)
- Accessoris (122 peces): 25 ventalls, 56 peces de joieria antiga, 27 estoigs, una dotzena de bomboneres i, per últim, un parell de rellotges.
- Escultura (nou obres): s'especifiquen quatre talles petites, quatre imatges i una figura de marfil.
- Mobiliari (set mobles): cinc vitrines que contenen vidres, una vitrina reliquiari i una arquimesa del segle XV.
- Ceràmica (nou peces).

El destí de la col·lecció durant la Guerra Civil ha estat investigat per la doctora Yolanda Pérez Carrasco. Gràcies al seu treball, coneixem que va ser el propi Antonio Rocamora qui oferí la seva col·lecció temporalment a la Generalitat per salvar-la de la guerra, mentre que ell fugia de Barcelona.³¹³ Les obres d'art de la seva propietat van ser destinades a Olot, on es guardaren a l'església de Sant Esteve, mentre que l'orfebreria i les miniatures es deurién conservar al Palau Nacional.³¹⁴

Inicialment el domicili del Passeig de Gràcia fou custodiat per un guàrdia sol·licitat pel mateix Manuel³¹⁵, sistema que repetí a la seva torre de Ballester, disposant d'un vigilant que hi vivia durant el conflicte. Segons Pérez, el pis d'Antonio finalment va ser ocupat, convertint-se en el local de la Dona Treballadora fins al retorn del seu propietari.³¹⁶

³¹² Xifra proporcionada per Eduardo Rocamora Trías, president de la Fundación Rocamora, essent aproximada (possiblement superior), segons conversa mantinguda el 15 de maig de 2019.

³¹³ Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2015, pàg. 341.

³¹⁴ Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2015, pàgs. 341-343.

³¹⁵ Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2015, pàg. 188.

³¹⁶ Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2015, pàg. 344.

La col·lecció de pintura: les obres de Ramon Casas

Probablement la col·lecció de pintura sigui la més destacada de totes les que va reunir Antonio Rocamora. Comptava amb peces antigues i modernes. De les primeres, que inclouen tant pintures com retaules, s'han pogut identificar set, totes elles de temàtica religiosa: un retaule de Crist al Camí del Calvari provinent del monestir de Sant Benet de Bages³¹⁷ i datat del 1540 (actualment a la Fundación Rocamora), una taula del segle XV que representa a Jesús entre els doctors, tres epifanies de Rolan de Moïse pertanyents al segle XVI i una Sagrada Família d'escola valenciana del segle XVII (actualment conservada a la Fundación Rocamora). Per últim, consta un quadre d'Antoni Viladomat del segle XVIII, el qual es desconeix de quin es tracta.³¹⁸

Pel que fa a les pintures contemporànies a la seva època tenim tres de Santiago Rusiñol: *Entre col i col* (1889), que és una vista d'un hort; *Jardí abandonat* (1898), on hi figura el jardí del palau de Víznar, un antic casal episcopal d'estiueig situat prop de Granada i que estava en estat d'abandó quan el pintor el va visitar³¹⁹; i *El pati del claustre de Sant Benet de Bages* (1907). Les tres pertanyen a col·leccions particulars.

A més es compta amb un gran nombre de pintures Ramon Casas, que destacarem especialment, doncs el germà de Manuel hi estava unit mitjançant vincles familiars. Recordarem que la relació entre Casas i els Rocamora ve donada perquè Antonio Rocamora es casà amb la neboda del pintor, Catalina Nieto Casas, l'any 1913.

Degut a les relacions de parentesc, la parella n'acabà posseint nombroses pintures. En aquest cas, la seva neboda havia acumulat varies pintures consistents en retrats d'ella mateixa o bé dels seus pares, regals del seu tiet, que s'uniren a la col·lecció del seu marit.

El nombre exacte d'obres és incert. S'hi inclourien olis sobre tela i dibuixos, per tant, estem parlant d'un conjunt molt nombrós. Segons la relació d'objectes de la Generalitat

³¹⁷ El monestir de Sant Benet de Bages fou adquirit l'any 1907 per la família de Ramon Casas i fou rebut en herència per Antonio Rocamora i Catalina Nieto, juntament amb el mobiliari i les obres d'art de l'interior. Actualment i des de l'any 2000 és propietat de l'antiga Caixa Manresa, actualment integrada a CatalunyaCaixa.

³¹⁸ Manuel Rocamora tenia un Viladomat a casa seva, titulat *Pescadors i natura morta de peixos* (1720-1755), a més d'un llenç de grans dimensions amb una escena religiosa no identificada que, amb tota probabilitat, provindria del taller de l'artista. Podria existir la hipòtesi que una d'aquestes dues pintures fou inicialment d'Antonio Rocamora i la regalés al seu germà o bé la rebés en herència.

³¹⁹ Laplana, Josep de C. i Palau-Ribes O'Callaghan, Mercedes. *La pintura de Santiago Rusiñol: obra completa*, vol. 3. Barcelona: Mediterrània, 2004. Pàg. 166.

n'hi hauria 18 creacions, mentre que les fotografies conservades a l'Arxiu Mas de la Fundació Amatller acrediten 24 pintures. Es creu fermament que el nombre sigui encara major, però la dispersió dels fons a la mort del seu propietari dificulten la tasca d'investigació. A la mort d'Antonio, ocorreguda l'any 1964, les pintures van ser llegades als seus descendents; i en alguns casos que s'indicaran, han estat comprades per institucions.

A continuació es destacaran les pintures més interessants, prevalent els olis sobre tela, la immensa majoria dels quals són retrats.

Per començar, tenim diferents pintures de membres de la família Rocamora. La primera d'elles és un dibuix que representa a un jove Antonio Rocamora, fou realitzat l'any 1917 i actualment forma part de la col·lecció Carmen Thyssen-Bornemisza.³²⁰ Ocupa un lloc destacat el *Retrat d'Antonio Rocamora* (1913) que juntament amb el seu *pendant*, *Catalina Nieto de Rocamora*, van ser el regal de matrimoni que els va oferir Casas. Segurament per encàrrec, també realitzà el *Retrat de Marcos Rocamora* (1920). Aquesta pintura, que representa el patriarca dels Rocamora, inicialment estava penjada en un saló de la casa familiar de la Plaça Santa Anna, però per herència passà a formar part de la col·lecció d'Antonio Rocamora. Més tardans són els retrats d'Eduardo Rocamora i María Ángeles Rocamora, fills d'Antonio i Catalina, ambdós del 1925; que, a diferència dels altres, són dibuixos al carbonet i no pas olis sobre tela.³²¹

Molt més nombrós és el grup de retrats d'integrants de la família Casas, que dividirem en dos blocs: el primer farà referència a Catalina i als seus pares (això és, Eduardo Nieto Algora i Montserrat Casas Carbó); mentre que al segon bloc hi constaran els autoretrats del pintor i, finalment, els retrats dels pares i els avis d'aquest.

En primer lloc, els retrats de Catalina són molt delicats i transmeten l'estima que sentia el pintor per la seva neboda. Engloben totes les etapes de la seva vida, des de la seva infància fins a l'edat adulta. El primer, de l'any 1898, es titula *Catalineta*, i apareix amb expressió seriosa, vestida de blanc i recolzada en uns sofàs també blancs; dita pintura forma part avui en dia de la col·lecció Masaveu. Del 1903 hi ha un dibuix en el qual la

³²⁰ A la pàgina web de la Col·lecció Carmen Thyssen-Bornemisza hi consta amb el títol *Busto de joven*. Colección Carmen Thyssen-Bornemisza. "Busto de joven, 1917. Ramón Casas y Carbó." 2017. Consulta 11 de març de 2017. [<http://coleccioncarmen Thyssen.es/work/busto-de-joven-1917/>]

³²¹ Ramon Casas també va efectuar un retrat de Manuel Rocamora l'any 1920, en carbonet sobre paper. Aquesta obra, però, formava part de la col·lecció de Manuel i per això no és esmentada aquí.

na posada asseguda en una cadira de manera molt desenfadada. Tres anys més tard l'artista acabà *Primera Comunió (Catalina Nieto)*, una composició on les diferents tonalitats de blanc es combinen per crear un efecte magnífic. Més endavant ja tenim a Catalina d'adolescent (1909), asseguda i vestida elegantment de cru i amb els cabells semirecollits amb un llaç rosat [FIG. 50]. El darrer retrat abans de morir data del 1913 i és el retrat amb una pamela que fa conjunt amb el del seu marit, anteriorment esmentat com a regal de noces del seu tiet.

Interior a l'aire lliure (1892) és un dels quadres més distintius i coneguts del pintor (de fet, guanyà la tercera medalla de l'“Exposició Nacional” de Madrid de 1892³²²), i representa a Montserrat Casas i el seu marit Eduardo Nieto prenent cafè a la terrassa dels pares del pintor [FIG. 51]. Es tracta d'una escena que traspu tranquil·litat i actualment pertany a la col·lecció Carmen Thyssen-Bornemisza. Del mateix any és un retrat d'Eduardo Nieto de pla americà. En quant a Montserrat, tenim dos pintures d'ella: la primera, un oli de petites dimensions datat del 1898 on apareix amb un vestit verd, la segona, un retrat de cos sencer del 1904 amb un pompós vestit de nit gris amb detalls de color salmó, propietat de la col·lecció Banco Hispano Americano.

En segon lloc, pel que fa a autoretrats de Casas, en tenim un dibuix amb carbonet sense datar, tractant-se d'una imatge molt reconeixible del pintor amb els atributs que el caracteritzaven: barret, ulleres, barbat i fumant pipa. Una altre es titula *Llotja del Liceu* (c.1902) i representa l'interior d'una llotja del Liceu, amb la particularitat que a l'extrem esquerre hi ha un autoretrat del creador assegut en una butaca. A Sant Benet del Bages es conservaven el *Retrat de la seva àvia* (c. 1880), que feia conjunt amb el *Retrat del seu avi* (c. 1880), dues obres acadèmiques molt primerenques que evidenciaven la immaduresa del pintor.³²³ En el monestir també hi havia els retrats dels seus pares, Ramon Casas Gatell i Elisa Carbó Ferrer, ambdós realitzats el 1890, mostrant els progenitors de cos sencer.

Entre els retrats d'altres persones alienes a la família, destaca especialment el *Retrat de Pere Romeu* (c. 1897), en el qual es mostra al propietari de la cerveseria “Els Quatre Gats” en camisa i barret de dormir. També tenim un grup de retrats femenins com *Dona en un jardí* (c. 1888-1889) o *Parisenca asseguda* (c. 1900), entre d'altres.

³²² Coll, Isabel. *Op. cit.*, 1999, pàg. 313.

³²³ Coll, Isabel. *Op. cit.*, 1999, pàg. 275.

Tot i que majoritàriament la col·lecció estava formada per retrats, hi ha una petita representació d'altres gèneres. Pel que fa a paisatges, en tenim cinc: tres pintats a Granada, tots pels volts del 1883, l'*Entrada a la plaça de toros de Madrid* (c. 1885-1886) i *La Butte* (c. 1890), una escena parisenca. A Granada també realitzà l'*Interior de l'estudi del pintor* (1883).

2.1.3. Antonio i Manuel Rocamora: dues col·leccions molt diferents entre si

A l'hora d'establir una comparació entre les col·leccions d'Antonio i Manuel Rocamora, la conclusió a la que s'arriba és que les similituds es limiten al fet que ambdós germans eren aficionats a l'art i tenien peces de qualitat. En canvi, les divergències són més nombroses.

En primer lloc, aclarir que mentre Manuel sí que era un col·leccionista, a Antonio no el podem considerar com a tal, sinó com un aficionat. Aquest estava plenament dedicat als seus negocis de la fàbrica familiar i segurament veia el col·leccionisme com una activitat a la qual s'hi dedicava parcialment per ocupar el seu temps lliure, junt amb les funcions al teatre del Liceu o altres esdeveniments variats. En canvi, Manuel consagrava la vida a l'exercici del col·leccionisme, esdevenint alhora una ocupació a temps total, una professió i un estil de vida.

En segon lloc, les col·leccions en si esdevenen incomparables pel que fa a nombre de peces i a diversitat. Malgrat que la compilació del marquès resulta força diversa (pintura, vidres, joieria, ventalls...), es tracta de centenars d'objectes que no rivalitzen amb els nombrosos milers de la del seu germà menor (recordem que només la col·lecció d'indumentària ja compta amb més de 4.000 elements). En quant a la diversitat, Manuel té varies col·leccions principals, com la d'indumentària, ceràmica, mascarons de proa, pintura, ex-libris, reclams publicitaris, targetes de visita... però també hem de valorar les col·leccions menors, de les quals se'n podria fer una llista interminable: tenint en compte la seva passió pel col·leccionisme i el seu caràcter metòdic, de tot en feia una "petita col·lecció", agrupant aquí els segells, les postals (de viatges i de Nadal), les invitacions a esdeveniments, els menús, les etiquetes d'hotels, etc.

En tercer lloc, que es tingui constància, la col·lecció d'Antonio Rocamora només es va exposar tres cops i de manera parcial.³²⁴ La primera ocasió va ser amb motiu de la Secció Retrospectiva del Saló de la Moda, dins l'“Exposición del Arte del Vestir” i el “I Salón de Creaciones” (Palau número 1 de Montjuic, del 30 de març al 14 d'abril de 1935). Ambdós germans hi participaren formant part del Comitè d'Indumentària Retrospectiva, encarregat de l'organització de dita exposició, Manuel com a president i Antonio com a vocal. A més, Manuel prestà nines, vestits i joguines antigues; mentre que el seu germà aportà ventalls i joies dels segles XVIII i XIX³²⁵ (malauradament es desconeixen els detalls de les obres). Entre la resta de col·leccionistes col·laboradors s'hi trobaven Lola Anglada o Lluís Tolosa, entre d'altres.

La segona vegada fou durant l'exposició “Els Quatre Gats – I Salón Revista” celebrada a la Sala Parés i inaugurada el 15 de maig de 1954. Prestà un total de deu obres, repartides entre set pintures a l'oli i tres dibuixos, totes elles de Ramon Casas. Els olis, tal com surten titulats al catàleg, són *Retrato en blanco*, *Café en la terraza*, *Figura en un interior*, *Taller en París*, *Retrato*, *Retrato de doña Montserrat Casas* i *Figura en el tocador*. Els dibuixos, fets a carbó, són: *Forma*, *Retrato* i *París, a orillas del Sena*.³²⁶

La tercera i darrera ocasió, que coneguem, en la qual prestà obra juntament amb Manuel va ser l'“Exposición Ramón Casas. Conmemorativa del XXV aniversario de la muerte del artista” (Palau de la Virreina, del 14 de febrer al 6 d'abril de 1958). Tal i com indica el seu títol, era una mostra dedicada exclusivament a Casas, autor de totes les obres presentades. Manuel prestà 19 obres (vuit dibuixos, una desena de postals i una paleta); mentre que Antonio n'aportà un total de 17. Concretament eren sis dibuixos i onze olis. Els dibuixos eren *Catarineta*, *Figura de mujer*, *Busto de mujer*, *Parisina junto al Sena*, *La lectura* i *Dibuix*. Els olis es titulaven *Interior del estudio del pintor*, *A la Galería*, *La butte*, *La Terrassa*, *Retrato de Doña Montserrat Casas*, *Retrato de la niña Catalina Nieto*, *Parisina sentada*, *Doña Montserrat Casas en traje de noche*, *Antepalco del Liceo con autorretrato del artista*, *Julia* i *Retrato de Don Marcos Rocamora*.³²⁷ És interessant

³²⁴ Es pot complementar la informació sobre les mostres en les quals va participar Antonio Rocamora, a més de totes en les quals el seu germà Manuel deixà obres, en l'apartat titulat “Préstecs a exposicions”, pàg. 121. Específicament pel que fa als préstecs d'Antonio, destinats a tres exhibicions diferents, vegeu les pàgs. 132, 165 i 168.

³²⁵ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 4 d'abril de 1935. MAC.

³²⁶ VV. AA. *Quatre Gats. Primer Salón Revista*. Barcelona: Barna, 1954. Pàgs. 59 i 62.

³²⁷ Junta de Museus de Barcelona. *Exposición Ramón Casas conmemorativa del XXV aniversario de la muerte del artista: catálogo*. Barcelona: Junta de Museus de Barcelona, 1958. Pàgs. 49, 50, 62 i 63.

notar que en aquesta exhibició també hi participà la seva filla, María Ángeles Rocamora, amb set obres d'art de la seva propietat, que eren els dibuixos *Autoretrato* i *Retrato de la niña Mª Ángeles Rocamora*, i els olis *Apunte de Granada, Calle, Paisaje urbano de Granada, Retrato de dama joven, de pie a tres cuartos, con traje y sombrero negros* i *Retrato de Pedro Romeu*.³²⁸

Amb tota probabilitat, el marquès de Villamizar accedí a prestar la seva col·laboració a petició del seu germà menor, ja que veiem que no tenia cap interès especial en que la seva col·lecció es fes pública fora dels límits del seu cercle. Un pensament totalment contrari al de Manuel, tal i com ho evidencien els seus copiosos préstecs a exposicions de tot tipus.

En quart i últim lloc, veiem de manera molt clara que Antonio no tenia voluntat de mecenes. No va donar cap peça a museus o institucions; en canvi, Manuel efectuà un elevat nombre de donacions que propiciaren que rebés molta atenció tant dels mitjans de comunicació com de l'Ajuntament de Barcelona i altres institucions, que no van dubtar a atorgar-li reconeixements i càrrecs honorífics diversos.

³²⁸ Junta de Museus de Barcelona. *Op. cit.*, 1958, pàgs. 50, 63 i 64.

2.2. INTRODUCCIÓ A LES COL·LECCIONS DE MANUEL ROCAMORA

Manuel Rocamora, malgrat ser un personatge polifacètic, sempre va ser especialment reconegut per la seva labor com a col·leccionista, altament prolífica degut a les seves constants adquisicions. Va seleccionar, comprar i emmagatzemar milers d'objectes que va desposseir de la seva funció original, trobant-hi un sentit estètic i destinant-los a la contemplació i exhibició. No obstant, no només va enfocar aquesta afició al gaudi personal, sinó que sempre va estar a favor de mostrar les seves col·leccions al públic, motiu pel qual va fer tant donacions com cessions de peces per a exposicions. El creixement de les sèries va motivar els seus canvis de domicili, aplegant-les finalment en un palauet isabelí al carrer Ballester número 12, al barri barceloní del Putxet, que va assolir interiorment l'aspecte d'un museu i va ser la seva residència definitiva. Allà es contenien, segons va declarar a la premsa, una quarantena de sèries de diverses tipologies³²⁹: indumentària antiga – la seva col·lecció estrella, donada pràcticament en la seva totalitat a l'Ajuntament de Barcelona el 1969 –, nines, autòmats, teatrins, pintura, dibuix, paletes de pintor, escultura, figures de pessebre, ceràmica, porcellana, vidre, mascarons de proa, objectes nàutics diversos, reclams publicitaris, objectes relacionats amb l'aerostàtica, objectes arqueològics, medalles, caixes, mobiliari antic, llibres, targes de visita, exlibris, gravats, guardes de llibres, autògrafs, documentació antiga, jocs de cartes, petjapapers, postals, *ephemera*... Era, en definitiva, un col·leccionista de perfil molt ampli, a despit de ser valorat principalment pel seu recull d'indumentària antiga: *“Don Manuel es coleccionista de colecciones. Guarda todo cuanto se refiere a la aerostática, documentos, libros, abanicos y medallas conmemorativas sobre ingenios voladores. Atesora cerámica artística; mascarones de proa; muestras de establecimientos – las tiene sensacionales –, muñecas – ¡oh las muñecas de la colección Rocamora! –, grabados, exlibris, tarjetas de visita y entre decenas de otras cosas, todo cuanto se refiere a la ciudad de Barcelona; a los ferrocarriles y a los sistemas de locomoción.”*³³⁰

Els seus interessos col·leccionistes es van manifestar des de la seva infància, doncs va créixer en un entorn familiar on s'apreciava l'art. Tant el seu pare, la seva mare com el seu germà Antonio eren aficionats a col·leccionar pintures, objectes d'excavacions i

³²⁹ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965.

³³⁰ Llopis, Arturo. *Op. cit.*, 1963, pàg. 57.

vidres, respectivament: “*Mi madre guardaba restos de excavaciones, mi padre pinturas, mi hermano vidrios... ¿se explica Ud. mi manía coleccionista?*”³³¹ Recordem que, a més, Antonio posseïa un notable nombre de pintures i dibuixos de Ramon Casas, circumstància donada arrel del seu matrimoni amb la neboda del pintor, Catalina Nieto. Va ser, però, la seva mare Ana Vidal qui més l’inspirà, amb qui mantenia una relació molt estreta: “*Mi afición al coleccionismo se la debo a mi buena madre; ella reunió una importante colección de piezas procedentes de excavaciones. Siendo yo muy joven había ya visitado los principales Museos nacionales y extranjeros, recibiendo las sabias explicaciones que me daba.*”³³² Les sortides plegats també incloïen visites a antiquaris, i al respecte Manuel Rocamora va escriure un breu text inèdit, segurament inacabat, titulat *Los momentos tan agradables pasados en las tiendas de Anticuarios*. Fa referència a un període de la seva primera joventut, encara que no inclou cap data en concret. El seu interès es basa en el seu format autobiogràfic i perquè aporta llum a una etapa de la qual se’n conserven poques dades. A continuació el reproduïrem íntegrament:

“*Ante todo debo dar las gracias a la Divina Providencia de que gracias a haberme concedido el don de haber conservado la memoria, puedo referirme a épocas bastante lejanas referentes a mis constantes visitas a los anticuarios establecidos en nuestra amada ciudad.*

Cuando muchacho había acompañado a mi buena madre cuando iba a visitar tiendas de antigüedades, recuerdo sobre todo el negocio de muebles del Sr. Comabella que tenía en la calle del conde de Asalto poco distante de las Ramblas. En la entrada tenía muebles modernos, pero tenía un espacio interior dedicado a antigüedades: muebles de estilo; pinturas; cerámica etc. Otros anticuarios de aquella ya remota época eran Dupont; Moragas; Sastre; Bonay en su piso de la Rambla de las Flores, que además de ser un notable bibliófilo tenía antigüedades muy escogidas; en la calle de Escudellers estaba establecido Villa; en un piso de la misma calle (creo recordar que era el N°8)

³³¹ Luzán, Julia. “El museo de indumentaria de Barcelona, estudio completo del traje a través de los tiempos.” *VestiRama, la moda en España* 11 (1973): 148-149. Pàg. 148.

³³² Autor desconegut. *Op. cit.*, 1967, pàg. 42.

tenía su vivienda el notabilísimo escenógrafo Vilumara³³³, que si se tenía la suerte de hallarle de buen talante podía uno adquirir objetos de alta antigüedad.

Un renglón aparte merece el que fué gran experto en cuestión de antigüedades Mr. Tachard, tenía su domicilio en la calle de la Reina Cristina y en el despacho que recibía a su amigos y clientes tenía una gran vitrina en la que se exhibían cerámicas, porcelanas y vidrios antiguos de alta calidad; yo aprendí a distinguir las cerámicas y porcelanas de cuya especialidad Mr. Tachard era un gran maestro.

Recuerdo las tertulias que tenían lugar en la tienda de los anticuarios Carvajal y Añés (que fué quien inició las subastas de antigüedades, que mas tarde siguieron haciéndolas los Maragall en la Sala Parés y el Sr. Añés.”³³⁴ [sic]

La referència més antiga a la seva mania col·leccionista data de 1902, quan tenia deu anys. La seva tieta materna Paquita li envià una postal des de Madrid, i en el text de la mateixa indica: “*Te envío esta postal para tu colección y creo que te gustará.*” Com veiem, Rocamora ja havia començat a recopilar objectes, encara que fos de manera pueril. La seva entrada formal dins el món del col·leccionisme es va produir a l'adolescència, quan tenia setze anys. L'any 1909 participà per primer cop en una excavació arqueològica a Empúries (L'Escala), ciutat grecoromana fundada el 575 aC, juntament amb la seva amiga l'escriptora Caterina Albert. Justament un any abans, el 23 de març de 1908, s'iniciaren els treballs oficials de la descoberta de la ciutat a càrrec de la Junta de Museus³³⁵, però en aquestes dates primerenques no hi havia una legislació

³³³ Maurici Vilomara i Virgili (1848-1930), escenògraf barceloní, creador de l'escola catalana d'escenografia realista juntament amb Francesc Soler Rovirosa i posteriorment escenògraf del Teatre del Liceu, on hi treballava en un taller sobre l'escenari. Segons la crònica feta pel dibuixant i escriptor Jaume Passarell i Ribó (1890-1975), Vilomara era una persona de mal geni, introvertit i endarrerit en relació a l'època que vivia, semblant un personatge del passat. Al seu pis del carrer Escudellers, on pràcticament només hi anava per dormir, hi tenia un museu particular d'objectes artístics adquirits a antiquaris i sales de subhastes: “*A part del seu dormitori, la resta del pis, que era gran, feia de museu. Hi tenia amagades una infinitat de coses de molta vàlua; entre altres, una col·lecció de camafeus de la qual els entesos en la matèria deien que era una de les millors d'Europa; els seus teatrins, els quals constituïen una delícia autèntica per a la persona que tenia ocasió de contemplar-los; armadures, sabres, pistoles antigues i vidres d'església; caixes de núvia molt bones; incunables rars, i unes quantes coses més, no tant importants però que també valien la pena. Tot absolutament tapat i protegit per una catifa de pols de dos o tres dits de gruix; i l'enrajolat del pis estava de la mateixa manera que els objectes.*”

Passarell, Jaume. *Homes i coses de la Barcelona d'abans*. Barcelona: Pòrtic, 1968. Pàg. 58.

³³⁴ Rocamora, Manuel. *Los momentos tan agradables pasados en las tiendas de Anticuarios*. Text inèdit mecanografiat, sense datar. FCPR.

³³⁵ Castanyer Masoliver, Pere. “La metodologia arqueològica a les excavacions d'Empúries. Algunes reflexions a l'entorn de cent anys de recerca.” *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 39 (2008): 115-128 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/AnnalsEmpordanesos/article/view/122076/192396] (Consulta 30 de novembre de 2018). Pàg. 116.

que protegís els objectes i era freqüent que aquests fossin venuts a antiquaris o col·leccionistes particulars com és el cas de Rocamora, que va pagar setanta duros per un perfumador hel·lènic amb un cap femení, objecte que, segons ell, li despertà la passió col·leccionista i, a més, al cap dels anys no en va tornar a veure cap d'igual, ni al Museu d'Atenes.³³⁶ Satisfet de la seva primera adquisició, seguí participant en altres excavacions i reunint una petita col·lecció d'objectes que hi procedien. Entre febrer i març de 1913, quan tenia 21 anys, acudí al jaciment de Puig des Molins (Eivissa)³³⁷, finançat per l'artista Santiago Rusiñol i la mare del col·leccionista, Ana Vidal. D'acord amb les declaracions del Manuel Rocamora, Rusiñol i Vidal pagaren les primeres excavacions a Eivissa abans que s'iniciessin oficialment.³³⁸

De tota manera, ell mateix deia que la seva primera col·lecció fou la de ceràmica, iniciada als disset anys, que li va reportar varis disgustos. El primer va ser un engany, fruit de la seva inexperiència: “*Lo han intentado y lo han conseguido... ¡Pero una sola vez! Yo sólo tenía entonces 17 años y me endosaron una porcelana de Capo dil Monte, que no tenía ningún valor.*”³³⁹ El segon va ser l'accidental trencament de tres peces importants, circumstància que li va doldre tant que va interrompre les compres per un temps: “*Empecé coleccionando cerámica y porcelanas y un día desgraciado rompí tres piezas importantes con el concebido disgusto, y desistí. Pasé a la confección e indumentaria, con el objeto primordial de demostrar que las señoras españolas vistieron antiguamente con tanto gusto y acierto como cualquier otra extranjera. La importancia global está en que la colección va del siglo XVI hasta la época actual.*”³⁴⁰

La col·lecció d'indumentària seria iniciada entre els disset o divuit anys³⁴¹ i respondria a varis factors. El primer, iniciar un nou repertori menys fràgil que la ceràmica, i el segon, continuar la labor de la seva mare que, sense cap raó en particular, guardava un parell de vestits de cada temporada, essent la inspiració i la base del repertori del seu fill. Era una senyora molt elegant [FIG. 52] que es vestia amb les confeccions de les modistes més

³³⁶ Borràs, Maria Lluïsa. “Manuel Rocamora y su museo (I)”. *Destino* 1681 (1969): 48-49 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/156847/rec/283>] (Consultat el 22 de març de 2016). Pàg. 48.

³³⁷ Laplana, Josep de C. *Santiago Rusiñol: el pintor, l'home*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995. Pàg. 408.

³³⁸ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *TeleXprés*, 15/03/1965.

³³⁹ Antem, María Luisa. “Rocamora y su museo.” *TeleXprés*, 31/10/1969.

³⁴⁰ Castells Cañameras, José. “Figuras y hechos: Don Manuel Rocamora.” *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio e Industrias de Tarrassa* 655 (1966): pàgs. s/n.

³⁴¹ Luzán, Julia. *Op. cit.*, 1973, pàg. 148.

reputades del moment, com Maria Molist o Carolina Montagne. Tant per la qualitat com per la quantitat de peces es considera la col·lecció més important de Rocamora, a més, ell la veia preeminent a totes les altres. Entre les sèries a les quals més s'hi va dedicar, després del tèxtil, trobem les targes de visita, la ceràmica, les nines i autòmats, la documentació antiga, els exlibris, la pintura, els dibuixos i els gravats. De totes maneres, aquesta enumeració és tan sols una suposició basada en el nombre d'exemplars, ja que desgraciadament s'ignoren els seus criteris a l'hora d'avaluar els repertoris i decidir quines eren les col·leccions majors i menors, o en el seu defecte, per quines sèries estaven conformades – exceptuant en el cas de la indumentària –. A més, cal dir que els límits entre cada col·lecció són difusos, ja que un mateix tema provocava l'enllaç de vàries. Per exemple, la seva inclinació per tot allò relacionat amb l'aerostàtica li feia cercar objectes molt diversos amb representacions de globus, com vaixelles, rellotges, postals, gravats, dibuixos... D'altra banda, la seva voluntat de conservació li impedia llençar res, i recopilava multitud d'ítems que, en alguns casos, considerava col·leccions, com les invitacions, entrades o menús de restaurants; valor que no els hi donava als diaris, les revistes o les postals de Nadal.

La col·lecció d'indumentària va ser donada parcialment en vàries ocasions abans de la seva oferta definitiva a l'Ajuntament de Barcelona, formalitzada el 1969. Des d'aquest any fins la seva mort, ocorreguda el 1976, va seguir adquirint noves peces tèxtils que va decidir custodiar a casa seva, amb la intenció que un cop difunt els seus familiars creessin una institució cultural amb les portes obertes al públic. Al seu habitatge es conservaren també totes les seves altres sèries al complet, amb excepció d'alguns objectes que havia lliurat prèviament a diversos museus de Catalunya i a un de Madrid entre 1926 i 1975. Les aportacions més importants varen ser al MAE Centre de Documentació i Museu de les Arts Escèniques (1926), on hi destinà 47 objectes diversos (invitacions a balls, litografies, programes musicals...) i una col·lecció d'autògrafs; a biblioteques nacionals (sobretot la Biblioteca de Catalunya) i internacionals (entre 1935 i 1966), que reberen entorn de 500 obres literàries (llibres, manuscrits...); al Museu Marítim de Barcelona (entre 1943 i 1966), al qual va donar 89 objectes marítims (mascarons de proa, brúixoles, caixes de pescador, hams, documentació...); i al VINSEUM Museu de les Cultures del Vi de Catalunya (1943 i 1966), on hi destinà un lot de 60 ampolles de vidre bufat, a part de gots i copes de

vidre.³⁴² No obstant hem d'insistir en el fet que, si bé donà tots aquests ítems, la majoria dels que conformaven aquestes sèries els va mantenir a la seva torre.

Aquestes donacions estan motivades pel seu pensament com a col·leccionista, que no es centrava únicament en el gaudi personal, sinó en mostrar les col·leccions al públic: *“Las colecciones no pueden ser privadas. Tienen que vivir...”*³⁴³ És per això que efectuava donacions regularment i prestava obres a multitud d'exposicions (sempre vencent una certa reticència: *“Yo sufro mucho cada vez que he de ceder mis piezas, pero creo que es un deber ciudadano hacerlo. Me preocupo del seguro, he de cuidar de los traslados, de la instalación y protección, del montaje, en fin, esto es siempre trabajo y dinero, pero en el fondo lo hago porque creo que cumplo un deber.”*³⁴⁴). Per si no fos poc, també ensenyava casa seva a qui ho demanés, ja fossin experts, artistes, periodistes o membres d'associacions. La seva ètica li impedia vendre peces, tot i haver rebut un gran nombre de propostes provinents de col·leccionistes, entitats privades i museus de tota Europa (*“Siempre me he negado. Esta es una actividad entrañable que no tiene precio.”*³⁴⁵) i aprofitar-se de venedors per necessitat (*“Nunca, por principio, he comprado nada a familias modestas. No me ha parecido elegante ni ético. Ahora, nunca he vacilado en pagar lo que haya sido cuando algo me ha interesado y lo ha tenido alguien con dinero.”*³⁴⁶)

Desafortunadament, es desconeixen les circumstàncies de l'adquisició de la gran majoria de les peces que conformaven les seves variades col·leccions, i no hi ha documentació de la mà del col·leccionista que ens aportí dades a excepció de notícies disperses al·ludides en la seva correspondència personal, a través de la qual sabem que, per exemple, va recórrer tot Catalunya buscant vestits, visitant especialment capitals de comarca, com Vic, Olot, Tortosa o Mataró, on comprava peces a antiquaris o directament a famílies de bona posició; també eren freqüents els seus viatges a Madrid i arreu d'Europa, especialment a París, però també a Roma o a Londres. Com que el coneixien molts antiquaris, era comú que li guardessin peces per quan hi tornés.³⁴⁷

³⁴² Per a més informació sobre aquestes donacions, consulteu l'apartat on hi figuren, pàg. 175.

³⁴³ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1962, pàgs. s/n.

³⁴⁴ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965.

³⁴⁵ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965.

³⁴⁶ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965.

³⁴⁷ Resposta de Pilar Tomàs, directora del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, a una enquesta presentada per un grup d'alumnes del Col·legi Cor de Maria de Mataró, sota la responsabilitat de la professora Anna Carné. Barcelona, 31 de desembre de 1975. Fons Col·lecció Rocamora, caps A0332, carpeta 3, subcarpeta 12. MDB.

També cercava peces a subhastes i als Encants de Barcelona, on havia trobat “*algún objecte d’interès i a preus que fan riure.*”³⁴⁸ [sic]

Recorria els mateixos circuits per comprar totes les altres sèries, és a dir, els antiquaris, les subhastes, els mercats... allà on anava cercava nous objectes amb els quals enriquir el seu museu particular. Les peces que cobrava especialment eren antigues, sobretot dels segles XVIII i XIX, amb preferència pel darrer i concretament per les èpoques isabelina i romàntica. Com es pot apreciar, les seves col·leccions estaven fetes amb una finalitat historicista i de conservació – paral·lelament, Rocamora en feia un estudi, sobretot en el cas de la indumentària, costum gràcies a la qual assolí un grau d’expert en la matèria – i tenia molt pocs exemplars contemporanis. D’aquests últims la majoria eren obres d’art realitzades per amics seus com Ismael Smith o Manolo Hugué i que comprava precisament per aquesta raó, o bé li regalaven.

³⁴⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 27 de gener de 1933. MAC.

2.3. PRÉSTECES A EXPOSICIONS

El desig reiterat de mostrar les col·leccions al públic es va veure canalitzat de manera més visible a través de les donacions però també al llarg de totes les exposicions en les quals va participar, que van ser en gran nombre, i en algunes de les quals hi col·laborà des de la vessant organitzativa, formant part de les juntes i els comitès. La filosofia del col·leccionista, com havia expressat en nombroses ocasions en entrevistes concedides a la premsa, era la de mostrar les seves col·leccions al públic: *“Quiero que mis vestidos sean algo vivo, vayan y vengan, sean vistos y comentados. No concibo a un coleccionista que guarde su colección únicamente para sí.”*³⁴⁹ Va participar en mostres rellevants organitzades per la Sociedad Española de Amigos del Arte, els Amics dels Museus de Catalunya o el Foment de les Arts Decoratives, per esmentar-ne tan sols uns exemples; i igualment en altres organitzades per entitats més modestes. En aquest aspecte, es pot apreciar que Rocamora seguia sent igualment generós, tal i com ho era amb les seves donacions, i no desdenyava gaires oportunitats per mostrar peces seleccionades de les seves col·leccions. Aquesta circumstància va fer que, en especial amb la seva col·lecció d'indumentària, fos força coneguda pel gran públic abans de la donació definitiva a l'Ajuntament de Barcelona l'any 1969.

Entre totes les exposicions, possiblement les més preeminents van ser les que donaven protagonisme a la seva col·lecció d'indumentària. Tot i que en general els préstecs van ser de vestits, també va aportar altres peces, com armilles, mitges o accessoris. Van ser exhibides, majoritàriament, en mostres a Barcelona, però també a Madrid. Les més importants van ser les dues dedicades exclusivament als seus vestits, tractan-se de “Col·lecció d'Indumentària de Manuel Rocamora” (1933) i “La Seda en la Indumentaria. Siglos XVI a XIX” (1957). A més a més, Rocamora aniria deixant puntualment indumentària per a exhibicions on compartiria protagonisme amb peces d'altres col·leccionistes, o bé per a petites manifestacions on el teixit tingués un paper més anecdòtic o decoratiu.

Es té constància que la seva col·lecció d'indumentària, al complet o fragmentàriament, va circular per una catorzena d'exposicions diferents, que no tenien per què estar totes dedicades a la moda, sinó que algunes d'elles varen ser de temàtica més generalista. No obstant, cal ressaltar que el col·leccionista no només va prestar indumentària, sinó molts

³⁴⁹ Sempronio. “Frufrú.” *Diario de Barcelona*, 12/09/1957.

altres ítems, com és el cas de la pintura, la ceràmica, les nines, les figures de pessebre, els objectes relacionats amb el món marítim, etc. Aquestes exposicions diversificades varen ser un total de 27. En total pot ascendir a 41 el nombre de manifestacions en les quals l'altruista col·leccionista hi prestà peces de qualsevol tipus.

Pel que fa a les exposicions d'indumentària, a més de les dues monogràfiques de la col·lecció Rocamora anomenades anteriorment, accentuarem l'"Exposición del Traje Regional e Histórico" (1925) – que va ser la primera en la qual hi prestà obra –, l'"Exposición Nacional de Tejidos Antiguos. Tejidos de ayer, vistos hoy" dins la "II Lonja Textil de España" (1964) o l'"Exposición de chalecos y tirantes de la Colección Rocamora de Indumentaria" dins el "XI Certamen de Moda Masculina y II Gala de la Moda Mediterránea" (1969). Parlant de mostres no necessàriament d'indumentària però que en les quals Rocamora hi prestà vestits tenim l'"Exposición Internacional de Barcelona" (1929), l'"Exposición Conmemorativa del Primer Centenario del Ferrocarril en España" (1948) o l'"Exposición de Cueros del Arte" (1953). De la resta d'exposicions són destacables la "Primera exposició els XII" (1928) – relativa a bibliofília, on exposà targetes de visita –, "Exposición del Teatro en España" (1948) – on prestà documentació – i "Exposición Ramón Casas. Conmemorativa del XXV aniversario de la muerte del artista" (1958) – en la qual aportà dibuixos i la paleta del pintor–.

La seva funció no es limitava a ésser prestador, doncs en vàries ocasions també va col·laborar en el muntatge de l'exposició, com a la Secció Retrospectiva del Saló de la Moda, dins l'"Exposición del Arte del Vestir" i el "I Salón de Creaciones" (1935), per citar tan sols un exemple. D'altra banda, trobem poques ocasions en els quals fou organitzador però no es té constància que aportés cap objecte. Al ser tan sols tres casos, els explicarem tot seguit: a l'"Exposición Nacional de Belles Arts" (Palau de Montjuïc, primavera 1942) va ser vocal de la comissió d'Admissió i Col·locació de les obres, dins la Secció de Dibuix, tot exercint com a jutge de cada peça presentada, acceptant-la o denegant-la i després adjudicant els premis corresponents. A més, podem comptabilitzar dues exposicions homenatge, la primera fou "Exposición de Teatrinos Ochocentistas de Doña Nida de la Herrán de Grau" (Círcol Artístic, maig de 1948), que presentà 22 teatrins realitzats per l'esmentada artista i que donaria als Museus de Barcelona.³⁵⁰ El

³⁵⁰ Autor desconegut. "La exposición de teatrinos de época en el Círculo Artístico." *La Vanguardia*, 27/04/1948 a Hemeroteca de *La Vanguardia*

paper de Rocamora va ser formar part del Comitè Executiu juntament amb Santiago Rodoreda, Francisco de A. Planas Doria, Dr. Cid, Juan Roé Claramunt i Juan B. Trias.³⁵¹ Sobre la segona exhibició, es tractava d'un homenatge a Enric Granados (Palau de la Virreina, del 27 de gener al 17 de febrer de 1957). En aquesta ocasió, Rocamora no fou membre del Comitè Executiu (integrat per Josep Maria Pi Sunyer, Antonio Carreras, Frank Marshall, Alberto Palatchi i José F. Arquer), sinó que ordenà els objectes i documents de l'exposició juntament amb Antonio Carreras Granados, familiar del compositor. Entre els ítems exposats, dels quals cap d'ells era propietat de Rocamora, hi havia retrats del compositor pintats a l'oli per Francesc Miralles, Valentín de Zubiaurre, Josep de Togores i una còpia d'un de Néstor Martín-Fernández de la Torre realitzat per Teresa Cabarrús de Marshall i objectes i records molt diversos com una reproducció en bronze de la seva mà esquerra, cartes autògrafes, condecoracions (entre elles, una de la Legió d'Honor), un programa d'un concert celebrat a la Casa Blanca a petició del president Woodrow Wilson, partitures originals, un pianino romàntic, etc.³⁵²

2.3.1. Indumentària

“Exposición del Traje Regional e Histórico” (Palacio de Bibliotecas y Museos de Madrid, 1925)

Catàleg: Palacio de Bibliotecas y Museos. *Exposición del traje regional: guía, Madrid-1925, Palacio de Bibliotecas y Museos*. Madrid: Imprenta Artes de la Ilustración, 1925.

Aquesta va ser la primera exhibició en la qual Rocamora hi participà instal·lant els seus vestits, si exceptuem petites mostres informals de la seva col·lecció d'indumentària incipient a casa els seus pares a la plaça Santa Anna número 7³⁵³ i posteriorment a l'estudi del carrer Montcada, pel gaudi del seu cercle familiar i d'amistats més íntim.

[<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1948/05/12/pagina-7/34366382/pdf.html?search=exposicion%20teatrin%20ochocentistas>] (Consulta 17 de juliol de 2018).

³⁵¹ Carta escrita pel vescomte de Güell, president del Círcol Artístic, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 24 de març de 1948. FCPR.

³⁵² Autor desconegut (M. R. de Ll.) “Los actos de homenaje a Granados: la exposición biográfica en «La Virreina». – Esta tarde, primera conferencia-concierto y mañana «Goyescas», en el Liceo.” *El Noticiero Universal*, 28/01/1957.

³⁵³ En una carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a l'escriptora Caterina Albert (més coneguda com a Víctor Català), el col·leccionista la convida a prendre el te “i al mateix temps veure la meva col·lecció

Inaugurada el 18 d'abril de 1925, es tractà d'una important mostra d'indumentària regional d'arreu d'Espanya, organitzada per la Sociedad Española de Amigos del Arte. La junta organitzadora, ja formada l'any 1923, estigué presidida pel comte de Romanones i comptà amb la labor promotora de la Duquessa de Parcent, Trinidad von Scholtz-Hermensdorff, també impulsora de la societat ja esmentada. Es mostraren 348 vestits complets, 3914 elements tèxtils, 668 fotografies i 237 aquarel·les³⁵⁴, comptant amb un gran èxit de públic.

Arrel de l'exposició es van efectuar diverses donacions que romandrien a Madrid però tindrien un recorregut atzarós. Servirien per crear el Museo del Traje Regional e Histórico, que mai s'arribaria a obrir al públic però comptava amb un Patronat constituït el 1927. Anys més tard, el 1934, les col·leccions s'integrarien al nou Museo del Pueblo Español, obert entre 1971 i 1973. Després s'inicia un període en el qual les peces són traslladades a diverses institucions, algunes fusionades entre si, fins a arribar al Museo del Traje, inaugurat l'any 2004, destinació on es conserven en l'actualitat.³⁵⁵

La participació de Rocamora la coneixem gràcies a una crònica de societat de Fernán-Téllez, escrita dos anys després. Referint-se a una festa celebrada a l'estudi del carrer Montcada, comenta: “*Vénse admirablemente dispuestas en adecuados maniqués, los trajes típicos antiguos que forman su espléndida colección, notables por su justeza de época y por su valor natural. Algunos de ellos figuraron en la Exposición del Traje Regional celebrada en Madrid hace tiempo, donde fueron muy admirados.*”³⁵⁶ Per les seves paraules també es pot constatar que el col·leccionista no va fer donació de les peces exposades.

Segons el catàleg oficial de la mostra, els vestits d'època provenien majoritàriament de Catalunya i es van exposar en l'anomenat Salón de Trajes Históricos o de Época, en una dotzena de vitrines que en realitat es repartiren entre dues sales. En la primera vitrina a

de vestits antics que ara tinc montada sobre de maniqués.” Al final de la carta, sota la seva signatura, s'indica: “*Plassa Sta Anna 7.*” [sic] Barcelona, data desconeguda. MAVC.

³⁵⁴ Gobierno de España – Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. Museo del Traje. “Exposición del Traje Regional.” 2017. Consulta 25 d'octubre de 2017. [<http://www.mecd.gob.es/mtraje/museo/historia/1925.html>]

³⁵⁵ Carretero Pérez, Andrés. “Historia de las colecciones.” Dins *Guía del Museo del Traje*, ed. Secretaría General Técnica. Subdirección General de Publicaciones, Información y Documentación del Ministerio de Cultura, 13-15. Madrid: Ministerio de Cultura, 2005. Pàg. 13.

³⁵⁶ Fernán-Téllez. “Fiesta íntima en el estudio de Manolo Rocamora.” *La Vanguardia*, 24/05/1927 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1928/05/11/pagina-13/33248136/pdf.html?search=manuel rocamora vidal estudio>] (Consulta 13 de juny de 2017)

la dreta del saló més gran, s'hi trobava “*toda la hermosa colección del Sr. Rocamora, de Barcelona. En esta colección se admiran, sobre todo, trajes de señoras, desde la época de Luis XVI, hasta la de Luis Felipe.*”³⁵⁷ (malauradament, sense especificar el nombre de peces). Com a dada interessant, destacarem que a les vitrines següents s'hi troben: exemplars d'època de Goya enviats des de Sevilla, Córdoba i Granada, alguns d'ells del comte d'Aguiar; la col·lecció de la senyora Guiu de Barcelona, presentada pràcticament de forma completa i contenint sobretot induments masculins i femenins dels segles XVIII i XIX; vestits de l'època Lluís XVI i Imperi pertanyents a la família del comte del Valle de Marlés; un conjunt pertanyent a la Junta de Museus de Barcelona, a Oleguer Junyent i a altres col·leccionistes; i la col·lecció d'Eusebi Güell, vescomte de Güell³⁵⁸, que ocupava tot un saló, essent 700 peces en total repartides en vuit vitrines (època segon Imperi, casaques Lluís XVI, vestits de *chisperos* i majas, peces dels segles XVI i XVII i, finalment vestits Imperi), tota aquesta col·lecció va ser donada pel comte amb l'objectiu que formés part del fons del Museo del Traje Regional e Histórico.³⁵⁹

“Exposició Internacional de Barcelona” (del 19 de maig de 1929 al 15 de juliol de 1930³⁶⁰)

Catàleg: Exposición Internacional de Barcelona. *Exposición Internacional de Barcelona 1929: catálogo oficial*. Barcelona: Rudolf Mosse Ibérica, 1929.

Seguint l'estela de l'“Exposició Universal de Barcelona” de 1888, celebrada al parc de la Ciutadella, polítics i industrials barcelonins es van plantejar d'inaugurar una nova exposició de característiques similars, centrada en la indústria elèctrica, que portaria el nom d'“Exposició d'Indústries Elèctriques” i, en principi, es duria a terme l'any

³⁵⁷ Palacio de Bibliotecas y Museos. *Exposición del traje regional: guía, Madrid-1925, Palacio de Bibliotecas y Museos*. Madrid: Impremta Artes de la Ilustración, 1925. Pàg. 62.

³⁵⁸ Eusebi Güell i López, vescomte de Güell (1877-1955) tingué una implicació destacada en l'exposició. Des de maig de 1923 constava com a part de la junta organitzadora i posteriorment també del comitè regional de Catalunya. Com ja s'ha apuntat, prestaria la seva col·lecció completa d'indumentària històrica, que finalment va donar, gest reconegut amb la concessió de la Gran Cruz de la Real Orden de Isabel la Catòlica el 16 de gener de 1926. Segons Bonaventura Bassegoda, es desconeix si aquesta col·lecció ja tenia un recorregut en la vida del vescomte o bé fou el fruit de la voluntat de reunir peces en vistes a l'exposició esmentada.

Bassegoda, Bonaventura. *Op. cit.*, 2016, pàg. 68.

³⁵⁹ Palacio de Bibliotecas y Museos. *Op. cit.*, 1925, pàgs. 63-64.

³⁶⁰ Ferreira de Almeida, Cristina. *Exposicions Universals: Barcelona 1929*. Lisboa: Expo '98 de Lisboa, 1995. Pàg. 39.

1917.³⁶¹ No obstant, degut a la Primera Guerra Mundial, es va haver d'ajornar fins a 1929.³⁶² En aquelles dates, la indústria elèctrica ja no es considerava de tanta rellevància com per què fos l'eix central de la mostra, per tant, es va rebatejar de manera més àmplia com a “Exposició Internacional de Barcelona”, i comptà amb la participació d'una vintena de països.³⁶³ Com la primera exposició de 1888, comportaria una operació urbanística planejada amb l'objectiu de millorar i embellir la zona on es celebrés (així com la resta de la ciutat), que en aquesta ocasió seria la muntanya de Montjuïc i la plaça d'Espanya. L'atracció principal, situada al centre de l'exposició, va ser el Palau Nacional, al davant del qual s'hi situava la Gran Font (dita popularment “font màgica”) i s'hi accedia per un gran eix central que s'iniciava a la Plaça Espanya.³⁶⁴ Són destacables els jocs d'aigua i la il·luminació multicolor concebuts per l'enginyer Carles Buïgas, que van resultar un gran atractiu per al públic.

Es van construir pavellons *ex profeso* que reflectien les tendències arquitectòniques punteres del moment. El nucli industrial estava format per onze pavellons (palaus de la Secció d'Agricultura, Art Tèxtil, Vestit, Indústries Químiques, Electricitat i Força Motriu, Arts Industrials i Decoratives, Palau Alfons XIII o de les Indústries de la Construcció, Arts Gràfiques, Projeccions, Treball, Comunicacions i Transports, Palau Reina Victòria Eugènia i Material Esportiu), mentre que l'art es va repartir entre el Palau Nacional i el Palau d'Art Modern. A més, hi havia el Poble Espanyol, museu arquitectònic que pretenia aglutinar les singularitats de tots els pobles d'Espanya.³⁶⁵

En aquesta exposició, el col·leccionista s'hi vinculà de dues maneres diferents. En primer lloc, presentà pintura pròpia al Palau de l'Art Modern, dos paisatges d'Horta i d'Hospitalet.³⁶⁶ En segon lloc, va fer el préstec de la seva col·lecció d'indumentària al complet: “*He estat ocupadíssim tots aquets últims temps; imagini-s que he instal·lat tota la meva col·lecció a l'Exposició de Montjuich, 46 vestits montats en maniquís i ademés tots els accessoris: guants, mitjes, sabates, bosses, etc. Ahir và inaugurar-la la Reina acompanyada de les Infantes que vàn quedar satisfetes de la visita i vàn demanar-me una serie de explicacions referents a Indumentaria. Per a rebre les*

³⁶¹ Grandas, M. Carmen. *L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929*. Sant Cugat del Vallès: Els llibres de la Frontera, 1988. Pàg. 21.

³⁶² Ferreira de Almeida, Cristina. *Op. cit.*, 1995, pàg. 7.

³⁶³ Ferreira de Almeida, Cristina. *Op. cit.*, 1995, pàg. 39.

³⁶⁴ Grandas, M. Carmen. *Op. cit.*, 1988, pàg. 96.

³⁶⁵ Ferreira de Almeida, Cristina. *Op. cit.*, 1995, pàgs. 41-42.

³⁶⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 4 de maig de 1929. MAC.

persones reïals havia convidat per acompanyar a la meua mare, la tia Paquita (Baixeras), les cosines Maria i Matilde, la filla dels Comtes de Maluquer, la Comtessa de Torroella de Montgrí, els Comtes de Caldes i de Sant Miguel de Castellar, Sra. Klaebisch i l'Ismaël."³⁶⁷ [sic] Va rebre una felicitació escrita dirigida del Reial Cercle Artístic, on s'elogien les peces representades.³⁶⁸

Per desgràcia, el propi Rocamora no menciona a la seva carta a quin palau s'exhibí la seva col·lecció d'indumentària, i és una dada que desconeixem. Es podria suposar que al Palau de l'Art Tèxtil, construït pels arquitectes Juan Roig i Emili Canosa, que custodiava mostres alemanyes, austríaques, franceses, italianes, suïsses i espanyoles, ocupant les últimes l'espai central i les restants en cinc sales destinades a l'exposició de material emprat per la confecció i maquinària, a més de productes industrials³⁶⁹; o al Palau del Vestit, realitzat per Josep M. Jujol i Andreu de la Calzada, amb diverses indústries de roba, marroquineria, capelleria, camiseria i llenceria, corbates, calçat, pells de luxe, seda artificial, etc.³⁷⁰ Al catàleg oficial no consta l'aportació del col·leccionista, cosa que ens fa suposar que els seus vestits s'ubicaren amb finalitat d'*atrezzo*, ja que els palaus eren ocupats per *stands* del sector que mostraven la seva mercaderia.

"Col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora" (Museu de les Arts Decoratives, del 2 de juny al 15 de juliol de 1933)

Catàleg: Junta de Museus. *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació d'Amics dels Museus de Catalunya*. Barcelona: Junta de Museus, 1933.

Aquesta exposició té una importància cabdal per diverses raons. En primer lloc, és monogràfica, és a dir, presenta exclusivament peces de la col·lecció Rocamora. És la primera d'aquestes característiques, doncs la segona i última no arribaria fins dècades després, el 1957, sota el títol "La seda en la indumentaria". En segon lloc, aquesta es veurà representada en la seva totalitat, amb tots els vestits i accessoris recopilats pel col·leccionista fins aleshores. En tercer lloc, motivaria una important donació al Museu de les Arts Decoratives, formalitzada el 1935, en la qual Rocamora oferiria bona part

³⁶⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 28 de maig de 1930. MAC.

³⁶⁸ Felicitació dirigida a Manuel Rocamora amb motiu de la seva aportació a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, signada per Pere Casas Abarca, President del Reial Cercle Artístic. Barcelona, 2 de juliol de 1930. FCPR.

³⁶⁹ Grandas, M. Carmen. *Op. cit.*, 1988, pàg. 112.

³⁷⁰ Ferreira de Almeida, Cristina. *Op. cit.*, 1995, pàgs. 70-71.

dels ítems prèviament presentats a l'exposició. En quart lloc, va ser la primera exposició organitzada pels Amics dels Museus de Catalunya³⁷¹, fundats aquell mateix any i consagrats a la promoció del patrimoni cultural català. L'entitat comptaria amb la col·laboració de la Junta de Museus, que editaria el catàleg i aportaria els serveis tècnics necessaris per a la preparació de la mostra de la mà de Joaquim Folch i Torres.³⁷² La celebració de l'exposició perseguia diverses finalitats, a part de donar a conèixer la col·lecció d'indumentària Rocamora, com és obvi; també es pretenia recaptar fons per a enriquir les col·leccions d'art públiques de Barcelona, a més de fomentar que els col·leccionistes de la ciutat es decidissin a mostrar les seves peces a la ciutadania i potser efectuar donacions, com va ser el cas de Rocamora.

La mostra comprèn, com ja hem apuntat, la col·lecció d'indumentària en tota la seva extensió, formada per exemplars des del segle XVI al XX [FIG. 53]. Segons Rocamora, es van exposar unes mil peces³⁷³, 800 d'elles consten al catàleg expressament editat per a l'ocasió (entre les quals s'hi troben 110 vestits complets) i la resta (unes 200) estan fora. Fou organitzada per l'associació Amics dels Museus de Catalunya, presidida per Pere Casas Abarca, de la qual el col·leccionista n'era membre, essent tresorer en aquell moment; a més de comptar amb el patrocini de la Junta de Museus.³⁷⁴

En el *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació d'Amics dels Museus de Catalunya*, ja esmentat, hi consta una introducció redactada per Joaquim Folch i Torres i unes *Notes històriques sobre la indumentària civil femenina dels segles XVII, XVIII i XIX* a càrrec de Manuel Rocamora. Destaquem especialment un paràgraf de l'escrit de Folch i Torres, on posa de manifest la importància de la recopilació que ha fet Rocamora, gràcies al qual s'han salvat moltes peces d'indumentària, admetent que la Junta de Museus no ho hagués pogut fer:

³⁷¹ En aquell moment, els Amics dels Museus ja comptava amb un nombre important d'associats, entre els quals s'hi trobaven molts col·leccionistes com Manuel Rocamora. La junta estava presidida per Pere Casas Abarca, que també en fou el fundador; Ferran Benet com a president; Joan Pau Bosch ocupant el secretariat; Manuel Rocamora com a tresorer; i finalment com a vocals s'hi trobaven Teresa Estany de Lacambra, Isabel Llorach, Oleguer Junyent, Alexandre Soler i March i Josep Valenciano. Autor desconegut. "Visita a la Col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora." *Diario Mercantil*, 02/06/1933.

³⁷² Amics dels Museus de Catalunya. *Llibre d'actes de sessions de la Junta Directiva d'Amics dels Museus de Catalunya, any 1933*. Barcelona, 9 de maig de 1933. Pàg. 5. AMC.

³⁷³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 7 de juny de 1933. MAC.

³⁷⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 18 de maig de 1933. MAC.

“I a casa nostra, justament, el cas de Manuel Rocamora, col·leccionista de vestits antics i d’accessoris d’indumentària, és un exemple colpidor, que interessa d’explicar. Imagineu fa vint anys, a l’hora en què el nostre col·leccionista va començar l’arreglada, on eren i com estaven els nostres Museus d’Art. Donada l’orientació patriòtica que els ha donat prestigi, en aquella hora la Junta de Museus bracejava per salvar la flor del nostre art nacional, que es perdia. Era als primers anys que, des d’un lloc modest de funcionari, assistíem a la gran batalla que havia de salvar i fer nostra per sempre més aquesta meravellosa Col·lecció de taules gòtiques i de pintures romàniques que és única al món. Els mitjans econòmics eren escassos, el valor i la intenció de l’obra que es portava a terme sovint desconeguda o mal compresa, la urgència que demanaven les obres de l’art nostre, que fugien atretes per un corrent d’interès per l’art medieval de Catalunya que es produïa arreu del món culte, demanava la totalitat dels escassos diners de què es podia disposar. Jo m’imagino, doncs, en aquells dies, en aquelles sessions enfebrades de la nostra Junta de Museus, escarrassada per salvar un frontal romànic o un retaule gòtic, com hauria estat rebuda la proposta de compra d’una d’aquestes nimietats delicioses que hi ha a la Col·lecció Rocamora (el capell de noia romàntica, el vestit de núvia, el gipó florejat d’una pubilla). “¡No!”, haurien clamat sens dubte tots a una, car llur deure era dir “no”; però també quin dol, quina llàstima que el gipó i el vestit i el tapinet i el capellet de la noia dels temps romàntics s’haguessin perdut per sempre. Hi hagué, doncs, sortosament, en aquella hora, un ciutadà jove amic de les coses d’art, artista ell mateix, que va recollir el capell i el vestit i l’ombrel·la i el ventall. Manuel Rocamora col·laborava així conscient a l’obra de totalitat que entre tots hem portat a terme. Ell ha reunit, en aquesta Col·lecció magnífica de vestits que ara s’imposa, els testimonis impressionants d’un capítol de la nostra vida passada. Què haurien esdevingut? On seria ara aquest conjunt meravellós que amb tant de gust i intel·ligència ha creat? Cal que tots agraïm a aquest ciutadà l’obra que és, per a tots, la seva Col·lecció.”³⁷⁵

El col·leccionista s’encarregaria personalment de la catalogació de les peces i de la seva col·locació a les vitrines, ja que va preferir no delegar-ho a ningú. Un cop van ésser traslladades des del seu estudi al carrer Montcada fins al Palau de Pedralbes, va haver de

³⁷⁵ Folch i Torres, Joaquim. “Introducció.” Dins *Catàleg de la col·lecció d’indumentària de Manuel Rocamora exposada per l’Associació d’Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933*, ed. Junta de Museus, 7-12. Barcelona: Junta de Museus, 1933. Pàgs. 8-9.

passar totes les tardes d'un mes seguit treballant al museu, i el que li va resultar més carregós va ser fer les fitxes de cada ítem d'indumentària. Va estar ocupadíssim tal i com reiterava a les seves epístoles: “*và donar-me una feinada que ningú es pot imaginar.*”³⁷⁶ [sic]

A part de les queixes pel gran volum de feina, molts aspectes de l'exposició els coneixem gràcies a les entusiasmes missives que enviava a les amistats, on amb tot luxe de detalls descriu les seves impressions. En reproduïm aquí un fragment dirigit a Mònica Marí, mare del seu gran amic Ismael Smith: “*L'Exposició que de la meua col·lecció faig al Museu de les Arts Decoratives m'ha donat una feinada extraordinària, imaginis que ho exposo tot ;800 peces! 110 vestits complets des de la fi del segle XVII (època Lluís XIV) fins a l'any 1900. Lo que ha sigut més llarc ha sigut la catalogació especificada de cada objecte. En el catàleg hi aniràn de 70 a 80 reproduccions. Passo totes les tardes al Museu montant les peces a les vitrines i en els marcs corresponents. L'instal·lació serà magnífica, hi haurà una sala dedicada als segles XVI i XVII decorada de tapisseria verda, un gran saló i comunicant amb una sala per el segle XVIII decoració en blau-pastell, una sala per els accessoris del 1er Imperi; una sala tapissada de cretona per els trajos del 1er Imperi i frente per frente una pel período Romàntic, després una gran sala amb vitrines per l'Epoca Isabelina i tot seguit hi haurà el tocador de la Reina que té decoració magnífica Isabelina i allà els vestits aniràn sense vitrina, escampats per la sala; després en un salonet s'exposaràn uns quants figurins de cada època i finalment hi haurà un saló dedicat a la moda dels anys 1890 fins als 1900. Aquesta exposició està organitzada pels Amics dels Museus de Catalunya (de la que soc tresorer) và patrocina per la Junta de Museus i lo que reportin entrades i catàlegs servirà per adquirir un objecte pel Museu a la meua elecció.*”³⁷⁷ [sic]

En aquesta descripció, Rocamora enumera un total de deu sales: sala dedicada als segles XVI i XVII, gran saló, sala del segle XVIII (que comunica amb el gran saló), sala d'accessoris del primer Imperi, sala de vestits del primer Imperi, sala romàntica, sala isabelina, tocador de la reina amb decoració isabelina, salonet amb figurins d'època i sala dels anys 1890-1900. Posteriorment, però, especifica que en total són onze sales,

³⁷⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 26 de novembre de 1933. MAC.

³⁷⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 18 de maig de 1933. MAC.

totes decorades per Folch i Torres, i que tres d'elles van amb maniquins fora de vitrina i entre decoració i mobles d'època: la sala Imperi, la sala romàntica i el gran saló isabelí.³⁷⁸

L'1 de juny la Junta de Museus va convidar a la premsa a visitar l'exposició, acompanyats de les autoritats i del col·leccionista, amb un banquet posterior celebrat al restaurant de la Font del Lleó.³⁷⁹ Els periodistes constaten: *“La col·lecció del senyor Manuel Rocamora és de les més completes d'Espanya i, sens dubte, la més important d'indumentària catalana dels segles XVIII i XIX, car la immensa majoria dels vestits exposats procedeixen de cases senyoriales de Barcelona i de les principals ciutats i viles de Catalunya, i, en conseqüència, són testimonis de la vida senyorívola del nostre país en aquells segles.”*³⁸⁰

La inauguració es va efectuar el 4 de juny. Va ser presidida pel Conseller de Cultura Bonaventura Gassol, que hi anà en representació del president de la Generalitat, Francesc Macià, que aquell dia estava a Madrid; i es comptà amb l'assistència de diverses personalitats: *“Al acto, que revistió gran solemnidad, asistió numerosa concurrencia y fué presidido por el consejero de Cultura, don Buenaventura Gassol, en representación del presidente de la Generalidad; teniente de alcalde señor Ventalló, en representación del alcalde; general de la cuarta División, don Domingo Batet, presidente del Círculo Artístico, señor Casas Abarca; representaciones del Parlamento Catalán, Junta de Museos y «Amics dels Museus de Catalunya».”*³⁸¹ El públic va ser nombrós, més de dues mil persones, tot i que *“sempre per a mi hi ha la nota trista de la falta de la meva pobre mare que haguès estat satisfeta de veure allò.”*³⁸² [sic] La seva mare, Ana Vidal, havia mort un any abans, el 15 de febrer de 1932.

L'èxit és rotund i motiva la pròrroga fins el 15 de juliol. Molt satisfet amb el resultat i l'experiència, Rocamora cediria una part de la seva col·lecció al museu per tal que pogués convertir-se en una exposició permanent. En total s'incorporarien 250 peces

³⁷⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 7 de juny de 1933. MAC.

³⁷⁹ Autor desconegut. “Exposición de la colección de indumentaria de Manuel Rocamora.” *El Noticiero Universal*, 01/06/1933.

³⁸⁰ Autor desconegut. “Visita a la Col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora.” *Diario Mercantil*, 02/06/1933.

³⁸¹ Autor desconegut. “Inauguración oficial de la exposición de indumentaria en el Museo de las Artes Decorativas.” *Diario de Barcelona*, 04/06/1933.

³⁸² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 7 de juny de 1933. MAC.

entre vestits de diverses èpoques i accessoris.³⁸³ Posteriorment, el febrer de 1935, donaria a la Junta de Museus 294 exemplars continguts en sales amb el seu nom.

Secció Retrospectiva del Saló de la Moda, dins l'“Exposición del Arte del Vestir” i el “I Salón de Creaciones”, Palau núm. 1 de Montjuic (30 de març a 14 d'abril de 1935³⁸⁴)

Catàleg: El Día Gráfico. *Exposición del arte del vestir: salón de creaciones de la moda, museo de la indumentaria retrospectiva en el palacio nº1 de Montjuich, del 30 marzo al 14 abril de 1935: catálogo oficial*. Barcelona: s.n., 1935.

L'“Exposición del Arte del Vestir” i el “I Salón de Creaciones” són dos esdeveniments simultanis organitzats per *El Día Gráfico*, un diari republicà publicat a Barcelona entre 1931 i 1939. Era propietat de l'empresari i polític Joan Pich i Pon, que fou alcalde de Barcelona entre gener i octubre de 1935. Sota el seu mandat es celebrà l'exposició que ens ocupa, presidint el Comité Executiu de la mateixa juntament amb els altres membres, que eren Manuel Rocamora, Alfons d'Ayguavives i de Moy (marquès de les Atalayuelas), Manuel Ribé, Josep Clarà, Oleguer Junyent, Víctor Lillo, Juan Giró Prats, Luis Calvo, Mario Aguilar, Antonio Forns, Manuel Lozoya, Rafael Moragas, Enrique Solagrán, Antonio Torramadé, Josep M. Planas i Manuel Nogareda. Tots ells van prendre possessió del càrrec en una reunió realitzada el 28 de març de 1935 al despatx de l'alcaldia³⁸⁵, on també es va concretar que l'exposició tenia vocació de continuïtat, ja que es voldria celebrar dos cops a l'any.

Com hem esmentat anteriorment, el certamen es dividiria en dues parts. La primera d'elles seria el “Salón de Creaciones”, considerat la màxima atracció, on es presentarien firmes d'alta costura amb desfilada de maniquins inclosa i, a més, es realitzaria un concurs nacional de models i confecció. El segon aspecte fou l'“Exposición del Arte del Vestir”, que per nosaltres resulta més interessant ja que és on hi va participar Rocamora. En aquesta exposició s'hi instal·len diverses seccions. Per exemple, a la part central, en una àrea dedicada a les flors i als perfums, hi havia un jardí artificial a imitació dels

³⁸³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 26 de novembre de 1933. MAC.

³⁸⁴ Autor desconegut. “El Salón de la Moda.” *La Vanguardia*, 22/02/1935.

³⁸⁵ Autor desconegut. “La Exposición del Arte del Vestir.” *La Vanguardia*, 28/03/1935 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1935/11/03/pagina-9/33146719/pdf.html?search=“salon%20de%20la%20moda”>] (Consulta 15 de juny de 2018)

jardins d'Aranjuez, amb una font d'aigua perfumada.³⁸⁶ No obstant, la secció que va despertar més interès (sobretot pels col·leccionistes de prestigi que hi participaren) va ser la que nosaltres anomenarem Secció Retrospectiva o Antiga, tal i com preferia anomenar-la Manuel Rocamora, però que en premsa rebé altres noms, com Museo de Indumentaria Retrospectiva o Vestuario de los Recuerdos. De totes maneres, es tractava de l'exhibició en la qual Rocamora hi tingué un destacat paper com a director o president de la mateixa³⁸⁷ (a la vegada ostentava el càrrec de vicepresident del Comitè), a més de prestar peces, ja que la seva temàtica girava entorn la indumentària antiga i els seus accessoris. Concretament, la propaganda de l'exposició el definia així: *“especie de museo documental de la historia del traje, de los tejidos y de los bordados, al estilo de los existentes en Lyon, Brujas, Bruselas, Holanda, etcétera.”*³⁸⁸ En la mateixa línia, la premsa es va fer ressò de l'esdeveniment elogiant l'exposició retrospectiva i afirmant: *“nuestra ciudad sabrá percatarse de la importancia de crear un Museo del Traje, tan completo como los que existen en varias capitales extranjeras, como en Brujas, Bruselas y Amsterdam.”* Amb tot, en el mateix article s'esmenten les primeres passes que s'han efectuat a tal objectiu, com la donació d'indumentària de Manuel Rocamora al Palau de Pedralbes, realitzada molt poc abans, el mes de febrer del mateix any: *“gracias a un artista, don Manuel Rocamora, tenemos una colección de vestidos femeninos, que están expuestos en el Palacio de Pedralbes. Forman parte del tesoro artístico de la Asociación de los Amigos de los Museos de Cataluña, que tan dignamente preside Don Pedro Casas Abarca. Vestidos de mujer, la mayoría catalanes, de los últimos siglos, que ayudan a dar a conocer al pueblo un pasado esplendoroso. Don Manuel Rocamora, en su breve charla conmigo, dijo: –La Exposición del Vestido*

³⁸⁶ Autor desconegut. “La Exposición del Arte del Vestir. Acto de apertura.” *La Vanguardia*, 31/03/1935 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1935/04/04/pagina-6/33147300/pdf.html?search=exposici%C3%B3n%20arte%20del%20vestir%20rocamora>] (Consulta 15 de juny de 2018).

³⁸⁷ El Comitè d'Indumentària Retrospectiva, encarregat de la organització de l'exposició històrica, estava format per les següents personalitats: Manuel Rocamora Vidal (president), Joaquim Folch i Torres, Agustí Duran i Sempere, Pere Bosch Gimpera (vicepresidents), Lluís Tolosa (secretari), Lola Anglada, Ricard de Campmany, Antonio Rocamora, Oleguer Junyent i Pere Casas Abarca (vocals). El Día Gráfico. *Exposición del arte del vestir: salón de creaciones de la moda, museo de la indumentaria retrospectiva en el palacio nº1 de Montjuich, del 30 de marzo al 14 de abril de 1935: catálogo oficial*. Barcelona: s.n., 1935. Pàg. 35.

³⁸⁸ Publicitat de la Exposición del Arte del Vestir i I Salón de Creaciones. *La Vanguardia*, 09/03/1935 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1935/03/09/pagina-36/33134652/pdf.html?search=exposici%C3%B3n%20arte%20del%20vestir>] (Consulta 15 de juny de 2018).

*antiguo es de suma trascendencia. Auguro a «El Día Gráfico» un éxito seguro y fácil.»*³⁸⁹

En una missiva, el col·leccionista va descriure els altres prestadors i les obres presentades: *“No es pot pas imaginar la enorme feïna que he tingut aquets darrers dies, vaig tenir d’organitzar la Secció Retrospectiva del Saló de la Moda actualment obert al Palau nº1 de l’Exposició, que ha resultat molt bé (modestia apart). Vàn nomenar-me Vice-President del Comité General i Director de la Secció Antiga; en aquesta Secció hi ha bonas exemplars de les col·leccions següents: contes de la Vall de Canet (Capmany), Comtesa de Lacambra, del meu germà (vanos i joies del XVIII i XIX), la col·lecció de nines de la coneguda dibuixant Lola Anglada; vanos, nines i vestits de Lluís Tolosa; capsetes de Vicens Bosch; nines i trajos de Maria Junyent i jo he aportat nines, vestits i joguines antigues, un conjunt d’un alt valor arqueològic.”*³⁹⁰ [sic]

Com veiem s’hi agrupen ítems pertanyents a diverses col·leccions, propietat dels comtes de la Vall de Canet, la comtessa de Lacambra, Lola Anglada, Lluís Tolosa, Vicens Bosch, Maria Junyent, Antonio Rocamora i Manuel Rocamora, aquest darrer presentant vestits, nines i joguines. És una de les rares ocasions, de les quals es tingui constància, que coincidís amb el seu germà Antonio Rocamora com a prestador d’una exposició.

El “Salón de Creaciones” tingué una segona edició, celebrada del 25 d’octubre al 10 de novembre de 1935 i al mateix indret, el Palau núm. 1 de Montjuïc.³⁹¹ Aquest cop, a part dels vestits, s’hi incorporava moble i arts decoratives; però, que es tingui constància, Manuel Rocamora no hi deixà peces, en canvi, hi contribuí formant part de l’organització, aquest cop com a vicepresident executiu, càrrec que fou proposat amb la intenció que proporcionés ajuda en la secció de Teatre, Escenografia, Arts Industrials i Decoratives.³⁹²

³⁸⁹ Garcia de Riu, Lorenza. “Frivolidad y diversidad: la moda femenina en los últimos siglos.” *El Día Gráfico*, 13/03/1935.

³⁹⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 4 d’abril de 1935. MAC.

³⁹¹ Cartell *Exposición del Arte del Vestir, del Mueble y de las Artes Decorativas: 2º Salón de Creaciones, del 25 de octubre al 10 de noviembre 1935* a Universitat de Barcelona – Memòria Digital de Catalunya (MDC) [<http://mdc.csuc.cat/cdm/ref/collection/pavellorepu/id/1205>] (Consulta 15 de juny de 2018).

³⁹² Carta escrita per Joan Pich, alcalde de Barcelona i President del Comitè Executiu del II Salón de Creaciones y Exposición del Arte del Vestir, del Mueble y de las Artes Decorativas, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 18 de setembre de 1935. FCPR.

No es sap del cert que continuessin les edicions del “Salón de Creaciones”, doncs com que eren una iniciativa del govern republicà, amb tota probabilitat s’interromperen durant la guerra civil i no es reprengueren durant la dictadura franquista.

“Un siècle de vie parisienne, 1830-1930” (Palau de la Virreina, maig de 1945)

Catàleg: Instituto Francés en España. *Lista de obras expuestas. Palacio Municipal de la Virreina, Barcelona, mayo 1945*. Barcelona: s.n., 1945.

Aquesta mostra, a càrrec de l’Institut Francés de Barcelona, s’inaugurà el 7 de maig de 1945. Volia aglutinar litografies, gravats, figurins de moda i vestits que fossin representatius de la moda de tot un segle a París. Tots els vestits aportats pertanyen a Manuel Rocamora i s’esmenta que són dels anys 1830, 1870, 1890 i també dels temps actuals, però sense proporcionar una llista detallada ni el nombre dels mateixos. S’edita un fulletó de 22 pàgines titulat *Lista de las obras expuestas* que, tal i com indica, consisteix en un llistat sense làmines de tots els objectes exhibits, incloent al final un petit escrit de dues pàgines signat per Rocamora, *Breve ojeada sobre la evolución de la moda parisina desde 1830*, on enumera les característiques dels vestits femenins de l’època. En el catàleg observem que el col·leccionista va fer una contribució major a part de prestar indumentària, la qual enumerem a continuació, englobada dins cada temàtica:

- El Romanticisme i el regnat de Lluís Felip (1830-1848).
 - Núm. 28. *La Prévenante bonnetière*, anònim (impr. litogràfica de Mlle Formentin, 1830). Litografia a color.
 - Núm. 29. *La polka*. Colin, Anais – litografia de Saurieu. Litografia a color.
 - Núm. 30. *Melle-Juliette 1832*. Noel, Léon – 1807-1884. Litografia.
 - Núm. 31. *Disfraces: andaluza*. Gatine. Gravat a color.
 - Núm. 32. *Disfraces: napolitana*. Gatine. Gravat a color.
 - Núm. 39. *En el restaurante*. Monnier, Henry – 1805-1877. Litografia a color.
 - Núm. 40. *Cola en el teatro*. Monnier, Henry – 1805-1877. Litografia a color.
 - Núm. 41. *Figurines de la mode 1834*. Gavarni – 1804-1866. Gravats a color.

- Núm. 42. *Disfraces para los Bailes de 1834*. Journal des Gens du Monde. Litografia a color.
- Núm. 45. *Las joyas: el ámbar*. Gavarni. Gravat a color.
- Núm. 46. *Los adornos: la Fanchon*. Gavarni. Gravat a color.
- Núm. 47. *Los adornos: la mantilla*. Gavarni. Gravat a color.
- Núm. 48. *Los adornos: el chal*. Gavarni. Gravat a color.
- Núm. 49. *Los adornos: el manguito*. Gavarni. Gravat a color.
- Núm. 51. *Un palco en la Ópera*. Gavarni. Litografia de Frey. Litografia.
- Núm. 52. *Un baile en la Ópera*. Gavarni. Litografia de Bocquin. Litografia a color.
- Núm. 53. *Un souper en la Maison d'Or*. Gavarni. Litografia de Bocquin. Litografia a color.
- Núm. 60. *Masques et Visages: les lorettes vieillies i L'Ecole des pierrots*. Dos àlbums litogràfics.
- Núm. 66. *Robert Macaire*. Daumier. Àlbum de litografies a color.
- La Segona República i el Segon Imperi: el París de Haussmann (1848-1870).
 - Núm. 69. *Excursiones aéreas: París desde un balcón*. Arnout. Litografia a color.
 - Núm. 81. *Baile en la Ópera*. Provost. Litografia a color.
 - Núm. 82. *Exposición universal de 1885: fachada del Palacio de la Industria*. Mocador de seda blanca, amb litografia impresa al centre i diverses vistes de París al voltant.
 - Núm. 85. *La crinolinomania*. Vernier, Charles – 1831-1887. Litografia a color.
 - Núm. 86. *Crinolines en departament de 1ª classe*. Vernier, Charles – 1831-1887. Litografia a color.
 - Núm. 87. *Podeu entrar*. Vernier, Charles – 1831-1887. Litografia a color.
- Fi de segle (1870-1900). Cap peça aportada.
- L'època contemporània (1900-1930). Cap peça aportada.
- Figurins de moda.
 - Núm. 156. *Costumes parisiens* (1831), per Lante.
 - Núm. 159. *Journal des dames*. Època romàntica.

- Núm. 160. *L'Aspic, journal artistique des modes* (1838).
- Núm. 162. *Le moniteur de la mode* (1859).
- Núm. 163. *Le conseiller des dames et des demoiselles* (1862-1863).
- Núm. 164. *Les modes parisiennes*. Figurins de Compte-Calix, etc. Segon Imperi.
- Núm. 167. *La mode de France*. Segon Imperi.
- Núm. 173. *La revue de la mode* (1894).
- Núm. 175. *Les grandes modes de Paris* (1901).
- Núm. 178. *Costumes parisiens* (1912-1914). Dibuixats per Barbier, Drian, Boutet de Monvel, etc.³⁹³

Com veiem, el col·leccionista tingué una gran implicació en aquesta exposició, circumstància explicable gràcies al fet que formava part dels Amics de l'Institut Francès, probablement havent-hi realitzat cursos i, amb tota seguretat, acudint a les activitats i conferències programades, tal com ho testimonien les nombroses invitacions rebudes.³⁹⁴

“Commemoración del Centenario de la Fundación de Tusell Camprodon S.L.” (Botiga de Tusell Camprodon i Cia al Passeig de Gràcia número 73, febrer de 1944)

Al desembre de 1943 es va celebrar el centenari de la casa Tusell Camprodon, fundada el 1843, que havia estat propietària d'una fàbrica de barrets al carrer Fernando número 7 de Barcelona. La nova seu de l'empresa, reconvertida en botiga de modes, es trobava al Passeig de Gràcia número 73, on a partir del 7 de febrer del 1944 s'exhibirien als aparadors vestuari de l'època dels fundadors, és a dir, de mitjans del segle XIX. Aquest seria íntegrament facilitat per Manuel Rocamora.³⁹⁵ Es conserven molt poques dades del préstec, donat que no es pot considerar una exposició *per se*, i a més, al situar-se als aparadors de la botiga, deuria integrar uns pocs conjunts d'indumentària.

³⁹³ Instituto Francés en España. *Lista de obras expuestas. Palacio Municipal de la Virreina, Barcelona, mayo 1945*. Barcelona: s.n., 1945. Diverses pàgs.

³⁹⁴ Dites invitacions i la documentació restant relacionada amb l'Institut Francès de Barcelona és consultable a l'arxiu de la FCPR.

³⁹⁵ Fulletó propagandístic *1843-1943: conmemoración del centenario de la fundación de Tusell Camprodon y Cía S.L.* Barcelona: Tusell Camprodon i Cia, 1943. FCPR.

“Exposición conmemorativa del Primer Centenario del Ferrocarril en España” (cobert núm. 2 del port de Barcelona, del 27 d’octubre al novembre de 1948³⁹⁶)

Les celebracions del centenari del ferrocarril a Espanya es van inaugurar el 27 d’octubre a Barcelona i un dia després, el 28 d’octubre, a Mataró. La raó d’aquest desdoblament ve donat del fet que la línia cobria la distància entre Barcelona i Mataró. Aquesta fou posada en funcionament el 28 d’octubre de 1848, en part gràcies als esforços de l’empresari i promotor Miquel Biada, el qual l’any 1840 decidí impulsar el projecte. Com a anècdota, esmentar que, tot i ser la primera línia ferroviària dins del territori espanyol, en realitat es tractava de la segona línia espanyola, ja que a Cuba (aleshores colònia) ja hi havia una connexió entre La Habana i Bejucal des del 19 de novembre de 1837.³⁹⁷

L’exposició de Barcelona va ser organitzada pel Comitè executiu del Centenario del Ferrocarril en España, presidit per Manuel María de Arrillaga i amb una delegació barcelonina dirigida per José Mª Planas Rosés. Els actes de Barcelona, en els quals hi va tenir presència Manuel Rocamora, tingueren lloc al cobert núm. 2 del port, en una superfície de 90 metres d’extensió on s’hi ubicaren diverses seccions amb exhibicions diverses, com miniatures de ferrocarrils³⁹⁸ o una secció d’indumentària retrospectiva deixada pel col·leccionista: *“Barcelona y Mataró han estado celebrando el Centenario de la Inauguración del Primer Tren de España, aquí se está celebrando una magnífica Exposición Conmemorativa, allí tengo montada una sección retrospectiva con trajes de dicha época (1848), los maniqués son de Pierrette Gargallo, por cierto fantásticos; representan unas escenas animadas de unas señoras que se despiden al ir a tomar el tren.”*³⁹⁹ A part, a Rocamora se li suggerí donar una conferència el 14 de novembre⁴⁰⁰, proposta que no es sap si l’acceptà.

³⁹⁶ Morell Macias, Josep. Cartell *Exposición conmemorativa del primer centenario del ferrocarril en España: Barcelona, octubre de 1948*. Barcelona: Seix y Barral, 1948, 97’5 x 60 cm a Cartells de la Biblioteca de Catalunya – Memòria Digital de Catalunya (MDC) [<http://mdc.csuc.cat/cdm/ref/collection/cartellsBC/id/1544>] (Consulta 16 de juny de 2018).

³⁹⁷ Museu del Ferrocarril de Catalunya de Vilanova i la Geltrú. “El patrimoni industrial del ferrocarril.” 2018. Consulta 16 de juny de 2018. [<http://museudelferrocarril.org/ca/el-patrimoni-industrial-del-ferrocarril>]

³⁹⁸ Autor desconegut. “El centenario del ferrocarril en España.” *La Vanguardia*, 09/10/1948 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1948/11/16/pagina-6/34359205/pdf.html?search=exposici%C3%B3n%20centenario%20ferrocarril>] (Consulta 19 de juny de 2018).

³⁹⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 12 de novembre de 1948. MAC.

Malauradament, els seus vestits no van despertar gaire interès per part dels diaris, ja que el Centenari va oferir altres al·licients més cridaners, com el trajecte Barcelona-Mataró en un tren d'època, a imitació del que havia fet el recorregut per primer cop un segle abans. El comboi, que va despertar molta expectació, va ser reproduït a partir dels dissenys de José Prats Tomás, enginyer de la RENFE.⁴⁰¹ Reproduïm a continuació el programa d'actes segons la premsa: *“Los actos más señalados que se celebrarán el día 28 de octubre, fecha en que se cumple el centenario del primer ferrocarril, son los siguientes: reproducción del primer ferrocarril, que efectuará el mismo recorrido que el tren inaugural con viajeros ataviados a la moda de la época; viajes especiales para el público a Mataró durante el período de la Exposición, en el tren del Centenario; recorrido romántico del tren del Centenario por toda España; magna Exposición del ferrocarril en la que se exhibirán locomotoras, coches, coches-cama y restaurantes, coches-cine, vagones y material vario circulante; secciones de alumbrado, comunicaciones, señalización, vía y obras, material y tracción, trenes en miniatura, proyección de documentales cinematográficos, instalaciones documentales: numismática, bibliográfica, filatélica, histórica y folklórica del ferrocarril. Los actos en Barcelona se complementarán con las inauguraciones de la línea electrificada Barcelona-Mataró, túnel de la Meridiana, prolongación del Metro Transversal y estación de Sans, celebrándose en Mataró el descubrimiento del monumento a don Manuel Biada, y diversas manifestaciones artísticas, folklóricas y fiestas populares.”*⁴⁰² Com veiem, en cap moment s'esmenta el nom de Manuel Rocamora, en canvi sí que es parla d'una exposició històrica que és on segurament es van allotjar els vestits, però sense donar més informació rellevant sobre la mateixa.

⁴⁰⁰ Carta signada per Marià Ribas i J. Illa, president i secretari, respectivament, de la junta de la Secció d'Història i Arqueologia del Museu de Mataró, i dirigida a Manuel Rocamora. Mataró, 5 d'octubre de 1948. FCPR.

⁴⁰¹ Bernabé Oliva, José. “Significado y entidad de los actos a celebrar con motivo del centenario del Ferrocarril.” *La Vanguardia*, 20/10/1948 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1948/11/16/pagina-7/34361620/pdf.html?search=exposici%C3%B3n%20centenario%20ferrocarril>] (Consulta 19 de juny de 2018).

⁴⁰² Autor desconegut. “El centenario del ferrocarril en España: en Barcelona se celebrarán diversos actos conmemorativos e importantes inauguraciones de nuevos servicios ferroviarios.” *La Vanguardia*, 13/06/1948 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1948/11/16/pagina-10/34376081/pdf.html?search=exposici%C3%B3n%20centenario%20ferrocarril>] (Consulta 19 de juny de 2018).

“Exposición histórica VIII Congreso Nacional de Pediatría” (Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, del 16 al 26 d’octubre de 1952)

Catàleg: VV. AA. *Catálogo de la Exposición Histórica celebrada con motivo del VIII Congreso Nacional de Pediatría que tendrá lugar en Barcelona en el mes de octubre de 1952*. Barcelona: Editorial de Publicaciones Médicas F. Gallardo, 1952.

El Congrés Nacional de Pediatría es va celebrar del 19 al 24 d’octubre de 1952 al paranimf de la facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, essent presidit pel doctor Alonso Muñozerro i amb presència de més de dos mil especialistes europeus i americans.⁴⁰³ És en aquest context que s’ha de situar l’exposició de la qual parlem, organitzada pel mateix congrés com a activitat paral·lela al mateix, tot i que la mostra fou inaugurada uns dies abans, el 16 d’octubre, i també es clausurà posteriorment, el 26 del mateix mes. Tot i coincidir cronològicament amb la convenció, com es pot veure l’exposició es va allargar més en el temps.

Tal i com s’explica en el seu catàleg⁴⁰⁴, la intenció inicial fou presentar una exposició bibliogràfica, però s’anà ampliant a obres d’art i objectes relacionats amb el món infantil, incloent també vestimentes i joguines. En ell, Rocamora escriu un text de dues pàgines, *El indumento infantil*, amb làmines de diverses peces, algunes d’elles pròpies. Pel que fa a pintura, presta varis quadres (sense indicar el nombre exacte) on es mostra indumentària infantil; però el gruix més important el conforma la indumentària, consistent en set vestits de bateig (segles XVIII-XIX), tres vestits de nena, 18 gorres (segles XVII-XVIII), dues gorres de cop (segle XVIII) i sabates infantils (diverses èpoques). La resta d’indumentària, ressenyada tan sols com “otros vestidos infantiles” i sense aportar cap més informació, és prestada pel Museu Marès i el Museu Romàntic de Sitges.⁴⁰⁵

⁴⁰³ Autor desconegut. “Apertura del VIII Congreso Nacional de Pediatría, con la participación de destacados especialistas nacionales y extranjeros.” *La Vanguardia*, 21/10/1952 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [http://hemeroteca-paginas.lavanguardia.com/LVE07/HEM/1952/10/21/LVG19521021-015.pdf] (Consulta 17 de juny de 2018).

⁴⁰⁴ VV. AA. *Catálogo de la Exposición Histórica celebrada con motivo del VIII Congreso Nacional de Pediatría que tendrá lugar en Barcelona en el mes de octubre de 1952*. Barcelona: Editorial de Publicaciones Médicas F. Gallardo, 1952. Pàg. 7.

⁴⁰⁵ VV. AA. *Op. cit.*, 1952, pàg. 10.

“Exposición de Cueros de Arte” (Palau de la Virreina, del 16 de setembre al 7 d’octubre de 1953)

Catàleg: Asociación Química Española de la Industria del Cuero. *III Congreso Internacional de Asociaciones de Químicos de la Industria del Cuero. Exposición de cueros de arte: catálogo ilustrado*. Barcelona: Asociación Química Española de la Industria del Cuero, 1953.

Exposició produïda per l’Asociación Química Española de la Industria del Cuero. Formà part dels actes celebrats dins el marc del III Congrés Internacional de Societats de Químics de la Indústria del Cuir, iniciat el 13 de setembre. La intenció era fer un recorregut històric, des del segle XIII fins al XIX, de com el cuir ha estat aplicat en les arts. Per això es van presentar gairebé 600 peces com mobiliari o revestiments murals, molts d’ells pertanyents al Museu d’Arts Decoratives⁴⁰⁶ (per exemple, són destacables un llit de fusta recoberta de cuir repujat del segle XVII, pintures sobre cuir de Juan de Juanes procedents de la Catedral de València i dos retaules del segle XVII, entre d’altres⁴⁰⁷). Entre els 539 objectes exposats s’hi troben 68 provinents de la col·lecció Rocamora, 12 d’ells formen part del Museu de les Arts Decoratives i varen ser donats l’any 1935. A l’exposició hi van figurar 23 parells de sabates, 38 guants i mitenes, cinc bosses de mà, un estoig amb útils per a brodar i una canana (cinturó per guardar-hi bales o cartutxos).⁴⁰⁸ Els exemplars dataven des del segle XVI fins al XIX. A més, la col·laboració del col·leccionista es va estendre més enllà del préstec en si, ja que va integrar el Comitè Executiu de l’exposició.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ Capsir Maíz, Josep. *El Museu de les Arts Decoratives de Barcelona: 1932-2007, 75 anys*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2008. Pàg. 139.

⁴⁰⁷ Autor desconegut. “La Exposición de Cueros de Arte y el III Congreso Internacional Químico de la materia.” *El Correo Catalán*, 09/09/1953.

⁴⁰⁸ Asociación Química Española de la Industria del Cuero. *III Congreso Internacional de Asociaciones de Químicos de la Industria del Cuero. Exposición de cueros de arte: catálogo ilustrado*. Barcelona: Asociación Química Española de la Industria del Cuero, 1953. Pàgs. 63-67.

⁴⁰⁹ Carta escrita per José Biern, secretari general de l’Asociación Química Española de la Industria del Cuero, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 10 de febrer de 1953. FCPR.

“La seda en la indumentaria, siglos XVI-XIX” (Palau de Comillas, del 23 de setembre al 27 d’octubre de 1957)

Catàleg: Colegio del Arte Mayor de la Seda. *La seda en la indumentaria, siglos XVI-XIX*. Barcelona: Colegio del Arte Mayor de la Seda, 1957.

La segona i última exposició enterament dedicada a la col·lecció Rocamora fou celebrada pel Col·legi de l’Art Major de la Seda, entre el 23 de setembre i el 27 d’octubre de 1957 [FIG. 54], coincidint amb les Festes de la Mercè i formant part del seu programa. L’exposició es va començar a planificar un any abans. Inicialment es plantejava que no fos monogràfica de la col·lecció Rocamora (tot i que tindria un paper destacat), esperant-se comptar amb peces d’altres col·leccionistes. A més, volia tenir lloc al local del Foment de les Arts Decoratives, que es va desestimar en favor del Palau de Comillas; i es comptava amb tota una programació d’activitats paral·leles com una representació de gala o una desfilada de models, que tampoc es van fer.⁴¹⁰ Per últim, la intenció inicial era que l’exposició durés 30 dies, per tant, s’havia de clausurar el 23 d’octubre, però veient el gran èxit de públic es va decidir allargar-la uns pocs dies més, fins el 27.⁴¹¹

La mostra significava la darrera de les manifestacions portades a terme pel citat Col·legi per tal de donar a conèixer el gènere de la seda, tal i com en donaven ressò els diaris. La missió era “*enaltecer la más noble de las fibras textiles, que la seda es. Y sin la más leve intención comercial, sino con el plausible propósito de darla a conocer – y a admirar – a las jóvenes generaciones.*”⁴¹² Entre les manifestacions anteriorment organitzades per la institució, és destacable l’exposició “La seda en la liturgia”⁴¹³, en ocasió del XXVè Congrés Eucarístic Internacional, que va tenir lloc a la capella de l’antic Hospital de la Santa Creu de Barcelona.

En aquesta ocasió, per a “La seda en la indumentaria, siglos XVI-XIX” s’agruparen un total de 935 peces pertanyents a Manuel Rocamora, entre elles 130 vestits, una

⁴¹⁰ Document “Cuestiones que se han de hacer en seguida”. Barcelona, 5 de desembre de 1956. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l’Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴¹¹ Salutació de Federico Bernades Alavedra, President honorari del Col·legi de l’Art Major de la Seda, destinada a la premsa: senyors Luis Manegat (*El Noticiero*), Alberto Escofet (*La Prensa*), José Mª Sierra (*El Correo Catalán*), Luis Ribas (*Solidaridad Nacional*) i Luis Sariol (*La Vanguardia*). Barcelona, 22 d’octubre de 1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l’Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴¹² Autor desconegut. “La seda en la indumentaria.” *Diario de Barcelona*, 22/09/1957.

⁴¹³ Autor desconegut. “«La seda en la indumentaria.»” *El Correo Catalán*, 15/09/1957.

norantena de mitges de seda i altres accessoris com ventalls, capes, sabates, cossets o cintes.⁴¹⁴ No representaven la totalitat de la col·lecció sinó unes peces molt escollides de la mateixa, totes de seda, tal i com indica el títol de l'exposició. La producció més abundant és l'espanyola, havent-hi a més a més exemplars francesos, anglesos, belgues i italians.⁴¹⁵ Com a contrapunt als vestits nobles, també s'hi van exhibir induments populars de *majos*.

La mostra es celebrà al Palau del marquesat de Comillas, també anomenat Palau Moja, doncs inicialment havia sigut propietat dels marquesos de Moja. Aquests encarregaren a l'arquitecte Josep Mas un palau amb un estil entre el barroc tardà i el neoclassicisme francès, situat al primer número del carrer Portaferriça i inaugurat el 1784. L'any 1865 fou comprat pel navilier Antonio López i López, primer marquès de Comillas, que hi visqué a partir de 1875.⁴¹⁶ El comte de Güell, aleshores propietari del palau, el prestà per l'exposició, que comptà també amb el suport de l'Ajuntament.⁴¹⁷

En molts textos periodístics del moment es ressalta l'evolució de la col·lecció respecte a la primera exposició dels Amics dels Museus, datada del 1933. A tall d'exemple, s'ha triat aquest fragment: *“La exposición total o fragmentariamente ya ha sido exhibida en otras ocasiones. En 1933, la «Asociación d'Amics dels Museus de Catalunya», conjuntamente con la Junta de Museos, la expuso en el Palacio de Pedralbes. De aquella fecha hasta hoy, la colección se ha ido enriqueciendo merced al esfuerzo constante e inteligente de su propietario, hasta el extremo curioso que, mientras se estaba preparando la instalación y el traslado de piezas, don Manuel Rocamora aún ha comprado algunos vestidos. También es curioso constatar que el propio coleccionista podrá recrearse de una manera holgada en la contemplación de su tesoro, cosa casi imposible en su propia casa, pues en ella, por lógica falta de espacio, dos o tres se concentran en un mismo maniquí.”*⁴¹⁸

Manuel Rocamora va acceptar molt gustosament la proposició de prestar peces per a aquesta exposició. Abans de fer els preparatius, durant el maig de 1957, es trobava a

⁴¹⁴ Autor desconegut. “Inauguración de la exposición «La seda en la indumentaria.»” *La Vanguardia*, 24/09/1957.

⁴¹⁵ Cortés, Juan. Exposición de «La seda en la indumentaria» en el Palacio Comillas. *La Vanguardia*, 11/10/1957.

⁴¹⁶ Museu d'Història de Catalunya. “Palau Moja (Barcelona).” 2018. Consulta 11 de juny de 2018. [<http://www.mhcat.cat/content/view/full/5960>]

⁴¹⁷ Autor desconegut. “La exposición «La seda en la indumentaria» se inaugurará el próximo día 23.” *Diario de Barcelona*, 13/09/1957.

⁴¹⁸ Autor desconegut. “La seda estará presente.” *Destino*, 21/09/1957.

París i hi va adquirir alguns exemplars en vistes d'enriquir la mostra i de retruc la seva col·lecció.⁴¹⁹ A inicis de setembre ja preparava la indumentària per traslladar-la al Palau de Comillas, i el periodista Sempronio va poder comprovar personalment la proliferació de maniquins quan visità el col·leccionista a casa seva per aquelles dates. Per aquest motiu, el palauet es trobava en un estat d'autèntic *totum revolutum*. El col·leccionista l'havia advertit per telèfon: “*Encontrará usted la casa hecha una olla de grillos.*” I explicava que “*han de traerme todavía más maniqués. Cuatro modistas trabajan a mis órdenes para ajustar los vestidos a la talla de los muñecos.*”⁴²⁰

Com veiem, el col·leccionista tingué un paper clau en l'organització, la instal·lació i l'elaboració del catàleg, tal i com va fer en la seva anterior exposició organitzada pels Amics dels Museus. Com a curiositat, destacar que tant el catàleg com el cartell de l'exposició presentaven una reproducció de l'aquarel·la *Il Contino* de Fortuny, aleshores conservada al Museu d'Art Modern de Barcelona.⁴²¹

Novament, Rocamora supervisà personalment el muntatge i el desmuntatge de l'exposició. S'entén que les tasques de muntatge començaren al setembre i les de desmuntatge es realitzaren al desembre, ja que el Col·legi de l'Art Major de la Seda va contractar dues assegurances, contra robatori⁴²² i contra incendis⁴²³, per un valor de 2.000.000 pessetes i d'una durada de tres mesos (d'octubre a desembre). Tot i això, en una carta, el Col·legi declara que a principis de novembre ja s'havia retirat tot el material expositiu del Palau de Comillas, no havent de lamentar cap incident.⁴²⁴ A part es va demanar a la Policia de Barcelona un servei permanent de vigilància les 24 hores del dia mentre durés l'exposició.⁴²⁵

⁴¹⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Federico Bernades. París, 29 de maig de 1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴²⁰ Sempronio. “Frufrú.” *Diario de Barcelona*, 12/09/1957.

⁴²¹ Nota per a la premsa. Barcelona, 5 d'agost de 1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴²² Pòlissa d'assegurança núm. 68879 contra robatoris, d'un valor de 2.000.000 pessetes, expedida per la companyia La Previsión Nacional. Barcelona, 17 de setembre de 1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴²³ Pòlissa d'assegurança núm. 109.880 contra incendis, d'un valor de 2.000.000 pessetes, expedida per la companyia Mutua General de Seguros. Barcelona, 10 de setembre de 1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴²⁴ Carta escrita pel Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona i dirigida al Marquès de Comillas. Barcelona, 9 de novembre de 1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴²⁵ Carta escrita pel Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona i dirigida al Cap Superior de la Policia de Barcelona. Barcelona, 21 de setembre de 1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

Va disposar les peces al seu gust entre les estances, que li van permetre fer les combinacions desitjades: *“Las posibilidades del palacio han permitido al talento de Manuel Rocamora, verdaderas filigranas en la instalación. ¿Dónde agrupar, por ejemplo, el capítulo de «la seda en la liturgia», mejor que en la capilla del palacio? Mitras, capas pluviales, guantes y zapatos de obispos, quedan así aislados, como en un relicario. Pues figura entre ellos, incluso una reliquia: los zapatos que calzaron los pies incorruptos de San Bernardo Calvó (que vivió en el siglo XIII) desde su beatificación hasta su canonización en el siglo XVIII.”*⁴²⁶ Fins i tot va decidir quin tipus de maniquins eren els idonis, tal i com es relata en aquesta anècdota: *“El coleccionista señor Rocamora, propietario de la colección expuesta, me informó cierta vez de que los especialistas en indumentaria se hallan divididos en dos bandos irreconciliables: los partidarios de presentar los trajes montados en maniqués con cabeza, se oponen a los amigos de los maniqués descabezados. Rocamora vota por la tala de las cabezas. – Un muñeco con cabeza resta atención al traje – sentencia con evidente buen sentido.”*⁴²⁷

El treball actiu amb el Col·legi de l'Art Major de la Seda no s'acabà aquí, ja que fins i tot va decidir donar documentació antiga: *“Rocamora no es solamente un coleccionista, sino también un mecenas. Un mecenas de la clase más fina, de los que rehuyen la publicidad. Hace espléndidos donativos con el aire de dar, simplemente, los buenos días. La otra noche llegó a la Casa de los Velers, donde tenía lugar una cena con motivo de la inminente exposición. Y como distraídamente entregó unos papeles a los directivos: –Los encontré por casa. He pensado que a lo mejor les serían de interés...– balbuceó Rocamora. Eran documentos valiosísimos referentes al pretérito sedero de Barcelona. Entre otros, la única copia existente del inventario del Gremio.”*⁴²⁸

Es va oferir una visita per a la premsa el dia 22 de setembre, mentre que la inauguració es realitzà un dia més tard. Ambdós actes contaren amb la presència de nombroses personalitats, entre les quals destacarem el governador civil Felipe Acedo; l'alcalde José María de Porcioles; el president honorari del Col·legi de l'Art Major de la Seda, Federico Bernades; el president efectiu del Col·legi, Manuel Balcells; el director dels Museus d'Arts de Barcelona, Joan Ainaud; i, per descomptat, Manuel Rocamora,

⁴²⁶ Morales, Maria Luz. “Cuatro siglos de vestidos de seda en el Palacio de Comillas.” *Diario de Barcelona*, 26/09/1957.

⁴²⁷ Sempronio. “Cita en un Palacio.” *Diario de Barcelona*, 24/09/1957.

⁴²⁸ Sempronio. “Como una seda.” *Destino*, data desconeguda (setembre de 1957).

prestador de la col·lecció.⁴²⁹ Federico Bernades, en un discurs que realitzà, destacà l'interès de la col·lecció no només per resseguir l'evolució de la moda del segle XVI al XIX, sinó pel bon estat de conservació de les peces; aspecte del qual es va fer eco també la premsa, afirmant que els vestits “*ponen de manifiesto las cualidades de duración de la seda natural, ya que a pesar del tiempo transcurrido desde que fueron estrenados, se conservan actualmente en perfecto estado, tanto en lo que se refiere al tejido como a su colorido.*”⁴³⁰

Un cop muntada l'exposició, Manuel Rocamora va seguir atenent premsa en múltiples ocasions. En una de les entrevistes, a la pregunta de quines són les peces de més valor, contesta: “*Todas por un estilo. El valor de unas compensan el de las otras.*” En canvi, la periodista ressalta: “*Entre la colección destacamos un manto de seda azul, sembrado de estrellas bordadas en plata, que perteneció al rey Carlos IV; un vestido de «moaré», perteneciente a la reina Isabel II; un bolso que fue de la reina Cristina de Suecia, y un sinfín de prendas más pertenecientes a relevantes personalidades de antaño, y cuya enumeración sería interminable.*”⁴³¹

En una altra entrevista, però, Rocamora no es mostra tan sol·lícit i rebutja contestar quants diners li han costat totes les peces: “*¿Dinero? No me hable usted de dinero. Mucho tiempo sí me ha costado reunir tanta indumentaria.*”⁴³² Era habitual que el col·leccionista no donés informacions d'aquest tipus.

Pel que fa a l'èxit de públic, les xifres són dispars i es situarien aproximadament sobre els 12.000 i els 18.000 visitants, encara que algunes fonts afirmen 60.000 persones en els primers dies, cosa força improbable.⁴³³ Es considerà satisfactori i motiu suficient per allargar l'exposició uns dies més, tal i com es comentava a l'inici d'aquest escrit. No obstant, es van alçar algunes veus, com la del periodista i escriptor Carlos Soldevila, amic de Rocamora, que consideraven que l'exposició mereixia molta més atenció: “*Lo han visitado más de doce mil personas, según noticias. Pero a mi modo de ver no ha*

⁴²⁹ Autor desconegut. “El gobernador civil inauguró la exposición «La seda en la indumentaria» y el alcalde, la de modelos navales.” *Diario de Barcelona*, 24/09/1957.

⁴³⁰ Autor desconegut. “La exposición «La seda en la indumentaria» se inaugurará el próximo día 23.” *Diario de Barcelona*, 13/09/1957.

⁴³¹ Marquez, Matilde. “La seda en la indumentaria: inauguración de una exposición, a través de cuatro siglos, en el Palacio de Comillas.” *Solidaridad Nacional*, 23/09/1957.

⁴³² Hernández, Tomás. “Páginas de historia escritas en seda.” *Informaciones*, 04/10/1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴³³ Hernández, Tomás. “Páginas de historia escritas en seda.” *Informaciones*, 04/10/1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

obtenido la afluencia de público que merecía. La hilera de vitrinas llenas de maniqués vestidos de seda, capas de día y de noche, casacas, vestidos de gala, trajes de corte, chalecos, calzado, todo en la fibra más fina y brillante que han tejido los mortales y para cuyo transporte se creó a través de toda Asia el famoso «Camino de la Seda», que trajo de China hasta Italia y de Italia a España, entrando precisamente por Barcelona, la lujosa textura, es cosa que no se ve todos los días ni en todas partes.»⁴³⁴

“Exposición Nacional de Tejidos Antiguos. Tejidos de ayer, vistos hoy” dins la “II Lonja Textil de España” (Palau de les Nacions de la Fira de Montjuïc, del 29 de setembre al 6 d’octubre de 1964)

Catàleg: Excma. Diputación Provincial de Barcelona y Lonja Textil de España. *Exposición Nacional de Tejidos Antiguos: tejidos de ayer, vistos hoy*. Barcelona: s.n., 1964.

L’exposició s’emmarca dins el programa de la “II Lonja Textil de España”, una fira especialitzada en el món tèxtil (contractacions, exposició de teixits antics i presentacions de modes) i fou comissariada pels historiadors Joan Ainaud de Lasarte i Francesc Torrella Niubò.⁴³⁵ Sabem que Rocamora formà part del Comitè Executiu de l’exposició com a vocal – estant present a les reunions organitzatives⁴³⁶ –, i a més prestà diverses peces d’indumentària [FIG. 56] que esmentarem a continuació tal i com consta en la relació de peces exposades al fulletó promocional, on s’indica “*Colección Rocamora donada a la Ciudad*”⁴³⁷:

1. Vestit femení. Finals del segle XVII.
2. Vestit femení. Època Lluís XV.
3. Vestit femení. Època de Ferran VI.
4. Vestit masculí. Mitjans del segle XVIII.
5. Vestit masculí. Segona meitat del segle XVIII.
6. Vestit masculí. Època Imperi.
7. Vestit-túnica femení. Època Directori.

⁴³⁴ Soldevila, Carlos. “Somos poco frívolos o tenemos «pa a l’ull».” *Destino*, 02/11/1957. Carpeta 1855 dins la capsa 221-222, Fons Col·legi de l’Art Major de la Seda de Barcelona. AHCB.

⁴³⁵ Carta escrita per Ramon Vilá de la Riva, representant de la Comissió Organitzadora de la II Lonja Textil de España, dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 23 de setembre de 1964. FCPR.

⁴³⁶ Carta escrita pel President de la Comissió d’Educació de la Diputació Provincial de Barcelona (sense signar) i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 17 de juny de 1964. FCPR.

⁴³⁷ Excma. Diputación Provincial de Barcelona y Lonja Textil de España. *Exposición Nacional de Tejidos Antiguos: tejidos de ayer, vistos hoy*. Barcelona: s.n., 1964. Pàg. s/n.

8. Vestit femení. Època Romàntica (1830).
9. Vestit femení. Època Isabelina (1840).
10. Vestit femení. Finals del segle XIX.
11. Vestit femení. Mitjans del segle XVIII.
12. Vestit femení. Mitjans del segle XVIII.
13. Vestit femení de cort. Època Imperi. Inicis del segle XIX.
14. Vestit femení de cort. Va pertànyer a la reina Isabel II. Mitjans del segle XIX.
15. Vestit femení de nit. Confecció francesa (1880).
16. Vestit femení de nit. Confecció francesa. Finals del segle XIX.
17. Lot de bosses des del segle XVI al XIX.
18. Guants i mitenes dels segles XVII i XVIII.
19. Mitges dels segles XVII i XVIII.
20. Document d'un fabricant de mitges de Madrid, amb dibuix i mostrari de colors.
Any 1786.

Entre la resta de préstecs de valor destaquem la següent selecció feta per la revista *Destino*: “*Varios tejidos de la tumba de San Bernardo Calvó, una dalmática del Terno de Espujol y el Frontal dorado de la Piedad (Museo Episcopal de Vich); un terno de San Valero (Museo Diocesano de Barcelona); un palio bordado (Museo Biosca – Tarrassa); un cubre cáliz (Museo de Sabadell); una estola del siglo XI (Museo Arqueológico Nacional de Madrid); una selección de telas hispano-árabes (Colecciones Viñas y Biosca); una casulla del siglo XV, perteneciente al obispo Tello, y las capas de los obispos Acosta y Aguado, valoradas en 3.000.000 de pesetas (Museo de Burgo de Osma); una casulla del cardenal Cisneros, tapices de la Catedral de Lérida; una colección de banderas del siglo XIX, de gran valor histórico; tapiz regalado por el rey Felipe II a la Junta de la Hermandad de Toledo (Museo del Ejército de Madrid); tejido prehistórico (Museo de Villafranca del Panadés); tejidos coptos del Museo arqueológico de Barcelona; indumentaria del siglo XVIII de la colección Rocamora; modelos de telares en miniatura, maqueta del nuevo edificio del Museo Provincial Textil, etcétera.*”⁴³⁸

La premsa també va destacar que l'aportació de peces va estar constituïda bàsicament pel Museu Tèxtil de Terrassa i les col·leccions que l'integraven, com la Biosca o la

⁴³⁸ Autor desconegut. “Siete días de Lonja Textil.” *Destino*, 10/10/1964.

Viñas, a més de la participació de la Junta de Museus de Barcelona i d'altres institucions de Madrid i de la resta de Catalunya. La mostra va voler donar un especial relleu al museu de Terrassa, doncs s'hi presentà la maqueta del nou edifici.⁴³⁹

“Exposición Colección Rocamora” dins el Certamen Internacional de Moda Masculina (Palau de les Nacions de Montjuïc, de l'1 al 6 de febrer de 1965)

El Certamen Internacional de la Moda Masculina, organitzat pel Consejo Español de Sastres, s'anunciava com una concentració amb la participació de reputats sastres on hi tindrien lloc conferències, demostracions, tallers, exposicions de les novetats del sector (entre elles l'“Exposició Industrial de complements del vestir masculí”⁴⁴⁰) i una Gran Gala de la Moda Masculina.⁴⁴¹ Aquesta gala, anomenada “Europa viste”, presentaria internacionalment a través d'una desfilada les noves tendències per a moda masculina del 1965. A més de totes aquestes activitats, el certamen comptaria amb la presència d'una exposició dedicada exclusivament a la col·lecció de Manuel Rocamora. Ubicada dins el vestíbul del palau, s'hi trobaria una selecció de vestits, accessoris, gravats i documents relatius a la sastreria (factures, manuscrits i tractats). La premsa destacà, com a peça preeminent, una capa brodada en or pertanyent al segle XVI.⁴⁴² Al col·leccionista també se li va demanar presidir el jurat de l'exposició “Filatelia en la moda”⁴⁴³, responsabilitat que desconeixem si va assumir.

Degut a aquesta exposició, i per la seva labor com a col·leccionista d'indumentària, un any després, el 1967, dins el marc de la novena edició del certamen, li fou atorgat el títol de Mestre Sastre Honorari o Sastre de Honor.⁴⁴⁴ L'entitat que li va fer entrega del

⁴³⁹ De Egara, José. “Tarrasa: la próxima Exposición Nacional de Tejidos Antiguos será una completa exhibición de telas guardadas en los museos españoles.” *La Vanguardia*, 15/09/1964 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1964/10/01/pagina-10/32678607/pdf.html?search=exposicion%20nacional%20de%20tejidos%20antiguos>] (Consulta 17 de juny de 2018).

⁴⁴⁰ Gracia Planas, Vicente. “La línea mundial para 1965 en Barcelona. Certamen Internacional de la Moda Masculina: los sastres europeos reunidos por primera vez en Barcelona.” *El Correo Catalán*, 28/01/1965.

⁴⁴¹ Anunci Certamen Internacional de la Moda Masculina. *La Vanguardia*, 14/01/1965 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1965/02/03/pagina-22/33542269/pdf.html?search=certamen%20internacional%20moda%20masculina>] (Consulta 17 de juny de 2018).

⁴⁴² Autor desconegut. “La moda masculina: la exposición industrial y la colección Rocamora, grandes atractivos del próximo Certamen Internacional.” *Hoja del Lunes*, 25/01/1965.

⁴⁴³ Carta escrita per Manuel Agustí Carreras, president del Comité Organitzador del Certamen Internacional de la Moda Masculina, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 29 de gener de 1965. FCPR.

⁴⁴⁴ Autor desconegut. “Presentación a la prensa del IX Certamen de la Moda Masculina.” *Diario de Barcelona*, 20/01/1967.

reconeixement fou la Sociedad Mutua de Maestros Sastres “La Confianza” (tot i que difereix segons la font consultada, podent ser també el Consejo Español de Sastres⁴⁴⁵).

Exposició de mitges amb motiu de la reunió del Comité Internacional de l’Elegance du Bas (Palau de les Nacions de Montjuïc, 28 de juny de 1965)

Barcelona va ser la ciutat escollida per a la reunió del Comité International de l’Elegance du Bas (traduït com a Comitè Internacional de l’Elegància de les Mitges), fundat el 1955 i que escollia el color de les mitges de cada temporada, rebent el tint el nom genèric d’“eurocolor”.⁴⁴⁶ Aquest comitè estava integrat per tretze països membres: Alemanya, Àustria, Bèlgica, Dinamarca, Finlàndia, França, Holanda, Itàlia, Anglaterra, Noruega, Suècia, Suïssa i Espanya. La reunió, en la qual es van tractar les novetats i les problemàtiques del sector, va ser presidida per Marcos Chacón, president del Sindicato Nacional Textil i Federico Marimón, president del Grupo Nacional de Fabricantes de Medias.⁴⁴⁷ Un cop finalitzada, es va procedir a inaugurar una exposició monogràfica de mitges dels segles XVII a XIX [FIG. 55], totes prestades per Manuel Rocamora, el qual assistí a l’acte i donà les explicacions pertinents a la resta de convidats. Es tractava de la seva recopilació sencera de mitges, que aleshores sumava els 150 parells. El propi col·leccionista declarà a la premsa que s’havia sorprès al comptar tots els seus exemplars, ja que no imaginava tenir-ne tants. Cada cop que li feien alguna qüestió sobre la seva col·lecció, com en una entrevista amb la periodista María Luisa Antem, repetia: “*Mía no, sino de usted y de todos los barceloneses, puesto que he hecho donación de mis colecciones a la ciudad*”⁴⁴⁸, i prosseguia explicant que la seva col·lecció d’indumentària estava destinada al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada, el qual necessitaria acondicionament per a tal propòsit. En la mateixa entrevista també va manifestar que preferia no esmentar on va trobar les mitges ni l’esforç econòmic que li va representar, ja que segons ell, aquests aspectes formaven part del joc. Igualment s’expressava amb joia parlant de les peces que guardava a casa

⁴⁴⁵ Autor desconegut. “Don Manuel Rocamora: enamorado del vestido y sastre de honor.” *Línea Masculina, Revista del Bien Vestir* 10 (1967): 42-43. Pàg. 43.

⁴⁴⁶ Comín, María Pilar. “Las medias, el algodón y Salvador Dalí: en el pasado mes de junio hubo variadas e interesantes manifestaciones de moda.” *La Vanguardia*, 04/07/1965 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1965/07/04/pagina-46/33557797/pdf.html?search=medias>] (Consulta 21 de juny de 2018).

⁴⁴⁷ Autor desconegut. “Reunión del Comité Internacional de la Elegancia de las Medias.” *La Vanguardia*, 29/06/1965 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1965/07/04/pagina-25/33556556/pdf.html?search=medias>] (Consulta 21 de juny de 2018).

⁴⁴⁸ Antem, María Luisa. “Medias con alegoría en la colección Rocamora.” *TeleXprés*, 28/06/1965.

seva: “*Veo tantas y tan variadas cosas –muñecas, tazas, abanicos, guantes, pisapapeles, zapatos, cuadros, libros...–, que casi me da vértigo. Personalmente quisiera tener muchas horas para ir descubriendo todas, y cada una, de las curiosidades que materialmente invaden distintas piezas de la casa.*”

Posteriorment es va celebrar un sopar al restaurant Font del Lleó, del qual no es té constància que hi assistís Rocamora, amb una desfilada de models del dissenyador Pedro Rovira.

“Exposición de chalecos y tirantes de la Colección Rocamora de Indumentaria” dins el “XI Certamen de la Moda Masculina y II Gala de la Moda Mediterránea” (Sala d’exposicions de la Delegación Provincial de Sindicatos, del 4 al 7 de febrer de 1969)

Catàleg: Consejo Español de Sastres. Sindicato Nacional Textil (ed.) *Exposición de chalecos y tirantes de la Colección Rocamora de Indumentaria con motivo del 11º Certamen de la Moda Masculina*. Barcelona: Grafisa, 1969.

Organitzat pel Consejo Nacional de Sastres, el certamen tingué lloc entre els dies 4 i 7 de febrer. La seva voluntat era marcadament nacional, amb l’objectiu que els sastres vinguts d’arreu d’Espanya coneguessin les novetats anuals en teixits i moda.⁴⁴⁹

En aquesta edició, la col·laboració de Manuel Rocamora es traduí en una exposició monogràfica d’armilles i tirants visitable durant els dies del certamen. Es va situar a la planta baixa de la Delegación Provincial de Sindicatos juntament amb les exposicions de novetats industrials i de complements masculins. Dins de vitrines cedides pel Museu d’Història de Barcelona⁴⁵⁰, es presentaren 39 armilles (tres d’elles de *majos*) dels segles XVII, XVIII i XIX, juntament amb set tirants dels segles XVIII i XIX; és a dir, 46 peces en total.⁴⁵¹ Formava part d’un conjunt d’exposicions amb les quals compartia espai, com per exemple “La moda a través de la filatelia”. Cal assenyalar que aleshores la col·lecció d’indumentària del personatge ja era propietat de l’Ajuntament de Barcelona i estava pendent de ser instal·lada al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada.

⁴⁴⁹ Autor desconegut. “Inauguración del XI Certamen de la Moda Masculina.” *El Noticiero Universal*, 04/02/1969.

⁴⁵⁰ Còpia de carta escrita per Manuel Agustí Carreras i dirigida a Joan Ainaud de Lasarte. Barcelona, 23 de gener de 1969. AFCPR.

⁴⁵¹ Consejo Español de Sastres. Sindicato Nacional Textil. *Exposición de chalecos y tirantes de la Colección Rocamora de Indumentaria con motivo del 11º Certamen de la Moda Masculina*. Barcelona: Grafisa, 1969.

2.3.2. Altres col·leccions

“Primera exposició Els XII” (Galeries Laietanes, gener de 1928)

Catàleg: Galeries Laietanes. *Els XII. Primera exposició*. Barcelona: Tipografia Occitània, 1928.

Els XII eren una associació bibliòfila creada l'any 1927, de la qual va formar part Rocamora. Entre les seves activitats es comptaven les visites a les biblioteques dels membres i aquesta exposició, que fou l'única que convocaren. Gràcies al catàleg que es va imprimir, es coneix que la mostra estava dividida en dotze parts i va constar de 360 peces. El dotze era un número amb gran contingut simbòlic dins l'associació, ja que a part de prendre aquest nom, també correspon a la quantitat de membres. En aquest cas, cada soci exposà dins la seva part corresponent, totes elles relacionades amb la bibliofília, que enumerarem tot seguit:

1. Indumentària, almanacs i quadres: comtessa de Vilardaga.
2. Estampes religioses: Àngels Perpinyà.
3. Història de Catalunya: Doménec de Guzman Carles-Tolrà.
4. Relotgeria: Josep Mª Carles-Tolrà.
5. Relligadures antigues: Lluís Escofet Cots.
6. Imitacions de Jesucrist: Epifani de Fortuny.
7. Llibre modern: Gustau Gili Roig.
8. Miniatura oriental i llibres moderns que l'imiten: Albert Lleó.
9. Relligadures modernes: Ramon Miquel Planas.
10. Goigs, estampes i altres fulles soltes: Salvador Roca Ballber.
11. Targetes de visita i gravats referents a Barcelona: Manuel Rocamora. Exposà les seves obres amb els números 325 fins a 345. De les targetes de visita, resulta difícil precisat-ne el nombre total ja que estan agrupades en quatre categories: espanyoles, franceses i italianes dels segles XVIII i XIX i belgues del segle XIX. Pel que fa als gravats, en presentà 17 exemplars.
12. Miscel·lània: Leonci Soler March.⁴⁵²

Com veiem, Rocamora seleccionà targetes de visita i gravats referents a Barcelona, i no indumentària, que ja era exposada per la comtessa de Vilardaga. Es podria pensar que,

⁴⁵² Galeries Laietanes. *Els XII. Primera exposició*. Barcelona: Tipografia Occitània, 1928. Pàg. s/n.

en aquella època, Rocamora li dedicava la mateixa atenció a la indumentària que a la resta de col·leccions. Aquesta decisió no va estar exempta d'una certa controvèrsia que es reflectí en la premsa, dubitativa en un principi pels ítems presentats però reconeixent el seu valor, sobretot pel que fa a les targetes de visita: *“Manuel Rocamora ha exposat una col·lecció de targetes de visita i una altra de gravats referents a Barcelona. L’anunci de la primera podia semblar – i ho semblà a molts – una banalitat; però en veure-la exposada s’imposava una rectificació. Ens sembla senzilla una targeta de les que correntment usem, i ho és, en efecte. Doncs bé, per arribar a aquesta senzillesa ha calgut passar per moltes complicacions. Si això no fos una lliçó, hi ha a més a més tota una curiosa història dels costums que ressurt d’una col·lecció de targetes de visites, un índex de l’esperit de les diverses èpoques, vistent en els temes de les targetes il·lustrades.”*⁴⁵³

En un altre exemple, veiem que tot i elogiar les peces exposades, s’opinava que tenia altres col·leccions més valuoses: *“No creemos que exista una más abundante colección de tarjetas de visita españolas, francesas, italianas y belgas. Es indudable que tiene el máximo interés la valiosa colección de grabados referentes a nuestra ciudad condal; pero con ser todo ello de gran valor, no llegan a tenerlo tanto como las diversas colecciones que atesora el señor Rocamora en su estudio de la calle de Montcada. ¡Qué riqueza en guantes, vestidos, zapatos, ligas, redecillas e indumentaria diversa! ¡Qué de grabados, vidrios, cerámica!...”*⁴⁵⁴

“I Saló Mirador: cent anys de retrat femení en la pintura catalana, 1830-1930” (Galeries Laietanes, del 15 al 29 d’abril de 1933)

Catàleg: Galeries Laietanes. *I Saló Mirador: cent anys de retrat femení en la pintura catalana, 1830-1930*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1933.

Dita retrospectiva de pintura catalana es celebrà a les Galeries Laietanes, en el seu local del carrer Corts Catalanes número 613. En el pròleg del seu catàleg s’expliquen les motivacions que van portar a organitzar aquesta exposició: *“De 1830 a 1930, hem procurat reunir una sèrie de retrats femenins catalans. No tant com les peces de més gran qualitat estètica, hem recercat les més representatives i evocadores. Hem volgut*

⁴⁵³ Cabot, Just. “Els XII.” *La Nova Revista* 15 (1928): 255-263. Pàgs. 259-260.

⁴⁵⁴ Serra Boldú, Valerio. “Una obra estimulante: la exposició bibliogràfica d’«Els XII».” *La Vanguardia*, 01/02/1928.

posar davant els ulls del públic un panorama vivent de la societat catalana durant aquest interessant període de la seva història que va des dels inicis del nostre retrobament nacional [referint-se al moviment cultural de La Renaixença] fins al temps actual.”⁴⁵⁵ Per assolir aquesta vocació de tota una època, es va veure oportú limitar la mostra als retrats femenins, sense incloure’n cap de masculí, perquè es considerava que la dona era més un producte dels seus temps: “l’evocació d’una societat, d’una època, d’un ambient determinat, amb els seus capritxos i les seves manies, el seus gustos i les seves aficions, sempre ens serà més viva i més suggestiva per mitjà d’un retrat de dona que a través d’un retrat d’home.”⁴⁵⁶

L’exhibició va comptar amb una bona acollida de la premsa, tal i com es pot constatar: “De feliz iniciativa merece calificarse la organización del «I Salón Mirador», que tiende a evocar cien años de retrato femenino en la pintura catalana. Esa retrospectiva abunda en sugerencias y es elocuente manifestación, dentro de un género pictórico, de la evolución sufrida por dicha arte en nuestro país. De los retratos de Claudio Lorenzale a los de Ricardo Canals hay mucho camino recorrido, y entre unos y otros quedan, como representativos de sendos períodos, los de Antonio Caba, de una ciencia reposada y magnífica, y los de Ramón Casas, de una distinción sin empaque. Y entre esos, una serie de obras de autores, cuyo nombre apenas sonó en los oídos de la presente generación [...]”⁴⁵⁷

Rocamora prestà un oli sobre tela de 1894, un retrat femení titulat *Senyora de Raimon Casellas* de Lluís Graner corresponent a l’any 1894⁴⁵⁸. A part de Lluís Graner, altres autors de renom representats van ser Antoni Caba, Francesc Miralles, Ramon Casas, Santiago Rusiñol, Joaquim Vayreda, Fèlix Mestres, Ramon Martí i Alsina, Francesc Masriera, Claudio Lorenzale o Lluïsa Vidal, entre d’altres, i també es va comptar amb un nombre reduït de composicions anònimes.

⁴⁵⁵ Galeries Laietanes. *I Saló Mirador: cent anys de retrat femení en la pintura catalana, 1830-1930*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1933. Pàg. 8.

⁴⁵⁶ Galeries Laietanes. *Op. cit.*, 1933, pàg. 8.

⁴⁵⁷ Autor desconegut. “Arte y artistas: exposiciones.” *La Vanguardia*, 23/04/1933 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1933/04/23/pagina-4/33173517/pdf.html?search=cien%20a%C3%B1os%20de%20retrato%20femenino%20e>] (Consulta 20 de juliol de 2018).

⁴⁵⁸ Galeries Laietanes. *Op. cit.*, 1933, pàg. 25.

“Exposición de Recuerdos sentimentales y artísticos de 1888” (Galerías d’art Domingo, del 31 d’octubre al 30 de noviembre de 1940)

Mostra commemorativa de l’“Exposició Universal de Barcelona” que es celebrà entre el 8 d’abril i el 9 de desembre de l’any 1888. Entre els prestadors hi ha Rocamora però només s’al·ludeix a l’aportació d’objectes i fotografies sense més especificacions.⁴⁵⁹

“Exposició de Ceràmica Antiga Espanyola” (Palau de la Virreina, del 3 al 30 de juny de 1942)

Catàleg: Bofill, Francisco de P. *Cerámica española: catálogo de la exposición organizada por “Amigos de los Museos” en el Palacio de la Virreina de Barcelona, 1942*. Barcelona: Selectas, 1942.

Aquesta mostra és organitzada pels Amics dels Museus i concretament per Manuel Rocamora, Alexandre Soler i March i Josep Salvà, dirigits per Josep Valenciano. S’agrupen 398 peces en tres àrees: ceràmica medieval espanyola fins al segle XVI, ceràmica catalano-aragonesa dels segles XVII i XVIII i ceràmica castellana popular, juntament amb una col·lecció de piques d’aigua beneïda. Tal i com constata Francisco de P. Bofill al catàleg: “*Nuestra idea, pues, es la de dar, aunque en forma resumida, un repertorio iconográfico de las principales fabricaciones de la loza en España.*”⁴⁶⁰

És destacable la col·laboració amb el Museu d’Art de Catalunya, que cedeix algunes peces, entre elles part de la col·lecció Plandiura⁴⁶¹; però també ressaltem els préstecs de col·leccionistes particulars, entre ells Rocamora, a l’igual que de Miquel Mateu, Josep Valenciano, Josep Moragas, Juan Burbano, Antonio Par, Josep Maria Roviralta, Alfons Macaya o Josep Maria Bertran i Musitu, entre d’altres.⁴⁶²

Concretament, Manuel Rocamora va deixar vuit elements: una font policroma de la primera època d’Alcora (segle XVIII); dues figures de la segona època d’Alcora en

⁴⁵⁹ Fulletó “Exposición de Recuerdos sentimentales y artísticos de 1888” de les Galeries d’art Domingo. Barcelona, 1940. FCPR.

⁴⁶⁰ Bofill, Francisco de P. *Cerámica española: catálogo de la exposición organizada por “Amigos de los Museos” en el Palacio de la Virreina de Barcelona, 1942*. Barcelona: Selectas, 1942. Pàg. 13.

⁴⁶¹ Serra Dalmases, Fausto (dir.) *Op. cit.*, 2003. Pàg. 27.

⁴⁶² Autor desconegut. “Brillante inauguración de la Exposición de Cerámica antigua española, en el Palacio de la Virreina.” *El Noticiero Universal*, 04/06/1942.

porcellana monocroma, titulades *L'hivern* i *La primavera* (segle XVIII); i un servei de te de cinc peces del Buen Retiro (segle XIX).⁴⁶³

“Exposición de Encuadernaciones y Libros ilustrados españoles de 1750 a 1850” (Palau de la Virreina, 15 de desembre de 1943 i 15 de gener de 1944)

Catàleg: Asociación de Bibliófilos de Barcelona. *Exposición de Encuadernaciones y Libros ilustrados españoles de 1750 a 1850: Palacio de la Virreina, del 15 de diciembre de 1943 al 15 de enero de 1944*. Barcelona: Asociación de Bibliófilos de Barcelona, 1943.

En ocasió d'aquesta mostra, Manuel Rocamora va aportar un manuscrit de mitjans del segle XIX que portava com a títol *A. S. A. R. el Smo. S. Ynfante D. Francisco de Asís María. Los Fundadores de la Sociedad Anónima La Previsora*. Són els estatuts i el reglament de La Previsora, Sociedad Anónima de Monte-Pío, Subsistencias y Servicios Militares. En aquest moment, Rocamora encara no formava part de l'Associació de Bibliòfils de Barcelona, doncs no va ser soci fins el juny de 1944.

“Exposición de la Heráldica en el Arte” (Biblioteca Nacional de Madrid, de maig a juny de 1945)

Catàlegs: Sociedad Española de Amigos del Arte. *Exposición de la Heráldica en el Arte: catálogo-guía, Madrid, mayo-junio 1945*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte, 1945; i Miguel Lasso de la Vega i López de Tejada, marquès del Saltillo. *Catálogo de la exposición de la heráldica en el arte*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte, 1947.

Com era el seu costum, la Sociedad Española de Amigos del Arte proposava una gran exposició anual celebrada a la Biblioteca Nacional de Madrid. En aquesta ocasió, seria la primera mostra organitzada un cop recuperat el seu local a la Biblioteca Nacional⁴⁶⁴, que van haver d'abandonar amb motiu del conflicte bèl·lic de la Guerra Civil. S'iniciaria així una tercera etapa que, segons Prudencio Mateos Pérez, estaria marcada per la lenta decadència de la societat, que no es va saber adaptar als nous temps ni

⁴⁶³ Bofill, Francisco de P. *Op. cit.*, 1942, pàgs 132, 134 i 140.

⁴⁶⁴ Hueso Rolland, Francisco. “Heráldica en el Arte.” *Arte Español* tom 16, vol. 29, núm. 3 (1945): 77-79 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [https://ddd.uab.cat/pub/artespSEAA/artespSEAA_a1945v29t16n3.pdf] (Consulta 15 de juliol de 2018). Pàg. 77.

tampoc competir amb altres institucions artístiques, a més de patir constants intromissions de l'Estat.⁴⁶⁵ En aquesta etapa és quan constatem la participació de Manuel Rocamora, en l'exposició de la qual parlem i en la posterior "Exposición del Teatro en España", ocorreguda l'any 1948.

En aquesta exhibició, es va donar preeminència a l'heràldica des d'un punt de vista artísticodecoratiu, tal i com s'explicava en el butlletí de la institució: *"Debe hacerse constar que ha sido deseo de la Comisión organizadora el dar a este tema un aspecto eminentemente artístico y decorativo, que entra de lleno en las artes decorativas industriales nacionales, sin tratar para ello de la significación que la heráldica pueda tener desde otros puntos de vista. En efecto, este último aspecto, es decir, la manifestación por medio de signos, lemas, figuras y demás elementos que componen la ciencia heráldica, tiene una gran importancia en cuanto representa un a tradición familiar, continuada a través de los siglos y representada por linajes y apellidos expresados por todos esos signos convencionales, en cuanto cada uno evoca un apellido, hechos notables de tradición histórica de un valor nacional; pero eso es otro aspecto del tema, del cual se ha apartado la Exposición en sí misma."*⁴⁶⁶

Lògicament, totes les peces presentades disposen de motius heràldics de diversos llinatges nobles espanyols. Hi havia tres sales de recreació del seu *modus vivendi*: un saló decorat amb rebosters heràldics de la Casa de Albuquerque, armadures, butaques i bancs llavorats i brodats amb les armes de dita casa; una habitació amb el dosser del cardenal de Cueva de Bedmar, amb les seves armes brodades; i, finalment, un menjador romàntic, amb mobles d'època, l'autorretrat del Duc de Rivas i la vaixel·la disposada a punt de servir. En la resta d'espais s'hi van exposar tapissos de diverses cases, sense criteris cronològics, a més de quadres, llibres i arbres genealògics, juntament amb vitrines amb que contenien peces de petites dimensions, més relatives a la vida quotidiana de les famílies, com és el cas de les vaixelles, entre d'altres objectes.⁴⁶⁷

Mentre es preparava l'exposició, Manuel Rocamora va rebre una missiva del marquès de Valdeiglesias, que formava part de la Comissió Organitzadora, demanant-li que prestés el seu Llibre de Teixidors i altres objectes amb símbols heràldics que ell

⁴⁶⁵ Mateos Pérez, Prudencio. *Op. cit.*, 1987, pàg. 73.

⁴⁶⁶ Hueso Rolland, Francisco. *Op. cit.*, 1945, pàg. 77.

⁴⁶⁷ Hueso Rolland, Francisco. *Op. cit.*, 1945, pàgs. 78-79.

considerés oportuns.⁴⁶⁸ No obstant, el col·leccionista es decidí a prestar un únic ítem de la seva col·lecció, que era aquest Llibre de Teixidors, consistent en un mostrari d'un teixidor barceloní amb galons heràldics, situat a la sisena sala.⁴⁶⁹

“Exposició de pintures d’Antoni Caba i Francesc Miralles” (Galeries Laietanes, 1947)

Catàleg: Junyer Vidal, Carlos i Güell i López, Eusebi. *Antonio Caba (1838-1907), Francisco Miralles (1848-1901)*. Barcelona: Amigos de los Museos, 1947.

Organitzada pels Amics dels Museus, aquesta exposició mostrà 76 pintures d’Antoni Caba (1837-1907) i 69 de Francesc Miralles (1848-1901), 145 obres en total que formaren un gruix important de la trajectòria d’ambdós artistes. Dos pintors que, malgrat pertànyer a la mateixa època, eren oposats, ja que Caba representava a l’academicisme ortodox i Miralles era proper a una corrent més costumista. En aquesta ocasió, els Amics dels Museus comptaren amb la col·laboració de l’Ajuntament de Barcelona i diverses institucions que prestaren obra, aquestes són l’Il·lustre Col·legi d’Advocats de Barcelona, el Cercle del Liceu, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, el Museu d’Art Modern i el Museu de l’Empordà de Figueres. Altres préstecs vingueren dels familiars dels artistes i de particulars, com Manuel Rocamora, que formà part de la comissió organitzadora de l’exposició juntament amb Joan Andreu Miralles, Ferran Benet Rasbó, Antonio de P. Caba i Buxó, Luis Monreal Tejada i Carles Pellicer.⁴⁷⁰

El col·leccionista posseïa varies pintures dels artistes. D’Antoni Caba tenia un retrat de petites dimensions de la nena Carmen Juncadella Robert amb un llaç blau als cabells, titulat *Retrat de la senyoreta Juncadella*⁴⁷¹ i un retrat d’un senyor, possiblement atribuït. De Francesc Miralles disposava de dues obres: *Retrat masculí* (c. 1876), on apareix un senyor no identificat amb cabell i barba gris; i *El Sant Viàtic* (c. 1895), una escena ocorreguda davant el Palau Reial de Madrid on la reina Maria Cristina baixa d’un cotxe per oferir-lo al sacerdot portador del Sant Viàtic, mentre el rei Alfons XIII nen

⁴⁶⁸ Carta dirigida a Manuel Rocamora i escrita pel marquès de Valdeiglesias, integrant de la Comissió Organitzadora de la Sociedad Española de Amigos del Arte. Madrid, 2 d’abril de 1945. FCPR.

⁴⁶⁹ Sociedad Española de Amigos del Arte. *Exposición de la Heráldica en el Arte: catálogo-guía, Madrid, mayo-junio 1945*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte, 1945 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/75034?ln=ca>] (Consulta 16 de juliol de 2018). Pàg. 69.

⁴⁷⁰ Autor desconegut. “Inauguración de la exposición de la obra de Antonio Caba y Francisco Miralles. Asisten al acto nuestras primeras autoridades.” *El Correo Catalán*, 06/04/1947.

⁴⁷¹ Al revers apareix escrit a la tela, amb lletra de Manuel Rocamora, el títol del quadre, la data de compra (15 de març de 1949), el preu (525 pessetes) i el venedor (el fill de l’artista).

s'agenolla en un lateral.⁴⁷² Com a anècdota, aquesta darrera pintura fou adquirida pel seu pare, Marcos Rocamora.⁴⁷³ Va deixar totes les pintures que hem esmentat a excepció del retrat masculí que estava atribuït a Caba. Són, per tant, tres pintures, una de Caba i les dues restants de Miralles. Esmentem que tant el *Retrat de la senyoreta Juncadella* de Caba com *El sant Viàtic* de Miralles van figurar al catàleg, mentre que el *Retrat masculí* de Miralles es presentà fora de catàleg.⁴⁷⁴

“III Exposición de Miniaturas Navales” (Foment de les Arts Decoratives, del 9 al 23 de març de 1947)

Es tracta d'una exposició celebrada anualment, la primera edició de la qual correspon a l'any 1944, però que es tingui constància, Rocamora hi participà per primer cop en la tercera. Fou organitzada per l'Agrupación de Miniaturistas Navales, associació fundada el 1942 per perseguir el foment i la divulgació de les miniatures navals. Forma part del Foment de les Arts Decoratives, per tant, les seves exposicions tindran lloc al local de la cúpula del teatre Coliseum. Aquesta sala, inaugurada el 1936 per Lluís Companys, va ser usada fins el 1971, quan la institució es traslladà al carrer Brusi número 45. L'objectiu era mostrar miniatures navals efectuades per modelistes junt amb peces més destacades provinents de col·leccions particulars. En el cas que ens ocupa, Rocamora hi col·laborà amb un mascaró del segle XVIII.⁴⁷⁵

“IV Exposición de Miniaturas Navales” (Foment de les Arts Decoratives, maig de del 16 al 30 de maig de 1948)

Catàleg: Fomento de las Artes Decorativas. *IV exposición de miniaturas navales 1948*. Barcelona: Seix Barral, 1948.

Manuel Rocamora va intervenir, que coneguem, en una segona ocasió en les exposicions de miniatures navals a càrrec del Foment de les Arts Decoratives. Aquest

⁴⁷² Junyer Vidal, Carlos i Güell i López, Eusebi. *Antonio Caba (1838-1907), Francisco Miralles (1848-1901)*. Barcelona: Amigos de los Museos, 1947. Pàg. s/n.

⁴⁷³ Santos Torroella, Rafael. *Francisco Miralles 1848-1901*. Barcelona: RM, 1974. Pàg. 199.

⁴⁷⁴ Amigos de los Museos. *Antonio Caba (1838-1907), Francisco Miralles (1848-1901)*. *Catálogo de la Exposición organizada bajo el patronato de la Dirección General de Bellas Artes. Galerías Layetanas. Barcelona, abril de 1947*. Barcelona: Rubiralta, 1947. Pàg. s/n.

⁴⁷⁵ Fulletó de la III Exposició de Miniatures Navals organitzada pel Foment de les Arts Decoratives. Barcelona, del 9 al 23 de març de 1947. FCPR.

cop, novament va prestar una sola peça, que és un mascaró amb figura mitològica de principis del segle XIX.⁴⁷⁶ A part, va rebre una medalla per la seva col·laboració.

“Exposición del Teatro en España” (Biblioteca Nacional de Madrid, juny de 1948)

Catàleg: Sociedad Española de Amigos del Arte. *El Teatro en España: catálogo-guía, junio 1948*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte, 1948.

L'exposició que ens ocupa va ser patrocinada pel Ministerio de Educación Nacional i organitzada per la Sociedad de Amigos del Arte, una entitat de caràcter privat creada l'any 1909 a Madrid per iniciativa de Trinidad von Scholtz-Hermensdorff, duquesa de Parcent, que l'any 1925 també va ser impulsora de l'“Exposición del Traje Regional”, ressenyada anteriorment i la primera on Rocamora hi prestà indumentària. Amb la creació de la Sociedad de Amigos del Arte, l'objectiu de la duquesa va ser difondre el passat artístic espanyol amb la col·laboració de l'aristocràcia i la burgesia de Madrid i la resta de l'estat espanyol, així com artistes i estudiosos de l'art, que s'uniren a l'entitat.⁴⁷⁷ Les activitats desenvolupades van ser múltiples, com organitzar exposicions periòdiques d'art i editar catàlegs il·lustrats i la *Revista Española de Arte* (posteriorment dita *Arte Español*), entre moltes altres, fins al cessament de les seves activitats l'any 1969. Pel que fa a les exposicions, estaven dividides en dues categories, tractant-se de les anuals i les de galeria o menors.

L'“Exposición del Teatro en España” va ser de les anuals, que eren les que revestien més importància, editant-se un complet catàleg (en aquest cas, titulat *El Teatro en España: catálogo-guía, junio 1948*). Es va celebrar a l'actual sala Ramón Carande de la Biblioteca Nacional, seu de la Sociedad de Amigos del Arte, on s'hi portaren a terme la gran majoria de les exposicions. En aquest cas, es va pretendre un ambiciós projecte que comprenia la totalitat de la història del teatre espanyol, malgrat algunes llacunes, i respectant, en la mesura del possible, un ordre cronològic.⁴⁷⁸

⁴⁷⁶ Fomento de las Artes Decorativas. *IV exposición de miniaturas navales 1948*. Barcelona: Seix Barral, 1948. Pàg. s/n.

⁴⁷⁷ Mateos Pérez, Prudencio. “La Sociedad Española de Amigos del Arte.” *Villa de Madrid* 94 (1987): 70-86 a Biblioteca Digital Memoria de Madrid [http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=19288&num_id=6&num_total=7] (Consulta 14 de juliol de 2018). Pàg. 71.

⁴⁷⁸ Morales Díaz, José. “Exposición de El Teatro en España.” *Arte Español* tom 17 vol. 32, núm. 1-2 (1948): 78-82 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [https://ddd.uab.cat/pub/artespSEAA/artespSEAA_a1948v32t17n3.pdf] (Consulta 15 de juliol de 2018). Pàg. 78.

La primera sala estava dedicada als anys de dominació romana de la Península, del 218 aC fins al 409 dC; la segona sala presentava el període teatral des del segle XIII al XVIII; la tercera exposava teatrins i ressaltava el valor dels figurinistes; la quarta estava ocupada per maniquins amb vestits projectats per Cortezo, Burgos, Viudes i Comba; mentre que a la cinquena estança hi havia esbossos d'Apel·les Mestres, Labarta, Carbonell, Juan i Manuel Comba, Brunet, Soler i Rovirosa, entre d'altres, juntament amb aparells simuladors de vent i de pluja inventats per Pedro Navarro el 1570 i perfeccionats per José Mayquez el 1870. Pel que fa a la sisena i setena sala, es disposaren retrats d'actors en pintures i gravats.⁴⁷⁹

Els expositors varen ser institucions de renom com la Real Academia Española, el Museo del Prado, el Museo Romántico o la Biblioteca Nacional, entre d'altres, i particulars com el duc d'Alba, Vicente Castañeda (col·leccionista amb el qual Rocamora mantingué correspondència), Arturo Sedó o Manuel Rocamora, per citar tan sols uns quants noms. Pel que fa a Manuel Rocamora, hi col·laborà prestant diverses peces. Malgrat que una epístola d'agraïment signada per Francisco Marín, secretari de la Sociedad de Amigos del Arte, afirmi que el col·leccionista prestés cinc documents (sense aportar cap dada sobre els mateixos)⁴⁸⁰, el cert és que en el catàleg només consta el préstec de tres documents, tots ells situats a la tercera sala (que, com recordarem, estava majoritàriament dedicada a teatrins i figurinistes). Es tracta de tres rebuts d'abonament a diversos teatres. El primer, del teatre Romea de Barcelona (any 1869); el segon, del teatre del Cercle Mallorquí (any 1858); i el darrer, un abonament de cinquanta dies a una llotja del teatre de Bilbao, a favor del duc d'Alagón (22 de setembre de 1821).⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Morales Díaz, José. *Op. cit.*, 1948, pàg. 81.

⁴⁸⁰ Carta dirigida a Manuel Rocamora i escrita per Francisco Martín, secretari administratiu de la Sociedad de Amigos del Arte. Madrid, 26 de juliol de 1948. FCPR.

⁴⁸¹ Sociedad Española de Amigos del Arte. *El Teatro en España: catálogo-guía, junio 1948*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte, 1948 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/189395?ln=ca>] (Consulta 15 de juliol de 2018). Pàgs. 37, 40 i 41.

“Exposición monográfica de la Muñeca antigua y moderna” (Cúpula del Coliseum, seu del Foment de les Arts Decoratives, del 8 al 28 de desembre de 1948⁴⁸²)

Aquesta mostra, inaugurada el 8 de desembre, va ser concebuda pel Foment de les Arts Decoratives, i per tant ubicada a la seva seu, que era la cúpula del Coliseum. Amb un mes d’antelació, es demana al col·leccionista que presti les peces que ell consideri més interessants.⁴⁸³ Es desconeix quines obres va prestar i la quantitat.

“Exposición Concurso de la Santa Cena” (Cercle Artístic de Sant Lluç, març de 1952)

En aquesta exhibició, el col·leccionista prestà una pintura de Lluís Graner, *Senyora de Raimon Casellas* (1894), que havia estat exposada anteriorment al “I Saló Mirador” de les Galeries Laietanes, entre el 15 i el 29 d’abril de 1933.

“Exposición de Juguetes Antiguos” (Palau de la Virreina, del 23 de desembre de 1954 al febrer de 1955)

Aquesta mostra, portada a terme pels Amics dels Museus en col·laboració amb l’Ajuntament de Barcelona, parteix d’una idea de Joaquim Folch i Torres, el qual integrà la comissió organitzadora juntament amb Manuel Rocamora, Maria Junyent, Joan Ainaud de Lasarte, Joaquim Renart, Frederic Marès i Camilo Bas. Els col·leccionistes prestadors, alguns integrats dins la comissió com Rocamora, van ser “*la señora de Armengol [Maria Junyent], la señorita Lola Anglada, los señores Marés, Folch Renart, Bas y Bofill.*”⁴⁸⁴ Rocamora va prestar nines, autòmats i una carrossa de fusta policromada, i va atendre a la premsa explicant que el criteri d’admissió va ser estricta, acceptant només peces d’alt valor artístic i popular, a més de remarcar que la importància de dita exposició és salvar aquests objectes que, quan queden en desús, són confinats a golfes i trasters o bé llençats.⁴⁸⁵

La inauguració de la mostra quedà fixada pel 23 de desembre a les set de la tarda, mentre que com a activitat complementària, celebrada el 29 del mateix mes, Lluís

⁴⁸² Autor desconegut. “En el Fomento de las Artes Decorativas.” *La Vanguardia*, 02/10/1948 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1949/01/04/pagina-13/34371292/pdf.html?search=exposicion%20mu%C3%B1eca%20antigua>] (Consulta 21 de juny de 2018).

⁴⁸³ Carta dirigida a Manuel Rocamora des del Foment de les Arts Decoratives. Barcelona, 9 de novembre de 1948. FCPR.

⁴⁸⁴ Cortés, Juan. “La Exposición de juguetes antiguos en la Virreina.” *La Vanguardia*, 28/12/1954 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1954/12/23/pagina-12/32794584/pdf.html?search=exposicion%20juguetes%20antiguos>] (Consulta 22 de juny de 2018).

⁴⁸⁵ Font Espina, J. “Congreso de muñecas.” *Garbo*, data desconeguda [1955].

Monreal Tejada pronunciaria una conferència titulada “Los primeros juguetes mecánicos: los autómatas” [FIG. 57]. Es clausuraria el mes de febrer del 1955 amb un gran èxit de públic, majoritàriament de gent gran que acudia a rememorar la seva infància i no pas infants de l'època, anècdota àmpliament reproduïda a la premsa i en una vinyeta humorística del caricaturista Cesc.⁴⁸⁶

Es reuniren entre 250⁴⁸⁷ i 500⁴⁸⁸ exemplars des de l'època grega i romana fins a 1900 (a excepció de l'Edat Mitjana, per l'escassetat de joguines conservades), pertanyent la majoria dels exemplars als segles XVII, XVIII i XIX, amb un especial predomini de peces d'època romàntica. Majoritàriament hi havia nines, però també joguines de tot tipus com autòmats, teatrins, cotxes, trens, mobles en miniatura, jocs de taula, soldadets de plom, llanternes, sonalls, etc. No obstant, l'estrella de l'exposició era una vitrina situada al centre del saló principal, amb joguines ibèriques, gregues i romanes prestades pels museus arqueològics d'Albacete, Barcelona i Girona: *“preciosa es la aportación del primero, de cinco muñecas romanas, una de ellas de ámbar y las restantes de marfil, con dos copitas de bronce y una pequeña fuente de vidrio que fueron halladas en la tumba de una niña en la necrópolis de Ontur (Albacete). De nuestra región, son curiosísimas las muñecas de barro cocido procedentes de Ampurias.”*⁴⁸⁹

Reproduïm a continuació el text del fulletó emès per la junta directiva dels Amics dels Museus, en el qual s'expliquen les motivacions i el desenvolupament de la mostra:

“Recogiendo una seductora sugerencia, la Junta Directiva tomó el acuerdo de organizar una EXPOSICIÓN DE JUGUETES ANTIGUOS. En consecuencia, nos proponemos obsequiar a nuestros consocios, y a la Ciudad entera, con este regalo de la más pura ilusión. Y decimos de la más pura ilusión porque nos damos perfecta cuenta de que este nuevo conjunto, más que por el valor intrínseco o excepcionalmente artístico de los objetos reunidos, tendrá un valor sentimental. Valor que vendrá

⁴⁸⁶ Del Castillo, Alberto. “Una entrañable exposición de juguetes antiguos.” *Diario de Barcelona*, 12/01/1955.

⁴⁸⁷ Autor desconegut. “Juguetes de antaño.” *La Vanguardia*, 24/12/1954 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1954/12/23/pagina-20/32794522/pdf.html?search=exposicion%20juguetes%20antiguos>] (Consulta 22 de juny de 2018).

⁴⁸⁸ Serra de Dalmases, Fausto (dir.) *70 anys d'amics: 1933-2003*. Barcelona: Amics dels Museus de Catalunya, 2003. Pàg. 50.

⁴⁸⁹ Cortés, Juan. “La Exposición de juguetes antiguos en la Virreina.” *La Vanguardia*, 28/12/1954 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1954/12/23/pagina-12/32794584/pdf.html?search=exposicion%20juguetes%20antiguos>] (Consulta 22 de juny de 2018).

completado por la época escogida para su exhibición: de mediados de Diciembre hasta pasado Reyes, o sea el ciclo navideño tan propicio a la emoción.

Con el deseo de hacer bien las cosas ha sido nombrada una Comisión organizadora, que ya está preparando la exposición, la cual tendrá lugar en los salones del Palacio de la Virreina. La componen los consorcios siguientes: Dª María Junyent de Armengol, D. Joaquín Folch y Torres, D. Manuel Rocamora, D. Juan Ainaud de Lasarte y los directivos D. Joaquín Renart, D. Federico Marés y D. Camilo Bas.

*Rogamos a cuantos socios tengan o conozcan algún juguete antiguo, ya sea clasificado y exhibido debidamente en una colección, como guardado en la penumbra de la cómoda, baúl, armario o altillo caseros, lo comuniquen a la mayor brevedad a cualquier miembro de la Comisión citada o a nuestra Secretaría, a fin de que pueda ser revisado y estudiada la posibilidad de ser exhibido en la Exposición que preparamos.*⁴⁹⁰

“El Pessebre de Saló” (Cercle Artístic de Sant Lluç, del gener al 2 de febrer de 1954)

L'exhibició tingué lloc al que aleshores era el local del Cercle Artístic de Sant Lluç, situat al carrer del Pi número 16. Degut a la guerra i el posterior triomf franquista, del 1936 al 1951 l'entitat restà tancada degut a les seves motivacions catalanistes. La mostra de la qual parlem es celebrà en el tercer any de la seva reobertura, dins una etapa marcada per l'organització d'exposicions d'art religiós.⁴⁹¹

Rocamora hi prestà una sola obra, l'únic pessebre que posseïa, datat del segle XVIII: *“El belén (incompleto, a pesar de sus múltiples figurillas), de vidrio soplado y policromado de la Colección Manuel Rocamora, que es un prodigio de arte y espontaneidad navideña. Procede de Neuveros (Francia) y es rarísimo ejemplar del siglo XVIII.”*⁴⁹² Com a fet curiós, esmentar que aquesta peça no formà part de l'exposició des dels seus inicis, sinó que fou una aportació posterior, en veure Rocamora l'èxit de la mostra. El seu exemple fou imitat per altres persones, i així s'afegiren pessebres pertanyents a les col·leccions Armengol, Joan Prats, Puiggrós-Modolell i Pàmies, entre d'altres. De fet, l'exposició es veia augmentada cada dia amb

⁴⁹⁰ Circular explicativa de la “Exposició de Juguetes Antiguos” emesa pels Amics dels Museus a Barcelona, octubre de 1954. FCPR.

⁴⁹¹ Cercle Artístic de Sant Lluç. “Història.” 2017. Consulta 7 d'agost de 2017. [http://www.santlluc.cat/index.php?lang=cat&sec=sant_lluc&men=historia]

⁴⁹² Autor desconegut. “Nuevas aportaciones al Pesebre de Saló.” *El Noticiero Universal*, 11/01/1954.

noves aportacions, i si bé inicialment tancava les seves portes el 17 de gener⁴⁹³, degut a l'èxit de públic es prorrogà fins el 2 de febrer.

“Els Quatre Gats – I Salón Revista” (Sala Parés, del 15 de maig al 3 de juny de 1954⁴⁹⁴)

Catàleg: VV. AA. *Quatre Gats. Primer Salón Revista*. Barcelona: Barna, 1954.

Un gran èxit de la temporada 1953-54 a la prestigiosa galeria Sala Parés, situada al número 5 del carrer Petritxol, fou aquesta mostra, concebuda com un homenatge als artistes que freqüentaren la mítica cerveseria Els Quatre Gats i, en definitiva, a tota l'època del Modernisme. L'organització estigué a càrrec de “Revista” i Editorial Barna propietat de l'industrial tèxtil Alberto Puig Palau. Es presentaren obres de Ramon Casas, Santiago Rusiñol, Pablo Picasso, Hermen Anglada Camarasa, Ricard Opisso i Isidre Nonell, entre molts altres. Segons un dels impulsors, Alberto Puig, el grup d'artistes vinculats al local modernista eren “*Utrillo, Casas, Rusiñol, Nonell, Pedro Romeu, Vidal-Ventosa, Opisso, los hermanos Junyer-Vidal, Pichot, Casagemas, Bonnin... y también Mir y Manolo Hugué. Y puede ser que me olvide de algún otro.*”⁴⁹⁵

La inauguració, la nit del 15 de maig, consistí en una reunió-tertúlia, on parlaren Francesc Pujols, Ricard Opisso i Dionisio Ridruejo; i tingué un gran èxit, essent visitada per un centenar de milers de persones.⁴⁹⁶ Va agrupar 133 obres, les dues terceres parts dels quals són olis.⁴⁹⁷ Totes elles pertanyien a col·leccions particulars. Manuel Rocamora aporta solament una obra, es tracta d'un dibuix a carbonet titulat *Retrats de Picasso, Nonell i Vallmitjana* signat per Ricard Opisso i datat l'any 1899. Al catàleg apareix amb el número 103⁴⁹⁸ i, efectivament, es tracta d'una composició on es retrata

⁴⁹³ Autor desconegut. “Exposición El Pesebre de Salón.” *La Vanguardia*, 06/02/1954 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1954/01/12/pagina-12/32789986/pdf.html?search=pesebre%20de%20sal%C3%B3n>] (Consulta 2 de juliol de 2018).

⁴⁹⁴ Anunci «Els Quatre Gats» I Salón «Revista». *La Vanguardia*, 15/05/1954 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1954/02/03/pagina-6/32792502/pdf.html?search=salon%20revista>] (Consulta 3 de juliol de 2018).

⁴⁹⁵ Del Arco, Manuel. “Mano a mano: Alberto Puig Palau.” *La Vanguardia*, 18/05/1954 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1954/02/03/pagina-20/32792546/pdf.html?search=salon%20revista>] (Consulta 3 de juliol de 2018).

⁴⁹⁶ Maragall, Joan A. *Història de la Sala Parés*. Barcelona: Selecta, 1975. Pàg. 313.

⁴⁹⁷ Autor desconegut. “Primer salón de «Revista».” *La Vanguardia*, 15/05/1954 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1954/02/03/pagina-15/32792511/pdf.html?search=salon%20revista>] (Consulta 3 de juliol de 2018).

⁴⁹⁸ VV. AA. *Quatre Gats. Primer Salón Revista*. Barcelona: Barna, 1954. Pàg. 62.

de cos sencer a aquests tres artistes. El seu germà, Antonio Rocamora, deixà deu peces, consistents en set pintures a l'oli i tres dibuixos, tots ells de Ramon Casas.⁴⁹⁹

“Exposición-homenaje al caricaturista Bon” (Reial Cercle Artístic, des de principis d’octubre fins al al 15 d’octubre 1956)

En aquesta exposició, organitzada amb motiu del 75è aniversari de la institució i presentada al seu local, s’homenatjà a Romà Bonet Sintes, caricaturista, més conegut pel sobrenom artístic de Bon. L’objectiu era presentar una antologia dels dibuixos de l’artista, tot repassant la seva trajectòria i evolució.⁵⁰⁰ Va ser cabdal l’aportació privada, i en el cas de Rocamora, conservava una caricatura de si mateix signada per Bon, la qual deixà per aquesta mostra.

“I Salón de la Medalla” (Foment de les Arts Decoratives, del 9 al 24 de febrer de 1957⁵⁰¹)

Catàleg: Fomento de las Artes Decorativas. *I Salón de la Medalla*. Barcelona: Sección numismática del Círculo filatélico y numismático i Fomento de las Artes Decorativas, 1957.

Aquesta mostra fou orquestrada pel Foment de les Arts Decoratives i la secció numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona, comptant amb el patrocini de l’Ajuntament de la ciutat. Es celebrà a la cúpula del Coliseum, seu de la primera institució esmentada. Rebé molta atenció ja que fou la primera exposició dedicada exclusivament a les medalles celebrada a Barcelona: *“Instaladas en más de cuarenta vitrinas perfectamente colocadas que permiten una completa visibilidad de las piezas expuestas, se presentan ejemplares antiguos y modernos y de múltiples procedencias, correspondientes a no menos de treinta y ocho expositores, entre los cuales, además de los editores de glíptica, industriales y artistas de medallistas, figuran en mayor número aún los coleccionistas particulares, con extensísimas series, muchas de las cuales*

⁴⁹⁹ VV. AA. *Op. cit.*, 1954, pàgs. 59 i 62.

⁵⁰⁰ Cortés, Juan. “Exposición de homenaje a «Bon».” *La Vanguardia*, 12/10/1956 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1956/10/12/pagina-20/32781808/pdf.html?search=exposicion%20bon>] (Consulta 4 de juliol de 2018).

⁵⁰¹ Autor desconegut. “El I Salón de la Medalla.” *La Vanguardia*, 07/02/1957 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1957/02/12/pagina-18/32760696/pdf.html?search=salon%20de%20la%20medalla>] (Consulta 11 de juliol de 2018).

ofrecen grandísimo interés no sólo desde el punto de vista artístico y técnico, pero también como curiosidad y documentación histórica, arqueológica y de costumbres.”⁵⁰²

Manuel Rocamora exposà medalles relacionades amb l’aviació: “*El expositor es don Manuel Rocamora, el coleccionista que tiene de todo. Cuanto ha sucedido a la aviación, está aquí en esta vitrina número 24 – en la exposición hay cuarenta y una –: «montgolfiers», aviones primitivos, Bleriot, los hermanos Wright, el vuelo del «Plus-Ultra».*”⁵⁰³ Com a premi a la seva col·laboració, el jurat del saló li atorgà una medalla de plata commemorativa.⁵⁰⁴

“Exposición retrospectiva de relojería de autómatas” (Reial Cercle Artístic de Barcelona, del 15 al 30 de febrer de 1957)

Dins la institució del Reial Cercle Artístic, aleshores amb seu a la Plaça Catalunya número 12⁵⁰⁵, es va celebrar del 15 al 30 de febrer de 1957 el “V Salón Internacional del Reloj”, que volia mostrar les produccions de rellotgeria més punteres del moment. En la seva cinquena edició va comptar amb una petita exposició de deu autòmats exclusivament prestats per Manuel Rocamora, els quals s’exhibiren en una vitrina situada a l’espai central del saló. Tots els autòmats funcionave mitjançant mecanismes de rellotgeria: “*Merece destacarse, por su importancia histórica y artística, la bella colección de autómatas, construidos en el siglo XIX, y que ha sido gentilmente cedida por el señor Rocamora. Entre las novedades técnicas, podríamos mencionar a la infinidad de firmas de prestigiosas industrias suizas y españolas, que han cedido importantes y seleccionadas piezas de gran elegancia artística.*”⁵⁰⁶

A part de la citada exposició, també es programaren les conferències “Agitado mundo de los autómatas” (impartida per l’historiador Lluís Monreal Tejada) i “El reloj de

⁵⁰² Cortés, Juan. “El «I Salón de la Medalla» en el F.A.D.” *La Vanguardia*, 22/02/1957 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1957/02/12/pagina-13/32762491/pdf.html?search=salon%20de%20la%20medalla>] (Consulta 11 de juliol de 2018).

⁵⁰³ Autor desconegut. “En la cúpula del F.A.D. tres mil medallas para un salón.” *Destino*, 23/02/1957.

⁵⁰⁴ Carta dirigida a Manuel Rocamora i escrita per José Vila Sivill, president de la Secció Numismàtica del Cercle Filatèlic i Numismàtic de Barcelona. Barcelona, 18 de març de 1957. FCPR.

⁵⁰⁵ Anunci “V Salón Internacional del Reloj Barcelona.” *La Vanguardia*, 14/02/1957 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1957/02/26/pagina-41/32761923/pdf.html?search=V%20sal%C3%B3n%20internacional%20del%20reloj>] (Consulta 2 de juliol de 2018).

⁵⁰⁶ Autor desconegut. “Fue inaugurado el V Salón Internacional del Reloj.” *El Correo Catalán*, 16/02/1957.

cuarzo y el reloj automático” (a càrrec de l’astrònom Federico Armenter de Monasterio).

“VII Exposición de Modelos Navales de España” (Ateneu Barcelonès, del 23 de setembre fins al 8 d’octubre de 1957)

Coincidint amb les Festes de la Mercè, s’organitzaria a Barcelona la “VII Exposición de Modelos Navales de España” a càrrec de l’Agrupación de Miniaturistas Navales de España i amb el patrocini de l’Ajuntament de Barcelona.⁵⁰⁷ La inauguració, celebrada el 23 de setembre, comptà amb la presència de personalitats destacades com l’alcalde de Barcelona, José María de Porcioles o el president de l’agrupació, Fèlix Escalas. No consta l’assistència de Manuel Rocamora, doncs el mateix dia s’inaugurava l’exposició “La seda en la indumentaria” organitzada pel Col·legi de l’Art Major de la Seda i on es presentava bona part de la seva col·lecció d’indumentària. Per a la exhibició de temàtica naval que ens ocupa, el col·leccionista aportà la seva col·lecció de mascarons de proa⁵⁰⁸, en un curt període de quinze dies⁵⁰⁹ que fou la durada total de l’exposició. Les peces prestades varen ser cinc mascarons, cadascun referenciat amb el seu nom: *Rey José, Napoleón III, Reina Isabel II, Flora* i *Romano*.⁵¹⁰

“Exposición Ramón Casas. Conmemorativa del XXV aniversario de la muerte del artista” (Palau de la Virreina, del 14 de febrer al 6 d’abril de 1958)

Catàleg: Junta de Museus de Barcelona. *Exposición Ramón Casas conmemorativa del XXV aniversario de la muerte del artista: catálogo*. Barcelona: Junta de Museus de Barcelona, 1958.

L’any 1958 la Junta de Museus de Barcelona s’encarregaria d’organitzar una gran exposició a la Virreina amb l’objectiu d’homenatjar al pintor Casas passats 25 anys del seu traspàs, obtenint una gran atenció als mitjans de comunicació i un notable èxit de

⁵⁰⁷ Autor desconegut. “Exposición de modelos navales.” *La Vanguardia*, 10/09/1957 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1957/09/10/pagina-16/32756146/pdf.html?search=exposicion%20modelos%20navales>] (Consulta 4 de juliol de 2018).

⁵⁰⁸ Del Castillo, José. “Homenaje de la Barcelona marinera en las Fiestas de la Merced: la VII Exposición de Modelos Navales en el Ateneo Barcelonés.” *Diario de Barcelona*, 13/09/1957.

⁵⁰⁹ Autor desconegut. “Inauguración de la VII Exposición de Modelos Navales: el acto, celebrado ayer, fue presidido por el alcalde, don José María de Porcioles.” *La Vanguardia*, 24/09/1957 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1957/09/10/pagina-7/32757443/pdf.html?search=vii%20exposicion%20modelos%20navales>] (Consulta 5 de juliol de 2018).

⁵¹⁰ Relació de peces prestades per Manuel Rocamora amb destinació a la mostra “VII Exposición de Modelos Navales” organitzada per la Agrupación de Miniaturistas Navales de España. Barcelona, sense datar. FCPR.

públic. Es mostrarien 70 olis, 66 dibuixos, 15 cartells, quatre sèries de postals, 47 cartes i documentació i objectes variats com una col·lecció d'onze figures per al teatre d'ombres xineses de la cerveseria "Els Quatre Gats" i una paleta de l'artista.⁵¹¹ A més, s'oferí una visita al Cercle del Liceu on es podrien veure els plafons realitzats per Casas situats a la rotonda del primer pis (antic fumador). Rocamora prestà 19 obres en total (vuit dibuixos, 10 postals i una paleta), que en el rebut emès per Joan Ainaud s'enumeraren d'aquesta manera: "*Paleta del artista, Retrato de Hans Batge (dibujo), Retrato de Julio Vallmitjana (dibujo), Busto-retrato del actor Sainati (dibujo), Mujer sentada con sombrero (dibujo), Busto de mujer con «canotier» (dibujo), Busto de mujer de perfil (dibujo), Busto-retrato de niño (dibujo), Busto de mujer de perfil (dibujo), Colección de 5 postales serie «Cautfeuses» (litografía), Colección de 5 postales serie cabezas femeninas a la sanguina.*"⁵¹² En dita mostra també hi participaren el seu germà Antonio i la seva neboda María Ángeles, amb 17 obres (sis dibuixos i 11 olis) i set més (dos dibuixos i cinc olis), respectivament.

"Exposición Bibliográfica, Cartográfica y de grabados marítimos" (Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona, novembre de 1961)

Es tracta d'una exposició de la qual se'n coneix una informació mínima, doncs no va rebre atenció per part de la premsa. Celebrada amb motiu del 75è aniversari de la constitució de la Cambra, tan sols s'ha pogut saber que Rocamora aportà materials diversos no especificats.⁵¹³

"Exposició Teatre Català" (Teatre Romea, 1962)

Aquesta exhibició es va celebrar, molt probablement, al vestíbul del teatre i tingué un ressò limitat. Fou organitzada pel Gremio de Libreros de Lance, amb patrocini de l'Ajuntament de Barcelona. Es conserva un llistat dels objectes que va deixar Manuel Rocamora escrit per Lluís Millà Reig, llibreter i propietari de la llibreria Millà, situada al carrer Sant Pau número 21 de Barcelona i especialitzada en teatre. És obvi, doncs, que Lluís Millà tingué un paper destacat en l'organització de l'exposició i en el recapte

⁵¹¹ Del Castillo, A. "Ramón Casas, en la Virreina." *Diario de Barcelona*, 27/02/1958.

⁵¹² Rebut de les obres prestades per Manuel Rocamora, emès per la Junta de Museus de Barcelona i signat per Joan Ainaud. Barcelona, 10 de desembre de 1957. FCPR.

⁵¹³ Carta dirigida a Manuel Rocamora i escrita per Félix Escalas i José Morro, president i secretari general de la Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona. Barcelona, 15 de novembre de 1961. AFCPR.

de les seves peces. Gràcies a la seva llista, coneixem que el col·leccionista prestà trenta objectes, enumerats a continuació:

1. Retrat de Juli Vallmitjana de Ramon Casas.
2. Retrat a llapis d'Albert Llanas de Simó Gómez.
3. Manuscrit original *El malalt crònic* de Santiago Rusiñol.
4. Manuscrit original *Pierrot lladre* d'Apel·les Mestres.
5. Manuscrit original *El fantasma de Montcorb* de Prudenci Bertrana.
6. Manuscrit original *La reina jove* d'Àngel Guimerà.
7. 24 figurins per l'espectacle *Robinson petit* originals de Francesc Soler Rovirosa.
8. Carta convit Teatre Català temporada 1895-96.
9. Inventari entrega medalla a Frederic Soler Hubert (Serafí Pitarra).
10. 2 medalles (1 bronze, 1 plata) de Frederic Soler Hubert (Serafí Pitarra).
11. Targetó d'Apel·les Mestres a Enric Giménez datat del 5 d'octubre de 1915.
12. Lletra d'Ignasi Iglesias a Enric Giménez datada del 5 d'octubre de 1915.
13. Poesia en castellà dedicada per Víctor Balguer a la mort de Frederic Soler Hubert (Serafí Pitarra) datada de l'11 de juliol de 1895.
14. Lletra adreçada per Pompeu Gener a Enric Giménez datada del 5 de desembre de 1918.
15. Lletra dirigida a Enric Giménez per Narcís Oller datada del 16 de juliol de 1920.
16. Lletra dirigida a Enric Giménez per Federico Moreno, felicitant-lo, datada del 1918.
17. Lletra de Josep Maria de Sagarra des de Viladrau a Enric Giménez, datada del 4 de febrer de 1922.
18. Medalla. Anvers: bust Guimerà, revers: Catalunya a Guimerà. Maig 1909.
19. Volum varies obres d'Àngel Guimerà dedicades a E. Deschamps.
20. Guants d'Iscler Soler.
21. Retrat dedicat de Maria Morera. 3 retrats.
22. Àlbum amb fotos de Lleó Fontova i 1 foto solta.
23. Litografia amb retrat de Julián Romea en l'obra *Sullivan*.
24. Lletra de [il·legible] a Joaquim Cabot.
25. [il·legible]
26. Lletra de Montero a Manuel Rocamora.
27. Lletra Llopart a F. Miguel.

28. [Il·legible]

29. *Miquelets d'Olesa* d'Apel·les Mestres.

30. Abonament sales del [il·legible] teatre.⁵¹⁴

“Exposición de Automóviles” (Palau de la Virreina, del 10 al 26 de setembre de 1962)

Organitzada per Amigos de los Coches Veteranos, entitat presidida per Alberto Maluquer, el qual en la inauguració rebé a personalitats com José María de Porcioles, alcalde de Barcelona, Felipe Munuera, delegat accidental del Ministeri d'Informació i turisme, J. Rubió, gerent de l'empresa automobilística Hispano-Suiza i altres industrials i entusiastes relacionats amb el món dels autos. Manuel Rocamora deuria aportar un dels seus cotxes de luxe, no consta quin: “*Entre los coleccionistas particulares destacan las aportaciones de don Manuel Rocamora, señores Cascante, Calsina y Gomis; don Marcelo Maluquer, señores Puigcerver, Pallejá, Simó, Escoda, Bresca, etc.*”⁵¹⁵

“Exposición Internacional de Carteles de la Lotería Española” (saló de la Fàbrica Nacional de la Moneda i Timbre de Madrid, del 9 d'octubre al novembre de 1962)

Fou concebuda com una activitat paral·lela al “IV Congreso Internacional de Loterías”, presidit per Francisco Rodríguez Cirugeda, Director General de Tributs Especials, i que es celebrà al Palacio de Bibliotecas y Museos de Madrid. La mostra que ens ocupa es va ubicar en dues sales de la Fàbrica Nacional de la Moneda i Timbre, entitat dirigida per Luis Auguet. Fou organitzada per Rodríguez Cirugeda amb la col·laboració de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas, essent Antonio Maulla el comissari.⁵¹⁶ En la primera sala es van reunir més de cent cartells efectuats per artistes espanyols i internacionals⁵¹⁷, mentre que a la segona es va fer un repàs de la història de la loteria a

⁵¹⁴ Llistat de les obres prestades per Manuel Rocamora efectuat per Lluís Millà Reig. Barcelona, 10 de setembre de 1962. FCPR. Els números de l'1 al 23 estan mecanografiats, mentre que del 24 al 30 apareixen manuscrits, resultant il·legibles algunes paraules.

⁵¹⁵ Autor desconegut. “El alcalde, señor Porcioles, inaugura la Exposición de Automóviles.” *Hoja del Lunes*, 10/09/1962.

⁵¹⁶ Autor desconegut. “Acto inaugural del cuarto Congreso de Loterías.” *La Vanguardia*, 10/10/1962 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1962/10/10/pagina-9/32721748/pdf.html?search=exposicion%20loteria%20espa%C3%B1ola>] (Consulta 16 de juliol de 2018).

⁵¹⁷ Autor desconegut. “Prosigue sus tareas el Congreso de Loterías.” *La Vanguardia*, 11/10/1962 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1962/10/10/pagina-12/32722261/pdf.html?search=exposicion%20loteria%20espa%C3%B1ola>] (Consulta 16 de juliol de 2018).

Espanya. No coneixem amb exactitud les peces deixades per Rocamora, però sí les que li va demanar per carta Rodríguez Cirugeda com a organitzador principal de l'exposició:

“Hace algún tiempo mi buen amigo Don Enrique Tobella le visitó a Vd. indicándole mi propósito de organizar con motivo del IV Congreso de Loterías de Estado y el II Centenario de la Lotería española, una Exposición de historia de nuestra Lotería. Vd. le facilitó amablemente una relación de las piezas de su colección relacionadas con la Lotería y le expuso su buena disposición para prestarnos aquellas que pudieran ser interesantes para la Exposición.

Estamos en este momento organizando la Exposición que ha de inaugurarse el día 9 de octubre. De aquella relación extraigo dos grabados, uno de 1.808-1809 representando un afortunado y un desafortunado de la Lotería (isla de Cuba), y otro de 30 x 30 cms. cuyo título es El Fanático de la Lotería y expresiones de los jugadores en los días de ella.

Interesaría también para la Exposición la «copia impresa de un Bando firmado por orden de Su Majestad prohibiendo las rifas... dado en Barcelona en 18 de julio de 1.716».

[...]

También sería del mayor interés en la Exposición algún abanico con la Rueda de la Fortuna de los que deben existir ejemplares interesantes antiguos. Únicamente he podido conseguir modernos y de muy escasa calidad. Vd. como coleccionista y especialista de alta autoridad podrá tal vez proporcionarnos algunas piezas interesantes o por lo menos orientación eficaz para encontrarlos.”⁵¹⁸

“Cien años de Pesebrismo” (Saló del Tinell, del 22 de desembre al 2 de febrer de 1963)

Pel Nadal de 1963, el Ministerio de Información y Turismo, a través de la Subdirección General de Información, va organitzar una campanya nadalenca titulada “Paz en la tierra”, amb l'objectiu que es realitzessin actes culturals de caràcter cristià. Va ser patrocinada per l'Ajuntament de Barcelona, i el primer esdeveniment va l'exposició de pessebrisme, celebrada al Saló del Tinell del Palau Reial Major de Barcelona, propietat

⁵¹⁸ Carta dirigida a Manuel Rocamora i escrita per Francisco Rodríguez Cirugeda, Director General de Tributos Especiales. Madrid, 4 de setembre de 1962. FCPR.

de l'Ajuntament de la ciutat.⁵¹⁹ A més, amb aquesta exhibició es commemorava el centenari de l'Associació de Pessebristes de Barcelona, presentant-se una selecció de pessebres des de l'any 1863.⁵²⁰ Segons la premsa, “*en ella se recogen toda una secuencia de la vida y los personajes pesebristas de la Barcelona romántica.*”⁵²¹ A més de figures de pessebres de saló i vuitcentistes, s'hi recull documentació i postals de Nadal. El col·leccionista hi participà amb quatre figures llistades de la següent manera: “*2 figuras Nacimiento. La Virgen y S. José de Amadeu. 1 grupo de Angeles de Talarn. 1 caballo con figuras del séquito de los Reyes Magos de Talarn.*”⁵²²

“Temas Gráficos Barceloneses, siglos XVI a XIX” (capella de l'antic Hospital de la Santa Creu, de l'1 al 10 de maig de 1964)

Organitzada per Juan Abellán Hernández, que aleshores ostentava el càrrec de regidor president de la Junta Municipal del Districte V. Dos únics col·leccionistes deixaren peces, Manuel Rocamora i la senyora vídua de Renart – sense especificar quines –, a més de comptar amb la cooperació de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi i del Museu d'Història de Barcelona.⁵²³

⁵¹⁹ El Saló del Tinell anteriorment havia estat ocupat mitjançant donació reial, des de 1720, per una comunitat de monges provinents del convent de Santa Clara de Barcelona. Durant la guerra civil espanyola, el 1936, les religioses abandonaren el Saló però en acabar la contesa no hi retornaren ja que fou expropiat per l'Ajuntament de la ciutat, juntament amb el Palau Reial (a excepció de la capella de Santa Àgata), essent integrat al Museu d'Història de la Ciutat, inaugurat el 1943.

Adroer i Tasis, Anna M. “El Palau Major de Barcelona i el convent de Santa Clara.” *Medievalia* 3 (1982): 45-52 a RACO [<https://www.raco.cat/index.php/Medievalia/article/view/269354/356892>] (Consulta 2 de juliol de 2018). Pàgs 51-52.

⁵²⁰ Autor desconegut. “La campaña navideña del Ministerio de Información y Turismo «Paz en la tierra» comenzó ayer con la inauguración, en el Tinell, de la exposición «Cien años de pesebrismo».” *La Vanguardia*, 21/10/1963 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1963/12/21/pagina-24/32667762/pdf.html?search=cien%20a%C3%B1os%20de%20pesebrismo>] (Consulta 2 de juliol de 2018).

⁵²¹ Semprun, Alfredo. “Éxito de la exposición Cien Años de Pesebrismo.” *ABC*, 14/01/1964 a *HemerotecaABC* [<http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1964/01/14/042.html>] (Consulta 3 de juliol de 2018).

⁵²² Rebut emès per l'Ajuntament de Barcelona amb motiu de les peces prestades per Rocamora a l'exposició “Cien años de Pesebrismo.” Barcelona, 16 de desembre de 1963. FCPR.

⁵²³ Autor desconegut. “Exposición sobre temas gráficos barceloneses.” *La Vanguardia*, 01/05/1964 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1964/05/01/pagina-24/32684855/pdf.html?search=temas%20graficos%20barceloneses>] (Consulta 16 de juliol de 2018).

“Exposición del IV Centenario de la Batalla de Lepanto” (Museu Marítim de Barcelona, del 7 al 28 d’octubre de 1971)⁵²⁴

L’any 1971 es va celebrar el quart centenari de la batalla de Lepant, ocorreguda el 7 d’octubre de 1571 al golf del Peloponès entre els turcs otomans i la Lliga Santa (coalició cristiana que incloïa Espanya), essent vencedors els darrers. A tal efecte es va formar una Junta Organitzadora que impulsaria tots els actes commemoratius celebrats durant l’any, presidida per l’almirant Núñez Iglesias. La culminació seria a Barcelona amb una exposició a les drassanes, propietat del Museu Marítim de la ciutat. Mentre que Rocamora va cedir la seva galera maltesa⁵²⁵, altres peces exhibides van provenir de la resta del territori espanyol, com per exemple “*piezas de la catedral de Zamora, un cuadro de Gilarte en la Iglesia de Santo Domingo de Murcia, las reliquias de Requesens conservadas en el Palau y otros valiosos recuerdos de Lepanto.*”⁵²⁶

⁵²⁴ Tot i no comptar amb un catàleg de l’exposició, sí que s’edità un estudi del director del Museu Marítim, José María Martínez Hidalgo, relacionat amb el centenari de la batalla de Lepant. Martínez Hidalgo, José María. *Lepanto: la batalla, la galera “real”. Recuerdos, reliquias y trofeos*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1971.

⁵²⁵ Acta d’entrega de la galera maltesa a Manuel Rocamora per la comissió organitzadora dels actes del IV centenari de la batalla de Lepant, signat per José María Martínez-Hidalgo, director del Museu Marítim. Barcelona, 26 de novembre de 1971. FCPR.

⁵²⁶ Autor desconegut. “Ante los actos conmemorativos del IV Centenario de la batalla de Lepanto.” *La Vanguardia*, 07/07/1971 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1971/10/07/pagina-23/33598941/pdf.html?search=exposicion%20centenario%20batalla%20lepanto>] (Consulta 5 de juliol de 2018).

2.4. DONACIONS

2.4.1. Indumentària

Junta de Museus (1935 i 1949)

El **12 de gener de 1935** es va fer efectiva oficialment la donació de Manuel Rocamora a la Junta de Museus⁵²⁷ de 294 peces d'indumentària i complements dels segles XVII al XIX – tot i que la donació s'havia formalitzat abans, el maig de 1934⁵²⁸ –, que es destinaren al Museu de les Arts Decoratives, emplaçat primerament al Palau de Pedralbes i després al Palau de la Virreina. La gènesi d'aquesta donació s'ha de buscar dos anys abans, el 1933. Del 2 de juny al 2 de juliol d'aquell any, l'Associació d'Amics dels Museus de Catalunya va exposar un miler de peces escollides de la col·lecció d'indumentària Rocamora (800 de les quals consten al catàleg) en el Museu d'Arts Decoratives del Palau de Pedralbes. El col·leccionista estigué tan complagut amb la col·locació dels seus vestits que es va decidir a efectuar el donatiu. També, tal i com consta en l'acta de la Junta de Museus corresponent al 3 de gener de 1935, “*el donatiu del senyor Manuel Rocamora és un agraïment a la Junta per haver patrocinat l'exposició de la seva col·lecció d'indumentària que organitzà Amics dels Museus de Catalunya.*”⁵²⁹

La donació va ser molt important ja que abans d'aquesta el museu comptava tan sols amb quatre vestits complets del segle XIX i diversos accessoris.⁵³⁰ Un cop feta la donació, el col·leccionista participà activament en la configuració expositiva, tal i com és explicat per Alexandre Galí: “*El mateix senyor Rocamora va regalar al Museu una*

⁵²⁷ La Junta de Museus de Barcelona va ser un organisme creat l'any 1907 amb l'objectiu de dirigir els museus barcelonins treballant conjuntament amb el consistori de la ciutat i la Diputació. La donació de Manuel Rocamora s'emmarca dins l'etapa 1930-36, considerada la més important de la història de la institució, en la qual es reorganitzaren els museus de Barcelona (traslladant-se les obres d'art a noves instal·lacions, com per exemple les col·leccions d'art medieval i modern del Museu de la Ciutadella al Palau Nacional, que esdevindria la seu del museu de l'art català) i, a més, es comprà la col·lecció d'art de Lluís Plandiura i Pou (1882-1956), que suposà aleshores la despesa més important feta per les institucions catalanes amb motiu d'ampliar el fons patrimonial artístic nacional.

March, Eva. “L'acció de la Junta de Museus des de la caiguda de la Dictadura de Primo de Rivera fins a l'esclat de la Guerra Civil (1930-1936).” Dins *Cent anys de la Junta de Museus de Catalunya, 1907-2007*, ed. Andrea Garcia, M. Josep Boronat, Eva March, M. Lluïsa Sala i Josep Maria Trullén, 105-133. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007. Pàg. 105.

⁵²⁸ March, Eva. *Op. cit.*, 2007, pàg. 125.

⁵²⁹ Fons documental de la Junta de Museus de Catalunya. “Actes 1931-1981. Sessió del 3 de gener de 1935.” CD-ROM. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2003. Pàg. 177.

⁵³⁰ Junta de Museus. *Proposta de nomenament de Manuel Rocamora i Damià Mateu com a membres d'honor de la Junta*, any 1934, 15 pàgs. Pàg. s/n. ANC1-715-T-2633. Fons ANC1-715/Junta de Museus de Catalunya. ANC.

part de la seva col·lecció i va anar completant les sèries i les èpoques de manera que n'anés resultant una instal·lació metoditzada i de caràcter permanent la qual havia de constituir el dit donatiu."⁵³¹

Prova del seu interès en perfilar el discurs és que mesos més tard decidí fer una altra donació d'indumentària. En aquesta ocasió, el **10 de maig de 1935** afegí 77 peces més a la donació ja feta.⁵³² És registrada a l'acta corresponent de la Junta, celebrada a principis de juliol d'aquell mateix any, on l'esmenta breument, sense concretar el nombre de peces: "*La Direcció dóna compte d'haver rebut una nova aportació de peces d'indumentària amb destinació al Museu del senyor Rocamora. La Junta acorda convalidar el rebut lliurat per la Direcció i agrair molt especialment aquest nou donatiu del senyor Rocamora.*"⁵³³

El Museu de les Arts Decoratives es va inaugurar el 18 de desembre de 1932 dins el Palau de Pedralbes, edifici que entre 1919 i 1931 havia sigut la residència de la família reial en les seves visites a Barcelona. La proclamació de la Segona República el 14 d'abril de 1931 va propiciar que els béns de la Corona fossin confiscats per l'Estat, inclòs aquest palau, que passà a ser propietat de l'Ajuntament de Barcelona. Aquest decidí destinar-lo a la Junta de Museus, reconstituïda el 16 de juny del mateix any i aleshores conduïda per Joaquim Folch i Torres (1886-1963) com a director dels Museus d'Art i secretari de la Junta. Seria el primer museu inaugurat per la Junta, depenent d'aquesta amb la condició que es respectessin la decoració i l'estructura interna del palau. Les obres destinades serien les que no s'haguessin pogut ubicar al Museu d'Art de Catalunya o al Museu d'Arqueologia, tal i com era explicat per Folch i Torres: "*Un Museu, mirant les coses des de dalt, neix d'un pla científic i metòdic, al qual ha de correspondre un edifici a propòsit, i si pot ésser expressament construït, millor. Però a Barcelona per a fer les coses ens cal baixar de cavall i acarar-nos a les realitats, car, de fet, tampoc no tenim, per ara, els mitjans per a fer cap Museu nou, ni a l'ex-palau reial de Pedralbes ni enlloc. El que tenim, però, per a aprofitar l'avinentesa de l'ex-palau reial, són una sèrie d'objectes, una gran part dels quals no són exhibits per*

⁵³¹ Galí, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936. Llibre XIV: arxius i museus*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1985. Pàg. 225.

⁵³² Junta de Museus de Catalunya. *Donació de la col·lecció d'indumentària propietat de Manuel Rocamora i Vidal*, any 1935, 11 pàgines. Pàg. s/n. ANC1-715-T-2625. Fons ANC1-715/Junta de Museus de Catalunya. ANC.

⁵³³ Fons documental de la Junta de Museus de Catalunya. "Actes 1931-1981. Sessió del 8 de juliol de 1935." CD-ROM. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2003. Pàg. 31.

manca de lloc al Museu de la Ciutadella, que podrien trobar a Pedralbes un lloc d'emplaçament adequat. Aquests objectes, que cauen fora de les sèries d'art català, amb les quals tractem de constituir el nostre Museu central i metòdic de la història de l'art a Catalunya, podrien iniciar en aquell edifici un futur museu general de les arts decoratives, que és molt necessari a Barcelona."⁵³⁴ Aquests objectes variats consistien en porcellanes, mobles, armes, ventalls, relligadures, bacines de llautó o indumentària, entre altres, i no formaven sèries completes.⁵³⁵ Es tractava de sobrants de les anomenades "col·leccions històriques fonamentals", que incloïen fins i tot peces d'escàs valor artístic, tendència que es revertiria gràcies a que el museu es convertí, segons March, "en una mena d'aparador de les col·leccions particulars barcelonines [...] encara que en diferents graus d'implicació per part dels col·leccionistes"⁵³⁶, ja que no tots van dipositar o donar les seves col·leccions al Museu amb les mateixes condicions."⁵³⁷

La ubicació de les obres d'art es va fer a la planta baixa i al primer pis o pis noble, ocupant una superfície expositiva de prop de 4.000 m² i exhibint unes 5.000 peces de dues maneres diferents: fent reconstruccions d'interiors històrics o bé agrupant les peces per tipologies o tècniques artístiques.⁵³⁸ El fons s'aniria ampliant gràcies a les donacions de particulars, que veurien les seves peces instal·lades en sales batejades amb els seus noms.

Les sales d'indumentària antiga de Manuel Rocamora es van inaugurar el 17 de febrer de 1935, juntament amb les sales de la col·lecció d'art xinès de Damià Mateu i l'exposició temporal de la col·lecció de mantons de Manila llegada al museu per Joan Artigas-Alart.⁵³⁹ Segons el catàleg editat, el donatiu Rocamora s'ubicaria a les sales L,

⁵³⁴ Folch i Torres, Joaquim. "L'ex-Palau Reial de Pedralbes destinat a museu." *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, vol. 1, núm. 4 (1931): 120-123 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/butmuseusart/id/5/rec/4>] (Consulta 10 de maig de 2018) Pàgs. 121-122.

⁵³⁵ Galí, Alexandre. *Op. cit.*, 1985. Pàg. 225.

⁵³⁶ Posarem com a exemple els casos de tres col·leccionistes involucrats amb el Museu d'Arts Decoratives l'any 1935. Manuel Rocamora va fer una donació de part de la seva col·lecció d'indumentària; en canvi Damià Mateu va deixar en dipòsit el seu recull d'art oriental, mateixa circumstància ocorreguda a la col·lecció d'induments de Maria Regordosa, deixada en dipòsit al museu pel seu vidu, Ricardo Torres Reina. Als tres col·leccionistes se'ls hi va dedicar la sala amb el seu nom, tal i com era costum en la institució.

⁵³⁷ March, Eva. *Op. cit.*, 2007, pàgs. 124-125.

⁵³⁸ Capsir Maíz, Josep. *Op. cit.*, 2008. Pàg. 41.

⁵³⁹ Junta de Museus. Invitació de la inauguració de les noves sales del Museu de les Arts Decoratives dedicades a la col·lecció d'art xinès de Damià Mateu i la d'indumentària antiga de Manuel Rocamora. Barcelona, febrer del 1935. FCPR.

LI i LII.⁵⁴⁰ Uns anys abans, però, el museu ja comptava amb els seus exemplars tèxtils situats dins l'anomenat *hall* d'indumentària, al primer pis, conformat per les sales XXXII, XXXIV, XXXV i XXXVII.⁵⁴¹ Com era d'esperar, l'ingrés de la donació de Rocamora suposà la remodelació d'aquesta secció i l'adjudicació de nous espais d'exhibició a la mateixa planta. D'acord amb un escrit de la Junta redactat el 28 de maig de 1934, es tractava de “*tres grans sales instal·lades, contenint materials representatius del vestuari en els segles XVII-XVIII i XIX, acompanyades de vitrines destinades a accessoris, tals com: ventalls, joiells, mitges, elàstics, sabates, mocadors, sivelles, etc. El col·leccionista ha procedit generosament a instal·lar ell mateix les sales on, a més, ha aportat tots els materials necessaris per tal que resultés un conjunt atraient pel seu aspecte artístic, i útil al coneixement històric de la matèria.*”⁵⁴²

A més, com a agraïment, seria anomenat membre d'honor i vocal de la Junta de Museus juntament amb Damià Mateu, per la seva contribució al creixement dels museus barcelonins.⁵⁴³ El càrrec de vocal es faria efectiu al maig de 1935, tres mesos després de la donació, quan es constituïria la nova Junta, presidida per Josep Puig i Cadafalch i integrada, a més, per Francesc Cambó, Josep Clarà, Pere Coromines, Teresa Amatller, Jaume Espona, Francesc Torras, Josep Maria Blanch, César Martinell, Pablo Bastida, Casimiro Giralt i Ròmul Bosch Catarineu.⁵⁴⁴

El Museu de les Arts Decoratives dins el Palau de Pedralbes funcionà tan sols 4 anys, des de 1932 fins a 1936 quan, degut a l'esclat de la guerra civil, es clausurà. En finalitzar la contesa l'any 1939, les obres d'art custodiades per la Generalitat – que

⁵⁴⁰ Junta de Museus. *Catàleg de les sales que contenen la col·lecció d'indumentària. Donatiu de Manuel Rocamora al Museu de les Arts Decoratives, inaugurades el 17 de febrer del 1935*. Barcelona: Junta de Museus, 1935. Pàg. 9.

⁵⁴¹ Segons la guia sumària del Museu de les Arts Decoratives, editada l'any 1933, a la sala XXXV hi havia cinc vestits complets: un femení en seda florejada de finals del segle XVIII, un altre de dama de començaments del segle XIX, dos masculins de l'època Lluís XVI i un altre masculí pertanyent a l'època Directori. A les sales XXXII i XXXVII hi havia una col·lecció de ventalls imperi i isabelins juntament amb altres complements com bosses, sabates, pintetes, mitges, guants, etc. de començaments del segle XIX (amb excepció d'algunes bosses i sabates del segle XVIII) i també mocadors, armilles, cossets, cotilles, xals i altres peces de vestir d'entre finals del segle XVIII i principis del XIX. Junta de Museus. *Guia sumària del Museu de les Arts Decoratives instal·lat al Palau de Pedralbes*. Barcelona: Junta de Museus, 1933. Pàgs. 55-56.

⁵⁴² Junta de Museus. *Proposta de nomenament de Manuel Rocamora i Damià Mateu com a membres d'honor de la Junta*, any 1934, 15 pàgs. Pàg. s/n. ANC1-715-T-2633. Fons ANC1-715/Junta de Museus de Catalunya. ANC.

⁵⁴³ Junta de Museus. *Proposta de nomenament de Manuel Rocamora i Damià Mateu com a membres d'honor de la Junta*, any 1934, 15 pàgs. Pàg. s/n. ANC1-715-T-2633. Fons ANC1-715/Junta de Museus de Catalunya. ANC.

⁵⁴⁴ Autor desconegut. “Arte y artistas: constitución de la Junta de Museos.” *La Vanguardia*, 28/05/1935.

incloïen la col·lecció d'indumentària Rocamora –, retornaren a Barcelona, però no podien ser reubicades al Palau de Pedralbes ja que aquest fou usat com a residència oficial pel dictador Francisco Franco. En conseqüència, quedaren emmagatzemades temporalment en unes dependències de l'antic Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, només visibles per al públic quan es sol·licités la seva visita.⁵⁴⁵ Les peces van restar una dècada sencera, de 1939 a 1949, a l'espera d'un nou museu.

Per tal de buscar una solució definitiva al problema, l'any 1944 l'Ajuntament comprà el Palau de la Virreina amb la intenció de que fos la nova seu del Museu de les Arts Decoratives. Es tracta d'un palau barroc construït entre 1772 i 1778 per encàrrec de Manuel d'Amat i de Junyent, marquès de Castellbell i virrei del Perú, que a la seva mort fou ocupat per la seva vídua, Maria Francesca de Fivaller i de Bru, circumstància que li atorgà el nom popular a l'edifici. El museu seria inaugurat el 3 de febrer del 1949⁵⁴⁶ amb una petita modificació del seu nom, passant a ser Museu d'Arts Decoratives. En aquell moment, el centre quedà adscrit als Museus d'Art de Barcelona, òrgan administratiu municipal que dirigí els museus barcelonins durant els primers anys de la dictadura.⁵⁴⁷

Amb el trasllat, les obres d'art havien guanyat visibilitat i accessibilitat, tenint en compte que el palau es situava a les cèntriques Rambles, però a la vegada havia perdut espai expositiu respecte a la seva anterior exposició, doncs ara es limitava a 800 m² (plantes baixes i entresòls, a excepció de les dues sales ocupades pels Amics dels Museus) i a 1.700 peces exposades enfront les 5.000 anteriors.⁵⁴⁸ Novament s'alternaven les reproduccions d'interiors històrics amb les sales d'obres d'art ordenades per tipologia i amb finalitats cronològiques. La premsa, l'any 1953, definia la situació de la següent manera: *“El Museo de Artes Decorativas allí instalado es el que ocupa un lugar más céntrico en la ciudad y, por tanto, el que puede ser visitado más fácilmente. Es verdad que el edificio no tiene la capacidad necesaria para albergar las copiosas colecciones municipales, al menos en la planta principal instalada hasta ahora, pero no es menos cierto que por lo menos permite exhibir lo más selecto de esas series, que el acondicionamiento del segundo piso será una buen ampliación y que en último término*

⁵⁴⁵ Gasch, Sebastián. “La moda femenina desde 1830 a 1900.” *Punto Moda* (1964): 31-33. Pàg. 31.

⁵⁴⁶ Autor desconegut. “La labor del Ayuntamiento de Barcelona. Inauguración del Museo de Artes Decorativas.” *Diario de Barcelona*, 04/02/1949.

⁵⁴⁷ Capsir Maíz, Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 91.

⁵⁴⁸ Capsir Maíz, Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 94.

constituye la primera base ya ocupada si un día puede realizarse el magno proyecto de concentración cultural en torno a la actual plaza de la Boquería.”⁵⁴⁹

El **febrer de 1949**, amb motiu de la nova inauguració del museu, Rocamora amplià la seva donació inicial aportant vestimenta del segle XVIII. Estava entusiasmat amb la nova instal·lació, en la qual hi col·laboraria activament tal i com era el seu costum; la seva alegria traspua en aquesta epístola al seu amic Ismael Smith, escrita a principis de febrer: *“Mañana se celebrará un acto muy importante para nuestra querida ciudad, se inaugura la Virreina como Museo de Artes Decorativas de Barcelona, el edificio ha logrado toda su primitiva nobleza; ya no hay ninguna tienda que profane dicho palacio. Yo estoy tan contento que he regalado otra serie de vestidos de mi colección; esta vez todos del siglo XVIII procedentes de casa Martí-Garcés y del palacio de los Duques de Osuna de Madrid. Esta tarde he ido a colocarlos, cada uno tiene su vitrina y una iluminación igualmente individual. Encuentro mucho mejor regalar las cosas en vida, que así uno tiene la íntima satisfacción de ver las cosas instaladas y que sirven para fomentar la cultura. En dicho Museo (en trámites de instalación) pueden verse las extraordinarias colecciones: Cabot (de estupendo vidrio) y las famosas de cerámica de reflejos, de Paterna y de Alcora; además tapices, muebles, cueros de Córdoba, encajes, etc, etc. Por su incomparable situación será a mi juicio el Museo mas visitado de Barcelona.*”⁵⁵⁰

Amb tot, el nombre exacte de peces donades és imprecís. Per una banda, tal i com consta a la carta d'agraïment institucional del 8 de febrer⁵⁵¹ i a la memòria de donacions

⁵⁴⁹ Monreal Tejada, Luis. “Exposiciones en el Palacio de la Virreina.” *El Noticiero Universal*, 23/03/1953.

⁵⁵⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 2 de febrer de 1949. MAC.

⁵⁵¹ Carta d'agraïment institucional de l'Ajuntament de Barcelona, destinada a Manuel Rocamora, amb motiu de la seva donació l'any 1949. Signada pel secretari intern de l'Ajuntament, Enrique de Janer. Barcelona, 8 de febrer de 1949. FCPR.

Tot seguit relatarem una anècdota relativa a aquest agraïment: tres anys més tard de la donació, el desembre de 1952, el col·leccionista coincidí amb Salvador Millet, cap de la Subsecció de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, en l'obertura d'una exposició dedicada a Eliseu Meifrèn al Palau de la Virreina. Durant la seva conversa, Rocamora es queixà de no haver rebut cap agraïment per part de l'Ajuntament relatiu a la donació de 1949. Dies més tard, en una carta, Millet explica que investigà el cas i trobà que sí que s'havia efectuat el reconeixement en el seu dia, entregant-se-li la carta corresponent, el rebut del qual el signà Josefa Villarig, serventa de Rocamora. Conclou afegint: *“dado el tiempo transcurrido, es posible que V. hubiera olvidado dicha comunicación al formular la queja a que al principio aludo.”*

Carta escrita per Salvador Millet, cap de la Subsecció de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 13 de desembre de 1952. FCPR.

a la Junta de Museus de 1949⁵⁵², la donació constaria de vuit vestits del segle XVIII (quatre masculins i quatre femenins). En canvi, d'altra banda, en una carta del col·leccionista a Smith de data posterior, corresponent a finals de febrer, assegura haver donat deu vestits (cinc femenins i cinc masculins), gairebé tots procedents de cases senyorials de Barcelona i altres pertanyents a la Casa Ducal d'Osuna.⁵⁵³

De totes maneres, els vestits s'exhibiren en maniquins amb les seves joies corresponents⁵⁵⁴ a la Secció d'Indumentària del palau, situada al vestíbul. No es té notícia que s'exposés la resta de la seva primera donació corresponent al 1935.

Amb el pas del temps el Museu d'Arts Decoratives va anar rebent successives donacions de diferents col·leccionistes i es va fer necessari dividir els fons per motius d'espai, alguns dels quals es destinarien a altres museus.⁵⁵⁵ És el cas de la donació d'indumentària Rocamora, que al ser notablement ampliada amb la nova donació a l'Ajuntament de Barcelona l'any 1969, va necessitar un museu propi per albergar-la, que es situaria al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada. Aquests canvis varen ser analitzats en el Pla de Museus del 1984, redactat per Lluís Domènech, on s'exposava que la segregació de les col·leccions d'indumentària, ceràmica i vidre havien fet que la institució de la Virreina es ressentís. Finalment passaria a ser un centre cultural, sense que cap de les seves col·leccions hi continués, les quals serien traslladades novament al Palau de Pedralbes el 1986, on s'emmagatzemarien.⁵⁵⁶

Museus d'Art de Barcelona (1955)

L'any 1955 va decidir fer una nova donació d'indumentària, aquest cop als museus municipals d'art de la ciutat, dirigits per Joan Ainaud de Lasarte entre 1948 i 1985.⁵⁵⁷ L'organisme dit Museus d'Art de Barcelona era, com hem dit anteriorment, el que va assumir la direcció dels museus de la ciutat en el temps de la postguerra, un context en el qual la Junta de Museus de Catalunya veuria les seves capacitats limitades, essent rellevada per l'Ajuntament de Barcelona pel que fa a la gestió museística, com seria en

⁵⁵² Junta de Museus. *Donacions d'obres destinades als museus*, any 1949, 9 pàgs. Pàg. 2. ANC1-715-T-3133. Fons ANC1-715/Junta de Museus de Catalunya. ANC.

⁵⁵³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 28 de febrer de 1949. MAC.

⁵⁵⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 28 de febrer de 1949. MAC.

⁵⁵⁵ Sendra Salillas, Eloïsa. "El palau de la Virreina, seu d'activitats culturals." Dins *El Palau de la Virreina*, ed. Ajuntament de Barcelona, 130-163. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1995. Pàg. 143.

⁵⁵⁶ Sendra Salillas, Eloïsa. *Op. cit.*, 1995, pàg. 144.

⁵⁵⁷ Garriga, Joaquim. Diccionari d'historiadors de l'art català-valencià-balear. "Joan Ainaud de Lasarte." 2015. Consulta 7 de maig de 2018. [https://dhac.iec.cat/dhac_p.asp?id_personal=443]

el cas del Museu d'Arts Decoratives.⁵⁵⁸ En aquests anys convulsos, el consistori barceloní decidí crear l'any 1946 una nova Junta de Museus dedicada estrictament només als de la capital catalana, sense vinculació amb la Diputació i el Ministerio de Educación Nacional.⁵⁵⁹

Es tracta de 34 peces en total, és a dir, 13 fragments de teixit, una peça d'indumentària i 20 cintes.⁵⁶⁰ Part d'aquesta donació va ser exposada entre desembre de 1963 i gener de 1964 al Palau de la Virreina, en una mostra organitzada per la Junta de Museus i que es centrava en els donatius i llegats que aquesta havia rebut entre els anys 1952-1963.

La intenció del col·leccionista d'efectuar noves aportacions va ser primerament manifestada el febrer de 1955, tot i que no es formalitzà fins a **juny de 1955**. Amb tot, es conserven documents de la Junta de Museus, relatius a la donació i datats de febrer del mateix any, que especifiquen en què va consistir. El 19 de febrer aportà vuit teixits de seda llavorats dels segles XV, XVII i XVIII; el 26 del mateix mes una peça d'indumentària femenina del segle XIX; i finalment el 4 de març donà cinc exemplars de teixits de seda, cotó, vellut i brocat dels segles XVII, XVIII i XIX, juntament amb 20 cintes de fantasia del segle XVIII i la primera meitat del segle XIX.⁵⁶¹ En realitat, en aquest darrer grup del mes de març també es donà un fragment de teixit del segle XIX, que el propi col·leccionista va dir que no valia la pena que constés, però se li va donar un número propi perquè no en sabien què fer.⁵⁶² Tot i això, no es va incloure en la comptabilització de la donació.

Ajuntament de Barcelona (1969)

La donació d'indumentària a l'Ajuntament de Barcelona l'any 1969 significava la culminació de tota una vida d'esforços com a col·leccionista, tot recopilant incansablement vestits i accessoris mitjançant la cerca en antiquaris, sales de subhastes,

⁵⁵⁸ Sala Tubert, Lluïsa. "La Junta de Museus entre 1940 i 1981." Dins *Cent anys de la Junta de Museus de Catalunya, 1907-2007*, ed. Andrea Garcia, M. Josep Boronat, Eva March, M. Lluïsa Sala i Josep Maria Trullén, 173-217. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007. Pàgs. 174-175.

⁵⁵⁹ Sala Tubert, Lluïsa. *Op. cit.*, 2007, pàg. 177.

⁵⁶⁰ Rebut de les peces donades per Manuel Rocamora als Museus d'Art de Barcelona l'any 1955, signat pel seu director general, Joan Ainaud de Lasarte, i dirigit a Manuel Rocamora. Barcelona, 18 de juny de 1955. FCPR.

⁵⁶¹ Junta de Museus de Barcelona. *Exposición legados y donativos a los museos de Barcelona 1952-1963. Catálogo. Palacio de la Virreina: diciembre 1963-enero 1964*. Barcelona: Junta de Museus de Barcelona, 1963. Pàg. 167.

⁵⁶² Junta de Museus. *Donacions d'obres destinades als museus. Any 1955*, 35 pàgs. Pàg. 11. ANC1-715-T-3428. Fons ANC1-715/Junta de Museus de Catalunya. ANC.

mercats i particulars de tota Catalunya, Espanya i Europa. Manuel Rocamora va donar a l'Ajuntament de Barcelona un conjunt de valor incalculable de més de 4.000 peces, amb l'objectiu que passessin a formar part del patrimoni de la ciutat i, consegüentment, de tots els barcelonins: *“Una de sus teorías es que las colecciones se forman para ser mostradas al público. No comprende la actitud de quienes guardan para su solo y personal deleite los tesoros acumulados. De terciarse la ocasión, él ha prestado siempre sus vestidos a cuantos se los han pedido con fines culturales, artísticos o sociales. Ahora, con su donación a la ciudad, corona tan ejemplar conducta.”*⁵⁶³

Aquest destacat gest de mecenatge derivaria en la creació d'un museu propi on albergar tota la col·lecció, situat en un històric palau. Malauradament, però, abans de la inauguració de la institució, van passar molts anys en els quals l'acceptació de la donació es va trobar encallada, ja que malgrat la bona voluntat del mecenes, l'Ajuntament – amb el seu alcalde, José María de Porcioles, al capdavant entre 1957 i 1973 – va pecar de lentitud i d'inacció, posant-se així en perill l'acceptació oficial de la donació. Es va crear una situació molt incòmoda pel col·leccionista, que amb tota seguretat es deuria sentir ignorat i menystingut; no obstant, no va deixar de perseverar perquè es portés a terme l'empresa que havia començat. Entrebancs similars als que es van succeir en el procés de donació es van repetir durant l'etapa de les obres de condicionament del futur museu, tal i com es relatarà en l'apartat corresponent.

Com s'ha esmentat, la donació no es va fer efectiva fins el 1969, tot i que el col·leccionista ja havia ofert la seva col·lecció d'indumentària vuit anys abans, en una audiència a l'Ajuntament celebrada el 21 de febrer de 1961, amb tres condicions: la primera, que la indumentària fos ubicada en un palau del carrer Montcada (amb preferència pel Palau del Marquès de Llió); la segona, que la instal·lació estigués acabada abans que passessin dos anys de la donació, és a dir, cap a 1963; i la tercera, que s'inclogués l'antiga donació a la Junta de Museus efectuada el 12 de gener de 1935, consistent en 294 peces. Va rebre de seguida la felicitació del sector cultural, com per exemple els Amics dels Museus⁵⁶⁴, alhora que, paradoxalment, l'Ajuntament es va

⁵⁶³ Sempronio. “Rocamora, en el palacio Llió.” *Diario de Barcelona*, 18/01/1963.

⁵⁶⁴ Els Amics dels Museus, a part d'elogiar la voluntat de Rocamora (*“Nos es muy grato trasladar a Ud. el acuerdo de esta Junta Directiva de felicitarle muy efusivamente con motivo de la donación de sus colecciones artísticas a los Museos de nuestra ciudad, reiterando con esta altruista acción su probado amor a los mismos y a Barcelona.”*), també van recalcar la importància de que la col·lecció s'allotgés en un palau del carrer Montcada, per així poder continuar les tasques de dignificació del carrer que el col·leccionista ja havia endegat, anys abans, formant part de l'associació Amics del Carrer de Montcada.

mantenir immòbil. Si bé va confirmar de seguida el Palau del Marquès de Llió com a seu del museu, no va iniciar els tràmits d'acceptació de la donació ni les obres que requeria l'edifici. Davant aquesta situació, els Amics dels Museus hi va adreçar una carta on s'expressava la conveniència *“de activar las obras de adaptación que se consideren necesarias, a fin de que el posible incumplimiento diera lugar a molestias y roces con el coleccionista y pudiera malograrse la espléndida donación.”*⁵⁶⁵

Com que en aparença el consistori seguia fent cas omís, un any més tard, el 31 de març 1962, Manuel Rocamora hi va dirigir una instància per reiterar, aquest cop de manera formal, la seva proposta de donació feta el 1961 de paraula, incloent les condicions anteriorment expressades. En aquesta ocasió també va fer notar la seva preocupació per una situació que considerava encallada, emfatitzant que era necessari *“la fijación de un plazo discreto; pues teniendo en cuenta mi edad, sería mi gusto ver realizado en vida este proyecto. Y aunque la duración de la vida esté sujeta a infinitas contingencias, a medida que se avanza por el camino de la misma, estas contingencias deben ser más minuciosamente previstas.”*⁵⁶⁶

Aquest oferiment formal de la donació va ser àmpliament difós en la premsa de l'època, no només de Catalunya sinó arreu d'Espanya, amb notes similars a la del diari ABC de Madrid, que recollia: *“La colección de indumentaria más importante de España y una de las más notables del mundo, ha sido cedida a la ciudad por su propietario, don Manuel Rocamora, después de una visita que realizó al alcalde, don José María de Porcioles. Esta colección fue iniciada hace medio siglo y desde entonces ha experimentado un continuo incremento.”*⁵⁶⁷

Aquest intent, de nou, no va aconseguir produir l'efecte desitjat, i un mes després de l'enviament de la instància escrita per Rocamora, Joan Ainaud de Lasarte, director dels Museus Municipals d'Art, va veure necessari dirigir-se personalment a l'Ajuntament per tal de posicionar-se a favor de la immediata acceptació i museïtzació de la col·lecció

Carta escrita pel Vescomte de Güell i Camil Duran i Bas, president i secretari general respectivament dels Amics dels Museus, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 25 de març de 1961. FCPR.

⁵⁶⁵ Carta dels Amics dels Museus de Catalunya, signada per Eusebi Güell Jover, vescomte de Güell i president de l'entitat, i adreçada a José Mª de Porcioles, alcalde de Barcelona. Barcelona, 22 de setembre de 1961. Fons Col·lecció Rocamora, caps A0331, carpeta 2, subcarpeta 6. MDB.

⁵⁶⁶ Instància escrita per Manuel Rocamora i dirigida a l'Ajuntament de Barcelona, núm. 7248. Barcelona, 31 de març de 1962. Fons Col·lecció Rocamora, caps A0331, carpeta 2, subcarpeta 4 MDB. Consultable a l'apèndix IV, concretament a la pàg. 621.

⁵⁶⁷ Autor desconegut. “Cesión a Barcelona de una de las colecciones de indumentaria más notables del mundo.” ABC, 30/07/1962.

Rocamora: *“El Sr. Rocamora posee la colección de indumentaria no religiosa más importante de España y sin duda una de las más notables del mundo (desde luego la mejor en cuanto a indumentaria española). Esta colección tiene un valor insustituible puesto que fue iniciada hace medio siglo y aunque es objeto de constante incremento algunas de sus series no podrían ya reunirse hoy por ningún procedimiento. [...] En cuanto a la reunión de las piezas donadas por el Sr. Rocamora en 1935 y 1949, la estimo lógica y aconsejable y creo asimismo que sería útil en el futuro la instalación de nuestro Museo Textil en algún otro Palacio de la calle de Montcada como complemento indispensable para los visitantes, al mismo tiempo que representaría una economía en la organización de los ficheros y demás servicios técnicos y administrativos.”*⁵⁶⁸

L'any 1964 Rocamora i Ainaud, com a representant de l'alcalde, van signar un document de donació de la indumentària a les sales de la Junta de Museus, ubicades dins el Palau de la Virreina. Malauradament aquest document es va perdre (i el notari del col·leccionista, Tomás Caminal, no en tenia còpia perquè havia estat un acord de caire privat), però en tenim constància gràcies a una nota manuscrita posterior.⁵⁶⁹

Com es pot apreciar, l'acceptació de la donació es va anar eternitzant i no es va fer definitiva fins l'**11 de juny de 1969** en sessió de la Comissió municipal executiva⁵⁷⁰, mentre que l'acta de donació tingué lloc uns mesos després, el 16 de setembre del mateix any, en presència del propi col·leccionista Manuel Rocamora Vidal, l'alcalde José María de Porcioles Colomer i el secretari general Juan Ignacio Bermejo Gironés [FIG. 58]. En dit document es consigna que la donació total és de 4.187 peces. S'estipula que entre elles es trobaran els 294 elements donats prèviament a la Junta de Museus l'any 1935 (tot i que no consta en el text, també s'hi afegiran les altres donacions del mateix any i de 1949 i 1955, tant a la Junta de Museus com als Museus

⁵⁶⁸ Carta escrita per Joan Ainaud de Lasarte, director dels Museus Municipals d'Art, i dirigida a José María de Porcioles, alcalde de Barcelona. Barcelona, 25 d'abril de 1962. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 7. MDB.

⁵⁶⁹ Nota manuscrita anònima del 14 de març de 1969: *“Diu el Sr. Rocamora que el seu hereu és l'Hospital de Sant Pau. Que havent-se perdut el document de donació de la Indumentària que es va signar entre ell i el Sr. Ainaud, que representava l'Alcalde, ja fa 5 anys, a les sales de la Junta de Museus de la Virreina, podrien tenir conflictes. El notari Tomás Caminal, c. Claris 94 - 2222040, no en té còpia perquè va ser cosa privada. Està disposat a fer un altre document i signar-lo.”* Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 1. MDB.

⁵⁷⁰ Ajuntament de Barcelona. Document d'acceptació de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora, inclòs en l'ordre del dia, sessió de l'11 de juny de 1969, amb el núm. 2. La resolució final presa és: *“ACEPTAR la donación que a la Ciudad de Barcelona, y con destino al Museo de Indumentaria, ha efectuado Don Manuel Rocamora Vidal de su colección de piezas de indumentaria; y AGRADECER tan importante donativo que contribuye a acrecentar el acervo artístico de la Ciudad.”* Barcelona, 22 de maig de 1969. Fons Col·lecció Rocamora. MDB.

d'Art de Barcelona, consistents en 119 peces més⁵⁷¹). També s'esmenta que Rocamora va imposar, com a condició, que el seu recull fos instal·lat al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada o en un altre de la mateixa categoria i característiques. Es va resoldre la petició triant el palau esmentat, que per tal finalitat es convertiria en un museu amb el nom del donant.⁵⁷²

En els annexos on es registra la seva col·lecció d'indumentària, es desglossa el seu do en les següents parts⁵⁷³:

1. Indumentària: 1.289 peces.
 - 1.1. Vestits femenins: 194.
 - 1.1.1. Bruses i cossets: 33.
 - 1.2. Vestits masculins: 59.
 - 1.2.1. Armilles: 79.
 - 1.3. Vestits i induments infantils: 66.
 - 1.4. Vestits de majos i toreros: 26.
 - 1.5. Peces diverses: 116.
 - 1.6. Calçat: 269.
 - 1.7. Lligacames: 52.
 - 1.8. Mitges i mitjons: 166.
 - 1.9. Barrets i tocats: 210.
 - 1.10. Tirants: 19.
2. Accessoris d'indumentària: 1.304 peces.
 - 2.1. Ventalls: 238.
 - 2.2. Bastons: 4.
 - 2.3. Boàs: 6.
 - 2.4. Bosses i moneders: 208.

⁵⁷¹ Va fer tres donacions a la Junta de Museus, la primera el febrer de 1935 (294 peces d'indumentària i complements), la segona al maig del mateix any (77 peces més que s'unien a la primera donació per conformar les sales amb el seu nom del Museu de les Arts Decoratives situat al Palau de Pedralbes) i la tercera el febrer de 1949 (vuit vestits del segle XVIII, quatre masculins i quatre femenins, en ocasió de la inauguració del nou Museu d'Arts Decoratives al Palau de la Virreina). Finalment va fer una última donació als Museus d'Art de Barcelona, el juny de 1955, ocasió en la qual entregà 34 ítems (13 fragments de teixit, una peça d'indumentària i 20 cintes).

⁵⁷² Ajuntament de Barcelona. Acta de donació de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora Vidal, expedient 3408. Barcelona, 16 de setembre de 1969. Fons Col·lecció Rocamora. Capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 3. MDB. Es pot consultar la seva transcripció íntegra a l'apèndix IV, pàg. 622.

⁵⁷³ Autor desconegut. Inventari *Colección de Indumentaria de Don Manuel Rocamora: anexo*, sense datar. FCPR.

- 2.5. Botons: 101.
 - 2.6. Carteres: 78.
 - 2.7. Cintes: 124.
 - 2.8. Cinturons: 14.
 - 2.9. Corbates: 20.
 - 2.10. Xals i similars: 54.
 - 2.11. Davantals: 16.
 - 2.12. Puntes: 39.
 - 2.13. Galons: 33.
 - 2.14. Guants i mitenes: 175.
 - 2.15. Sivelles: 45.
 - 2.16. Maniguets: 3.
 - 2.17. Mantellines i similars: 7.
 - 2.18. Mocadors de butxaca: 26.
 - 2.19. Pintetes: 79.
 - 2.20. Ombrel·les: 34.
3. Peces litúrgiques i de devoció popular: 122 peces.
- 3.1. Casulles: 10.
 - 3.2. Cintes: 36.
 - 3.3. Guants: 25.
 - 3.4. Mitres: 8.
 - 3.5. Calçat: 19.
 - 3.6. Varis: 19.
 - 3.7. Relicaris: 22.
4. Annexos: 693 peces.
- 4.1. Joies: 175.
 - 4.2. Lents: 43.
 - 4.3. Mostraris: 20.
 - 4.4. Nines i vestuari de nines: 93.
 - 4.5. Mocadors: 106.
 - 4.6. Sonalls: 4.
 - 4.7. Útils personals
 - 4.7.1. Agullers: 30.
 - 4.7.2. Caixes: 80.

- 4.7.3. Essenciers: 30.
- 4.7.4. Claus de rellotge: 16.
- 4.7.5. Pintes: 15.
- 4.7.6. Petaques: 26.
- 4.7.7. Diversos: 28.
- 4.8. Varis: 27.
- 5. Biblioteca: 779 llibres.
 - 5.1. Llibres: 233.
 - 5.2. Fulletons: 68.
 - 5.3. Catàlegs: 41.
 - 5.4. Publicacions de modes i fulles de figurins: 338.
 - 5.5. Documents: 99.

2.4.2. Altres col·leccions

S'ha reiterat en altres ocasions que a Manuel Rocamora se'l recorda principalment per la seva donació d'indumentària a l'Ajuntament de Barcelona l'any 1969, que serví de base pel seu museu de nova creació. Aquest va ser el seu llegat més important i definitiu, doncs integrava la valuosa col·lecció de vestits i accessoris pràcticament en la seva totalitat. A més també incloïa els vestits donats anteriorment a la Junta de Museus i col·locats al Museu de les Arts Decoratives, que es traslladarien al nou museu. No obstant, això no significa que aquesta hagi estat la seva única donació, ans al contrari, n'hi va haver moltes altres que s'han vist eclipsades i, en certa manera, oblidades. Al llarg de tota la seva vida n'efectuà un nombre força elevat en nou museus d'arreu de Catalunya i en un museu de Madrid. Les donacions s'iniciaren el 1926 i van continuar fins el 1975, essent pràcticament mig segle d'aportacions ininterrompudes de peces tèxtils, objectes d'art (ceràmica, pintura, gravats, medalles...), documentació antiga i llibres.

En matèria tèxtil, a part de la donació a l'Ajuntament de Barcelona, també són molt destacables les diverses peces proporcionades al Museu Tèxtil de Terrassa. Es tractava de la seva col·lecció de fragments de teixits i estampats, que integrava més d'un centenar de peces. La voluntat de Rocamora va ser diferenciar clarament ambdues donacions, aportant vestits a Barcelona i fragments de teixits a Terrassa, doncs

considerava que la indumentària havia d'estar reservada exclusivament al museu propi que li havia promès el consistori.

Una altra institució que va rebre una gran donació, concretament de 89 peces repartides en varis anys, fou el Museu Marítim de Barcelona. Aquest cop eren objectes directament relacionats amb el món marítim, com per exemple mascarons de proa, brúixoles, caixes de pescador, hams o documentació, entre d'altres. L'interès del col·leccionista pel món marítim podria respondre a les seves arrels familiars, atès que els seus avantpassats havien posseït una casa naviliera. Alguns records de la mateixa els va llegar al museu en comptes de guardar-los a casa seva, potser perquè quedés constància del negoci i el paper que va tenir, encara que menor, en la història de la navegació catalana. D'altra banda, recordem les estades estiuenques de Rocamora a Calella de Palafrugell, poble coster que apreciava profundament fins al punt de, a la seva mort, voler establir un museu marítim a casa seva.⁵⁷⁴ Donat que en vida acabà desestimant aquesta idea, és probable que tots els ítems que tenia pensat ubicar-hi fossin a parar a la institució barcelonina juntament amb les donacions que ja hi havia fet.

Entorn la vuitantena també és el nombre de peces integrades en les donacions a l'antic Museu del Vi de Vilafranca, actualment anomenat VINSEUM, on destaquen especialment la col·lecció d'ampolles de vidre antropomorfes i un teixit de motius vinícoles. En canvi, pel que fa a les donacions de llibres, és la Biblioteca de Catalunya la que en rep la major part, seguida de biblioteques franceses.

A grans trets, aquestes serien les donacions més importants, que seran detallades a continuació juntament amb la resta, amb la voluntat d'oferir un conjunt global i ordenat cronològicament (tenint en compte que en moltes ocasions es van efectuar donacions en diferents anys) que posi en valor els esforços de Rocamora en favor de l'ampliació dels museus del seu país. Com es podrà apreciar, va ser un col·leccionista generós, alhora que albergava col·leccions senceres a casa seva, conscient que a la seva mort, i tal i com ell mateix ho havia dictaminat, aquesta es convertiria en una fundació visitable pel públic. Malauradament, les seves aportacions no han estat sempre reconegudes i algunes han anat caient a l'oblit per diversos motius, entre ells, que algunes peces no van ser correctament registrades a l'entrada en les institucions i, per tant, no es pot arribar a

⁵⁷⁴ Per a conèixer més sobre el fallit projecte del Museu Marítim Rocamora a Calella de Palafrugell, vegeu la biografia de Manuel Rocamora, concretament la pàg. 68.

determinar amb precisió tots els objectes que van formar part de les donacions. Un altre aspecte ja apuntat anteriorment és que la grandíssima importància de la donació de la seva col·lecció d'indumentària va eclipsar totes les altres, que van restar menors en comparació. A l'hora d'elaborar aquest mapa de donacions, ha sigut de suma importància la documentació aportada pels propis museus, consistent en inventaris, llibres de registre, fitxes tècniques i altres fragments informatius extrets de les bases de dades, que han permès en molts casos la identificació de peces concretes que conformaven la donació (en tots els casos possibles, s'ha afegit el número de registre atorgat per cada museu). Igualment s'han pogut conèixer moltes dades, sobretot relatives a les circumstàncies de les donacions, gràcies a la premsa de l'època. I finalment, ha sigut d'utilitat un llistat mecanografiat escrit pel col·leccionista on enumerava, encara que de manera incompleta i sense dates, els centres als quals havia fet aportacions.

Biblioteca Museu Víctor Balaguer de Vilanova i La Geltrú (any desconegut)

Desafortunadament es tracta d'una donació de la que es disposa escassa informació, de fet, l'única evidència conservada que l'acredita és una llista efectuada pel propi col·leccionista on esmenta la majoria de les seves donacions, entre elles la que ens ocupa, que apareix sense datar i englobada en dues més d'altres institucions: "*Varias peces: Rajoles, Objectes de Ceràmica als Museus de Vilanova i La Geltrú, Diocesa de Vich i Municipal de Madrid.*"⁵⁷⁵ [sic] Es podria considerar que el col·leccionista les ha agrupat al tractar-se del mateix tipus d'objecte, o bé que s'efectuessin en el mateix lapse temporal. Considerant la segona opció, es suposaria que la data és entre els anys trenta i cinquanta (la donació del museu de Vic es realitzà a principis dels trenta, mentre que la del museu madrileny fou el 1950). Amb tot, aquesta afirmació s'ha de fer amb reserva, ja que com s'ha dit, parteix d'una suposició.

Consultant l'arxiu del museu Víctor Balaguer, no es pot confirmar la donació doncs no apareix cap referència a la mateixa, ni en forma de correspondència (per exemple, una carta que proposi la dació, o l'esmenti, o l'agraeixi), ni als llibres d'actes dels anys trenta (doncs en aquell moment, la Junta estava més preocupada per la gestió i la supervivència del museu que per les entrades que es feien), ni als inventaris

⁵⁷⁵ Llistat mecanografiat de les diverses donacions efectuades per Manuel Rocamora, sense datar. No inclou la totalitat de les donacions però sí la majoria d'elles. Tot i no estar signat, és atribuïble al col·leccionista. FCPR.

(malauradament, la col·lecció de ceràmica no acaba d'estar documentada degut a que, a la època, no s'havia detallat amb suficient precisió).⁵⁷⁶ Per tant, es desconeixen el nombre concret de peces donades, si es tractava de rajoles o d'objectes de ceràmica (o d'ambdós) i la seva descripció.

La donació s'integraria dins la col·lecció d'arts decoratives, que conté una de les seccions de ceràmica i rajoles més antigues de Catalunya, comprnent els períodes del Gòtic, el Renaixement, el Barroc i el segle XIX.⁵⁷⁷ En aquest ampli conjunt es troben rajoles d'arts i oficis i de *mostra* (per a ornamentacions arquitectòniques), plafons figuratius devocionals i no devocionals, pots d'apotecari, peces de vaixela...⁵⁷⁸ juntament amb la col·lecció de peces de ceràmica catalana pertanyents a l'historiador i polític Víctor Balaguer Cirera (1824-1901), creador l'any 1884 de la institució que porta el seu nom.

Museu Episcopal de Vic, antigament Museu Diocesà de Vic (1923-1932)

Manuel Rocamora va fer tres ingressos al museu vigatà en tres anys diferents: un gerro el 1923, una rajola el 1930 i un broc el 1932.⁵⁷⁹ El col·leccionista, però, considerava que la seva primera donació la va efectuar el 1926 al Museu del Teatre⁵⁸⁰, així que es podria suposar que el gerro fou un regal personal a Josep Gudiol i Cunill (1872-1931), conservador del museu des de 1898 fins la seva mort, i que aquest decidís ingressar-lo directament al centre. El gerro en qüestió, donat el **1923**, és de ceràmica pisa policromada d'Alcora (MEV 7404) del segle XVIII. Presenta un cavall a la part inferior envoltat per motius florals, que es repeteixen a la part superior. No consta a la memòria anual.

Gairebé una dècada més tard, el **1930**, aporta una rajola catalana (MEV 8585) de la segona meitat del segle XVI en blanc i blau, amb el motiu d'una muntanya. El 1930 és

⁵⁷⁶ Informació aportada per Mireia Rosich Salvó, directora de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer, i Mar Pérez Milla, del servei d'informació i reserves, en sengles correus electrònics del 10 i el 18 d'abril de 2018.

⁵⁷⁷ Biblioteca Museu Víctor Balaguer. "Altres col·leccions." 2018. Consulta 28 d'abril de 2018. [<http://www.victorbalaguer.cat/museu/altres-col·leccions/>]

⁵⁷⁸ Telese, Albert. "Pioners del col·leccionisme de ceràmica a Catalunya (1810-1936)." Dins *Mercat de l'art, col·leccionisme i museus. Estudis sobre el patrimoni artístic a Catalunya als segles XIX i XX*, ed. Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech, 208-231. Bellaterra [i altres]: Universitat Autònoma de Barcelona [i altres], 2014. Pàg. 214.

⁵⁷⁹ Agraïm la col·laboració d'Anna Homs, de la secció de Documentació i Arxiu Fotogràfic del Museu Episcopal de Vic, que ens ha facilitat les fitxes tècniques de les obres, els inventaris manuscrits i les memòries del museu, en la nostra trobada del 4 de gener de 2016.

⁵⁸⁰ Llistat mecanografiat de donacions elaborat per Manuel Rocamora, sense datar. FCPR.

un any que destaca per una gran adquisició de rajoles, concretament 27, nombre que podria ser superior ja que varies d'elles van catalogades en una sola xifra⁵⁸¹; amb tot, novament no s'esmenta la rajola donada per Rocamora a la memòria anual.

Per acabar, el **1932**, ingressa un broc (MEV 8970) de vidre bufat amb aplicacions de fibra de vidre del segle XIX i de procedència catalana. En la memòria del mateix any es cita de la següent manera, sense aportar el nom del donant: “*Un exemplar curios ve constituït per una boquilla de vidre clar, format per un gran tub que es replega i es caragola sobre si mateix, de fabricació barcelonina de principis del s. XIX.*”⁵⁸² [sic]

MAE, Centre de Documentació i Museu de les Arts Escèniques, antigament Museu del Teatre de Barcelona (1926)

És considerat pel mateix Manuel Rocamora com el primer donatiu que va fer, aleshores tenia 34 anys. El **29 de maig de 1926** va donar un grup de 47 objectes diversos i una col·lecció d'autògrafs d'artistes, peces que es sumen a la resta de donatius que es van efectuar en aquell mateix mes, essent molt prolífic per la institució, que recopilà 112 peces provinents de varis col·leccionistes, com Eugenio Miracle Pallarés, Ròmul Bosch Catarineu, Ramón Dalzira Sedó i Raimundo Ginesta.⁵⁸³

Centrant-nos en la donació de Rocamora, es coneixen els objectes gràcies a la premsa, que els va enumerar de la següent manera:

- 4 llibres de les òperes “Alexandro” de Scoiare (Teatre Principal, 1762), “Le nozze di Dorina” de Galuppi (Teatre Principal, 1770), “Chi dell'altri si veste...” de Cimarosa (Teatre Principal, 1789) i “Meleagro” de Zingarelli (Scala, 1798).
- Programa de benefici d'Alegria Constantí (1851), imprès sobre seda.
- 14 invitacions de balls de màscara del taller Baldufa i el teatre Romea (1882).
- Un exemplar del *Diario del Gobierno de Cataluña* amb notícies teatrals.
- Descripció del projecte del teatre del Liceu (1844).
- 4 memòries de la Junta de govern de la Societat del Teatre del Liceu (1856).

⁵⁸¹ Gudiol, Josep. *El Museu Arqueologic-Artistic Episcopal de Vich en 1930. Memoria del conservador d'aquest museu Mossen Josep Gudiol i Cunill, llegida en la reunió de la junta directiva que tingué lloc el dia 26 d'abril 1931.* Vic, 1931. MEV.

⁵⁸² Junyent, Eduard. *El Museu Arqueologic-Artistic Episcopal de Vich en 1932. Memoria del conservador d'aquest museu Mn. Eduard Junyent, llegida en la reunió de la junta directiva que tingué lloc el dia 26 de març de 1933.* Vic, 1933. MEV.

⁵⁸³ Autor desconegut. “Museo del Teatro.” *El Diluvio*, 06/04/1926.

- Manifestació del teatre de Barcelona (Teatre de la Santa Creu, 1841).
- Gràfica de les festivitats públiques celebrades a Barcelona amb motiu de l'arribada de Carles V i Maria Lluïsa.
- “Los lances del espectáculo del toreo”.
- 14 «affiches» artístics de teatres de París.
- Caricatura d'Héctor Berlioz, original de Benjamín (1838).
- *Un vihuelista*, aiguafort original de Jarque.
- *Interior de teatre*, dibuix de Gavarni.
- *El Liceu en un ball de màscares*, litografia de Tomás Padró.
- *El Liceu en un ball de màscares*, litografia d'Eusebio Planas.⁵⁸⁴

En canvi, pel que fa a la col·lecció d'autògrafs s'ignoren les dades sobre la quantitat ni de quins artistes eren.

Com ja s'ha dit abans, la poca informació que es coneix d'aquesta donació prové de la premsa, ja que malauradament el museu no va començar a fer inventaris fins l'any 1936, per tant, no existeix un registre de la donació de Rocamora.⁵⁸⁵

Museu Marítim de Barcelona⁵⁸⁶ (1940-1964)

El Museu Marítim fou una institució amb la qual Manuel Rocamora hi establí una fructífera col·laboració similar a la que mantenia amb el Museu Tèxtil de Terrassa, ja que en aquesta ocasió també era membre del patronat de la institució, a part de mitjançar amb altres col·leccionistes i, per suposat, efectuar ell mateix nombroses donacions. Precisament pel que fa a aquestes últimes, es poden comptabilitzar en un total de 89 peces de diversa consideració⁵⁸⁷, dividides en 44 documents (llibres,

⁵⁸⁴ Autor desconegut. “Museo del Teatro.” *El Diluvio*, 06/04/1926.

⁵⁸⁵ Informació proporcionada per Ana Triviño, bibliotecària de l'Institut del Teatre, a més del Centre de Documentació i del Museu de les Arts Escèniques, en un missatge d'e-mail a l'autora, 27 d'abril de 2018.

⁵⁸⁶ Donem les gràcies a Dolors Jurado, conservadora de l'Àrea de Gestió de Col·leccions i del Coneixement del Museu Marítim de Barcelona, que ha ajudat en la present investigació proporcionant dades d'índole variada en el transcurs de dues trobades, el 20 de gener de 2016 i el 31 de gener de 2017 al Museu Marítim.

⁵⁸⁷ Es té notícia de totes les donacions gràcies a tres fonts diferents. La primera, un llistat mecanografiat elaborat pel propi Manuel Rocamora, sense datar (anterior a la seva donació d'indumentària a l'Ajuntament de Barcelona el 1969), on enumera parcialment les donacions efectuades a diversos centres. La segona, les cartes d'agraïment dirigides a Rocamora i enviades per l'aleshores director del Museu Marítim, Francesc Condeminas Mascaró (1890-1959), en la majoria de les quals s'esmenten els objectes donats. La tercera, les fitxes actuals concernint a Rocamora tretes de la base de dades de la institució, les quals han estat facilitades per la conservadora Dolors Jurado.

fulletons, etc.), 12 pintures i gravats, onze medalles i monedes i 22 objectes variats (ceràmica, caixes de mariner, quadrants solars, etc.)

Les aportacions les anà efectuant regularment des de 1940 fins a 1964, fins i tot en diverses ocasions durant un mateix any. El col·leccionista estava interessat en objectes relacionats amb el món marítim, gust que es podria atribuir al seu passat familiar, ja que com es recordarà, els seus avis materns, Antoni Vidal Horta i Isabel Sala Viñas, eren propietaris d'una casa naviliera. De fet, alguns dels objectes donats van pertànyer a la mateixa, concretament una salsera (amb el segell de la casa) i dos retrats dels seus avis. D'igual manera també va decidir donar documentació relacionada amb la fàbrica de sabó paterna, concretament la relativa a les càrregues de vaixells.

La llista de donacions s'enceta el **8 de febrer de 1940**, quan donà un mascaró de proa de fusta (núm. 968) corresponent a la primera meitat del segle XIX, de procedència desconeguda. Representa una figura femenina amb vestit vermell i cabells recollits, amb el braç dret aixecat amb una flor a la mà, mentre que amb la mà esquerra subjecta un cistell de petites dimensions. [FIG. 59]

L'any **1941** va donar un total de 19 peces en quatre ocasions diferents:

- 7 de gener:
 - Quadrant solar de butxaca de la segona meitat del segle XVIII (núm. 3220), fet en fusta i decorat amb motius florals consistents en garlandes que emmarquen les latituds i una sanefa de rosetes a tot el perímetre. A l'interior hi té una brúixola.
- 25 de setembre:
 - Plat esmaltat (núm. 3507) de manufactura anglesa, realitzat l'any 1829 per Frederick Augustus Du Croz i amb la llegenda "Puerto Franco, Cádiz, 1829".
 - Medalla commemorativa de la varada del cuirassat "España" (núm. 3508) realitzada en alumini l'any 1912.
 - Medalla amb la llegenda "Britain's Hope" (núm. 3509) representant a l'infant príncep de Gal·les, Albert Eduard, en una platja i sostenint una àncora, mentre que al revers s'observa una fragata britànica. L'autor d'aquesta darrera medalla és Allen & Moore i es dataria entre 1841-1910.
- 28 de setembre:

- Gravat *Geroglífico en que se figura...* (no identificat).
- Gravat *Vista general de la ciudad y puerto de Barcelona tomada del pie de Montjony* (núm. 3518), mostrant una vista de Barcelona des de Montjuïc i va ser fet al segle XIX per François Nicoals Barthélemy Dequevauvillier, Jacques Moulinier, Pierre Didot i Alexandre de Laborde.
- Gravat *Vista de la ciudad de Barcelona ocupada por los franceses y bloqueada por mar por el almirante inglés Hollowell y por tierra por los ejércitos aliados español e inglés del mando de los generales Dn Franco de Copons y Navia y Lord Clinton* (núm. 3519). És obra de Josep Coromina Feralt (1756-1834).
- Gravat acolorit del port de Barcelona (núm. 3520), d'un autor italià anònim.
- Gravat del segle XVIII (núm. 3621) que torna a ser una vista del port de Barcelona, amb la façana marítima i el traçat de la muralla de mar, amb una llegenda a la part inferior que diu: “A S.M. la Reina Doña Isabel II con motivo de la colocación de la primera piedra para las obras del nuevo puerto.”
- 23 d'agost:
 - Salsera de porcellana del segle XIX (núm. 3487) pertanyent a la casa naviliera “Sala y Vidal” dels avis materns del col·leccionista, presentant un segell que ho indica sota un dels becs.
 - Caixa de mariner de fusta del segle XVIII (núm. 3628) amb la tapa decorada amb la Mare de Déu del Carme i Sant Miquel.
 - Tricicle de l'any 1830 (núm. 3486).
 - Carta d'examen consistent en un dibuix acolorit realitzat per l'alumne de nàutica Fernando González el 20 de juny de 1796 (núm. 3476)
 - Sis documents consistents en tres títols d'acció i tres models d'imprès de títols d'acció de la Reial Companyia de Comerç de Barcelona (tots els documents agrupats en un sol número, el núm. 1611).

A més, en aquest mateix any, va intercedir favorablement perquè l'antiquari madrileny Luis Siravegne donés el 8 d'octubre sis objectes relacionats amb Isaac Peral Caballero (1851-1895), tinent de l'Armada i inventor del primer submarí torpeder, conegut com a submarí Peral. La donació és conformada per un almanac nàutic per l'any 1851 (Madrid, 1849), una pintura a l'oli (*Retrat d'Isaac Peral*), un ventall dedicat a un amic

per Peral, un quadrant solar d'ivori de 1699, un altre de metall del segle XVIII i un document d'un tinent on hi és present la forma de cortesia B.L.M. ("Besa la mà").

Un any després, el **1942**, es succeïren dues donacions, primerament d'un conjunt de 17 fulletons; i cap a finals d'any, tres objectes i un manuscrit.

- 8 de maig: Rocamora donarà un conjunt de 17 llibres i fulletons no identificats, dels quals en coneixem els títols gràcies a l'enumeració que en fa en una carta.⁵⁸⁸ Aquests són:
 - *Oració fúnebre pronunciada per D. Eduardo María Vilanasa Pbro. ... en les solemnes exèquies... del Exc. Sr. D. Casto Méndez Núñez.* Barcelona, 1869.
 - *Port de Barcelona. Obres per al seu eixamplament i millora.* Madrid, 1855.
 - *Dictamen sobre... de la desaparició de l'andana alta del port.* Barcelona, 1870.
 - *Memòria sobre el projecte d'un dic flotant de ferro de 5.500 a 6.000 tones per al port de Barcelona.* Barcelona, 1878.
 - *Arsenal Civil de Barcelona.* A. Wohlgemuth. Barcelona, 1886.
 - *El port de Barcelona el 1888.* Opuscle d'E. Armengual.
 - *Dictamen sobre les obres més convenientes per acabar el port de Barcelona.* José Ricart Giralt. Barcelona, 1890.
 - *Passat, present i futur del port de Barcelona.* José Ricart Giralt. Madrid, 1897.
 - *Nova sèrie d'observacions sobre el port de Barcelona.* E. Armengual.
 - *El Salvament de Naufragis sota el seu aspecte científic.* José Ricart Giralt. Barcelona, 1900.
 - *Ports francs. Ports de Marsella, Gènova i Barcelona.* José Elias de Molins. Barcelona, 1901.
 - *Exposició als cossos colegisladors en súplica de que es dignin a no ratificar els Tractats de Comerç i Navegació concentrats... amb... Alemanya, Itàlia i Àustria-Hongria.* Diputació Provincial de Barcelona. Barcelona, 1894.
 - *Memòria sobre el progrés i avançament de les obres del port de Barcelona. 1872 a 1873.* Barcelona, 1873.

⁵⁸⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Francesc Condeminas. Barcelona, 8 de maig de 1942. FCPR.

- *Memòria sobre el progrés i avançament de les obres del port de Barcelona. 1874 a 1875.* Barcelona, 1875.
- *Memòria sobre el progrés i avançament de les obres del port de Barcelona. 1886 a 1889.* Barcelona, 1890.
- *Manual d'avaries de mar.* Pedro Fernández Savandera. Màlaga, desembre de 1890.
- *Revista de l'Associació de Naviliers i Consignataris de Barcelona.* Volum primer. Barcelona, 1884-1885.
- 9 de desembre:
 - Rajola de corda seca datada entre els segles XV i XVI (núm. 3823) amb els marges decorats amb motius vegetals i al centre una escena de dos pescadors traient la xarxa de l'aigua. Procedent del Palau de l'Infant d'Illescas.
 - Tassa i plat de vidre del segle XIX (núm. 3824). La tassa està decorada amb un vapor aparellat de fragata, i el plat presenta la inscripció "Recuerdo de Gijón".
 - Quadrant solar de fusta (núm. 3825) amb un rellotge de sol a la tapa amb numeració àrab, i a la base de la brúixola hi ha números àrabs i romans envoltats per una decoració circular.
 - Manuscrit en tres capítols titulat *Discurs de vista. Enceñansa per fabricar lo Port de Barcelona ab seguretat y permanència perpètua, per molt sie combatut de las onas del mar. Sanitat a favor del bé públich, y direcció por lo espurgo de tripulació dels vestiments, i mercaderies podan arribar de part infecta. La poca conducta tenan los directors en fabricar, y limpiar lo moll.*

La propera donació, datada del 21 d'octubre de **1945**, consistiria únicament d'una fotografia d'un mascaró de proa propietat dels senyors Rosa (no identificada).

Novament efectuaria una sola donació el **22 de juliol de 1947**: una pipa decorativa de fusta i plàstic realitzada cap a 1898 (núm. 5344), amb una representació del vaixell cuirassat Maine a la canya.

En l'any **1948**, Rocamora aportaria cinc donacions més, conformades cadascuna per un sol objecte:

- 30 de gener: pintura a l'oli representant el buc *Ana de Sala* (núm. 5460) [FIG. 60], d'autor desconegut, segle XIX. Tot i que la donació apareix consignada com feta per Manuel Rocamora, en realitat la pintura pertanyia al seu germà Antonio.⁵⁸⁹
- 10 d'abril: quadrant solar del segle XVIII (núm. 5528) construït per Stockert. Format per una caixa rectangular en fusta que conté un rellotge de butxaca i una brúixola. La decoració està present a la part exterior de la caixa, on es mostra una taula amb latituds geogràfiques europees; i a l'interior, amb un disseny floral.
- 16 d'abril: maqueta del vaixell *Ana de Sala* (núm 6209). Malgrat que la maqueta va ser donada pel col·leccionista, havia pertangut a familiars seus de la branca materna.⁵⁹⁰
- 13 de maig: llibre titulat *Tratado de las enfermedades de la gente de mar*, escrit pel doctor Pedro María González i editat per la Impremta Reial de Madrid l'any 1805 (no identificat).
- 12 de juny: brúixola de butxaca (núm. 5630) dins una caixa de fusta. En la tapa s'hi pot observar una escletxa rectangular a la part de fora, a través de la qual es pot veure l'interior.

Un any més tard, el **1949**, es succeïren un parell de donacions:

- 2 de juny: Rocamora regalà un segell de metall per lacrar del consolat de Ragusa (Itàlia) a Barcelona (núm. 5871) presentant un bisbe envoltat per la inscripció “Consulato di Ragosa in Barcelona”. L'empunyadura és de fusta i té forma ovalada.
- 19 de desembre: cobertes de pergamí en l'interior de les quals hi ha un tros d'un antic portolà (col·lecció de plans de varis ports enquadrada en forma d'atles) en el que s'aprecia un fragment del Mediterrani oriental.

El 1949, novament Rocamora efectuà una labor de mediació amb l'antiquari Luis Siravegne, que el 2 de juny de 1949 donà al museu una medalla de plata de Napoleó III

⁵⁸⁹ Carta d'agraïment escrita per Francisco Condeminas a Manuel Rocamora. Barcelona, 31 de gener de 1948. FCPR.

⁵⁹⁰ Carta d'agraïment escrita per Francisco Condeminas a Manuel Rocamora. Barcelona, 16 d'abril de 1948. En aquesta epístola, Condeminas prega al col·leccionista que l'indiqui de qui havia sigut propietat la maqueta, però es desconeix la resposta de Rocamora. FCPR.

amb el seu estoig, un diploma de concessió a favor de l'eclesiàstic espanyol Francisco Bas i un fragment imprès sobre seda d'un calendari per l'any 1847.

El **20 de gener de 1951**, el col·leccionista regalaria tres patents de sanitat expedides al port de Penyíscola entre finals del segle XVIII i principis del XIX (núm. 391). Es tracta de certificats de sanitat lliurats per les autoritats portuàries als vaixells, on consten la salut dels tripulants i dels passatgers, a més de l'estat de les mercaderies. Es coneixen els noms dels patrons, que són Pau Romí, Josep Clarà i Bautista Roso, i els seus corresponents vaixells, que són el Virgen del Rosario, el Santo Domingo i Las Almas.

El **16 de juny de 1954** donaria una llibreta manuscrita datada de finals del segle XIX (núm. 1665) de Rafael Rius Papes i Pablo Ventura Rius, alumnes de l'antiga Escola de Nàutica de Sant Joan de Vilassar. Es tracta d'un quadern d'exercicis d'estudis nàutics amb problemes i la resolució dels mateixos mitjançant dibuixos geomètrics. També inclou altres dibuixos, com per exemple de velers.

En el dia **8 d'abril de 1959**, es concentraria una prolífica donació d'onze elements diferents, que esmentarem a continuació:

- Quatre hams provinents de les excavacions d'Empúries (núms. 17707, 17708, 17709 i 9744). Són de bronze a excepció del darrer que és de metall. Tot i que segurament pertanyen al segle III aC, podrien ser anteriors.
- Moneda de plata de la República Italiana de 500 lires (núm. 10664) amb un bust femení de perfil esquerre a l'anvers i caravel·les navegant al revers.
- Disc en fusta de boix (núm. 10665) que és un model per a la fosa d'una medalla, representant una escena d'atac a una ciutat emmurallada de la península de Morea (Peloponès, Grècia).
- Medalla de bronze commemorativa del trasllat de les despulles de Cristòfol Colom a Sevilla, 1899 (núm. 10481). A l'anvers, retrat de Colom vist de perfil esquerre; al revers, corona de llorer amb la inscripció "NO&DO". S'aprecien les inicials "E.I.L." corresponents al gravador.
- Medalla de plata amb representació del cap de Lluís Felip de França (núm. 10666), de l'any 1834, concedida pel Ministeri de la Marina francesa al mariner Juan Bautista Legorne pel salvament d'un naufrag.

- Moneda anglesa de coure de mig penic d'Elisabet II, pertanyent a l'any 1958 (núm. 10677). A l'anvers s'hi veu el bust de la reina amb corona de llorer de perfil dret, juntament amb la marca "M.G." (corresponent al gravador Mary Gillick); mentre que al revers hi ha la imatge d'un galió navegant vist des del costat de babord, acompanyat per les inicials "H.P." (indicatives de Thomas Humprey Paget, gravador).
- Medalla de bronze corresponent a l'any 1889 (núm. 10668) realitzada per Lovis Bottée en commemoració a la inauguració del port de Calais (França). En la imatge al·legòrica, la personificació de la República Francesa mostra a la ciutat de Calais el seu nou port.
- Gravat commemoratiu *S.A.R. la Serenísima Sra. Doña Luisa Carlota y vista de su llegada feliz en el puerto de Barcelona* (núm. 9741), del segle XIX i fet per Joan Alabern. Al centre de la composició, bust de senyora amb escuts a la part inferior, i als seus costats els déus Mart i Neptú. A la part superior, panoràmica del port de Barcelona amb tres navilis.

El **6 de juny de 1962** donà dues medalles i una moneda:

- Medalla de plata (núm. 10556) de la marina militar italiana, datada entre 1948-1950. A l'anvers mostra la imatge del vaixell de transport Stromboli, amb el seu nom inscrit a la part inferior. D'altra banda, al revers hi ha l'escut de la marina militar italiana juntament amb la inscripció "Numquam Satis" ("Mai és suficient").
- Moneda de plata (núm. 10557) de l'any 1647, feta sota el regnat de Felip IV d'Espanya. Consta com a autor Peter Van de Voorde. A l'anvers hi ha una fragata navegant vista de perfil d'estribord amb les veles esteses, amb una orla circular al voltant amb la frase "Timide ac prudenter". Al revers, l'escut de Zelanda amb la mateixa orla, aquest cop amb la frase "Luctor et emergo".
- Medalla de bronze de la Milícia d'Artilleria Marítima italiana (núm. 10558), any 1930. A l'anvers s'hi mostra un militar armat vist de perfil esquerre al costat d'un canó que apunta en direcció al mar, mentre que al revers hi ha una biga amb una estrella a la part superior i barrils de canó en aspa a la part inferior. Sota els barrils, una àncora.

I, finalment, el **6 de març de 1964** feu la darrera donació que en coneguem la data, oferint una medalla de plata de l'any 1900 (núm. 10796) feta per Louis Patriarche i encarregada per la Compagnie Générale Transatlantique de França. A l'anvers s'hi aprecia un paquebot vist de perfil d'estribord navegant i al revers una sirena agafant un corn amb el braç lliscant per la superfície marina.

A part de totes les donacions ja esmentades i ordenades cronològicament, presentarem tot seguit un grup d'altres peces de les quals es desconeix la data d'ingrés al museu:

- Objectes: set exemplars variats.
 - Caixa de mariner del segle XIX (núm. 3485) de fusta i amb potes de gall. Tant l'exterior com l'interior estan decorats, el primer amb una figura femenina i una de masculina encarades juntament amb motius vegetals, i el segon presenta solament restes de policromia vermella.
 - Plat de porcellana de Wedgwood (núm. 3488) pertanyent al segle XIX. El fons és blanc i està decorat amb motius de color marró, representant una barca amb sacs i dos homes en primer terme, mentre que al centre hi ha una ciutat i diversos vaixells. El conjunt decoratiu es completa amb els motius florals del voladís.
 - Plat de porcellana de Wedgwood (núm. 3489) del segle XIX, molt similar a l'anterior ja descrit però de dimensions menors.
 - Gravat *Vista 1ª del combate de Tolon de XXII de febrero de MDCCXLIV* (núm. 3548), de Juan Moreno Tejada, fet l'any 1744. A la part superior es representen les posicions dels navilis en un combat naval entre l'armada franco-espanyola i la britànica; mentre que a la part inferior es mostra una explicació dels fets i dels navilis amb el seu nom, número de canons, capità i homes.
 - Carta d'examen (núm. 3559) de l'alumne Pedro Pablo Garrido de l'escola de Navegació de Ferrol. Està dividida en quatre rectangles, presentant l'alçat d'una ciutat amb una fortificació, la planta de la mateixa ciutat, l'escut de l'escola i la llegenda i l'escala.
 - Retrat d'Isidre Sala (núm. 6696), besavi matern del col·leccionista. Oli sobre tela i atribuït a Frederico Català Sabater. De forma ovalada i fons negre. L'autoria i el patró es repeteix en els quatre retrats següents. Presenta al

senyor en la seva maduresa, amb cabells blancs als laterals i calvície a la part superior del cap. Va vestit amb americana negra i camisa blanca.

- Retrat d'Ana Viñas Casanovas (núm. 6697), besàvia materna del col·leccionista i esposa d'Isidre Sala. D'edat similar al seu marit, el seu retrat fa *pendant* amb el d'ell. El cabell, de to grisós, el porta recollit. Va vestida de negre i destaquen les seves joies daurades consistents en arracades amb penjolls, collaret amb retrat en miniatura i agulla de pit, també amb miniatura.
- Retrat d'Antonio Vidal Horta (núm. 4412), avi matern del col·leccionista. Presenta al personatge de jove, amb cabell castany, bigoti ros i vestit amb jaqueta negra (sobre la qual hi ha un fermall del qual penja un rellotge de butxaca) i, a sota, camisa blanca amb botons daurats i llaç negre.
- Retrat d'Isabel Sala Viñas (núm. 4413), àvia materna del col·leccionista. Fa *pendant* amb l'anterior. Isabel Sala duu el cabell negre recollit i amb tirabuixons, i va vestida amb un vestit negre amb detalls de blonda. Destaquen les seves joies d'or, que són unes arracades amb penjolls i un collaret conformat per una cadena gruixuda amb una medalla.

Dins d'aquest grup de quatre retrats dels besavis i avis materns del col·leccionista, hem de sumar-ne dos més que Manuel Rocamora no donà al museu Marítim i que conservà a casa seva, a la torre del carrer Ballester, on segueixen situant-se en l'actualitat dins les reserves de la Fundación Cultural Privada Rocamora. Es tracta dels retrats de Pere Vidal Horta i Dolors Sala Viñas, els seus tiets-avis. Pere Vidal era germà d'Antonio i Dolors Sala era germana d'Isabel, és a dir, es tracta de dos germans que es casaren amb dues germanes. Els besavis (Isidre Sala i Ana Viñas Casanovas) i els avis materns (Antonio Vidal i Isabel Sala) portaven la gerència de la casa naviliera familiar, mentre que l'altra parella, probablement estava apartada del negoci, doncs el col·leccionista no va jutjar oportú oferir els seus retrats al museu Marítim.

- Documentació: onze exemplars en total.
 - Manuscrit francès titulat *Nomenament del vice-cònsol de França a Barcelona i dels ports de Catalunya Antoni Sabater* (núm. 550), redactat per François de Puyabry en data 8 d'octubre de 1738.
 - Manuscrit *Coneixement de càrrega certificat pel capità del llagut Carmen* (núm. 830). El capità del llagut Carmen, Josep Rabassa, certifica el 10 de

setembre de 1856 que, en ruta de Motril a Barcelona, embarca cinc caixes grans i sis de petites contenint greix en floca, propietat de Miquel Parera i amb destinació a Marcos Rocamora.

- Manuscrit *Coneixement de càrrega certificat pel capità del llagut Virgen del Carmen* (núm. 831). El mestre Sebastià Baguera, en ruta de Motril a Barcelona, fa constar el 15 de setembre de 1856 que embarca quatre caixes grans i sis de petites de greix en floca, propietat de Miquel Parera i destinades a Marcos Rocamora.
- Imprès *Coneixement de càrrega certificat pel capità de la corbeta Anita* (núm. 832). El capità Jacinto Humedes fa la ruta de Barcelona a l'Havana i el 25 d'octubre de 1862 embarca un centenar de caixes de bugies propietat de l'empresa Rocamora e Illà amb destinació a J. Demestre y Compañía.
- Imprès del port de Barcelona que es titula *Navíos que han entrado en este Puerto desde el 24 de Junio, hasta el 30 inclusives. Año 1774...* (núm. 1428).
- *Rebut del Cos de Pràctics Amarradors del pagament satisfet en el port de Barcelona pel propietari del bergantí Descubierta* (núm. 1429). Rebut emès pel Cos de Pràctics Amarradors de Barcelona.
- Romanç *Despedida de los voluntarios de Cataluña para el África* (núm. 2153). Datat de l'any 1860, el publicà l'impremta d'Ignacio Estivill de Barcelona.
- *Canción del Capitán Pirata* (núm. 2172). Imprès per l'impremta de Francisco Vallés de Barcelona.
- *Estatuts del Gremi de Mar d'Arenys de Mar* (núm. 2361). Conté dos documents, un imprès i l'altre manuscrit.
- *Estado que manifiesta los buques de guerra destinados a la presente expedición al mando del Excelentísimo señor Don Antonio Barceló, theniente general de la Real Armada...* (núm. 2741). Relació dels bucs i capitants comandats pel tinent general Antoni Barceló en l'expedició contra Argel de l'any 1783. Publicat per l'impremta d'Eulàlia Piferrer de Barcelona.
- *Plan que manifiesta el orden de marcha en que debe navegar la esquadra del mando del theniente general el Exelentísimo señor Don Antonio Barceló..., que deve salir de Cartagena con destino Argel en julio de 1783* (núm. 2742). Pla de marxa de les esquadres comandades pel tinent general

Antoni Barceló en l'expedició contra Argel de l'any 1783. Novament imprès per la impremta d'Eulàlia Piferrer de Barcelona.

VINSEUM Museu de les Cultures del Vi de Catalunya, antigament Museu del Vi de Vilafranca (1943-1966)

La donació de Rocamora al següent museu es divideix en dues dates.⁵⁹¹ A l'**octubre de 1943** va ingressar el primer conjunt de peces, consistent en onze vasos i gots esmaltats (MV1409, 1412 i 1418 a 1426) d'entorn el segle XVIII, tots ells d'autoria desconeguda. Presenten dibuixos antropomorfs i zoomorfs amb escenes de toreig o bé costumistes i motius heràldics, amb elements comuns com corones, flors de lis i decoració vegetal. Amb tot, aquests vasos no es poden considerar com una donació doncs consten com a comprats, fet molt estrany doncs el col·leccionista feia donacions i mai venia peces. Tot i això els esmentem perquè són ítems de la col·lecció Rocamora que es conserven al museu. El mateix any efectuà la donació de vuit quadres d'etiquetes del segle XIX (dels quals tan sols dos compten amb número de registre: MV13059 i 13068). Aquestes darreres peces consistien en diverses etiquetes de vi i licors del segle XIX que s'havien enganxat formant vuit composicions diferents, que integraven en total 178 etiquetes.

El proper donatiu s'integra el **1966** però en diferents mesos, i rebrà ressò per part de la premsa, també de la pròpia revista del museu, *Dionysos*, que en publicarà tres fotografies.⁵⁹² El 30 de febrer ingressa un fragment de teixit de lli estampat amb motius vinícoles (MV4909), mostrant la recol·lecció del raïm. S'aprecia una mateixa escena repetida diverses vegades, consistent en una figura masculina collint raïm amb falçons mentre que la seva homònima femenina la recull al seu davantal; el conjunt es completa amb decoració de pàmpols i ocells. Tot i ser de l'últim quart del segle XVIII, la premsa de l'època l'esmenta com de finals del segle XVII i principis del XVIII.⁵⁹³ Procedeix de la funda d'un bagul comprat a Toledo però podria ser de manufactura catalana. Més tard, el 29 de març, Rocamora ofereix dues copes de vidre d'aquell mateix any (MV1479 i 1480), formant parella i amb les inicials "B.G." gravades al receptacle.

⁵⁹¹ Agraïm la col·laboració de Jordi Farré Huguet, responsable de Col·leccions de VINSEUM, el qual ens ha fet arribar tota la documentació relativa a la donació de Rocamora: les fitxes tècniques dels objectes, una còpia del llibre de registre i fotografies, en dos correus electrònics del 17 i el 20 d'abril de 2018.

⁵⁹² La revista *Dionysos* es va editar des de l'any 1940 fins al 1976, amb un total de 176 números. Concretament, el número on apareixen les citades imatges és el 118, corresponent al gener-abril de 1966. VINSEUM Museu de les Cultures del Vi de Catalunya. "Publicacions: Dyónisos-Collita de Cultura." 2018. [http://www.vinseum.cat/?cat/Botiga/Publicacions/1/14/Revista%20Di%20C3%B3nysos] (Consulta 5 d'abril de 2018).

⁵⁹³ Autor desconegut. "Vilafranca del Panades: Museo del Vino." *El Noticiero Universal*, 14/06/1966.

Un mes després de la donació de les copes, el 10 d'abril, va aportar un lot d'ampolles de vidre bufat amb motlle de ferro, corresponents als segles XIX i XX. De tots els donatius que va fer al museu, aquest és molt probablement el més important. Segons la premsa, les ampolles són espanyoles i franceses, i el seu nombre ascendeix a 60⁵⁹⁴, xifra igualment apareguda al llistat de donacions elaborat pel col·leccionista. No obstant això, segons l'inventari del museu, només s'han pogut identificar 36 ampolles (MV1245, 1247, 1248, 1254, 1257, 1258, 1260, 1261, 1265, 1269, 1271, 1274, 1276, 1277, 1287, 1292, 1294, 1296, 1301 a 1305, 1307, 1309 a 1311, 1313, 1315, 1322 a 1324, 1327, 1331, 1332 i 7275), cosa que ens indica que 24 flascons no van ser registrats com a part de la donació Rocamora i, conseqüentment, no s'han pogut identificar. En l'actualitat hi ha 216 ampolles de procedència desconeguda segons la base de dades de la institució.⁵⁹⁵

A continuació destacarem algunes de les ampolles, que formen un singular grup que integra moltes varietats representatives, tot i que novament s'ignora l'autor de cadascuna. La gran majoria presenten decoració esmerilada de figures antropomorfes en relleu. Que corresponguin a personatges destacats només hi ha un parell, que a més es diferencien de les altres per ser d'opalina i en color blanc mat (la resta són de vidre transparent): són dos retrats del rei Alfons XIII i la reina Victòria Eugènia en les quals el cap fa de tap de l'ampolla (circumstància repetida en altres ampolles antropomorfes). Més anecdòtiques són les figures d'un torero, una dona amb dues cares (representada rient i trista) o un senyor d'ètnia negra caricaturitzat, entre d'altres. Les figures zoomorfes són nombroses i en destacarem la d'una gossa, però també hi ha mussols, cargols, peixos.. Les ampolles més curioses, però, podrien ser les que integren mans agafant armes [FIG. 61] o decoració variada, com per exemple fitxes de dòmino.

Així doncs, la donació del col·leccionista es podria concretar numèricament de diverses maneres. Si es té en compte que en realitat Rocamora donà una seixantena d'ampolles, estem parlant de 82 objectes en total (incloent els vasos suposadament comprats). En canvi, si ens cenyim estrictament al que va donar tal i com apareix al llibre de registre, podem precisar amb exactitud 47 peces.

⁵⁹⁴ Autor desconegut. "El museo, adelante." *Tele/eXprés*, 23/06/1966.

⁵⁹⁵ Informació proporcionada per Jordi Farré Huguet, responsable de Col·leccions del VINSEUM, en la nostra trobada al museu el 16 de maig de 2018.

Museu de la Música de Barcelona (1947-1976)

Es coneix que Manuel Rocamora va fer dues donacions al Museu de la Música en dos anys diferents. La primera ocasió fou l'**1 de març de 1947**, quan aportà un buccèn (MDMB 369). Es tracta d'un instrument musical de vent, concretament una varietat de trombó que incorpora un cap zoomorf, usat per les bandes militars franceses al segle XIX. Concretament, l'exemplar de Rocamora és de llautó i es dataria entre 1800 i 1860, essent de producció catalana o francesa. La particularitat és que el pavelló té forma de cap de drac, pintat en vermell, verd i or.⁵⁹⁶ [FIG. 62] La segona donació, de l'**1 d'abril de 1976**, consisteix en una batuta del 1906 que va pertànyer al músic Vicente Petri⁵⁹⁷ (MDMB 11239), fabricada amb vori i amb decoracions de banús als extrems.⁵⁹⁸

Museo de Historia de Madrid, antigament Museo Municipal de Madrid (1950)

El **28 de novembre de 1950** es formalitzà la donació d'un plat de porcellana de la fàbrica del Buen Retiro, amb fons blanc i decoració de paisatge en siena i vora daurada, amb unes dimensions de 13'7 cm.⁵⁹⁹ Es tracta d'un plat de dimensions petites, segurament usat pels postres. En l'actualitat, el museu afirma no conservar cap plat que es correspongui amb aquesta descripció i, a més, no hi consta el nom de Manuel Rocamora com a donant en cap registre.⁶⁰⁰

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, antigament Institut Municipal d'Història de Barcelona (1962)

Entre **gener i febrer de l'any 1962**, Rocamora donà a l'Arxiu Històric un conjunt de documentació antiga relativa al Gremi d'Argenters de Barcelona. Es té notícia de la present donació a partir de dues cartes conservades. La primera d'elles, signada per Pere

⁵⁹⁶ Museu de la Música. "Col·leccions en línia: buccèn." 2018. Consulta 27 d'abril de 2018. [http://catalog.museumusica.bcn.cat/detall/fons_instruments/H309991/?lang=ca&resultsetnav=5ae2fcf3a6fc2]

⁵⁹⁷ Vicente Petri és un músic de biografia i trajectòria desconeguda que, aparentment, composà únicament un preludi titulat *Aurora Matinal* (1916). Consultable a: Biblioteca Digital Hispànica - Biblioteca Nacional de España. "Aurora Matinal: preludio por Vicente Petri." 2018. Consulta 27 d'abril de 2018. [<http://bdh.bne.es/bnesearch/biblioteca/Aurora%20matinal%20%20%20%20%20preludio%20%20%20%20%20qls/Petri,%20Vicente/qls/bdh0000162272;jsessionid=F4F340110C7188CE6165537217C2BFEA>]

⁵⁹⁸ Museu de la Música. "Col·leccions en línia: batuta." 2018. Consulta 27 d'abril de 2018. [http://catalog.museumusica.bcn.cat/detall/fons_biografic/H539589/?lang=ca&resultsetnav=5ae2fd2628c38]

⁵⁹⁹ Carta d'agraïment escrita per M. Molina Campuzano, secretari del Patronat del Museo Municipal de Madrid i dirigida a Manuel Rocamora. Madrid, 6 de desembre de 1950. FCPR.

⁶⁰⁰ Informació proporcionada per Isabel Tuda, conservadora del Museo de Historia de Madrid, en una trucada telefònica del 19 de juny de 2018.

Voltes Bou, director de l'Institut Municipal d'Història⁶⁰¹, suggereix que el col·leccionista hauria de rebre un agraïment institucional pel seu llegat, sense especificar en què consisteix.⁶⁰² La segona carta, obeint a la petició de Voltes, és una missiva d'agraïment destinada a Manuel Rocamora i signada per l'alcalde de la ciutat, José María de Porcioles.⁶⁰³ Novament no es fa cap referència al contingut de la donació, simplement se la cataloga de valuosa.

A l'arxiu de gestió de la institució s'hi consigna una donació efectuada per Rocamora amb data genèrica de 1962, que malauradament no especifica ni el nombre d'unitats donades ni la tipologia.⁶⁰⁴ L'Arxiu Històric custodia una vintena d'unitats documentals relatives al fons del Col·legi d'Argenters⁶⁰⁵, nou d'elles susceptibles d'haver ingressat el 1962. Aquestes estan conformades per dos lligalls amb documentació variada i set llibres de passanties.⁶⁰⁶ Un dels lligalls⁶⁰⁷ presenta una camisa molt deteriorada amb diverses inscripcions: "Documents el Gremi de Platers de la Ciutat de Barcelona", "Plateros" i "Donatiu del Sr. Manuel Rocamora". Aquesta darrera anotació representa la única confirmació de la donació. Els documents que conté l'esmentat lligall varen ser produïts per la Comissió liquidadora del Col·legi d'Argenters a finals del segle XIX, fent-se efectiu el cessament l'any 1879.

En canvi, l'altre lligall⁶⁰⁸ conté majoritàriament informació sobre les classes de dibuix i la Comissió Artística del Col·legi, a més de diverses epístoles. No presenta inscripció ni cap altre evidència de que fos donat per Rocamora. El mateix cas es repeteix amb els

⁶⁰¹ L'Institut Municipal d'Història (IMH) era una institució pública depenent de l'Ajuntament de Barcelona que va englobar el Museu d'Història de Barcelona (MUHBA) i l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB) entre el 1943 i el 1989.

⁶⁰² Carta escrita per Pere Voltes Bou, director de l'Institut Municipal d'Història, i dirigida al delegat dels Serveis de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 11 de març de 1962. Sig. 74-40. AHCB.

⁶⁰³ Carta d'agraïment escrita per José María de Porcioles, alcalde de Barcelona, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 16 de març de 1962. FCPR.

⁶⁰⁴ Reconeixem l'assistència d'Àngels Busquets Relats, de Fons Documentals i Arxiu Medieval i Modern de l'AHCB, que ens ha ajudat a determinar els detalls de la donació Rocamora el dia 2 de maig de 2018.

⁶⁰⁵ El Gremi d'Argenters va passar a ser Col·legi l'any 1733 arrel d'unes ordenances promulgades per Felip V.

Col·legi Oficial de Joiers, d'Orfebres, de Relotgers i Gemmòlegs (JORG). "Breu història." 2018. Consulta 4 de maig de 2018. [<http://www.jorgc.org/el-jorgc/breu-historia>]

⁶⁰⁶ Els set llibres de passanties conservats a l'AHCB abarquen des de l'any 1500 fins al 1833. Estan conformats per dibuixos d'examen de les obres realitzades pels aspirants al gremi, a fi d'incorporar-s'hi com a mestres platers un cop superada la prova.

De Dalmases, Núria. "La orfèbreria barcelonesa del siglo XVI a través de los Llibres de Passanties." *D'Art: Revista del Departament d'Història de l'Art* 3-4 (1977): 5-30 a DIALNET [<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=69200>] (Consulta 19 de maig de 2018) Pàg. 1.

⁶⁰⁷ Lligall 2B-41-13, Fons Col·legi d'Argenters. AHCB.

⁶⁰⁸ Lligall 2B-41-12, Fons Col·legi d'Argenters. AHCB.

llibres de passanties, però com que aquests porten el segell de la Diputació de Barcelona, significa que van ser de titularitat pública i comprats per la institució abans del seu ingrés a l'Arxiu Històric.⁶⁰⁹

Així doncs, es pot concloure que l'única donació segura de Manuel Rocamora va ser el lligall anteriorment esmentat. Això pel que fa a documentació, ja que també va donar varis llibres destinats a la biblioteca de l'Arxiu Històric, com es constata en l'apartat corresponent. En una llista realitzada per ell mateix, esmenta la donació d'aquests volums, en canvi curiosament no consigna res sobre el lligall.

Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa, antigament Museo Textil Biosca⁶¹⁰ (1965-1975)

Manuel Rocamora mantenia una estreta col·laboració amb el Museu Tèxtil donat que era membre del patronat, aspecte que s'explicarà posteriorment⁶¹¹, mentre que a continuació es detallaran les seves donacions. Efectuà la donació d'una col·lecció d'estampats i altres teixits entre 1965 i 1975. Malauradament, no s'han pogut identificar totes les peces perquè quan van ingressar al museu no es van etiquetar ni es van incloure a cap inventari. S'han pogut comptar 178 exemplars d'indumentària, conjunt que amb tota seguretat era de dimensions majors, ja que en diverses ocasions s'esmenta l'entrada d'un lot de teixits provinents de la col·lecció Rocamora, però sense concretar el seu número. A part va donar sis ítems de documentació.

La primera cessió de Rocamora no s'efectuà fins el 1965, però uns anys abans, el 1957, ja havia ingressat un teixit que li havia pertangut. Es tracta d'una tela estampada de procedència espanyola del primer quart del segle XIX, que commemora el casament de Ferran VII amb Maria Cristina de Nàpols, ocorregut l'any 1829 [FIG. 63]. Apareix Ferran VII assegut en un tron juntament amb la seva esposa i envoltats per les al·legories de les Arts i de la Indústria Tèxtil. El novembre de 1951, Rocamora la va vendre o intercanviar a Ricard Viñas Gneis, un altre important col·leccionista d'indumentària. Aquest tenia una llibreta on efectuava un registre de la seva col·lecció,

⁶⁰⁹ Informació proporcionada per Àngels Busquets Relats, de Fons Documentals i Arxiu Medieval i Modern de l'AHCB. Missatge d'e-mail a l'autora, 3 de maig de 2018.

⁶¹⁰ Agraïm la col·laboració de Sílvia Carbonell Basté, directora del CDMT, que ens ha proporcionat les dades en una reunió del 19 de gener de 2016.

⁶¹¹ Aquesta informació es pot comprovar al capítol corresponent a la promoció cultural, dins l'apartat dels patronats de museus, pàg. 463.

on anotà la peça de Rocamora amb el número 2355. Després ingressà a Terrassa amb el número 6174, i finalment se li assignà el 465.⁶¹²

Començant amb les cessions, la primera d'elles està datada del **novembre de 1965**. Aquell mateix any, Rocamora assistí a unes reunions realitzades pel Centre Internacional d'Estudis de Teixits Antics de Lió (França), en les quals va poder conèixer les activitats de la institució aleshores anomenada Museo Textil Biosca, i a continuació decidí donar teles estampades i fragments de teixits, conjunt que seria designat pel Patronat del museu com a "Col·lecció Rocamora d'Estampats"⁶¹³, descrita per la premsa com "*una importante colección de telas estampadas, formada por medio centenar de piezas, la mayoría de ellas de gran tamaño y curiosa temática decorativa, pertenecientes a los siglos XVIII y XIX, y un conjunto de fragmentos de tejidos de varios estilos y países.*"⁶¹⁴ El donatiu s'ubicà en una sala que prengué el nom del donant. Aquest contestà a la premsa, davant la pregunta de si es podien esperar noves donacions: "*De indumentaria, no, porque como ya he indicado está cedida a la ciudad de Barcelona. Pero sí de tejidos, estampados y bordados. Además he conseguido que otros coleccionistas amigos míos, sigan mi ejemplo cerca del Museo Textil de Tarrasa.*"⁶¹⁵

La donació, que en total comprenia 140 peces, es dividia en dues parts:

La primera part consta de 50 teles estampades dels segles XVIII i XIX (núm. 7381).⁶¹⁶ Gràcies a una crònica periodística de l'època, obtenim la següent descripció: "*Lo más valioso del donativo, no obstante, lo constituye la colección de estampados españoles y franceses, algunos de ellos del siglo XVII y la mayoría de los siglos XVIII y XIX. Son, en su mayor parte, piezas enteras de gran tamaño y perfecta conservación y muy notables por los motivos decorativos que ostentan que, si en unos casos recogen escenas mitológicas o bíblicas, en otros reproducen las famosas temáticas de las «chinoiseries» o bien abundantes escenas románticas al estilo de la época.*

⁶¹² Centre de Documentació i Museu Tèxtil. "Imatex." 2016. Consulta 22 de gener de 2016. [imatex.cdm.t.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=5892&t=172]

⁶¹³ Castells, José. "Tarrasa: importante colección de telas estampadas cedida al Museo Textil Biosca." *La Vanguardia*, 23/11/1965.

⁶¹⁴ Autor desconegut. "Donación al Museo Biosca." *Tele/Expres*, 22/11/1965.

⁶¹⁵ Castells Cañameras, José. "Figuras y hechos: Don Manuel Rocamora." *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio y Juristas de Tarrasa* 655 (1966): pàg. s/n.

⁶¹⁶ A la seva arribada, les 50 teles estampades van ser consignades en una llibreta manuscrita amb el número 7381, sense assignar un número concret a cada peça. Per aquest motiu, en l'actualitat només s'ha pogut identificar una tela amb aquesta xifra, quedant pendents les 49 restants.

Señalaremos entre las piezas más destacadas, la que reproduce los principales monumentos de París de la época napoleónica; escenas de cacería del jabalí; las de bello colorido recogiendo diversos episodios del Quijote, las que representan escenas y personajes políticos y guerreros y, sobre todo, las bellísimas con el motivo básico de la Virgen de Montserrat y su famosa escolanía en 1860 y de otras escenas y paisajes de nuestra región, cual el puente del Diablo de Martorell.”⁶¹⁷ Com es pot veure, en aquest paràgraf s’esmenten dues teles, una amb imatges de la cacera del porc senglar i l’altra amb reproduccions del pont del Diable de Martorell [FIG. 64], que a l’inventari del museu es van catalogar com part d’una donació posterior corresponent al 1967, no pas del 1965. És possible que les peces no s’haguessin registrat correctament quan van ingressar.

D’altra banda, la segona part comprèn el conjunt de fragments de teixits, format per 40 peces (núms. 7331 fins a 7380).⁶¹⁸ Novament obtenim el detall a través de la premsa: *“Entre los tejidos, destacan varios fragmentos de damascos y terciopelos, así como algunos paramentos de casullas, correspondientes a telas italianas, españolas y francesas de los siglos XVI a XVIII. También son notables los fragmentos de bordados, labores de artesanía española en su mayor parte, de gran delicadeza y perfección y correspondientes varios de ellos a los siglos XVI y XVII.*”⁶¹⁹ Del mateix any consta un grup de varis teixits agrupats amb el número 7381, que només s’associa a una peça, cosa que és erroni ja que en va donar 50. Per tant, sumant les 40 anteriors, arribem a les 90 peces donades.

En aquest mateix any, el 1965, no efectuà cap altra donació pròpia però sí que intercedí favorablement perquè Manuel Morell, nét del fundador de la sastreria Manuel Morell – un establiment barceloní que funcionà durant els anys 20 i 30, situat a la Plaça del Teatre número 8 – donés al museu de Terrassa una sèrie de mostres angleses i franceses de teixits masculins des de finals del segle XIX fins abans de la primera guerra mundial. Tal i com es relata en una carta dirigida a Francesc Torrella Niubó, director del centre, Morell li presentà a Rocamora les esmentades mostres i aquest últim li suggerí que el

⁶¹⁷ Castells Cañameras, José. “Tarrasa: importante colección de telas estampadas cedida al Museo Textil Biosca.” *La Vanguardia*, 23/11/1965.

⁶¹⁸ Dit conjunt de fragments de teixits es van apuntar en el llibre de registre amb els números citats, del 7331 fins al 7380, però no es van etiquetar, cosa que dificulta la seva identificació.

⁶¹⁹ Castells, José. “Tarrasa: importante colección de telas estampadas cedida al Museo Textil Biosca.” *La Vanguardia*, 23/11/1965.

millor lloc per custodiar-les seria el museu de Terrassa. Mentre Torrella estudiés l'acceptació de la donació, els teixits serien guardats pel propi Rocamora a casa seva.⁶²⁰

Com era d'esperar, el museu no refusà la col·lecció Morell, que aparegué consignada en una nota manuscrita, on s'especifica que es donaren una quarantena de mostraris i 36 fragments de teixits (desglossats com a sis velluts, 17 piqués, dos punts, set sedes i quatre draps), tots compresos entre finals del XIX i principis del XX.

Un any després, el **1966**, el col·leccionista va fer una segona aportació, de la qual se'n coneix molt poca informació. Tan sols sabem que donà un grup de teixits i estampats antics (núm. 7384).⁶²¹ S'ignora quants i com eren els teixits. A part, també se li va agrair una altra intervenció relacionada amb la família de sastres Morell, en aquest cas, el donatiu de nou exemplars de fibres especials, que s'afegia al de l'any anterior.⁶²²

La tercera donació tingué lloc l'any **1967**. El primer conjunt, aportat el 19 de gener, estava format per 10 estampats i altres teles. El segon grup, del 6 d'abril, eren 12 teixits i estampats.⁶²³ En total són 22 elements (núms. 7412-7433)⁶²⁴

Del **1968** consta un lot marcat com a "*estampados y telas*" (núm. 7494). No se'n disposa de més dades, per tant, resten indistingibles.

Tres anys després, el **1971**, va donar 12 fragments de teixits. Es tracta de quatre brocats, tres estampats, dues sedes llavorades, un domàs, una sederia xinesa i un brocat; a més, també s'adjuntà un encuny de medalla en guix⁶²⁵ (núms. 8839 al 8847).⁶²⁶

L'any vinent, el **1972**, seria l'única ocasió en la qual no faria una donació d'indumentària, sinó de documentació, tota ella pertanyent a empreses terrassenques. Concretament, estem parlant de quatre targes, una factura i un certificat.⁶²⁷

⁶²⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Francesc Torrella. Barcelona, 18 de novembre de 1965. CDMT.

⁶²¹ Novament, aquest grup de teixits i estampats es consigna en un sol número, el 7384, que en l'actualitat correspon erròniament a unes mitges de cotó.

⁶²² Carta d'agraïment de la Junta de Museus de Barcelona dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 26 de febrer de 1966. FCPR.

⁶²³ Carta d'agraïment escrita per Francesc Torrella i Miguel Onandia i dirigida a Manuel Rocamora. Terrassa, 7 d'abril de 1967. FCPR.

⁶²⁴ De tots aquests números, només el 7429 no ha pogut ser trobat.

⁶²⁵ Carta d'agraïment escrita per Francesc Torrella i dirigida a Manuel Rocamora. Terrassa, 17 de febrer de 1971. FCPR.

⁶²⁶ De nou, ens trobem amb el problema que no s'etiquetà objecte per objecte, consegüentment, ignorem com eren alguns d'ells i on es localitzen (núms. 8839 i del 8840 al 8845, ambdós inclosos i amb excepció del 8843, que sí que està identificat).

La penúltima donació, que correspon al **1973**, integra un conjunt de tres teixits antics (núms. 8910, 8911 i 8912).⁶²⁸

Per finalitzar, l'últim exemplar donat el **1975** va ser un teixit brodat en or i plata (núm. 8998).

Museu Picasso de Barcelona (1967)

L'any 1967, Manuel Rocamora va donar al Museu Picasso una carta autògrafa de Maria Picasso de Ruiz, mare de Pablo Picasso. Coneixem aquest donatiu gràcies a un missatge d'agraïment expedit per la Junta de Museus el 31 de març de 1967: "*Agradecer a Don Manuel Rocamora el donativo de una carta autógrafa de Doña María Picasso de Ruiz con destino al Museo Picasso.*"⁶²⁹

2.4.3. Llibres

A part de donacions d'obres d'art, Manuel Rocamora donà una quantitat ingent de llibres provinents de la seva biblioteca a nombroses institucions tant nacionals com internacionals, tal i com consten els diversos rebuts i cartes d'agraïment rebudes pel col·leccionista.⁶³⁰ Podien ser volums de temes variats, catàlegs de les seves exposicions d'indumentària o bé obres escrites per ell, aquestes darreres també les va oferir a revistes i diaris com *Diario de Barcelona* o *El Mundo Deportivo* (ja fossin només capítols o el llibre sencer) amb la finalitat que en publiquessin una ressenya.

En total va fer donació d'uns 213 llibres⁶³¹, xifra en la qual s'hi ha de sumar els fulletons (més de 276) i els manuscrits (tan sols un parell); així doncs, estem parlant de 491 obres literàries, que molt probablement van ser més, per tant, situarem el nombre de donacions entorn la xifra de 500. Hi ha, a més, una representació d'altres objectes

⁶²⁷ Carta d'agraïment escrita per José Donadeu Cadafalch, alcalde de Terrassa, i dirigida a Manuel Rocamora. Terrassa, 16 de març de 1972. FCPR.

⁶²⁸ Tant la peça 8910 com la 8911 han estat localitzades; la darrera, amb el número 8912, resta sense identificar.

⁶²⁹ Carta d'agraïment escrita per la Junta de Museus i enviada a Manuel Rocamora, amb motiu de la donació d'una carta de Maria Picasso de Ruiz al Museu Picasso. Barcelona, 31 de març de 1967. FCPR.

⁶³⁰ La informació present en aquesta secció s'ha constituït majoritàriament a partir dels rebuts i les cartes d'agraïment esmentades, signades pel director de cada institució, on en la majoria de casos consta el títol de la obra donada i la data. FCPR.

⁶³¹ Les xifres, malgrat procurar que siguin fidels, no poden deixar de ser considerades com una aproximació, doncs en alguns documents no s'especifica el nombre exacte. A més, no tots els llibres han pogut ser identificats, ja que en varies ocasions consten com a "lot de llibres" sense esmentar-ne els títols.

donats a la Biblioteca Nacional de Catalunya, entre els quals s'hi troben autògrafs, gravats, revistes i dibuixos, a més d'obra gràfica realitzada pel propi Rocamora (concretament, felicitacions de Nadal i exlibris) que es comptabilitzaria en un centenar d'exemplars.

Les donacions es van efectuar a biblioteques de museus o estatals. Comptem amb una vintena d'institucions diferents: onze d'elles són estrangeres (majoritàriament franceses però també italianes o alemanyes), vuit catalanes (entre elles, la més destacada és la Biblioteca Nacional, per haver rebut més donacions) i una de la resta de l'estat espanyol (la Biblioteca Nacional d'Espanya, a Madrid).

S'ha elaborat un llistat que recull totes les donacions, obviant els obsequis als diaris i als seus amics.⁶³² Les institucions s'han ordenat cronològicament pel primer any que han rebut una donació de Rocamora, atès que moltes d'elles han anat rebent noves obres en diversos anys. En cas que es sabés, s'ha aportat el número de registre atorgat per la biblioteca en aquell moment.

Musée Carnavalet de París (1935)

- 10 d'octubre de 1935: *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació dels Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933.*

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (1943-1960)

- 22 de febrer de 1943: *Viajes atmosféricos* d'Antonio Oliver Pi (Barcelona, 1860) juntament amb varis números de diaris del segle XVIII i dels primers anys del segle XIX (no especificats).
- 10 de febrer de 1949: *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona: seguida del catálogo de la sección española de la colección del autor desde los precursores hasta 1914* de Manuel Rocamora.

⁶³² La informació relativa a les donacions de llibres es consigna en fitxes emeses per la Biblioteca Central de Barcelona (actualment BNC) i en cartes d'agraïment de les institucions a les quals es fan referència. FCPR.

- 7 de juny de 1955: *La mode en Espagne au XVIème siècle* de Manuel Rocamora i un manuscrit titulat *Traslado de los procedimientos practicados por los Consules y Gremio de Merceros Mercaderes de lienzos... año 1762*.
- 6 de juny de 1956: *Abanicos históricos y anecdóticos* de Manuel Rocamora.
- 24 de gener de 1958: un llibre sense identificar.
- 26 de setembre de 1960: *El capitán Lunardi. El caballero del aire* de Manuel Rocamora.

Biblioteca Nacional de Catalunya, antigament Biblioteca Central de Barcelona (1945-1971)

- 22 de març de 1945: *Viajes atmosféricos* d'Antonio Oliver Pi (núm. registre 212746).
- 24 de gener de 1947: cinc autògrafs del pintor Pere Casas Abarca, el pianista José Cubiles, la cantant Mercè Plantada i els polítics Teodoro Baró i Carlos Sentís.⁶³³
- 13 de març de 1952: *Historia de la Navegación Aérea de Barcelona: seguida del catálogo de la sección española de la colección del autor desde los precursores hasta 1914* de Manuel Rocamora (núm. registre 233923).
- 20 de febrer de 1954: un lot de varis objectes (núm. registre del 240502 al 240510).
 - Títol de soci resident de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, expedit a Mariano Aguiló, 6 de febrer de 1854.
 - Títol de soci honorari del Centre Català de Buenos Aires expedit a Mariano Aguiló, 8 de setembre de 1890.
 - Títol de soci de mèrit de la Unió Iberoamericana expedit a Mariano Aguiló, 10 de juliol de 1891.
 - Catecisme que va pertànyer a Mariano Aguiló amb autògraf seu, 1838.
 - Col·lecció de set autògrafs del comte d'Espanya, General Llaudé, Melchor de Palau, Ambroise Thomas, Jules Clarety, José de Zulueta i Aurora Bertrana.
 - Dos *christmas* de Manuel Rocamora, anys 1947 i 1953.

⁶³³ Carta d'agraïment escrita per Felip Mateu Llopis, director de la Biblioteca de Catalunya, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 24 de gener de 1947. FCPR.

- *Un siglo de modas barcelonesas, 1750-1850* de Manuel Rocamora. Barcelona, 1944.
- Circular-anunci de l'homenatge a Isabel Llorach, 3 de febrer de 1954.
- 5 de març de 1954: un lot de cinc llibres (núms. 240600 a 240640).
- 14 d'abril de 1954: un lot de dos llibres i 62 fulletons (núms. 241060 a 241124).
- 28 d'abril de 1954: un lot de dotze llibres i fulletons (núms. 241144 a 241155).
- 3 de maig de 1954: *Historia de la Navegación Aérea de Barcelona: seguida del catálogo de la sección española de la colección del autor desde los precursores hasta 1914* de Manuel Rocamora (núm. 241198).
- 26 d'agost de 1954: *Subasta Social y Alceste (teatro di S. Carlo)* (núm. 255129-930).
- 16 d'octubre de 1954: un lot de 10 fulletons i tres llibres, que són *Le Breviaire* de Martin d'Aragón, *El fill prodic* i *Errar de un punt* (núms. 242604 a 613 i 243372 a 243374).
- 4 de novembre de 1954: un lot de 16 fulletons (núms. 243616-631).
- 15 de novembre de 1954: un lot de 28 fulletons (núms. 243790-814 i 243816-819).
- 26 de novembre de 1954: un lot de 15 fulletons (núms. 189253-189267).
- 27 de gener de 1955: 25 fulletons (núms. 244454-464; 244528-534; 2444540-545).
- 28 de gener de 1955: tres impresos mides foli i dos impresos d'invitacions.
- 2 de març de 1955: un lot de 14 llibres (núms. 189389 a 189402).
- 5 de març de 1955: gravat *Copia del árbol genealógico de la familia de Bofarull*.
- 12 de març de 1955: un lot de 14 obres (núms. 189423 a 189436).
- 17 de març de 1955: un lot de cinc llibres (núms. 189437-39 a 244972-Dup).
- 24 de març de 1955: un lot de cinc llibres (núms. 245007 a 245011).
- 30 de juny de 1955: un volum contenint nou òperes de diferents autors i el llibre *El guante amarillo* de Veyán i Capella. Madrid, 1906.
- 9 de juliol de 1955: fulletons rars, alguns d'ells recents, procedents de París i referents als arxius francesos.
- 29 d'agost de 1955: consta com a "últim enviament d'obres" (núms. 246891 a 246905, 246976, 246985 a 246990).

- 28 d'octubre de 1955: un lot de 44 fulletons (núms. 168517 a 168561).
- 2 de novembre de 1955: *Journal de l'Amateur de livres, Proyecto de Reglamentación Biblioteca Popular, Catálogo... libros de Bazola, Catálogo de obras... en gallego* i *Catálogo de [il·legible]* (núms. 158598 a 602).
- 10 de novembre de 1955: *Ballooning de Gibbs-Smith, Estancia y fallecimiento del botánico La-Gasca en Barcelona, 1834-1839* de Manuel Rocamora i la revista *Art et civilisation des étrusques*, núms. 3 i 28 (núms. 247349 a 352).
- 17 de gener de 1956: varis lots de fulletons, en total 51 obres (núms. 123109 a 123162).
- 23 de gener de 1956: *Defensa christiana, política y verdadera de la primacia de las Españas* de Nicasio Sevillano i un lot de 4 fulletons (núms. 123175 a 179).
- 14 d'abril de 1956: *Traité élémentaire de chimie, Manual de química moderna i Abanicos históricos y anecdóticos* de Manuel Rocamora (núms. 248666 a 248668).
- 16 d'abril de 1956: tres llibres (núms. 248666 a 248668).
- 16 de juny de 1956: *Les manuscrits a peintures en France de XIIIe au XVIe s.* i 8 volums més rebuts en dos lots (núms. 249405 i següents)
- 4 d'octubre de 1956: varis lots conformats per 17 volums (núms. 252214 i següents).
- 9 de gener de 1957: *Mozart en France, Adilon Redon* i *Trésors de l'Art des Églises de Paris* (núms. 253457-58-59).
- 15 de gener de 1957: dos lots de llibres conformats per 11 fulletons (núms. 253530 i següents).
- 5 de març de 1957: *El Incógnito en el supterráneo...* i *La Hada benéfica...* (núms. 254063 i 064).
- 16 de maig de 1957: 76 fulls amb dibuixos originals de Lluís Labarta⁶³⁴ sobre indumentària de la segona meitat del segle XVIII i del segle XIX (núm. 14207 I-LXXVI).
- 18 de juny de 1957: *Exposition de la Collection Lehman de New York* (núm. 255097).

⁶³⁴ Lluís Labarta Grañé (1852-1924) va ser il·lustrador, figurinista i decorador. La seva vinculació amb el món teatral català es perfila a través de la decoració de teatres i la creació de figurins.

- 25 de novembre de 1957: *Fernando Sor (1778-1839). Ensayo biográfico* de Manuel Rocamora (núm. 256221) i els catàlegs *La seda en la indumentaria. Siglos XVI-XIX. 1957. Palacio de Comillas. Barcelona* (núm. 256222) i *L'art ancien en Tchecoslovaquie. Musée des Arts Decoratifs, 1957* (núm. 256717).
- 4 de febrer de 1958: *Argenti inglesi 1660-1830* (núm. 257278).
- 31 de juliol de 1958: *Les tresors du Perou* i *Monnaies et médailles des Papes. Collection personnelle de S.E. le Cardinal Dibois.*
- 29 de novembre de 1958: *Byzance et la France Médiévale.* París, 1958 (núm. 260163) i *La technique du ballon* de G. Espitallier (núm. 260163).
- 17 d'abril de 1959: *Entre dos silencis* d'Aurora Bertrana i una desena de fulletons de varis autors (núms. 261198 a 261207 i duplicat).
- 17 de febrer de 1960: *Le siècle d'or de la miniature flamande* (núm. 264470).
- 19 de febrer de 1960: diversos llibres i fulletons.
 - *Amor de madre* de Ventura de la Vega.
 - *Notas de mi guitarra* de Narciso Díaz de Escovar.
 - *Fernando Sor (1778-1839), ensayo biográfico* de Manuel Rocamora.
 - *Vida de San Fernando* de Fulgencio de Barcelona.
 - *Compendio de la Historia de Canarias...* de Juan de la Puerta Canseco.
 - *Santo Domingo de Guzmán* de Filiberto Díaz Pardo.
 - *Felipe Segundo y su siglo...* de Teodoro Creus Corominas.
- 24 de febrer de 1960: *Fernando Sor (1778-1839). Ensayo biográfico* de Manuel Rocamora.
- 5 de març de 1960: lot de 19 llibres, entre els quals *Los Xiquets de Valls*, *Naderías*, *El Forassenyat Primogènit de Jaume II* i *Espejo de Reyes* (núms. 267531-547 Dup i 264860).
- 17 de març de 1960: *Abanicos históricos y anecdóticos* de Manuel Rocamora.
- 22 de març de 1960: set llibres.
 - *Doña María Coronel* de C. Vieyra de Abreu.
 - *Desde "La Falda"* de R. Monner Sans.
 - *¡Guerra!* de J. Sánchez-Arjona.
 - *Manual práctico de fotograbado* de José Cao Moure.
 - *Vindicación de los Amezua...* d'A. Amezua.
 - *¿Por qué soy artista?* de J. Fabre Oliver.

- *Noticia de algunas esculturas de barro vidriado...* de J. Gestoso Pérez.
- 26 d'abril de 1960: *Enrichissements de la Bibliothèque Nationale de 1945 à 1960*.
- 20 de juny de 1960: manuscrit *Testamento político del señor Juan Bautista Colbert*.
- 26 de setembre de 1960: *El capitán Lunardi. El caballero del aire* de Manuel Rocamora.
- 31 d'octubre de 1960: *Historia Anecdótica de la Navegación Aérea* de Ruiz Larios (núm. registre 271677).
- 9 de febrer de 1962: tres exlibris i dos *christmas* corresponents als anys 1948 i 1953, tot realitzat per Manuel Rocamora (núms. 15781 a 15783).
- 21 de juliol de 1962: *M^a del pescador* de Valverde, *Joyce and Jane* de Price, *Caleidoscopio* de Zneig, *José Mª Heredia* de Chacón, *Mis viajes por España* de Martín, *Episcopologio de Vich* de Moncada i *Datos... para la historia de la... literatura catalana* de Feu (núms. 281, 501, 507, 508 i 279216 a 219).
- 27 de maig de 1964: *Exploración aeropolar* de J. J. Maluquer (núm. registre 294789), *Jean Mermoz* de Jacques Mortane (núm. registre 294790), *Guerra en el aire* de J. García-Morato (núm. registre 294791) i *Las funciones visuales en aeronáutica* de Mario Esteban (núm. registre 294792).
- 22 d'octubre de 1965: *Exposición Zurbarán en el III centenario de su muerte i Chefs-d'oeuvre de la peinture française dans les musées de Leningrad et de Moscou* (núms. 287771 i 287772).
- 3 d'abril de 1967: *Aviación* de C. Juandó Rafecas (núm. registre 322713).
- 12 de juny de 1967: *Toutankhamon et son époque* (París, 1967) (núm. 288603).
- 23 de setembre de 1967: *Conciertos de Liszt en Barcelona, 1845: efemérides musical* de Manuel Rocamora (núm. registre 323266267).
- 26 de febrer de 1971: *Museo de la Indumentaria. Colección Rocamora* (núm. registre 358630).
- Sense datar: *Madame de Staël et l'Europe* (núm. 311086).

Union Française des Arts du Costume de París (1951-1957)

- 14 d'abril de 1951: *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació dels Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol de 1933.*
- 25 de novembre de 1957: *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació dels Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol de 1933.*

Biblioteca de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Industrial de Barcelona (ETSEIB), antigament Biblioteca de l'Escola Especial d'Eninyers Industrials de Barcelona (1954-1958)

- 1 de febrer de 1954: *Historia de la navegación aérea en Barcelona* de Manuel Rocamora.
- 28 de novembre de 1958: *Traite d'Aérostation Théorique et Practique* de Graffigny.

Bibliothèque Nationale de París (1955-1973)

- 2 de juny de 1955: *Un siglo de modas barcelonesas 1750-1850* i *Historia de la navegación aérea de Barcelona*, ambdós de Manuel Rocamora.
- 5 de juliol de 1955: *La mode en Espagne au XVIè siècle* de Manuel Rocamora.
- 30 d'abril de 1956: *Abanicos históricos y anecdóticos*, *La mode en Espagne au XVIè siècle* i *Estancia y fallecimiento del botánico La-Gasca en Barcelona, 1834-1839*, els tres de Manuel Rocamora.
- 7 d'octubre de 1958: *Fernando Sor (1778-1839)* de Manuel Rocamora.
- 21 d'octubre de 1958: *La seda en la indumentaria siglos XVI-XIX* de Manuel Rocamora.
- 15 de novembre de 1960: *El capitán Lunardi caballero del aire* de Manuel Rocamora.
- 11 d'octubre de 1967: *Conciertos de Liszt en Barcelona, 1845* de Manuel Rocamora.

- 26 de juny de 1973: *Breves datos biográficos del pintor Luis Menéndez (1716-1780)* de Manuel Rocamora.

Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (1956)

- 10 de gener de 1956: *Estancia y fallecimiento del botánico La-Gasca en Barcelona, 1834-1839B* de Manuel Rocamora.

Bibliothèque de l'Arsenal, seu de la Biblioteca Nacional de París (1956)

- 24 d'abril de 1956: *Abanicos históricos y anecdóticos* de Manuel Rocamora.

Universitätsbibliothek Heidelberg (1956-1960)

- 8 de maig de 1956: *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació dels Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol de 1933.*
- 21 de novembre de 1960: *El capitán Lunardi caballero del aire* de Manuel Rocamora.

Bibliothèque-Musée de l'Opéra, seu de la Biblioteca Nacional de París (1956-1967)

- 15 de maig de 1956: llibre no identificat.
- 22 d'octubre de 1960: *Fernando Sor (1778-1839)* de Manuel Rocamora.
- 11 d'octubre de 1967: *Conciertos de Liszt en Barcelona, 1845* de Manuel Rocamora.

Bibliothèque des Arts Décoratifs de París (1956-1957)

- 5 de novembre de 1956: *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació dels Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol de 1933 i Abanicos históricos y anecdóticos*, ambdós de Manuel Rocamora.
- 24 d'octubre de 1957: *La seda en la indumentaria siglos XVI-XIX* de Manuel Rocamora.

Foment de les Arts i del Disseny de Barcelona, antigament Foment de les Arts Decoratives (1956)

- 6 de desembre de 1956: *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació dels Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol de 1933.*

Biblioteca Nazionale Centrale de Florència (1957-1960)

- 4 de setembre de 1957: *Abanicos históricos y anecdóticos* de Manuel Rocamora.
- 24 de febrer de 1958: *Fernando Sor (1778-1839)* de Manuel Rocamora.
- 27 de desembre de 1960: *El capitán Lunardi caballero del aire* de Manuel Rocamora.

Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emanuele II de Roma (1958)

- 7 de gener de 1958: *Fernando Sor (1778-1839)*, *Abanicos históricos y anecdóticos* i *La seda en la indumentaria*, tots tres de Manuel Rocamora.
- Sense datar: *Estancia y fallecimiento del botánico La-Gasca en Barcelona, 1834-1839* de Manuel Rocamora (núm. 1860-6D).

Biblioteca Nacional d'Espanya de Madrid (1959-1960)

- 3 de gener de 1959: sis llibres, tots ells escrits per Manuel Rocamora. *Abanicos históricos y anecdóticos*, *Estancia y fallecimiento del botánico en Barcelona, 1834-1839* – dos exemplars –, *Fernando Sor (1778-1839)*, *ensayo biográfico*, *Un siglo de modas barcelonesas (1750-1850)* i *La mode en Espagne au XVIème siècle*.
- 7 de novembre de 1960: *El capitán Lunardi caballero del aire* de Manuel Rocamora.

Biblioteca de la Universitat de Barcelona, antigament Biblioteca Universitària de Barcelona (1960)

- 28 de novembre de 1960: *El capitán Lunardi. El caballero del aire* de Manuel Rocamora.

Istituto Italiano di Cultura de Barcelona (1960)

- 28 de novembre de 1960: *El capitán Lunardi. El caballero del aire* de Manuel Rocamora.

Museo Teatrale alla Scala de Milà (1961)

- 22 de maig de 1961: dos llibres escrits per Manuel Rocamora, *Abanicos históricos y anecdóticos* i *Fernando Sor (1778-1839)*.

Centre National du Costume de Scène de Paris, antigament Centre de Documentation du Costume (1964)

- 1 de desembre de 1964: *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació dels Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933.*

Biblioteca Folch i Torres del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), antigament Biblioteca dels Museus d'Art del Palau de la Ciutadella (1966)

- 1 de juliol de 1966: *L'art d'Hongrie du X au XX siècle.*

2.5. COL·LECCIÓ D'INDUMENTÀRIA

2.5.1. Introducció al col·leccionisme tèxtil de Catalunya

Manuel Rocamora Vidal, “*col·leccionista de col·leccions*”⁶³⁵, va aplegar nombroses sèries al llarg de la seva vida (ceràmica, targetes de visita, pintura, autòmats, reclams publicitaris, mascarons de proa, exlibris, *ephemera*...) però, com s’ha reiterat en nombroses ocasions, és la col·lecció d’indumentària la que destaca de tal manera que ha eclipsat totes les restants i fins i tot altres ocupacions del personatge com la pintura o l’escriptura, que han quedat obviades enfront el col·leccionisme. En el present apartat s’exposarà la importància de dita col·lecció d’induments, a valorar tant pel seu nombre d’ítems com la qualitat i raresa dels mateixos. El col·leccionista sempre va mostrar un gran orgull per tots els vestits i accessoris que va aconseguir i mai va ser reticent a aportar-ne detalls, a excepció dels preus que pagava, tema en el qual es mostrava esquiu, encara que excepcionalment va revelar alguna dada. Les informacions donades per ell mateix han estat de suma utilitat per poder reconstruir la història de la col·lecció i per saber quines peces eren les seves favorites, aspectes declarats tant en l’esfera privada (en les cartes que escrivia als seus amics, especialment a Ismael Smith i a la mare d’aquest, Mònica Marí) i en la pública (en les nombroses entrevistes que va concedir a la premsa, sobretot arrel de la seva donació a l’Ajuntament de Barcelona, formalitzada el 1969, gràcies a la qual es reafirmà el seu reconeixement públic).

El naixement de la col·lecció Rocamora d’indumentària s’ha de resseguir a partir de l’abandó del recull de ceràmica, precipitat per l’esmicolament d’unes peces que van motivar al col·leccionista a encetar una nova compilació d’un material menys fràgil. Amb tot, va estretament lligat a la figura de seva mare, Ana Vidal Sala, que tenia per costum des de 1890⁶³⁶ guardar vestits de cada temporada, habitualment un parell, sense cap raó particular més enllà de preservar les seves peces preferides. Aquesta petita selecció, començada dos anys abans de que nasqués el seu fill, va anar creixent fins que aquest tingué entre disset i divuit anys, edat a la qual inicià la seva pròpia col·lecció prenent com a base la de la seva mare, que en total comprèn prop d’una seixantena

⁶³⁵ Aquesta definició va ser establerta per Francesc Torrella Niubó (1920-2008), historiador de l’art tèxtil i director del Museu Tèxtil de Terrassa entre els anys 1946 i 1986, en el seu discurs d’ingrés a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi l’any 1988.

Torrella Niubó, Francesc. *El col·leccionisme tèxtil a Catalunya*, discurs d’ingrés a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Barcelona: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1988.

⁶³⁶ Borràs, Maria Lluïsa. “Manuel Rocamora y su museo (I)...”, *op. cit.*, 1969, pàg. 48.

d'ítems entre vestits, cossets, bruses, abrics i capes de finals del segle XIX fins a principis del XX.

Així doncs, Manuel Rocamora s'insereix en la important tradició de col·leccionisme de teixits i indumentària de Catalunya.⁶³⁷ Aquesta no es podria explicar sense el rerefons de la indústria tèxtil, sorgida a partir de la Revolució Industrial que tingué lloc al segle XIX a imitació d'altres països europeus. Les fàbriques catalanes foren capdavanteres a l'estat espanyol ja que adoptaren les últimes innovacions tecnològiques i, a més, van saber recuperar-se de la crisi de finals de segle derivada de la pèrdua de les colònies espanyoles i la competència estrangera, de manera que a partir de 1900 es va aconseguir un sector tèxtil consolidat.⁶³⁸ Era una època on vapors i colònies s'estenien al llarg de la geografia catalana, dirigits per una generació d'industrials enriquits que passaren a formar part de la burgesia, la nova classe social de les ciutats. Aquest auge de la indústria tèxtil, sumat a les nombroses exposicions universals i industrials que es realitzaven, despertaren en els col·leccionistes catalans un especial interès pels teixits, fenomen que discorria en paral·lel al corrent de col·leccionisme d'art vigent a tota Europa entre finals del segle XIX i principis del segle XX.⁶³⁹ Per aquesta situació, trobem que molts col·leccionistes tèxtils, encara que no tots, havien sigut industrials del sector o bé provenien d'una família que ho era. Rocamora també s'insereix en aquesta darrera categoria, de resultes que els seus rebesavis materns havien tingut dues fàbriques a Barcelona, encara que com hem dit anteriorment, la principal motivació es deu a l'afició de guardar vestits de la seva mare Ana Vidal i no tant a l'herència dels seus avantpassats. Aquest aspecte és verificable comprovant totes les entrevistes que va concedir, on preguntat per la qüestió, només posa de relleu la figura de la mare.

⁶³⁷ Aquesta matèria ja ha estat objecte d'estudi per part de diversos autors, entre els quals destaquem a Francesc Torrella Niubó, director del Museu Tèxtil de Terrassa entre 1946 i 1986, que en el seu discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi (1988) traçà una panoràmica del col·leccionisme tèxtil català. Igualment ressaltem a Sílvia Carbonell Basté, directora de la mateixa institució terrassenca des de 2016, que ha investigat sobre el tema en diverses publicacions i en la seva tesi doctoral titulada *El col·leccionisme i l'estudi dels teixits i la indumentària a Catalunya: segles XVIII-XIX* (2017).

⁶³⁸ Carbonell Basté, Sílvia. "Las fábricas y los sueños = Factories and dreams." *Datatèxtil* 6 (2001): 52-63. Pàg. 55.

⁶³⁹ Carbonell Basté, Sílvia. "La formació dels museus tèxtils a Catalunya: col·leccions i col·leccionistes." Dins *Col·leccionistes, antiquaris, falsificadors i museus. Noves dades sobre el patrimoni artístic de Catalunya al segle XX*, ed. Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech, 125-155. Bellaterra [i altres]: Universitat Autònoma de Barcelona [i altres], 2016. Pàg. 125.

Degut a la gran acceptació del col·leccionisme de teixits a Catalunya⁶⁴⁰, han sigut nombrosos els particulars que s'hi van dedicar, accentuant aquí els més importants. A les darreries del segle XIX, Francesc Miquel i Badia (1840-1899) va reunir una importantíssim assortiment de 416 peces⁶⁴¹ (on destacaven els teixits dels segles XII i XV) que van ser adquirides pel financer americà John Pierpont Morgan, que les donà el 1902 a l'actual Smithsonian Cooper-Hewitt National Design Museum de Nova York.⁶⁴² Abans de la seva venda, el recull de Miquel i Badia fou catalogat per Josep Pascó Mensa (1855-1910), que a la vegada tenia un repertori que ascendia a 1100 teixits antics comprats per la Junta de Museus de Barcelona l'any 1913. Altres personatges destacats de l'època són Emili Cabot Rovira (1854-1924) i Gaspar Homar Mezquida (1870-1953), doncs ambdós atresoraren un important grup de teixits coptes. Per últim esmentarem a Lluís Plandiura Pou (1882-1956), prolífic i polèmic col·leccionista que a part de reunir teixits antics (entre ells el famós tern de Sant Valeri) també va recopilar cartells, art medieval, pintura modernista i noucentista...

Entre els que són de generacions més contemporànies a Manuel Rocamora, podem citar Carmen Tórtola Valencia (1882-1955), gran amiga seva, que agrupà més de 1500 teixits orientals i precolombins que foren adquirits entre 1971 i 1977 pel Museu Tèxtil de Terrassa, mentre que les mostres de puntes foren comprades pel Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona. També Frederic Marès Deulovol (1893-1991) que, entre les nombroses col·leccions que reuní, hi figura la tèxtil, amb teixits coptes, indians i puntes exposats entre el seu propi museu de Barcelona, el Museu Marès de la Punta d'Arenys de Mar i el Museu d'Història de Sabadell. Pel que fa a Ricard Viñas Geis (1893-1983), el conjunt més preuat que va seleccionar és de 2661 teixits, venuts a la

⁶⁴⁰ Algunes de les primeres notícies que es tenen del col·leccionisme tèxtil català giren entorn la indumentària litúrgica, com el tern de Sant Valeri, un conjunt consistent en una capa, una casulla i dues dalmàtiques del segle XIII. Les peces, procedents de Roda d'Isàbena i conservades a la catedral de Lleida, van ser venudes pel bisbat de la ciutat al col·leccionista Lluís Plandiura l'any 1922, tot i que van acabar sent dipositades a la Junta de Museus de Barcelona. Malauradament, abans del descobriment de Plandiura, diversos marxants haurien retallat fragments dels exemplars, que varen ser disseminats entre varis col·leccionistes i institucions, situació molt comú en l'època i patida també per altres peces emblemàtiques com l'alba i la capa pluvial de l'abat Arnau Ramon de Biure, les mortalles tretes del sepulcre de Sant Bernat Calvó, l'estendard de sant Ot de la Seu d'Urgell, etc.

Torrella Niubó, Francesc. *Op. cit.*, 1988, pàgs. 16-17.

⁶⁴¹ Alsina Costabella, Laia. *Francesc Miquel i Badia (Barcelona 1840-1899): crític, tractadista i col·leccionista d'art*. Tesi doctoral dirigida per Bonaventura Bassegoda, Universitat Autònoma de Barcelona, 2015. [<https://www.tdx.cat/handle/10803/297705>] (Consulta 8 de febrer de 2019). Pàg. 320.

⁶⁴² Alsina Costabella, Laia. "La colección de artes decorativas de Francisco Miquel y Badia (1840-1899)." Dins *La dispersión de objetos de arte fuera de España en los siglos XIX y XX*, ed. Fernando Pérez Mulet i Immaculada Socas Batet, 17-34. Barcelona i Cadis: Universitat de Barcelona i Universidad de Cádiz, 2011. Pàg. 33.

Diputació de Barcelona l'any 1957 i posteriorment incorporats al Museu Tèxtil de Terrassa⁶⁴³, institució fundada el 1946 per l'empresari Josep Biosca Torres (1902-1983), que juntament amb els seus col·laboradors negocià l'adquisició de diverses col·leccions de teles per tal de nodrir el museu, que aleshores portava el nom de Museu Tèxtil Biosca.

Pel que fa al cas de Rocamora, encara que hagués posseït aproximadament un centenar de teixits (sobretot estampats), que va aportar al Museu Tèxtil de Terrassa entre 1965 i 1975, el terreny on realment va excel·lir fou la indumentària i els complements, una especialitat col·leccionista que a Catalunya s'havia vist desplaçada pels fragments tèxtils però que al llarg de la dècada dels anys trenta del segle XX va anar prenent relleu, en part gràcies a les exposicions temàtiques que es van organitzar, com la dels Magatzems Jorba (on participaren Ricardo Torres, Lluís Tolosa i Carmen Gil, comtessa de Vilardaga) i la monogràfica de la col·lecció Rocamora al Museu de les Arts Decoratives, ambdues celebrades el 1933.⁶⁴⁴

Segons Francesc Torrella, tant Manuel Rocamora com Lluís Tolosa són "*les dues grans figures del col·leccionisme d'indumentària antiga.*"⁶⁴⁵ Lluís Tolosa Giralt (1905-1973) va posseir més d'un miler de peces d'indumentària masculina, femenina i complements, que comprenien des de mitjans del segle XVIII fins a les primeres dècades del segle XIX; a més de rellotges, pintura, escultura, ceràmica, porcellana, minerals, cristalleria, devocionaris, etc.⁶⁴⁶ La indumentària la tenia disposada en un pis pròxim a la basílica de la Mercè, que deuria presentar un aspecte similar a un museu, tal i com passava amb els domicilis habitats per Rocamora. Precisament, ambdós personatges es feien la competència⁶⁴⁷ i solien coincidir als marxants i antiquaris nacionals i estrangers (els dos

⁶⁴³ Carbonell Basté, Sílvia. "La col·lecció de teixits Ricard Viñas Geis del CDMT: la catalogació sistemàtica d'una col·lecció." *Datatèxtil* 32 (2015): 1-11 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/Datatextil/article/view/299550] (Consulta 8 de febrer de 2019). Pàg. 3.

⁶⁴⁴ Carbonell Basté, Sílvia. "La formació dels museus tèxtils a Catalunya...", *op. cit.*, 2016, pàg. 136.

⁶⁴⁵ Torrella Niubó, Francesc. *Op. cit.*, 1988, pàg. 38.

⁶⁴⁶ Ubach, Isabel. Exposició Retalls d'ahir i d'avui – CDMT. "Dos personatges de la cort Ming al CDMT." 2019. Consulta 5 de febrer de 2019. [exposicio.cdmt.es/arreu-dos-personatges.html]

⁶⁴⁷ Una anècdota que relata Francesc Torrella és que l'any 1933, quan Manuel Rocamora presentava els seus vestits a Pedralbes mitjançant la intervenció dels Amics dels Museus de Catalunya, Lluís Tolosa ho feia als populars magatzems Jorba del Portal de l'Àngel, encara que acompanyat de les obres d'altres col·leccionistes com Ricardo Torres (vidu de la col·leccionista Maria Regordosa) i Carmen Gil, comtessa de Vilardaga. Tanmateix, fou Tolosa qui s'avançà a Rocamora, ja que la seva exposició fou del 31 de maig a l'1 d'agost, mentre que la del seu homònim començà el 2 de juny i acabà el 2 de juliol. Torrella Niubó, Francesc. *Op. cit.*, 1988, pàg. 39.

compraven especialment a París⁶⁴⁸): “Els fons on [Tolosa] aconseguia els vestits antics, les ombrel·les, els mocadors, els guants, els moneders, capells o ventalls, eren els mateixos que freqüentava Rocamora, dins i fora d’Espanya.”⁶⁴⁹ No obstant, la col·lecció de Rocamora sempre va ser més coneguda que la de Tolosa⁶⁵⁰, probablement pel ressò que suposà la seva donació en vida a l’Ajuntament de Barcelona i la posterior habilitació del seu museu en un antic palau del carrer Montcada. En canvi, l’altre col·leccionista va llegar el seu mostrari l’any de la seva mort a la Diputació de Barcelona, passant a formar part del fons del Museu Tèxtil de Terrassa.⁶⁵¹

Més enllà d’aquests dos personatges, es donarà igualment una breu notícia d’altres col·leccionistes d’indumentària catalans que resulten d’interès. Es començarà per Maria de la Concepció Regordosa Jover (1888-1920), més coneguda com a Maria Regordosa de Torres Reina, cognoms manlevats del seu marit, el torero Ricardo Torres Reina, àlies *Bombita*. Maria Regordosa va aconseguir reunir indumentària, joies, pintes, ventalls i tapissos. La col·lecció al complet constava de poc més de 300 ítems, i hi trobem: 13 vestits regionals populars, dels quals deu eren d’adults i tres infantils⁶⁵², datats de finals del segle XIX i principis del segle XX⁶⁵³; un conjunt de 167 joies des de l’art egipci, fenici i romà fins al segle XIX; 25 pintes dels segles XVIII i XIX; 99 ventalls que comprenen del segle XVII al XIX; nou tapissos flamencs de la primera meitat del XVII i, per acabar, onze peces de mobiliari dels segles XVI i XVII.⁶⁵⁴ Degut a la seva mort prematura, les seves sèries es van fer públiques gràcies al seu espòs. Per primer cop, quatre dels seus vestits formaren part de l’“Exposición del Traje Regional e

⁶⁴⁸ Carbonell Basté, Sílvia. “La formació dels museus tèxtils a Catalunya...”, *op. cit.*, 2016, pàg. 148.

⁶⁴⁹ Torrella Niubó, Francesc. *Op. cit.*, 1988, pàg. 39.

⁶⁵⁰ Torrella Niubó, Francesc. *Op. cit.*, 1988, pàg. 39.

⁶⁵¹ Aleshores el museu terrassenc es nodria bàsicament de teixits, a part dels induments de la col·lecció de Josep Moragas, que havia ingressat el 1964. Gràcies a l’arribada de la col·lecció Tolosa el 1973, es passaven a tenir uns fons similars al Museu d’Indumentària – Col·lecció Rocamora de Barcelona.

Carbonell Basté, Sílvia. “La formació dels museus tèxtils a Catalunya...”, *Op. cit.*, 2016, pàg. 149.

⁶⁵² Beltrán Catalán, Clara i López Piqueras, Maria Àngels. “La fascinación por la indumentaria: la colección de vestidos regionales de María Regordosa de Torres Reina (1888-1920).” Dins *Libro de Actas del I Coloquio de Investigadores en Textil y Moda: 17 y 18 de noviembre de 2017*, coord. Sílvia Carbonell, 56-64. Terrassa: Centre de Documentació i Museu Tèxtil, 2017. [cdmt.cat/wp-content/uploads/2018/01/publicacions/COLOQUIO%20TEXTIL_final_bx.pdf] (Consulta 5 de febrer del 2019). Pàg. 59.

⁶⁵³ Beltrán Catalán, Clara i López Piqueras, Maria Àngels. *Op. cit.*, pàg. 60.

⁶⁵⁴ Per a més informació sobre aquestes peces, es pot consultar el catàleg de l’exhibició de la col·lecció Regordosa al Museu de les Arts Decoratives de Barcelona, organitzada pels Amics dels Museus de Catalunya l’any 1935: Junta de Museus de Catalunya. *Catàleg de la col·lecció de Maria Regordosa de Torres Reina, exhibida per «Amics dels Museus de Catalunya» al Museu de les Arts Decoratives del 2 al 30 de juny del 1935*. Barcelona: Palau de Pedralbes, 1935.

Histórico” de Madrid (1925)⁶⁵⁵; deu anys més tard, la col·lecció es diposità en una sala al seu nom al Museu de les Arts Decoratives, però el 1936 el seu vidu la retirà i posteriorment es dispersà, encara que recentment s’han localitzat la pràctica totalitat dels vestits al Museo del Traje de Madrid.⁶⁵⁶ En la citada “Exposición del Traje Regional e Histórico”⁶⁵⁷ hi participaren altres noms catalans, entre ells la senyora Guiu (?-?) – col·leccionista barcelonina de la qual se’n disposen escasses referències⁶⁵⁸ –, el propi Manuel Rocamora i Eusebi Güell López (1877-1955), vescomte de Güell, que va prestar el seu assortiment d’indumentària històrica consistent en unes 700 peces dels segles XVI, XVII, XVIII (època Lluís XVI) i XIX (èpoques Imperi, Segon Imperi i vestits espanyols de *chisperos* i *majas*). Finalitzada la mostra, el vescomte va fer donació íntegra en vistes al futur Museo del Traje Regional e Histórico, un projecte que no es va consolidar. Actualment la seva col·lecció es custodia al Museo del Traje de Madrid.⁶⁵⁹

Una altra figura digna de ser destacada és Josep Moragas Pomar (1873-1945), que fou un col·leccionista multidisciplinari de pintures, armes, mobles, ceràmica, brodats i indumentària. Anys després del seu traspàs, dites col·leccions es van posar a la venda, presentant-se en dues exposicions a la Sala Parés de Barcelona (1959) i a la Galería del Cisne de Madrid (1960). Segons el catàleg editat per la Sala Parés, l’únic lot que es venia sencer era el d’indumentària, consistent en 60 peces dels segles XVII, XVIII i principis del XIX.⁶⁶⁰ Aquestes comprenien indumentària masculina i femenina (amb excepció d’una capeta infantil), és a dir, petos, cossets, casaques, faldilles, armilles,

⁶⁵⁵ Beltrán Catalán, Clara i López Piqueras, Maria Àngels. *Op. cit.*, 2017, pàg. 58.

⁶⁵⁶ Beltrán Catalán, Clara i López Piqueras, Maria Àngels. *Op. cit.*, 2017, pàg. 64.

⁶⁵⁷ De dita exposició se’n va editar un catàleg: Palacio de Bibliotecas y Museos. *Exposición del traje regional: guía, Madrid-1925, Palacio de Bibliotecas y Museos*. Madrid: Impremta Artes de la Ilustración, 1925.

⁶⁵⁸ De la senyora Guiu, de la qual desconeixem els detalls relatius a la seva col·lecció i fins i tot el seu nom, només tenim notícia que participés en la citada exposició i que, anteriorment, l’any 1923, mostrés els seus vestits a casa d’Isabel Llorach, segons afirma Rocamora en una carta: “*Ahir a la tarda vaig anar a casa de l’Isabel Llorach amb la meva germana, en dita casa s’exhibia la col·lecció d’Indumentaria de la Guiu; en Carles [Pellicer] també hi era. Es una col·lecció que volen que quedi a Barcelona i com el Museu no té fondos volen organitzar algún festival per recollir diners.*” [sic]

Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 12 de maig de 1923. BNC.

⁶⁵⁹ Bassegoda, Bonaventura. *Op. cit.*, 2016, pàg. 68.

⁶⁶⁰ En el pòrtic de dit catàleg es diu: “*Hay en este catálogo alguna sección – nos referimos concretamente a la de Indumentaria – que no podrá venderse por piezas sueltas. Se ofrece únicamente en lote, ya que su interés y valor se incrementan en cuanto se mantiene íntegro; sería verdadera pena que se diseminara una Colección de indumentaria tan excepcional, completa y cualitativa, reunida durante tantos años, y constituyendo una verdadera historia de la Indumentaria de los siglos XVII, XVIII y XIX.*”

Sala Parés. *Exposición de cuadros, bordados, muebles, cerámica, indumentaria procedentes de la Colección Moragas*. Barcelona: Sala Parés, 1959. Pàg. s/n.

capcs, pantalons... El lot fou adquirit el 1964 per l'Ajuntament de Terrassa, a més d'alguns dels brodats, ascendint a 78 ítems⁶⁶¹ i suposant la primera entrada d'indumentària al Museu Tèxtil de la mateixa ciutat, que aleshores tenia majoritàriament teixits (recordem que després es va engrossir amb el fons Tolosa).

Pel que fa a col·leccionistes de complements d'indumentària, esmentarem al fabricant tèxtil Joan Artigas-Alart Casas (?-1934), que va ajuntar diverses col·leccions artístiques d'Àsia Oriental i entre elles es troben els 32 mantons de Manila dels segles XVIII i XIX incorporats al Museu de les Arts Decoratives l'any 1936 mitjançant la seva germana Carme.⁶⁶² També Carles Pirozzini Martí (1852-1938), que col·leccionà diverses obres d'art, sobretot pintures⁶⁶³, i va fer donació dels seus 129 ventalls⁶⁶⁴ als museus d'art l'any 1946. Una altra col·leccionista que comprà ventalls va ser Teresa Amatller Cros (1873-1960), ascendint a 30 exemplars que, com Pirozzini, donà a la mateixa institució l'any 1960, mentre que el seu recull d'un centenar de peces de vidre antic i modern es conserva a la que fou la seva casa, seu de l'Institut Amatller d'Art Hispànic des de 1943. Un element que Rocamora considerava com a annex de la seva col·lecció d'indumentària varen ser les nines, element també col·leccionat per Lluís Tolosa però que té com a representant més important a Lola Anglada Sarriera (1892-1984), que tenia una col·lecció superior als 400 exemplars entre els segles XVII i XIX, adquirida l'any 1961 per la Diputació de Barcelona i instal·lada al Museu Romàntic Can Llopis de Sitges.⁶⁶⁵ Igualment mereix ser esmentada Maria Junyent (1904-2001), que va recopilar més de 200 nines i autòmats dels segles XVII, XVIII i XIX i que actualment es poden veure a l'Estudi d'Oleguer Junyent.⁶⁶⁶

Tots aquests col·leccionistes que s'han anat esmentant podrien entrar dins de la categoria de generalistes, perquè havien decidit aplegar altres sèries a part de la indumentària, si bé algunes d'elles hi estaven directament relacionades. Amb tot, hi ha

⁶⁶¹ Carbonell Basté, Sílvia. *El col·leccionisme i l'estudi dels teixits i la indumentària a Catalunya. Segles XVIII-XIX*. Tesi doctoral dirigida per Bonaventura Bassegoda, Universitat Autònoma de Barcelona, 2016. [<https://www.tdx.cat/handle/10803/399345>] (Consulta 10 de febrer de 2019). Pàg. 144.

⁶⁶² Torrella Niubó, Francesc. *Op. cit.*, 1988, pàg. 35.

⁶⁶³ Ojuel, Maria. Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear (DHAC). "Pirozzini i Martí, Carles." 2016. [https://dhac.iec.cat/dhac_mp.asp?id_personal=528] (Consulta 9 de febrer de 2019).

⁶⁶⁴ Carbonell Basté, Sílvia. *El col·leccionisme i l'estudi dels teixits...*, *op. cit.*, 2016, pàg. 139.

⁶⁶⁵ Museus de Sitges. "Col·leccions: Col·lecció de Nines de Lola Anglada i altres donacions." 2019. [<http://museusdesitges.cat/ca/colleccions/colleccio-de-nines-de-lola-anglada-i-altres-donacions-0>] (Consulta 16 de febrer de 2019)

⁶⁶⁶ Trullén, Josep Maria. Fulletó "Estudi Oleguer Junyent. Col·lecció Oleguer i Maria Junyent", a l'abast dels visitants de l'Estudi Oleguer Junyent.

excepcions, com Maria Regordosa, que es va cenyir únicament al món tèxtil, comprant vestits però també accessoris i tapissos. En canvi, Manuel Rocamora, eminentment conegut per la seva indumentària i complements, va manifestar molts altres interessos, esdevenint un col·leccionista múltiple. Cal puntualitzar, però, que es va consagrar de tal manera als induments que va limitar molts dels seus altres conjunts, als quals no va atorgar la mateixa importància i, fins i tot, en alguns casos veia tan sols com un simple *divertimento*.

A Catalunya, el col·leccionisme privat ha estat l'origen de molts museus d'art, ja sigui mitjançant la donació, el llegat o la compra per part de les institucions públiques. El col·leccionisme tèxtil no ha estat una excepció, i això ha permès que algunes de les seves figures més sobresortints arribessin, per exemple, a tenir sales amb el seu nom al Museu de les Arts Decoratives, com és el cas de Maria Regordosa o Joan Artigas-Alart, privilegi del qual també va gaudir Rocamora. No obstant, aquest últim ha arribat més lluny, aglutinant un conjunt digne de figurar en un museu habilitat *ex profeso*. El volum del mateix va fer convenient constituir una institució monogràfica que, encara que no s'hagi mantingut en l'actualitat, doncs es va fusionar amb el Museu Tèxtil de Barcelona i posteriorment amb els fons del Museu de les Arts Decoratives, representa l'únic exemple d'un museu d'un col·leccionista d'indumentària a Catalunya.

Es podria comparar amb el Museu Tèxtil de Terrassa, que es va constituir anys abans, el 1946, i aleshores va ser el centre dedicat als teixits de tot l'estat espanyol.⁶⁶⁷ Com sabem, també va ser impulsat per un col·leccionista, l'empresari Josep Biosca, però en aquest cas es va idear primer el museu abans que existissin els seus fons. Biosca, juntament amb el també industrial tèxtil terrassenc Josep Badrinas, van optar per crear una institució cultural dedicada als teixits a partir dels beneficis que els hi va donar la societat AGILESA (Agrupación General de Industrias Laneras Españolas, S.A.), decisió també motivada per la llarga trajectòria històrica de la ciutat de Terrassa en el sector.⁶⁶⁸ En canvi, el museu de Rocamora va ser la resposta de l'Ajuntament de Barcelona a la seva donació. El propi col·leccionista havia manifestat la seva il·lusió de poder constituir un museu que albergués tot el seu fons d'indumentària, però de ben segur que quan va començar aquesta compilació no tenia aquesta idea en ment, sinó que va sorgir a mesura que passaven els anys.

⁶⁶⁷ Carbonell Basté, Sílvia. *El col·leccionisme i l'estudi dels teixits...*, op. cit., 2016, pàg. 144.

⁶⁶⁸ Carbonell Basté, Sílvia. *El col·leccionisme i l'estudi dels teixits...*, op. cit., 2016, pàg. 143.

Altres museus de Catalunya que tenen indumentària entre les seves col·leccions són el Museu Episcopal de Vic i el Museu Diocesà i Comarcal de Solsona (peces litúrgiques) o bé el Museu de les Cultures del Món de Barcelona (induments precolombins).

2.5.2. Descripció de la col·lecció Rocamora d'indumentària

Rocamora va configurar la col·lecció d'induments en tota una vida, des de la seva joventut fins als seus darrers dies. Mai va deixar de comprar: “*D. Manuel Rocamora define su inquietud por la moda y la indumentaria a través de los siglos como una enfermedad que no se puede curar. Todavía hace frecuentes viajes a París para intentar lograr en los anticuarios galos esos atuendos soñados y que día a día se van volviendo más escasos. «Hace un par de meses tan sólo encontré un abanico y una peineta. Ya no se da con piezas valiosas, han desaparecido.»*”⁶⁶⁹ A mesura que passaven els anys, va anar esdevenint un gran coneixedor en indumentària antiga, circumstància que, juntament amb la seva sensibilitat artística, el va permetre fer una bona tria de peces: “*Per a la col·lecció, sols compro coses de verdadera importancia*”⁶⁷⁰ [sic] Triava personalment els vestits al seu país i arreu, als seus viatges, si bé no es descarta, encara que no es tingui constància, l'ajuda puntual d'algun antiquari que ja el tingués tractat i li guardés ítems que li poguessin interessar, o bé també s'aconsellava amb algun amic, com és el cas d'Ismael Smith, com veurem més endavant.

La seva col·lecció està recopilada amb finalitat historicista i amb l'impuls innat de molts col·leccionistes de voler conservar i protegir el que estava destinat a desaparèixer. No perseguia únicament el desig de possessió dels objectes, atès que feia anys que meditava la idea de fer una ingent donació a la ciutat de Barcelona. Gràcies a les declaracions del col·leccionista es sap quins varen ser els dos objectius concrets que el guiaven. El primer va ser, en les seves paraules, “*demostrar que las señoras españolas vistieron antiguamente con tanto gusto y acierto como cualquier otra extranjera*”⁶⁷¹, cosa que el portà, sobretot en un estadi inicial de la col·lecció, a comprar peces locals, primerament a Barcelona. A la ciutat comtal, entre finals dels anys vint i principis dels

⁶⁶⁹ Luzán, Julia. *Op. cit.*, 1973, pàg. 149.

⁶⁷⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 26 de setembre de 1930. MAC.

⁶⁷¹ Castells Cañameras, José. *Op. cit.*, 1966, pàg. s/n.

trenta, visitava antiquaris, sales de subhastes i els Encants, juntament amb Ismael Smith, que l'ajudava a triar les peces de més interès i a baix preu. Es sap que eren habituals de les subhastes celebrades a una sala anomenada Hotel de Ventes-Municipal⁶⁷², al carrer Pau Claris. Paral·lelament, Rocamora recorria comarques senceres, com la d'Osona, que el satisfia particularment, encara que les troballes més importants sempre les feia a les capitals, com Vic, Tortosa o Mataró, entre d'altres, on seguia comprant a antiquaris o bé directament a famílies. També va viatjar per la resta d'Espanya (deia que *“España me la conozco como la palma de la mano”*⁶⁷³), on a Madrid adquirí gairebé exclusivament els vestits relatius als *majos, majas* i toreros. El segon objectiu que el guiava era: *“he procurado siempre adquirir material español que estaba fuera de España”*⁶⁷⁴, amb el propòsit de retornar part del que s'havia espoliat o malvenut amb anterioritat i que havia anat a parar a altres països. Va viatjar per tota Europa i part d'Amèrica, visitant especialment París (on es té notícia que comprava al Mercat de les Puges [FIG. 65]), però també Niça, Londres, Florència, Nova York... *“Las primeras adquisiciones se efectuaron en Barcelona, pero seguidamente se extendió el área de su búsqueda en las villas importantes de Cataluña, luego en Madrid, Toledo y, finalmente, en toda la Península. Sus frecuentes viajes por el extranjero ocasionaron nuevas adquisiciones y así integraron la colección ejemplares de Italia (especialmente de Milán), Francia (el mayor número de piezas, originarias de París), Inglaterra, Alemania, Holanda, Bélgica, etc. La colección de piezas de majas y toreros procede casi exclusivamente de Madrid.”*⁶⁷⁵ El seu afany era tal que no s'aturava davant de cap possible inconvenient: *“Manuel Rocamora ha recorrido todas las subastas, ha visitado las más antiguas casas pairales de las comarcas señoriales del país, desde Vic a Olot, ha acudido a los anticuarios más célebres de Venecia, de Viena, de Londres, de París. Él mismo cuenta que en 1934 compró dos pares de zapatos del siglo XVI en Nueva York, penetrando en una casa a la cual no iba nadie salvo los médicos, porque los servicios de sanidad*

⁶⁷² Entre els anys 1915 i 1947 va existir al carrer Pelai número 8 de Barcelona un establiment anomenat Hotel de Vendas, propietat d'Albert Bonnin i Figueras. Era una sala de subhastes on s'hi trobaven principalment mobles i antiguitats. En l'epístola a la qual hi fa referència, datada del 23 d'octubre de 1929, Rocamora constata que la sala està situada al carrer Pau Claris, cosa que podria significar que s'estava referint a qualsevol de les altres sales amb el mateix nom que van proliferar a Barcelona a l'època, a imitació de l'Hôtel des Ventes de la rue Druot número 9 de París.

⁶⁷³ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1962, pàg. s/n.

⁶⁷⁴ Castells Cañameras, José. *Op. cit.*, 1966, pàg. s/n.

⁶⁷⁵ Ajuntament de Barcelona. “Manuel Rocamora Vidal.” Llistat fragmentari de fets i reconeixements de la vida de Manuel Rocamora, incloses algunes dades sobre la seva col·lecció d'indumentària i les exposicions en les quals va participar, a mode de *currículum vitae*. Barcelona, sense datar (ca. 1969). MDB.

*prevenían con un cartel certificado a la puerta de que había en la vivienda un enfermo infeccioso. Nada ha detenido la tenacidad del coleccionista cuando se ha tratado de una pieza interesante.”*⁶⁷⁶

A l'hora de descriure la compilació, començarem per determinar el seu volum. Es tracta d'una quantitat ingent que s'acosta als 5.000 exemplars si tenim en compte tres factors:

1. La donació efectuada al consistori de Barcelona formalitzada l'any 1969, comprenent 4.187 ítems que ja contenen les donacions prèvies a la Junta de Museus (1935 i 1949) i als Museus d'Art de Barcelona (1955).
2. Les peces que va preferir col·leccionar per ell mateix un cop feta la donació anteriorment esmentada i que van romandre a casa seva, actualment la seu de la Fundación Rocamora. Es comptabilitzen entorn els 440 exemplars entre vestits i complements, però també s'hi podrien afegir una cinquantena de nines, conservades a la mateixa institució.
3. Diverses donacions de teixits (majoritàriament estampats) al Museu Tèxtil de Terrassa, de prop de 200 exemplars i efectuades gradualment en el transcurs d'una dècada, entre els anys 1965 i 1975. No obstant, el col·leccionista considerava els teixits com una sèrie a part i no els va cohesionar mai amb la indumentària, mostra d'això és que els va diferenciar donant-los a dues institucions diferents.

L'aportació que comprèn el gruix més important i destacat de la col·lecció és la de l'Ajuntament de Barcelona, que com s'ha apuntat anteriorment, integra 4.187 elements entre indumentària, accessoris, peces litúrgiques, annexos i llibres i documentació. Aquest conjunt serà el que analitzarem al llarg d'aquest apartat.⁶⁷⁷ Es tracta d'una respectable xifra que no ha estat igualada per cap altre col·leccionista català d'indumentària de l'època.

Un altre aspecte pel qual és destacable la col·lecció és la seva gran diversitat. Comprèn en gran mesura indumentària civil i els seus accessoris, per exemple amb vestits femenins de tot tipus: informals (de carrer, de visita, estivals), formals o de gala (de tarda, de nit, de cort) i per a ocasions solemnes o especials (de dol, de núvia); encara

⁶⁷⁶ Borràs, Maria Lluïsa. “Manuel Rocamora y su museo (I)...”, *op. cit.*, 1969, pàg. 49.

⁶⁷⁷ Es pot trobar informació sobre les peces que va guardar al domicili fins la seva mort a les pàgs. 338-340, mentre que les donacions al Museu Tèxtil de Terrassa són consultables a les pàgs. 208-212.

que també conté una selecció d'uniformes i ítems eclesiàstics (casulles, mitres, guants, etc.) Pel que fa a indumentària regional, segons el col·leccionista no hi constava perquè, segons ell, “*sencillamente, la evolución del vestido es muy lenta, y las leves variaciones que puedan sufrir recaen únicamente en los pequeños detalles y accesorios.*”⁶⁷⁸ Aquí entra en una aparent contradicció perquè sí tenia un vestit que podria encaixar dins d'aquesta categoria: un de pubilla catalana d'otomà de seda morada llavorada de varis colors amb tema floral, procedent de Vic i de mitjans del segle XVIII (MTIB 16883); a més d'un conjunt de 29 induments de toreros, *majos* i *majas* madrilenys. Les distincions entre indumentària tradicional, regional i popular sovint són difuses i poc aclaridores, i és possible que Manuel Rocamora en fes la seva pròpia interpretació. A grans trets, la indumentària tradicional comprèn formes de vestir heretades a través de generacions i arrelades a la tradició, per tant, no estan subjectes als canvis de la moda; mentre que la regional o típica aporta elements que una comunitat considera identitaris.⁶⁷⁹ Les paraules “tradicional” i “regional” es podrien usar, en certa manera, com a sinònims, mentre que la indumentària popular fa referència a peces portades per les classes humils i d'una qualitat més aviat baixa, i podien ser tant de tipus tradicional com seguint la moda internacional.⁶⁸⁰ Fent aquesta diferenciació, és possible que Rocamora considerés els induments citats anteriorment com a populars i els col·leccionés pel seu interès particular per la història i els costums folklòrics. De fet, els *majos* i les *majas* són considerats figures populars sorgides al segle XVIII als barris madrilenys de Lavapiés, Maravillas i el Rastro.⁶⁸¹ Portaven una indumentària molt pintoresca i definidora, amb vestits composts per diferents peces teixides amb profusió de colors i decoracions. La *maja* s'habillava amb faldilla ampla fins als turmells i decorada amb bandes o passamaneries, així com volants, camisa, cotilla o gipó molt ajustat, mocador a les espatlles, cabell recollit amb còfia o mantellina i mitges i sabates amb sivella. El *majo*

⁶⁷⁸ Lladó, José María. “La moda de antaño: del siglo XVI hasta los felices años 20.” *Tele/Exprés*, 19/06/1968.

⁶⁷⁹ Casal-Valls, Laura. *La figura de la modista i els inicis de l'alta costura a Barcelona. Trajectòria professional i producció d'indumentària femenina (1880-1915)*. Tesi doctoral dirigida per Mireia Freixa, Universitat de Barcelona, 2013. [<https://www.tdx.cat/handle/10803/129559>] (Consulta 14 de febrer de 2019). Pàg. 247.

⁶⁸⁰ Casal-Valls, Laura. “Definició de dues tipologies de vestit a través del seu ús històric: la indumentària d'arrel tradicional i el vestit d'inspiració internacional” a *Emblecat. Estudis de la Imatge, Art i Societat* 4 (2015): 23-36 a RACO [<https://www.raco.cat/index.php/EMBLECAT/article/view/304713>] (Consulta 14 de febrer de 2019). Pàg. 27.

⁶⁸¹ L'etimologia de la paraula que els anomena és incerta però, segons el *Diccionario castellano con las voces de ciencias y artes* d'Esteban Terreros (Madrid, 1787), *majo* vindria a significar “guapo” i “fanfarró”. En aquest grup social, els homes solien tenir professions lligades a l'entorn gremial, com sabaters o fusters; mentre que les seves homòlogues femenines podien ser cosidores, venedores, castanyeres...

vestia jaqueta curta o torera, jupetí, calçons, armilla, mocador nuat al coll, faixa ratllada amb extrems penjants de serrells sobre els malucs, cabell llarg recollit en còfia, barret tipus montera com el dels toreros o bé barret xamberg, capa i sabates de sivella.⁶⁸² Les robes tenien un marcat caràcter nacionalista, que incloïa l'ús de les mantellines en el cas de les senyores.⁶⁸³ Així doncs, es pot concloure que es tractava d'induments populars influenciats fortament pel tradicionalisme.

Aquesta diferenciació que suposem que va establir Manuel Rocamora no era compartida per Maria Regordosa, col·leccionista especialitzada en indumentària tradicional, que va tenir vestidures de valenciana, murciana, eivissenca, pubilla i burgesa catalana, segoviana, *charra* (pagesa de Salamanca), armunyesa (procedent de La Armuña, Salamanca) i *maja*.⁶⁸⁴ Tenia un sol vestit de *maja* i el considerava igual que tots els altres. Aquesta situació resulta comprensible si tenim en compte que el nombre de vestits de Rocamora superava de bon tros la tretzena que tenia Regordosa, i per tant deuria considerar oportú limitar la seva creixent col·lecció, mentre que la de la seva homòloga va quedar estroncada degut al seu decés prematur, circumstància que deuria impedir una major reflexió sobre les peces que la conformaven.

Així doncs, el conjunt al complet conté indumentària masculina, femenina, infantil i litúrgica, complements, nines i documentació variada. Segons Manuel Rocamora, la col·lecció està formada per 90 sèries: “*Unas noventa series. Entre ellas: indumentaria en general, litúrgica, órdenes militares y diplomáticas. Además, los accesorios: zapatos, medias, guantes, corsés, peinetas, redecillas, gorras, carteras, corpiños, abanicos, ligas, sombreros, muñecas de época, bolsos, chalecos, petacas, sombrillas, alfileteros, mantones, tirantes, botones, camisas, etcétera. En total tengo más de cuatro mil piezas. Las primeras las regalé a la ciudad en el año 1935 y se encuentran en el Museo de las Artes Decorativas.*”⁶⁸⁵

⁶⁸² Herranz Rodríguez, Concha. “Moda y tradición en tiempos de Goya” dins *Vida cotidiana en tiempos de Goya*, dir. Natacha Seseña, 73-86. Madrid: Sociedad Estatal Goya 96 i Lunweg, 1996. Pàg. 80.

⁶⁸³ Gómez del Val, Raquel. Museo del Traje de Madrid. “Modelo del mes de abril 2008: traje de maja.” 2008. Consulta 17 de gener del 2019. [http://www.culturaydeporte.gob.es/mtraje/dam/jcr:9455733a-e98d-4428-a2e9-1d6f22201c84/04-2008.pdf] Pàg. 5.

⁶⁸⁴ Beltrán Catalán, Clara i López Piqueras, Maria Àngels. *Op. cit.*, 2017, pàg. 59.

⁶⁸⁵ Roca, Maria Luisa. “El Museo del Vestido, próximo a ser inaugurado en Barcelona.” *La Prensa*, 20/06/1968.

En qualsevol cas, amb la constitució del seu museu, es va fer una altra divisió definitiva que va ser inclosa en l'índex del catàleg de la col·lecció, publicat el 1970.⁶⁸⁶ En aquesta es pot apreciar que el recull es va dividir en cinc blocs diferenciats: indumentària, accessoris d'indumentària, peces litúrgiques i de devoció popular, annexos i objectes de temàtica de Barcelona. Pel que fa a la **indumentària** (1.289 objectes), estava formada per vestits femenins (complets i en parts, com bruses o cossets), masculins (novament amb una diferenciació entre els sencers – que inclouen capes, casaques i lliurees – i les armilles), infantils (entre els quals en trobem de complets, de bolquer o peces soltes), induments de torero, *majos* i *majas* i uniformes, a més de complements d'indumentària: calçat, lligues i tirants, mitges i mitjons i barrets i tocats. Per últim, tenim peces diverses que no encaixaven en cap de les categories anteriors (com podrien ser cotilles, capes femenines, colls, camises, ornaments, etc.) A continuació, la categoria d'**accessoris** (1.304 peces) es subdivideix en ventalls, bastons, boàs, bosses i moneders, botons, carteres, cintes, cinturons, corbates, xals i similars, davantals, blondes i mocadors de punta, galons, guants i mitenes⁶⁸⁷, sivelles, maniguets, mantellines i similars, mocadors de butxaca, pintetes i ombrel·les. Entre les **peces litúrgiques i de devoció popular** (122 exemplars) s'hi troben sabates i mitges episcopals, casulles o mitres, entre d'altres. Els **annexos** (693 elements) estan conformats per joies, lents, mostraris, nines i el seu vestuari, mocadors commemoratius, sonalls, útils personals (agullers, capses, flascons, claus de rellotge, pintes, petaques i altres) i varis (útils de comerciant, utensilis per a labors, teixits, brodats, etc.) Finalment es presenta una secció d'**objectes de temàtica de Barcelona** (28 ítems), ja inclosos en les categories anteriors, que consten de ventalls, cintes, mocadors commemoratius, capses i altres objectes reunits a part en una instal·lació de la planta baixa dedicada exclusivament a la història de la ciutat. Als apartats esmentats s'hi ha de sumar la **biblioteca** (779 documents), que no figurava en el catàleg i que constava de documentació diversa entre la qual trobem figurins, factures i volums sobre història de la moda.⁶⁸⁸ Precisament d'aquesta darrera secció de la col·lecció, Rocamora considerava d'especial importància una setantena d'ordenacions

⁶⁸⁶ Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970. Pàg. 357.

⁶⁸⁷ Convencionalment, els guants i les mitenes es consideren complements d'indumentària, encara que Manuel Rocamora els catalogui com a accessoris. Aquí els tractarem d'igual manera donat que seguim la classificació realitzada pel col·leccionista.

⁶⁸⁸ Borràs, Maria Lluïsa. "Manuel Rocamora y su museo (y II): un museo de indumentaria para Barcelona." *Destino* 1682 (1969): 29-31 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/156847/rec/283>] (Consulta 4 de gener de 2018). Pàg. 29.

reials espanyoles corresponents als regnats de Carles I, Felip II, Felip III, etc (segles XVI-XVII), que contenien pragmàtiques⁶⁸⁹: “*De estas ordenaciones es muy interesante destacar las prohibiciones de importación de tejidos extranjeros que por aquel entonces se estimaban, al igual que hoy, más que los nacionales. Estas prohibiciones iban dirigidas a favorecer a los fabricantes españoles.*”⁶⁹⁰ El llibre més important de tots es titulava *Proyecto de un traje nacional* i datava de 1778, en ell s’hi projecta la creació de tres vestits nacionals per a les diverses categories socials, amb la finalitat d’afavorir la indústria espanyola.

La col·lecció comprèn un període de temps entre el segle XIV fins el segle XX. La peça més antiga és una pinta d’os del Pròxim Orient adquirida a Barcelona (MTIB 103517) [FIG. 66], mentre que la més recent és un vestit de còctel blau completament cobert per lluentons nacrats en forma de flor (MTIB 104223) [FIG. 67] de l’any 1969 i pertanyent a Grace Kelly, exactriu i princesa de Mònaco, que el va donar a Josephine Baker perquè l’entregués a Rocamora. Aquest havia reiterat en nombroses ocasions que la seva intenció era delimitar la col·lecció fins l’any 1930, malgrat això, el 22 de setembre de 1970 va acceptar la donació del vestit de la princesa: “*Vea por dónde ahora tengo ya uno de 1969... bueno, será una excepción.*”⁶⁹¹ Com a dada anecdòtica esmentarem que, entre les donacions que va rebre la col·lecció Rocamora, probablement les més difoses per la premsa varen ser el vestit de Grace Kelly que acabem d’esmentar i un altre que va ser portat per Anita Delgado, ballarina espanyola que es convertí en maharani de

⁶⁸⁹ Les pragmàtiques són un tipus de legislació pertanyent a l’Antic Règim espanyol (segles XV-XIX) que, en aquest cas, estan directament relacionades amb les lleis sumptuàries, les quals tenien la finalitat de restringir el luxe i el dispendi en la indumentària. Aquestes normes varen ser dictades pels reis d’Espanya als segles XVI i XVII però també eren comunes a tota l’Europa de la primera Edat Moderna. Manuel Rocamora tenia ordenances de varis regnats, comprnent també el període entre finals del regnat de Felip II i principis del regnat de Felip III, que va ser el més luxós de la història d’Espanya segons l’estudiós Juan Sempere Guarinos a la seva obra *Historia del lujo y de las leyes suntuarias de España* (Madrid, 1788).

Es pot ampliar la informació sobre lleis sumptuàries amb la consulta de l’esmentat estudi de Juan Sempere Guarinos (1788) i el de Salvador Sanpere Miquel (1886) i, més recentment, Ruth De la Puerta (2000), als quals remetem a continuació:

Sempere Guarinos, Juan (ed. Juan Rico Giménez). *Historia del lujo y de las leyes suntuarias de España*. València: Institució Alfons el Magnànim i Diputació de València, 2000.

Sanpere i Miquel, Salvador. *Historia del lujo: su influencia en las costumbres públicas y privadas de los pueblos y en el desarrollo del arte*. Barcelona: Font i Torrents, 1886 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/59762>] (Consulta 11 d’abril de 2019).

De la Puerta, Ruth. “Reyes, moda y legislación jurídica en la España moderna.” *Ars longa: cuadernos de arte* 9-10 (2000): 65-72 a DIALNET [<https://www.uv.es/dep230/revista/PDF199.pdf>] (Consulta 11 d’abril de 2019).

⁶⁹⁰ Roca, María Luisa. “El Museo del Vestido, próximo a ser inaugurado en Barcelona.” *La Prensa*, 20/06/1968.

⁶⁹¹ Antem, María Luisa. “Grace de Mónaco actualiza el Museo del Vestido: un traje corto, bordado en nácar, indicará la moda de 1969.” *Tele/eXprés*, 23/09/1970.

Kapurthala, de començaments del segle XX i de batista de cotó blanc, ornat amb profuses aplicacions amb puntes combinades per brodats al realç de flors i amples calats (MTIB 104221).

Pràcticament en totes les tipologies de la col·lecció (indumentària, accessoris, peces litúrgiques i annexos), els objectes més antics són del segle XVI, amb comptades excepcions, com unes sabates espanyoles d'abadessa de vellut carmesí i brodades en fil d'or i seda negra (MTIB 89717), que eren del segle XV, representant així l'exemplar més vetust dels calçats; o bé les pintes, amb elements dels segles XIV i XV. Els ítems que predominen són els del segle XIX, tot i que també hi ha, en segon lloc, una bona representació del XVIII.

Al confeccionar una col·lecció tan heterogènia resulta complicat definir quin era exactament el seu nucli. Si en tingués, aquest serien els vestits femenins dels segles XVIII i XIX, que li agradava molt col·leccionar. Es tractava d'un període – en especial, la moda romàntica del XIX – del qual n'era apassionat, degut a que, en la seva opinió, la indumentària resultava més interessant quan formava part d'un tot integrat pel vestit, la roba interior, el calçat, els complements i el tocat, circumstància que no es dona a Occident fins a finals del segle XVII.⁶⁹² Molts d'aquests vestits procedeixen de cases senyoriales catalanes, com la Rocafiguera de Vic (on va comprar un conjunt de vestits amb sabates a joc del XVIII que valorava de gran importància⁶⁹³), la Bracons de Manlleu, la Carles de Girona, els marquesos de Sentmenat o la casa ducal d'Osuna de Madrid.⁶⁹⁴ Amb tot, hem d'assenyalar que, a part de la moda del Romanticisme, també estava interessat en l'estil europeu dels segles XV i XVI que provenia d'Espanya i Itàlia⁶⁹⁵, però del qual va trobar molts menys exemplars i per això no té una representació tan gran. Pel que fa als exemplars contemporanis a la seva època, eren els que menys interès li despertaven.

⁶⁹² Borràs, Maria Lluïsa. “Manuel Rocamora y su museo (y II)...”, *op. cit.*, 1969, pàg. 29.

⁶⁹³ Autor desconegut. “El Museo del Vestido se debe al donativo de don Manuel Rocamora.” *Boletín de Información Textil (BIT)*, s/n (1969): 17-21. Pàg. 19.

⁶⁹⁴ Borràs, Maria Lluïsa. “Manuel Rocamora y su museo (y II)...”, *op. cit.*, 1969, pàg. 29.

⁶⁹⁵ Luzán, Julia. *Op. cit.*, 1973, pàg. 148.

2.5.3. Peces destacades

Tot seguit ens centrarem a definir quines són les peces més destacades de la col·lecció⁶⁹⁶, ja sigui per la seva antiguitat, confecció o raresa, les quals compararem amb exemplars d'altres museus internacionals.⁶⁹⁷ Començarem esmentant l'opinió del col·leccionista en aquest afer: “*Como valioso, curioso e importante podría citar el manto de Carlos IV de la Orden de Carlos III, el vestido de Corte de la Reina Isabel II y el bolso de la Reina Cristina de Suecia. Como valioso e histórico, los vestidos procedentes de la Casa Ducal de Osuna, del siglo XVIII, y los zapatos mocasines regalados por los indios de Norteamérica al primer Obispo de California Fray Sadoc Alemany, en 1850.*”⁶⁹⁸ El vestit que considerava de més vàlua, que també era el seu preferit, era “*uno de terciopelo verde, de fines del siglo XVII, procedente de una casa señorial de Tortosa, bordado en oro.*”⁶⁹⁹ Pilar Tomás, directora del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, compartia la selecció esmentada però considerava necessari afegir la sèrie de mocadors commemoratius, que estaven teixits o estampats amb temes històrics, contenint efemèrides des de Ferran VII fins a Alfons XIII.⁷⁰⁰

Indumentària: vestits

Dins l'assortiment d'indumentària són molt remarcables els **vestits femenins**, que es divideixen en dues categories: complets i parts soltes (com bruses o cossets). La categoria de vestits complets, que és en la qual ens centrarem principalment, integra 229 elements dels segles XVIII, XIX (moda romàntica, isabelina, imperi...) i XX (vestits *flapper* de la dècada dels anys vint, inicis de l'Alta costura...). Són majoritàriament catalans i espanyols amb algunes excepcions d'altres països, sobretot de França, patró que es repeteix en la resta de la indumentària. Recordem que els vestits varen ser la

⁶⁹⁶ Agraïm els valuosos coneixements aportats per Rosa Maria Martín i Ros, directora del Museu Tèxtil i d'Indumentària des de 1983 fins a finals de 2002; i per Silvia Ventosa Muñoz, conservadora del mateix museu des de 2003 i, des de 2014, comissària de l'exposició permanent *El cos vestit. Siluetes i moda, 1550-2015* i responsable del Departament de Tèxtil i Moda del Museu del Disseny de Barcelona. Les nombroses contribucions d'ambdues professionals han ajudat a determinar la vàlua de la col·lecció Rocamora.

⁶⁹⁷ Cada peça a la qual farem esment, ja sigui de la col·lecció Rocamora o d'altres, s'acompanya amb el seu número de registre donat per la institució on es conserva. En la mesura que ha sigut possible es cita, com a nota de peu de pàgina, la referència electrònica per trobar la fitxa de catalogació de l'obra. Lamentem que no s'hagi pogut fer amb els exemplars provinents del Museo del Traje de Madrid, doncs la configuració del seu catàleg virtual (CERES) ha impedit aquesta opció.

⁶⁹⁸ Castells Cañameras, José. *Op. cit.*, 1969, pàg. s/n.

⁶⁹⁹ Del Arco, Manuel. “Mano a mano: Manuel Rocamora.” *La Vanguardia*, 29/11/1969.

⁷⁰⁰ Carta escrita per Pilar Tomás Farell i dirigida a Joaquín Tena Artigas. Barcelona, 11/02/1974. FCPR.

llavor de tota la col·lecció, concretament els pertanyents a la seva mare Ana Vidal Sala, molts d'ells fruit de la labor de reputades modistes catalanes de l'època.

Començarem parlant dels vestits catalans, esmentant que molts d'ells provenen de cases senyorials de Barcelona, com Falgueras, Comadurán, Brocá o Despujol, de famílies aristocràtiques com la Martí Garcés o bé burgeses, com les aportacions d'Isabel Llorach, Carmen Carreras-Candi o Lolita Rodés, que donaren peces pròpies o bé de les seves mares.⁷⁰¹ Pel que fa a la resta de Catalunya, en tenim exemplars de les cases Rocafiguera de Vic, Bracons de la comarca d'Osona, família Planell de “Can Subirà” de Les Guilleries, “La Sallera” de Girona o Salvador de Tortosa.

El conjunt procedent de la casa Rocafiguera de Vic és únic i paradigmàtic de la noblesa catalana, amb vestits perfectament aptes per acudir a la cort i que en dos casos es presentaven amb sabates a conjunt. Són quatre exemplars que comprenen els segles XVIII i XIX. Els dos primers es sap del cert que són de confecció catalana: un de lama de plata amb rams de flors policromes a l'espolí, de l'època Lluís XV (MTIB 88003) [FIG. 68] i l'altre d'estil Watteau⁷⁰² de seda salmó llavorat amb franja d'or i espolinat i adornat amb frisos de puntes i borles de plata, de la primera meitat del segle XVIII (MTIB 88011) [FIG. 69]. Ambdós induments presenten sabates a conjunt, el primer parell d'estil Lluís XV amb sivella de plata i pedres de strass (MTIB 88456, a conjunt amb el vestit MTIB 88003) [FIG. 70] i el segon parell de seda llavorada i espolinada amb sedes i xenilla i sivelles de plata amb pedres del Rin, de mitjans del segle XVIII (MTIB 88458, a conjunt amb el vestit MTIB 88011) [FIG 71]. Els dos vestits restants, que no estan acompanyats de sengles calçats, són un de seda amb decoració reticulada sobre fons blanc i ornat amb un sumptuós fris inferior de gases i flors, de principis del segle XIX (MTIB 88044) [FIG. 72] i, per acabar, un altre de seda color vori amb decoració de llaços i cintes a la part inferior, datat cap a 1815 (MTIB 88048) [FIG. 73].

⁷⁰¹ Lolita Rodés va escriure a Rocamora: “*Em plau moltisim que els trajos dels meus Pares que li vaig enviar li agradin i li semblin dignes de figurar en el seu Museu del Vestit, en el Palau de Lliò. En quant a mi, em sembla meravellòs... senzillament, que tinguin aquesta fi, que no en serà una, sinò més aviat una continuïtat. No tenint jo família directa, ni molt menys, descendents, als qui puguès interessar de conservar-los, em dolia molt pensar que havien d'anar a parar potser, a un ball de disfraços. Un estima tant les coses pel seu valor sentimental i afectiu!*” [sic]

Carta escrita per Lolita Rodés i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 1 d'abril de 1967. FCPR.

⁷⁰² El vestit Watteau o vestit volant és una tipologia francesa de principis del segle XVIII. És un vestit informal cenyit que acaba amb una ampla faldilla de vol. El seu element distintiu és una llarga cua frunzida que recorre tota la part posterior, arrancant des de les espatlles del cosset fins a l'acabament de la faldilla.

Un altre vestit excepcional, encara que sense formar part d'un conjunt com aquest, és el preferit de Manuel Rocamora i el que considerava més valuós, originari de la casa Salvador de Tortosa encara que comprat a una subhasta a Les Guillerries. Es tracta d'una peça de principis del segle XVIII⁷⁰³ en vellut verd maragda ricament brodat amb fil i cordó d'or (MTIB 88002⁷⁰⁴) [FIG. 74]. Va ser adquirit el 1933: *“Fa pocs dies, he comprat el vestit més hermòs que he vist en la meua vida de col·leccionista, es tracta d'un vestit de dama d'època 1650 (Lluís XIV) català, en vellut verd d'esmeragda finíssimament brodat d'or, complet (corpinyo, peto, faldilles) d'una elegancia exquisida i ademès tinc les mitjes corresponents del mateix color del vestit, en seda, brodades també en or. Amb aquest vestit tan extraordinari la meua col·lecció ha pujat molt d'interès. Jo feia 15 anys que sabia era a Tortosa, i que el tenia una familia que no el volia vendre.”*⁷⁰⁵ [sic] Anys més tard, el 1965, explicava al periodista Pascual Maisterra que *“se lo tuve que disputar de mala manera a un anticuario de Londres que lo quería para forrar unos sillones españoles con los ocho metros de la falda. Como usted sabe, el terciopelo verde es el más cotizado.”*⁷⁰⁶

Igualment remarcable és el grup conformat pels 33 vestits de la seva mare, Ana Vidal Sala (MTIB 88127 a 88156 i MTIB 103787, 103790 i 103791), nombre que ascendeix a 51 si comptem també els vestits incomplets, és a dir, les parts de dalt com bruses o cossos que s'han conservat solts (MTIB 88266 a 88281, MTIB 103827 i MTIB 104091). Integren des de la última dècada del segle XIX fins als anys vint del segle següent. Es tracta de refinats exemplars modernistes de confecció en ocasions parisenca però sobretot barcelonina, obra de prestigioses modistes establertes en aquesta última ciutat com Maria Molist (1860-1933) i Carolina Montagne (1858-1941). Ambdues, de gran reputació, tenien com a clientes les senyores més destacades de la burgesia catalana. De Molist es sap que sobre l'any 1911 ja estava establerta com a modista d'èxit i feia peces de qualitat i a la última moda, doncs viatjava a París per veure les últimes novetats i comprar teixits i models.⁷⁰⁷

⁷⁰³ Manuel Rocamora, en el seu catàleg de 1970, va datar aquest vestit com de principis del segle XVII. Es contradiu amb la cronologia establerta pels professionals del Museu del Disseny, que la daten cap a 1718. Segons Silvia Ventosa, s'han acotat algunes cronologies (sobretot pel que fa a estructures interiors), però es tracta de casos excepcionals ja que Rocamora havia elaborat molt encertadament el seu catàleg.

⁷⁰⁴ Museu del Disseny de Barcelona. “Vestit. Vers 1718.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H298017/?resultsetnav=5ce0f1a6c9b2a>]

⁷⁰⁵ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de gener de 1933. MAC.

⁷⁰⁶ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965.

⁷⁰⁷ Casal-Valls, Laura. *Op. cit.*, 2013, pàg. 584.

D'atribució segura segons l'etiqueta, Ana Vidal tenia 17 models de Maria Molist. Destaquen especialment la desena de vestits, esmentant a tall d'exemple un vestit de tarda ornat amb punta i ganxet de lli sobre tul de seda blau, amb faldilla acabada en cua (MTIB 88146⁷⁰⁸) [FIG. 75], datat cap a 1911. A part, també tenia set parts de dalt de les quals se n'han perdut les faldilles: cinc bruses, de tul blanc (MTIB 88276), de vellut negre amb sedes policromades (MTIB 88278), de vellut blau fosc (MTIB 88279), de seda tafetà color vori i recoberta de tul en blau fosc (MTIB 88280) i la darrera confeccionada amb varis elements com tela d'otomà de seda negra, tul blanc brodat i per últim vellut, tul i gasa en negre (MTIB 88281); a més de dos cossos de vestit de nit, en tul negre amb lluentons (MTIB 88277) i seda negra, llavorat de setí sobre fons acanalat amb tema floral (MTIB 104091). El gust pels models de Molist s'estenia a altres membres de la família, com una de les germanes del col·leccionista, María Ángeles Rocamora, que tenia un exemplar confeccionat en tul fantasia i decorat amb medallons brodats de l'any 1909 (MTIB 88157). Aquesta darrera peça probablement va ingressar a la col·lecció com una aportació de la mare, donat que la noia morí molt jove.

L'altra modista esmentada, Carolina Montagne, aconseguí el prestigi entre 1880 i 1915⁷⁰⁹ i és considerada, juntament amb la seva germana Maria, com la pionera de l'Alta costura a Catalunya, fent obres de gran perfecció, sobretot les de l'etapa modernista.⁷¹⁰ D'aquesta modista, Ana Vidal només n'havia portat dos vestits complets de tarda. El primer d'ells és de seda llaurada en gris blavós (MTIB 88133) amb cinturó i aplicacions de passamaneria metàl·lica, decoració repetida a la part frontal del cos i a la vora de les mànigues, de finals del segle XIX. El segon, que el col·leccionista no va identificar com un Montagne, atribució donada per Rosa Maria Martín i Ros⁷¹¹, és de llana color bordeus (MTIB 88378) amb aplicacions de vellut del mateix color, més fosc i brodat amb lluentons negres, i al voltant del vellut aplicacions de punta mecànica negra formant línies de flors i fent garlanda al baix de la faldilla. Correspon als anys 1898-99.⁷¹² Es conserven cinc parts superiors soltes: un cosset de vestit de nit en vellut

⁷⁰⁸ Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. Molist, Maria. Vers 1911." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H300218/?resultsetnav=5ce0f1a0e9a5d>]

⁷⁰⁹ Casal-Valls, Laura. *Op. cit.*, 2013, pàg. 589.

⁷¹⁰ Martín i Ros, Rosa Maria i Rubio, Hèlios. "Carolina i Maria Montagne: pioneres de l'alta costura a Catalunya." *L'Avenç* 295 (2004): 22-27. Pàg. 25.

⁷¹¹ Martín i Ros, Rosa Maria i Rubio, Hèlios. *Op. cit.*, 2004, pàg. 25.

⁷¹² Aquesta cronologia va d'acord amb la proposta elaborada per Rosa Maria Martín i Ros, donat que Manuel Rocamora el va catalogar com de l'any 1892.

Martín i Ros, Rosa Maria i Rubio, Hèlios. *Op. cit.*, 2004, pàg. 25.

lila (MTIB 88266) i quatre bruses, de tela de seda morada (MTIB 88267), de tela fina de cotó estampada (MTIB 88268), de seda verda recoberta de malla fantasia en negre (MTIB 88269) i de seda fantasia color vori (MTIB 88272). Es forma així, en total, un conjunt de set peces, nombre clarament inferior a les produïdes per Maria Molist, modista que li deuria agradar més.

De Montagne hem d'esmentar un altre element, que encara que no pertanyés Ana Vidal, formava part del recull perquè va ser un obsequi de Javier de Salas⁷¹³, sent el vestit de núvia de la seva mare. Es tracta d'un exemplar de gran refinament dels anys 1899-1900 (MTIB 88114⁷¹⁴) [FIG. 76]. Confeccionat en crepé de seda color ivori, amb coll, farbalans del cos, adornaments de les mànigues i aplicacions de la faldilla de punta mecànica de seda color ivori. Les aplicacions de punta de la faldilla, acabada en cua, són contornejades per tires de crepé frisades.⁷¹⁵

D'aquestes modistes es té representació en museus d'indumentària catalans, essent el conjunt més important el que va aplegar Rocamora i a continuació, les peces del Museu Tèxtil de Terrassa, on es disposen tres vestits (núms. 15204a⁷¹⁶, 18369⁷¹⁷ i 21689⁷¹⁸), un abric (núm. 15204b⁷¹⁹) i un cos (núm. 18370⁷²⁰) de Maria Molist.

No podem deixar de fer esment als vestits de la següent generació, la dels anys 20, on els nous temps deixen enrere els models modernistes portats per Ana Vidal per imposar vestidures lliures, de silueta rectilínia i sense cotilles. Destacarem tres exemplars que van pertànyer a María Ana Baixeras, esposa de Luis Rocamora Pi, cosí germà de Manuel Rocamora. Tots ells són de la modista barcelonina Anita Monrós (1882-1959),

⁷¹³ Tot i que Manuel Rocamora esmenta a aquesta persona solament com a Javier de Salas, creiem que podria tractar-se de Francesc Xavier de Salas Bosch (1907-1982), comissari delegat i director dels Museus d'Art de Barcelona i, alhora, secretari de la Junta de Museus de Barcelona entre 1940 i 1947, a més de director del Museo del Prado de Madrid entre 1970 i 1978.

Sala i Tubert, Lluïsa. DHAC – Diccionari d'historiadors de l'art català, valencià i balear. "Salas Bosch, Francesc Xavier de." 2015. Consulta 7 d'abril de 2019. [https://dhac.iec.cat/dhac_p.asp?id_personal=308]

⁷¹⁴ Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. Montagne, Carolina. 1905-1907" 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H298745/?resultsetnav=5ce0f33d3b945>]

⁷¹⁵ Martín i Ros, Rosa Maria i Rubio, Hèlios. *Op. cit.*, 2004, pàg. 24.

⁷¹⁶ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 15204." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=17063&t=556]

⁷¹⁷ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 18369." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=20098&t=435]

⁷¹⁸ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 21689." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=33800&t=556]

⁷¹⁹ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre 15204." 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=17064&t=668]

⁷²⁰ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 18370." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=20099&t=46]

molt famosa durant les dècades dels anys 20 i 30 del segle XX. Des del seu saló de modes situat al número 132 del Passeig de Gràcia vestia el bo i millor de l'alta societat de la ciutat.⁷²¹ Els vestits de la senyora Baixeras són de nit, pertanyents als anys 1925-1926 i consistents en un de gasa rosada en el cos i verda en la part inferior, completament brodada amb perles i lluentons (MTIB 88161), un altre de gasa rosa brodat amb grans formant espirals i amb cinturó tancat per sivella de brillants (MTIB 88164) i, en darrer lloc, un d'aire *art déco* de crepè *georgette* i gasa de seda verda amb brodat de granadura, lluentons i fil d'argent que li aporta molta brillantor, tenint a més serrells de granets a la franja inferior (MTIB 88165⁷²²) [FIG. 77].

Passem ara als induments de la resta d'Espanya. Del segle XVIII en tenim provinents de la casa ducal d'Osuna, originària de la Corona de Castella, una de les cases nobiliàries més importants del país. Rocamora en posseïa dos vestits, el primer de teixit llavorat i llistat de seda en color crema i rosa amb decoracions de flors en seda (MTIB 88012⁷²³) [FIG. 78]. Les vores de la sobrefaldilla i les mànigues estan decorades amb puntes, cintes i flors. És datable en els anys 1780-1785. El segon exemplar és similar a l'anterior i de la mateixa època, de tela de seda amb ratlles en rosa i motius florals policromats, afegint decoració de puntes i llaç a la cintura (MTIB 47376). Aquest darrer va ser un dels vestits que va donar al Museu d'Arts Decoratives del Palau de la Virreina amb motiu de la seva inauguració l'any 1949.⁷²⁴

Moltes de les peces espanyoles provenen sobretot de Madrid, com és el cas dels vestits de *majas*, que esmentarem més endavant, i el vestit de cort de la reina Isabel II de la segona meitat del segle XIX, concretament de 1860 (MTIB 88081) [FIG. 79]. Malgrat ser d'una ostentació excessiva, l'esmentem pel seu valor històric i per què es coneix exactament com va arribar a mans del col·leccionista. És de moaré vermell amb ramatges blancs, amb el davanter de la falda, el cos i la sobrefaldilla (que forma una gran cua) de moaré blanc brodat amb flors de plata en relleu. Criden l'atenció les grans mànigues bufades dites "de pernil". Manuel Rocamora va declarar aconseguir-lo de la següent manera: "*Una cantante catalana, que se llamaba Enriqueta Alemany, que fue*

⁷²¹ Casal-Valls, Laura. "Biografies – Anita Monrós." Dins *El cos vestit. Siluetes i moda, 1550-2015*, ed. Sílvia Ventosa, 173-183. Barcelona: Museu del Disseny de Barcelona, 2014. Pàg. 178.

⁷²² Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. Monrós, Anita. 1926." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H292382/?resultsetnav=5ce0f33d3b945>]

⁷²³ Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. 1780-1785." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H297265/?resultsetnav=5ce0f1a6c9b2a>]

⁷²⁴ Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núms. 47376 a 47379. MDB.

la primera que hizo una tournée por América, cantó un día en el Palacio Real, y la reina quedó tan maravillada de su arte que le regaló el vestido. Estando esta artista en Barcelona la cuidó en sus últimos años una planchadora de Gracia, que heredó este vestido y luego me lo ofreció a mí, que se lo compré. Es de 1860.”⁷²⁵ Com a curiositat, dir que degut a l'exuberància física de la monarca, les mides del seu vestit contrastaven vivament amb els altres induments i per aquest motiu el col·leccionista considerà oportú rectificar la cintura entre uns 25 i 30 cm.⁷²⁶ No obstant, modificacions com aquesta són molt poc presents en la seva col·lecció.⁷²⁷

Entre els vestits de confecció francesa, que n'hi ha en menor nombre, trobem peces antigues tan importants com un indument estival de la segona meitat del segle XVIII, d'estil Watteau i estampat en *toile de Jouy*⁷²⁸ amb motius florals policroms sobre fons blanc (MTIB 88014) [FIG. 80]. També es conserva un vestit de cort de tafetà de cotó estampat en varis colors sobre fons blau (MTIB 88015⁷²⁹), datat cap a 1760, que presenta els mateixos plecs Watteau que el vestit anterior. Ambdós induments varen ser adquirits a París. Tanmateix hem d'indicar que, encara que hi hagi poca representació de vestits francesos en comparació amb els espanyols (a diferència de la resta de museus europeus), sí que n'hi ha molts d'Espanya que imiten els models francesos del segle XVIII (dits “vestits a la francesa”), cosa comprensible si tenim en compte que aleshores França dictava la moda més puntera del moment. En són el cas del ja citat vestit provinent de la casa d'Osuna (MTIB 88012) o bé un de seda blava amb fons acanalat,

⁷²⁵ Del Arco, Manuel. “Mano a mano: Manuel Rocamora.” *La Vanguardia*, 29/11/1969.

⁷²⁶ Borràs, Maria Lluïsa. “Manuel Rocamora y su museo (y II)...”, *op. cit.*, 1969, pàg. 29.

⁷²⁷ Segons Sílvia Ventosa, els conservadors del Museu del Disseny mai fan modificacions a cap vestit, i si detecten algun afegit *a posteriori* el desfan per tal que la peça torni al seu estat original. Dada aportada el 28 de febrer de 2019.

⁷²⁸ La *toile de Jouy* és un teixit de cotó decolorat i estampat amb blocs de fusta o làmines de coure, provinent de la manufactura dels germans Oberkampf a Jouy-en-Josas (prop de Versalles). Es va produir a partir de 1760. Els dissenys són molt característics i solen ser monocromàtics, mostrant motius florals, arquitectònics o escenes amb figures (normalment de temàtica pastoral), entre d'altres. La *toile de Jouy* va ser àmpliament utilitzada en tapisseria i decoració però també pot estar present en la indumentària.

Cosgrave, Bronwyn. *Historia de la moda. Desde Egipto hasta nuestros días*. Barcelona: Gustavo Gili, 2005. Pàg. 179.

The J. Paul Getty Trust. “Art & Architecture Thesaurus.” 2004. Consulta 11 de març de 2019. [http://www.getty.edu/vow/AATFullDisplay?find=Toiles&logic=AND¬e=&english=N&prev_page=1&subjectid=300231747]

⁷²⁹ Museu del Disseny de Barcelona. “Vestit. Vers 1760.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H291858/?resultsetnav=5ce0f33d3b945>]

flors espolinades en blanc i brodat en metall (MTIB 88016⁷³⁰), que correspon als anys 1755-1760 i va ser comprat a Madrid.

Continuant amb els vestits francesos, hi ha varis representatius de la moda romàntica del segon quart del segle XIX, com un de tafetà de cotó estampat amb rams de flors en diversos colors sobre fons rosa (MTIB 21954⁷³¹) [FIG. 81], amb les mànigues de pernil, cintura estreta i faldilla ampla (c. 1830-1835). De vestits romàntics de la dècada dels anys trenta, amb aquesta estructura tan característica, hi ha una àmplia representació a museus europeus, però són menys comuns els de la moda de la dècada següent, que és la dels anys 40, havent evolucionat fins a fer-se menys cridanera, tant en forma com en color⁷³², de la qual n'és un exemple paradigmàtic un dels vestits de Rocamora, dels anys 1840-1845, en tafetà marró llistat de seda blanca, de cos ajustat i mànigues amb successió de frunzits (MTIB 88060⁷³³) [FIG. 82]. Tot i incloure'l en aquesta part, es desconeix amb exactitud la seva procedència (probablement seria català).

Finalment destacarem tres exemplars d'Alta Costura, que si bé pertanyen a dissenyadors de diverses nacionalitats, tots ells tenen en comú l'establiment de la seva casa de modes a París, que és on es varen comprar dits induments. El primer d'ells és l'anglès Charles Frederick Worth, considerat el pare de l'Alta Costura, del qual Rocamora tenia quatre vestits (MTIB 88094⁷³⁴ a 88096 i 88102), essent probablement el més vistós un dels anys 1865-1868, acanalat de seda de color beix clar, amb ribets de seda del mateix color i ras blanc, cinturó amb llaçada i una faldilla que acaba en una cua dentada (MTIB 88096⁷³⁵) [FIG. 83]. Es presenta amb dos cossets diferents, un de nit amb mànigues abonyegades i un de tarda amb mànigues llargues repetint els adornaments dentats de la cua. A continuació parlarem de Jeanne Lanvin, fundadora de la més antiga casa de moda parisenca, que va dissenyar un vestit de seda de tipus glacé tornassolat en blau i groc (MTIB 88158) [FIG. 84], amb grans rams de flors brodats en xenilla de sedes

⁷³⁰ Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. 1755-1760." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H298008/?resultsetnav=5ce0f1a6c9b2a]

⁷³¹ Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. 1830-1835." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H296899/?resultsetnav=5ce0f33d3b945]

⁷³² Laver, James. *Breve historia del traje y la moda*. Madrid: Cátedra, 1989. Pàg. 170.

⁷³³ Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. 1840-1845." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H300736/?resultsetnav=5ce0f2b30027a]

⁷³⁴ Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. Worth, Charles Frederick. 1874-1875." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H534908/?resultsetnav=5ce0f34235c81]

⁷³⁵ Museu del Disseny de Barcelona. "Vestit. Worth, Charles Frederick. 1865-1868." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H292067/?resultsetnav=5ce0fd09a296c]

multicolors presents a la faldilla i el cos. Es data de l'any 1920 i va ser donatiu d'Isabel Llorach.⁷³⁶

Per acabar, el més avançat en el temps, ja cap a l'any 1930 (ens trobem pràcticament en els límits temporals de la col·lecció) és el vestit de nit donat per Josephine Baker fet per Cristóbal Balenciaga, important modista espanyol de l'època (MTIB 88167) [FIG. 85]. És de teixit de setí en color rosat, totalment guarnit amb aplicacions de brodats amb lluentons blancs. La pròpia Baker el va comprar a París per 300.000 francs i després hi va escriure una dedicatòria autògrafa a l'interior.⁷³⁷ Tot i que al col·leccionista no li interessava especialment l'Alta Costura, preferint la indumentària antiga, en tenia alguns exemplars a nivell purament representatiu, com aquests dels que parlem, que constitueixen una raresa en la col·lecció.

De tots aquests exemplars, destaquen especialment els de Worth pel respectable nombre de peces que havia aconseguit Rocamora (en canvi, el Lanvin i el Balenciaga són més aviat anecdòtics) si es compara amb les del seu homòleg Lluís Tolosa, que tan sols disposava d'un exemplar: un cos de tul negre brodat amb lluentons datat entre 1895 i 1905 (núm. 11511⁷³⁸) conservat al Museu Tèxtil de Terrassa. Els Worth són escassos dins del conjunt de l'estat espanyol (per exemple, el Museo del Traje de Madrid en té un parell), però no rars en contextos europeus (el Victoria and Albert de Londres té vuit peces, superades pel Musée des Arts Decoratifs de París, que en té una desena); o fins i tot a Amèrica (el Metropolitan Museum of Art de Nova York aglutina, en els seus fons del Brooklyn Museum Costume Collection i el Costume Institute, 76 ítems), on el dissenyador gaudia d'una extremada popularitat entre les classes altes, motiu pel qual les senyores viatjaven freqüentment a París per adquirir les seves últimes novetats.⁷³⁹

Pel que fa a les **vestimentes masculines**, el seu nombre és menor a les femenines, trobant-nos amb 69 peces completes, que també inclouen capes, casaques i lliurees, i 94 armilles. Majoritàriament corresponen als segles XVIII i XIX, amb algunes interessants excepcions que comentarem més endavant. Encara que en molts casos es desconeix la

⁷³⁶ La dama burgesa Isabel Llorach i Dolsa era una gran amiga de Manuel Rocamora i, a part de la peça Lanvin ja esmentada, li va regalar una altra d'autoria desconeguda: un vestit de nit de gasa vermella amb guarnicions brodades a base de rosetons i franges amb vidrets en rosa i blanc, de l'any 1925 (MTIB 88162).

⁷³⁷ Fitxa de catalogació de la col·lecció Rocamora, núm. 88167. MDB.

⁷³⁸ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 11511." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdm.tes.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=9005&t=800]

⁷³⁹ Krick, Jessa. The Metropolitan Museum of Art. "Charles Frederick Worth (1825-1895) and the House of Worth." 2004. Consulta 14 de març de 2019 [https://www.metmuseum.org/toah/hd/wrth/hd_wrth.htm]

procedència, principalment és catalana i novament han estat les cases senyoriales la font més important de les compres, com la Viladesau de Mataró, la Martí Garcés de Barcelona i d'altres que no es coneix el nom però que pertanyen a ciutats com Tarragona o Olot i de la resta de la península, com és el cas de Valladolid o Madrid. Entre els exemplars de provenença noble es troben del marquès de Tamarit o les cases marquesals de Sentmenat i Villamizar⁷⁴⁰, entre d'altres.

Els ítems més valuosos per la seva antiguitat i unicitat, són tres capetes del segle XVI de Madrid i de Valladolid (encara que les dues d'aquesta darrera ciutat varen ser comprades a Barcelona). Són de tipus "herreruelo", de forma semicircular amb coll que voreja l'escot, tractant-se de la capa característica de la moda masculina espanyola de mitjans del segle XVI i de la segona meitat, que després s'estendrà a la resta d'Europa.⁷⁴¹ La madrilenya és de vellut granat amb adornaments radials de galó de passamaneria en seda granat i or (MTIB 88169) [FIG. 86]. Com a particularitat, és l'única de les tres capes que té caputxa, amb una borla terminal. Les val·lisoletanes, que segons el col·leccionista varen ser trobades dins d'un cofre en un palau⁷⁴², són una d'elles de ras carmesí amb el coll i la base ornats per brodats grotescos, característics del Renaixement, amb elements vegetals estilitzats a la manera de canelobres (MTIB 88168) [FIG. 87]. A l'altura de la base del coll, la capa es tanca amb dos cordons de passamaneria de seda negra, units i rematats per una gran borla de passamaneria de seda vermella i or.⁷⁴³ En canvi, l'altra capa és de vellut verd brodada en or en disposició radial i amb una franja terminal amb dibuixos de flors i aus, mentre que el folre és de tafetà verd i la tanca de passamaneria (MTIB 88170⁷⁴⁴) [FIG. 88]

També és destacable un vestit militar del segle XVII (MTIB 88180) [FIG. 89] que va pertànyer al soldat català Julyán Lozano (segons nom indicat a l'interior de la peça) i

⁷⁴⁰ Precisament el marquesat de Villamizar era ostentat per Antonio Rocamora, germà del col·leccionista, gràcies al seu enllaç amb Catalina Nieto Casas, el pare de la qual, Eduardo José Nieto Algora, era marquès. La peça en relació amb aquesta casa i que Rocamora posseïa era una casaca de seda tornassolada en violeta i rosat (MTIB 88203), amb brodats de temes florals i que incloïa una armilla, també de seda, amb idèntica decoració. Correspon a l'època de Carles IV, és a dir, a les acaballes del segle XVIII.

⁷⁴¹ Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 88168. Realitzada per Rosa Maria Martín Ros, sense datar. MDB.

⁷⁴² Roca, María Luisa. "El Museo del Vestido, próximo a ser inaugurado en Barcelona." *La Prensa*, 20/06/1968.

⁷⁴³ Iglesias, Carmen (dir.) *El Mundo que vivió Cervantes: del 11 de octubre de 2005 al 8 de enero de 2006*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2005. Pàg. 546. Fitxa de catàleg realitzada per Rosa Maria Martín Ros.

⁷⁴⁴ Museu del Disseny de Barcelona. "Capa. 1570-1580." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H293939/?resultsetnav=5ce0fea9cea14>]

que va morir el 1640 a la Guerra dels Segadors. Està format per sobrevesta i pantalons de camussa, que inclou un cinturó amb cartutxera, decorat amb una sanefa brodada en fils verds i vermells. Presenta un forat produït per la bala de l'arma que li produí la mort, un arcabús (Rocamora explicà que “*tuve que mandar quitar la sangre que aún quedaba al borde del roto este por donde entró la metralla.*”⁷⁴⁵) Del mateix segle, al Museo del Traje només es conserva una peça d'uniforme, que és un gec d'ant sense mànigues (núm. CE104316).

Els exemplars del segle XVIII, com els seus homòlegs femenins, conformen una sèrie de gran valor. Entre els vestits sencers, conformats per casaca, armilla i calçons, destaquem un de manufactura barcelonina acanalat de seda moaré blau grisós (MTIB 47397⁷⁴⁶) [FIG. 90] i brodat en seda a la bocamàniga i a les vores de la casaca amb motius florals policromats, que es repeteixen en l'armilla a joc (MTIB 47400); i un altre de la segona meitat de segle provinent de la casa ducal d'Osuna, de vellut negre llavorat de seda blava i violeta (MTIB 88198⁷⁴⁷) [FIG. 91] sobre el qual hi destaquen uns grans brodats en seda presentant flors blanques amb ramatges verd pàl·lid. Conjunts com aquests, a la moda francesa, són molt vistosos gràcies a la coloració de la seda i els brodats, usualment florals. Es poden trobar fàcilment en molts altres museus tant nacionals com europeus. Per exemple, de la col·lecció Tolosa del Museu Tèxtil de Terrassa (on hi ha sobretot casaques, més que conjunts complets) ressaltarem un conjunt de casaca i calçons de meitat del XVIII (núm. 12241⁷⁴⁸), amb la casaca de vellut de seda llavorat que forma llistats ocres amb puntets i llunetes disseminades de color marró. La decoració d'aquesta peça resulta força diferent a les dues esmentades de Rocamora, en canvi un altre conjunt de finals de segle (núm. 11633⁷⁴⁹) repeteix la decoració floral, encara que en un material més modest com el feltre. Pel que fa als museus europeus, el més comú és que tinguin conjunts francesos o anglesos, encara que hi ha excepcions, com un vestit masculí espanyol de seda dels anys 1775-1790 (núm. C.I.37.36a-c⁷⁵⁰) que

⁷⁴⁵ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora la colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965.

⁷⁴⁶ Museu del Disseny de Barcelona. “Conjunt (vestuari). 1740-1760.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H293860/?resultsetnav=5ce0fea9cea14>]

⁷⁴⁷ Museu del Disseny de Barcelona. “Conjunt (vestuari). 1750-1799.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H293924/?resultsetnav=5ce0fea9cea14>]

⁷⁴⁸ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. “Imatex. Fitxa núm. registre: 12241.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=9367&t=564]

⁷⁴⁹ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. “Imatex. Fitxa núm. registre: 11633.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=30947&t=298]

⁷⁵⁰ The Metropolitan Museum of Art. “Ensemble, 1775-90.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/91686>]

es troba al Metropolitan Museum of Art de Nova York i segueix la mateixa línia de les peces que hem esmentat pertanyents a Manuel Rocamora.

En el cas de les armilles del segle XVIII, es repeteix la mateixa dinàmica que en els vestits sencers, no tractant-se de peces úniques malgrat la seva qualitat. Entre les millors en mencionarem dues, de la segona meitat de segle i de finals (època Directori), respectivament. La primera, procedent d'una casa senyorial de Madrid (la del marquès de Velarde⁷⁵¹), és de seda blanca (MTIB 88287) brodada en sedes policromes presentant temes florals abundants a ambdós costats de la botonadura central, mentre que a la resta de la tela apareixen flors i fulles disperses, i a la part inferior dues escenes de tauromàquia. Resulta d'interès saber que el seu patró decoratiu floral prové de França i va ser àmpliament difós en l'època. Se'n poden trobar nombroses variacions, com una armilla francesa dels anys 1790-1795 conservada al Musée de la Mode de la Ville de Paris – Palais Galliera (GAL 1962.108.385⁷⁵²), la qual es podria confondre per la mateixa armilla de Rocamora si no fos perquè en comptes dels toros hi ha representats els bustos de perfil de Voltaire i de Rousseau. El segon exemplar del qual parlarem difereix d'aquests models i és una labor lionesa comprada a Barcelona (MTIB 88310) [FIG. 92]. Confeccionat en setí blanc, està profusament estampat amb dibuixos de gust pompeïà entre els quals trobem medallons amb tema mitològic, cornucòpies, gerros, rams de flors... tots ells elements plenament inserits dins la moda neoclàssica estesa per tota Europa a finals del segle XVIII. Estan realitzats en base a un dibuix d'Angelica Kauffmann.⁷⁵³

Per finalitzar aquesta part, inclourem aquí una peça que pertany a la secció dels **uniformes** (conformada per una desena d'exemplars), però que al ser masculina considerem oportú mencionar tot seguit. És la capa de l'ordre de Carles III – creada per aquest rei el 1771 – pertanyent al rei Carles IV (MTIB 88205) [FIG. 93]. Malgrat no tenir una gran rellevància com a peça d'indumentària en si, la seva importància històrica és indiscutible. És de tafetà de seda blau celest amb estrelles brodades en plata, i presenta una franja guarnida amb decoració heràldica des del coll fins als peus, formant una sanefa que alterna tres motius, consistents en una torre, una corona de llorer amb la

⁷⁵¹ Fitxa de catalogació de la col·lecció Rocamora, núm. 88287. MDB.

⁷⁵² Gorguet-Ballesteros, Pascale. Musée de la Mode de la Ville de Paris – Palais Galliera. “Gilet Voltaire et Rousseau.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<http://www.palaisgalliera.paris.fr/fr/oeuvre/gilet-voltaire-et-rousseau>]

⁷⁵³ Fitxa de catalogació de la col·lecció Rocamora, núm. 88310. MDB.

xifra del rei en números romans i un lleó rampant coronat. És de gran longitud i servia per vestir-se en els actes solemnes de les cerimònies de l'ordre. Encara que el col·leccionista, en el seu catàleg, la datés com de finals del segle XVIII⁷⁵⁴, el cert és que la capa pertany a principis del XIX, concretament a l'any 1804 o posterior, ja que en aquesta data Carles IV – fill de Carles III – va canviar els estatuts de l'ordre i, entre altres modificacions, va substituir el color original de la capa, que era el blanc, pel blau.⁷⁵⁵ La seva raresa i excepcionalitat és degut al fet que hi ha molt pocs exemplars conservats a Espanya.⁷⁵⁶ Que coneguem, tots estan a Madrid, dos d'ells al Museo del Traje⁷⁵⁷, el primer (núm. CE081310) fou propietat de Miguel de Múzquiz i Goyeneche, comte de Gausa i ministre d'Hisenda i Guerra amb Carles III durant els anys 1766-1780; mentre que del segon (núm. CE013325A) se'n desconeix el propietari anterior. A les col·leccions reials n'hi ha quatre: els de Carles IV (núm. 10102955⁷⁵⁸) – exhibit al Palau Reial d'Aranjuez –, Isabel II nena, Alfons XII i Alfons XIII. Tots són de color blau, com el del col·leccionista, per tant, comparteixen cronologia.

Categoria a part representa la col·lecció de **vestimentes de majos, majas i toreros** que integra peces tant masculines com femenines. Tal i com s'ha dit anteriorment, procedeix majoritàriament de Madrid i fou comprada allà mateix, salvant poques excepcions barcelonines i un vestit procedent de Bordeus que va ser comprat a París. Estem parlant d'un total de 29 peces, de les quals tan sols dues són de toreros i varen ser comprades a Barcelona: el primer vestit està conformat per un teixit en ras vermell (MTIB 88422) completament brodat amb cordons, borles i lluentons daurats, de mitjans del segle XIX; mentre que el segon és posterior, d'inicis del segle XX i confeccionat en setí blanc totalment brodat per fils i cordonets de plata amb lluentons i grans vermells (MTIB

⁷⁵⁴ Ajuntament de Barcelona. *Op. cit.*, 1970, pàg. 55.

⁷⁵⁵ Gómez, Alicia. Museo del Traje de Madrid. "Manto de la Real Orden de Carlos III." 2005. Consulta 5 de març de 2019. [file:///D:/manto%20real%20orden%20carlos%20III/01-2005-pieza.pdf] (Consulta 5 de març de 2019)

⁷⁵⁶ Gómez, Alicia. Museo del Traje de Madrid. "Manto de la Real Orden de Carlos III." 2005. Consulta 5 de març de 2019. [file:///D:/manto%20real%20orden%20carlos%20III/01-2005-pieza.pdf] (Consulta 5 de març de 2019). Pàg. 7.

⁷⁵⁷ Museo del Traje. "Ceres. CE013325A y CE081310." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://ceres.mcu.es/pages/ResultSearch?Museo=MT&txtSimpleSearch=Manto&simpleSearch=0&hipertextSearch=1&search=simple&MuseumsSearch=MT]&MuseumsRolSearch=18&listaMuseos=[Museo%20del%20Traje.%20Centro%20de%20Investigaci%F3n%20del%20Patrimonio%20Etnol%F3gico]]

⁷⁵⁸ Patrimonio Nacional – Colecciones reales. "Manto de la Real y Distinguida Orden de Carlos III, perteneciente a Carlos IV." 2019. Consulta 14 de març de 2019. [https://www.patrimonionacional.es/coleccion-reales/coleccion/indumentaria/manto-de-la-real-y-distinguida-orden-de-carlos-iii]

103906), del que destaquen especialment les seves muscleres, on s'hi pot apreciar una detallada labor de relleu de passamaneria.

Els exemplars de *majos* i *majas* són molt elegants i ornamentats, per tant no es tracta de roba de carrer sinó possiblement vestits de cort i de festa de menestrals. Malgrat la seva bellesa, el cert és que la col·lecció del Museo del Traje supera a la de Rocamora. Amb tot, cal puntualitzar que és de gran raresa una sèrie com aquesta dins el context d'una col·lecció catalana, trobant només un altre exemple que coneguem, i és el del vestit de *maja* que posseïa Maria Regordosa. Rocamora era conscient d'aquesta excepcionalitat: *“Cuando vienen amistades mías o sus amigos y curiosos, al observar la colección, y tras admirarla la mayoría desearía poder disponer en Madrid de una sala o museo para exhibirla... Sin embargo esta colección fue adquirida precisamente en la capital de España. Es lo que sucede muchas veces: tenemos las obras de arte o las oportunidades en casa y nos damos cuenta cuando ya es tarde.”*⁷⁵⁹

De les peces del nostre col·leccionista, es poden posar en relleu un vestit masculí del segle XVIII o XIX (MTIB 88412) compost per torera de cotó estampada en color ocre amb tema d'imitació de guardes de llibre i muscleres de cinta de seda irisada i frunzida, conjuntament amb uns pantalons de punt ocre; i un vestit femení de finals del XVIII (MTIB 88405) format per torera de vellut salmó i blau amb galons i botonadura de plata, combinat amb una faldilla de malla brodada en seda blanca.

Complements d'indumentària: calçats, mitges, barrets i altres

A continuació seguirem destacant altres elements, com els calçats, les mitges i els barrets, que no es poden considerar accessoris ja que eren una part fonamental de la indumentària (de fet, les mitges es consideraven peces íntimes). En quant als **calçats**, Rocamora té 323, dels quals uns pocs són desparellats i que divideix en dues categories diferents. La primera d'elles, de 303 ítems i englobada dins l'apartat d'indumentària, correspon a les sabates civils de tipus masculí, femení i infantil; mentre que en segon lloc veiem 20 sabates més que són eclesiàstiques i per tant s'engloben dins la secció de peces litúrgiques i de devoció popular. Es tracta d'una col·lecció molt completa que va des del segle XV fins a principis del segle XX i que no té parangó amb altres sèries catalanes conegudes, com la col·lecció Tolosa, que és menor en nombre (comprent

⁷⁵⁹ Autor desconegut. “No debe divorciarse el calzado del vestido.” *Museo del Calzado Antiguo de Barcelona*, s.n. (1973): pàgs. s/n.

poc més d'una quarantena d'exemplars) i presenta sobretot peces del segle XIX, malgrat algunes excepcions, com les sabates més antigues, que són del segle XVI (núm. 19062⁷⁶⁰); o bé els fons del desaparegut Museu del Calçat de Barcelona, que es va gestar gràcies a col·leccions privades del segle XIX.⁷⁶¹ Aplegava 700 peces, la majoria de les quals eren reproduccions des del segle II fins el XVIII.⁷⁶² Aquest museu, creat per la Confraria de Sant Marc Evangelista del Gremi de Mestres Sabaters de Barcelona, va obrir les seves portes l'any 1870 a la casa gremial del desaparegut carrer de Corribia, traslladant-se posteriorment a la plaça de Sant Felip Neri, on estigué actiu des de 1970 fins a 2015. Malgrat que l'Ajuntament volia que la seva col·lecció es diposités al Museu del Disseny⁷⁶³, la proposta no prosperà i el fons de la institució es troba emmagatzemat a l'espera de trobar un nou local.

Pel que fa al tipus civil, són de gran importància la desena d'exemplars del segle XVI, especialment els tapins, que són sabates femenines amb una gran plataforma de diverses capes de suro.⁷⁶⁴ El col·leccionista n'aplegà cinc, provinents de Vic (MTIB 88426 i 88431), Manlleu (MTIB 88434 i 88435) i Granada (MTIB 88430) [FIG. 94]. Aquest darrer, del qual se'n conserva només un de la parella, està completament realitzat en pell de cabra color marró, on no s'hi aprecia daurat ni color. Tant la plataforma com les pales o orelles (lligades amb cinta de seda formant un llaç) estan decorades amb una labor d'estampat on apareix, en repetició, un semicercle de tres línies de punts

⁷⁶⁰ Centre de Documentació i Musue Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 19062." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdm.t.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=20857&t=3]

⁷⁶¹ Museu del Calçat. *Rápido: del 4 de desembre de 1992 al 22 de gener de 1993*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Museu del Calçat, 1992. Pàg. 10.

⁷⁶² Autor desconegut. "El Museu del Calçat tanca en no poder fer front a l'augment del lloguer del local." *Betevé*, 02/12/2005. [<https://beteve.cat/cultura/museu-calcat-lloguer-placa-sant-felip-neri/>] (Consulta 11 d'abril de 2019).

⁷⁶³ Savall, Cristina. "El Museo del Calçat pierde su sede en Sant Felip Neri por el aumento del alquiler." *El Periódico*, 27/11/2015. [<https://www.elperiodico.com/es/barcelona/20151126/museu-del-calcat-pierde-historica-sede-plaza-sant-felip-neri-4704346>] (Consulta 11 d'abril de 2019).

⁷⁶⁴ Els tapins són sabates femenines de creació espanyola, encara que el seu origen s'hauria de buscar en l'herència musulmana de la península. Portats per les classes altes, van sorgir entorn els segles XV-XVI i al llarg d'aquest darrer passarien a tota Europa, essent especialment populars a Venècia. La sabata es caracteritzava per tenir la part davantera al descobert i una sola de suro formant una plataforma molt alta, que tenia utilitat pràctica i estètica: per una banda servia per protegir els peus de la humitat, la brutícia i el fang dels carrers, i per l'altra servia per al lluïment de la portadora, ja que n'augmentava considerablement l'altura.

Albizua Huarte, Enriqueta. "El traje en España: un rápido recorrido a lo largo de su historia." Dins *Breve historia del traje y la moda*, James Laver, 285-354. Madrid: Cátedra, 1989. Pàg. 314.

Cambril Campaña, Isabel. Museo de la Alhambra. "El chapín." 2010. Consulta 16 de març de 2019. [http://www.alhambra-patronato.es/fileadmin/PAG/conoce_alhambra/pieza_mes/Marzo_2010_chapin.pdf] Pàg. 2.

concèntriques, al centre del qual hi ha un rosetó de set punts més gruixuts.⁷⁶⁵ Tot i que es conserven pocs exemplars de tapins, hi són presents al Museu Diocesà de Solsona, on hi ha tres d'excel·lent factura i estat de conservació.⁷⁶⁶ També al Museo de la Alhambra de Granada, on es troben possiblement els exemplars més antics, trobats en una cavitat d'una escala del monument.⁷⁶⁷ Són en un nombre similar als de Rocamora però menys luxosos i en pitjor estat de conservació (a alguns els hi manca la sola i les peces de suro). L'exemplar més destacat és un de pell amb decoració repujada i pintada sobre una base daurada (núm. 1611) que havia perdut la sola original i va haver de ser restaurat el 2010.⁷⁶⁸ Com que aquest tipus de sabates es van estendre per tota Europa, sobretot a Venècia, trobem exemplars italians a museus de la resta del món com el Bata Shoe Museum de Toronto, una de les peces més importants del qual és un tapí del segle XVI en vellut vermell (s/n⁷⁶⁹); al Metropolitan de Nova York, que conserva tres italians datables entre els segles XVI i XVII (núms. 2009.300.1494a-b⁷⁷⁰, 2009.300.1408⁷⁷¹ i 1973.114.4a-b⁷⁷²); i al Museum of Fine Arts de Boston, que disposa d'una col·lecció major d'una setzena de tapins venecians de finals del segle XVI, XVII i XVIII, essent la peça estrella uns de finals del segle XVII i principis del XVIII de seda color salmó i punta de plata daurada a l'empenya (núms. 46.770a⁷⁷³ i 46.770b⁷⁷⁴). Tots aquests tapins esmentats són força similars als del nostre col·leccionista, tant en materials com en estat de conservació. Per suposat també es poden admirar aquest tipus de calçat a museus venecians com el Museo Palazzo Mocenigo o el Museo Correr.

En quant a les sabates litúrgiques, en trobem de realment singulars, com la més antiga de tota la col·lecció, una labor espanyola de finals del segle XV que havia pertangut a

⁷⁶⁵ Anderson, Ruth Matilda. "El chapín y otros zapatos afines." *Cuadernos de La Alhambra* 5 (1969): 17-43. Pàg. 19.

⁷⁶⁶ Anderson, Ruth Matilda. *Op. cit.*, 1969, pàg. 18.

⁷⁶⁷ Anderson, Ruth Matilda. *Op. cit.*, 1969, pàg. 17.

⁷⁶⁸ Cambрил Campaña, Isabel. Museo de la Alhambra. "El chapín." 2010. Consulta 16 de març de 2019. [http://www.alhambra-patronato.es/fileadmin/PAG/conoce_alhambra/pieza_mes/Marzo_2010_chapin.pdf] Pàgs. 3-7.

⁷⁶⁹ Bata Shoe Museum. "The BSM collection." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<http://batashoemuseum.ca/the-bsm-collection/>]

⁷⁷⁰ The Metropolitan Museum of Art. "Chopines, 1550-1650." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/156215>]

⁷⁷¹ The Metropolitan Museum of Art. "Chopines, 1590-1610." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/156120>]

⁷⁷² The Metropolitan Museum of Art. "Chopines, ca. 1600." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/82448>]

⁷⁷³ Museum of Fine Arts, Boston. "One of a pair of women's chopines." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://www.mfa.org/collections/object/one-of-a-pair-of-womens-chopines-122245>]

⁷⁷⁴ Museum of Fine Arts, Boston. "One of a pair of women's chopines." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://www.mfa.org/collections/object/one-of-a-pair-of-womens-chopines-610127>]

una abadessa (MTIB 89717) [FIG. 95], de vellut carmesí, brodats en fil d'or i seda negra i amb un emblema heràldic figurant un palau. De la segona meitat del segle XVIII pertanyen unes sabates a les quals Rocamora hi tenia una especial veneració.⁷⁷⁵ És el calçat de seda blanca i llama de plata portat pel cos incorrupte de Sant Bernat Calvó, bisbe de Vic, que va ser canonitzat pel Papa Climent IX el 1710 (MTIB 89723) [FIG. 96]. Del segle XIX tenia els mocassins del frare Josep Sadoc Alemany (MTIB 88674), que són de camussa groc pàl·lid amb canya de tela de llana negra i brodat d'aplicació en sedes de colors i granadura blanca. Es tracta d'una peça única realitzada i regalada pels nadius d'Amèrica del Nord al missioner, quan el Papa Pius IX el va nomenar bisbe de Califòrnia l'any 1850, segons consta en un document de la sola.⁷⁷⁶ D'aquest mateix Papa, el col·leccionista tenia un parell de sabates del segle XIX de vellut carmesí brodades en or formant una creu i ramatges, amb aplicacions de perles i pedres, i llaçada de seda carmesí amb borla d'or i galó d'or al tacó (MTIB 89733) [FIG. 97].

Continuant amb les **mitges**, el conjunt integra 179 exemplars del segle XVI fins al XIX i són tant masculines, femenines com infantils. En trobem de manufactura catalana, espanyola i francesa. Entre els parells més importants podem destacar unes masculines del segle XVI (MTIB 89361) procedents d'una casa barcelonina, de seda verda amb aplicacions laterals de brodat floral amb sedes policromes i franja teixida amb ocells i flors en blanc. Entrat el segle XIX tenim un exemplar de la manufactura Pou de Mataró (MTIB 89490), en seda de color ivori, calades i brodades amb una composició formada per una corona i un llegenda al·lusiva a Isabel II; mentre que de la segona meitat del mateix segle és un conjunt comprat a Madrid (MTIB 89451 a 89455) provinent de l'aixovar de la infanta Isabel de Borbó. El col·leccionista afirmava orgullós que “[Poseo] *unos doscientos pares de medias. Tengo todas las que forman la colección del museo de Boston, que está considerado el más importante de Europa. Y muchas más...*”⁷⁷⁷ Actualment en aquest museu americà la sèrie de mitges supera els 400 exemplars, i com les de Rocamora, parteix des del segle XVI, però va més enllà, fins al segle XX. Pel que fa a col·leccions espanyoles, la de Rocamora supera en nombre a la de Lluís Tolosa (entorn la setantena d'exemplars, entre el segle XVIII i XIX) i la del Museo del Traje (una quarantena d'exemplars, entre les primeres dècades del segle XVIII i les primeres del segle XX), com a curiositat direm que en aquesta última es

⁷⁷⁵ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1962, pàg. s/n.

⁷⁷⁶ Fitxa de catalogació de la col·lecció Rocamora, núm. 88674. MDB.

⁷⁷⁷ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1973, pàg. s/n.

conserven dues mitges catalanes, unes gironines de seda i cotó blau turquesa datades cap a 1920-30 (CE000259) i unes altres del mateix teixit de 1900 de la casa mataronina Colomer Hermanos (CE040898).

Per últim, el grup dels **barrets** compta amb 223 productes masculins, femenins, infantils i variats (reixetes, diademes, rets, lligadures, agulles de cap...) En aquest cas, els elements més importants són els de senyora, que cobreixen tot el segle XIX i la primera meitat del XX, especialment les capotes⁷⁷⁸, distintives de la moda romàntica del XIX i que podien ser majoritàriament de palla o seda; són un accessori que va gaudir d'una gran popularitat en la seva època i no es difícil de trobar en les institucions dedicades a la indumentària. Per citar tan sols un exemple de les de Rocamora, en tenim una de palla d'Itàlia adornada amb una garlanda de flors i fruites, cintes de gasa i punta (MTIB 89529), de manufactura barcelonina de l'època 1835-1840.

En l'apartat final de la indumentària, es varen agrupar un seguit de 135 ítems sota la denominació de **peces diverses**, que incloïa cotilles, camises masculines, pitreres, abrics... d'aquest conjunt són preeminentes unes faldetes de cos espanyoles de la segona meitat del segle XVII (MTIB 103842⁷⁷⁹) [FIG. 98] que Rocamora va descriure d'aquesta forma: “*El año pasado [1967] adquirí en París una cosa que no había visto en mis 55 años de búsqueda. Se trata de un guardainfante de la época velazqueña (siglo XVII) que es una maravilla de bordado en hilos de oro y plata sobre terciopelo rojo.*”⁷⁸⁰ La considerava una peça insòlita ja que mai n'havia vist cap altra igual, ni en els museus que va visitar, i la va comprar per 80.000 francs antics. Pel seu color i decoració estan dissenyades per ser vistes i no ser portades com a roba interior. És comú trobar en museus casaques que incorporin faldetes, sobretot en el segle XVIII, però el que resulta veritablement singular és trobar els faldons sols com en aquest cas.

Accessoris

Deixant de banda la indumentària i entrant dins els accessoris, aquesta categoria es subdivideix en una vintena d'apartats, dels quals en seleccionarem tres: ventalls, bosses

⁷⁷⁸ La capota és un tipus de barret femení subjectat amb cintes sota la barbata que envolta totalment el cap a mode de bossa o sac. Es popularitza a la dècada dels anys quaranta del segle XIX.

Laver, James. *Op. cit.*, 1989, pàg. 168.

⁷⁷⁹ Museu del Disseny de Barcelona. “Faldellí. 1600-1610.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H534595/?resultsetnav=5ce0f2b30027a>]

⁷⁸⁰ Roca, María Luisa. “El Museo del Vestido, próximo a ser inaugurado en Barcelona.” *La Prensa*, 20/06/1968.

de mà i moneders i, per últim, guants i mitenes. Primerament s'examinaran els **ventalls**, grup conformat per 236 ítems considerats pel col·leccionista com el més important accessori femení⁷⁸¹, elaborant fins i tot un volum dedicat a aquests l'any 1956 titulat *Abanicos históricos y anecdóticos*, on n'exposava la història de l'accessori i un catàleg de les peces aplegades fins aleshores. En aquest llibre, Rocamora feia palesa la seva passió pels ventalls amb arguments com aquest: "*Ningún accesorio ha igualado al abanico en fantasía y espiritualidad, habiendo sido el arma preferida de la coquetería desde épocas pretéritas, alcanzando por su buen gusto y riqueza la categoría de verdaderas obras de arte en múltiples ocasiones.*"⁷⁸² La seva col·lecció comprèn des del segle XVII fins a principis del segle XX i presenta una gran varietat de materials tant en el barnillatge (caoba, vori, os, carei, banús...) com en el país, que és la banda on es representa l'escena principal (cabritilla, seda, setí, tul, paper...)

Els elements més sumptuosos són els del XVIII, període de major esplendor de l'accessori segons Rocamora⁷⁸³ i dels quals en tenia 34 exemplars, conjunt força respectable comparat amb el conservat del mateix segle al Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias "González Martí" de València, proper a la desena de ventalls, nombre escàs segons el catàleg del propi museu si es compara amb les col·leccions del Museo de Historia, el Museo Lázaro Galdiano, el Museo Nacional de Artes Decorativas o el Museo Cerralbo, tots ells a la capital espanyola, adduint que "*las colecciones de provincias nunca se pudieron comparar con las de la Corte ni en cantidad ni en calidad.*"⁷⁸⁴ Tanmateix, el Museo Nacional de Cerámica té notables ítems del XVIII, com un ventall d'estil xinès produït per un autor oriental cap a 1700 (núm. 2/646), amb país de paper retallat perfilant els motius decoratius de peònies i ocells i buits emplenats amb fines làmines de mica. És una peça molt rara i valuosa degut a l'antiguitat i a la fragilitat dels seus materials.⁷⁸⁵ De ventalls orientals – sense especificar l'indret d'on procedien –, Rocamora en va donar quatre i cap era tan antic, sinó que pertanyien entre mitjans i finals del segle XIX (MTIB 88809, 88847, 88848 i 103920). De la seva col·lecció hem seleccionat un parell de peces del XVIII. Un bon exemple profusament decorat de mitjans d'aquest segle és un ventall que presenta una espectacular muntura

⁷⁸¹ Rocamora, Manuel. *Abanicos históricos y anecdóticos*. Barcelona: Tobella, 1956. Pàg. 7.

⁷⁸² Rocamora, Manuel. *Op. cit.*, 1956, pàg. 12.

⁷⁸³ Rocamora, Manuel. *Op. cit.*, 1956, pàg. 12.

⁷⁸⁴ Rodrigo Zarzosa, Carmen. "Catálogo." Dins *Colección de abanicos del Museo Nacional de Cerámica*, dir. Carmen Rodrigo Zarzosa, 67-186. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, 2000. Pàg. 70.

⁷⁸⁵ Rodrigo Zarzosa, Carmen. *Op. cit.*, 2000, pàg. 75.

de vori finament llavorada i calada amb figures decorades amb làmines d'or i plata, mentre que el país està ocupat per diverses escenes amatòries (MTIB 88716), tractant-se d'un exemplar de manufactura francesa adquirit a Barcelona. També de mitjans del segle XVIII destaquem un rar ítem de manufactura catalana, amb barnillatge de nacre llavorat i pintat amb el retrat central d'un militar. El país és de cabritilla pintada i s'hi mostren escenes barcelonines: al seu anvers hi ha pintada una perspectiva del barri de La Barceloneta (amb l'església de Sant Miquel del Port), mentre que al revers hi figura el desaparegut Fort Pienc de la mateixa ciutat (MTIB 88720) [FIGS. 99 i 100].

Per últim parlarem de la peça que més li va costar trobar en tota la seva trajectòria com a col·leccionista i que va buscar durant 37 anys, finalment comprant-la a Barcelona el 1965⁷⁸⁶: es tracta d'un ventall representant l'entrada de Carles IV i Maria Lluïsa de Parma a Barcelona (MTIB 88757) [FIG. 101], amb país de seda gravada, acolorida i decorada amb profusió de lluentons i l'escena esmentada, al·lusiva a la llegenda "*Entrada de los Reyes y Real Familia a la Ciudad de Barcelona el día 11 de Septe. de 1802*", que ajuda a datar la peça, feta en aquesta època. El barnillatge és d'os foradat i decorat amb làmines metàl·liques.

La compilació de ventalls és prou nombrosa si es compara amb la de museus madrilenys com el Museo de Historia, que està formada per 199 exemplars fonamentalment dels segles XVIII i XIX – tenint alguns de commemoratius –⁷⁸⁷; la del Museo del Traje, que supera per poc la de Rocamora, presentant uns 280 ítems; mentre que la del Museo Nacional de Artes Decorativas va més enllà dels 600 exemplars. Probablement pel que fa a col·leccions europees una de les més importants és la del Victoria and Albert de Londres, tal i com reconeixia el propi Manuel Rocamora⁷⁸⁸, amb actualment més de 500 ventalls entre els segles XVII al XX. La majoria de museus, però, no tenen ventalls anteriors al segle XVIII, mentre que Rocamora en posseïa dos (MTIB 88711 i 88712⁷⁸⁹). El valor dels seus ventalls rau essencialment en la presència de temes barcelonins, una particularitat única que no es manifesta en els exemplars dels altres museus.

⁷⁸⁶ Lladó, José María. "La moda de antaño: del siglo XVI hasta los felices años 20." *Tele/eXprés*, 19/06/1968.

⁷⁸⁷ Alaminos López, Eduardo. "La colección de abanicos del Museo de Municipal de Madrid." Dins *Abanicos: la colección del Museo Municipal de Madrid*, dir. Carmen Priego Fernández del Campo, 19-31. Madrid: Ayuntamiento de Madrid, 1995. Pàg. 29.

⁷⁸⁸ Rocamora, Manuel. *Op. cit.*, 1956, pàg. 23.

⁷⁸⁹ Museu del Disseny de Barcelona. "Ventall rígid. Segle XVII." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://cataleg.museudeldisseny.cat/fitxa/mtib/H300718/?resultsetnav=5ce1220da2e8d>]

Tot seguit es tractaran les **bosses de mà i moneders**, comptant amb 246 exemplars des del segle XVI fins a principis del XX, la gran majoria en materials luxosos com vellut, seda, ras o cuir. Entre les bosses més importants hi ha una escarsella, de forma circular i especialment dissenyada per guardar fitxes de joc (MTIB 88980) [FIGS. 102 i 103], que és de vellut vermell brodada amb flors de lis en or i plata, i a la seva base es pot apreciar un escut heràldic i una corona comtal. És del segle XVII i de manufactura francesa, originària de París. Lluís Tolosa té varies escarselles que podrien ser del segle XVII i el XVIII (núms. 14815⁷⁹⁰, 14901⁷⁹¹, 14902⁷⁹² i 14903⁷⁹³), no obstant, la seva col·lecció de bosses de mà és més reduïda, comptant amb 91 peces.⁷⁹⁴ Altres bosses destacades de la col·lecció Rocamora són dos exemplars de finals del segle XVII el valor de les quals rau, a part de la seva confecció, en que suposadament van pertànyer a la reina Cristina de Suècia (1626-1689), tot i ésser adquirides a Madrid. La primera d'elles és de seda blanca brodada en fils de plata i or amb motiu simètric de fantasia (MTIB 72001), mentre que la segona és de vellut ataronjat ornada amb serrells, cordons i borles de seda blanca i blava (MTIB 72002). Finalment, de principis del segle XVIII, tenim una peça adquirida a París i confeccionada amb llama de plata i sedes policromes (MTIB 89006), amb tema decoratiu de cistell floral envoltat per orla de flors i profusió de cintes de seda i borles de fil de plata. En aquest període era usual que es confeccionessin complements usant seda i brodats de fils metàl·lics, com una bosseta de seda color salmó decorada amb fil daurat (CE041926) conservada al Museo del Traje de Madrid.

Per finalitzar l'apartat sobre els accessoris d'indumentària al·ludirem al conjunt de 220 **guants i mitenes** dels segles XVI a XX, que sobretot comprèn exemples del XIX. Pel que fa als guants civils, que són la gran majoria de la col·lecció (194 ítems), entre els més primerencs trobem dos exemplars de manufactura espanyola que procedeixen del taller de Marià Fortuny a Roma: un guant femení de cuir (MTIB 89888) guarnit amb

⁷⁹⁰ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 14815." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdm.t.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=11869&t=902]

⁷⁹¹ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 14901." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdm.t.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=11916&t=919]

⁷⁹² Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 14092." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdm.t.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=11917&t=904]

⁷⁹³ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 14903." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdm.t.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=11918&t=55]

⁷⁹⁴ La base de dades IMATEX del Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa registra 177 peces sota la denominació "bosses i altres contenidors". Seguint amb la classificació establerta per Manuel Rocamora, a aquest conjunt li hem restat les carteres (28 peces) – que formarien una categoria a part dins dels accessoris d'indumentària –, les petaques (13 elements), els estoigs per a notes, manicura i ulleres (39 objectes) i els targeters (6 ítems) – que s'haurien classificat dins els apèndixos –.

cordó de passamaneria i fil d'or que perfila els dits i amb manyopla orlada de galó de dibuix espigat del mateix cordó, i un parell de guants masculins també de cuir (MTIB 89890) amb els dits ornats en seda negra, i la manyopla, que és de grans dimensions, és de cuir perforat sobre teixit de color ocre i envoltada per serrells de seda en blanc i negre. Resulta difícil que en el fons dels museus es conservin exemplars tan antics del segle XVI, i posant com a exemple una institució líder com el Metropolitan Museum of Art, veiem que solament compta amb dos d'aquesta època, uns britànics de cuir (núm. C.I.40.194.28a,b⁷⁹⁵) i uns italians de seda amb fil de metall (núm. 26.231.12.13⁷⁹⁶). En canvi, els guants d'anys posteriors, com els dels segles XVIII i XIX són molt més comuns, també en la sèrie de Rocamora, on concretament de l'època del Primer Imperi del segle XIX trobem uns guants femenins de cabritilla blanca (MTIB 89942) gravats amb figures de personatges, aus i flors de petites dimensions i enquadrades cadascuna dins de rombes de tipus losange. Al seu interior porten la marca de la manufactura barcelonina de Félix Rovira però són originaris de Madrid. Menció a part mereixen els guants episcopals (26 peces), dels quals ressalten uns de confecció espanyola de la segona meitat del segle XVII, adquirits a Madrid, de punt de seda en color amarant (vermell purpuri) i brodats en or (MTIB 89692) [FIG. 104]. Al seu dors presenten una creu de cordonet en or i una inscripció del mateix material que fa referència al seu antic propietari, Sebastián de Arévalo i Torres, bisbe d'Osma. A propòsit d'aquests guants episcopals, esmentarem uns altres del mateix tipus i concretament de finals del segle XVII que pertanyen a la col·lecció Tolosa (que atresora poc més d'una vintena de guants dels segles XVII al XX) i que constitueixen una de les peces més importants de la mateixa (núm. 20125⁷⁹⁷). Són originaris del monestir de Valbuena de Valladolid. Teixits en punt de seda, presenten una inscripció al voltant dels dits que indica que varen ser realitzats per a fra Agustín López, a més de franges de decoració floral en varis colors, i estan en bon estat de conservació.⁷⁹⁸ Com hem vist, malgrat que els

⁷⁹⁵ The Metropolitan Museum of Art. "Gloves, 16th century." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [https://www.metmuseum.org/art/collection/search/119576]

⁷⁹⁶ The Metropolitan Museum of Art. "Gloves, 16th century." 2019. Consulta 19 maig de 2019. [https://www.metmuseum.org/art/collection/search/221826]

⁷⁹⁷ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "Imatex. Fitxa núm. registre: 20125." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=24011&t=368]

⁷⁹⁸ Carbonell Basté, Sílvia. "Guantes episcopales con mensaje = episcopal gloves with a message." *Datatèxtil* 17 (2007): 83-88 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/Datatextil/article/view/276586/364544] (Consulta 18 de març de 2019). Pàg. 84.

guants episcopals de Rocamora són excepcionals, es poden trobar exemplars similars – encara que pocs – a altres col·leccions.

Annexos

Per finalitzar tractarem els annexos de la col·lecció, on hi trobem, entre moltes altres peces, nines i mocadors commemoratius. Les **nines i el seu vestuari** és un important conjunt conformat per 108 elements, dels segles XVII a XX. Entre les més antigues trobem una de finals del XVII fabricada a Innsbruck (Àustria)⁷⁹⁹ de 22 cm (MTIB 17210) [FIG. 105]. Està tallada en fusta⁸⁰⁰, amb cos de filferro recobert de cotó i sense cames, amb la part inferior en forma de campana conformada per una ànima rígida de cartró. Vesteix gipó de seda groga, faldilla llistada, mantellina de punta blanca i una pandereta a la mà esquerra. No obstant, abunden les nines del XIX, de les èpoques romàntica i isabelina que apassionaven al col·leccionista. La seva delicadesa i luxe en vestimenta, roba interior i accessoris ens confirmen que no són joguines, sinó usades com a nines de modes per les modistes. Un d'aquests exemplars és una nina Sonneberg alemanya de 54 centímetres (MTIB 103610) [FIG. 106], datada cap a 1820 i amb indumentària de 1840-1850. És de pell adobada d'ovella i cap de pasta de paper, amb ulls de vidre. Llueix un vestit de núvia de seda blanc amb volants de punta al voltant del coll i la faldilla. Subjecta un missal amb la mà dreta i un mocador amb la mà esquerra. Porta una perruca de cabell natural graciosament recollit en un pentinat amb dues trosses laterals, tocat per una corona de tarongina i roses.⁸⁰¹ Malauradament Rocamora va decidir no incloure cap autòmat en la donació, reservant-los per decorar casa seva, cosa que fa que aquesta sèrie de nines sigui menor, tant en quantitat com en diversitat, a la de la dibuixant i col·leccionista Lola Anglada, que aplegà més de 400 peces datades entre els segles XVII i XIX (en canvi, Rocamora sí que tenia exemplars del XX), entre les que trobem tant nines com autòmats.⁸⁰²

⁷⁹⁹ Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 17210. Realitzada per Lupe Durán, any 1987. MDB. En canvi, Manuel Rocamora la va considerar de labor espanyola, i així consta al catàleg del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora.

⁸⁰⁰ Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 17210. Realitzada per Lupe Durán, any 1987. MDB. Conseqüentment té el cap de fusta i no de cera com va determinar el col·leccionista.

⁸⁰¹ Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 103610. Realitzada per Lupe Durán i Lupe Cancellón, any 1987. MDB.

⁸⁰² La col·lecció de nines de Lola Anglada va ser adquirida l'any 1961 per la Diputació de Barcelona i conservada al Museu Romàntic de Can Llopis de Sitges, actualment tancat per reformes.

Museus de Sitges. "Col·lecció de Nines de Lola Anglada i altres donacions." 2019. Consulta 12 de març de 2019. [<http://museusdesitges.cat/ca/colleccions/colleccio-de-nines-de-lola-anglada-i-altres-donacions-0>]

A part trobem una sèrie de 111 **mocadors commemoratius** dels segles XVIII i XIX, amb algunes excepcions del segle XX. En aquests s'hi il·lustren escenes al·lusives a diversos esdeveniments històrics, com per exemple inauguracions, centenaris o coronacions, entre d'altres, a més de retrats de personatges rellevants. Remarquem un mocador de batista estampada que reproduceix i commemora la inauguració del Passeig de l'Esplanada de Barcelona (MTIB 89229) [FIG. 107], les obres del qual van durar entre 1796 i 1802, amb inscripció inclosa, de finals del segle XVIII. D'època coetània a l'any 1834 és un mocador de batista de fil estampat en blau i sèpia (MTIB 89305), amb dibuix al·lusiú a l'obertura de les Corts el 24 de juliol de 1834, tal i com indica la seva inscripció. Finalment, de l'any 1840 trobem un mocador de grans dimensions produït a Espanya que fa referència a la coronació d'Isabel II (MTIB 89246), de batista de fil i estampat en groc, verd, rosa i morat. El col·leccionista Lluís Tolosa va aplegar prop d'una seixantena de mocadors, entre els quals no s'hi trobava cap de commemoratiu, però el Museu Tèxtil de Terrassa sí que en conserva diversos arribats des d'altres fonts d'ingrés, com el dels retrats d'Alfons XIII i Victòria Eugènia realitzat el 1906 (núm. 10432⁸⁰³) – uns reis dels quals Rocamora en tenia varis exemplars – o bé el commemoratiu de l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929 (núm. 19945⁸⁰⁴) – de la qual el nostre col·leccionista no en tenia cap, ja que preferia els mocadors de l'Exposició Universal de 1888, tenint-ne varis –. Al Museo del Traje de Madrid només hi ha un mocador d'aquestes característiques, fent esment a l'“Exposición Iberoamericana” de Sevilla de 1929 (CE098580).

Tot aquest seguit de peces mencionades fins ara, pertanyents a les categories d'indumentària, accessoris i annexos, representen el bo i millor de la col·lecció. Evidentment, en un recull tan gran que supera els 4.000 objectes, és molt difícil que tots siguin de primera qualitat. A la col·lecció Rocamora no es pot parlar de peces dolentes, però sí d'algunes que, en comparació amb totes les esmentades més amunt, no sobresurten, malgrat el seu interès, bellesa o curiositat. Dit amb unes altres paraules, conformen conjunts de valor però en general no es pot esmentar cap peça que sobresurti molt entre les altres.

⁸⁰³ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. “Imatex. Fitxa núm. registre: 10432.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=8581&t=956]

⁸⁰⁴ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. “Imatex. Fitxa núm. registre: 19945.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=28429&t=23]

En la indumentària, és el cas dels vestits infantils, que malgrat comptar amb exemplars de qualitat del segle XVIII, també en té de més comuns del XIX. És un conjunt que, tot i ser bo, queda completament eclipsat per la indumentària femenina i masculina, aspecte que es repeteix en el cas de les peces eclesiàstiques. Sobre els uniformes, es pot dir que més enllà del seu valor històric en conjunt, no representen ser grans peces d'indumentària valorades per separat. D'igual manera es podria parlar de les lligues i els tirants, malgrat que les primeres resulten veritablement gracioses si es presta atenció als missatges que porten brodats, de caire amorós i eròtic, com “*Feliz soy y constante / siendo tu amante*” (MTIB 21169), “*Vous serez toujours / l'objet de mes amours*” (MTIB 103310), “*De tu jardín hermoso / soy jardinero celoso*” (MTIB 103327), etc.

Es fa palès que la principal afició del col·leccionista era la de buscar indumentària, perquè a mesura que ens endinsem en els seus accessoris, veiem com les peces singulars escassegen més, a excepció dels ventalls, les bosses i els guants. En general els models més reeixits són els més antics, que usualment ronden el segle XVIII en aquest cas. Els bastons, boàs, botons, cinturons, corbates, davantals, etcètera, són estèticament complaents però sense ser particularment dignes d'esment. És el mateix cas de les puntes, presents en mantellines o mocadors, un fons de poca importància si es compara amb el recopilat per Frederic Marès i destinat actualment al Museu Marès de la Punta d'Arenys de Mar. El patró es repeteix de nou a l'apartat dels annexos, on són preeminents les nines, de les quals ja hem parlat, però també hi ha, entre altres ítems: joies, col·lecció de la qual es sentia molt orgullós (“*en joyas para indumentaria creo que poseo la primera colección*”⁸⁰⁵) i on trobem que les millors són les del segle XVIII, a més de lents i binocles, sonalls, agullers, caixetes, flascons per a perfums, claus de rellotge o pintes, aquestes últimes amb destacats exemplars per la seva antiguitat. El col·leccionista va voler tenir també una petita selecció de teixits estampats però són més aviat modestos si es comparen amb els que ell mateix va donar al Museu Tèxtil de Terrassa, que són els més importants de la seva col·lecció.

En general, totes les seves peces presenten un bon estat de conservació⁸⁰⁶, encara que s'ha de tenir en compte que es tracta d'induments usats i que, a més, varen ser

⁸⁰⁵ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965.

⁸⁰⁶ Hi ha, però, algunes excepcions. Per exemple, el dia 28 de febrer de 2019, Rosa Maria Martín ens va explicar que en la seva etapa al Museu Tèxtil es van haver de reparar algunes peces, com per exemple un vestit femení de tul amb brodat granadí representant temes florals (MTIB 88059) que és de l'època romàntica (cap a 1835) i presenta totes les característiques formals, incloses les mànigues de pernil.

traslladats durant la Guerra Civil en condicions no del tot òptimes segons els criteris actuals. El col·leccionista intentava, en la mesura del possible, comprar elements en bon estat: *“Todo cuanto adquiere el Sr. Rocamora es antiguo, pero no deteriorado, rehusando en absoluto lo que está roto, muy manchado o incompleto.”*⁸⁰⁷ Segons ell mateix era complicat trobar sabates i guants en condicions òptimes, queixa que estenia als barrets femenins: *“Los sombreros femeninos son muy difíciles de encontrar, ya que por la forma y el material con que están fabricados son los que más fácilmente se deterioran.”*⁸⁰⁸

En paraules de Rocamora, el deteriorament dels induments es devia principalment a dues circumstàncies: *“El vestido ha tenido dos enemigos que no son precisamente esos que ha nombrado [la periodista suggeria les inclemències del temps i les arnes]. Uno, el carnaval. Los trajes de época han sido buscadísimos y se les ha ensanchado, añadido, retocado, mil y una diabluras. El otro enemigo, la decoración. Vestidos valiosísimos se han perdido por culpa de sus estampados y bordados y con ellos se han fabricado cojines, almohadones, cortinas, un desastre.”*⁸⁰⁹ Es pot matisar, però, que també juguen un paper decisiu la llum, la pols i l'oscil·lació de temperatures.⁸¹⁰ Notem que aquestes declaracions varen ser fetes el 1973, quan ja portava molts anys col·leccionant i havia pres plena consciència d'afavorir al màxim la conservació de les seves peces. Dècades abans, el 1930, es va permetre usar dos dels seus vestits precisament per a una celebració de Carnestoltes, encara que no es té constància que els retoqués. Es tracta de l'únic cas conegut en que va deixar que els seus induments fossin portats per dues amigues seves. Com hem dit, l'ocasió va ser un ball de disfresses al teatre del Liceu el març de 1930⁸¹¹, circumstància que deuria ser excepcional, tenint en compte el zel que va manifestar posteriorment per l'estat de la indumentària.

Procedeix d'una casa senyorial barcelonina. Es va haver de canviar el tul perquè es trencava. Altrament, segons Sílvia Ventosa, totes les peces es podrien exposar actualment, encara que hi ha alguns vestits fràgils, com el dissenyat per Jeanne Lanvin (MTIB 88158), la seda del qual s'esquinça amb facilitat. Aquestes dades han estat expressades en sengles trobades dels dies 5 de març i 10 de maig de 2019.

⁸⁰⁷ Ciervo, Joaquín. “Las colecciones particulares: la de indumentaria de don Manuel Rocamora y Vidal Sala.” *Barcelona Atracción* 204 (1928): 184-187. Pàg. 184.

⁸⁰⁸ Lladó, José María. “La moda de antaño: del siglo XVI hasta los felices años 20.” *Tele/eXprés*, 19/06/1968.

⁸⁰⁹ Luzán, Julia. *Op. cit.*, 1973, pàg. 148.

⁸¹⁰ Dada proporcionada per Sílvia Ventosa en una reunió del 10 de maig de 2019.

⁸¹¹ L'esdeveniment al qual es fa referència és el Ball de Màscara organitzat pel Reial Cercle Artístic al Gran Teatre del Liceu el 3 de març de 1930. Manuel Rocamora explica en una carta els detalls d'aquesta vetllada: *“El matrimoni Cassina, Miss Gallagher, l'Ismaël, en Xavier i un servidor vàm engrescant-se i anàre-m al ball que'l Círcol Artístic và organitzar al Liceo; jo vaig cuidar-me de combinar la toilette de*

Sobre la seva crítica als fragments tèxtils reaprofitats com a decoració de la llar, probablement estava fent referència a escenes viscudes, com és el cas de la ja citada disputa amb un antiquari anglès per aconseguir el vestit de vellut verd del segle XVIII, una de les millors peces de la col·lecció. Com que va guanyar Rocamora, la peça s'ha pogut conservar, sinó s'hagués perdut irremeiablement ja que la seva tela havia de servir per entapissar mobles.

Manuel Rocamora va procurar tenir la seva col·lecció d'induments en el millor estat de conservació dintre de les seves possibilitats, fins i tot exercint ell mateix de restaurador almenys en una ocasió, en el cas d'un ventall del segle XIX gravat en negre sobre fons blanc i representant el Passeig de l'Esplanada de Barcelona (MTIB 103914), reconstruint les parts deteriorades del gravat dibuixant-les a la ploma. És coneguda la seva inquietud pels problemes que representava guardar les peces a casa seva, i valorant el bé de les mateixes és quan es va començar a plantejar la decisió de donar-les a l'Ajuntament de Barcelona.

2.5.4. Importància i valoració

Manuel Rocamora va ajuntar una gran col·lecció de peces originals – sense cap reproducció – que comprava amb ull d'expert, seleccionant cada ítem per tal d'aconseguir una recopilació el més completa possible, abastant el major nombre de segles i introduint fins i tot elements d'èpoques que ja no li interessaven, com el segle XX. La seva passió era la indumentària antiga però volia tenir exemplars posteriors i fins i tot coetanis a un nivell purament representatiu (un bon nombre d'aquestes peces eren regals d'amistats i coneguts). Els seus coneixements li van permetre elaborar personalment la catalogació de la col·lecció, i que es tingui constància només va rebre ajuda externa a l'hora d'elaborar les fitxes del catàleg definitiu pel seu propi museu, quan va comptar amb la col·laboració de Pilar Tomàs i la resta de treballadores del Museu Tèxtil. Tant la informació aportada sobre els tipus de teixit com la cronologia

les senyores: la Sra. Cassina estava guapíssima amb un vestit de la meua col·lecció isabelí, amb gran mirinyac escocès, rosa vert poma i negre fent grans cuadros ademès tots els accessoris com un xal de blondes, barretet negre amb cireres de vidre i uns guants de fil tots reixats. A Miss Gallagher li vaig deixar un vestit de la mateixa època blau brillant amb flors crème, barretet negre de vellut adornat amb plumes i cadena de metall, una manteleta de tul blanc amb aplicacions de seda rosa formant arabescs i ademès portava sombrilleta plegada del mateix color del vestit; també estava deliciosa semblaven figures arrancades d'algún cuadro de Winterhalter. [...]" [sic]

Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 7 de març de 1930. MAC.

són correctes, encara que en alguns casos la datació ha estat modificada *a posteriori* per altres experts, sense divergir excessivament de la data proposada originalment. Col·leccionar vestits va ser la millor formació de Rocamora en aquest aspecte, que va complementar amb la investigació, prova d'això és que el catàleg esmentat esdevé, encara avui, una eina de referència per a l'estudi de les seves peces.

Bona mostra també dels seus coneixements és l'acurada selecció de peces, comprant el que jutjava més adequat i de qualitat. D'aquesta manera ha pogut formar una col·lecció de primera on totes les sèries que la conformen són bones, encara que algunes tinguin més interès que d'altres. Per aquest motiu, no es pot dir que tingui una especialització concreta, encara que insistim en el fet que la indumentària – especialment la femenina i la masculina – constitueix el nucli més valuós de la compilació i inclou peces úniques, essent les més importants les tres capes masculines del segle XVI originàries de Madrid i Valladolid; el vestit femení de vellut verd brodat en or i argent procedent de la casa Salvador de Tortosa, de principis del segle XVIII; i finalment el conjunt de sis induments femenins i sabates de la casa Rocafiguera de Vic dels segles XVIII a XIX. Notem que tots ells són exemplars de cases senyoriales catalanes i espanyoles. Malgrat tenir també peces internacionals, la col·lecció d'indumentària és eminentment catalana i de la resta de l'estat espanyol, cosa que concorda amb la seva motivació ja explicada de recuperar peces espanyoles *in situ* o a altres països. Segurament les peces més extraordinàries siguin les catalanes, doncs de les espanyoles, encara que en té d'úniques, formen un conjunt que probablement és superat pel fons del Museo del Traje de Madrid, on hi ha unes 2.500 peces d'indumentària històrica espanyola des dels segles XVI fins al XIX⁸¹², essent especialment destacada la de vestits del segle XVIII, una de les millors del museu. De totes maneres, la compilació de Rocamora resulta igualment d'interès perquè la roba espanyola anterior al segle XX té poca presència a altres institucions europees si es compara amb les peces franceses o angleses, molt més habituals i en ocasions més representatives de les modes del període. També cal dir que, en molts museus, gran part de les peces antigues són del segle XVIII si no és que el seu fons d'induments comença en aquest punt, mentre que la representació dels segles XV, XVI i XVII és més escassa. Rocamora va poder incloure en el seu assortiment elements anteriors al XVIII, aspecte que resulta meritori.

⁸¹² Museo del Traje. “Colecciones – Indumentaria històrica.” 2019. Consulta 15 de març de 2019. [<http://www.culturaydeporte.gob.es/mtraje/colecciones/moda-indumentaria/indumentaria-historica.html>]

Desconeixem el cost que va pagar en l'adquisició de cada peça. Com tot col·leccionista, deuria trobar oportunitats i també gastaria sumes considerables de diners. En aquest terreny només es poden fer suposicions ja que no va portar cap mena de comptabilitat. El que és indiscutible és que comptava amb uns bons recursos econòmics que li permetien adquirir tantes peces com desitgés, motiu pel qual la col·lecció deuria créixer tant. En vida, la premsa havia intentat esbrinar els preus de determinades obres, petició que Rocamora solia declinar. En una ocasió declarà que la peça que li enorgullia més posseir era un ventall on hi són representats Carles IV i Maria Lluïsa de Parma, que trigà més de tres dècades a aconseguir i del qual ja hem parlat; immediatament la periodista li preguntà quant havia pagat, i el col·leccionista tan sols respongué: “*mucho... mucho.*”⁸¹³ En una altra entrevista també se li demanà una estimació de quant valia la col·lecció sencera: “*Los números no son mi fuerte.*”⁸¹⁴ No obstant, el 1966 es publicà que es podria valorar materialment en uns vint milions de pessetes⁸¹⁵, xifra que es podria considerar insuficient tenint en compte que es tracta de peces que un cop perdudes són insubstituïbles, per tant resulta impossible calcular el cost real de la col·lecció.

En conclusió direm que va aconseguir formar una col·lecció molt completa i exhaustiva sobre la moda de l'Edat Moderna i l'Edat Contemporània, fidel reflex sobre les tendències del vestir d'aquestes èpoques, les quals varen canviar dràsticament, partint de modes que duraven mig segle o un segle – amb vestits portats durant generacions senceres i que passaven de pares a fills – als inicis de l'Alta Costura. Rocamora tenia una comprensió sobre la moda completament recent, entenent que aquesta és una unió entre els vestits i els complements. La importància del recull es deu a la seva cronologia, comptant amb peces molt antigues en diverses categories; la seva quantitat, que supera els 4.000 exemplars; i la seva qualitat, doncs cada peça ha estat curosament seleccionada pel col·leccionista seguint criteris exigents referents a conservació i confecció: “*¡Nada de andrajos ni de piezas sueltas! A mí me interesa la confección.*”⁸¹⁶

Així doncs, la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora es pot definir com la més important de l'estat espanyol i una de les més destacades del món, valoracions que ja li

⁸¹³ Antem, María Luisa. “Rocamora y su museo.” *Tele/Expres*, 31/10/1969.

⁸¹⁴ Lladó, José María. “La moda de antaño: del siglo XVI hasta los felices años 20.” *Tele/Expres*, 19/06/1968.

⁸¹⁵ Tapiola, Frederico. *Op. cit.*, 1966, pàg. 13.

⁸¹⁶ Sempronio. “Frufrú.” *Diario de Barcelona*, 12/09/1957.

van ser atribuïdes per la premsa de l'època, com es pot veure en dues notícies aparegudes l'any 1962 a l'ABC i a *El Noticiero Universal*, respectivament: “La colección de indumentaria más importante de España y una de las más notables del mundo, ha sido cedida a la ciudad por su propietario, don Manuel Rocamora, después de una visita que realizó al alcalde, don José María de Porcioles. Esta colección fue iniciada hace medio siglo y desde entonces ha experimentado un continuo incremento”⁸¹⁷ i “No mucha gente conoce que un patricio barcelonés, don Manuel Rocamora Vidal, posee la colección de indumentaria más importante de España y posiblemente del mundo. Los centenares de piezas reunidos en ella costaron, no sólo dinero, sino paciencia, investigación histórica, selección, búsqueda, conservación continua.”⁸¹⁸

És important matisar que es tracta d'una col·lecció privada, que recopila indumentària antiga, que va ser objecte d'una important donació pública a l'Ajuntament de Barcelona i que, en conseqüència, va servir per nodrir un museu creat expressament per conservar-la. Aquests quatre punts són clau per determinar la seva excepcionalitat dins el context de la resta de col·leccions d'indumentària mundials. És evident que altres museus espanyols, europeus i de la resta del món posseeixen fons d'indumentària globalment més importants que els que ha aplegat el nostre col·leccionista, però totes aquestes peces provenen de diverses fonts d'ingrés i no d'una sola persona com és el cas que tractem. Tampoc no es coneix cap circumstància d'una donació similar en el context espanyol. Gràcies a aquesta, la ciutat de Barcelona va poder disposar d'un recull d'indumentària de primera per poder mostrar públicament (com deia el donant: “*Quiero que mi labor de tantos años sea patrimonio de la ciudad*”⁸¹⁹). En el transcurs del temps, el Museu del Disseny – on es conserva en l'actualitat – ha ampliat el seu fons d'indumentària, però les peces de la col·lecció Rocamora segueixen constituint-ne la seva base i presentant els millors exemplars. Conservar en mans privades prop de 5.000 peces tèxtils antigues hagués resultat una labor complicada, amb el conseqüent risc de dispersió, com malauradament ha passat amb moltes altres col·leccions. Cal dir, però, que en aquest cas, els hereus de Rocamora han demostrat el seu compromís amb la

⁸¹⁷ Autor desconegut. “Cesión a Barcelona de una de las colecciones de indumentaria más notables del mundo.” *ABC*, 30/07/1962.

⁸¹⁸ Autor desconegut. “Barcelona al día: la colección Rocamora de indumentaria histórica pide un Museo.” *El Noticiero Universal*, 30/07/1962.

⁸¹⁹ Lladó, José María. “La moda de antaño: del siglo XVI hasta los felices años 20.” *Tele/eXprés*, 19/06/1968.

conservació de les sèries que el seu avantpassat no va donar, posant en funcionament una institució que les aglutina. Conservar l'habitatge mateix del col·leccionista amb tot el seu contingut, com si s'hagués aturat el temps, és una circumstància veritablement excepcional i digna de lloança.

A nivell català, l'únic col·leccionista que va significar una competència directa fou Lluís Tolosa Giralt. Es coneixien però no s'ha trobat cap indicatiu que corrobori que mantinguessin una amistat⁸²⁰, essent probable que la seva rivalitat els impedís aprofundir en la relació. En nombroses ocasions, tant a la premsa com en altres publicacions, s'han comparat ambdues col·leccions d'indumentària, adduint que eren les més valuoses en el marc català. No resulta convenient analitzar aquí les peces adquirides per Tolosa⁸²¹, però esmentarem que estan sobre els 1400 números de registre amb una cronologia general des del segle XVII fins a mitjans del segle XX. Es tracta d'un recull variat, com el de Rocamora, que compta amb indumentària masculina, femenina, infantil, litúrgica, complements i nines. Tenia una acusada preferència per les peces femenines – tant pel que fa als induments com als accessoris –, que superen de bon tros la meitat del recull. De fet, probablement la peça estrella de la seva col·lecció és un vestit femení de cort tipus *mantua*⁸²² del segle XVIII (núm. 11682⁸²³) confeccionat amb brocat de seda blava de fons acanalat i detalls realitzats amb trames de fil metàl·lic argentat i de seda de color blau més fosc, a més de motius espolinats de fils entorxats i làmina metàl·lica, creant una rica decoració floral i vegetal. Destaca la seva gran faldilla en forma de mirinyac, amb una amplada d'extrem a extrem d'uns 98 cm. Els exemplars supervivents dels *mantuas* són força rars. Al Metropolitan de Nova York n'hi ha un similar estèticament al de Tolosa, també de seda blava i fil metàl·lic

⁸²⁰ Al compartir passió pel col·leccionisme d'indumentària és altament probable que coincidissin sovint. En una ocasió fins i tot deuriem tractar força, sent ambdós prestadors i part del consell assessor de l'“Exposición del Arte del Vestir” i “I Salón de Creaciones” (1935).

⁸²¹ Aquesta investigació està sent duta a terme per la historiadora de l'art Mercè López Garcia dins el marc de la seva tesi doctoral, centrada en la figura del col·leccionista. Agraïm les seves aportacions sobre la col·lecció Tolosa, facilitant-nos dades relatives al seu volum i a les peces més destacades.

⁸²² El *mantua* és un tipus de vestit femení portat a Anglaterra al segle XVIII (amb precedents del segle anterior). Presenta un cosset cenyit al bust que es perllonga a l'esquena amb una falsa cua recollida i drapejada. És un indument molt exagerat i luxós que destaca per la seva faldilla de gran amplitud. El seu ús, clarament complicat, es restringia a dones casades i en ocasions formals de la cort.

Boucher, François. *Historia del traje en Occidente: desde los orígenes hasta la actualidad*. Barcelona: Gustavo Gili, 2009. Pàg. 469.

Tullie House Museum and Art Gallery Trust. “Women's Court Mantua Dress, Georgian.” 2019. Consulta 22 de març de 2019. [<http://www.tulliehouse.co.uk/thecollection/womens-court-mantua-dress-georgian>]

⁸²³ Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. “Imatex. Fitxa núm. registre: 11682.” 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [http://imatex.cdmt.es/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=9113&t=396]

(C.I.65.13.1a-c⁸²⁴), de procedència britànica i datat cap a 1750. Al Regne Unit s'hi poden apreciar, de la mateixa data, sengles exemplars al National Museum d'Escòcia (K.2013.67.1⁸²⁵) i al Tullie House Museum de Carlisle (CALMG:1961.4.2⁸²⁶), així com varis al Victoria and Albert de Londres (T.277&A&B-1970⁸²⁷ o T.592:1 a 7-1993⁸²⁸, entre d'altres). En canvi, a Catalunya no n'hi ha cap altre a part del de Tolosa, ni tan sols a la col·lecció Rocamora, essent una peça que segur que li hauria complagut tenir.

A part de l'excepcional existència del *mantua*, la resta de la col·lecció Tolosa també és de gran qualitat i pràcticament idèntica a la de Rocamora pel que fa a distribució, és a dir, dividida també en varis tipus d'induments i complements, aconseguint un important recull en la seva totalitat. No obstant, el seu nombre d'objectes és ostensiblement menor comparat amb la del seu rival. A més, cal tenir en compte que els termes de la donació de Tolosa varen ser diferents i les peces no es varen destinar a l'Ajuntament sinó a la Diputació, sense acollir-se en un museu propi, circumstància que va contribuir a que el seu recull quedés inevitablement eclipsat pel de Rocamora. Actualment les peces de Tolosa es poden admirar al Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa, institució que acull tant indumentària com teixits, aquests últims provinents de grans noms com Ricard Viñas Geis. La primera directora del museu Rocamora, Pilar Tomàs, opinava que les col·leccions Rocamora i Tolosa eren d'importància similar⁸²⁹, mentre que la seva successora, Rosa Maria Martín i Ros, és del parer que la de Rocamora és ostensiblement superior.⁸³⁰

A la resta d'Espanya, en època de Rocamora, el seu era el museu més important dedicat solament a la indumentària, doncs encara no existia el Museo del Traje de Madrid. Tot i

⁸²⁴ The Metropolitan Museum of Art. "Court dress, ca. 1750." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/82426>]

⁸²⁵ National Museums Scotland. "Dress." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [https://www.nms.ac.uk/explore-our-collections/collection-search-results/?item_id=705301]

⁸²⁶ Tullie House Museum and Art Gallery Trust. "Court mantua dress." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<https://www.tulliehouse.co.uk/objects/court-mantua-dress>]

⁸²⁷ Victoria and Albert Museum. "Mantua." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<http://collections.vam.ac.uk/item/O13811/mantua-leconte-madame/>]

⁸²⁸ Victoria and Albert Museum. "Mantua." 2019. Consulta 19 de maig de 2019. [<http://collections.vam.ac.uk/item/O137678/mantua-unknown/>]

⁸²⁹ Resposta de Pilar Tomàs, primera directora del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, a una enquesta presentada per un grup d'alumnes del Col·legi Cor de Maria de Mataró, sota la responsabilitat de la professora Anna Carné. Barcelona, 31 de desembre de 1975. Fons Col·lecció Rocamora, caps A0332, carpeta 3, subcarpeta 12. MDB.

⁸³⁰ Opinió manifestada per Rosa Maria Martín i Ros en una trobada a la Fundació Rocamora el 5 de març de 2019.

ser força nou (va obrir les seves portes el 31 de març de 2004⁸³¹), la seva trajectòria es pot resseguir fins a les col·leccions d'indumentària popular i històrica aportades per varis particulars – entre ells, possiblement el més significatiu va ser un noble català, Eusebi Güell López, vescomte de Güell – amb motiu de l'“Exposición del Traje Nacional” de l'any 1925. Presenta gairebé 30.000 peces entre indumentària històrica, contemporània, tradicional popular, joieria i accessoris i teixits. A més, la institució afirma posseir una de les millors col·leccions del món de moda del segle XVIII o els més destacats exemplars conservats de *majos* i *majas* espanyols, entre altres mèrits.⁸³² Diferents centres de la capital espanyola on també trobem induments, en major o menor mesura, són el Museo Nacional de Artes Decorativas, el Museo Arqueológico Nacional o el Museo del Romanticismo. Cap dels dos primers han estat creats per l'aportació d'un únic col·leccionista, sinó que s'han nodrit mitjançant adquisicions, donacions i dipòsits. Sí que ha estat el cas del Museo del Romanticismo, fundat a partir de la col·lecció de pintures, mobles i altres objectes de Benigno de la Vega-Inclán i Flaquer, marquès de la Vega-Inclán, donats a l'Estat el 1921.⁸³³ La indumentària d'aquest museu, però, va ser afegida amb posterioritat, cas que es repeteix al Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias “González Martí”, ubicat a València i creat el 1947 a partir de les sèries de ceràmica, pintura, mobles, gravats i ventalls aplegades pel col·leccionista Manuel González Martí, interessat especialment en la ceràmica, i la seva esposa Amelia Cuñat Monleón, que preferia els ventalls⁸³⁴; *a posteriori* s'hi va afegir la indumentària – majoritàriament dels segles XIX i XX – gràcies a aportacions de diverses persones.⁸³⁵ Els ventalls també són presents al Museo de Historia de Madrid (abans Museo Municipal) que presenta una col·lecció formada per 199 exemplars fonamentalment dels segles XVIII i XIX⁸³⁶, xifra lleugerament inferior a l'atresorada

⁸³¹ Carretero Pérez, Andrés. *Op. cit.*, 2005, pàg. 13.

⁸³² Museo del Traje. “Colecciones – Moda e indumentaria.” 2019. Consulta 23 de març de 2019. [<http://www.culturaydeporte.gob.es/mtraje/colecciones/moda-indumentaria.html>]

⁸³³ Museo del Romanticismo. “Historia.” 2019. Consulta 23 de març de 2019. [<http://www.culturaydeporte.gob.es/mromanticismo/el-museo/historia.html>]

⁸³⁴ Coll Conesa, Jaume. “La formación de la colección de abanicos del Museo Nacional de Cerámica.” *Dins Colección de abanicos del Museo Nacional de Cerámica*, dir. Carmen Rodrigo Zarzosa, 15-18. Pàg. 15.

⁸³⁵ Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias “González Martí”. “Institución – Historia de las colecciones.” 2019. Consulta 23 de març de 2019. [<http://www.culturaydeporte.gob.es/mnceramica/institucion/historia/historia-colecciones.html>]

⁸³⁶ Alaminos López, Eduardo. *Op. cit.*, 1995, pàg. 29.

per Rocamora. Es va iniciar el 1927 amb el donatiu de part de la col·lecció del barceloní Fèlix Boix (1858-1932)⁸³⁷ i es va ampliar gràcies a més col·leccionistes.

El cas de Rocamora és diferent al de tots aquests museus ja que, en un principi, no es va nodrir de fons diferents per configurar el recull d'indumentària, sinó que aquest es deu a l'esforç d'un únic col·leccionista. Com ja sabem, tenia una institució pròpia on s'exhibia solament la seva col·lecció encara que fos per uns pocs anys, doncs després es va fusionar amb els fons d'un altre museu – el Museu Tèxtil – i finalment conviu amb moltes altres col·leccions de disseny, arts decoratives i noves incorporacions d'indumentària al Museu del Disseny de Barcelona. En el punt de partida va ser un museu únic, malgrat que finalment la seva col·lecció s'hagi anat ampliant d'igual manera que moltes altres. Un cas que resulta similar, salvant les distàncies, és del Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias “González Martí” que va partir de la col·lecció personal de Manuel González Martí i així ho testifica el nom de la institució. A despit de les noves incorporacions i remodelacions, el museu no ha canviat de seu (el palau del Marquès de Dos Aguas) ni tampoc ha esborrat el record del seu donant principal en el nom de la institució, dues circumstàncies que malauradament no s'han mantingut en el cas del col·leccionista que ens ocupa.

La col·lecció de Manuel Rocamora, malgrat les seves excepcionals peces, no pot competir en nombre i en varietat amb els grans museus europeus i americans de renom internacional com el Victoria and Albert de Londres, el Musée de la Mode de la Ville de Paris – Palais Galliera (que es va nodrir a partir del fons d'indumentària i complements del Musée Carnavalet de la mateixa ciutat⁸³⁸), el Costume Institute del Metropolitan de Nova York o el Museum of Fine Arts de Boston, per citar tan sols alguns exemples, els fons d'indumentària dels quals oscil·len entre les deu mil i les cent mil peces, xifres exorbitants que novament no es deuen a una única donació. Tots aquests museus citats, exceptuant el de París, no formen un museu d'indumentària propi sinó que els seus fons s'integren en institucions de caire més heterogeni, línia seguida pel Museu del Disseny. Aquesta situació ja es donava en vida de Rocamora l'any 1968, que a la pregunta sobre quants museus d'indumentària existien al món, responia: “*Que yo sepa, ninguno tiene*

⁸³⁷ Alaminos López, Eduardo. *Op. cit.*, 1995, pàgs. 24-25.

⁸³⁸ Musée de la Mode de la Ville de Paris – Palais Galliera. “Le musée de la Mode de la Ville de Paris – Galliera, de 1977 à nos jours.” 2019. Consulta 25 de març de 2019. [<http://www.palaisgalliera.paris.fr/fr/palais-galliera/le-musee-de-la-mode-de-la-ville-de-paris/galliera-de-1977-nos-jours>]

*edificio propio. El de París está instalado en el Museo de Arte Moderno. Londres lo tiene en el de Artes Decorativas, y Nueva York en el Metropolitan. El de Barcelona será el único donde las distintas piezas de vestir se agrupen monográficamente.*⁸³⁹ S'està referint, respectivament, al Musée de la Mode de la Ville de Paris – Palais Galliera (que es va instal·lar al Museu d'Art Modern l'any 1956 per després ser reinaugurat al palau Galliera el 1977⁸⁴⁰), al Victoria and Albert de Londres i al Metropolitan Museum of Art de Nova York.

Alguns col·leccionistes internacionals amb els quals Manuel Rocamora s'hagués pogut equiparar són, per citar tan sols un parell de casos, Elizabeth Day McCormick (1873-1957), nascuda a Chicago, que va dedicar-se a col·leccionar teixits, indumentària i accessoris dels segles XVI al XIX, donant aproximadament 6.000 objectes al Museum of Fine Arts de Boston gràcies a la mediació de Gertrude Townsend (1893-1979), conservadora tèxtil del museu.⁸⁴¹ També Sonja Bata (1926-2018), originària de Zurich però establerta a Toronto i col·leccionista de sabates.⁸⁴² Comprava en els seus viatges, com Rocamora, i va configurar un conjunt comprensiu de 4.500 anys d'història – des de l'Antic Egipte fins el segle XX – i representatiu de cada cultura del món.⁸⁴³ L'any 1979, quan la seva col·lecció privada ja no hi cabia a casa seva, la família creà la Fundació Bata Shoe Museum a partir de la qual es va inaugurar un museu amb el mateix nom a Toronto, del qual asseguren que no té rival⁸⁴⁴ i que actualment disposa d'un fons de 13.000 objectes entre sabates i ítems relacionats. Rocamora, que referint-se als seus calçats havia declarat en una ocasió “*Dudo que exista en el mundo otro coleccionista que me supere*”⁸⁴⁵, no tenia notícia de la col·lecció Bata ja que aquesta es va donar a conèixer anys després de la seva mort. Ell sabia de tres col·leccions de

⁸³⁹ Lladó, José María. “La moda de antaño: del siglo XVI hasta los felices años 20.” *Tele/eXprés*, 19/06/1968.

⁸⁴⁰ Musée de la Mode de la Ville de Paris – Palais Galliera. “Le musée de la Mode de la Ville de Paris – Aux origines du musée.” 2019. Consulta 28 de març de 2019. [<http://www.palaisgalliera.paris.fr/fr/palais-galliera/le-musee-de-la-mode-de-la-ville-de-paris/aux-origines-du-musee>]

⁸⁴¹ Freece, Hannah. *The gift of a museum to a museum: Elizabeth Day McCormick's textile collection at the Museum of Fine Arts, Boston*. Tesi doctoral dirigida per Rosemary Krill, University of Delaware, 2011. Informació extreta del seu resum o *abstract*.

⁸⁴² La passió col·leccionista va començar arran de la seva implicació en l'empresa familiar del marit, Thomas Bata, fundada el 1894 i dedicada a la fabricació i venda de sabates.

Bata Shoe Museum. “About our founder.” 2019. Consulta 27 de març de 2019. [<http://batashoemuseum.ca/about-our-founder/>]

⁸⁴³ Bata Shoe Museum. “The BSM collection.” 2019. Consulta 27 de març de 2019. [<http://batashoemuseum.ca/the-bsm-collection/>]

⁸⁴⁴ Bata Shoe Museum. “About the museum.” 2019. Consulta 27 de març de 2019. [<http://batashoemuseum.ca/about-us/>]

⁸⁴⁵ Sempronio. “Rocamora, en el palacio Llió.” *Diario de Barcelona*, 18/01/1963.

sabates incloent la seva: “En el mundo, que yo sepa, hay sólo tres colecciones de zapatos. Un en el Museo de Cluny [actualment Musée de Cluny – Musée National du Moyen Âge], que no se puede ver por estar actualmente en trámite de instalación; otra, en Suiza, perteneciente a una gran industria de calzado: Bally, que yo he visto, y la mía, hoy también de usted, puesto que todo lo he regalado a la ciudad, y ésta consta de 300 pares de calzado.”⁸⁴⁶ La col·lecció Bally es compon de més de 1.000 parells de sabates comprensives de 3.000 anys d’història (com la col·lecció Bata, engloba des de l’Antiguitat fins al segle XX), amb exemplars singulars com tapins venecians del XVI, sabates de la cort francesa del segle XVII o el calçat portat per Isabel II en la seva coronació.⁸⁴⁷ El recull fou començat per l’industrial Carl Franz Bally (1821-1899), fundador de l’empresa sabatera que porta el seu cognom, i continuat per diverses generacions de la seva família, responsables del museu que obrí les seves portes el 1942.⁸⁴⁸ Com veiem, tant la col·lecció Bata com la Bally són dos casos de sèries privades que ho han continuat sent, sense ser donades a cap institució pública, al contrari que Rocamora.

Després del desengany que el nostre col·leccionista va experimentar en els tractes amb l’Ajuntament de Barcelona, conseqüència de tots els entrebancs derivats del procés de donació i de condicionament del museu, és molt probable que, si bé no es deuria penedir de donar la seva col·lecció – ja que es sentia molt satisfet d’haver-la posat a l’abast de tots els barcelonins –, sí que deuria lamentar haver-ho aportat al consistori i no a altres museus on s’havia sentit millor tractat, com el Museu Tèxtil de Terrassa, o bé conservar-ho en mans dels seus descendents, com ja va fer amb el seu habitatge. El cert és que, en vida, l’Ajuntament no li va saber mostrar l’atenció necessària i aquest fet és evident en la tardança en acceptar la donació, que no es va justificar en cap moment, que tinguem constància. La premsa, en canvi, sí que li va donar una àmplia cobertura i es va interessar molt per les peces que configuraren la col·lecció. Rocamora, en aquest sentit, va ser un col·leccionista molt obert que no tenia inconvenient en atendre tots els periodistes i a alguns dels quals, per afegiment, hi tenia simpatia, com és el cas d’Andreu Avel·lí Artís, més conegut pel seu pseudònim, Sempronio. No concebia la

⁸⁴⁶ Roca, María Luisa. “El Museo del Vestido, próximo a ser inaugurado en Barcelona.” *La Prensa*, 20/06/1968.

⁸⁴⁷ Thomas, Dana. *The New York Times Style Magazine*. “A Quiet Swiss Town’s Unlikely Treasure: Shoes.” 2015. Consulta 28 de març de 2019. [<https://www.nytimes.com/2015/11/02/t-magazine/bally-shoe-museum-switzerland.html>]

⁸⁴⁸ Bally. “Bally Shoe Museum.” 2015. Consulta 28 de març de 2019. [<https://www.bally.eu/es/blog/design/blog-bally-shoe-museum.html>]

seva indumentària com quelcom tancat de portes endins, sinó que ell mateix tenia interès en promocionar-la i presentar-la tantes vegades com fos necessari.

En l'actualitat, la falta d'atenció cap a la figura de Manuel Rocamora resulta notòria i incomprendible tenint en compte el valor patrimonial de la seva col·lecció d'indumentària – i, per afegitó, de les altres que va aplegar –, de la qual es pot dir, sens dubte, que és una de les primeres del món. Malauradament, el record del personatge i de la seva donació s'ha anat diluint en el temps fins arribar a esdevenir algú pràcticament desconegut per les persones alienes al món de l'art i el col·leccionisme. Amb totes les seves aportacions a la ciutat de Barcelona – i no només ens referim a les donacions, sinó també a les seves labors com a promotor cultural, com la seva tasca de recuperació del carrer Montcada – sobta comprovar com des del consistori mai se li ha dedicat el nom de cap carrer o plaça, ni tan sols en vida, una circumstància que podríem qualificar d'anecdòtica però que resultaria un visible reconeixement. És absolutament necessari un homenatge que situï merescudament a Manuel Rocamora a la primera plana dels col·leccionistes catalans més importants de la història.

El seu llegat és continuat avui en dia per la labor de la Fundación Rocamora, el Museu del Disseny i la present investigació portada a terme amb l'objectiu d'estudiar en profunditat al personatge. A més, creiem just esmentar la tasca de Rosa Maria Martín en la seva etapa com a directora del Museu Tèxtil i d'Indumentària, ampliant els fons allà on Rocamora els havia deixat, és a dir, al segle XX. Sota la seva direcció es varen acceptar importants donacions, com la del Cercle d'Escriptors de la Moda l'any 1982, que aportà un conjunt de 185 peces d'indumentària, 32 conjunts de joieria, dos dibuixos de dissenys originals de creacions, 12 fotografies d'obres de diferents creadors, set publicacions i dues col·leccions de revistes, agrupant així 41 creadors o firmes entre els quals trobem noms de primer ordre com Asunción Bastida, El Dique Flotante, Carmen Mir, Pedro Rodríguez o Rosser, entre molts altres. Aquesta donació va ajudar a equilibrar el fons de moda dels anys 30 en endavant, que era escàs.⁸⁴⁹ També és destacable la donació de José Antonio Bertrand i Mata (?-1970) realitzada l'any 1981 i consistent en indumentària civil femenina, masculina i infantil, de toireig i de teatre, peces litúrgiques, peces exòtiques, capells, calçats, roba íntima i llenceria, i complements d'indumentària com bosses i moneders, davantals, guants i mitenes,

⁸⁴⁹ Martín i Ros, Rosa Maria. *Exposició Moda Segle XX. Museu Tèxtil i d'Indumentària*. Barcelona: Cercle d'Escriptors de la Moda i Ajuntament de Barcelona, 1982. Pàg. s/n.

ombrel·les, ventalls, teixits i útils personals com arquetes, estoigs, ulleres i lents. Es tracta d'un grup de prop de 400 exemplars de diverses èpoques.⁸⁵⁰ Finalment farem esment a la segona donació de Pedro Rodríguez – la primera, ja esmentada, fou a través del Cercle d'Escriptors de la Moda el 1982 – ocorreguda el 1986 i conformada per 79 vestits.

En una etapa posterior, quan el museu ja formava part del DHUB, una destacada donació que es va acceptar va ser la del guarda-roba privat de Maria Brillas, senyora que des del 1925 fins als anys 70 es vestia només amb models de Pedro Rodríguez, del qual n'era amiga i clienta. La donant fou la néta de Brillas, Hilda Bencomo, que va fer obsequi el 2007 al Museu Tèxtil i d'Indumentària més de 300 peces entre vestits i complements.⁸⁵¹ En l'actualitat, el Museu del Disseny continua rebent aportacions que van enriquint el seu fons d'indumentària.

A més, la col·lecció Antoni de Montpalau (AdM), nascuda l'any 2004 de la mà de Josep Casamartina Parassols (que es considera seguidor de Manuel Rocamora⁸⁵²) i Anna Maria Casanovas Crusafon i convertida en fundació a partir de 2012, ha volgut continuar la tasca de Manuel Rocamora posant l'accent en els teixits i la moda del segle XX fins l'actualitat, àmbit que no va cobrir extensament per estar més interessat en els vestits antics fins a l'etapa modernista.⁸⁵³ La col·lecció, que es dona a conèixer en exposicions a nombroses entitats nacionals i internacionals, aplega un fons de més de 12.000 peces de vestir d'Alta Costura i *prêt-à-porter* tant català com internacional (amb noms tan reputats com Cristóbal Balenciaga, Manuel Pertegaz, Pedro Rodríguez, Santa Eulàlia, Yves Saint Laurent, Jeanne Lanvin, Jean Paul Gaultier o Martin Margiela, entre

⁸⁵⁰ Per a més informació sobre les peces que integren la donació Bertrand, es pot consultar: Ajuntament de Barcelona. *Col·leccions Bertrand als Museus de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1985.

⁸⁵¹ Ventosa, Sílvia. "Del guarda-roba al museu. Els vestits de Maria Brillas al Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona." Dins *Pedro Rodríguez. Catàleg dels vestits de Maria Brillas*, ed. Rossend Casanova, 29-33. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura i Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona (DHUB), 2012. Pàg. 29.

⁸⁵² Sendra, Eugènia. "La senyora va fer un petó al seu vestit de núvia i me'l va donar." *Ara*, 30/03/2011. [https://www.ara.cat/cronica/senyora-peto-vestit-nuvia-donar_0_453554672.html] (Consulta 13 de febrer de 2019)

⁸⁵³ Nota de premsa de l'exposició "Reines per un dia / Queens for a day. Núvia i festa a la Col·lecció Antoni de Montpalau", celebrada a la Fundació Rocamora del 20 d'abril al 27 de maig de 2018. Facilitada per Josep Casamartina, missatge d'e-mail a l'autora, 25 de març de 2019.

molts altres), a més de patrons, el fons de dibuixos del modista Pedro Rovira, complements, mostraris, teixits, fotografies i documentació.⁸⁵⁴

2.5.5. Trajectòria: formació i ubicacions

La col·lecció tèxtil de Manuel Rocamora va experimentar varis emplaçaments des de que va ser formada i fins i tot anys després de la mort del col·leccionista. Sempre es va ubicar dins la ciutat de Barcelona, a excepció del trasllat a Olot durant la Guerra Civil. Concebuda inicialment com una afició per ser conservada a les diverses residències de Rocamora, aviat va aconseguir unes proporcions tan importants com per què es plantegés la seva donació a museus, circumstància també influenciada pel pensament del col·leccionista, que era del parer que les col·leccions havien de ser públiques per tal de poder ser admirades per tothom que ho desitgés.

Abans de començar el recorregut de la col·lecció, s'han de tenir en compte varies consideracions. La primera, i molt important, és que la trajectòria de la mateixa no és successiva, és a dir, algunes etapes es solapen entre si. Per exemple, quan l'any 1935 va fer la donació d'una part dels seus vestits i accessoris a la Junta de Museus – i s'ubicarien al Museu de les Arts Decoratives –, això no vol dir que la seva col·lecció s'interrompés en aquest punt, sinó que paral·lelament la va continuar en la seva torre del carrer Ballester. I, també, quan en l'ocàs de la seva vida expressà el seu desig de donar tota la compilació a l'Ajuntament de Barcelona, per tenir un museu propi l'any 1969, allora decidí mantenir una petita selecció d'indumentària a casa seva, que de ben segur anà ampliant fins la seva mort el 1976. No obstant això, s'ha considerat oportú distribuir el recorregut en varies fases cronològiques amb l'objectiu de clarificar el discurs.

En segon lloc, a mesura que es van descrivint els espais contenidors de la col·lecció, es va intercalant informació sobre les noves peces que Manuel Rocamora va anar adquirint en cada període. Es tracta d'unes dades que es coneixen gràcies a la seva correspondència amb la família Smith, una font molt important conservada a la Fundación Rocamora i al Museu d'Art de Cerdanyola. Era molt amic de l'artista Ismael Smith, amb qui va estar especialment unit sobretot durant els primers anys de la dècada

⁸⁵⁴ Nota de premsa de l'exposició "Chapeau! De Casas i Picasso a Balenciaga i Pertegaz", celebrada a la Fundació Palau del 26 de gener al 9 de juny de 2019. Facilitada per Josep Casamartina, missatge d'e-mail a l'autora, 25 de març de 2019.

dels 20, quan aquest va residir temporalment a Barcelona; malgrat això, el major volum de cartes estaven dirigides a la mare d'Ismael, Mònica Marí, amb la qual el col·leccionista tenia una estreta relació, explicant-li nombroses anècdotes del seu dia a dia i entusiastes notícies de les peces que comprava. Aquest patró es repetia a les missives, menys abundants, dirigides a Ismael i a la seva germana Anna Maria. Dissortadament, al cap dels anys aquesta comunicació es va anar interrompent de manera progressiva, causada probablement tant per les morts de Mònica Marí i d'Anna Maria Smith (en els anys 1946 i 1954, respectivament) com pel distanciament amb Ismael, que va coincidint amb el deteriorament de la salut mental d'aquest últim, que el 1960 fou ingressat al sanatori psiquiàtric de Bloomingdale (White Plains) on hi morí el 1972. Per tant, passem de tenir constància de varies de les seves adquisicions a que aquesta informació escassegi o arribi a ser nul·la. De tota manera, en les últimes dècades de vida del col·leccionista, alhora que va guanyar popularitat i prestigi arrel de les donacions efectuades, es poden recuperar algunes impressions puntuals sobre les darreres compres, en declaracions que va donar als periodistes i que després es van reproduir en articles a les revistes i als diaris.

Pel que fa a documents gràfics, no es conserva cap que il·lustri com estaven col·locats els vestits en el seu primer emplaçament, que era la casa dels seus pares, en canvi sí que se n'han obtingut de posteriors. És especialment reveladora una sèrie de fotos sense datar de l'estudi del carrer Montcada, on es mostren totes les estances, a més de la sala dedicada a la indumentària. També es conserven testimonis fotogràfics de la casa del carrer Ballester. En quant als museus, del que han arribat més fotografies, moltes d'elles aparegudes en premsa, és del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, constituït a partir de la important donació a l'Ajuntament de Barcelona.

Com veurem, la trajectòria de la col·lecció d'indumentària és rica en emplaçaments, ja siguin habitatges personals o institucions, les quals són el Museu de les Arts Decoratives (primerament al Palau de Pedralbes i després al Palau de la Virreina), el Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora i, més enllà de la mort de Rocamora, el Museu Tèxtil i d'Indumentària, el retorn al Palau de Pedralbes i, per acabar, el seu emplaçament final al Museu del Disseny; mentre que a la Fundació Rocamora es conserven un petit nombre de peces que el col·leccionista va preferir no donar.

Habitatges familiars: plaça Santa Anna, número 7 i Portal de l'Àngel, número 17
(ca.1909 – ca. 1923)

La seva col·lecció tèxtil es va començar a gestar dins la casa familiar de la plaça Santa Anna número 7 (posteriorment, per un canvi urbanístic, passaria a pertànyer a l'avinguda Portal de l'Àngel número 17), quan Rocamora tenia entre disset i divuit anys, és a dir, pels volts de l'any 1909. D'aquest període, les dades existents són escasses. Es desconeix el nombre de vestits atresorats⁸⁵⁵ però sí que els tenia exposats en maniquins, cosa que evidencia un interès d'exhibició, ja que a més convidava els seus amics a veure'ls de manera informal i distesa. En tenim un testimoni d'aquestes reunions gràcies a una carta del col·leccionista a l'escriptora Caterina Albert: “*Venia a invitarla per si tenia el gust aquesta tarda de venir a casa per a pendre el té i al mateix temps veure la meva col·lecció de vestits antics que ara tinc montada sobre de maniquís.*”⁸⁵⁶ [sic]. Aquesta epístola resulta important ja que és la mostra més primerenca conservada en la qual fa referència a la disposició de la col·lecció. Rocamora va escriure la seva adreça, que aleshores era la plaça Santa Anna, però malauradament no la va datar. No obstant, podem suposar que la va escriure entre finals dels anys 10 i principis dels anys 20, si tenim en compte que aproximadament cap a l'any 1923 traslladà la col·lecció a la que seria la seva nova llar com a persona independitzada, situada al carrer Montcada número 25, en un palauet dit Cervelló o Giudice, tal i com s'explicarà pròximament. Es tractava d'un estudi on podria desenvolupar, a més, la seva faceta com a pintor.

Les poques dades que proporcionen llum a aquest estadi primerenc de la col·lecció d'indumentària ens les dona el propi col·leccionista a través de les seves epístoles, on feia breus pinzellades sobre les seves adquisicions i altres circumstàncies interessants. Així doncs, podem saber que a l'abril de 1923 ja estava habilitant el seu estudi del carrer Montcada, no obstant, en les seves paraules, “*lo del taller no và gaire endavant*

⁸⁵⁵ Va començar la col·lecció d'indumentària a partir de peces de la seva mare, Ana Vidal. En el catàleg del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, editat el 1970, hi consten 62 ítems provinents d'ella: 34 vestits complets, 18 vestits incomplets (bruses i cossets), set peces diverses (abric i capes...), un parell de sabates, un ventall i un moneder. Hi ha, a més, una desena de peces provinents de diversos familiars com les seves germanes María Àngeles i Carmen o la seva àvia materna Isabel Sala, entre d'altres. No obstant, a excepció dels vestits de la mare, és poc probable que totes les peces esmentades li fossin donades de cop i integrades des d'un primer moment a la col·lecció.
Ajuntament de Barcelona. *Op. cit.*, 1970. Pàgs. 25 a 28, 30 a 33 i 105.

⁸⁵⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Caterina Albert. Barcelona, data desconeguda. MAVC. Proporcionada per Irene Muñoz Pairet.

degut a la molta feina que tinc, pero he fet darrerament alguna adquisició per a decorar-lo.”⁸⁵⁷ [sic] Paral·lelament buscava per tot Catalunya ítems per engrandir la seva col·lecció, com una nina romàntica amb mirinyac, vestit i barret que va adquirir a una botiga antiquària dita Arca, a La Garriga (Vallès Oriental).⁸⁵⁸

Els vestits exposats a casa els pares rebien visitants freqüentment: “*A casa tinc exposada la meva petita col·lecció de Indumentaria: vestits, guants, sabates, etc. Vàn venir a veure-la En Eusebi Güell i l’Oriola comisionats per els “Amigos del Arte” de Madrid per a reunir vestits antics per una exposició que farán la tardor vinenta primer aquí i després a Madrid. També vàn venir l’Isabel Llorach i germana Sra. Mercader, la Csa [comtessa] de Santa Mª de Sans, Msa [marquessa] de Ferrer-Vidal, En Pellicer i En Sás.*”⁸⁵⁹ [sic] L’exposició a la qual fa referència és l’“Exposición del Traje Regional e Histórico” celebrada al Palacio de Bibliotecas y Museos de Madrid l’any 1925. Tot i que al catàleg de la mostra no es fa esment del nombre de peces, sabem que Rocamora hi deixà la seva col·lecció al complet, que es va poder encabir en una sola vitrina on hi predominaven vestits femenins del segle XVIII.⁸⁶⁰ Hem de fer notar, però, que en el període de preparació de l’exposició Rocamora encara vivia amb els progenitors; en canvi, l’any 1925, quan es va celebrar, ja passava els seus primers anys com a resident del carrer Montcada.

Estudi del carrer Montcada número 25, dins el Palau Cervelló o Giudice (ca. 1923 – 1935)

Com hem dit, la seva primera residència en solitari va ser un pis-estudi o taller ubicat dins el Palau Cervelló, al número 25 del carrer Montcada. Aleshores, tots els palauets del carrer s’havien reconvertit en pisos. Rocamora va viure de lloguer, sobre l’any 1923⁸⁶¹, en un espai compost per planta baixa i planta noble, dos espais molt diferenciats on va ubicar el seu taller de pintor i la seva residència. En aquesta última, en línia recta respecte el saló, s’hi trobava una estança de grans dimensions on hi va

⁸⁵⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 16 d’abril de 1923. BNC.

⁸⁵⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 12 de maig de 1923. BNC.

⁸⁵⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 12 de maig de 1923. BNC.

⁸⁶⁰ Palacio de Bibliotecas y Museos. *Op. cit.*, 1925, pàg. 62.

⁸⁶¹ Ajuntament de Barcelona. *Op. cit.*, 1970, pàg. 9.

disposar la seva col·lecció d'indumentària. Aquesta era admirada per coneguts i amics, seguint el costum iniciat a la casa familiar.

Gràcies a les fotografies d'època, podem apreciar que tenia vestits disposats en maniquins i desats a la vegada dins de grans vitrines d'exposició tipus armari (on, penjats a les parets interiors de les vitrines, s'hi distingeixen capells i barrets) [FIG. 108]. En aquestes escaparates tenia els exemplars de més valor, tal i com ell mateix explicà en el prefaci del catàleg del seu futur museu: “*En el palacio Giudice de la calle Montcada, 25, tuve durante varios años un estudio en el cual realicé la primera instalación de los más importantes ejemplares de mi colección en bien dispuestas vitrinas; sucedió esto hacia 1923. Trasladé, en 1935, colección y vitrinas a mi torre de la calle Ballester, 12, donde quedó hasta estos últimos tiempos.*”⁸⁶² En alguns casos, tenia vestits en maniquins fora de les vitrines, possiblement per falta d'espai. Pel que fa a alguns accessoris, com les mitges i els guants, els tenia en vitrines taula. Per últim, destacar que tenia armilles emmarcades suspeses als murs de la cambra, en l'espai existent entre les vitrines armari. Com veiem, el col·leccionista va fer un considerable esforç en pro de la conservació de la indumentària, perfeccionant la disposició dels vestits en comparació a casa els seus pares on, d'altra banda, l'espai deuria ser més limitat. A més, una altra mesura presa per protegir els vestits va ser contractar una assegurança contra incendis.⁸⁶³

Aquests anys representaren una etapa molt prolífica pel que fa a l'adquisició de noves peces per a la col·lecció. Si bé aquesta va néixer en el domicili familiar, és en aquest pis on va rebre l'empenta definitiva. Molt encoratjat, les cercava especialment per totes les regions de Catalunya, tot i trobar-ne algunes també a Barcelona, i en viatges a l'estranger, com París i Londres. A Madrid va recopilar en aquesta època la major part dels induments de *majos*.⁸⁶⁴ No obstant, es detecta una tendència de buscar especialment en terres catalanes. Afortunadament, durant aquest període al carrer

⁸⁶² Rocamora, Manuel. “Prefacio.” Dins *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*, ed. Ajuntament de Barcelona, 9-10. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970. Pàg. 9.

⁸⁶³ En una carta de l'any 1929, Rocamora expressava els seus temors després de conèixer la notícia d'un petit incendi al pis principal del palau Cervelló: “*Mientras vaig esser de viatge hi va haver un foc al principal del carrer de Montcada (magatzem de paper per a fer bosses) sortosament l'amo estava encara llevat (això va passar a les dugues de la matinada) i la cosa no và passar a majors proporcions que la cremada d'una partida de paper. Es clar que và produir-me impressió la notícia ademès s'està tramitant el seguro contra incendi de la colecció.*” [sic]

Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 17 de setembre de 1929. MAC.

⁸⁶⁴ Bertran, Marc Jesús. *Op. cit.*, 1927, pàg. 213.

Montcada, el propi col·leccionista tenia per costum esmentar les troballes més destacades en cartes dirigides a la família Smith, coincidint amb l'estreta relació que els unia en aquells moments.

Altres fonts importants per conèixer l'abast de la col·lecció són la premsa i les exposicions en les quals participava. La notícia més primerenca on es fa referència a la col·lecció és un article escrit pel crític musical i escriptor Marc Jesús Bertran a la *Revista de Oro*, on es relata una conversa sobre l'ús dels guants al llarg de la història que tingué lloc a l'estudi del col·leccionista, en una reunió on hi estaven presents Ismael Smith, Nicolás Cassina, Frederic Mompou i l'arxiduc Francesc Josep d'Àustria. Aprofitant l'ocasió, Rocamora va mostrar alguns guants de la seva col·lecció: "*Puesto que la conversación – dijo – parece concretada a este tema, yo puedo aportar un elemento plástico, auténtico, que sirva, acaso, de ilustración al discurso. Vean, si no les molesta, algunos ejemplares de una de mis colecciones. Guantes litúrgicos, amatorios y profanos: guantes de varón y de dama. Creo que habrá variedad suficiente...*"⁸⁶⁵ Rocamora va treure 59 parells de guants des del segle XV fins al XIX, que no representaven el total de la seva col·lecció però ens donen una idea del volum de la mateixa.

En l'"Exposició Internacional de Barcelona" del 1929 hi exposà tota la seva col·lecció, formada per 46 vestits i, a part, accessoris diversos de nombre indeterminat, com mitges, sabates, guants, etc.⁸⁶⁶ El proper cop que mostraria la compilació al complet no seria fins l'any 1933, en ocasió de la mostra organitzada pels Amics dels Museus al Museu de les Arts Decoratives (aleshores al Palau de Pedralbes), que seria dedicada en exclusiva a la seva indumentària.

Com hem dit, durant l'etapa compresa entre finals dels anys 20 i inicis dels 30, Manuel Rocamora i Ismael Smith vivien l'apogeu de la seva amistat, i no era d'estranyar que el darrer proporcionés peces per a la col·lecció del seu company, per exemple, una armilla brodada de l'època Lluís XVI i un ninot de palla mexicana.⁸⁶⁷ Fins i tot l'any 1935, quan ja estaven separats i Smith vivia als Estats Units, Rocamora li seguia demanant la seva

⁸⁶⁵ Bertran, Marc Jesús. *Op. cit.*, 1927, pàg. 217.

⁸⁶⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 28 de maig de 1930. MAC.

⁸⁶⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 13 d'agost de 1929. MAC.

ajuda: “¿Com estàn les antiguetats a N.Y.? Explique-m com estàn els preus i si s’ha fet alguna exposició notable. Si veus alguns guants o sabates d’interès escriu-me.”⁸⁶⁸ [sic]

Plegats, els dos amics van recórrer Barcelona, on trobaven preus més assequibles comparats amb Londres i París. Rocamora va fer diverses troballes a cases d’antiquaris i als Encants: en aquest darrer lloc, per exemple, adquirí un vestit masculí d’Incredible de l’època Directori, a línies blaves i negres amb petits pics morats, amb l’armilla corresponent de coll molt alt amb filigranes tal i com s’estilava en aquesta moda; una armilla època Lluís XVI de vellut vermell trenada amb fils de plata⁸⁶⁹; i un vestit femení isabelí en seda negra amb ramejat en vermell.⁸⁷⁰

A més, el col·leccionista sortia a fer moltes excursions per diverses regions de Catalunya, guiat pel seu interès per la història i el folklore però, sobretot, per l’afany de buscar noves peces. Segons ell mateix va declarar, localitzava tresors pels voltants de Vic: “He continuat les “razzias” per veure si’s troben encara antiguetats per aquests mons de Deu, la comarca que millor respòn a les meves aficions es la de Vich; això sí, m’haig de revestir de valor i de bona fè pues poques vegades es possible entendre a la primera visita i com els pagesos fàn honor a la tradició i segueixen essent tan recelosos hi ha de mitjansar entrevistes amb tota la família i moltes vegades càmbian el preu convingut per a demanar-ne més. L’última adquisició ha estat un vestit de dama, fondo seda color rosa fort, adamascat amb garlandes i rams de roses en seda blanca que fà un contrast deliciòs i del més bon gust, amb el seu corpinyo i peto corresponent, es del més pur Lluís XV. Sortit de la mateixa ciutat de Vich. Molt sovint es troben cobre-llits pero el corpinyo ha estat destruït per a fer-ne ximpleries. Diumenge vàm anar a parar a Vidrà, un poblet perdut dalt de les estribacions de les Guilleries a 1000 metres d’alçaria, no vàm poguer fer rès per motiu que les antiguetats les acapara el rector que ja les tè compromeses, sempre hi han hagut rectors molt vius.”⁸⁷¹ [sic]

Això no vol dir que no descobrís objectes interessants en altres indrets, com Perpinyà i Figueres (on declarava haver trobat, primer a Perpinyà, “un magnífic vestit de dama de

⁸⁶⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 12 de novembre de 1935. MAC.

⁸⁶⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 17 de setembre de 1929. MAC.

⁸⁷⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 24 de desembre de 1932. MAC.

⁸⁷¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 26 de juny de 1930. MAC.

principis del segle XIX molt interessant” i després a Figueres “*dos vestits de molt interès*”⁸⁷², sense donar-ne cap més dada) o a Mataró (un vestit femení del 1840, de seda groc pàl·lid amb franges fines en morat, molt ben conservat⁸⁷³; o bé una nina de l’època de 1870 que conservava tots els seus accessoris: ombrel·la, mocador, arracades, collaret...⁸⁷⁴). En una subhasta de Les Guilleries va fer una de les seves troballes més importants com a col·leccionista, un luxós vestit del segle XVII, de color verd maragda amb fins brodats en or, que passaria a ser el seu preferit.⁸⁷⁵

Així mateix, visitava els antiquaris madrilenys: “*Per a la col·lecció, sols compro coses de verdadera importancia, darrerament he comprat a un anticuari de Madrid, una casaca de senyora epoca goyesca dels chisperos i majas, es de seda forta verda amb aplicacions fruncides de seda (taffetas) rosa fort amb hombreras com els toreros; es una peça divertidíssima i molt típica d’aquell període tan alegre i simpàtic.*”⁸⁷⁶ [sic]

Com es pot apreciar, tots aquests fragments d’epístoles cobreixen l’espai de temps entre l’“Exposició Internacional de Barcelona” del 1929 i l’exhibició “Col·lecció d’indumentària de Manuel Rocamora” celebrada el 1933. Es tractà d’un moment de molta activitat en l’adquisició de peces, doncs en una carta, el col·leccionista apuntà que prestà unes mil peces⁸⁷⁷, de les quals 800 consten al catàleg.⁸⁷⁸ Per tant, ajustant-nos a les dades oficials, que són les del catàleg – i tenint en compte que quan el personatge parla d’un miler de peces, ho fa de manera molt imprecisa – quantificarem a continuació l’abast de la col·lecció fins aleshores. La major part d’elements pertanyien al segle XIX (491 peces), tot seguit al segle XVIII (217 peces) i, a una distància considerable, el segle XVII (63 peces), el segle XVI (15 peces) i per últim el segle XX (14 peces). Tenia 168 vestits (complets i incomplets); 64 exemplars de calçat; 40 mitges i mitjons i 67 barrets. En quant als accessoris, eren 461, entre els quals trobem 27 nines.

⁸⁷² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. L’Escala, 19 d’abril de 1930. MAC.

⁸⁷³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 18 de maig de 1933. MAC.

⁸⁷⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, sense datar (octubre 1934). MAC.

⁸⁷⁵ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de gener de 1933. MAC.

⁸⁷⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 26 de setembre de 1930. MAC.

⁸⁷⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 7 de juny de 1933. MAC.

⁸⁷⁸ Junta de Museus. *Catàleg de la col·lecció d’indumentària de Manuel Rocamora exposada per l’Associació d’Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933.* Barcelona: Junta de Museus, 1933.

Establint una comparació amb els ítems de l'anterior exposició de 1929, només podem constatar que la col·lecció s'havia augmentat de 46 vestits a 110, és a dir, 64 més. Respecte a la resta de complements i accessoris, no es disposa de dades.

A mesura que el repertori d'indumentària anava creixent, es feia evident la falta d'espai. El 1932, amb el propòsit de solucionar-ho, Manuel Rocamora es traslladà a viure en un pis del Passeig Sant Joan, el número 148, alhora que mantenia l'estudi del carrer Montcada. L'objectiu era alliberar espai a l'estudi i que aquest servís només per pintar i desar els vestits. Aquesta mesura havia de ser a totes llums temporal, ja que l'any 1934 es seguia queixant de manca d'espai⁸⁷⁹ i, a més, de que trobava poques coses interessants en qüestió d'indumentària.⁸⁸⁰ Era el moment de deixar tant el carrer Montcada com el Passeig de Sant Joan i cercar un habitatge definitiu on pogués viure juntament amb les seves col·leccions, tal i com era el seu desig. A tals efectes trobà la torre del carrer Ballester número 12, situada al residencial barri del Putxet, on hi comença a viure la tardor de 1934, tot i que fins inicis de 1935 no tingué instal·lada la col·lecció d'indumentària.

Museu de les Arts Decoratives situat al Palau de Pedralbes, a l'Avinguda Diagonal número 686 (1935-1936)

L'any 1935 representa un punt d'inflexió important en la història de la col·lecció, doncs és la data de la primera donació parcial, efectuada a la Junta de Museus. Les peces serien destinades al Museu de les Arts Decoratives, situat dins el Palau de Pedralbes, inaugurat tan sols tres anys abans, el 1932. Alhora, el 1935 també és la data en la qual Manuel Rocamora va poder muntar els seus vestits a la que seria la seva residència definitiva, això és, la torre del carrer Ballester. Tenint en compte que la donació a la Junta es va materialitzar el febrer d'aquell mateix any, és admissible pensar que els vestits donats ja no haguessin trepitjat la casa, sinó que haguessin passat directament del pis del carrer Montcada al museu.

La donació va estar clarament motivada per l'èxit de l'exposició de tota la seva col·lecció d'indumentària, realitzada al mateix Museu de les Arts Decoratives del 2 de juny al 2 de juliol de 1933. Va consistir en 294 peces d'indumentària i complements

⁸⁷⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, sense datar (octubre 1934). MAC.

⁸⁸⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 6 de desembre de 1934. MAC.

dels segles XVII al XIX, degudament inventariades, i pocs mesos més tard, se li van afegir 77 peces més. Totes elles s'ubicarien en tres sales amb el nom del col·leccionista [FIG. 109].⁸⁸¹

Paral·lelament a la seva donació, Rocamora seguia comprant sovint i engrossint la compilació que no havia donat i que es trobava a casa seva: *“Vaig alimentan de mica en mica les meves col·leccions, darrerament vaig adquirir un vano extraordinari de nàcar treballat i decorat amb or i porta un país delicadament pintat amb una vista de la Barceloneta vers l’any 1780, ademès dues nines mecàniques de l’època romàntica (1830) primorosament vestides i en perfecte estat de conservació. També vaig fer un canvi amb el pintor Masriera a qui vaig donar un traje masculí Lluís XVI que tenia repetit i ell và donar-me dos parells de sabates molt importants unes del segle XVII de gamusa brodada amb plata i altres de l’època Goyesca. Es sempre amb il·lusió que es vàn nodrint les col·leccions que aixís cada dia es tornen més i més importants.”*⁸⁸² [sic] Tot i això, sabem que es limitava a peces més escollides, com ell mateix va admetre en una ocasió: *“De tant en tant surt alguna antiguetat interessant: ahir vaig adquirir un parell de guants romàntics en un perfecte estat de conservació amb una escena galant grabada al dors i il·luminada amb colors molt graciosos. També vaig adquirir darrerament una nina Imperi vestida de valenciana amb tots els accessoris (collarets, pintes, agulles etc. etc.) A Girona estic gestionant la compra de dugues capetes de senyora, època Lluís XV, una de puntes de plata amb aplicacions de flors de seda morada i altra de teixit d’or brodada amb sedes polícromes i aplicacions de llassos daurats, son dugues peces extraordinaries. Ara nomès compro coses de gran interès.”*⁸⁸³ [sic]

Aquests dos fragments que s’han reproduït formen part de cartes dirigides a la família Smith, del febrer i el maig de 1936. L’inici de la Guerra Civil era proper, produint-se al juliol del mateix any, cosa que implicaria, entre moltes altres conseqüències, l’aturada de la vida museística de la ciutat. El Museu de les Arts Decoratives tancaria tan sols un any després de que els induments del col·leccionista fossin ubicats a les seves sales, i quatre anys després de que obrís les seves portes al públic. Com es podrà advertir en la subseqüent secció, dedicada al període del conflicte bèl·lic, en el moment de l’esclat del

⁸⁸¹ Per obtenir més dades sobre la donació i la seva ubicació al Museu de les Arts Decoratives, vegeu la secció “Junta de Museus (1935 i 1949)” dins l’apartat “Donacions”, pàgs. 175-181.

⁸⁸² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 6 de maig de 1936. MAC.

⁸⁸³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 6 de maig de 1936. MAC.

mateix la col·lecció d'indumentària consistia de pràcticament un miler d'ítems, entre els donats a la Junta de Museus i els que el col·leccionista guardava per a si mateix.

Dipòsit de l'església de Sant Esteve d'Olot, Guerra Civil espanyola (1936-1939)

En aquest apartat es tracta el destí de la col·lecció d'indumentària i complements de Manuel Rocamora durant el període de la guerra civil espanyola, en relació amb les accions de salvament del patrimoni català empreses pel govern de la Generalitat i el conseqüent trasllat al dipòsit de l'església de Sant Esteve d'Olot. No és el nostre propòsit relatar abastament totes les notícies relatives a la salvaguarda de les obres d'art⁸⁸⁴, que podien provenir dels museus públics, de l'església o bé de col·leccions particulars; sinó posar el focus d'interès en la col·lecció Rocamora. El trasbals que suposà un conflicte armat com aquest en tots els àmbits, no només polític, social o econòmic, sinó també cultural, comportà conseqüències desastroses; tanmateix, la reeixida operació portada a terme per la Generalitat catalana va permetre rescatar un patrimoni que s'hagués destruït irremediament.

La contesa tingué una durada d'uns tres anys. El seu esclat fou a Melilla el 17 de juliol de 1936 quan el bàndol sublevat, integrat per part de l'exèrcit, perpetraria un cop d'estat en contra del govern de la Segona República, que havia estat vigent entre 1931 i 1936. Uns dies més tard, el 19 del mateix mes, s'iniciaria la sublevació militar a Barcelona, que tot i ser sufocada per les forces republicanes, va desfermar una onada destructora anticlerical i antiburguesa, comandada pels milicians: *“vençuts els militars, l'Església i la burgesia apareixien com els representants ideològics de l'opressió de les classes populars i els obrers, i els atacs contra els seus símbols, exemplificats en la crema de*

⁸⁸⁴ A tal efecte es pot consultar bibliografia especialitzada en aquest camp, de la qual en destacarem uns quants títols que hem considerat d'interès: Joseph Mayol, Miquel. *El salvament del patrimoni artístic català durant la guerra civil*. Barcelona: Pòrtic, 1971; Vidal, Mercè. *Viatge a Olot. La salvaguarda del patrimoni artístic durant la guerra civil*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1994; Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Salvem l'art! La protecció del patrimoni cultural català durant la guerra civil*. Barcelona: La Magrana, 2011; i Velasco González, Alberto i Sureda Jubany, Marc (eds.) *La salvaguarda del patrimoni religiós català durant la guerra civil espanyola: III Jornada Museus i Patrimoni de l'Església a Catalunya*. Girona: Museu de Girona, 2017. També esmentarem un aclaridor article on es dirigeix l'atenció a les col·leccions privades: Pérez Carrasco, Yolanda. “Confiscació i èxode de les col·leccions privades d'art de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939).” *Temps i espais de memòria. Revista digital del Memorial Democràtic* 4 (2017): 11-18 [http://memoria.gencat.cat/web/.content/00_publicacions/MD/revista_temps_i_espais_de_memoria/numero_04/TEM_num_04_env.pdf] (Consulta 4 d'agost de 2018). I, finalment, un capítol d'un llibre dedicat a la Junta de Museus on es relata àmpliament el paper de la institució durant el conflicte: Boronat Trill, Maria-Josep. “1936-1939. La salvaguarda del tresor artístic català.” Dins *Cent anys de la Junta de Museus de Catalunya 1907-2007*, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 135-171. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

temples i edificis religiosos, la requisada de residències i el saqueig de béns s'iniciaren ben aviat."⁸⁸⁵ Veient el perillós caire que prenia l'assumpte, i davant del risc en el qual es trobava la integritat dels béns patrimonials (ja fossin de titularitat pública o privada), el Conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol i Rovira, va emprendre les primeres accions destinades a evitar la destrucció de les peces⁸⁸⁶, primerament a Barcelona i després al llarg de tot el territori català.

Entre les mesures urgents que es van prendre durant els primers mesos, trobem la confiscació de diversos edificis barcelonins i la promulgació successiva d'un conjunt de decrets que van pretendre aturar el saqueig i el vandalisme dels grups d'incontrolats, instant als alcaldes i als membres de la Junta de Museus locals a formar Comitès de Defensa del Patrimoni que actuessin ràpidament per evitar més pèrdues, i a entregar els objectes a persones degudament autoritzades per la Generalitat, que eren voluntaris comandats pel Servei de Museus que van recollir i traslladar les primeres obres d'art rescatades al Palau de la Generalitat.⁸⁸⁷ La seu del Servei s'instal·là allà mateix, al primer pis de la Casa dels Canonges, on personal de la Comissaria General de Museus i col·laboradors van anar inventariant i recaptant obres d'art privades alhora que exercien vigilància sobre els edificis monumentals.⁸⁸⁸ Els objectes artístics es van dividir en tres grups segons la seva procedència: pertanyents a l'església, a col·leccions particulars o bé als Museus d'Art de Barcelona.⁸⁸⁹

Pel que fa a la protecció de les col·leccions privades de més interès, la Generalitat dictà el 27 i el 28 de juliol els primers decrets d'incautació, destinats a les col·leccions Amatller, Bertran i Musitu, Mansana, Macaya, Espona, Muntadas, Cambó, Güell o Montaner, per citar tan sols alguns dels exemples més rellevants. Algunes d'elles varen ser ofertes pels seus propietaris o representants legals, situació que també es donà amb la col·lecció de vestits de Manuel Rocamora, proposada personalment durant el mes de

⁸⁸⁵ Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg. 44.

⁸⁸⁶ Aquesta tasca de salvament es va realitzar en coordinació amb altres institucions de la Generalitat de Catalunya, com la Comissaria General de Museus, dirigida per Joaquim Folch i Torres (creada en substitució de la Junta de Museus, dissolta el 30 juliol de 1936), de la qual en depenia la Secció de Monuments del Servei de Patrimoni Històric i Artístic, dirigida per Jeroni Martorell. Segons la Llei de Conservació del Patrimoni Històric, Artístic i Científic de 1934, el Departament de Cultura es dividia en cinc seccions, que eren les d'arxius, museus, biblioteques, excavacions i monuments. Totes elles van col·laborar activament en pro del salvament patrimonial durant el conflicte.

⁸⁸⁷ Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg. 59.

⁸⁸⁸ Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994. Pàg. 13.

⁸⁸⁹ Boronat Trill, Maria-Josep. *Op. cit.*, 2008. Pàg. 142.

juliol⁸⁹⁰ i confiscada el 14 d'agost⁸⁹¹; així com amb la del seu germà Antonio, conformada per vidres, pintures (especialment de Ramon Casas, familiar seu) i altres objectes, requisada per la Generalitat uns dies abans que la del seu germà, el 10 i 12 d'agost.⁸⁹² Entre tots els col·leccionistes que sol·licitaren la confiscació de les seves obres, també s'hi trobaven propietaris de col·leccions no tan destacades com Campmany, Martí, Simó, Vallin, Vilella, Patxot i molts altres⁸⁹³, i dia rere dia augmentaven les demandes fins i tot de persones posseïdores d'un nombre molt reduït de peces que, en ocasions, tenien un valor escàs. Aquesta urgència per protegir les obres, manifestada tant pels particulars com per les institucions, era vital per salvar-les dels riscos derivats del clima d'incertesa i de saqueig imperant.

L'arquitecte Josep Gudiol, que portava a terme la identificació i catalogació de les col·leccions confiscades, tenint el control absolut de les mateixes⁸⁹⁴, relatà en un escrit com els primers esforços de salvament foren infructuosos, raó de més per decidir decomissar les col·leccions privades:

“El desorden crecía y las partidas de registradores aumentaban. Los carteles de incautación colocados por la Generalidad no eran ya respetados en ningún caso. Creyéndolos de algún efecto, muchos barceloneses se procuraron ejemplares de dicho cartel y lo pegaron a la puerta de su propia casa aunque no poseyeran ni un solo objeto de interés artístico. Esto terminó en el descrédito absoluto de tal cartel y de este modo se convirtió en un verdadero peligro y en una incitación al registro. El único refugio seguro eran los museos municipales y no hubo otra solución que efectuar una incautación de objetos de arte. Se dictaron una serie de órdenes de incautación que incluían las colecciones Amatller, Rocamora, Mansana, Macaya, Cambó, Güell, Muntadas y otros.

⁸⁹⁰ Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994, pàg. 14.

⁸⁹¹ En el document oficial de confiscació hi consta: “En data 12 d'agost d'enguany la Comissaria General de Museus s'ha fet càrrec de la col·lecció d'indumentaria i accesoris del senyor Manuel Rocamora instalada al carrer Ballester nº1, incautada per decret del Govern de la Generalitat. Aquesta col·lecció ha estat traslladada al Museu de les Arts Decoratives.” [sic] Document emès per la Generalitat de Catalunya i signat per un funcionari no identificat de la Comissaria de Museus. Barcelona, 14 d'agost de 1936. FCPR.

⁸⁹² Els dos documents d'incautació de la col·lecció d'Antonio Rocamora per part de la Generalitat de Catalunya han estat transcrits a l'apèndix IV, pàgs. 619-620.

⁸⁹³ Joseph Mayol, Miquel. *Op. cit.*, 1971, pàg. 48.

⁸⁹⁴ Joseph Mayol, Miquel. *Op. cit.*, 1971, pàg. 52.

*Las cuatro primeras fueron ofrecidas por sus propios propietarios o por representantes suyos autorizados. Otros coleccionistas menos importantes no incluidos en el decreto de la incautación fueron a la Generalidad y me insistieron personalmente de que fuera efectuada la incautación. Entre ellas recuerdo las colecciones Capmany, Martí, Simó, Vallín, Vilella y muchos otros que, poseedores de un solo cuadro o de un pequeño núcleo artístico lo ofrecieron al Museo voluntariamente. Con ellos vino una avalancha de peticiones ofreciendo cuadros y esculturas que en la mayoría de los casos eran obras sin ningún interés, ofrecidas con insistencia por miedo a la terrible persecución religiosa y a la manía iconoclasta que se desarrolló en Cataluña.”*⁸⁹⁵

A finals de setembre de 1936, la Generalitat ja havia acabat la tasca de salvament de les peces i col·leccions més importants, portada a terme des del juliol.⁸⁹⁶ Es van confiscar unes 26 col·leccions d'art privades que comptaven amb gairebé un total de 9.000 peces.⁸⁹⁷ En un principi, les obres es van ubicar provisionalment al Convent de Santa Clara (actual Saló del Tinell), al Palau de Pedralbes i a la Casa dels Canonges on, com hem dit abans, es feien tasques d'identificació i descripció a càrrec de Gudiol. Posteriorment serien traslladades al Museu d'Art de Catalunya del Palau Nacional de Montjuïc.⁸⁹⁸ No obstant, no es considerava un lloc segur pel risc de bombardejos i per la seva proximitat amb el castell de Montjuïc, que seria imminentment emprat com a dipòsit de municions.⁸⁹⁹

Folch i Torres, director general dels Museus d'Art, va proposar un trasllat a Olot, tenint en ment també la possibilitat d'enviar-les, si fos necessari, a França, on serien protegides per la Societat de Nacions amb l'ajut de l'Office International des Musées.⁹⁰⁰ L'elecció de la capital de la Garrotxa, que comptava amb una bona comunicació per carretera, es devia a tres finalitats: *“allunyar les col·leccions de Barcelona, situant-les en un medi polític i social relativament més tranquil. Separar-les dels nuclis on era més*

⁸⁹⁵ Gudiol Ricart, Josep. Esborrany de *En su defensa: la intervenció de Josep Gudiol en el salvamento del Patrimonio Artístico durante la Guerra Civil*, parcialment publicat a: Gudiol Ricart, Josep. *Tres escritos de Josep Maria Gudiol i Ricart*. Barcelona: Artur Ramón i Manuel Barbié, 1987. Transcripció realitzada per Guillem Cañameras Vall a: Cañameras Vall, Guillem. *La trajectòria de Josep Gudiol Ricart entre 1930 i 1940. Contribucions i aportacions al seu estudi*. Tesis de màster dirigida per Immaculada Socías Batet, Universitat de Barcelona, 2013. [<http://www.diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/47645>] (Consulta 13 de setembre del 2018).

⁸⁹⁶ Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg. 119.

⁸⁹⁷ Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2017, pàg. 13.

⁸⁹⁸ Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994, pàg. 14.

⁸⁹⁹ Boronat Trill, Maria-Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 146.

⁹⁰⁰ Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg. 121.

fàcil i probable l'incendi i el desenvolupament d'accions militars. I, finalment, apropar-les a la frontera de França, pensant si un dia podria fer-se necessària l'adopció de noves mesures."⁹⁰¹ A més, en paraules de Folch: "*Olot tenia l'avantatge de ser un centre de tradició artística, on els artistes i les coses d'art han estat sempre respectats.*"⁹⁰² Presa la decisió, les càrregues de camions s'iniciarien el 7 d'octubre i finalitzarien al desembre.⁹⁰³

A l'església de Sant Esteve d'Olot, que restava buida perquè havia estat incendiada i s'havia perdut el mobiliari, hi fou dipositat un conjunt artístic immens en termes numèrics (segons algunes fonts, contenia entre 60.000⁹⁰⁴ i més d'un milió⁹⁰⁵ d'objectes) i d'una importància cabdal tant en la història de l'art catalana com mundial: "*Olot, doncs, s'havia convertit en un nucli importantíssim. Les col·leccions de pintura i escultura romànica, gòtica – dels Museus i de propietat privada, conjunt gairebé únic; les de teixits i brodats – nucli que ocupava el tercer lloc en importància a Europa –; les d'orfebreria i joieria – d'esglésies, del Tresor de la Catedral de Barcelona –; les de numismàtica, ceràmica – sèries completíssimes des del segle XIV al XVIII –; les de vidres catalans; les d'art extremo-orientals – col·lecció Mateu del Palau de Pedralbes, col·lecció Mansana –; les de pintura i escultura contemporània; els milers i milers de dibuixos antics i moderns; de gravats antics, i la Biblioteca d'Art i d'Arqueologia, eren el valuós fons que hom havia aplegat i dipositat allà.*"⁹⁰⁶ Les obres d'art, propietat dels museus de Catalunya, de l'església i de particulars, es van emmagatzemar degudament en caixes o bé es van embalar, i varen ser vigilades per un destacament de mossos d'Esquadra, bombers i membres del Comitè Local.

A Olot també s'hi instal·là la Comissaria General de Museus de la Generalitat, a la qual hi hem fet esment anteriorment, per custodiar les obres emmagatzemades i realitzar-ne fitxes identificatives. La seu fou el segon pis de la casa Solà Morales. El personal estava dirigit per Joaquim Folch i Torres, i també se comptà amb l'administrador general dels

⁹⁰¹ Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994, pàg. 16.

⁹⁰² Joaquim Folch i Torres, sense datar [1939]. Citat per Boronat Trill, Maria-Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 147.

⁹⁰³ Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994, pàg. 15.

⁹⁰⁴ Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg. 325.

⁹⁰⁵ Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994, pàg. 16.

⁹⁰⁶ Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994, pàg. 17.

museus Pere Bohigues Tarragó, el secretari Joaquim Borralleras Grau, l'ajudant Deogràcies Civit Vallverdú i el restaurador Manuel Grau Mas.⁹⁰⁷

Com s'ha esmentat anteriorment, Manuel Rocamora va sol·licitar personalment la protecció de la seva col·lecció d'indumentària i complements a la Comissaria General de Museus de la Generalitat, en data del 26 de juliol de 1936. El 12 d'agost es varen recollir els vestits del domicili al carrer Ballester número 12 per ser traslladades al Palau de Pedralbes, seu del Museu de les Arts Decoratives⁹⁰⁸ [FIG. 110], en comptes del Museu d'Art de Catalunya, que és on es dipositaren la majoria de peces provinents de col·leccions privades. És de suposar que aquesta mesura es va prendre per una raó purament pràctica, que era la de reunir tota la col·lecció d'indumentària al complet, doncs una part d'aquesta ja s'hi trobava al museu, fruit del donatiu que va efectuar el col·leccionista l'any 1935. La col·lecció d'Antonio Rocamora, que no és la nostra finalitat tractar en aquest estudi⁹⁰⁹, va ser confiscada al seu habitatge del Passeig de Gràcia número 96 en dues ocasions, el 10 i el 12 d'agost de 1936, amb destí al Museu d'Art de Catalunya situat dins del Palau de Montjuïc.⁹¹⁰

Pel que fa a la situació de Manuel Rocamora durant la guerra civil, se'n tenen poques notícies, més enllà que va decidir no exiliar-se, vivint amagat al seu pis del carrer Verdi.⁹¹¹ Les circumstàncies li deurien impedir adquirir noves peces per a qualsevol de les seves col·leccions. No obstant, va voler ser útil ajudant puntualment a la Secció d'Arxius dirigida per Agustí Duran i Sanpere. Segons un llistat elaborat per Duran, treballà al dipòsit del Palau de Pedralbes el dia 3 de novembre de 1938 com a col·laborador.⁹¹² No se li coneix cap vinculació amb la salvaguarda de les obres d'art catalanes més enllà del fet que oferís la seva col·lecció.

La Generalitat de Catalunya va assumir la custòdia i protecció de tota la col·lecció d'indumentària i accessoris de Manuel Rocamora, xifrada en 992 peces registrades amb

⁹⁰⁷ Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg. 122.

⁹⁰⁸ Generalitat de Catalunya. Document d'incautació de la col·lecció de Manuel Rocamora Vidal, signat per un funcionari no identificat de la Comissaria de Museus. Barcelona, 14 d'agost de 1936. FCPR.

⁹⁰⁹ Per a més informació sobre l'evacuació de la col·lecció d'Antonio Rocamora, vegeu: Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2015.

⁹¹⁰ Generalitat de Catalunya. Documents d'incautació de la col·lecció d'Antonio Rocamora Vidal, signats per Jeroni Martorell Terrats, responsable de la Comissió del Patrimoni Artístic. Barcelona, 10 i 12 d'agost de 1936. FCPR.

⁹¹¹ Per a més informació, vegeu la semblança biogràfica de Manuel Rocamora, especialment a les pàgs. 61-62.

⁹¹² Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg 469.

els números 60001 a 60933. Aquesta dada es coneix gràcies al *Llibre de Recuperacions 1936-1939*⁹¹³, que és un registre manuscrit de totes les fitxes dels objectes realitzades pel Servei de Patrimoni; i per les pròpies fitxes, degudament numerades i amb una breu descripció.⁹¹⁴ [FIG. 111] D'aquests 992 vestits i complements, 621 eren els que tenia al seu habitatge i el nombre restant, 371, eren els objectes donats a la Junta de Museus durant el febrer (294 peces) i el maig (77 peces) de 1935.

Pel que fa al desplaçament i la col·locació de la col·lecció de Manuel Rocamora a Olot, és un tema que ja ha sigut tractat per Yolanda Pérez Carrasco en la seva tesi doctoral.⁹¹⁵ Gràcies a la seva investigació es coneix que va ser traslladada en calaixeres i baguls durant diferents expedicions, totes elles sortides del Palau de Pedralbes, els dies 11 de desembre de 1936 (camió núm. 64.833⁹¹⁶), 18 de desembre de 1936 (camió núm. 55.575), 30 de desembre de 1936 (camió núm. 64.833), 4 de gener de 1937 (camió núm. 64.835) i 14 de gener de 1937 (camió núm. 64.833).⁹¹⁷

El dipòsit olotí funcionava a ple rendiment quan el 1937, Folch i Torres redactà una nota on destacava la conveniència de traslladar les obres de major importància a França, en algun edifici, castell o abadia en la zona entre el Portús i Perpinyà, en un temps aproximat d'un mes i amb noranta camions (funcionant tres a diari).⁹¹⁸ El seu anhel fou parcialment complert quan al gener del mateix any la Generalitat ordenà el trasllat a París de part dels objectes conservats a l'església de Sant Esteve per a la seva participació en l'exposició d'art medieval català *L'Art Catalan du Xe siècle au XVe siècle* celebrada al Jeu de Paume entre el març i abril de 1937 i organitzada pel

⁹¹³ Els números 60001 a 60933 estan indicats a la pàgina 34 del *Llibre de Recuperacions 1936-1939* com a "Col·lecció M. Rocamora." No s'han de confondre amb la col·lecció del seu germà Antonio, que es registra solament com a "Col·lecció Rocamora" amb els números 42292 a 42880 (pàg. 4), 48176 a 48233 (pàg. 12), 48243 a 48294 (pàg. 12) i 50635 a 50699 (pàg. 14).

Llibre de Recuperacions 1936-1939. Fons Museu d'Art Modern. Ref. FI0377/1380. MNAC.

⁹¹⁴ Aquestes fitxes d'identificació es van realitzar per totes les obres d'art confiscades per la Generalitat, i contenen la tipologia de la peça, el número distintiu, la descripció, la datació i la procedència (en alguns casos anònima).

Fons ANC1-1. Generalitat de Catalunya – Segona República. Comissió del Servei de Patrimoni Històric, Artístic i Científic. Secció de Museus. ANC.

⁹¹⁵ Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2015.

⁹¹⁶ Índex de càrregues de camions, full 11. Carpeta "Trasllat d'obres dels Museus de Barcelona a Olot. Fulls de càrrega dels camions." Fons Museu d'Art Modern. MNAC.

⁹¹⁷ Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2015, pàgs. 383, 384 i 387.

⁹¹⁸ Folch i Torres, Joaquim. *Nota al comissari general de Museus de Catalunya relativa al salvament i guarda de les obres d'art reunides pel Museu d'Art de Catalunya i actualment dipositades a Olot*. Maison Laffitte, 26 de juliol de 1937. Document inèdit conservat a l'Arxiu Folch i Torres i transcrit per Mercè Vidal.

Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994, pàg. 28.

Departament de Cultura i el Comissariat de Propaganda, en relació amb el Ministeri d'Educació Pública de la República Francesa.⁹¹⁹ L'art exposat, consistent en pintura, escultura i arts sumptuàries, estaria ordenat en quatre categories diferents: romànic (segles XI-XII), transició (segles XIII-XIV), gòtic (segles XIV-XV) i art del segle XV.⁹²⁰ Aquestes obres no van retornar a Olot, sinó que es quedarien en territori francès, al castell de Maisons Laffitte, fins al final del conflicte.

En canvi, la indumentària de Rocamora, que es tingui constància⁹²¹, va romandre a Olot durant tot el període de la guerra. Evidentment, no va participar en l'exposició citada anteriorment i tampoc va canviar d'emplaçament en cap moment. Aquest últim punt és important, ja que a l'any 1938 es va acordar dividir el dipòsit d'Olot en tres, per evitar que totes les obres es poguessin destruir en un sol cop; es tractava d'una proposta feta novament per Folch davant la impossibilitat de que fossin traslladades a França com havia previst inicialment. Així doncs, a l'agost de 1938 diverses obres d'art van viatjar cap a magatzems habilitats a Darnius i Agullana, prop de la frontera del Portús⁹²², i també pròxim al castell de Sant Ferran de Figueres, el castell de Peralada i la mina Canta de la Vajol, que eren dipòsits d'obres provinents del Museu del Prado i altres centres espanyols que integraven l'anomenat *Tesoro Artístico* espanyol, traslladat segons les ordres del govern de la Segona República. El patrimoni català contingut a Darnius i Agullana s'ajuntaria amb el del Museu del Prado en un nou èxode, aquest cop cap a Ginebra, a la seu de la Societat de Nacions, on se n'encarregarien el Comitè Internacional pel Salvament dels Tresors d'Art Espanyols⁹²³, i finalitzat el conflicte armat es retornarien al nou govern que s'instaurés tant a Catalunya com a Espanya. Aquest nou èxode es devia a que la guerra ja estava a les acaballes, després de la caiguda de Barcelona el 26 de gener de 1939, i els governs de la República i la Generalitat, juntament amb els seus exèrcits, es van començar a retirar; es tractava d'una nova situació caòtica on es va tornar a témer pel patrimoni salvaguardat, acordant-se que es traslladessin les obres més destacades a Ginebra.

Com es pot apreciar, el recorregut de moltes de les obres de les art no va estar exempt de complicacions, canvis d'ubicació inclosos, en canvi la col·lecció que ens ocupa

⁹¹⁹ Vidal, Mercè. *Op. cit.*, 1994, pàg. 19.

⁹²⁰ Boronat Trill, Maria-Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 150.

⁹²¹ Pérez Carrasco, Yolanda. *Op. cit.*, 2015, pàg. 390.

⁹²² Boronat Trill, Maria-Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 158.

⁹²³ Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg. 272.

romangué sempre en el seu emplaçament inicial a Olot. Hom podria pensar que en aquestes circumstàncies la indumentària es va mantenir intacta, però el cert és que durant el conflicte es va perdre, que es conegui, si més no una peça. En una entrevista realitzada a l'octubre de 1964, Rocamora declara haver posseït una valuosa capa de punta blanca sobre fons de seda rosa, pertanyent a la seva mare i usada per anar al Liceu, que va ser una de les primeres peces de la col·lecció d'indumentària. Digué que “desapareció durante la guerra”, sense aportar més detalls.⁹²⁴ És probable que s'extraviés abans de que la col·lecció fos interceptada per la Generalitat, ja que a partir d'aleshores es va portar un control estricte sobre les peces mitjançant les fitxes de catalogació realitzades a tal efecte.

No és el nostre objectiu explicar el procés de tornada de totes les obres, com les que estaven als altres dipòsits, a França o Ginebra; sinó que ens centrarem a explicar els fets d'Olot quan va acabar la guerra, que és on es contenia la col·lecció que investiguem.

El 7 de febrer de 1939, les tropes franquistes arribaren a Olot i el dipòsit fou lliurat pels funcionaris Pere Bohigas Tarragó i Joaquim Borralleras Grau, juntament amb el pintor Iu Pascual Rodés, que havien decidit no separar-se dels objectes artístics durant els últims dies de la guerra. El 15 del mateix mes un agent del Servei de Recuperació nacional es faria càrrec del dipòsit, mentre que cap a desembre de 1939 la majoria de peces ja haurien estat traslladades a Barcelona.⁹²⁵ Era també el cas de la indumentària de Rocamora, que es va trobar amb la inconveniència de que ja no es podia ubicar al mateix museu on estava abans (d'altra banda, les peces que no havien estat donades retornaren a l'habitatge del col·leccionista).

El Museu de les Arts Decoratives situat al Palau de Pedralbes, tancat durant la contesa, no recuperà la normalitat. El seu ús, adscrit a la Junta de Museus durant la Segona República, passà a l'Ajuntament de Barcelona. A més, com que es convertí en la residència a la ciutat del dictador Francisco Franco, va caldre buidar-lo dels objectes artístics que no havien estat traslladats a Olot, com eren la col·lecció de carruatges i algunes peces d'indumentària (cap d'elles pertanyents a Manuel Rocamora).⁹²⁶ D'aquesta manera la institució va perdre la seva seu fins deu anys després, el 1949,

⁹²⁴ Solé, Magda. “Tejidos de ayer, vistos hoy.” *Hoja del Lunes*, 12/10/1964.

⁹²⁵ Boronat Trill, Maria-Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 159.

⁹²⁶ Capsir Maíz, Josep. *Op. cit.*, 2008, pàgs. 162-163.

quan seria reubicat al Palau de la Virreina; mentrestant, al llarg de tota la dècada, la col·lecció d'indumentària va ser desada a l'antic hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

Dependències de l'antic Hospital de la Santa Creu al Carrer de l'Hospital número 56 (1939-1949)

Com ja s'ha dit, a l'espera de la reobertura del Museu de les Arts Decoratives en una altra seu, la part de la col·lecció donada el 1935 a la Junta de Museus presentava un problema d'ubicació. Per una banda no es podia restituir al col·leccionista ja que, al tractar-se d'una donació, el propietari d'aquell conjunt passava a ser la Junta; d'altra banda, el seu emplaçament original, el Palau de Pedralbes, quedava fora de tota consideració al convertir-se novament en la residència d'un cap d'estat. La solució aplicada va ser emmagatzemar els fons del museu al Palau Nacional de Montjuïc⁹²⁷, mentre que la indumentària de Manuel Rocamora s'apartà d'aquest conjunt i es desà en una de les sales de l'antic Hospital de la Santa Creu, on hi romangué una dècada sencera, fins la reinauguració de la institució al Palau de la Virreina l'any 1949. En tenim notícia gràcies a una crònica periodística posterior, corresponent a l'any 1965, on es fa una breu història del recorregut de la col·lecció i s'esmenta: "*Finalizada la guerra, y reestructurada la vida museística, el donativo de Rocamora pasó a unas dependencias del antiguo Hospital de la Santa Cruz y San Pablo, sólo visibles para el público cuando se solicita su visita.*"⁹²⁸

La institució hospitalària de la qual parlem va ser creada al segle XV al bell mig del barri del Raval, fruit del projecte d'unificar els diversos hospitals barcelonins existents en època medieval.⁹²⁹ Resulta un edifici emblemàtic de l'arquitectura gòtica civil catalana – amb una ampliació del segle XVIII⁹³⁰ – que consta de tres ales rectangulars de dos pisos cadascuna disposades al voltant d'un pati. Deixaria de funcionar com a

⁹²⁷ Vélez, Pilar. "Les col·leccions d'indumentària del Museu del Disseny de Barcelona: una nova visió del vestit." Dins *El cos vestit: siluetes i moda, 1550-2015*, ed. Sílvia Ventosa, 13-18. Barcelona: Museu del Disseny de Barcelona i Ajuntament de Barcelona, 2014. Pàg. 13.

⁹²⁸ Llopis, Arturo. "Don Manuel Rocamora cedió su colección de vestidos en 1933." *Destino* 1442 (1965): pàg. s/n.

⁹²⁹ Aquests hospitals eren l'hospital del canonge Pere Desvilar o de la ciutat, l'hospital de Bernat Marcús, l'hospital del canonge Colom, l'hospital de Sant Macià o de Pere Vilar, l'hospital de Santa Margarida o dels Mesells i l'hospital de Santa Eulàlia del Camp.

Castejón Domènech, Natividad. *Aproximació a l'estudi de l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del segle XV*. Barcelona: Fundació Noguera, 2007. [<http://www.fundacionoguera.com/libros/SANTA%20CREU%2007%20fet.pdf>] (Consulta 12 d'octubre de 2018). Pàgs. 22-23.

⁹³⁰ BNC. "Edifici històric." 2018. Consulta 12 d'octubre de 2018. [<http://www.bnc.cat/Coneixenos/Edifici-historic>]

hospital l'any 1926⁹³¹, passant a allotjar diverses institucions com la Biblioteca de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans, la Reial Acadèmia de Farmàcia o el Museu Tèxtil, aquest darrer a partir de 1961 (el 1982 canviaria d'ubicació per fusionar-se amb el futur museu Rocamora del carrer Montcada).

A conseqüència dels bombardejos de la Guerra Civil, un dels edificis que formaven part de l'antic hospital va quedar malmès i s'hi van efectuar diverses obres de reconstrucció i reparació, concretament en l'immoble situat en l'angle format pels carrers Hospital i Cervelló. Les obres s'iniciaren el 1940 amb un pressupost inicial de 24.750 pessetes.⁹³² Aprofitant l'avinentsa, el 1944 s'hi realitzaren un seguit d'obres d'habilitació de sales de l'antic hospital per a destinar-les com a Museu de les Arts Decoratives, amb un projecte de 20.000 pessetes dirigit per Antonio de Falguera Sivilla, arquitecte en cap de la Agrupación de Edificios Municipales.⁹³³ En l'expedient de les obres es detalla que en les sales restaurades s'hi ubicaran un dipòsit de documentació provinent de l'Arxiu Municipal i els fons del Museu de les Arts Decoratives, entenent que es refereix únicament als vestits de Rocamora tot i no esmentar-los explícitament, doncs la resta d'obres d'art del museu ja estaven contingudes al Palau Nacional, tal com s'ha dit anteriorment. Possiblement, la col·lecció d'indumentària va canviar de sala com a mínim en dues ocasions, donat que ja es trobava a l'hospital des de l'any 1939, però amb la rehabilitació de 1944 es deuria traslladar a un espai més adequat.

Museu d'Arts Decoratives situat al Palau de la Virreina a La Rambla, número 99 (1949 – 1969)

Passats aquests deu anys en els quals la col·lecció Rocamora no va estar ubicada a cap museu, restant fora de l'abast del públic general si no es sol·licitava la seva visita, la indumentària seria traslladada al nou Museu de les Arts Decoratives – rebatejat ara com a Museu d'Arts Decoratives – que comptaria amb una nova ubicació, el Palau de la

⁹³¹ Des de 1902 que es va iniciar la construcció d'un nou hospital al carrer de Sant Quintí, en estil modernista realitzat per l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner. Fou gràcies al llegat del banquer Pau Gil que va especificar en el seu testament l'advocació del centre a Sant Pau, així doncs, la institució canviaria de nom i passaria a ser coneguda com a Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Seria inaugurat l'any 1930.

Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. "Història." 2018. Consulta 12 d'octubre de 2018. [http://www.santpau.es/web/public/historia]

⁹³² *Expediente relativo a las obras de reconstrucción y reparación del edificio del ex-Hospital de la Santa Cruz.* Expedient núm. 137, any 1940. Fons Q118, Gestió Urbanística, Ajuntament de Barcelona. AMCB.

⁹³³ *Expediente relativo a las obras de habilitación de locales del Antiguo Hospital de la Santa Cruz para destinarlos a Museo de Artes Decorativas.* Expedient núm. 384, any 1944. Fons Q118, Gestió Urbanística, Ajuntament de Barcelona. AMCB.

Virreina. El Palau de Pedralbes seguia sense poder albergar novament el museu, tot i que l'ús residencial de l'edifici permetria la visita pública de les estances més emblemàtiques a partir de 1960.

El nou museu seria inaugurat el 3 de febrer de 1949. El canvi, però, no arribaria a ser del tot profitós per la visibilitat de la col·lecció, perquè encara que es trobés en un emplaçament més cèntric, l'espai expositiu s'havia vist reduït i només s'exposaven les peces aportades per Rocamora en una nova donació amb motiu de la reinauguració del museu, tractant-se de vuit vestits segons fonts relatives a la Junta de Museus però que el donant consignaria en deu exemplars en una carta. La resta de vestits donats amb anterioritat l'any 1935 no tenien espai per ser exposats. Més endavant, el 1955, aportà 34 peces consistents en 13 fragments de teixits, un vestit i 20 cintes.⁹³⁴

Alhora, la seva col·lecció es seguia engrossint: *“He comprado algunas antigüedades interesantes: un abanico dibujado a la pluma por Apeles Mestres; otro que ostenta un valioso autógrafo de Ricardo Wagner; un jubón del siglo XVI, en terciopelo rojo (muy raro); un muñeco mecánico estupendo, etc.”*⁹³⁵ [sic] L'augment constant aplanaria el camí cap a la seva donació final, ocorreguda el 1969: *“He aumentado mucho mis colecciones, tanto la de indumentaria como la de cerámica, claro que solo adquiero piezas extraordinarias. He comprado últimamente una capa de caballero, de terciopelo verde, totalmente bordada en oro con pájaros y grifos, algo extraordinario.”*⁹³⁶ [sic]

Malgrat que en un principi, el Palau de la Virreina semblés el lloc definitiu per als vestits i els accessoris aportats per Rocamora, amb la posterior donació de 1969 seria necessari, pel volum d'ítems aportats, un nou museu creat *ex profeso*, que es situaria al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada, tal i com es detallarà pròximament. El 1986, anys després de la mort del dictador, arribarien a Pedralbes les col·leccions provinents del Palau de la Virreina, que restarien pendents de ser instal·lades.⁹³⁷ La indumentària, però, no retornà ja que aquesta es va destinar al Museu d'Indumentària –

⁹³⁴ Per conèixer més sobre la nova donació de 1949 i la manera en com va ser ubicada dins el Museu d'Arts Decoratives del Palau de la Virreina, vegeu la secció relativa a les donacions d'indumentària a la Junta de Museus, pàg. 175-181.

⁹³⁵ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 29 de maig de 1949. MAC.

⁹³⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, sense datar (finals de desembre de 1948 o principis de gener de 1949). MAC.

⁹³⁷ Capsir Maíz, Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 163.

Col·lecció Rocamora del carrer Montcada, ja citat. El 2 de maig de 1995, el Museu de les Arts Decoratives tornaria a ser inaugurat al Palau de Pedralbes.

Torre del carrer Ballester número 12, abans número 22 (1935 – actualitat)

Com ja s'ha apuntat amb anterioritat, el 1934 va ser l'any en el qual Manuel Rocamora va trobar una torre, situada al carrer Ballester del barri del Putxet, que li va complaure suficient com per convertir-la en la seva futura i definitiva residència. L'elegant edifici, d'estil isabelí, contenia *a priori* espai suficient per albergar la col·lecció d'indumentària – més endavant, es veuria que no seria així – i, a més, un evocador jardí romàntic. Tot i començar-la a habitar a la tardor de 1934, no seria fins el 1935 quan tindria instal·lada tota la indumentària que posseïa en aquell moment, tractant-se de 36 vestits exposats en vitrines, 50 parells de sabates, 60 parells de guants i un nombre indeterminat de mitges i ventalls.⁹³⁸

En un principi, els ítems es situarien en un saló de grans dimensions ubicat a la primera planta de l'edifici [FIG. 112], després anirien omplint altres estances a mesura que la col·lecció augmentava. En una disposició similar a la que hi havia al pis del carrer Montcada (molt probablement, les vitrines eren les mateixes), en les fotografies de l'època es poden apreciar les vitrines armari arran de paret que, majoritàriament, servien per guardar vestits disposats en maniquins (que arranjava personalment) [FIG. 113], mentre que al fons de dits contenidors s'hi penjaven les armilles. El centre de la sala estava ocupat per vitrines taula on s'hi exhibien sabates, nines i figurins. La gran quantitat de peces feia que, tot i estar col·locades amb cura, fossin víctimes d'un cert amuntegament, molt visible en el cas dels vestits, que es disposaven uns al costat dels altres molt junts entre si. Les peces més rellevants les tenia exposades en maniquins, tal i com ho havia fet al seu anterior pis del Palau Cervelló. Tal i com relatava una crònica periodística del seu temps: “*En su residencia particular, y casi en el más absoluto secreto, el señor Rocamora poseía una verdadera fortuna en vestidos y ropajes de todos los estilos, épocas y modas.*”⁹³⁹ L'aspecte del saló, i de tota la casa, era la d'un veritable museu, doncs per tot arreu s'hi ubicaven les seves col·leccions restants: mascarons de proa, pintura, dibuix, targes de visita, reclams publicitaris, ceràmica, porcellana, etc.

⁹³⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, sense datar. MAC.

⁹³⁹ Autor desconegut. “Museo del vestido.” *El Noticiero Universal*, 09/08/1963.

Rocamora, molt generós, obria les portes de casa seva a la premsa, a experts, a artistes i dissenyadors (aquests últims venien a inspirar-se per confeccionar vestits d'època per a cinema o teatre⁹⁴⁰) i, en definitiva, a qualsevol curiós interessat en admirar i apreciar les seves col·leccions. La notorietat que va guanyar a inicis de la dècada dels anys seixanta, arrel de la notícia de la seva donació de la col·lecció d'indumentària a l'Ajuntament de Barcelona, va provocar un interès per part de la premsa i, consegüentment, un notable augment de les visites de periodistes a la casa, és per aquest motiu que d'aquesta època es conserven un nombre ingent d'entrevistes al col·leccionista i de descripcions dels objectes artístics de la seva llar.

Per contra, hi ha un desconeixement de les seves adquisicions, ja que al contrari que en l'etapa al carrer Montcada, ara Rocamora no explicarà a ningú via epistolar els detalls referents a la seva col·lecció de vestits. En podem conèixer dades disperses gràcies a les entrevistes anteriorment esmentades, on el personatge explicaria anècdotes (*"Hace poco, en un anticuario de la Via dei Coronari de Roma, vi medio tirada una cinta llevando una inscripción latina con que las monjas de la Enseñanza, en Barcelona, ofrecían un manípulo al Papa Pío IX..."*⁹⁴¹) o bé parlaria de dues peces molt importants: la primera, un ventall en el que es representa l'entrada de Carles IV i Maria Lluïsa a Barcelona i que, segons ell, va haver de tenir paciència i esperar 37 anys per aconseguir-lo, finalment va ser seu l'any 1965. La segona, una peça excepcional que no havia vist en els seus 55 anys de cerca, ni en cap museu.⁹⁴² Es tracta d'un guardainfant del segle XVII amb brodat en fils d'or i plata sobre vellut vermell. Va ser comprat a París el 1967 per 80.000 francs antics.⁹⁴³

Malgrat aquestes troballes excepcionals, és de suposar que durant la dècada dels seixanta no va comprar en profusió, doncs uns anys abans, el 1963, lamentava: *"Hoy apenas se encuentra ya nada. Los vestidos antiguos tienen tres enemigos: los fabricantes de casullas, que aprovechan las telas; el Carnaval, que trata*

⁹⁴⁰ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1962, pàg. s/n.

⁹⁴¹ Sempronio. "Rocamora, en el palacio Llió." *Diario de Barcelona*, 18/01/1963.

⁹⁴² Roca, María Luisa. "El Museo del Vestido, próximo a ser inaugurado en Barcelona." *La Prensa*, 20/06/1968.

⁹⁴³ Lladó, José María. "La moda de antaño: del siglo XVI hasta los felices años 20." *Tele/eXprés*, 19/06/1968.

chapuceramente la ropa, y las sastrerías de teatro, que transforman los vestidos para adoptarlos a los distintos usuarios...”⁹⁴⁴

L’antiquari francès que li va vendre els primers vestits, dit de cognom Tachard⁹⁴⁵, va profetitzar que la col·lecció que aconseguiria formar el trauria de casa.⁹⁴⁶ Aquesta previsió es va complir i al cap dels anys la falta d’espai es va convertir en un problema cada cop més greu, com va declarar el 1962: “*Este es mi mayor problema y una de las causas, aparte de presentir que mi fin está próximo, por las que he decidido hacer donación del museo a la comunidad. No sólo es problema de espacio, sino de conservación, rebasando cada día más el límite de mis posibilidades.*”⁹⁴⁷ Els vestits i accessoris no es trobaven en condicions favorables per a la seva conservació ja que s’havien d’encabir en armaris i calaixeres quan ja es van omplir totes les vitrines. Un any després, el 1963, el periodista Arturo Llopis constata: “*Los vestidos desbordan el hotelito de San Gervasio. Ocupan el amplio salón del primer piso y otras estancias.*”⁹⁴⁸

Varis anys abans de la constitució del Museu de la Indumentària, inaugurat el 1969, el donant ja tenia el seu aplec d’induments a punt per al seu trasllat: “*La casa del señor Rocamora está en la actualidad [1967] totalmente revuelta. Prepara sus trajes para entregarlos al Municipio de Barcelona, que va a instalar con ellos el primer Museo de la Indumentaria de España. Pero las gestiones se alargan y las obras se eternizan. Entre tanto, nuestro personaje atiende en su casa a los minuciosos detalles de la catalogación y ordenamiento.*”⁹⁴⁹ En aquests moments, tot el saló de la indumentària anteriorment esmentat estava cobert de maniquins disposats fora de les vitrines. Molts d’ells ja estaven tapats amb plàstics transparents protectors [FIG. 114], esperant el seu proper trasllat al nou Museu d’Indumentària – Col·lecció Rocamora del carrer Montcada. Es tractaria de més de 4.000 peces d’indumentària i complements que significaven el total absolut de la compilació en aquell moment.

A partir de 1969, però, Rocamora no estava satisfet amb l’aspecte de buidor que havia adquirit la casa un cop retirats tots els vestits. Per aquest motiu, va decidir, en els últims

⁹⁴⁴ Sempronio. “Rocamora, en el palacio Llió.” *Diario de Barcelona*, 18/01/1963.

⁹⁴⁵ Gómez Catón, F. “El Museo Rocamora: joya de los museos municipales.” *Diario de Barcelona*, 27/11/1966.

⁹⁴⁶ Sempronio. “Rocamora, en el palacio Llió.” *Diario de Barcelona*, 18/01/1963.

⁹⁴⁷ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1962, pàg. s/n.

⁹⁴⁸ Llopis, Arturo. “Coleccionista de colecciones: los autómatas de Manuel Rocamora.” *Destino* 1376 (1963): 55-59. Pàg. 56.

⁹⁴⁹ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1967, pàg. s/n.

anys que li quedaven la vida, encetar de nou una col·lecció d'indumentària que no donaria mai, sinó que romandria en el seu habitatge a l'espera que, un cop li sobrevingués la mort, els seus hereus constituïssin una fundació.⁹⁵⁰ Observem en aquesta decisió un canvi en la seva mentalitat, ja que inicialment hom podria pensar que ampliaria la donació a l'Ajuntament de Barcelona amb aquestes noves peces, però va decidir no fer-ho després de totes les traves i problemes experimentats amb l'habilitació i posterior constitució del seu museu. Així doncs, tot aquest conjunt de vestimentes, i també accessoris, ha passat a formar part del fons artístic custodiat per la Fundació Cultural Privada Rocamora des de la seva fundació el 1976, any del traspàs del col·leccionista. Tot i que relativament nombrosa, en comparació representa tan sols una petitíssima mostra de l'abast final que va tenir tota la col·lecció. També hem d'esmentar que en un principi havia pensat en oferir la seva casa i tot el seu contingut a la ciutat i així ho va fer saber a la premsa l'any 1966: *“No pido nada a cambio. Regalo todo y, además, mi casa. Sólo espero que me dejen morir en ella. Casa y jardín son de época isabelina. La idea es convertirla luego en un Museo Romántico, sede de los museos románticos de Cataluña. En ella pienso dejar treinta y cinco colecciones que no pasan a la calle de Moncada [al seu museu], como la de aerostática y la más importante de cerámica.”*⁹⁵¹ Novament aquest projecte no es va portar a terme degut als problemes anteriorment esmentats amb el consistori.

En l'espai de set anys, és a dir, entre 1969 i 1976, Manuel Rocamora va recopilar uns 445 ítems d'indumentària i accessoris, comprats en aquest interval d'anys, malgrat comptades excepcions, com un vestit usat com a disfressa per la seva germana María Ángeles i una pinteta que havia estat portada per la seva mare Ana Vidal. Entre les sèries més nombroses, trobem les nines (algunes d'elles mecàniques), consistents en 47 exemplars; a continuació les sabates, amb 45 parells (hi ha una que resta desparellada); els botons, d'un nombre de 35; els ventalls, consistents en una trentena; les casulles, també una trentena; i, per últim, els teixits (complets o fragments), la majoria dels quals són estampats o sederies, que són 25 peces. En aquest cas veiem que el col·leccionista no va prioritzar la compra de vestits (tan sols en va adquirir tres), en canvi, es va centrar en els teixits solts i la indumentària litúrgica, doncs a part de les casulles ja esmentades,

⁹⁵⁰ Informació proporcionada per Eduardo Rocamora Trías, President de la Fundación Cultural Privada Rocamora, el 15 d'octubre de 2018.

⁹⁵¹ Gómez Catón, F. “El Museo Rocamora: joya de los museos municipales.” *Diario de Barcelona*, 27/11/1966.

també posseïa dalmàtiques, alçacolls, pàlies, bosses per a corporals... A més dels ventalls, va comprar altres accessoris molt diversos com bosses de mà, moneders, tabaqueres, rellotges, mocadors, guants i mitenes, etc.

Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada, números 12-14 (1969 – 1982)

Després d'un procés de donació complicat, els tràmits del qual es van allargar des de 1961 fins a 1969, es va plantejar la creació d'un museu propi per albergar la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora, de 4.187 peces en total, que seria emplaçada en el Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada, el qual a partir d'aleshores passaria a ostentar també el títol de Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora. La decisió de l'emplaçament estava presa des del moment en el qual Rocamora oferí la seva col·lecció de paraula per primer cop, l'any 1961, tot i que no es va estipular de manera oficial fins el 1969, essent consignada en la tercera disposició de l'acta de donació del mateix any.⁹⁵² És de suposar que el donant trià l'històric carrer de Montcada per una implicació sentimental – hi visqué durant la seva joventut – però sobretot per què es continuessin les tasques de rehabilitació endegades gràcies a l'associació de la qual formava part, els Amics del Carrer de Montcada. Com va passar amb la donació, el procés de condicionament del palau tampoc va estar exempt de complicacions, davant la consternació i preocupació del col·leccionista.

El Palau del Marquès de Llió, seu del museu, compta amb una llarga història que es remunta a la segona meitat del segle XIII, quan va ser manat construir per persones de llinatges no identificats. Al llarg dels segles va pertànyer a les famílies Pontons (1315-1332), Coromines-Marimon (1332-1538), Codina-Queralt (1538-1705) i, finalment, els Mora, que obtingueren el títol de marquesos de Llió l'any 1749. Anys abans, el 1705, la família Mora, amb l'erudit marquès de Llió Josep de Mora i Catà al capdavant, comprà el palau i inicià la seva restauració. L'any 1955 va ser comprat per l'Ajuntament de la ciutat.⁹⁵³ L'edifici, que ostenta el número 12, és un dels quatre de més interès del carrer

⁹⁵² Acta de donació de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora a l'Ajuntament de Barcelona, expedient núm. 3408. Barcelona, 16 de setembre de 1969. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 3. MDB.

⁹⁵³ En el certificat de propietat de l'edifici, Francesc Lliset i Borrell, secretari general de l'Ajuntament de Barcelona, fa constar que en l'epígraf de Béns Immobles de l'Inventari Municipal el palau figura amb el número 10.075 i que el municipi n'adquirí la propietat mitjançant expropiació forçosa de la Sra. Maria Comamala Molins, tal com consta segons l'acta administrativa del 10 d'abril de 1956. Barcelona, 13 de març del 2000. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 1, subcarpeta 3. MDB.

Montcada, juntament amb el Palau de Dalmases, situat al número 20; el de Cervelló, al número 25 i que, com recordarem, Rocamora hi residí durant la seva joventut (ambdós palaus, el de Dalmases i el de Cervelló, en aquell temps eren propietat del marquès de Vilallonga); i, finalment, el Palau Aguilar, al número 15, comprat per l'Ajuntament el 1953 i que seria la seu del Museu Picasso (institució que seria ampliada posteriorment gràcies a la compra l'any 1963 del Palau del Baró de Castellet, al número 17). També és convenient destacar el Palau Nadal, situat al número 14, nova seu del Museu Tèxtil (constituït el 1962 a l'antic Hospital de la Santa Creu), dirigit per Pilar Tomàs Farell. Aquest darrer palau havia estat adquirit per l'Ajuntament el 1966 per albergar les col·leccions municipals de teixits i indumentària que no procedien de la donació de Manuel Rocamora.⁹⁵⁴

L'estat de degradació que havia patit el Palau del Marquès de Llió al llarg dels anys – i, en general, els altres palaus del carrer – va requerir una completa posada a punt amb treballs d'obra i restauració, no només per poder museïtzar l'espai, sinó per què recuperés el seu antic esplendor. L'Ajuntament de Barcelona, en aquella època, estava immers en els esforços de rehabilitació del carrer Montcada, rescatant de manera gairebé simultània dos dels seus antics palaus, que eren el Palau Aguilar (que allotjaria el futur Museu Picasso) i, a continuació, el Palau del Marquès de Llió, situats un al davant de l'altre.

Tot i que el Palau del Marquès de Llió era propietat del consistori des de 1955, les obres de rehabilitació no es van iniciar fins l'any 1963, finalitzant el 1968. La raó principal d'aquest retard va ser que es van voler finalitzar primer els treballs del Palau Aguilar, que havia d'acollir el Museu Picasso, que l'Ajuntament considerava preeminent. Rocamora era perfectament conscient de la situació i li produïa disgust, com veurem més endavant. L'octubre de 1962 declarava a la premsa: “*Las obras del museo Picasso están casi concluidas y es posible que pronto se inicie la habilitación de mi colección en el Palacio de Llió, en la calle Montcada.*”⁹⁵⁵ Finalment, el Museu Picasso seria inaugurat el 9 de març de 1963, mentre que el museu de Rocamora encara hauria d'esperar sis anys més.

⁹⁵⁴ Ainaud de Lasarte, Joan. “Calle de Montcada.” *TeleXprés*, 01/01/1968. Notes mecanografiades per a l'elaboració d'aquest article. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 1, subcarpeta 5. MDB.

⁹⁵⁵ Autor desconegut. “Un nuevo museo.” *El Noticiero Universal*, 09/10/1962.

El procés va començar l'octubre de 1963, quan es va haver de desallotjar l'entitat que estava ocupant el palau, que era l'Ateneu Obrer, a més de diverses botigues i magatzems instal·lats als baixos. Joaquín de Ros i de Ramis, arquitecte municipal, es posà al capdavant del projecte juntament amb el constructor Francisco Closa. En l'expedient d'obres datat de l'any 1964⁹⁵⁶ es consignava un pressupost de 11.104.592'94 pessetes⁹⁵⁷ i a més, s'especificava una reconstrucció i habilitació completa, amb demolicions, construcció, pavimentació, guixeria, serralleria, fusteria, restauració, fontaneria, electricitat o pintura, entre d'altres labors. Segons dades de juliol de 1968, hi van treballar uns 22 obrers especialitzats entre pintors, fusters, vidriers, etc.⁹⁵⁸ Un cop inaugurat el museu, es preveia que el cost de conservació anual fos de 150.000 pessetes aproximadament.

Tot i que, com hem dit, les tasques de reconstrucció es comencessin el 1963, el cert és que un any després, el 1964, es van aturar temporalment. Aquesta circumstància es va veure recollida en una carta oberta a la revista *Destino* escrita per un antic soci dels Amics dels Museus: “*No se comprende cómo siguen paralizadas las obras del Palacio de Llió, en donde deben instalarse las múltiples colecciones de accesorios y prendas de indumentaria de la citada donación. Hace tiempo se iniciaron algunas obras y la colocación de algunos andamios, que en la actualidad están en completo abandono, y nos tememos se derrumbe todo a causa de las inclemencias atmosféricas.*”⁹⁵⁹

El 1965, però, els treballs es van reprendre amb normalitat i la premsa es va fer ressò de varies troballes, com un cassetonat de fusta policromat i amb escuts heràldics del segle XIV, descobert el 18 de febrer a l'enderrocar un fals sostre d'una habitació de la planta noble⁹⁶⁰ i una pintura mural que ocupava tota una paret, amb una escena de caça

⁹⁵⁶ Ajuntament de Barcelona. “Reconstrucción y habilitación de la Casa nº12 de la calle de Montcada (Palacio del Marqués de Llió)”, expediente núm. 14, any 1964. Còpia del 19 d'octubre de 1968. Fons Col·lecció Rocamora. Capsa A0331, carpeta 3, subcarpeta 2. MDB.

⁹⁵⁷ Aquesta dada és concloent atès que forma part de la informació continguda en l'expedient d'obres oficial, però la premsa va especular amb la mateixa abans i després de conèixer-la. Per exemple, l'any 1963 el *Noticiero Universal* va estimar que el pressupost seria de 2.200.000 pessetes per les obres i 750.000 pessetes per la instal·lació de la col·lecció.

⁹⁵⁸ Una anècdota relativa a dits treballadors és que, des del començament de les obres fins a la finalització de les mateixes, Manuel Rocamora regalava a cadascun una ampolla de xampany pel 18 de juliol (data del cop d'estat franquista o *alzamiento*) i per Nadal.

Nota manuscrita de Pilar Tomás. Barcelona, sense datar [possiblement 1968 o 1969]. Fons Col·lecció Rocamora. Capsa A0331, carpeta 3, subcarpeta 1. MDB.

⁹⁵⁹ Carta anònima al director de la revista *Destino*, signada per un antic soci dels Amics dels Museus, titulada “La colección Rocamora y el Palacio de Llió.” *Destino*, 07/11/1964.

⁹⁶⁰ Autor desconegut. “Valioso hallazgo artístico en un palacio de la calle de Montcada.” *La Vanguardia*, 19/02/1965.

realitzada al segle XIII, que havia estat recoberta per diverses capes de calç i guix.⁹⁶¹ Rocamora visitava les obres assíduament i comunicava als periodistes les seves inquietuds: *“Necesitaré mucho espacio. Mis trajes deben estar montados sobre figurines, necesitan aire por el vuelo de las faldas, por la amplitud de los miriñaques, por el ahuecador de los polisonos.”*⁹⁶² La raó d’aquestes declaracions és que en aquell any encara seguia comprant nous vestits amb la intenció de que figuressin al museu: *“Cierta vez, en París, leí unas declaraciones del alcalde de la ciudad, señor De Porcioles, en las cuales se mostraba interesado para la buena instalación de la colección de indumentaria que he donado a la ciudad. Al darme cuenta que alguien se interesaba por lo que había hecho, aquel mismo día – y siempre para regalarlos a la ciudad – adquirí en París una serie de vestidos, entre ellos uno magnífico que había pertenecido a Josefina Baker.”*⁹⁶³

La data d’obertura estava prevista per l’any 1966, tal i com va declarar el mateix any l’alcalde Josep Maria de Porcioles al *Diario de Barcelona*⁹⁶⁴, tot i això, els endarreriments en l’obra van provocar que la inauguració no pogués ser possible fins tres anys després.

El març de 1969, les obres estaven finalment acabades, però el museu no podia ser obert perquè *“la colocación de los trajes es lenta, ya que hay que realizar las vitrinas adecuadas a cada sala y estudiar – el señor Rocamora, creador de la colección, que ha donado generosamente a la ciudad, asesora esta labor de instalación – el efecto de cada pieza dentro del conjunto.”*⁹⁶⁵

És important explicar que Manuel Rocamora es va ocupar personalment de les tasques d’inventari de la seva col·lecció, realitzant fitxes de catalogació de cada peça entre novembre de 1965 i juny de 1969; tasca que li va comportar un gran volum de feina, com ell mateix reconegué en una epístola dirigida al seu amic Ismael Smith.⁹⁶⁶ No obstant, va comptar amb l’ajuda de les treballadores del Museu Tèxtil, dirigides per Pilar Tomàs. Era habitual que aquestes fitxes es redactessin a la residència del

⁹⁶¹ Autor desconegut. “Restauración de un palacio.” *ABC*, 16/01/1966.

⁹⁶² Llopis, Arturo. “Don Manuel Rocamora cedió su colección de vestidos en 1933.” *Destino* 1442 (1965): pàgs. s/n.

⁹⁶³ Llopis, Arturo. *Op. cit.*, 1965, pàg. s/n.

⁹⁶⁴ Gómez Catón. “Declaraciones del alcalde para «Diario de Barcelona».” *Diario de Barcelona*, 15/01/1966.

⁹⁶⁵ Autor desconegut. “Peregrinaje cultural.” *Diario de Barcelona*, 09/03/1969.

⁹⁶⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 4 d’octubre de 1968. MAC.

col·leccionista, al carrer Ballester, un o dos matins per setmana, però puntualment va enviar indumentària al Museu Tèxtil perquè la tasca es pogués continuar des d'allà.⁹⁶⁷ Aquestes fitxes servirien com a base per al catàleg del futur museu, publicat el 1970. D'aquestes sessions en tenim el testimoni de Pilar Mata, conservadora del Museu Tèxtil, que va observar com Rocamora tenia distribuïts els vestits en maniquins al seu habitatge: *“El Sr. Rocamora sabia molt bé la història de la indumentària i tenia els vestits de la seva col·lecció a casa seva molt ben col·locats en maniquís. Els maniquís, sense cap, ja que diu ell, que posar el vestit històric en maniquí que semblava persona, treu tot interès en la forma i elegància del vestit; en canvi, damunt el vestit l'omplia de joies, i així donava la sensació realista del sentit de l'època. El Sr. Rocamora tenia molta gràcia en col·locar els vestits perquè era un artista, però, nosaltres [les conservadores del Museu Tèxtil], els posem de manera més pràctica. Per exemple: el sr. Rocamora, si agençava un vestit que havia d'anar amb mirinyac i no el tenia a mà, com a bon artista que era, ho solucionava posant papers sota la faldilla; això, si eren papers de diari anglès, que és molt més flexible que no pas els diaris d'aquí. I feia el mateix efecte que si hi hagués posat el mirinyac. A vegades, hem trobat peces de seda dessota les faldilles.”*⁹⁶⁸ [sic]

Es van realitzar en total 3.408 fitxes d'indumentària, accessoris i annexos; mentre que es van escriure d'altres corresponents a llibres, fulletons i figurins. En total, doncs, les fitxes ascendien a 4.187.⁹⁶⁹ Gran part de la feina ja estava feta l'any 1968, ja que Rocamora comentà a Smith que ja havien arribat aproximadament a les 4.000 fitxes.⁹⁷⁰

⁹⁶⁷ Concretament es van enviar 112 peces d'indumentària en dates indeterminades (entre novembre de 1965 i maig de 1969). Es tracta de 26 conjunts d'indumentària masculina (núms. 88.174 a 88.179, 88.194, 88.213, 88.311, 88.312, 88.314 a 88.316, 88.318 a 88.320, 88.323, 88.328, 88.329, 88.331, 88.334, 88.335, 88.338, 88.341, 88.343 i 88.344); 57 d'indumentària femenina (núms. 88.019, 88.029, 88.054, 88.063, 88.068, 88.069, 88.087, 88.111, 88.112, 88.114, 88.115, 88.118, 88.127, 88.129 a 88.131, 88.134, 88.137 a 88.142, 88.144 a 88.147, 88.159, 88.262, 88.263, 88.267 a 88.272, 88.274 a 88.277, 88.280, 88.281, 88.370, 88.371, 88.373 a 88.377, 88.384, 88.417, 89.571, 103.826, 104.087 a 104.090); 26 corresponents a indumentària infantil (núms. 88.214, 88.216 a 88.218, 88.221 a 88.225, 88.227, 88.229 a 88.231, 88.234, 88.235, 88.238, 88.240 a 88.243, 88.251, 88.253, 88.256, 88.260, 88.350 i 104.094) i, per últim, 3 objectes variats, possiblement complements (núms. 88.386, 89.336 i 104.027). Fons Col·lecció Rocamora. Capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 11. MDB.

⁹⁶⁸ Intervenció de Pilar Mata, conservadora del Museu Tèxtil i d'Indumentària - Col·lecció Rocamora en un espai de l'emissora Ràdio Quatre el 14 d'abril de 1977, on explicava els detalls de la restauració de la indumentària del museu. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 3, subcarpeta 1. MDB.

⁹⁶⁹ Nota informativa sobre l'inventari de la col·lecció Rocamora d'indumentària realitzada pel Museu Tèxtil. Barcelona, 2 de maig de 1969. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 12. MDB.

⁹⁷⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 4 d'octubre de 1968. MAC.

El 1968 va ser igualment un any important ja que va representar un punt d'inflexió en la realització del projecte. El col·leccionista estava molest perquè entenia que el consistori considerava superior el Museu Picasso per davant del seu, motiu pel qual les obres del Palau del Marquès de Llió s'havien endarrerit. Tenia por de morir abans de veure el museu acabat i es sentia menystingut i ignorat, perillant així la seva donació. Va expressar ostensiblement la seva indignació a través de diversos mitjans, com en aquesta nota que tot seguit transcrivim: *“Jo estic molt tranquil. Que facin el que vulguin, i el millor fóra que substituïssin el nom del carrer de Montcada per carrer Picasso i que es quedin tots els palaus per les obres d'ell. Jo demà marxo a París i compraré objectes per la meva col·lecció, no per la ciutat, perquè abans ho cremaré tot que donar re, si no està acabat el palau i a punt per la instal·lació. Cremar-ho, o qui sap... perquè a Terrassa són molt gentils i em tenen moltes delicadeses. L'Ajuntament de Barcelona em pren el pèl; tothom m'ho diu, i estic cançat que els amics em preguntin: quan s'inaugura el Museu Rocamora? Només tinc el bon record de les estones que les Srtes. del Museu vénen a fer fitxes a casa...”*⁹⁷¹ [sic]

Les seves protestes s'estendrien a la corporació municipal, mitjançant una instància formal redactada el novembre del mateix any:

“La lentitud, con repetidas suspensiones y retrasos, con que se ha llevado a cabo la habilitación del Palacio Llió y la falta de coordinación, con los servicios de este Ayuntamiento que han de cuidar conmigo, de la debida instalación de la Colección, – sobre la cual nada se me consulta – me hacen abrigar el temor de que esta situación pueda prolongarse todavía indefinidamente, pese a las constantes alusiones que por ese Ayuntamiento se hacen, de la próxima inauguración del Museo, al extremo de que son muchas las personas que se dirigen a mi, preguntándome por la fecha exacta de su apertura.

[...]

Sería una verdadera lástima que, faltando tan poco para la instalación, no se hiciera todo o necesario para conseguirla rápidamente, y se dejara que los vestidos y demás

⁹⁷¹ Declaracions de Manuel Rocamora recollides en una nota titulada “Reacción de D. Manuel Rocamora ante el prolongado paro de las obras del Museo de la Colección de Indumentaria Rocamora y demás acontecimientos de la calle de Montcada”, dins d'una fitxa amb notes variades referents al museu. Barcelona, 15 de maig de 1968. Fons Col·lecció Rocamora, caps A0332, carpeta 2, subcarpeta 2. MDB.

objetos de la Colección cedida, continuaran hallándose, como se hallan preparados para la entrega, desde hace mucho tiempo, sin beneficio para su buena conservación.

*Sentiría mucho tener que lamentar que mi Colección, tan cordialmente donada a la Ciudad, por falta del esfuerzo final, después de seis largos años de espera, tuviera todavía que sufrir una nueva e indefinida demora, a poder ser visitada por los barceloneses, beneficiarios directos de la misma, y sobretudo que, lamentablemente, pudieran sufrir algún deterioro los objetos que la constituyen, por las condiciones de espera en que actualmente han de estar, como me consta que este no es el propósito de esta Corporación.”*⁹⁷²

Alhora s'alçaven altres veus reivindicatives, com la del seu amic Andreu-Avel·lí Artís, més conegut pel pseudònim Sempronio, que el 1968 va escriure a *Tele/eXprés*, diari que dirigia: “*Duele la parsimonia con que avanzan las cosas de la cultura, mientras diariamente se pone la mayor actividad en modificaciones urbanas cuya utilidad resulta de lo más problemática. Veo que, finalmente, el Ayuntamiento ha aprobado el proyecto de obras de reconstrucción y habilitación del palacio del Marqués de Llió destinado al Museo del Vestido. ¿Cuánto tiempo llevamos hablando de este asunto? Hace seis años, por lo menos, que don Manuel Rocamora donó a la ciudad su colección de indumentaria que será la base de ese museo. Y ya se dijo entonces que el palacio del Marqués de Llió era el marco apropiado para exhibirla...*”⁹⁷³ També li va donar el seu suport en privat al col·leccionista, via epistolar, amb les següents paraules: “*És una veritable llàstima que les coses municipals, sobretot quan afecten a la cultura, s'eternitzin. Això no obstant, esperem que vós tindreu temps d'ordenar-ho, presidir-ne la inauguració i fruit molts anys de l'èxit.*”⁹⁷⁴

El donant lamentà profundament tots els entrebancs patits, que el conduïren a un estat d'esgotament i al qual ell s'hi referí, en un diari de viatge, com un tràngol: “*Em calia aquest repòs després del tràngol de tot lo referent al futur Museu d'Indumentària, a mi em desagrada fer les coses de pressa i corrents. I ja que parlo del Museu, haig de dir que la darrera vegada que vaig anar hi vaig trobar que aquell meravellós Palau, tan*

⁹⁷² Instància núm. 114 escrita per Manuel Rocamora i dirigida a José María de Porcioles, alcalde de Barcelona. Barcelona, 18 de novembre de 1968. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 3. MDB. Vegeu el text complet de dita instància a l'apèndix IV, pàg. 624.

⁹⁷³ Sempronio. “Palacios para museos.” *Tele/eXprés*, 12/10/1968.

⁹⁷⁴ Carta escrita per Andreu-Avel·lí Artís com a director del setmanari *Tele/Estel* i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 29 de novembre de 1968. FCPR.

espaiós quan estava buit, ara que comença a estar ocupat amb les vitrines no sembla tan espaiós com abans.”⁹⁷⁵ [sic] Aquestes línies les va escriure durant un creuer al maig de 1969, en ple trasllat de les peces. En aquell moment, totes les fitxes de catalogació ja estaven enllestides.

Finalment, el museu va obrir les portes al públic el 30 d'octubre de 1969, integrant-se en una etapa d'efervescència museística en la ciutat, on es crearen nous centres. En alguns casos albergaven col·leccions escindides de l'antic Museu de les Arts Decoratives del Palau de Pedralbes, com ara el Museu d'Art Modern (1945), el Museu Tèxtil (1961), el Museu Militar (1963), el Museu de la Ceràmica (1966), el Museu de les Puntes (1968), el Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora (1969) i el Museu de Carruatges (1970).⁹⁷⁶ A part, una altra institució que es va obrir el mateix 1969 i sense vinculació amb cap altre museu preexistent, va ser el Museu Clarà, dedicat a l'escultor noucentista Josep Clarà.

La institució rebé el nom de Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, fent especial menció al donant. Era de propietat municipal i, mentre que Manuel Rocamora rebria el títol de director honorari, la directora efectiva en va ser Pilar Tomàs, la qual ja havia sigut directora del Museu Tèxtil.⁹⁷⁷ El seu equip el completaven la conservadora i bibliotecària Montserrat Terrasa i les restauradores Maria Teresa Alberch, Maria Dolors Gendrau i Pilar Mata.

L'edifici estava dividit en tres plantes i dinou sales, formant una superfície total de 1.957'90 m².⁹⁷⁸ A la planta baixa (726'20 m²) s'hi ubicaven els vuit primers salons: història i distribució del palau (sala 1), induments litúrgics i peces de devoció popular (sala 2), nines i vestits de batejar (sala 3), calçats, mitges i mitjons (sala 4), ventalls, bosses i carteres (sala 5), vestits de torero, *majos* i *majas* a més dels seus accessoris (sala 6), roba interior, accessoris i útils personals (sala 7) i, per últim, mocadors

⁹⁷⁵ Quadern de viatge escrit per Manuel Rocamora durant l'estança al creuer *Caribia*, maig de 1969, pàg. 1. El creuer va sortir de Barcelona per recórrer Palma de Mallorca, Tunis, Palerm, Capri i Gènova. FCPR.

⁹⁷⁶ Capsir Maíz, Josep. *Op. cit.*, 2008, pàg. 114.

⁹⁷⁷ Per evitar confusions, s'ha de tenir en compte que aquest Museu Tèxtil i el Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora eren dos centres diferents entre si, malgrat que l'any 1982 es fusionarien.

⁹⁷⁸ Servicio de Edificios Artísticos y de Ornato Público. “Museo de Indumentaria – Colección Rocamora, calle Montcada nº12, Palacio del Marqués de Llió. Superficie del edificio.” Nota mecanografiada contenint la superfície total de l'edifici i de les seves plantes. Dades facilitades pel Sr. Muntaner de la oficina del Servicio de Edificios Artísticos y de Ornato Público. Barcelona, 10 d'octubre de 1974. Fons Col·lecció Rocamora. Capsa A0331, carpeta 3. MDB.

commemoratiu i al·legòrics, accessoris varis i d'òptica i, a destacar, una vitrina amb objectes amb temes decoratius que fan referència a esdeveniments barcelonins (sala 8).

A continuació, a la primera planta o planta noble (624'40 m²) s'hi trobà el conjunt més important de la col·lecció, és a dir, la indumentària masculina, femenina i infantil des dels segles XVI fins al XX. Cada sala, que va de la número 9 a la 16, presentava els vestits d'un segle concret, formant un discurs cronològic. D'aquesta manera, la distribució era la següent: lliurees ostentant galons amb escuts de famílies nobles (sala 9 o vestíbul), indumentària dels segles XVI, XVII i principis del XVIII (sala 10, que presentava les parets guarnides amb tapissos del segle XVI pertanyents als Museus d'Art) [FIG. 115], capa de l'ordre de Carles III i col·lecció d'armilles masculines (sala 11), vestits del segle XVIII (sala 12), vestits de les èpoques Directori, Primer Imperi i romàntica del segle XIX (sala 13), vestits de l'època isabelina del segle XIX (sala 14) [FIG. 116], induments de la mare del col·leccionista, Ana Vidal (sala 15)⁹⁷⁹ i finalment vestits del segle XX (sala 16) [FIG. 117].

La sala corresponent als vestits d'Ana Vidal tenia una significació afectiva molt important per a Rocamora. El periodista Sempronio, arrel d'una visita al museu, constata:

“Me conduce Rocamora a ver unas vitrinas conteniendo por lo menos cuarenta trajes. Y su voz se vuelve solemne, casi se corta.

–Son los vestidos de mi madre –explica.– Este es de cuando yo vine al mundo, este otro corresponde a su primer baile... Observa aquellos que son de Lanvin y de Paquin. Y todos éstos, de María Molist, nuestra célebre María de Mataró...”⁹⁸⁰

Finalment, al segon pis (607'30 m²) s'hi trobaren tres sales contenint els uniformes i els figurins (sala 17) i els documents i mostraris (sala 18), la darrera sala (sala 19) és un

⁹⁷⁹ Rosa Maria Martín i Ros, que ha tingut una llarga trajectòria en aquesta institució, primer com a voluntària l'any 1976, sent conservadora el 1980 i finalment directora des de 1983 fins a 2002, assegura que quan va entrar al museu no hi havia cap sala dedicada exclusivament a la mare del col·leccionista. Els seus vestits s'ubicaven a l'àmbit de les peces modernistes, on també hi havia emmarcada una fotografia d'ella d'esquenes i amb el cap lleugerament de perfil, portant un vestit que no va arribar mai al museu perquè es va perdre. Aquesta informació ha estat aportada el 5 de maig de 2019.

⁹⁸⁰ Sempronio. “Vestidos, en un palacio.” *TeleXprés*, 25/10/1969.

porxo o galeria coberta. A més, existien altres estances dedicades a la investigació, com una biblioteca⁹⁸¹, i també un dipòsit.

Tots els maniquins van ser col·locats pel donant, malgrat que posteriorment a la inauguració, l'equip de conservació els va anar modificant un per un, alhora que es restauraven els vestits. Es va començar amb les vitrines del primer pis i l'any 1975 ja s'havia arribat als vestits Imperi i romàntics de la sala 13.⁹⁸² El procés va ser descrit per la conservadora Pilar Mata en unes declaracions a la ràdio realitzades el 1977: *“De moment, en el Museu, els va posar [els maniquins] tots ell [Manuel Rocamora], a la seva manera. Ara, nosaltres, un per un els anem arreglant. Sala per sala. Agafem el vestit, i si hi cal folro nou, li posem; si hi falta cinturilla, la hi cosim. Planxem cintes, puntes, tuls. Segons l'època del vestit, o bé si és d'estiu o d'hivern, busquem la roba de folro, etamín, tul tafetà. També imitem l'efecte dels rafajos amb teles fortes i premsades. Segons l'època del vestit hi posem el mirinyac. Els més antics eren amb mirinyacs circulars. A mitjan segle XVIII, el mirinyac agafà la forma ovalada. Si no tenim a mà el mirinyac que cal, agafem cercols i els donem la forma que correspon. Aquest segle XVIII donà molta feina a les modistes. Hi ha un vestit del temps de Lluís XVI, que tenim exposat, que el guarniment de la faldilla és a base d'una mena de canals, que després del treball de planxa, cal posar-hi unes rodanxes de cotó-fluix per tal que es mantingui com un canaló. Els llustrins, que en castellà en diuen lentejuelas, es feien servir molt en els vestits de l'època Imperi i es col·locaven en els vestits seguint la forma d'una sanefa o d'unes floretes. Aquesta restauració resulta molt lenta i de molta paciència.”*⁹⁸³ [sic]

Es va poder exposar aproximadament la meitat de la col·lecció, il·luminada per 1013 fluorescents. Sobre el nombre de vitrines i maniquins, les dades que es coneixen són posteriors a la mort de Rocamora (concretament dels anys 1973 i 1974), però són d'utilitat per tal de formar una idea sobre la distribució inicial de les peces en el museu. En total hi havia 135 vitrines visibles al públic, distribuïdes en 73 exemplars a la planta

⁹⁸¹ Fulletó del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora destinat al visitant. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1969. FCPR.

⁹⁸² Resposta de Pilar Tomàs, directora del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, a una enquesta presentada per un grup d'alumnes del Col·legi Cor de Maria de Mataró, sota la responsabilitat de la professora Anna Carné. Barcelona, 31 de desembre de 1975. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 3, subcarpeta 12. MDB.

⁹⁸³ Intervenció de Pilar Mata, conservadora del Museu Tèxtil i d'Indumentària - Col·lecció Rocamora en un espai de l'emissora Ràdio Quatre el 14 d'abril de 1977, on explicava els detalls de la restauració de la indumentària del museu. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 3, subcarpeta 1. MDB.

baixa, 45 existents al primer pis i 17 corresponents al segon pis. En aquest últim s'hi trobava el dipòsit, on restaven guardades 43 vitrines.⁹⁸⁴ Es comptava amb 188 maniquins, en 19 a la planta baixa, 135 al primer pis i 9 al segon pis. A aquests se li sumen 25 més al dipòsit.⁹⁸⁵

La inauguració es va celebrar el dijous 30 d'octubre de 1969 a les 19 hores⁹⁸⁶ (mentre que pel públic, el museu fou obert el 3 de novembre, amb l'entrebanc de no tenir a punt ni el catàleg ni els fulletons informatius⁹⁸⁷). Van presidir-la els regidors José Jové Vives, president de la Junta municipal del Districte I (en representació de l'alcalde, davant l'absència del mateix) i Francisco Jiménez Gil; José María Berini, diputat provincial; José Luis de Sicart, cap dels serveis municipals de Cultura i el donant, Manuel Rocamora, que va fer un discurs d'agraïment.⁹⁸⁸ Altres personalitats en compareixença van ser Joan Ainaud de Lasarte, director general dels museus de Barcelona; Eusebi Güell López, vescomte de Güell i president del Reial Cercle Artístic; María de las Mercedes Coll i Castell, comtessa de Marianao i presidenta dels Amics del Carrer Montcada, juntament amb membres de la citada associació, entre altres.⁹⁸⁹

En aquesta inauguració s'obriren al públic la planta baixa i la planta noble de l'edifici, mentre que la segona planta restava buida. El col·leccionista, en una entrevista feta per Juan Armengol a Ràdio Barcelona, declarava sentir-se satisfet amb el resultat (*"el marco es una maravilla y lo han dejado con todo el esplendor que tenía en el siglo XVIII cuando [vivía] el Marqués de Llió"*⁹⁹⁰), però especificava que encara faltava preparar una planta. Al setembre de 1970, es treballava en una ampliació del museu per tal de poder ocupar el segon pis. Segons declaracions de Manuel Rocamora, s'hi

⁹⁸⁴ Relació de vitrines del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, 3 fulls. Barcelona, 23 de març de 1973. Fons Col·lecció Rocamora. Capsa A0331, carpeta 5, subcarpeta 9. MDB.

⁹⁸⁵ Vestits exposats en maniquins del Museu d'Indumentària - Col·lecció Rocamora. Barcelona, 1974. Fons Col·lecció Rocamora. Capsa A0331, carpeta 5, subcarpeta 11. MDB.

⁹⁸⁶ Autor desconegut. "El Museo de Indumentaria se inaugurará mañana." *Diario de Barcelona*, 29/10/1969.

⁹⁸⁷ Tomàs, Pilar. "Nota que em demana el Sr. Ainaud sobre la meua responsabilitat referent a no haver estat llest el Catàleg ni el Fullet de la Col·lecció Rocamora el dia de la Inauguració del Museu." Barcelona, 1 de novembre de 1969. En aquest text, Tomàs es justifica que quan s'anava a fer el tiratge d'ambdues publicacions es van notar errors que no es podien passar per alt, provocant el retard. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 4, subcarpeta 2. MDB.

⁹⁸⁸ Discurs mecanografiat per Manuel Rocamora amb motiu de la inauguració del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora. Barcelona, sense datar (any 1969). Recitat el 30 d'octubre de 1969. FCPR. Vegeu-lo sencer a l'apèndix IV, pàg. 626.

⁹⁸⁹ Autor desconegut. "Inauguración del Museo Rocamora en el Palacio del Marqués de Llió." *Diario de Barcelona*, 31/10/1969.

⁹⁹⁰ Entrevista efectuada a Manuel Rocamora per Juan Armengol. Ràdio Barcelona, 1969. 2 minuts i 30 segons. CD d'àudio. Pista 23: RB-BO 1701. BNC.

traslladarien 125 vestits i altres accessoris (que, d'acord amb la premsa, esperaven a les golfes del palau de la Virreina⁹⁹¹). Preguntat per les peces, el col·leccionista va respondre: “Entre ellos, uno perteneciente al duque de Almazán; otro, al ministro don Leopoldo Rodés; el uniforme de cónsul de la República Dominicana de don Francisco Carreras Candi. Como puede usted advertir, todos son piezas históricas. Además, una colección de uniformes de la Orden de Calatrava, que pertenecieron al conde de Vilana.”⁹⁹² Les noves sales es van inaugurar el 7 de maig de 1972 i es van dedicar a uniformes, figurins d'època i documents.⁹⁹³ En total, el museu comptaria amb 17 sales obertes al públic.

Conforme amb el col·leccionista, la seva institució reunia 300 vestits més els 125 de la planta superior, és a dir, 425 en total. I en referència a ells, esmentava que “ninguno de los pertenecientes a mi colección, ha visitado, jamás, la tintorería. Y los conservo completos; nada de andrajos y piezas sueltas.”⁹⁹⁴

L'any 1970 també s'editaria, finalment, el catàleg titulat *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*, en el qual hi constaran, a mode d'inventari, les peces contingudes en el museu. Tal i com s'explica en un apartat introductori, la museografia estigué a càrrec del propi Manuel Rocamora, el qual indicà la data, l'estil i procedència de cada indument, a més de redactar-ne les fitxes⁹⁹⁵, com ja sabem. S'inclouïen vestits i accessoris des del segle XIV fins l'any 1930, data que el col·leccionista marcà com a límit, tot i haver-hi excepcions. En total, s'exposà un 75% de la col·lecció, cosa que comportà una selecció de les millors peces.⁹⁹⁶

Al llarg de la seva vida museística, el Museu d'Indumentària va ser visitat per personalitats de l'època, sempre ateses pel col·leccionista, que els guiava donant les explicacions pertinents. A tall d'exemple, tenim la ballarina Josephine Baker, amiga personal, que el visità el juliol de 1970, enviant posteriorment una missiva a l'alcalde fent-li notar la seva sorpresa que les explicacions dels plafons es trobessin només en

⁹⁹¹ Antem, María Luisa. “Grace de Mónaco actualiza el Museo del Vestido: un traje corto, bordado en nácar, indicará la moda de 1969.” *Tele/eXprés*, 23/09/1970.

⁹⁹² Manzano, Rafael. “Un traje de Grace Kelly y otro de la princesa de Kapurtala, al Museo del Vestido.” *Solidaridad Nacional*, 23/09/1970.

⁹⁹³ Invitació de l'alcalde de Barcelona a la inauguració de les noves sales del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora. Barcelona, 7 de maig de 1972. FCPR.

⁹⁹⁴ Manzano, Rafael. “Un traje de Grace Kelly y otro de la princesa de Kapurtala, al Museo del Vestido.” *Solidaridad Nacional*, 23/09/1970.

⁹⁹⁵ Ajuntament de Barcelona. *Op. cit.*, 1970, pàg. 12.

⁹⁹⁶ Autor desconegut. *Op. cit.*, 1969, pàg. 20.

castellà, impossibles d'entendre per turistes estrangers, quan en altres museus europeus era d'habitud trobar els textos en diferents idiomes.⁹⁹⁷ A més era freqüent que es comptés amb la presència de les esposes de dirigents polítics quan aquests estaven de visita a la ciutat. Carmen Polo, esposa del dictador Francisco Franco, va conèixer el museu el 26 de juny de 1970, acompanyada d'altres dones de primers ministres, del governador civil i d'altres autoritats, abans de presidir l'acte inaugural de l'"Exposición Sindical de Artesanía Catalana" al Saló del Tinell.⁹⁹⁸ El juliol de 1974 fou visitat per Luz del Valle, muller de Carlos Arias Navarro, president del Govern espanyol entre 1973 i 1976.⁹⁹⁹ Anteriorment, la reina Sofia d'Espanya, aleshores princesa, visità el Museu Picasso i a continuació el Museu d'Indumentària, l'1 de novembre de 1969¹⁰⁰⁰ [FIG. 118]. Cayetana Fitz-James Stuart, duquessa d'Alba, repetí el recorregut de la princesa tan sols un dia després.¹⁰⁰¹ A més, algunes associacions, com els Amics dels Museus o els Amics del Carrer Montcada, oferien als seus socis visites privades acompanyades del col·leccionista. Curiosament, no es solien rebre, però, visites de dissenyadors de moda ni modistes, fet al qual Rocamora objectava: "*Deberían acudir. Muchos se equivocan pensando que el museo es de disfraces y es más que eso: un estudio completo de indumentaria a través de los tiempos. Vienen muchos bailarines y bailarinas para ambientar sus ballets, pues tenemos trajes goyescos y de torero de final del siglo XIX.*"¹⁰⁰²

Al llarg de la seva existència, el museu va anar rebent donacions de particulars. Segons la seva directora, la col·lecció anava augmentant paulatinament però no es podien admetre totes les peces rebudes, ja fos per què estaven massa deteriorades o mancaven d'interès.¹⁰⁰³ En alguna ocasió es va rebre el donatiu d'un personatge famós, no obstant,

⁹⁹⁷ Còpia de la carta escrita per l'artista Josephine Baker i enviada a José María de Porcioles, alcalde de Barcelona. En ella relata: "*Je viens de visiter les Museo de Indumentaria, Colección Rocamora que j'ai trouvé, comme tout le monde, extraordinaire. J'étais, malheureusement, peinée de constater une quantité de touristes, extrêmement amateurs de l'Art, à la porte, sans pouvoir comprendre l'écriture sur le panneau, qui était écrite seulement en espagnol. [...]*" Barcelona, 7 de juliol de 1970. FCPR.

⁹⁹⁸ Autor desconegut. "Doña Carmen Polo de Franco ha inaugurado la Exposición Sindical de Artesanía Catalana." *El Noticiero Universal*, 26/06/1970.

⁹⁹⁹ Autor desconegut. "La esposa del Presidente, señora de Arias Navarro, en el Museo Rocamora de Indumentaria." *Hola*, 06/07/1974.

¹⁰⁰⁰ Autor desconegut. "Breve estancia de la princesa Sofia." *Diario de Barcelona*, 02/11/1969.

¹⁰⁰¹ Autor desconegut. "La duquesa de Alba visitó los Museos Picasso y de Indumentaria." *Hoja del Lunes*, 03/10/1969.

¹⁰⁰² Luzán, Julia. *Op. cit.*, 1973, pàg. 149.

¹⁰⁰³ Resposta de Pilar Tomàs, directora del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, a una enquesta presentada per un grup d'alumnes del Col·legi Cor de Maria de Mataró, sota la responsabilitat de la professora Anna Carné. Barcelona, 31 de desembre de 1975. Fons Col·lecció Rocamora, caps A0332, carpeta 3, subcarpeta 12. MDB.

la premsa ho catalogava com “notícies aïllades” per la seva infreqüència.¹⁰⁰⁴ La més destacada i àmpliament coberta pels diaris va ser la d’un vestit de còctel de 1969 de la ex actriu i princesa Grace de Mònaco, arribat el 22 de setembre de 1970 i amb l’anècdota de que fou obtingut mitjançant l’ajuda de la ballarina Josephine Baker. El mateix dia, curiosament, arribà un vestit pertanyent a Anita Delgado, princesa de Kapurthala, un model de 1900 ofert per la seva neboda Victoria Winans gràcies a la mediació de la germana del col·leccionista, Carmen Rocamora. També el sastre Takio Zamorano entregà el model premiat amb el primer guardó del Premi Internacional al millor disseny europeu de Montreal. Fou a finals de gener de 1975, quan Zamorano es personà al museu a entregar una capa-vestit amb senzillesa i puresa de línies, realitzada en crepé negre, adornat solament amb una flor de tons morats a l’escot.¹⁰⁰⁵

Altres peces noves que van entrar des de la inauguració del museu, per compra del col·leccionista, van ser vàries armilles, l’any 1970. Una d’elles del període revolucionari francès, amb dibuixos de jacobins i jacobines; una altra que havia pertangut a l’actor Julián Romea; i, finalment, un que li va ser molt difícil de trobar i que va aparèixer a Espanya arrel de la revolució de 1868, amb els noms dels seus principals protagonistes: Olózaga, Barciá, Ribero i Prim.¹⁰⁰⁶ El mateix any, el 30 de desembre, va destinar al museu un conjunt de documents, factures i pragmàtiques.

Segons dades de 1975, el nombre de visitants, que augmentava anualment en petita escala, va ser aproximadament de 12.420 persones, més uns 135 investigadors que han consultat la biblioteca. La directora considerava que era massa poc conegut pels barcelonins¹⁰⁰⁷, i la única promoció que se’n feia era publicar setmanalment a la premsa els horaris de visita, com era costum a l’època entre tots els museus de la ciutat. El principal problema de la institució, però, era la falta de pressupost. No es podia mantenir la il·luminació de les sales visitables (consistent en 981 fluorescents, sense comptar els de la biblioteca i les reserves), malgrat destinar-hi la meitat del pressupost assignat, que tot i així no era suficient. A més, no es podien dur a terme activitats com

¹⁰⁰⁴ Autor desconegut. “Traje de Gracia de Mónaco, al museo.” *Diario de Barcelona*, 24/09/1970.

¹⁰⁰⁵ M. S. “El vestido que ganó el primer premio de diseño en Montreal, ha pasado al Museo Rocamora.” *Hoja del Lunes*, 27/01/1975.

¹⁰⁰⁶ Manzano, Rafael. “Un traje de Grace Kelly y otro de la princesa de Kapurtala, al Museo del Vestido.” *Solidaridad Nacional*, 23/09/1970.

¹⁰⁰⁷ Resposta de Pilar Tomàs, directora del Museu d’Indumentària – Col·lecció Rocamora, a una enquesta presentada per un grup d’alumnes del Col·legi Cor de Maria de Mataró, sota la responsabilitat de la professora Anna Carné. Barcelona, 31 de desembre de 1975. Fons Col·lecció Rocamora, caps A0332, carpeta 3, subcarpeta 12. MDB.

conferències o cursos ni tampoc s'editaven publicacions; cosa que comportava un cert aïllament respecte els investigadors i els museus estrangers. Tampoc es contractava nou personal¹⁰⁰⁸, i per això la vigilància era deficient, essent necessari tancar dues sales del segon pis. També calia millorar el sistema de calefacció.¹⁰⁰⁹ Com veiem, els diners destinats pel consistori eren insuficients, i els provinents de la venda d'entrades també, ja que de totes les persones que el visitaven (aproximadament entre 400 i 1.000 mensuals), s'oferien entrades gratuïtes a escoles i a determinats col·lectius, per tant la recaptació solia quedar-se en la meitat del que s'esperava a partir de les xifres de la venda d'entrades.¹⁰¹⁰ Tots aquests inconvenients van sumir al museu en una lenta decadència que, com veurem després, seria un dels motius que forçaria el seu tancament.

El dia de la mort del col·leccionista, el 6 de febrer de 1976, el museu va obrir amb normalitat perquè el personal desconeixia la notícia. A mig matí, com que era ple de visitants, la directora, Pilar Tomás, va acordar amb Joan Ainaud de Lasarte mantenir el museu obert durant aquell dia.¹⁰¹¹ Uns dies després Tomás expressava, en una contestació a una carta de condol emesa per la junta dels Amics dels Museus, la seva sorpresa i tristor pels sobtat decés de Rocamora: *“No feia pas gaires dies que havia estat dialogant per telèfon amb D. Manuel i em parlava del seu viatge a París per la pròxima primavera, i jo li expressava el desig com en aquest bon temps esperàvem que podria reprendre les visites que ens feia de tant en tant al seu Museu; per tant la fatal notícia em va sobtar extraordinàriament i em va doldre que no m'hagués arribat a temps per a fer tancar el Museu el diumenge passat.”*¹⁰¹² [sic]

¹⁰⁰⁸ L'any 1957, els treballadors del museu eren set persones entre la directora, una bibliotecària, una administrativa, tres restauradores i una auxiliar; hi havia set persones més dedicades a la consergeria i vigilància de sales.

Resposta de Pilar Tomás, directora del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, a una enquesta presentada per un grup d'alumnes del Col·legi Cor de Maria de Mataró, sota la responsabilitat de la professora Anna Carné. Barcelona, 31 de desembre de 1975. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 3, subcarpeta 12. MDB.

¹⁰⁰⁹ Nota informativa sobre els problemes del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora. Barcelona, 15 de gener de 1979. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 3, subcarpeta 4. MDB.

¹⁰¹⁰ Estadístiques de nombre de visitants del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora entre 1972 i 1977. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 5, subcarpetes sense numerar. MDB.

¹⁰¹¹ S'ha conservat una nota manuscrita anònima [probablement de Pilar Tomás] on es fa referència a aquest episodi: *“No es va tancar el Museu perquè no sabíem la mort de Rocamora. A mig matí del diumenge, vaig telefonar i em van dir que era ple de visitants. Vam acordar amb el senyor Ainaud deixar-ho córrer.”* Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 1, subcarpeta 7. MDB.

¹⁰¹² Carta escrita per Pilar Tomás, directora del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora i dirigida als Amics dels Museus. Barcelona, sense datar [en contestació a una nota de condol emesa pels Amics

En aquestes dates el museu també va rebre una carta anònima d'un grup que es definia a si mateix com a "petits col·leccionistes independents de tota organització". En aquesta missiva s'inculpava a Ainaud de Lasarte, acusant-lo de voler assumir masses càrrecs i demanant la seva dimissió per la seva suposada falta d'atenció i silenci davant la mort de Manuel Rocamora: "*Desde el día siguiente del entierro – su voluntad fue que no se diese publicidad a ese acto –, los diarios, radio Tv. y todo medio de comunicación diesen una nota necrológica con bombo y platillos, No entendemos como no se organiza un homenaje en su propio Museo, con conferencias, artículos, reprotajes de Tv. interviews a las personas que lo conocieron. Gustele o no, este señor fue una personalidad, y tuvo su actividad artística en el Paris de la Belle Epoque. Fué amigo de los grandes artistas españoles – catalanes – franceses e internacionales que se movieron en Paris, y su historial anecdótico es una lastima que se haya ido con él. Pues hubiera podido enriquecer muchas biografías de pintores también ya fallecidos de los cuales solo se sabía una faceta y en cambio Rocamora hubiera podido descubrirnos algo nuevo de cada uno de ellos.*"¹⁰¹³ [sic]

Aquestes acusacions eren infundades ja que al març d'aquell any es va començar a planificar una exposició en homenatge a la figura del donant.¹⁰¹⁴ La mostra es situaria en el seu propi museu i seria organitzada per la Junta de Museus, en col·laboració amb els Amics dels Museus i els marmessors del col·leccionista. Segons estava previst, seria inaugurada el 27 d'abril, i es basaria en les següents línies: "*Donant de la Col·lecció d'Indumentària a Barcelona, col·leccionista, impulsor en manifestacions culturals, escriptor, pintor, incrementor de fons de museus de Barcelona i d'altres museus de Catalunya, amic de la música i dels músics, etc.*"¹⁰¹⁵ [sic]

Museu Tèxtil i d'Indumentària, al Palau del Marquès de Llió i Palau Nadal del carrer Montcada, números 12-14 (1982 – 2008)

El Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, és a dir, el museu propi de Manuel Rocamora, va desaparèixer com a tal l'any 1982 arrel d'un replantejament del mateix

dels Museus el 10 de febrer de 1976]. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 1, subcarpeta 7. MDB.

¹⁰¹³ Carta anònima dirigida a Joan Ainaud de Lasarte. Barcelona, sense datar [1976, posterior a la mort de Manuel Rocamora]. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0311, carpeta 1, subcarpeta 7. MDB.

¹⁰¹⁴ Carta escrita per Pilar Tomás, directora del Museu d'Indumentària - Col·lecció Rocamora i dirigida a María Luz Morales, periodista. Barcelona, 15 de març de 1976. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 1, subcarpeta 7. MDB.

¹⁰¹⁵ Notes relatives a l'exposició-homenatge a Manuel Rocamora, 1969. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 2, subcarpeta 8. MDB.

que ja es venia pensant des dels anys immediats al traspàs del col·leccionista. Es va canviar el nom a Museu Tèxtil i d'Indumentària (notem com el donant perd el seu protagonisme) i, malgrat que el seu emplaçament seguí sent el Palau del Marqués de Llió, s'amplià afegint el Palau Nadal, situat al número 14 del mateix carrer.¹⁰¹⁶ Aquest darrer edifici era la seu del Museu Tèxtil des de 1970¹⁰¹⁷, on es conservaven els fons no donats per Rocamora. Des de 1963 ja es reclamava el Palau Nadal, concretament pels Amics dels Museus, que dirigiren una carta a l'alcalde demanant que l'Ajuntament adquirís dit palau, que just aleshores era abandonat pels seus ocupants, amb la finalitat de poder ampliar l'espai previst pel museu de Rocamora.¹⁰¹⁸ La finca era propietat de la comunitat de les Germanes Carmelites Descalces, que tenien la seva residència i escola a la part posterior de l'edifici i en la casa número 9 del carrer Banyes Vells.¹⁰¹⁹ La proposta, secundada també per Joan Ainaud de Lasarte¹⁰²⁰, finalment es va fer efectiva i la compra es va concretar l'any 1966 en 2.317.710 pessetes, a condició que es concedís a les monges un pati per a les seves alumnes i el dret de pas pel carrer Montcada a través d'una de les dues entrades de l'edifici.¹⁰²¹ De tota manera, el consistori no va jutjar necessària l'ampliació del museu Rocamora, sinó que destinà el palau al Museu Tèxtil. No seria fins 1982 que es varen fusionar les dues institucions en una de sola.

L'engrandiment de l'espai expositiu va propiciar que acollís tres fons diferents: la col·lecció Rocamora d'indumentària i complements (que ja es trobava dins el centre), el Museu de les Puntes (anteriorment al Palau de la Virreina, fundat el 1968) i el Museu Tèxtil, amb el seu fons de teixits antics, entre els quals s'hi trobaven exemplars coptes i medievals tan valuosos com el tern de Sant Valeri o la capa de Sant Fructuós, indumentària litúrgica del segle XVI i fons procedents de la col·lecció Bertrand i

¹⁰¹⁶ Lara, Judit (coord.) *Els museus de Barcelona. Guia*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1992. Pàg. 99.

¹⁰¹⁷ Intervenció de Pilar Tomàs, directora del Museu Tèxtil i d'Indumentària - Col·lecció Rocamora en un espai de l'emissora Ràdio Quatre l'11 d'abril de 1977. En el seu parlament, Tomàs explica els orígens del carrer Montcada i del museu de Rocamora, a part d'esmentar les activitats dutes a terme a l'antic Museu Tèxtil situat al carrer de l'Hospital, número 56, abans del seu trasllat al Palau Nadal l'any 1970. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 3, subcarpeta 1. MDB.

¹⁰¹⁸ Carta escrita per Camilo Bas, secretari dels Amics dels Museus, i dirigida a José María de Porcioles, alcalde de Barcelona. Barcelona, 6 de maig de 1963. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 7. MDB.

¹⁰¹⁹ Autor desconegut [signatura il·legible]. Informe sobre el palau número 14 del carrer Montcada. Barcelona, 27 de juliol de 1963. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 7. MDB.

¹⁰²⁰ Carta escrita per Joan Ainaud de Lasarte, director general dels Museus Municipals d'Art, i dirigida a Delegat del Servei de Cultura de l'Ajuntament. Barcelona, 27 de juliol de 1963. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 7. MDB.

¹⁰²¹ Expedient de la compra a les Germanes Carmelites Descalces de la casa número 14 del carrer Montcada. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 7. MDB.

Serra.¹⁰²² A més de totes aquestes peces, durant la direcció de Rosa Maria Martín Ros entre 1982 i finals de 2002, es van tramitar nombroses donacions que conformaren el fons d'alta costura i *prêt-à-porter* del segle XX (la base del qual era una donació de gairebé 200 peces de Balenciaga ocorreguda el 1976). Nombrosos particulars i autors van donar dissenys de Manuel Pertegaz, Asunción Bastida, Carmen Mir, Margarita Nuez o Toni Miró, entre d'altres, i a més, es va afegir una nova sala permanent dedicada al dissenyador barceloní Pedro Rodríguez l'any 1985.¹⁰²³ Aquestes ampliacions a la col·lecció original del museu, que era la donada per Rocamora, van propiciar que es posseís un fons encara més important i a l'alçada d'altres museus tèxtils de renom internacional, tal i com va ser expressat per l'historiador i crític d'art Josep Casamartina: “*Las colecciones del Tèxtil son comparables a las del Metropolitan de Nueva York, el Victoria & Albert de Londres o el Museo del Traje de Madrid.*”¹⁰²⁴

El seu contingut es dividia en tres seccions: tèxtil, indumentària i puntes. La secció d'indumentària ocupava el primer pis i es dividia en sis subseccions: indumentària, accessoris i complements de la indumentària, joies, nines, làmines i dissenys d'indumentària i fotografies d'indumentària. De totes aquestes subseccions, tan sols la última no estava integrada en gran part per la donació Rocamora.¹⁰²⁵

Com hem dit anteriorment, la direcció de Rosa Maria Martín finalitzà a les acaballes de 2002 i l'any següent es nomenà com a conservadora en cap del museu a Sílvia Ventosa Muñoz, que va proposar una nova visió de la col·lecció Rocamora exposant-la sota el títol “El cos vestit”.¹⁰²⁶ Aquesta exhibició, de la qual en seguirem parlant més endavant, va ser comissariada per Ventosa i per Teresa Bastardes i volia mostrar un nombre reduït de vestits relacionant-los amb les modificacions que van causar al cos del portador.

¹⁰²² Ajuntament de Barcelona. “Programa de obras e instalaciones pendientes.” Programa en el qual es detalla el contingut de les diverses sales del Museu Tèxtil situat al Palau Nadal, signat per Joan Ainaud de Lasarte, director general dels Museus d'Art. Barcelona, 26 de novembre de 1975. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0332, carpeta 2, subcarpeta 9. MDB.

¹⁰²³ Casamartina Parassols, Josep. “Els museus tèxtils, la crisi de la crisi.” *El País*, 12/04/2007.

¹⁰²⁴ Fontova, Rosario. “La familia Rocamora plantea la devolución de su colección.” *El Periódico*, 01/11/2008. [<http://www.elperiodico.com/es/noticias/barcelona/familia-rocamora-plantea-devolucion-coleccion-49333>] (Consulta 8 de març del 2016).

¹⁰²⁵ Ajuntament de Barcelona. *Guia dels museus de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1985. Pàgs. 46-48.

¹⁰²⁶ La idea de l'exposició prové de la tesi doctoral de Sílvia Ventosa, titulada *Modelar el cos: treball i vida de les cotillaires de Barcelona*, presentada l'any 1998 a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona. Es tracta d'un estudi sobre la roba interior a Barcelona i l'ofici de les cotillaires, el qual posteriorment es va publicar en forma de llibre: Ventosa, Sílvia. *Modelar el cos: treball i vida de les cotillaires de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Català de la Dona, 2001.

Desafortunadament, el museu es tancà i desmantellà completament l'any 2008 [FIG. 119], quan les col·leccions es traslladaren provisionalment al Palau Reial de Pedralbes, esperant a un emplaçament definitiu, que seria un nou espai dedicat al disseny on s'hi aglutinarien col·leccions provinents de diversos museus barcelonins. La raó principal d'aquesta decisió és política i ve derivada del Pla de Museus aprovat el maig de 1985, on entre altres resolucions, l'Ajuntament de Barcelona determina un “*procés de compactació*” dels museus d'arts aplicades, dels quals en té la titularitat: ceràmica, arts decoratives, tèxtil i indumentària¹⁰²⁷, amb l'objectiu d'acabar amb la dispersió en varis museus monogràfics. El procés ja s'havia començat a fer efectiu l'any 2003¹⁰²⁸ i el 2006 es nomenaria al dissenyador Ramon Prat com a comissari general d'un nou projecte aglutinador, dit Disseny Hub Barcelona (DHUB), entenent la paraula *hub* com a “nucli” o “eix” on crear un espai de referència del disseny. Alhora Marta Montmany Madurell seria directora del DHUB fins la seva jubilació l'any 2012 (anteriorment havia estat directora del Museu de les Arts Decoratives entre 1994 i 2010).

El 2008 es decidiria la creació d'un edifici de nova planta, el Museu del Disseny, on s'hi ubicarien els fons anteriorment esmentats juntament amb una col·lecció de disseny reunida gràcies al mecenatge empresarial i sota l'impuls de Montmany en la seva etapa com a directora del Museu de les Arts Decoratives.

Paral·lelament, algunes veus van opinar que la desaparició del Museu Tèxtil també es devia a que es trobava descuidat¹⁰²⁹, opinió desmentida per Martín i Ros, que addueix que sempre es va fer tot el possible per millorar i arreglar el museu¹⁰³⁰, malgrat la falta de pressupost, problema al qual ja s'ha fet referència i que arrossegava la institució des del seu naixement. A més es desmuntaria la sala de Pedro Rodríguez per poder remodelar el Palau Nadal, que el 1997 acolliria el Museu Barbier-Mueller d'Art Precolombí de Barcelona, obert fins el 2012. El consistori no va considerar intentar millorar la situació doncs ja es preveia la creació del centre del disseny, malgrat la

¹⁰²⁷ Mascarell, Ferran. “Els museus de Barcelona (1975-2000). Notícia de 25 anys de programes.” *Barcelona Metròpolis Mediterrània* 55 (2000): s/n. [http://www.publicacions.bcn.es/bmm/55/ct_qc01.htm] (Consulta 15 d'agost de 2018). Pàg. s/n.

¹⁰²⁸ Ventosa, Sílvia. “«El cos vestit» Exposició permanent al Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona.” *Revista d'Etnologia de Catalunya* 37 (2010): 180-183. Pàg. 180.

¹⁰²⁹ Rivièrè, Margarita. “La moda fa història.” *El País*, 27/11/2008.

¹⁰³⁰ Segons opinió manifestada el 5 de maig de 2019, Rosa Maria Martín Ros creu que no es va donar pressupost al museu quan es requeria perquè ja s'estava planificant el futur centre del disseny.

resistència del Museu Tèxtil i d'Indumentària i també del Museu de Ceràmica, que no volien veure les seves obres diluïdes dins la nova estructura.¹⁰³¹

Segons Sílvia Ventosa, l'únic avantatge que representava l'edifici del carrer Montcada és que estava situat en un palau antic i en una localització molt cèntrica. En contraposició no estava adaptat a les persones amb mobilitat reduïda (per exemple, tenia moltes escales) i les reserves eren deficientes si les comparem amb les actuals del Museu del Disseny, que compta amb instal·lacions noves i amb els últims avenços tecnològics.¹⁰³²

Museu Tèxtil i d'Indumentària del Palau Reial de Pedralbes a l'Avinguda Diagonal, número 686 (2008 – 2013)

El trasllat del Museu Tèxtil s'esdevé l'any 2008¹⁰³³, i totes les peces restarien guardades temporalment dins el Palau de Pedralbes, on també s'hi ubicaven el Museu de les Arts Decoratives i el Gabinet de les Arts Gràfiques. Alguns dels vestits de Rocamora es seguiren mostrant en l'exposició "El cos vestit" traslladada des de l'antic Museu Tèxtil i d'Indumentària del carrer Montcada, ja clausurat, fins a la nova seu al Palau de Pedralbes. Amb el lema "*el vestit modifica la forma del cos*", es va voler aconseguir "*una relectura de la col·lecció d'indumentària del Museu a partir de la forma del cos com a suport del vestit i aquest últim com a superfície visible del cos, és una nova visió de la forma del cos humà a través de les diferents siluetes i volums que el vestit conforma en diferents èpoques a la societat occidental.*"¹⁰³⁴ Es mostraren tretze vitrines que contenien vestits des de mitjans del segle XVI, ordenats seguint un fris cronològic. Els llenguatges expositius, proposats per l'arquitecta Julia Schulz-Dornburg, van constar de maniquins de modista nus – alguns d'ells mostrant els afegits col·locats perquè el vestit adopti la forma desitjada segons cada època –, més quatre maniquins realitzats expressament i col·locats sobre una tarima juntament amb les explicacions pertinents de cada període, que es complementen amb una imatge completa d'un personatge extreta d'un quadre, gravat o fotografia contemporània a l'època

¹⁰³¹ Serra, Catalina. "I si en diem Museu Bohigas?" *Ara*, 13/12/2014 [https://www.ara.cat/premium/suplements/diem-Museu-Bohigas_0_1265873424.html] (Consulta 21 de gener del 2019).

¹⁰³² Aquesta opinió i moltes altres dades han estat aportades per Sílvia Ventosa en una conversa el 28 de febrer del 2019 al Museu del Disseny.

¹⁰³³ Vélez, Pilar. "Introducción al nuevo Museo del Disseny de Barcelona." *Datatèxtil*, núm. 29 (2013): 1-6 a RACO [http://www.raco.cat/index.php/Datatèxtil/article/view/274601] (Consulta 11 de març de 2016). Pàg. 2.

¹⁰³⁴ Ventosa, Sílvia. *Op. cit.*, 2010, pàg. 180.

representada [FIG. 120]. Com veiem, el fil conductor era el diàleg entre indument i cos, definint-se cada època segons la modificació que efectuava el vestit: ampliar, reduir, allargar, perfilar i destapar.¹⁰³⁵ Aquesta exhibició va haver d'adaptar-se novament al trasllat cap a una altra institució, que seria el Museu del Disseny, quan aquest fos inaugurat.

Buidat de tot el seu contingut, el Palau del Marquès de Llió va ser l'escenari d'exposicions temporals i activitats diverses relacionades amb el futur centre del disseny.¹⁰³⁶ Actualment és la seu del Museu Etnològic i de Cultures del Món, inaugurat el 2015.

Entre setembre i primers d'octubre de 2008¹⁰³⁷ es va presentar un manifest en contra de la desaparició del Museu Tèxtil i d'Indumentària, encapçalat pels historiadors de l'art Josep Casamartina i Victoria Combalía. Es recalcava el compromís de l'Ajuntament de mantenir la col·lecció Rocamora íntegra en un palau del carrer Montcada, el fet que el museu tenia suficient importància pròpia com per no haver d'estar integrat a qualsevol altre organisme, la possible viabilitat de mantenir alhora el Museu Tèxtil i el centre el disseny... tot arribant a una ferma conclusió: *“creemos que es imperdonable que un museo que está a la altura de los de París, Lyon, Kioto, Dallas, Nueva York o Madrid pierda su identidad y pase a ser subsidiario de otro centro. Justo en el momento en que la moda es un valor en alza, desmontar el MTIB, que tiene unas colecciones mucho más amplias y representativas que las del museo de Madrid, es absurdo y contraproducente y es un grave error que en el futuro puede ser irreparable.”*¹⁰³⁸

Entre els més de 50 firmants al manifest de Casamartina i Combalía s'hi trobaven noms destacats de la moda com els dissenyadors Manuel Pertegaz, Toni Miró o Josep Font, a més de familiars de Manuel Rocamora. Aquests darrers es mostraren indignats perquè no se'ls informà de la clausura del museu del carrer Montcada, ni de l'estat del vestits, ni de la intenció d'obrir un nou centre. Com a resultat, s'estudià amb advocats els termes de la donació del seu avantpassat, amb la voluntat de plantejar la devolució de la col·lecció, recurrent a un incompliment de les condicions dictades en el seu dia per

¹⁰³⁵ Ventosa, Sílvia. *Op. cit.*, 2010, pàg. 182.

¹⁰³⁶ Ventosa, Sílvia. *Op. cit.*, 2010, pàg. 180.

¹⁰³⁷ Fontova, Rosario. “La supresión del Museu Tèxtil indigna a los coleccionistas.” *El Periódico*, 03/10/2008.

¹⁰³⁸ Casamartina, Josep i Combalía, Victoria. *Manifest A favor del Museu Textil de Barcelona y de la Colección Rocamora*. Barcelona, setembre de 2008. Disponible a l'apèndix IV, pàg. 627.

Manuel Rocamora.¹⁰³⁹ Rememorem que entre aquestes, s'estipulava que la seva col·lecció sempre havia d'estar en el Palau del Marquès de Llió, i si no podia ser possible, en un palauet similar. Finalment, l'intent d'emprendre accions legals no va arribar a prosperar.

Farem un incís per constatar que, paral·lelament al manifest esmentat, al juny del mateix any se'n va presentar un altre no subscrit per Casamartina i Combalía, però que integrava un grup d'altres professionals de l'art. En aquest segon manifest s'expressa la disconformitat de l'annexió de les col·leccions del Museu de les Arts Decoratives, del Museu Tèxtil i d'Indumentària i del desaparegut Museu de les Arts Gràfiques al futur centre del disseny, on les peces històriques tindrien poc protagonisme. S'argumentava que les col·leccions dels museus esmentats incorporen del segle XV al segle XIX i no es veurien ben unides en un nou museu que prioritzaria el discurs del segle XX. Es proposà la vinculació d'aquest patrimoni al Museu Nacional d'Art de Catalunya, i així s'aconseguiria *“el ple desenvolupament d'un veritable Museu o Centre del Disseny que una ciutat com Barcelona demana, sense la hipoteca de la gestió d'unes complexes col·leccions històriques dels segles XV-XIX, que han de ser ateses per un personal amb la preparació específica adequada per tal de garantir-ne el ple rendiment social, cultural i patrimonial.”*¹⁰⁴⁰ Com es pot apreciar, si bé aquest manifest estava en contra del trasllat de les col·leccions al Museu del Disseny, alhora proposava un gran museu que reunís totes les arts decoratives, inclosos els teixits, cosa que dissentia del model de museu únicament destinat a la indumentària encapçalat per Casamartina i Combalía.

El fotògraf de moda Manuel Outumuro va declarar que *“el museu barceloní és molt més apreciat a l'estranger que no pas al propi país”*¹⁰⁴¹, referint-se a la falta d'atenció dedicada per l'administració, tant al museu com al manifest reivindicatiu on es feia palès el descontent de part del sector cultural. La creació d'un futur Museu del Disseny era un fet i ja hi havia un projecte datat del 2007, on s'estipulava que la construcció del mateix aniria a càrrec de MBM Arquitectes, dirigits per Oriol Bohigas, arquitecte i ex regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona entre 1991 i 1994. La seva localització seria la plaça de les Glòries. El projecte, formulat inicialment per construir un

¹⁰³⁹ Fontova, Rosario. “La familia Rocamora plantea la devolución de su colección.” *El Periódico*, 01/11/2008. [<http://www.elperiodico.com/es/noticias/barcelona/familia-rocamora-plantea-devolucion-coleccion-49333>] (Consulta 8 de març del 2016).

¹⁰⁴⁰ VV. AA. “Manifest sobre el Museu de les Arts Decoratives.” *L'Avenç* 336 (2008): 5.

¹⁰⁴¹ Casamartina Parassols, Josep. “Bye, bye, Rocamora.” *El País*, 27/11/2008.

macroespai multifuncional enfocat al disseny, canviaria el 2011 per donar més relleu al patrimoni, arran de l'arribada a l'Ajuntament de Barcelona del nou govern de Xavier Trias, de Convergència i Unió, després del mandat del Partit Socialista de Jordi Hereu. Marta Montmany es va jubilar i el 2012 Ramon Prat va dimitir perquè s'estava virant cap a un model diferent al que ell volia impulsar en un principi que, a més, requeria d'un pressupost més elevat.¹⁰⁴² La seva plaça es va eliminar i es va proposar com a directora del museu a Pilar Vélez, que havia estat directora del Museu Frederic Marès, d'acord amb prioritzar les col·leccions històriques.

Finalment, el museu obriria les seves portes el 14 de desembre de 2014. Un any abans, el 2013, es va iniciar el trasllat de les peces, i en conseqüència la col·lecció Rocamora va romandre inabastable pel públic durant el procés.

Anys abans, el 2008, Casamartina vaticinava la inviabilitat del projecte, doncs declarà que *“el 80% de las colecciones, entre las que figuran las de modistos catalanes que dictaron la moda en España, estarán condenadas al olvido por falta de espacio [al Museu del Disseny].”*¹⁰⁴³ Segons Combalía, la política era fer un centre colossal sense qüestionar la seva viabilitat o el seu encaix en el panorama museístic de la ciutat: *“La política museística de Bohigas, de la cual es heredera la actual, siempre privilegió los museos faraónicos. Quería que el MNAC fuera el Metropolitan de Nueva York y ahora querría que el Museo del Diseño fuera el Victoria and Albert de Londres; olvida que nuestras colecciones no son las mismas y que nadie en Nueva York piensa cerrar la Frick Collection, ni en Londres la Wallace Collection, ni en París el Musée Moreau o el Musée Rodin, ejemplos todos ellos de museos pequeños.”*¹⁰⁴⁴

En un article d'opinió a *El País*, l'arquitecte Bohigas defensava la seva postura, dient que el Museu Tèxtil i d'Indumentària es trobava en males condicions i recalcant que *“no hay que suspirar nostálgicamente – como hacen algunos conservadores pintorescos – por la pérdida de los pequeños museos creados por el fraccionamiento franquista. La visión superpuesta, la transversalidad y la intercomunicación a gran escala permiten mayores grados de experimentación sin perder identidad y*

¹⁰⁴² Redacció. “El cambio de rumbo del Disseny Hub provoca la salida de su comisario.” *La Vanguardia*, 11/06/2012. [<https://www.lavanguardia.com/cultura/20120611/54310571161/dhub-salida-comisario.html>] (Consulta 21 de gener del 2019).

¹⁰⁴³ Fontova, Rosario. “La familia Rocamora plantea la devolución de su colección.” *El Periódico*, 01/11/2008. [<http://www.elperiodico.com/es/noticias/barcelona/familia-rocamora-plantea-devolucion-coleccion-49333>] (Consulta 8 de març del 2016).

¹⁰⁴⁴ Combalía, Victoria. “DHUB(itativo).” *El País*, 10/01/2009.

autonomía.”¹⁰⁴⁵ En el mateix diari, Eduardo Rocamora, president de la Fundació Rocamora i familiar del donant, va escriure una rèplica on precisava que el Museu Tèxtil i d'Indumentària no va ser una idea del franquisme, sinó del propi Manuel Rocamora, que va decidir llegir la seva col·lecció a la ciutat de manera purament altruista; a més, puntualitzava que “*sólo con una pequeña parte de lo que se ha gastado en el traslado provisional y en los fastos de concepción y propaganda del DHUB habría sido suficiente para poner al día el Museo Textil y de la Indumentaria / Colección Rocamora, una institución de la que Barcelona debería haberse sentido mucho más orgullosa y hubiera debido promocionar con mucho más afán de oportunidad. Las cosas que valen no siempre se saben apreciar y aún menos cuando han sido regaladas.*”¹⁰⁴⁶ Malgrat els desacords entre les diferents parts, no hi va haver marxa enrere en la decisió de l'Ajuntament. El museu de Rocamora estava condemnat a desaparèixer definitivament, si bé la seva col·lecció es podria seguir veient, en una petita proporció, en el nou centre que descriurem a continuació.

Museu del Disseny de Barcelona al Disseny Hub Barcelona de la plaça de les Glòries Catalanes, números 37-38 (2014 – actualitat)

L'edifici de nova planta Disseny Hub Barcelona va ser construït entre 2008 i 2013 i inaugurat el 13 de desembre de 2014 (mentre que la previsió, segons el projecte de l'edifici presentat el 2007, era que s'inaugurés el 2011¹⁰⁴⁷). Dins d'aquesta edificació multifuncional s'hi troben diverses seus: Foment de les Arts i del Disseny (FAD), Barcelona Centre de Disseny (BCD), Biblioteca El Clot – Josep Benet i el Museu del Disseny.¹⁰⁴⁸ Ens ocuparem de la darrera institució, que a la vegada engloba l'antic Museu Tèxtil i d'Indumentària, el Museu de les Arts Decoratives, el Museu de Ceràmica i el Gabinet de les Arts Gràfiques, a part d'un Centre de Documentació.¹⁰⁴⁹ El flamant museu recull un fons de 70.000 objectes, dels quals se n'exposen 2.000, fent

¹⁰⁴⁵ Bohigas, Oriol. “Triple ensayo del DHUB.” *El País*, 10/12/2008.

¹⁰⁴⁶ Rocamora, Eduardo. “Bohigas y el Museo Rocamora” a “Cartas al director”. *El País*, 24/02/2009.

¹⁰⁴⁷ Vallbona, Rafael. “El disseny vol un museu obert.” *El Mundo*, 04/03/2007.

¹⁰⁴⁸ Disseny Hub Barcelona. “Disseny Hub Barcelona.” 2016.

[<http://www.dissenyhubbarcelona.cat/blog/disseny-hub-barcelona-cat/>] (Consulta 8 de març de 2016)

¹⁰⁴⁹ Ventosa, Sílvia. *Op. cit.*, 2010, pàg. 180.

una evolució des del concepte d'arts decoratives fins a les arts de disseny contemporànies.¹⁰⁵⁰

El Museu del Disseny, dirigit per Pilar Vélez, presenta sis col·leccions: disseny de producte, disseny de moda, disseny gràfic, arts decoratives, arts gràfiques i arts tèxtils i indumentària. Les peces de Rocamora s'inclouen en dues exposicions permanents, en major mesura en l'àmbit d'indumentària (vestits i estructures interiors) però també tenen una petita representació dins les arts decoratives (ventalls): *“El fondo de indumentaria histórica (del siglo XVII a 1920) contiene prendas internacionales y españolas (XVIII-XIX), así como vestidos modernistas y art déco catalanes, en su mayor parte procedentes de la gran donación de Manuel Rocamora (1969). Los complementos como guantes, sombreros y calzado, y accesorios como bastones, sombrillas, bolsos y abanicos (XV-XX), también cuentan con su representación. Es igualmente remarcable el conjunto de corsés, polisones y miriñaques.”*¹⁰⁵¹

Començarem parlant de la zona relativa a la indumentària, part de la qual es mostra en l'exposició “El cos vestit: siluetes i moda, 1550-2015”, comissariada per Teresa Bastardes i Sílvia Ventosa, de la qual se'n va editar un catàleg el 2014. Es troba ubicada a la tercera planta i comprèn una superfície de 650 m². Es tracta de l'exposició que ja hi havia al Palau de Pedralbes, traslladada aquí amb una concepció museogràfica similar que, tal i com s'ha referit anteriorment, gira entorn del diàleg entre vestit i cos, ressaltant les modificacions que aporta el primer al llarg de varis períodes històrics que comprenen des del segle XVI fins l'actualitat. Els únics canvis que s'han establert han estat la incorporació de vestits fins la temporada 2014-2015 i la roba interior.¹⁰⁵²

L'exposició integra 170 peces¹⁰⁵³, de les quals seixanta provenen de la col·lecció Rocamora.¹⁰⁵⁴ Es tracta d'un nombre molt reduït si tenim en compte que la donació

¹⁰⁵⁰ Montañés, José Ángel. “El DHUB ya no es el DHUB.” *El País*, 06/02/2014. [https://elpais.com/ccaa/2014/02/05/catalunya/1391636633_672944.html] (Consulta 12 de novembre de 2018).

¹⁰⁵¹ Museu del Disseny de Barcelona. “Artes Tèxtils e Indumentaria Histórica.” 2016. Consulta 12 de març de 2016. [http://www.museudeldisseny.cat/es/colleccion/artes-textiles-e-indumentaria-historica]

¹⁰⁵² Vélez, Pilar. *Op. cit.*, 2014, pàg. 17.

¹⁰⁵³ Museu del Disseny de Barcelona. “El cuerpo vestido. Siluetas y moda (1550-2015).” 2016. Consulta 12 de març de 2016. [http://www.museudeldisseny.cat/es/exposicion/el-cuerpo-vestido-siluetas-y-moda-1550-2015]

¹⁰⁵⁴ Les 4.127 peces restants de la col·lecció Rocamora es troben a les reserves del Museu del Disseny. Segons Ventosa, el trasllat del fons des del Palau de Pedralbes fins a l'entitat actual s'ha realitzat en la seva totalitat, malgrat que algunes de les peces encara resten a l'espera de ser netejades per les conservadores, que les sotmeten a un rigorós procés de microaspiració abans de ser desades

ascendia a 4.187 elements, no obstant Ventosa justifica la decisió adduint varis motius. El primer d'ells i més important és que s'ha de seguir la línia de mostrar els vestits més representatius de cada modificació del cos, per tant aquests s'han seleccionat segons aquest criteri i no pas per què siguin els millors o els més vistosos. Continuant amb la mateixa norma no s'han inclòs calçats o accessoris, encara que s'està estudiant la seva incorporació en una reformulació de l'exposició prevista per 2020, on es canviaran totes les vestidures. En segon lloc, es vol fer un discurs concís que sigui fàcilment seguit pel públic, i d'altra banda, l'espai és limitat i resultaria impossible exposar-ho tot. En tercer lloc, malgrat la gran importància de la donació del col·leccionista, el fons del Museu del Disseny integra ara moltes altres peces que no en formen part i que són igualment dignes de ser exposades.¹⁰⁵⁵ Malgrat tot, aquesta situació no complau als descendents del col·leccionista, doncs Eduardo Rocamora opina que d'aquesta manera és impossible conèixer la totalitat del fons¹⁰⁵⁶, encara que és cert que la renovació periòdica dels vestits, tal i com està previst, ajudaria en aquest sentit.

La mostra es divideix en onze àmbits diferents ordenats cronològicament, amb una vitrina per cadascun. A part dels maniquins amb els vestits històrics, s'inclouen tres tipus de figurins diferents: un dit "pròtesi" que mostra la roba interior; un altre anomenat "modificació anatòmica" que es tracta d'un maniquí articulat amb volums afegits que mostren les modificacions que pateix el cos; i, per últim, un de clarament diferenciat per ser de color daurat, que vesteix un indument contemporani amb certes similituds als antics, fent-ne de contrapunt.¹⁰⁵⁷ Aquest darrer maniquí només s'ubica en les vitrines que contenen peces anteriors al segle XX. Per completar el conjunt s'insereix al fons una imatge de grans dimensions, que és una reproducció d'una pintura o una fotografia d'època, mostrant com es portava la moda de cada moment, inclosos el pentinat i els accessoris.¹⁰⁵⁸ [FIG. 121] En un sol àmbit aquesta museografia és diferent, és en el *hall* central, on s'exposen la roba i les estructures interiors. Consisteix en dues vitrines laterals que contenen els cossos i els sostenidors, mentre que al centre hi ha un conjunt de mirinyacs disposats dins de cilindres de plàstic dur.

definitivament a les reserves. Pel que fa als vestits, es guarden penjats dins de bosses de conservació o bé horitzontals en calaixos si són més fràgils.

¹⁰⁵⁵ Apreciem les dades aportades per Sílvia Ventosa en el transcurs de la nostra trobada del 28 de febrer de 2019.

¹⁰⁵⁶ Opinió manifestada per Eduardo Rocamora Trías el 8 de març de 2016.

¹⁰⁵⁷ Sílvia Ventosa admet que va resultar molt complicat trobar vestits actuals que fessin de lligam amb el antic, especialment en el cas de l'etapa del Modernisme (àmbit 6). Dada aportada el 28 de febrer de 2019.

¹⁰⁵⁸ Ventosa, Sílvia (ed.) *Op. cit.*, 2014, pàgs. 29-30.

Els textos de l'exposició són en català, castellà i anglès. Les dades referents a cada peça es contenen en una cartel·la gravada a la base de les vitrines, mentre que a les parets hi ha les explicacions pertinents a les tipologies de vestits de cada època i a les modificacions del cos, incorporant gràfics i suports en vídeo. Pel que fa a la il·luminació, es manté un baix nivell lumínic a la sala per raons de conservació preventiva, cosa que fa que, si bé les vitrines estan més il·luminades, la resta de l'espai es manté en la penombra.

A continuació enumerarem tots els àmbits als quals fem esment i que integren l'exposició:

1. “1550-1789. El cavaller i el cortesà. El vestit comprimeix el cos”: totes les peces contingudes dins d'aquesta vitrina són una donació de Manuel Rocamora a excepció del vestit contemporani de Txell Miras, datat del 2009. La roba interior mostrada és una cotilla (MTIB 103.874), mentre que la resta són sis vestits femenins (MTIB 88.002, 88.006, 88.009, 88.012, 88.015, 88.016), dos vestits masculins – conformats per casaca, armilla i calçons – (MTIB 47.397 a 47.400 i 88.198), unes faldetes (MTIB 103.842), una capa masculina (MTIB 88.170), una casaca també masculina (MTIB 103.796) i una jupa d'herald (MTIB 88.172)
2. “1789-1825. Roba i Revolució. El cos s'allibera”: es mostren vuit vestits, sense cap exemplar de roba interior, dels quals cinc van ser donats per Rocamora, essent quatre vestits femenins (MTIB 88.027, 88.031, 88.040 i 88.050) i un vestit masculí – format per casaca, armilla i pantalons – (MTIB 88.211, 103.962 i 4.233/14).
3. “1825-1845. Dames etèries. El vestit infla el cos”: de l'època romàntica s'exhibeixen sis vestits i un farciment de màniga. De totes aquestes peces, les corresponents a la donació Rocamora són quatre vestits femenins (MTIB 21.954, 88.060, 88.051 i 88.058).
4. “1845-1868. Els burgesos mudats. Exageració dels volums”: en aquest cas les estructures interiors que es mostren són una cotilla (MTIB 4139/13) i un mirinyac (MTIB 4.140/13). La resta de la vitrina conté cinc vestits, dels quals tres són aportats pel col·leccionista (MTIB. 88.073, 88.083 i 88.096).
5. “1868-1888. L'època del polissó. L'important és al darrere”: novament trobem peces interiors pertanyents a la col·lecció Rocamora, que tornen a ser una cotilla

- (MTIB 103.884) acompanyada d'un polissó (MTIB 104.227). Dels sis induments restants, va donar dos vestits femenins (MTIB 88.094 i 146.490).
6. “1888-1910. Belles en forma d’S. El vestit deforma el cos”: es presenta una peça de roba interior i vuit vestits, cinc d’ells de Rocamora, incloent un de núvia (MTIB 1.505/97, 88.108, 88.114, 88.120 i 88.146).
 7. “1910-1930. El vestit ensenya el cos. Fora cotilles!”: en aquest apartat no es mostra cap roba interior que acompanyi els vuit vestits mostrats, la meitat dels quals van ser oferts pel donant (MTIB 88.156, 88.162, 88.165 i 103.794).
 8. “1930-1960. Alta costura. La silueta artificial”: hi consten 17 vestits i una peça interior però sense cap aportació de Manuel Rocamora.
 9. “1960-1990. Prêt-à-porter. El cos es mostra”: igualment hi ha 17 induments – aquest cop, però, sense roba interior – que tampoc pertanyen al col·leccionista.
 10. “1990-2014. Dissenyadors versus globalització. El vestit perfila, embolica o ensenya el cos”: en l’àrea final, igualment que en les dues anteriors, no trobem indumentària provinent de la col·lecció Rocamora entre les 22 peces exposades i el model de sostenidors que exemplifica la roba interior.
 11. “Estructures interiors. Elements amagats a l’interior dels vestits que ajuden a crear siluetes i volums”: aquesta zona està enterament dedicada a les peces de roba interior, comptant amb 46 pitreres, cotilles, sostenidors i polissons repartits en dues vitrines diferenciades de l’àrea central on s’hi exposen sis mirinyacs. Les peces de la col·lecció Rocamora són tots els mirinyacs exposats (MTIB 4.141/13, 4.142/13, 4.143/13, 4.144/13, 4.149/13, 4.150/13), dotze cotilles (MTIB 17.149, 17.211, 17.315, 21.959, 21.960, 103.872, 103.873, 103.876, 103.877, 103.878, 103.881 i 103.883) i dues pitreres (MTIB 4.137/13 i 103.871). Hi ha la particularitat que cinc de les cotilles no van ser donades el 1969 com la resta de peces, sinó que els números de registre MTIB 17.149, 17.211, 17.315 i 21.959 formen part d’una donació de 1935 i finalment la 21.960 correspon al 1936.

Com s’ha esmentat anteriorment, altres peces provinents de la donació de Manuel Rocamora són mostrades en l’exposició permanent dedicada a les arts decoratives i d’autor, “Extraordinàries! Col·leccions d’arts decoratives i arts d’autor (segles III-XX)”, comissariada per Pilar Vélez i situada a la segona planta, on en un espai de 954 m² s’exposen 1106 peces provinents de col·leccions de ceràmica, vidre, teixits, mobiliari,

rellotges, papers pintats, joieria...¹⁰⁵⁹ L'àrea dedicada als ventalls està conformada per 31 peces provinents dels antics Museu de les Arts Decoratives i Museu Tèxtil i d'Indumentària, molts d'ells mai mostrats al públic i provinents de col·leccions privades com la de Manuel Rocamora o Carles Pirozzini. En total el museu compta amb més de 750 ventalls del segle XVIII al XX.¹⁰⁶⁰ Concretament de Rocamora s'exposen tretze elements europeus, francesos i espanyols del XVII a principis del XX (amb abundància de finals del XIX), amb els següents números de registre: MTIB 21.477, 88.712, 88.721, 88.739, 88.751, 88.758, 88.821, 88.832, 88.837, 88.855, 88.880, 88.895 i 104.128. En aquesta mateixa extensió també s'hi poden trobar un nombre de vuit tèxtils pertanyents a Rocamora, consistents en set indianes (MTIB 71544, 71573, 71574, 71578, 101143, 101144, 101154) i un coll de punta (MTIB 71829), totes elles peces pertanyents als segles XVIII i XIX.

Per tant, es pot determinar que actualment el Museu del Disseny mostra al públic 82 exemplars provinents de la donació de Rocamora, mentre que la resta es conserven al dipòsit. Es desglossen en 61 induments masculins i femenins (59 d'ells són considerats indumentària històrica mentre que els dos restants es cataloguen com a disseny de moda), 13 accessoris d'indumentària (tots ells ventalls) i vuit tèxtils (estampats de cotó i puntes).

Com a conclusió, es podria afirmar que la col·lecció Rocamora d'indumentària ha trobat el seu lloc definitiu en el Museu del Disseny, després de molts anys recalant en varis centres (decisiones derivades, en gran part, de canvis polítics), entre d'ells, el Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, el qual en el seu dia ja es va habilitar amb el propòsit que les peces no es moguessin mai més d'allà o, en cas que fos necessari, es traslladessin a un edifici històric de similars característiques; circumstància que no s'ha complert malgrat estar clarament estipulada en l'acta de donació de 1969 signada pel donant i per l'aleshores alcalde José María de Porcioles. S'ha passat d'un museu de col·leccionista, on només s'exhibia el llegat de Rocamora amb tot el seu protagonisme, a un centre del disseny on la indumentària s'ha hagut de fer un lloc juntament amb altres

¹⁰⁵⁹ Museu del Disseny de Barcelona. "Extraordinàries! Col·leccions d'arts decoratives i d'arts d'autor (segles III-XX)". 2018. Consulta 15 de desembre de 2018. [<http://ajuntament.barcelona.cat/museudeldisseny/ca/exposicio/extraordinaries-colleccions-darts-decoratives-i-arts-dautor-segles-iii-xx>]

¹⁰⁶⁰ Nolla, Mireia. "Ventalls. Segles XVIII-XIX." Dins *Extraordinàries! Col·leccions d'arts decoratives i arts d'autor (segles III-XX)*, ed. Pilar Vélez, 119-122. Barcelona: Museu del Disseny de Barcelona, 2014. Pàg. 121.

arts decoratives molt variades com la ceràmica, el vidre, el mobiliari, etc. Entre aquestes dues etapes hi ha hagut un impàs en el qual el Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora ha hagut de veure's unificat amb el Museu Tèxtil, començant així a trencar-se la dinàmica del museu de col·leccionista per admetre noves peces dels fons municipals; a més de lluitar per la seva supervivència, esforços que no han resultat fructífers doncs com a museu ha acabat desapareixent.

Amb el trasllat al Museu del Disseny, lògicament la col·lecció de Rocamora en tot el seu aspecte global (indumentària masculina, femenina, infantil i litúrgica, calçats, mitges, barrets, ventalls, joies, etc.) ha perdut visibilitat, ja que només s'han pogut exposar un conjunt de peces molt seleccionades. Com s'ha remarcat anteriorment, tan sols es mostren 82 exemplars repartits entre les exposicions permanents d'indumentària, “El cos vestit: siluetes i moda, 1550-2015” (61 ítems) i arts decoratives, “Extraordinàries! Col·leccions d'arts decoratives i arts d'autor (segles III-XX)” (21 peces). Aquesta xifra contrasta amb el nombre molt més elevat dels 4.187 exemplars que conformen la donació completa. És a dir, actualment està exposat al públic aproximadament un 2% de la col·lecció.

El plantejament de l'exposició relativa a la indumentària, titulada “El cos vestit: siluetes i moda, 1550-2015”, gira entorn a explicar com s'ha modificat el cos depenent de les modes de cada segle. Es tracta d'un plantejament interessant, ja que el recorregut cronològic es centra en aquestes variacions i resulta digne a ser valorat positivament perquè aporta una visió i comprensió diferent a la col·lecció, centrant el protagonisme més enllà de les peces exposades i explicant el concepte d'elegància de cada època i com es van haver d'emmotllar les persones per poder-lo seguir. Desafortunadament, no s'esmenta el nom del col·leccionista més enllà de les cartelles de les peces donades per ell, decisió comprensible valorant que el marc d'aquest museu és molt més ampli i resulta inviable donar rellevància a tots els donants dels variats fons que custodia. De tota manera, no es pot oblidar que el nucli de la col·lecció havia pertangut a Manuel Rocamora i gràcies a la seva donació en podem disposar, una aportació molt important que va permetre bastir un museu sencer propi i que consta de peces de primer ordre.

D'altra banda, s'ha de tenir en compte que una petita selecció de vestits i altres col·leccions es poden veure a la Fundación Cultural Privada Rocamora, que també treballa per mantenir viu el llegat del col·leccionista i el seu impacte. Es tracta d'una

institució sense ànim de lucre portada pels descendents del col·leccionista, que en l'actualitat recull el testimoni de difondre la figura de Manuel Rocamora i la resta de col·leccions que va dipositar a casa seva, tal i com va estipular en el seu testament. Es custodien i conserven fons molt variats, formant un conjunt distintiu i eclèctic que reflecteix fidelment els gustos i interessos que guiaven a Manuel Rocamora. Conformava un patrimoni que, en cas de no haver-se fundat la institució, molt probablement s'hagués vist abocat a la dispersió. Afortunadament aquest no ha sigut el cas i la casa on va viure el col·leccionista, amb tot el seu contingut, és visitable al públic i està oberta als investigadors.

2.6. COL·LECCIONS NO DONADES I CONSERVADES A LA FUNDACIÓN CULTURAL PRIVADA ROCAMORA

Manuel Rocamora, com sabem, va ser un prolífic col·leccionista que agrupà un gran nombre de sèries més enllà de la indumentària. A casa seva, seu actual de la Fundación Rocamora, va reunir un variat conjunt entorn a varis milers de peces, consistent en indumentària, nines, autòmats, teatrins, pintura, dibuix, paletes de pintor, escultura, figures de pessebre, ceràmica, porcellana, vidre, mascarons de proa, objectes nàutics diversos, reclams publicitaris, objectes relacionats amb l'aerostàtica, objectes arqueològics, medalles, caixes, mobiliari antic, llibres, targes de visita, exlibris, gravats, guardes de llibres, autògrafs, documentació antiga, jocs de cartes, petjapapers, postals, *ephemera*, etc. El denominador comú de totes elles és que presenten peces dels segles XVII al XX, amb una especial incidència dels segles XVIII i sobretot del XIX. Són col·leccions de caire més secundari si les comparem amb la indumentària i presenten límits difusos ja que moltes s'entrellacen entre si. Per exemple, les nines o certs documents els considerava part de la col·lecció d'indumentària; o bé molts objectes, com per exemple petjapapers, peces de ceràmica, ventalls, capsos, etc. es podrien agrupar en una sola col·lecció d'ítems relacionats amb l'aerostàtica, tema que apassionava al personatge i del qual procurava comprar-ne totes les representacions possibles. Desconeixem en gran manera el criteri emprat pel col·leccionista a l'hora d'ordenar i dividir les sèries, per tant, establim una proposta de classificació pròpia, amb la voluntat d'agrupar al màxim les col·leccions relacionades entre si. La finalitat és realitzar una primera aproximació a aquestes col·leccions tot oferint una comptabilització i un esment de les peces més destacades, sense la voluntat de presentar aquí una catalogació completa del fons de la institució.

Per conèixer les col·leccions és d'interès la consulta d'un document inèdit i de gran importància conservat a la Fundación Rocamora, consistent en un inventari de les obres d'art contingudes a la institució. Té forma de llistat on s'atorga un número de registre a cada peça i se la descriu de manera essencial i breu, normalment sense superar les quatre ratlles, cosa que en alguns casos no resulta suficient per identificar-la. En un principi, aquests números també es trobaven escrits en etiquetes de reduïdes dimensions enganxades al revers de les peces, però amb el temps diverses etiquetes s'han perdut. L'inventari consta de 165 pàgines, la immensa majoria d'elles manuscrites i una vintena

restant mecanoscrites. Desafortunadament l'autoria de les mateixes i la data de realització és desconeguda, tot i que es sap del cert que va ser fet en vida del col·leccionista perquè s'aprecien dues correccions fetes amb la seva lletra. Suposem que molt probablement va manar que es realitzés als anys setanta, quan ja havia decidit que constituiria una fundació privada amb casa seva i tot el seu contingut, amb la previsió que pogués ser profitós per als seus descendents.

La classificació dels objectes està feta per sales i no pas per tipologies, aspecte que permet reconstruir la ubicació exacta d'una part ingent de les col·leccions de la casa mentre va ser habitada per Rocamora. El llistat no ha sigut modificat *a posteriori* i per tant no reflecteix l'ordre actual de moltes de les peces, que s'ha canviat obeint criteris museològics. No obstant, hem de puntualitzar que en cap moment s'aprecia una voluntat de catalogació exhaustiva ja que hi ha omissions, com el detall peça per peça de les col·leccions d'arqueologia i *ephemera*.

Malauradament, no es coneixen les circumstàncies de l'adquisició de la gran majoria dels objectes, encara que, com a regla general, direm que adquiria arreu on anava, és a dir, Catalunya, la resta d'Espanya i Europa, amb una marcada preferència per París. Mentre que amb el tèxtil intentava comprar peces de la millor qualitat, en les altres col·leccions, tot i normalment seguir aquest patró, es permetia de comprar obres menors que li resultessin agradables. Moltes de les col·leccions, com la d'indumentària, ceràmica, pintura, gravat, targes de visita o *ephemera* (concretament les invitacions) les havia iniciat entorn als anys vint i trenta, quan residia al pis del carrer Montcada; després les va traslladar i ampliar a la torre del carrer Ballester.¹⁰⁶¹

Tot i tenir una notable inclinació a efectuar donacions a diverses institucions, al llarg de la seva vida moltes de les col·leccions van romandre a casa seva pel seu gaudi personal. L'augment de peces va ser el factor determinant, per no dir l'únic, que el va motivar a canviar d'habitatge en varies ocasions, amb l'objectiu de trobar espais més grans on poder encabir les obres d'art i afavorir així la seva òptima conservació, qüestió que l'inquietava. L'any 1934 va trobar la que havia de ser la seva residència definitiva, el palauet isabelí del carrer Ballester número 12, edifici que, a part de concordar amb els seus gustos estètics, va creure que seria suficientment espaiós com per poder instal·lar-hi totes les col·leccions que havia anat aplegant i que aniria ampliant fins al final de la

¹⁰⁶¹ Ciervo, Joaquín. *Op. cit.*, 1928, pàgs. 186-187.

seva vida. Desafortunadament, amb el temps va comprovar que aquesta intuïció havia estat errònia, sobretot en el cas de la indumentària. La indumentària, com ja s'ha reiterat, va ser donada a l'Ajuntament de Barcelona l'any 1969.

Conseqüentment, és plausible pensar que amb la resta de les seves compilacions hagués fet el mateix, és a dir, donar-les al consistori o a museus catalans, una pràctica que ja havia portat a terme en ocasions anteriors. No obstant, el tracte despreocupat que va rebre i la lentitud en les obres de rehabilitació del seu museu al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada van portar al col·leccionista a experimentar un cert recel cap a les institucions, decidint finalment guardar les peces per a si mateix, reservant-les per a la creació futura d'una fundació privada que havia de fer-se efectiva l'any mateix de la seva mort, el 1976.

Així doncs, totes les col·leccions presentades a continuació estan conservades, des de 1976 fins a l'actualitat, a la Fundación Cultural Privada Rocamora. L'aspecte intern de l'habitatge ha sofert algunes modificacions des del traspàs del col·leccionista. Mentre hi vivia, aquest l'havia convertit en una casa museu, decorant totes les sales de manera heterogènia i fent una única diferència entre col·leccions, que consistia en separar la indumentària de la resta de sèries (no obstant, aquestes últimes les va disposar barrejades entre si). Les vestidures que va seguir comprant després de la donació a la ciutat de Barcelona es concentraven al primer pis, especialment al saló, on s'ubicaven dins de vitrines. En canvi, les col·leccions restants ocupaven la planta baixa, creant espais farcits i amb tendència a l'atapeïment. Resulta complicat establir la localització exacta de cadascun d'aquests conjunts ja que es trobaven disseminats. Sí que es poden fer, però, algunes precisions. Per exemple, la pintura, tot i estar per tot arreu, es concentrava especialment al saló (on alguns exemplars es distribuïen exposats sobre quatre cavallets, un a cada cantonada de l'estança, i la resta penjats dels murs) i a la biblioteca, on s'agrupava amb alguns dels dibuixos, adquirint una aparença propera a l'*horror vacui*. En aquesta mateixa habitació, a la part superior de les prestatgeries saturades de llibres, s'hi trobaven objectes diversos de petites dimensions, com figures de ceràmica, pots de farmàcia, recipients de vidre... també resulta convenient destacar que en una vitrina de la biblioteca s'hi conservava la col·lecció d'arqueologia. La ceràmica estava repartida per pràcticament totes les habitacions, amb els plats penjats de les parets i la resta d'ítems desats en vitrines. I, finalment, podem destacar els reclams publicitaris, que es localitzaven majoritàriament al vestíbul. Sobre els mobles antics,

repartits per totes les estances, hi havia profusió d'elements decoratius, com gerros i figures de porcellana, campanes de flors fetes amb petxines, rellotges, etc.

La disposició descrita es coneix gràcies a les fotografies, tant d'època com dels anys immediatament posteriors al decés de Manuel Rocamora, en l'etapa constituent de la fundació, aleshores dirigida per Antonio Rocamora Pellicer, marquès de Villamizar. En aquesta darrera època la casa no s'obria habitualment al públic – tot i permetre visites concertades puntuals – i va romandre exactament igual que com el col·leccionista la va deixar. Ara bé, amb la nova presidència d'Eduardo Rocamora Trías l'any 2000 es van començar a introduir canvis motivats per unes obres efectuades per condicionar l'habitatge i que van comportar la reorganització de les col·leccions segons criteris museològics, tasca també realitzada en previsió a obrir la casa de manera regular per a les visites. D'aquesta manera, es van retirar escultures que es trobaven en llocs de pas, com la maqueta de Cristòfol Colom feta per Rafael Atché, que estava al bell mig del vestíbul i es va traslladar al saló. Posteriorment es va procedir a organitzar els objectes per col·leccions, no de manera estricta, per tal de no perdre totalment el tarannà de casa museu. Així, en l'actualitat, a la planta baixa podem trobar la col·lecció de rajoles de ceràmica a l'entrada i un saló dedicat majoritàriament als dibuixos de Ramon Casas. En paral·lel a aquest s'hi troba la biblioteca, on s'han prioritzat els llibres i la mostra d'enquadernacions en vitrines, mentre que el vestíbul és probablement l'estança que resta més propera a com estava, mantenint-hi els reclams publicitaris. Per últim el saló es manté igualment però lliurant-lo de la ceràmica i posant de relleu les pintures. A les parets de l'escala que mena cap al primer pis s'hi situa part de la col·lecció de gravats, mentre que al saló superior s'hi concentra tota la ceràmica dins de les vitrines on abans hi havia la indumentària. La resta de sales que conformen aquest pis es dediquen a la indumentària i als retrats infantils, a la col·lecció de vidres i arqueologia, a la de medalles, petjapapers i exlibris i, finalment, a les nines i als autòmats. En aquesta darrera sala també és destacable el fet que s'hi mostren un bon nombre de pintures realitzades per Rocamora.

2.6.1. Indumentària

Sabem que el col·leccionista va fer una important donació de la seva col·lecció d'indumentària al complet, formalitzada el 1969, que aleshores constava de 4.187

elements. No obstant, després d'aquesta, va voler continuar aplegant induments però aquest cop sense cap intenció de donar-los, disgustat després del tracte desconsiderat que havia rebut per part de l'Ajuntament durant molts anys. Hem d'apuntar, però, que no va començar a comprar des de zero, sinó que tenia alguna peça que havia pertangut a familiars seus, com a la seva mare Ana Vidal, i que havia guardat com a record. Aquesta nova col·lecció compta amb entorn de 440 ítems, molts d'ells peces d'indumentària litúrgica i complements. Els conjunts més abundants són integrats per les sabates (45 parells i una desparellada) els botons (35 ítems), els ventalls (30 exemplars), les casulles (30 exemplars i quatre fragments) i els teixits (25 fragments), però també tenim, en menor nombre, bessons de teatre, flascons i perfumadors, guants, joies, bosses de mà, moneders, cintes, rellotges i claus de rellotge, frontals d'altar brodats, estoles, pàlies, alçacolls de dalmàtica, etc. Crida l'atenció la falta de vestits tant femenins com masculins (només en tenia tres de la primera categoria), segurament degut al fet que ja no trobava peces de valor, tal i com apuntà en una entrevista l'any 1973.¹⁰⁶²

Les sabates són majoritàriament femenines i del segle XIX, de materials diversos com el setí, el vellut o el xarol, i embellides amb brodats i aplicacions. Destaquen dos exemplars de finals de segle: unes de cabritilla marró amb brodats de flors a la punta que van pertànyer a María de la Paz de Borbón, infanta d'Espanya i princesa de Baviera; i unes de seda rosa amb teixit floral portades per Elisa Casas, germana del pintor Ramon Casas. Com a record sentimental volem esmentar un parell de sabates de setí blanc amb llaçada múltiple portades per la mare del col·leccionista en el dia del seu casament. També es conserven curiosos exemplars orientals, com calçat masculí i femení de seda de Japó, sabates femenines xineses per a peus reduïts amb decoració de sarges brodades en seda i exemplars perses amb decoracions de nacre sobre fusta.¹⁰⁶³ Pel que fa als ventalls, esmentarem que pertanyen a la segona meitat del segle XVIII, al segle XIX i a principis del segle XX, essent de seda estampada o de paper pintat a mà, i en la seva gran majoria mostrant escenes aerostàtiques, com elevacions de globus o vols d'aeroplans. Finalment, farem un apunt sobre les casulles, que són exemplars de seda llaurada policromada o brocada en or i plata, sovint amb temes florals i majoritàriament

¹⁰⁶² Luzán, Julia. *Op. cit.*, 1973, pàg. 149.

¹⁰⁶³ Donem les gràcies a l'experta en tèxtil Rosa Maria Martín i Ros, la qual ens va explicar les característiques de totes les sabates en diverses reunions a la Fundación Rocamora entre finals de 2017 i principis de 2018.

del segle XVIII, exceptuant algun exemplar del XIX. Com ja hem dit, en aquest nou recull d'indumentària els vestits complets tenen poc protagonisme, doncs Rocamora només en tenia tres, tots ells vestits de ball del segle XX que van pertànyer a la cupletista i actriu Amalia de Isaura. El primer és d'estampat escocès amb cos de vellut marró i punta catalana al coll, amb faldilla amb volants fistonats també en vellut marró. El segon exemplar és de ras porpra amb polissó i punta al coll, a les bocamànigues i als baixos del cosset. El tercer és de seda rosa pàl·lida amb aplicacions de plata i lluentons, brodat amb flors i fulles en blau, vermell i or, i amb vistoses mànigues d'organdí.

2.6.2. Nines, autòmats i teatrins

Tot i que Rocamora considerava les nines com a part de la indumentària, hem cregut oportú diferenciar-les de la mateixa i agrupar-les amb els autòmats i els teatrins, ja que moltes de les nines estan mecanitzades. El conjunt complet s'acosta al centenar, aproximadament la meitat del qual són nines.

Rocamora s'enorgullia molt de la seva col·lecció [FIG. 122] i deia que gràcies a les seves nines es podia resseguir la història del vestit des del segle XVIII¹⁰⁶⁴, encara que també comptava amb alguns exemplars del segle anterior. Sentia una marcada predilecció per les del segle XIX, especialment de les èpoques isabelina i romàntica. Les nines més luxoses presenten cap i mans de porcellana i cos de cabritilla, d'altres són de fusta articulada. Van ricament engalanades segons la moda de l'època, accessoris inclosos, o bé porten vestits tradicionals (de fallera valenciana, de *majo*...). Una sèrie interessant són els models de reputades cases de moda parisenques, com la Paquin o la Huet, que les modistes usaven per les seves creacions a la clientela. S'aprecia que gran part de les seves nines són franceses malgrat posseir també algun exemplar oriental. Rocamora les solia comprar a París¹⁰⁶⁵, tant a cases d'antiquaris com al conegut Mercat de les Pucès. Malgrat l'abundància i la qualitat dels exemplars, la premsa de l'època coincideix a considerar més important la col·lecció de Lola Anglada, mentre que de

¹⁰⁶⁴ Llopis, Arturo. "Mundo feliz: los coleccionistas de muñecas antiguas." *La Vanguardia*, 07/07/1963.

¹⁰⁶⁵ De fet, París va ser un centre productor de nines molt important, aspecte clau en la difusió de la moda francesa. Al respecte, la també col·leccionista de nines Lola Anglada va escriure: "*França va trobar amb la nina un objecte de propaganda per a la moda; les dames d'arreu del món apreciaven la moda francesa a través de les nines, que eren trameses vestides segons la moda del moment. [...] La moda francesa no hauria tingut tanta importància si els francesos no s'haguessin valgut de les nines per escampar la moda arreu del món.*"

Anglada, Lola. *Les meves nines*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1983. Pàg. 13.

Rocamora enalteixen els seus autòmats, dient que és el col·leccionista català que en posseeix un nombre més elevat¹⁰⁶⁶ per sobre d'altres de contemporanis, com la mateixa Anglada o bé Maria Junyent.

Aquests autòmats es valoraven tant pels seus moviments com per la indumentària que portaven. Aquest darrer aspecte era, com es pot suposar, el que més interessava a Rocamora: *“La colección consta de unas 45 a 50 piezas, casi todas del pasado siglo. Los autómatas constituyen hoy una rareza en el mercado. Si se encuentran, se pagan por ellos elevados precios. Algunas de las figuras de la colección Rocamora son ejemplares muy valiosos, tanto por sus vestidos – no se olvide que Rocamora es esencialmente coleccionista de indumentaria –, como por la variedad de sus movimientos, de su ingenio mecánico.”*¹⁰⁶⁷ Es tracta d'un tipus de col·leccionisme que trobava més acollida a França que no pas a altres països com Espanya. La premsa de l'època en descrivia una selecció de la següent manera: *“Una muñeca con un oso que baila, otro, un criado que se le pone un pitillo en la boca y fuma, muchos con cajita de música. [...] En una vitrina un majo bailando. Procede de un principal palacio de Madrid. Es de talla y las medias fueron tejidas especialmente para él en un telar miniatura. La camisa se la confeccionó un camisero y la casaca, un sastre de la época.”*¹⁰⁶⁸ De teatrins en tenia pocs exemplars, concretament tres i d'època isabelina: un saló ricament moblat amb una dama tocant el piano i el seu acompanyant tocant el violí, la recreació de la cel·la de Santa Teresa de Jesús i una escena amb dos ballarins. No volem cloure aquest apartat sense esmentar que Rocamora també havia comprat algunes joguines soltes, com una carrossa del segle XVIII que es podia usar també com a cosidor, una reproducció d'un cotxe amb ocupants del segle XIX o bé la miniatura del tren inaugural de Barcelona a Mataró, de l'any 1848, compost per màquina, furgó i tres vagons pintats de colors.

2.6.3. Pintura i paletes de pintor

El conjunt de pintura sobre tela consta de prop de 200 exemplars, comptant també amb les aportacions de la mà de Rocamora, que ell mateix penjava en combinació amb les de

¹⁰⁶⁶ Llopis, Arturo. “Mundo feliz: los coleccionistas de muñecas antiguas.” *La Vanguardia*, 07/07/1963.

¹⁰⁶⁷ Llopis, Arturo. *Op. cit.*, 1963, pàg. 57.

¹⁰⁶⁸ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *TeleEjército*, 15/03/1965.

pintors coneguts i anònims (en l'actualitat, però, s'ha optat per diferenciar les pintures del col·leccionista). La majoria dels exemplars són en oli sobre tela però també hi ha un petit grup d'aquarel·les.

Tenim, doncs, una col·lecció heterogènia i de qualitat variable, el gruix de la qual s'engloba dins els segles XVIII i XIX. Creiem que el col·leccionista no adquiria pintura de manera gaire constant i tampoc buscava cap temàtica o autor en concret, és a dir, que anava comprant segons trobava i li esqueia al seu gust, amb cap altre propòsit més enllà de decorar casa seva. Tenia una marcada preferència per temes realistes i costumistes, de regust academicista. Cobejava especialment els retrats, per la representació de la indumentària dels personatges. Igualment s'observa que l'autoria no era un aspecte imprescindible per a ell ja que va comprar molta obra anònima – que simplement li deuria resultar atractiva a la vista –; això no vol dir, però, que no tingués exemplars d'artistes de renom, sobretot catalans i alguns d'ells contemporanis seus. Entre els noms més destacats podem trobar a Antoni Viladomat, Ramon Martí i Alsina, Antoni Caba, Modest Urgell, Simó Gómez, Francesc Miralles, Lluís Graner, Ramon Casas, Hermen Anglada Camarasa o Fèlix Mestres, entre d'altres. No solia posseir més d'una pintura d'un sol autor, amb comptades excepcions.

Donat que es tracta d'un recull força nombrós centrarem la nostra atenció en les pintures més destacades. D'Antoni Viladomat tenia *Pescadors i natura morta de peixos* (c. 1720-1755) [FIG. 123]. Presenta una escena pesquera, amb peixos en primer pla i pescadors en segon pla, i, segons l'expert Francesc Miralpeix, “és una de les pintures més notables de Viladomat, amb detalls tan esplèndids com el trencar de les onades sobre les roques o el cistell de vímet amb peixos.”¹⁰⁶⁹ Ha estat restaurada en dues ocasions, l'any 1960 i recentment, el 2018. Rocamora conservava un altre quadre del taller de Viladomat, en el qual s'aprecia que el mestre pintà alguns detalls i la resta ho realitzà un aprenent (probablement Bernat Amorós). Es tracta d'una pintura religiosa de temàtica desconeguda, possiblement una escena del martiri d'un sant.¹⁰⁷⁰

Pel que fa a Francesc Miralles, tenia dues pintures: la primera d'elles és un retrat masculí no identificat (c. 1876), que mostra un personatge amb ulleres, bigoti i perilla

¹⁰⁶⁹ Miralpeix Vilamala, Francesc. *Antoni Viladomat i Manalt, 1678-1755. Vida i obra*. Girona: Museu d'Art de Girona, 2014. Pàg. 395.

¹⁰⁷⁰ Apreciacions fetes per Francesc Miralpeix en la seva visita a la Fundación Rocamora el 29 de novembre de 2016.

canosa. És especialment interessant notar que, per les dues etiquetes que conserva al dors, aquesta obra va ser evacuada pel govern de la Generalitat durant la guerra civil i posteriorment recuperada pel Servicio de Defensa del Patrimonio Español el 1939, que li atorgà el número 82296.¹⁰⁷¹ La segona obra és posterior, titulada *El Sant Viàtic* (c. 1895) [FIG. 124], presentant una escena davant el Palau Reial de Madrid, en la qual un cotxe s'atura i en descendeixen dues senyores, una d'elles la reina Maria Cristina, perquè un sacerdot portador del sagrament eucarístic hi pugui viatjar. En l'extrem dret apareix un nen agenollat, que és el rei Alfons XIII. Aquesta pintura va ser adquirida directament al pintor per Marcos Rocamora, pare del col·leccionista, que va titular-la *Las dos majestades*.¹⁰⁷² Dues pintures més, que sabem amb seguretat que eren herència del seu progenitor, són de la mà d'Hermen Anglada Camarasa, consistents en un parell de bustos de perfil de personatges àrabs que fan *pendant*, un masculí i un femení, que responen als títols de *Moro* i *Mora* (1889), ambdós de petites dimensions [FIGS. 125 i 126]. Es tracta d'una temàtica estranya en la producció del pintor i es deu a la influència del seu mestre Tomás Moragas.¹⁰⁷³

Altres obres dignes de ser remarcades són *Senyora de Raimond Casellas* (1894) de Lluís Graner (segons Rocamora, “*un retrat de molt interès pintat amb una valentia enorme*”, adquirit en una subhasta el gener de 1933¹⁰⁷⁴), *Retrat de la senyoreta Juncadella* d'Antoni Caba – que el col·leccionista comprà al fill de l'artista el 15 de març de 1949¹⁰⁷⁵ –, un retrat d'una noia cosint al costat d'una xemeneia (1890) de Fèlix Mestres – així com un nu masculí fent de model en una acadèmia, atribuït al mateix artista –, uns caps de lleó i lleona de Ramon Martí i Alsina o un paisatge representant una posta de sol en una planura de Castelló d'Empúries de Modest Urgell, entre d'altres.

També destacarem una sèrie de set pintures que actualment ja no es troben a la institució.¹⁰⁷⁶ Es tracta d'un oli sobre tela d'Isidre Nonell que mostra una figura

¹⁰⁷¹ Santos Torroella, Rafael. *Francisco Miralles 1848-1901*. Barcelona: RM, 1974. Pàg. 140.

¹⁰⁷² Santos Torroella, Rafael. *Op. cit.*, 1974, pàg. 199.

¹⁰⁷³ Fontbona, Francesc i Miralles, Francesc. *Op. cit.*, 1981. Pàg. 233.

¹⁰⁷⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de gener de 1933. MAC.

¹⁰⁷⁵ Aquesta dada es coneix gràcies a una etiqueta manuscrita pel col·leccionista i enganxada revers de la pintura, al seu bastidor. Resulta una circumstància excepcional ja que no es dona en cap altra obra d'art de la seva col·lecció.

¹⁰⁷⁶ Gràcies a les fotografies de la col·lecció Rocamora realitzades entre 1955 i 1969, es pot comprovar que varies obres que havien sigut propietat de Manuel Rocamora (mantenint-les fins la data de la seva mort), posteriorment van desaparèixer i en l'actualitat no es troben a la seva institució. Tal i com anirem

femenina asseguda (1906) i quatre més de Manolo Hugué: *Caldas, comedor* (1928-1935) en aquarel·la; *Palco del Liceo* (1934-35), també en aquarel·la; *Saludos del s. XVII* (1935), un guaix de petites dimensions realitzat al revers d'una targeta de Manuel Rocamora felicitant a l'artista l'any nou 1935; i *Toreros en calesa* (1940-1945), fet a la tècnica del guaix i l'aquarel·la.¹⁰⁷⁷

A continuació farem un petit esment a les aquarel·les, amb forces exemplars del segle XIX. De Marià Fortuny hi ha una escena que representa una batalla dels almogàvers i dos retrats d'elegants de l'època Directori, procedents del Palau Simonetti de Roma, aquests últims són atribuïts. També es conserva un ram de flors (1820) del belga Pierre-Joseph Redouté, famós per les seves il·lustracions botàniques. De la mateixa temàtica hi ha una florera (1906) de la pintora Pepita Teixidor. Per acabar esmentarem una obra atribuïda a Onofre Alsamora que representa l'interior del Teatre del Liceu abans de l'incendi de 1861, en una celebració d'un ball carnavalesc. Tant en els detalls de les làmpades com de les joies de les dames, hi ha uns petits forats que permeten que l'escena s'il·lumini de manera molt efectista si es col·loca prèviament una llum davant del vidre del seu revers.

Cloem l'apartat de pintura ocupant-nos de les peces anònimes, la majoria d'elles catalanes del segle XVIII i d'una factura clarament menor a les altres pintures esmentades. Entre les més primerenques trobem un oli representant un bany de Diana caçadora, possiblement del segle XVII i de procedència italiana¹⁰⁷⁸ (a la dreta de la composició, sobre el carcaix de la deessa, hi figura la inscripció "Joan de NAR FT"). De finals del segle XVIII trobem una pintura sobre sarga de grans dimensions que representa la trobada de Moisès al riu, segurament provinent d'un palau català. A més, es conserva un conjunt d'una quinzena de retrats femenins i infantils datats entre finals del segle XVII i principis del XIX que el col·leccionista considerarà interessants per al seu estudi de la indumentària d'aquestes èpoques. També hi ha un petit nombre de representacions religioses, totes elles molt probablement del segle XVIII, entre les que trobem cinc escenes de la vida de Sant Josep, plasmades sobre arrambadors, vàries

esmentant, es tracta de sis obres d'Isidre Nonell (una pintura i cinc dibuixos) i deu de Manolo Hugué (quatre pintures i sis dibuixos). Dites fotografies són consultables a l'AM.

¹⁰⁷⁷ Totes aquestes obres de Manolo Hugué consten al catàleg raonat de l'artista realitzat per Montserrat Blanch i editat el 1972, on s'especifica que pertanyen a la col·lecció Rocamora, per tant, es pot acotar més la data de la desaparició, que forçosament ha de ser posterior a 1972.

Blanch, Montserrat. *Manolo*. Barcelona: Polígrafa, 1972. Pàgs. 113, 262, 274 i 287.

¹⁰⁷⁸ Dada aportada per l'historiador de l'art Francesc Miralpeix en la seva visita a la Fundació Rocamora el 29 de novembre de 2016.

representacions iconogràfiques de la Mare de Déu (com a Divina Pastora i com a Immaculada), una Santa Caterina amb la palma del martiri i una Adoració dels Reis Mags provinent de Sevilla.

Finalment no podem deixar d'esmentar una petita col·lecció relacionada amb la que hem tractat, que és la de paletes de pintor. Està conformada per quatre exemplars que havien pertangut a quatre pintors diferents. La primera d'elles era de Ramon Casas, obsequiada per Júlia Peraire; la segona pertanyia a Tomás Moragas (al seu revers s'hi pot llegir: "*Paleta que pertenció a mi padre Tomás Moragas*"); la tercera fou usada per Joaquín Sorolla i la darrera per Cecilio Pla. Les dues últimes estaven dedicades a un tal Sr. Matoses, que podem suposar era el pintor Manuel Matoses Vicent, contemporani a aquests artistes.

2.6.4. Dibuix

En comparació amb la col·lecció de pintura, la de dibuix està conformada per un gruix menor d'exemplars – prop de la setantena –, però en canvi, aquests pertanyen més a artistes reputats que no pas anònims, en la seva majoria catalans i coneguts del col·leccionista. Contradient el patró habitual, Rocamora va preferir compilar obres del segle XX, amb puntuals excepcions dels segles XVIII i XIX. Les tècniques mostrades són el carbonet, el pastel o la sanguina.

Del segle XVIII probablement els exemplars més destacats són dos estudis anatòmics de peus a la sanguina de Pasqual Pere Moles i un dibuix a punta de pinzell atribuït a José Camarón Boronat que representa la Mare de Déu de la Mercè envoltada d'àngels i acompanyada per Santa Maria de Cervelló i Sant Salvador d'Horta, mentre que a la part inferior de la composició hi ha una petita vista del Port de Barcelona.

A cavall entre finals del segle XIX i principis del XX tenim a Juan Gris, del que es conserva una representació d'una ballarina entre bastidors saludada per dos senyors vestint frac; mentre que de Francesc Gimeno, Rocamora en posseïa un autoretrat. De Ricard Opisso hi ha dues obres de joventut, una conté els retrats al carbonet de Pablo Picasso, Isidre Nonell i Juli Vallmitjana (1899) [FIG. 128] – dins la sèrie de dibuixos

que va fer reflectint l'ambient i els personatges d'Els Quatre Gats¹⁰⁷⁹ – i l'altra és una ballarina de can-can (c. 1900). De Xavier Gosé hi ha una il·lustració femenina amb la seva signatura estampada. Entrat el segle XX podem destacar el cartell anunciador d'un número extraordinari de la revista *L'Esquella de la Torratxa* signat per Pere Ynglada.

És especialment preeminent el grup d'una vintena de dibuixos de Ramon Casas al carbonet i al pastel, que integra sobretot retrats però també un parell d'estudis per a cartells publicitaris. Començarem fent esment al retrat al carbonet que li va fer al col·leccionista l'any 1920, quan aquest tenia 28 anys [FIG. 127], en el seu estudi del carrer Descartes número 1. Destacarem igualment set apunts originals de figures femenines finament acolorides, que eren regals destinats als subscriptors anuals de la revista modernista *Pèl & Ploma* (1889-1903), dirigida per l'artista i per Miquel Utrillo.¹⁰⁸⁰ També es conserven cinc retrats de personatges del món cultural i social de l'època, que formen part d'un conjunt major realitzat entre 1899 i 1909¹⁰⁸¹ que es va donar a conèixer a través de la revista anteriorment esmentada i posteriorment en una exposició celebrada el 1899 a la Sala Parés. D'aquests dibuixos, Rocamora posseïa el retrat del poeta alemany Hans Bethge, el picador i cantant José Bayard Cortés dit "Badila", el pintor Eliseu Meifrén i l'escriptor Juli Vallmitjana. A més, tenia un altre retrat de l'actor italià Alfredo Sainati. Aquesta darrera obra resulta d'interès perquè es coneix que va ser un regal de Júlia Peraire, vídua de l'artista, tal i com explica el col·leccionista en una epístola de finals de 1932: "*Fà uns dies vaig anar a visitar la vidua del malaguanyat Ramón Casas, vaig fer-li una ordenació de dibuixos dins les carpetes i vaig fixar-ne 70 que no ho estaven i corrien el perill terrible de borrar-se al ésser manipulats, vaig veure dibuixos meravellosos de totes les èpoques, sobretot de cuan estava a París en companyia d'En Rusiñol de l'Utrillo i de Canudas. La vidua và estar tan agraïda que và obsequiar-me amb un dibuix fantàstic. També té molts cuadros bons.*"¹⁰⁸² [sic] Posteriorment, Rocamora pensà, erròniament, que el retratat era Picasso en la seva joventut.¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁹ Carbonell, Jordi À. "Opisso i la memòria anecdòtica d'Els Quatre Gats." Dins *4 Gats, de Casas a Picasso*, dir. Charo Sanjuán, 65-71. Barcelona: Bancaja, 2005. Pàg. 65.

¹⁰⁸⁰ López Pérez, Fàtima. "Pèl&Ploma." Dins *Ramon Casas. La vida moderna*, ed. Museu del Modernisme de Barcelona, 114-147. Barcelona: Museu del Modernisme, 2016. Pàg. 118.

¹⁰⁸¹ Coll, Isabel. "Ramon Casas: els retrats al carbó." *D'art* 10 (1984): 197-205 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/Dart/article/view/100059] (Consulta 20 de novembre de 2018). Pàg. 199.

¹⁰⁸² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 24 de desembre de 1932. MAC.

¹⁰⁸³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de gener de 1933. MAC.

Dels seus amics Ismael Smith i Manolo Hugué tenia vàries obres. Primerament destacarem les de Smith, que són totes de 1928, entre les quals trobem un dibuix d'una ballarina espanyola dedicat al col·leccionista, essent un regal pel seu sant de l'1 de gener de 1929¹⁰⁸⁴, a més de dos estudis per a exlibris o targes de visita: una al·legoria de la literatura i la música, presentant una figura femenina subjectant uns llibres i una de masculina tocant una flauta travessera i agafant una arpa amb l'altra mà; mentre que l'altre dibuix mostra una dona i un home amb vestimentes carnavalesques, ella només porta una faldilla i té un pom de roses a la seva mà dreta, mentre que ell va vestit d'arlequí i agafa una màscara amb la seva mà esquerra.

D'Hugué és preminent un dibuix a llapis d'una gitana tocant una guitarra, així com un retrat caricaturesc que li va fer el seu amic on hi va escriure: "*l'altre Manolo*". Malauradament hi ha sis dibuixos que havien pertangut al col·leccionista i que en els nostres dies es desconeix la seva ubicació, es tracta de *Torero saludando* (estudi preparatori per a una de les figures del relleu *Los toreros*), *Mujer sentada* (1935-1945), *Bailadora* (1930-1936), *Retrato de señora* (1928-1935), *Maternidad* (1935-1940) i *Figura masculina en movimiento* (1940-1945).¹⁰⁸⁵ Tampoc es troben a la institució, però havien format part de la col·lecció Rocamora, cinc exemplars d'Isidre Nonell que il·lustren personatges marginals pertanyents a classes baixes de la societat. Els més precedents són dues ancianes amb mocador al cap i assegudes, una cosint (1898) i l'altra en actitud contemplativa (1908). Les altres escenes són de París, totes fetes l'any 1900: *A la villette* (dona asseguda en un banc amb els ulls embenats), una senyora asseguda amb el cap cot i finalment una figura asseguda d'esquenes.¹⁰⁸⁶

Un dels exemplars que Rocamora valorava més va ser una caricatura sobre una pàgina del diari *Le Patriote* realitzada per Pablo Picasso. Li va ser enviada l'any 1969 pel propi artista, amb motiu de la inauguració del Museu Tèxtil i d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, situat davant del Museu Picasso, ambdós al carrer Montcada. Picasso va voler tenir un gest cap al col·leccionista regalant-li aquest dibuix: "*La mayor sorpresa me la llevé yo mismo, a raíz de la inauguración del Museo del Vestido. Recibí, en mi*

¹⁰⁸⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de gener de 1929. MAC.

¹⁰⁸⁵ Es repeteix el cas de les pintures de Manolo Hugué desaparegudes i ja citades: novament, els dibuixos als quals fem referència es troben al catàleg raonat escrit per Montserrat Blanch com a part de la col·lecció Rocamora, cosa que ens indica que la seva suposta sustracció va ser a partir de 1972. Blanch, Montserrat. *Op. cit.*, 1972. Pàgs. 126, 266, 275, 277 i 282.

¹⁰⁸⁶ Es coneix l'existència d'aquests dibuixos gràcies a unes fotografies de peces de la col·lecció Rocamora segurament realitzades en vida del col·leccionista i conservades a l'AM.

casa, un obsequio, de París. Cuando lo abrí, me quedé mudo ante el regalo imprevisto. Se trataba de una caricatura, que me enviaba el pintor Pablo Ruiz Picasso. En la dedicatoria, me decía «Para su vecino de Museo». Y firmaba Picasso.»¹⁰⁸⁷

2.6.5. Escultura i figures de pessebre

El recull d'escultura està representat per una trentena d'exemplars de petit format, incloent les peces realitzades en porcellana d'Alcora, que també comptabilitzem dins la col·lecció de ceràmica. Com veurem a continuació, la majoria de les peces són d'artistes del segle XIX i especialment del XX, destacant algunes amistats com Manolo Hugué o Ismael Smith. Del primer podem remarcar una *Manola* (1932) en terracota i un torero saludant (1936) [FIG. 129] en terracota brunyida. Del segon, tenim dos bibelots decoratius (c. 1900), consistents en figures femenines en porcellana vidriada produïdes per Antoni Serra Fiter. L'any 1936 comprà el primer bibelot: "*Fà uns quants dies que vaig adquirir una escultura teva en porcel·lana de la sèrie que vàs editar Serra; és molt bonica i ferma, té les mans creuades a l'esquena i porta un barret amb un llaç, la he posada al meu salonet de música al costat de la teva foto que vàs dedicar-me i és l'admiració de tothom que l'ha vista.*"¹⁰⁸⁸ [sic], mentre que la segona figureta no es sap quan la va adquirir.

Altres peces d'interès de les quals coneixem la seva autoria són dos bustos de terracota fets per Agapit Vallmitjana Abarca, representant una nena rient i un nen plorant, que van ser obsequiats pel poeta Josep Maria de Sagarra. Del mateix autor també hi ha una representació de Sant Francesc d'Assís sobre les onades en terracota. De Rafael Atché tenim la maqueta en bronze per a la construcció del monument barceloní a Cristòfol Colom, fosa pel taller Masriera i Campins, i una escultura en terracota titulada *La Caritat*. També es conserva un bust d'un àrab en terracota realitzat per Josep Gamot i Llúria i una figura en bronze representant el rapte de les Sabines, signat R. Rizzi i de procedència italiana.

Entre les peces anònimes hi ha algunes escultures de temàtica religiosa, totes elles del segle XVIII, com un àngel daurat subjectant una mitra, una Magdalena penitent de

¹⁰⁸⁷ Manzano, Rafael. "Un traje de Grace Kelly y otro de la princesa de Kapurtala, al Museo del Vestido." *Solidaridad Nacional*, 23/09/1970.

¹⁰⁸⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 6 de maig de 1936. MAC.

ceràmica amb una calavera a la mà o un bust de Santa Agnès, també daurat, al centre del qual hi ha un medalló per guardar-hi una relíquia. Del segle XIX destaquem una escultura de marbre representant la reina Isabel II en la seva infància, lluint el collaret del Toison d'Or i amb una corona de plata sobre el cap.

Pel que fa a les figures de pessebre, podem quantificar el conjunt en una vintena d'exemplars catalans, italians i francesos, tots ells del segle XVIII. És especialment reeixida una figura en terracota atribuïda a Ramon Amadeu¹⁰⁸⁹, mestre escultor català del segle XVIII que en la seva època gaudí de gran fama. Un altre exemplar català és un grup d'àngels sobre un núvol en terracota policromada, que recorda a l'estil de l'escultor Domènec Talam (encara que es tracti d'una atribució dubtosa), que va pertànyer a la col·lecció del baró d'Esponellà, tal com indica una inscripció manuscrita feta a la base de la peanya; i un acompanyant del rei Baltasar conduint un cavall que va pertànyer a Francisco Rocamora Pujolà, tiet patern del col·leccionista. De les figures napolitanes anònimes n'hi ha cinc, representant dues vilatanes, dos pastors i una persona d'edat avançada. Fins ara hem parlat de figures soltes, en canvi, l'únic pessebre que hi ha (al qual manquen algunes peces) és francès del segle XVIII i efectuat en vidre bufat i policromat.

2.6.6. Ceràmica i porcellana

En aquest apartat tractarem la seva primera col·lecció, integrada per aproximadament uns 500 objectes, que consisteixen en rajoles antigues de ceràmica que comprenen entre els segles XV i XVIII, peces de terrisseria catalana i porcellana provinent de manufactures holandeses (Delft), angleses (Wedgwood), franceses (Sèvres) i espanyoles (Manises, Alcora i El Retiro), entre d'altres, en la seva majoria del segle XVIII. Els exemplars contemporanis a la seva època són pràcticament inexistent a excepció d'una peça de ceràmica policromada, en taronja i verd i de petites dimensions, realitzada per Josep Maria Gol.

La sèrie integrada per les rajoles de ceràmica compta amb prop una seixantena d'exemplars dels segles XV a XVIII, com hem dit abans. Totes elles són decoratives i presenten formes quadrades, rectangulars i hexagonals. Molts dels exemplars són de

¹⁰⁸⁹ Novament donem les gràcies a Francesc Miralpeix per l'aportació d'aquesta dada.

color blau sobre fons blanc i produïts a Manises (València), un centre ceràmic rellevant sobretot durant els segles XIV i XV, d'on es conserven rajoles heràldiques reials i nobiliàries però sobretot de monestirs, convents i parròquies, com de Montserrat, Sant Pere de les Puelles, Santes Creus o Santa Maria de Santes Creus.¹⁰⁹⁰ Entre els exemplars del segle XV de la col·lecció Rocamora hi trobem una rajola originària del castell de Vullpella¹⁰⁹¹ (1533) amb la inscripció “*EGO SUM QUI PECAVI*”. Del mateix castell tenim quatre rajoles heràldiques dels propietaris de l'època, la família Sarriera, dues amb representacions d'escuts i les altres amb decoració floral. Igualment del mateix segle hi ha una rajola feta a Manises amb argila ferruginosa on es representen dos grillons centrals envoltats per un filacteri, on hi ha una inscripció en caràcters gòtics que diu “*Bevir penado ta libre captividad*”, referint-se a que l'amor es podria comparar a una condemna voluntària. Del Gremi de Sabaters de València hi ha una rajola amb una sabata al centre de color blau sobre fons blanc. També exemplars heràldics de principis del segle XVI, de pisa pintada en blau, com la peça del monestir de Sant Pere de les Puelles de Barcelona, que presenta un escut amb la tiara pontifícia i les claus del sant, o bé de la família Pi de Barcelona (segle XVI), amb dit arbre al mig i les lletres “PI” als cantons. Una altra peça important és la representació de l'escut de l'abat Caixal amb les inicials “P. O.” procedent de Poblet, feta a Manises.

Del segle XVII, que es tingui constància, només hi ha un exemplar amb un escut heràldic; mentre que del XVIII trobem sobretot manufactura catalana d'arts i oficis. De Catalunya esmentem dues rajoles acolorides, una representant un cèrvol i l'altra un ós; i un marc contenint-ne tres amb figures d'un caçador, un cerer i una dama que fa volar un ocell. D'Holanda destaquem un marc de fusta amb quatre exemplars de paisatges i un vaixell, de la manufactura de Delft. I, finalment, entre els exemplars de majors dimensions és especialment remarcable un que conté la lletra “E”, procedent de la fàbrica d'Alcora.

¹⁰⁹⁰ Museu Frederic Marès. “Emblemes heràldics de dos abats de Poblet” a *Altres lectures, altres mirades* [<http://w110.bcn.cat/museufredericmares/sites/default/files/mfm.emblemescat.172.pdf>] (Consulta 20 de novembre de 2018).

¹⁰⁹¹ Dita rajola està lligada a una llegenda. A la primera meitat del segle XVI, el castell de Vullpella, situat a la població gironina del mateix nom, era propietat de Miquel de Sarriera, que es casà amb una noia del poble. Segons la tradició, el seu antic promès, per despit, escampà falsament que ella era infidel a Sarriera. Quan aquest sentí els rumors, va manar emparedar viva la seva esposa als baixos de la torre. Més endavant, l'engany es va descobrir, i el senyor, amb gran penediment i després de viatjar a Roma per aconseguir el perdó del Papa, gravà a les rajoles del seu castell la inscripció “*EGO SUM QUI PECAVI*” (“Jo sóc el que vaig pecar”).

Autor desconegut. “Pobles de l'Empordà: Vullpella.” *Revista de Palafrugell*, 01/03/1965.

No obstant, molt més nombrós que les rajoles és el grup realitzat en porcellana compost majoritàriament per vaixelles (en les quals s’hi integren plats, safates, salseres, sucreres, fruiters i altres atuells), jocs de cafè, aiguamans, fonts, plaques, pots de farmàcia, gerros policromats, petites escultures, etc. Són peces, en gran majoria, pertanyents al segle XVIII però també del XIX, que presenten motius florals, orientals o aerostàtics – aquest darrer tema era el preferit del col·leccionista, però per la seva raresa, no en tenia gaires exemplars –. Es tracta de la primera col·lecció adquirida per Rocamora, que l’aturà temporalment després de trencar accidentalment tres peces, però que al cap dels anys la va reprendre.¹⁰⁹²

Es compta amb peces de gran qualitat provinents de manufactures holandeses (Delft), angleses (Wedgwood), alemanyes (Meissen), franceses (Sèvres, Marsella i Fontainebleau), suïsses (Nyon), italianes (Savona)... i majoritàriament espanyoles (Manises, Alcora i El Retiro). Com a anècdota explicar que el primer i únic cop que, segons el col·leccionista, el van intentar enganyar i ho van aconseguir, va ser als disset anys, quan li van vendre una porcellana de Capo di Monte sense cap mena de valor.¹⁰⁹³

Les obres preferides del col·leccionista eren les espanyoles: “*Tengo varias piezas muy valiosas de Alcora y del Retiro, como esta placa que va firmada por el gran maestro Soliva. Por alguna me han ofrecido cantidades fabulosas, pero a mi nunca me ha gustado vender, ni cambiar tan siquiera. Gracias a esto he perdido, incluso, alguna buena amistad. Qué se va a hacer.*”¹⁰⁹⁴

Precisament les porcellanes més destacades són les de la manufactura reial d’Alcora, activa entre 1727 i 1895 al municipi valencià d’aquest nom i propietat del comte d’Aranda. El col·leccionista té sobretot exemplars de la primera època (primera meitat del segle XVIII, 1727-1749), que són els més valuosos i refinats, com la placa esmentada anteriorment realitzada per Miguel Soliva [FIG. 130] o pots de farmàcia, plats i altres elements en els quals predomina el color blau sobre fons blanc [FIG. 131]. D’aquesta etapa es troben sobretot obres de la sèrie Berain (1727-1749), un gènere

¹⁰⁹² En una epístola sense datar, de finals de desembre de 1948 o principis de gener de 1949, manifesta que ha augmentat molt les seves col·leccions, especialment les d’indumentària i ceràmica. Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, sense datar (finals de desembre de 1948 o principis de gener de 1949). MAC.

¹⁰⁹³ Antem, María Luisa. “Rocamora y su museo.” *Tele/Expres*, 31/10/1969.

¹⁰⁹⁴ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/Expres*, 15/03/1965.

decoratiu introduït per artistes francesos i amb gran influència d'aquest país.¹⁰⁹⁵ Progressivament es va anar introduint la policromia, coincidint amb un canvi de gust, i entrant en la segona època (segona meitat del segle XVIII, 1749-1798), es van fer sèries més senzilles però igualment vistoses, com per exemple els plats d'engany amb fruites i animals en relleu. Del segle XVIII són igualment destacables les peces de ceràmica de Delft, d'inspiració xinesa (*chinoiserie*), que estaven molt de moda i volien ser una imitació de les porcellanes portades de Xina per la Companyia Neerlandesa de les Índies Orientals. Com a curiositat, dir que Rocamora posseïa una única peça xinesa: una xicra per servir xocolata. Respecte a les peces catalanes, resulten interessants les del segle XVIII, algunes provinents de Banyoles, com un joc de canti i plat amb el dibuix d'un sol i un aiguamans de terrissa de color verd, amb un broc a la part inferior per poder rentar-se les mans.¹⁰⁹⁶

2.6.7. Vidre

Com el seu germà Antonio, Manuel Rocamora també va iniciar una col·lecció de vidres, encara que en menor nombre. En el seu cas, va decidir no donar un conjunt que fregava la cinquantena d'ítems entre ampolles, copes, vasos, flascons, vinagreres, càntrirs, almorratxes, etc. Són de labor catalana, espanyola, francesa i anglesa dels segles XVIII i XIX, essent els elements més importants els pertanyents a la manufactura reial de La Granja de San Ildefonso, fundada el 1727 sota el regnat de Felip V d'Espanya. D'aquesta en tenia vuit exemplars, tots ells del segle XVIII amb una excepció del segle XIX: un plat amb decoració tallada, garlandes florals i una au al centre; una safata de forma ovalada amb les vores ondulades i decorada amb motius florals daurats; un vas amb tapa i nanses amb decoració daurada vegetal; tres flascons quadrangulars amb la part superior decorada en or; una ampolla tallada i decorada en or amb temes vegetals; i, finalment, la darrera peça que és de principis del segle XIX, essent un vas amb una sanefa daurada a la part superior i una inscripció central on es pot llegir "*Mi dueño Don Manuel Escobedo, su patria La Hinojosa de San Vicente*".

¹⁰⁹⁵ Gual, Elvira. "Les sèries de l'Alcora: estil i gèneres decoratius – Primera època, 1727-1749." Dins *Pisa i porcellana de l'Alcora al Museu de Ceràmica de Barcelona*, ed. Museu de Ceràmica, 35-58. Barcelona: Museu de Ceràmica i Fundación Roviralta, 1998. Pàg. 36.

¹⁰⁹⁶ Agraïm a María Antonia Casanovas les seves explicacions sobre les peces destacades de la col·lecció, en una conversa mantinguda a la Fundación Rocamora el 9 de març de 2018.

De la resta de peces podem accentuar diverses labors específicament catalanes de gran acceptació al segle XVIII, com una almorratxa decorada amb estries blanques i un càntir amb aplics de flors en vidre blau i una au al capdamunt de la nansa. Pel que fa al segle XIX, destaquem dos vasos opacs de labor espanyola que fan *pendant*, decorats cadascun amb un medalló central policromat que conté una figura masculina i una altra femenina al seu interior, vestits i pentinats a la moda francesa. Del mateix segle es conserva una copa commemorativa de l'Exposició Universal de Barcelona del 1888, amb una representació del Palau de la Indústria. El recull de vidres francesos i anglesos és menor i comprèn copes i ampolles del segle XIX. Respecte a exemplars contemporanis al col·leccionista, és a dir, del segle XX, l'únic és un gerro de vidre esmaltat i decorat amb geometria blava i lila en relleu, signat per Josep Maria Gol.

2.6.8. Mascarons de proa i objectes relacionats amb la navegació

La col·lecció de mascarons de proa resulta excepcional més per la seva singularitat que no pas per la quantitat, comptant amb sis exemplars. La premsa de l'època va elogiar-ne la qualitat, tot destacant-ne tres d'ells: *“En Barcelona existen algunos coleccionistas de mascarones de proa, muy pocos, pues como es un coleccionismo difícil, resulta rarísimo hallar alguno. La colección de don Manuel Rocamora es magnífica, y en su palacio de San Gervasio tiene ejemplares notables, entre los que resaltan el de la corbeta «India», construida en Barcelona en el año 1867 [FIG. 132]; el del bergantín redondo «Romano», construido en Lloret en el año 1824. También son notables el decorado en oro con la efigie de la reina doña Isabel II, que probablemente debió pertenecer a un buque militar de poco tonelaje y para fines especiales.”*¹⁰⁹⁷ Els tres mascarons restants, no esmentats, són una representació mitològica de Flora del segle XVIII, un bust del rei Josep I Bonaparte coronat i vestint uniforme amb banda i medalles, de principis del segle XIX i, finalment, una efígie del rei Napoleó III de França de la segona meitat del XIX.

Manuel Rocamora va constatar sobre els seus mascarons: *“Mi colección de mascarones de proa es la más importante colección privada de las que existen, por lo menos en España. Tengo uno precioso en el Museo Marítimo. Lo dejé para que lo expusieran y lo*

¹⁰⁹⁷ Amich Bert, Julián. “Decoración naval: mascarones antiguos y modernos.” *Diario de Barcelona*, 14/09/1962.

instalaron tan bien que lo cedí. Es una Victoria de la que Clará decía, que más que la de Samotracia era la Victoria de Gracia.”¹⁰⁹⁸

Per cloure aquest apartat farem un breu apunt sobre objectes directament relacionats amb la navegació marítima, que podrien haver constituït un recull per si mateixos si no fos perquè gran part d’ells ja van ser donats prèviament al Museu Marítim de Barcelona. Els ítems que Rocamora es va quedar per gaudi propi freguen la desena i consisteixen en varis rellotges de navegació (per exemple, de factura londinenca, realitzats per Parkinson i John Poole), brúixoles de mitjans del segle XIX, caixes de mariner i altres objectes diversos a considerar com una gerra d’apotecari de ceràmica catalana decorada amb un vaixell navegant en color blau, del segle XVIII; o bé dos retrats a l’oli que fan *pendant* i representen als seus tiets-avis de la branca materna, Pere Vidal Horta i Dolors Sala Viñas. Recordem que la família de la mare del col·leccionista eren propietaris de la casa naviliera “Sala y Vidal”, i que Rocamora havia ofert els retrats dels seus avis Antonio Vidal Horta i Isabel Sala Viñas al Museu Marítim, potser considerant-los de més rellevància històrica ja que aquesta parella fou la que acabà dirigint el negoci.

2.6.9. Reclams publicitaris

Al llarg de la seva vida, Manuel Rocamora va arribar a col·leccionar més d’una cinquantena d’aquestes mostres, les quals solia tenir penjades al vestíbul de la casa: *“Tengo más de medio centenar de muestras. Pero bueno, esto es una simple travesura.”*¹⁰⁹⁹ Aquesta afirmació, revestida de modèstia, no concorda amb el valor que atribuïa a la seva compilació tant per la raresa de peces com per la complicació de trobar-les, i el cert és que n’estava molt orgullós, afirmant a la premsa que: *“creo que soy el único coleccionista de muestras que hay en España.”*¹¹⁰⁰

Totes aquestes peces eren de fusta policromada i de llautó i es situaven en els exteriors de botigues o fàbriques entre finals del segle XVIII i al llarg del XIX, amb formes i motius al·lusius al comerç representat, de manera que les persones analfabetes el poguessin identificar correctament. Dits reclams ja estaven desapareixent a l’època del col·leccionista i, conseqüentment, eren difícils d’aconseguir. Rocamora tenia

¹⁰⁹⁸ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *TeleleXprés*, 15/03/1965.

¹⁰⁹⁹ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *TeleleXprés*, 15/03/1965.

¹¹⁰⁰ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *TeleleXprés*, 15/03/1965.

preferència pels de botigues barcelonines¹¹⁰¹, seguint la seva línia d'interessar-se per tot allò relatiu a la història de la seva ciutat; però també en posseïa, en menor mesura, de comerços d'altres urbs d'arreu de Catalunya i fins i tot algun exemplar de la resta d'Espanya o de França. Es dedueix que no buscava una tipologia de negoci en particular i anava comprant el que trobava, per això el seu recull és molt variat, integrant peces interiors o exteriors de fàbriques de xocolata, sabateries, rellotgeries, ferreries, fleques o òptiques, per citar tan sols uns quants exemples.

Tal i com era costum del col·leccionista, va fer partícips als membres de la família Smith de les seves troballes, en aquest cas, en dues ocasions en les quals es va esplaïar tant que considerem oportú reproduir els fragments a continuació, per les impressions valuoses que contenen. Ambdós textos són de 1949, any en el va comprar mostres frenèticament perquè veia com eren retirades ràpidament de les botigues:

“En la actualidad me ocupo de poder adquirir las muestras que todavía cuelgan en las entradas de algunas tiendas; ya van quedando poquísimas, hoy espero contestación de un tendero de la calle del Hospital que tiene como muestra una campana (de madera).¹¹⁰² Hace ya tiempo compré en Vich la muestra del chocolatero Conill¹¹⁰³ (parientes de los de la calle del Call, cerca de tu antiguo estudio), es de las mas hermosas que he visto en mi vida, de la segunda mitad del siglo XVIII. Poseo otra, procedente de Manresa, que es la de un sombrerero y figura un gran sombrero eclesiástico, de los que llamaban “de teula”. Otra tengo de una tienda del Paseo del Born que es un sol. Creo que es de lo mas difícil de reunir y es de lo que mas me apasiona coleccionar.”¹¹⁰⁴ [sic]

El segon passatge, del mateix any 1949, ens aporta que aleshores la seva col·lecció comptava amb tan sols tretze exemplars, que s'anirien incrementant veloçment ja que no deixava de cercar noves peces:

¹¹⁰¹ En els anys en els que Rocamora comprava, és a dir, cap a la segona meitat del segle XX, a Barcelona només es trobaven aquest tipus de reclams als voltants de Santa Maria del Mar i del Born, als carrers Plateria, Hospital, Carme, Tallers... (Vich, J. “La publicidad en biberón.” *Garbo*, 04/02/1955) i també al carrer de les Caputxes (Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *Tele/eXprés*, 15/03/1965). Alguns periodistes, com Pascual Maisterra, li suggerien al col·leccionista on comprar-los, i ell replicava que ja ho sabia, però que tot i així, no eren fàcils d'aconseguir.

¹¹⁰² Fem constar que finalment comprà aquest reclam, passant a formar part de la seva col·lecció.

¹¹⁰³ Manuel Rocamora va acabar tenint dues mostres provinents de la xocolateria de Conill. Una d'elles és la de la fàbrica de Vic i l'altra és la de l'establiment del carrer del Call de Barcelona, esmentada posteriorment, que pertanyia a una altra branca de la mateixa família.

¹¹⁰⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, febrer de 1949. MAC.

“Últimamente me dedico a recoger todas las antiguas muestras que colgaban encima de estas tiendas, como reclamo, seguramente recordarás las que hay en las cercanías de Santa María del Mar. Claro que me hace mucha ilusión ver que todavía las conservan en algunos sitios pero ya sabes tú la desidia de esta gente y muchas veces cuando han realizado reformas en sus comercios han lanzado al fuego las muestras envejecidas por haber pasado de moda. Yo llevo recogidas 13 de ellas, todas muy curiosas: unos lentes que colgaban en la puerta de un óptico, con un vidrio rojo y el otro verde; un sombrero de teja de los que llevaban los curas de épocas pasadas; un sol, deliciosamente tallado en madera y dorado que servía de muestra a una panadería del Borne (siglo XVIII); una muestra de un barbero, con la bacía (bassina en catalán) que cuelga de un artístico hierro; un busto de una india que figuró como reclamo en una tienda de ropas llamada “La India” y que estaba antiguamente en la calle del Call esquina a San Honorato; también he logrado adquirir la muestra de los “4 gats” que es muy chocante pues de un soporte cuelgan 2 siluetas de gato que tienen diferentes colores a cada uno de sus lados, así con dichas 2 siluetas se representan 4 gatos. Tengo todavía más y en perspectiva otras muestras que aumentarán mi colección; el caso es reunir cosas inéditas y que la gente no haya pensado en comprar y que resulta mucho mas divertido.”¹¹⁰⁵ [sic]

Com es pot veure, en les seves epístoles Rocamora ja ha anat destacant algunes peces. A continuació seguirem puntualitzant les més importants. Del conjunt barceloní, la mostra més famosa és la que estava penjada a la cerveseria modernista “Els Quatre Gats” (carrer Montsió, número 3) d’autor desconegut – probablement de Pablo Picasso – i formada per dos gats dibuixats de front per l’anvers i el revers, de manera que en realitat es mostren quatre [FIG. 133]. Altres exemplars interessants són una campana que prové d’una botiga de roba (carrer Hospital, número 103)¹¹⁰⁶, un guant d’una guanteria dita “El Guante de Oro” (carrer de la Boqueria), una clau subjectada per una mà provinent d’un ferrer (carrer de l’Est), un peu de fusta daurada pertanyent a un pedicur (Les Rambles), una petxina d’una bodega (carrer de la Petxina), una pastilla de xocolata de la fàbrica de Llucià Conill (carrer del Call), etc. Altres mostres barcelonines però de localització més difusa són un rostre daurat procedent d’una fleca del barri del Born, un paraigües d’un paraigüer del barri de Gràcia, un bacallà d’una peixateria, una mà de

¹¹⁰⁵ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 2 de maig de 1949. MAC.

¹¹⁰⁶ Del Arco, Manuel. *Mano a mano: Manuel Rocamora*. *La Vanguardia*, 29/11/1969.

morter d'un taller de torner, una moneda amb el bust del rei Amadeu I (1871) que figurava en una casa de canvi de monedes, unes ulleres amb un vidre vermell i l'altre verd provinent d'un òptic o una bacina d'un barber, per citar-ne uns quants. D'altres ciutats catalanes es pot destacar un capell d'una barreteria eclesiàstica de Manresa. De fora de Catalunya es conserva una mà enguantada d'una perfumeria de Palma de Mallorca, una figura d'un nen que subjectava amb una mà un ram de plantes medicinals (avui perdut) que indicava un herbolari de Saragossa del segle XVIII, un relleu amb la figura del rei Carles III (1807) originari de Sevilla o un barret de copa vermell amb cinta daurada provinent d'una barreteria de París, entre d'altres.

2.6.10. Objectes aerostàtics

Una de les aficions de Manuel Rocamora era investigar aspectes relacionats amb l'aerostàtica, sobretot la història de les ascensions en globus, experiment iniciat pels germans francesos Joseph i Étienne Montgolfier l'any 1783. Les ascensions públiques van ser fenòmens molt populars i multitudinaris entre finals del segle XVIII i al llarg del segle XIX, generant una nombrosa documentació gràfica. El col·leccionista sentia veritable passió per aquest tema i les seves investigacions el portaren a escriure dues obres, una sobre la història de l'aerostàtica a Barcelona i l'altra referent a la biografia de l'aeronauta italià Vincenzo Lunardi. Això va fer que aplegués llibres, fulletons i articles sobre el tema, però també buscava qualsevol objecte amb representacions aerostàtiques decoratives. D'aquesta manera va aglutinar una abundant col·lecció que recopilava gravats, dibuixos, pintures, capsos, petaques, ceràmica, ventalls, rellotges, etc., i altres rareses, com un mirall de tocador de petites dimensions en forma de globus.

Un document molt valuós a l'hora de valorar aquesta col·lecció és el seu llibre *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona* editat per Josep Porter l'any 1948, que ja hem anomenat més amunt. A part de la narració dels fets històrics també inclou un catàleg de la col·lecció de peces espanyoles de l'autor – que representaven la immensa majoria de les que integraven tot el recull –, dividida en tres parts: la primera concernent a llibres, fulletons, articles i notícies, que ascendien al nombre de 476 exemplars; la segona és integrada per gravats (incloent els de les targes de visita), que són 80 ítems; i per últim, els objectes (ventalls, capsos, pintures, porcellanes, etc.), comprenent 40 peces. En total estem parlant de 596 peces, conjunt que ha de ser superior si es compten les peces

estrangeres i les que va comprar posteriorment a la data d'edició del llibre, per tant, es pot afirmar que aquesta col·lecció podria superar de bon tros els 600 exemplars.

Com ja s'ha recalcat, els objectes conservats a casa seva són de tipologia molt diversa. Del segle XVIII és eminent una pintura a l'oli de petites dimensions representant un simpàtic personatge que ascendeix a un globus des d'una plaça de toros, signada per J. Morell. Cap a l'últim terç del segle destaquem un gravat corresponent a l'any 1786 i titulat *Aerostation* que mostra els globus de Montgolfier, Blanchard, Robert i Lunardi en una vista de la ciutat anglesa de Chester, presa des del globus del darrer aeronauta. També una caixa de porcellana blanca amb globus aerostàtic a la tapa i decoració floral policromada.

De la primera meitat del segle XIX es conserva un plat de ceràmica policromada catalana contenint un motiu central d'un globus aerostàtic amb dues figures a la seva barquilla. També un gerro de ceràmica de Banyoles, amb un globus aerostàtic al centre, i una safata de pisa representant una ascensió aerostàtica en una ciutat presenciada per una gran quantitat de públic. De l'època romàntica destaquem un ventall amb varillatge d'os i país de paper gravat i pintat representant un globus amb dues dames a la cistella, mentre que del període isabelí tenim una petaca per a puros de pell fosca, amb un globus brodat amb fil d'or en una de les cares. De meitat de segle hi ha un joc infantil titulat "Nueva Lotería de los Globos" consistent en un full groc d'al·leluies amb 52 vinyetes, totes relatives a ascensions aerostàtiques, imprès per la impremta barcelonina de Juan Llorens (c. 1860) i, finalment, de l'últim terç del XIX, un rellotge de sobretaula metàl·lic en forma de globus, amb les hores marcades en esmalt blanc, que oscil·la sobre una columna del mateix material fixada sobre una base de marbre.

2.6.11. Objectes arqueològics

El primer contacte de Manuel Rocamora amb el col·leccionisme va ser en les excavacions arqueològiques d'Empúries i Eivissa. La primera ciutat comptava amb jaciments grecs i romans, mentre que la segona havia tingut presència fenícia, púnica i romana. El col·leccionista va recollir no més d'una seixantena de peces de petites

dimensions al llarg de la primera dècada del segle XX¹¹⁰⁷, en una època en la qual no hi havia una legislació que regulés la venda d'objectes arqueològics a particulars. Més endavant no es té notícia que continués la col·lecció, ja que l'hem d'entendre com una afició de joventut i posteriorment el seu interès es va veure centrat en altres sèries. Que es conegui, totes les peces són gregues, romanes, fenícies i púniques en vidre, terrissa i bronze, probablement procedents d'aixovars funeraris trobats a les zones de necròpolis. Rocamora va decidir repartir-les de manera més o menys equitativa en dues vitrines que guarden una trentena de peces cadascuna, fent una diferenciació entre materials, doncs va separar els objectes de vidre dels de terrissa i metall. Desconeixem si les va dividir per procedència.

Concretament l'assentament d'Empúries va tenir habitants grecs i romans, amb l'establiment de la ciutat grega *Emporion* cap al 550 aC¹¹⁰⁸ i posteriorment amb la fundació de la ciutat romana *Emporiae* en el pas del segle II al I aC, damunt les restes d'un campament militar de l'exèrcit romà, fundat cap a 197 aC.¹¹⁰⁹ Cap a la segona meitat del segle III dC la ciutat va ser abandonada.¹¹¹⁰ Les necròpolis emporitanes romanes són del segle VIII aC i posteriors, i han patit espoli continu al llarg dels segles.¹¹¹¹ Probablement Rocamora posseïa objectes de vidre d'aquests recintes funeraris, com uns flascons de cos lleugerament bombat o totalment rectes coneguts com a “mediterranis” per la seva àmplia difusió per la conca de la Mediterrània, amb una funció primera de contenidor d'olis perfumats o unguents i posteriorment amb ús simbòlic dins el marc fúnebre.¹¹¹²

Pel que fa a Eivissa, els seus primers pobladors van ser els cartaginesos el 635 aC, i després de la seva derrota en la segona guerra púnica, arribaren els romans el 207 aC.¹¹¹³ Sabem que Rocamora excavà a Puig des Molins, cementiri de la ciutat durant tot

¹¹⁰⁷ Suposem que aquestes peces són de Manuel Rocamora, encara que també hi ha la possibilitat de que algunes d'elles fossin herència de la seva mare, Ana Vidal, la qual havia format una petita col·lecció segons declaracions del seu fill a la premsa.

¹¹⁰⁸ Marcet, Roger i Sanmartí, Enric. *Empúries*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1989. Pàg. 69.

¹¹⁰⁹ Marcet, Roger i Sanmartí, Enric. *Op. cit.*, 1989, pàg. 121.

¹¹¹⁰ Empúries. Museu d'Arqueologia de Catalunya. “Conjunt arqueològic – ciutat romana.” 2018 [<http://www.macempuries.cat/ca/Sobre-el-Museu/Conjunt-arqueologic/Ciutat-romana>] (Consulta 6 de desembre del 2018).

¹¹¹¹ Marcet, Roger i Sanmartí, Enric. *Op. cit.*, 1989, pàg. 167.

¹¹¹² Carreras Rossell, Teresa. “El vidre a l'antiguitat” Dins *Ànimes de vidre. Les col·leccions Amatller*, dir. Xavier Llovera Massana, 37-47. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya i Generalitat de Catalunya, 2010. Pàg. 40.

¹¹¹³ VV.AA. *Museo Arqueológico de Barcelona*. Barcelona: Dirección General de Bellas Artes, 1955. Pàg. 59.

el període antic i que fou fundat inicialment pels fenicis a finals del segle VII aC, amb majoria de tombes d'època púnica (des de finals del segle VI fins a mitjans del segle IV aC¹¹¹⁴). D'aquesta necròpolis provenen dos collarets policromats amb denes de pasta de vidre cilíndriques i anulars, de colors blanc, blau i ataronjat, amb decoracions d'ulls en blau i blanc. Són penjolls de producció fenici-púnica que tenien funció de protecció contra els mals esperits. Altres elements probablement eivissencs són quatre llànties de terracota, dues d'elles amb nansa i orifici central que funcionava com a ble i les dues restants en forma de plat amb dos plecs que formen els bles.

Altres peces de la col·lecció arqueològica de les quals no sabem amb exactitud d'on provenen són un seguit de cantis i àmfores, agulles de cosir i un conjunt de vuit utensilis en bronze, entre els que trobem hams i puntes de fletxa.

2.6.12. Medalles

Les medalles commemoratives ascendeixen a la xifra aproximada de 150 exemplars¹¹¹⁵ pertanyents a finals del segle XIX i al segle XX, tractant-se d'una destacada col·lecció de peces de diferents autors, seques i empreses editores – principalment d'Europa – i que es troben en bon estat de conservació.¹¹¹⁶ El material més comú és el bronze, tot i haver-hi també representació en coure, plata i llautó (amb pàtines ben diferents: daurades, argentades...), i fins i tot es disposa d'un parell de peces en terracota, curioses per la fragilitat del seu material. En la seva majoria són medalles, però també hi ha plaquetes i medalles de penjar (que conserven la cinta) de grans noms de la medallística francesa, a més d'exemplars de procedència alemanya, espanyola i italiana.

El gruix més important de les medalles gira entorn la temàtica de l'aerostàtica, una de les grans aficions del col·leccionista, i presenten escenes de globus, d'avions, al·legòriques (amb motius de figures femenines, ocells...) i de la ciutat de Barcelona. Rocamora, amb aquestes peces, va recopilar un testimoni de la història de l'aviació des

¹¹¹⁴ MAEF – Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera. “Museo Puig des Molins – Historia de la necròpolis.” 2018. [<https://maef.eu/museo-puig-des-molins/historia-de-la-necropolis/>] (Consulta 6 de desembre del 2018).

¹¹¹⁵ Hi havia igualment un conjunt de 24 medalles commemoratives de Cristòfol Colom del segle XIX que s'han perdut.

¹¹¹⁶ Donem les gràcies a Rossend Casanova, president de la societat Catalana d'Estudis Numismàtics de l'Institut d'Estudis Catalans, pels seus comentaris sobre les medalles de la col·lecció, en el curs d'una trobada a la Fundación Rocamora el 28 de març de 2019.

dels primers experiments amb globus aerostàtics dels germans Montgolfier fins als avions moderns, essent moltes d'elles commemoratives de grans esdeveniments i contenint els retrats de destacats aviadors. A part també es troben, en nombre molt menor, altres peces no relacionades amb l'aerostàtica, que fan referència a fets diversos (com el XXXV Congrés Eucarístic Internacional celebrat a Barcelona el 1952) o bé vuit condecoracions relatives a exposicions o reconeixements relacionats amb el propi col·leccionista.¹¹¹⁷

Es compta amb exemplars singulars i també de més comuns, però en tot cas totes les medalles són peces seriades, majoritàriament obrades amb el procediment de l'encunyació. Entre les medalles més interessants en ressaltarem quatre, totes elles de bronze:

La primera d'elles és espanyola, gravada per Jacint Morató (Barcelona, segona meitat del segle XIX) i corresponent a l'Exposició Internacional de Barcelona de l'any 1888. Al seu anvers presenta una vista de la ciutat i del port amb un globus aerostàtic, a la part inferior de la qual hi ha la inscripció "*Barcelona 1888*", mentre que al revers s'hi llegeix la frase "*Recuerdo de mi ascensión en el globo cautivo España en la Exposición Universal*" juntament amb l'escut de la ciutat.¹¹¹⁸ Aquest exemplar és de bronze daurat i Rocamora en tenia un altre de repetit però en bronze sense daurar. La segona és alemanya, amb el retrat de perfil d'Oswald Boelcke, pilot alemany de la Primera Guerra Mundial, feta en commemoració de la data de la seva mort, el 28 d'octubre de 1916. A la part de darrere una composició al·legòrica amb una avioneta, una àliga i una dona nua representant l'eternitat amb una branca de llover i un vel ondejant, elements encerclats per una frase en alemany al·lusiva a la lluita. Fou realitzada per Karl Goetz (1875-1950), un dels més reputats medallistes alemanys de principis del segle XX. La tercera

¹¹¹⁷ D'aquestes vuit medalles, cinc d'elles presenten gravat el nom de Manuel Rocamora. A continuació en farem una breu relació, fent referència al seu tema: Exposició Nacional de Belles Arts de Barcelona (1942) dissenyada per Frederic Marès, I Exposició Iberoamericana de Numismàtica i Medallística de Barcelona (1958), Festes de la Mercè (1962) produïda pel Teatre Romea, on al seu revers s'hi llegeix "Exposición bibliográfica documental de teatro catalán organizada por el Gremio de Libreros de Lance patrocinada por el Excmo Ayuntamiento de Barcelona", Museu Tèxtil de Terrassa (1967) en testimoni d'amistat i gratitud i, finalment, el reconeixement dels Amics dels Museus de Catalunya (any desconegut).

¹¹¹⁸ Al Museu Nacional d'Art de Catalunya es conserva un exemplar igual que aquest dins l'antic fons del Gabinet Numismàtic de Catalunya (núm. 080 164-N), amb l'única diferència que la inscripció del revers és "*Recuerdo de la Exposición Universal Barcelona*" i està gravada fent una orla al voltant de l'escut de la ciutat.

Museu Nacional d'Art de Catalunya. "Col·lecció: Exposició Universal de Barcelona." 2019. [https://www.museunacional.cat/es/colleccio/exposicion-universal-de-barcelona/jacint-morato/080164-n] (Consulta 1 d'abril de 2019).

és correspon a l'Aero Club of America, de l'any 1917, atorgada als pilots de la Primera Guerra Mundial pels seus mèrits i feta per Pierre Roche (1855-1922). El motiu és una dona alada amb corona d'estrelles que representa la Musa de l'Aire¹¹¹⁹, essent envoltada per un cercle d'estrelles i les paraules “*Coeli Colis, Stellarum Corona*”. Al revers consta una àliga sobrevolant el planeta en una composició oval envoltada per llores [FIG. 134]. Per últim, la quarta medalla està clarament inscrita en l'estil *art déco* per l'artista Claude-Léon Mascaux (1882-1965). Apareix el relleu d'una àliga ocupant el centre de la medalla, reposant sobre una barra, a sota de la qual hi ha, en petites dimensions, l'al·legoria d'un serraller inserida dins un oval sobreposat a una branca de llorer. Al revers hi ha una garlanda floral circular que envolta un espai buit destinat a una inscripció.¹¹²⁰

2.6.13. Capses

Rocamora va recopilar prop d'una trentena de capsetes de petites dimensions pensades per a diversos usos, entre les que trobem de musicals, bomboneres, tabaqueres... la seva cronologia es remunta als segles XVIII i XIX, i si bé moltes estan fetes en pasta, també en tenim de materials més luxosos com el vori o la porcellana. Una desena de les capsos tenen motius de globus aerostàtics a les seves tapes, mentre que en nombre menor hi ha escenes cortesanes. Alguns d'aquests darrers exemplars presenten temes eròtics amagats al seu interior en un doble fons. Una de les peces més reeixides és una caixa de pasta marró on a la tapa s'aprecien una parella d'enamorats passejant per un jardí i al doble fons dues escenes eròtiques, de principis del segle XIX. També hi ha una tabaquera rodona amb el dibuix de la façana d'un alberg, amb una senyora a la porta donant instruccions a un cavaller; mentre que un sistema rotatiu ens permet veure episodis amoris que queden amagats.

Entre els elements més fins hi consta una caixa ovalada de porcellana blanca amb un motiu de globus aerostàtic i decoració circumdant amb roses i papallones de finals del

¹¹¹⁹ Worthpoint. “World War I. Aero Club of America Bronze Medallion...”2019. [https://www.worthpoint.com/worthopedia/world-war-aero-club-america-bronze-400103075] (Consulta 1 d'abril de 2019).

¹¹²⁰ Una medalla com aquesta es pot veure també al National Air and Space Museum de l'Institut Smithsonian de Washington D.C. Smithsonian National Air and Space Museum. “Medal, Aviation.” 2019. [https://airandspace.si.edu/collection-objects/medal-aviation-0] (Consulta 1 d'abril de 2019).

segle XVIII. També és digna d'esment una bombonera rodona de vori amb interior de petxina, a la tapa de la qual hi ha una escena on apareix un globus creuant el cel. Del mateix material es conserva un altre recipient amb una coberta on s'hi ha pintat l'elevació d'un globus aerostàtic des del pati del palau de Versalles, fabricat el segle XVIII.

De caixes de pasta negra podem destacar una amb una escena pintada de varis personatges observant un globus amb un personatge alat, d'inicis del segle XIX; i una altra decorada amb estrelles i un globus central en daurat, usada per guardar segells, realitzada aproximadament cap a 1870. Per últim ressaltarem una tabaquera de cuir repujat amb representacions de globus a ambdues cares, amb decoració simbòlica d'àlguies, estrelles, àngels i una figura que subjecta dues banderes, d'inicis segle XIX.

2.6.14. Mobiliari

El mobiliari de la casa de Manuel Rocamora ascendeix a més de 150 exemplars, entre els quals trobem notables mobles catalans del segles XVIII i XIX. Com es pot apreciar, les preferències artístiques del col·leccionista també es reflecteixen en el mobiliari amb exemplars d'època romàntica, isabelina i Imperi.

Del segle XVIII destacarem tres peces catalanes d'època Carles IV, pertanyents a l'estil neoclàssic. Primerament disposem d'una consola en fusta pintada de vermell i decoració en talla daurada representant sanefes de rosetes. És especialment rellevant la seva xambrana que uneix la part inferior de les potes, tenint forma de "X" i al centre de la qual s'hi situa una copa escultòrica amb flors.¹¹²¹ El segon exemplar és una calaixera de noguera amb frontis organitzat en tres calaixos i una part central amb ressalt, aspecte típic del període a Catalunya. Els tiradors, circulars i en llautó, incorporen una placa en porcellana esmaltada i probablement són d'importació.¹¹²² Finalment, esmentarem una taula de joc estil Lluís XVI, en fusta de noguera i boix combinades amb la tècnica de la marqueteria. El taulell presenta un escaquer central, mentre que els cantons estan decorats per dues franges rectangulars, l'interior de cadascuna amb dos *tondos* on hi

¹¹²¹ Piera Miquel, Mónica. "En la calle y en la casa: carruajes y muebles en la Barcelona de la primera mitad del siglo XIX." Dins *El mueble y los interiores desde Carlos IV a la época isabelina. Nuevos estudios*, ed. Mónica Piera i Jordi Marsal, 25-38. Barcelona: Disseny Hub Barcelona - Museu de les Arts Decoratives, Ajuntament de Barcelona i Associació per a l'Estudi del Moble, 2011. Pàg. 27.

¹¹²² Piera Miquel, Mónica. *Op. cit.*, 2011, pàg. 28.

figuren un parell de bustos masculins coronats de llorer. Es pot obrir a mode de llibre i mostra un tapet de feltre verd, alhora aquest es pot girar per revelar l'interior buit per guardar les peces del joc. Les potes són en forma d'estípit. Aquesta taula resulta interessant, a més, per ser l'única peça de mobiliari del qual es coneix la data d'adquisició, l'any 1929: “L'Ismael [Smith] (que es una fura) m'ha fet comprar a molt bon preu, una tauleta de joc Lluís XVI tota adornada de marqueteria d'un gust finissim.”¹¹²³ [sic]

De principis del segle XIX disposem d'una calaixera catalana fernandina, un estil corresponent amb el regnat de Ferran VII i que es podria ubicar entremig dels estils Imperi i isabelí. Els interiors són de pi i té xapes de caoba i decoració de motlures en banús, i no disposa de tiradors, circumstància habitual en els mobles d'aquest estil. Criden l'atenció unes talles daurades a la part superior de les potes, que acaben en urpa, i que representen figures d'indis.¹¹²⁴ De mitjans de segle, concretament emmarcats en l'època isabelina, tenim una calaixera i un escriptori. La calaixera, tot i mantenir l'estructura dels models fernandins, inclou moviment en els diversos elements estructurals i decoració romàntica en marqueteria que representa escenes rurals.¹¹²⁵ Pel que fa a l'escriptori, és de tambor sobre calaixera, un model poc habitual en el període, amb xapat en palma de caoba i marqueteria de llimoner de Ceilan. Presenta columnes amb capitells i bases d'alabastre que amaguen compartiments secrets.¹¹²⁶

També del segle XIX trobem una de les peces més vistoses, un escriptori que imita els models barrocs del segle XVII¹¹²⁷ coneguts tradicionalment com *bargueño* i actualment com a escriptori de Salamanca o de columnetes, una tipologia molt estesa a Espanya.¹¹²⁸ L'estructura, que és de fusta imitant a eben, presenta dos carrers laterals amb quatre calaixos cadascun i un de frontal amb una portada amb dos columnes exemptes, entremig de les quals hi ha una figura decorativa. Aquesta portada, a imitació d'un templet clàssic, es pot obrir i revela cinc calaixos secrets amb requadres de marqueteria.

¹¹²³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de desembre de 1929. MAC.

¹¹²⁴ Piera Miquel, Mònica. *Op. cit.*, 2011, pàg. 35.

¹¹²⁵ Piera Miquel, Mònica. *Op. cit.*, 2011, pàg. 36.

¹¹²⁶ Piera Miquel, Mònica. *Op. cit.*, 2011, pàg. 37.

¹¹²⁷ Agraïm l'ajuda de la restauradora de mobles Àngels Creus a l'hora de determinar la datació exacta de la peça.

¹¹²⁸ Piera Miquel, Mònica. “La colección de escritorios de Salamanca o bargueños del Museu de les Arts Decoratives de Barcelona.” *Estudio del Mueble* 16 (2012): 18-23. [<https://www.estudidelmoble.com/wp-content/uploads/2016/03/Escritorios-Salamanca.pdf>] (Consulta 8 de desembre del 2018). Pàg. 18.

Tant els frontis dels calaixos com la portada estan xapats amb carei vermell i aplicacions de bronze en els bocaclaus, material també disposat en tots els elements decoratius. El moble està coronat per una balustrada amb quatre àligues sobre boles.

Disposats sobre el mobiliari trobem elements decoratius diversos, normalment en parella, tots ells igualment dels segles XVIII i XIX. Per exemple, hi ha miralls, entre els quals destaca un de venecià amb marc de cristall, herència de la família materna; cornucòpies, totes elles de marcs daurats amb llunes opaques, destacant una parella en la que en cada lluna hi figura un personatge masculí i un altre de femení; gerros de porcellana, alguns d'Alcora i un de procedència japonesa; i, finalment, florerer de closques amb campana de vidre, repartides usualment sobre calaixeres. Tenen motius florals realitzats amb petxines i cargols de mar i eren freqüents a la zona de la Costa Brava¹¹²⁹ (recordem que Manuel Rocamora estiuejava a Calella de Palafrugell).

2.6.15. Llibres

Manuel Rocamora no era el que podríem anomenar un bibliòfil “de manual”.¹¹³⁰ El motiu és que valorava, principalment, el contingut dels llibres i no pas altres elements relatius a l'edició: l'enquadració, les il·lustracions, la qualitat del paper, la tipografia... malgrat que totes aquestes singularitats li poguessin despertar algun interès, no els hi donava una importància cabdal. Tenia una gran afició a la lectura¹¹³¹ i es permetia adquirir volums de manera continuada, comprant indistintament exemplars de butxaca o edicions molt cuidades (algunes d'elles enquadrades per Hermenegildo Miralles¹¹³²). És per aquest motiu que en la seva biblioteca no es troben molts llibres

¹¹²⁹ Museu Frederic Marès. “Altres lectures, altres mirades: sala de les florerer de closques. MFM S-171817” 2018. Consulta 8 de desembre de 2018. [<http://w110.bcn.cat/museufredericmares/sites/default/files/MFM.%20Florerer%20catal%20C3%A0.pdf>]

¹¹³⁰ Agraïm molt especialment l'assessorament en matèria de bibliofília prestat per l'especialista Aitor Quiney Urbieto, que ens ha assistit en varis aspectes de la present secció.

¹¹³¹ Gràcies a una entrevista concedida a una revista podem conèixer els seus gustos literaris. Li agradava especialment l'escriptor francès Jules Verne, del qual havia llegit tots els seus llibres, essent el seu preferit *Cinc setmanes en globus*, novel·la d'aventures que li despertà el seu interès per l'aerostàtica. També gaudia de les obres *De amicitia* i *De senectute* del filòsof clàssic Ciceró, i rellegia fragmentàriament *El Quixot* i les *Novel·les exemplars* de Miguel de Cervantes. Autor desconegut. “Una encuesta de *TeleXprés*: los libros que prefieren ellos.” *TeleXprés*, 22/04/1966.

¹¹³² Hermenegildo Miralles (1859-1931) va ser un enquadrador i litògraf barceloní. Es formà al taller de l'enquadrador Pere Domènech i Saló, i pels volts de l'any 1882 havia instal·lat un taller propi d'enquadracions industrials i de litografia al carrer Bailén. Va assolir un gran prestigi dins el món de

selectes de bibliòfil. Tot i haver format part d'un parell d'associacions ("Els XII" i l'Associació de Bibliòfils de Barcelona), les seves tendències no es corresponien amb les de la resta de socis. Com a gran col·leccionista que era, no és d'estranyar que algunes de les col·leccions que va conformar estiguessin intrínsecament relacionades amb la bibliofília, com ho són les targes de visita, els exlibris, els gravats, les guardes de llibres i l'*ephemera*. Són una bona mostra de que la bibliofília li interessava més enllà del llibre en si. Concretament a les targes de visita els hi dedicà grans esforços i durant els seus primers anys com a col·leccionista les equiparava pel que fa a importància a la seva col·lecció principal d'indumentària.

Va aglutinar una biblioteca molt extensa de prop de 5.000 volums agrupats per temàtiques. Tenia un bon nombre de llibres especialitzats en els seus interessos, com la història de Barcelona, la indumentària, la botànica, l'aerostàtica, l'art o la música. També posseïa literatura anglesa, francesa i sobretot catalana dels segles XIX i XX, amb abundància de novel·les de la primera meitat del darrer segle i moltes d'elles dedicades i signades pel seu autor. Tot seguit ressenyarem uns quants dels seus exemplars valuosos de bibliòfil, que dividirem en dos grups.

El primer grup consisteix en una sèrie d'una trentena de llibres exhibits en una vitrina baixa, de manera que es pot apreciar la bellesa de les seves cobertes [FIG. 135]. Les encuadernacions comprenen diverses èpoques, majoritàriament del segle XIX (períodes isabelí i romàntic). Les obres de més interès són les següents:

- Manuscrit de forma estreta i allargada, sense títol, encuadernat en color crema. Tot i que es desconeix la seva datació, possiblement seria dels segles XVII o XVIII. Presenta patrons de tenda de campanya i, a més, casulles i dalmàtiques per a la catedral de Barcelona, encara que està incomplet. Entre els models s'hi observa, ocasionalment, curiosos *marginalia* gargotejats als marges. El seu format ens permet considerar diverses hipòtesis: per una banda, podria ser un llibre de confraria, pertanyent a un confrare sastre que tingués una concessió de la

les arts gràfiques al llarg de tota la seva trajectòria, de més de 45 anys, gràcies a la bellesa i perfecció de les seves obres, fetes amb les màquines més punteres del moment.
Biblioteca de Catalunya. "Hermenegildo Miralles, Arts Gràfiques i Encuadernació." 2018. Consulta 16 de febrer del 2018. [<http://www.bnc.cat/Visita-ns/Exposicions/Hermenegildo-Miralles-Arts-Grafiques-i-Encuadernacio>]

catedral, o bé podria ser un llibre de passanties¹¹³³ que recollís làmines d'examen on els aspirants haguessin de dibuixar la peça requerida. Aquesta es solia acompanyar d'una ambientació, cosa que veiem en el cas dels projectes per a les tendes de campanya.¹¹³⁴ Es tracta d'una publicació singular que actualment està en procés d'estudi.

- Llibre notarial pertanyent a Francisco de Dueñas Ozmazza, notari de Medina del Campo (Valladolid). Està datat del segle XVI, concretament de l'any 1561, segons la primera entrada escrita. L'enquadernació pertany al mateix segle i les pàgines són de pergamí.
- *Reials Ordenansas del Gremi de Xocolaters de Barna*. Manuscrit del Gremi de Xocolaters de Barcelona que recull tres ordenances corresponents a 1784, 1785 i 1803, no ordenades cronològicament. L'enquadernació, força rudimentària, és posterior, datant del 1804, tal i com ho indica la seva portada. És probable que es tractés d'un regal i s'enquadernés expressament per aquest motiu.
- Recull de poemes manuscrits signats per l'escriptor Artur Masriera Colomer (1860-1929) a Torroella de Montgrí l'octubre de l'any 1884 i dedicats a les senyorettes Frasquita i Maria Robert. Enquadernació de tapes de vellut verdes amb escut metàl·lic de la Corona d'Aragó al centre. L'interior presenta delicats dibuixos florals que no són originals, sinó cromolitografies. Amb tota seguretat es va comprar l'àlbum buit amb les il·lustracions incloses per poder escriure-hi els poemes a sobre.
- *A. S. A. R. el Smo. S. Ynfante D. Francisco de Asís María. Los Fundadores de la Sociedad Anónima La Previsora*. Manuscrit de mitjans del segle XIX amb enquadernació d'estil romàntic de vellut gris amb orles daurades i escut espanyol central. Conté els estatuts i el reglament de La Previsora, Sociedad Anónima de Monte-Pío, Subsistencias y Servicios Militares. Figurà a la mostra "Exposición de Encuadernaciones y Libros ilustrados españoles de 1750 a 1850" organitzada per l'Associació de Bibliòfils de Barcelona i celebrada al Palau de la Virreina durant el 15 de desembre de 1943 i el 15 de gener de 1944, tal i com

¹¹³³ El llibre de passanties d'un gremi és aquella publicació on es recollien les làmines pertanyents als exàmens que havien de passar els fadrins per assolir la categoria de mestres. Era usual que als aspirants se'ls hi demanés dibuixar la peça amb la qual pretenien aprovar l'examen.

¹¹³⁴ Agraïm els coneixements d'Àngels Busquets, arxivera de l'AHCB, aportats en una trobada a la Fundación Rocamora el 21 de maig de 2019.

consta en una tarja solta entre les guardes del llibre. Com a dada d'interès, esmentar que al final del llibre s'hi ha escrit en llapis el seu preu: 500 pessetes.

Pel que fa al segon grup al qual fem esment, és conformat per volums continguts a les prestatgeries de la seva biblioteca, dels quals podem accentuar:

- Selecció de manuscrits originals en els quals, a part d'haver-hi una cartel·la descriptiva enganxada a les primeres pàgines, hi ha un segell amb la inscripció “Colección M. Rocamora Barcelona”, cosa que ens suggereix la importància que els hi va donar el col·leccionista. Trobem majoritàriament obres de teatre: la sarsuela *Els miquelets d'Olesa* (1910) d'Apel·les Mestres, *La reina jove* (1911) d'Àngel Guimerà, *Els Zin-calós* (1911) de Juli Vallmitjana i *El fantasma de Montcorb* (1930) de Prudenci Bertrana (una escenificació del conte *El fantasma de Canterville* d'Oscar Wilde). Finalment tenim un diari de viatge titulat *Viaje a Francia e Inglaterra* (1855) del diplomàtic Antonio Cuyás.
- *Casa Güell* (segle XIX). Àlbum de reproduccions de plànols i fotografies de l'exterior i les sales interiors del Palau Güell (1886-1890) construït per Antoni Gaudí per encàrrec d'Eusebi Güell Bacigalupi, I comte de Güell. Les fotografies no són inèdites, sinó que ja es mostraven en una monografia de l'historiador de l'art Josep Puiggarí Llobet (1821-1903), amb motiu de la visita que van fer els membres del Centre Excursionista de Catalunya a l'edifici.¹¹³⁵ Dita monografia es publicà el 1894, per tant, el llibre de Rocamora ha de ser immediatament posterior.
- *Ouvres nouvelles. L'école des Pierrots* (ca.1840) de Paul Gavarni. Àlbum amb deu litografies satíriques editat a París per Calmann Lévy i la llibreria Nouvelle. El protagonista és Pierrot, personatge de la *Commedia dell'Arte* representat amb disfressa blanca i màscara negra, i en les il·lustracions es mostren les seves relacions amb altres personatges, amb breus diàlegs al peu. Com a curiositat, dir que Rocamora tenia dos exemplars repetits.
- *La gitaneta* (1885) amb text i dibuixos a tinta de Modest Urgell, que signa amb el pseudònim de Katúfol. És un manuscrit que conté una història amb episodis autobiogràfics, explicada en 29 pàgines profusament decorades amb dibuixos

¹¹³⁵ Puiggarí Llobet, Josep. *Monografia de la casa palau y museu del Excm. Sr. D. Eusebi Güell i Bacigalupi, ab motiu de la visita oficial feta per lo «Centre»*. Barcelona: Impremta i Llibreria de «L'Avenç», 1894 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/59898>] (Consulta 17 de març de 2018)

mostrant a personatges marginats, com les gitanes, acompanyats d'esglésies semiderruïdes. A la primera pàgina, a mode de presentació, es diu: "*Memorias d'un Katuful, ó Auguris d'una gitana; novela historia, ilustrada per el propi Katuful, davant les nits plujosas d'ivern, al carrer de la Forsa y à la llum d'un quinquè de petroli sense petroli...*" [sic]

- *El Gran Teatre del Liceu de Barcelona 1837-1930* (1931) de Marc-Jesús Bertrán fa una panoràmica exhaustiva per tota la història del teatre, incloent nombrosa documentació gràfica. Imprès als tallers de l'Institut Gràfic Oliva de Vilanova, es tracta d'una edició única ja que s'inutilitzaren totes les planxes que van servir per il·lustrar-lo. Se'n van imprimir 18 exemplars en paper japó, 82 exemplars especials de paper de fil (cadascun amb l'original d'un dels dibuixos del llibre) i 750 exemplars ordinaris de paper de fil. El de Rocamora pertany a la darrera categoria i és el 108, a sota del número hi ha imprès el seu nom.
- *Pequeñas sorpresas del bibliófilo. Un caso de «estraperlo» en el siglo XVII* (1945), fulletó escrit i editat pel marquès de Mura. En els estatuts de l'Associació de Bibliòfils s'establí que cada soci, segons ordre numeral, havia de presidir una reunió i fer un discurs sobre temes bibliogràfics. El marquès, al ésser el president, tenia el número 1 i inaugurà el costum en un dinar el 5 d'octubre de 1945. La seva conferència es recull en aquest text. És l'exemplar número 21 i està destinat a Manuel Rocamora.
- *Nadala* (1949) editada pel marquès de Mura i dirigida a l'Associació de Bibliòfils de Barcelona pel Nadal de 1949. Hi havia la tradició d'editar un fulletó amb motiu de les festes. Aquest exemplar reproduïx *Dieciocho grabados de un libro de horas incunabile* de Philippe Pigouchet, una obra a la qual l'aristòcrata li va atribuir un valor especial perquè la va poder salvar dels saquejos a la seva casa i biblioteca ocorreguts el 1936, tal i com explica al pròleg. Com en l'anterior ocasió, es tracta de l'exemplar número 21, dedicat a Manuel Rocamora.
- *Llibre de llibreters de vell i de bibliòfils barcelonins d'abans i ara* (1949) amb textos i dibuixos de Jaume Passarell i editat per l'editorial Millà de Barcelona. Se'n va fer una tirada de 300 exemplars numerats en paper de fil, dels quals Rocamora en posseï el número 287. La dedicatòria data del 10 de setembre de 1968. Explica la història dels llibreters de vell barcelonins i dels mercats,

dedicant dos capítols a biografies de llibreters i bibliòfils contemporanis i a col·leccionistes històrics i actuals, amb els seus corresponents retrats. Dins d'aquesta última categoria trobem la ressenya de Manuel Rocamora, que es centra sobretot en la seva passió pel col·leccionisme i la voluntat rehabilitadora del carrer Montcada. El dibuix original que acompanya el text es conserva a la Fundación Rocamora.

2.6.16. Targes de visita

Es tracta d'una important col·lecció a la qual Manuel Rocamora hi dedicà molts esforços. Es podria afirmar que, després de la indumentària, les targes de visita van ser els ítems que més despertaren la seva curiositat col·leccionista. Els seus estudis sobre la matèria li van permetre distingir les targes de diferents segles i, a més, donaren com a fruit la publicació de varis articles.¹¹³⁶ La seva col·lecció és una raresa, tal i com ho afirma ell mateix: *“Escasean las colecciones de tarjetas de visita, sobretudo en nuestro país, donde se han perdido en cantidades considerables, ya sea debido a la acción del tiempo o bien a causa de su fragilidad.”*¹¹³⁷

Sabem que on aconseguia més targes era a les llibreries de vell de París i de Madrid. A la capital francesa tenia contacte amb el llibreters Victor Lemasle i André Duerot, circumstància que coneixem gràcies a una carta de 1927 on li demana al seu amic Frederic Mompou, que aleshores residia a París, que li fes d'intermediari per aconseguir nous exemplars: *“I ara vui demanar-te un favor, si algún dia tens temps t'agradaria t'arrivessis a Quai Malaquais, 3 en quin entressol hi viu Mr. Victor Lemasle i demanar-li de part meva si té tarjetas de visita antiguas (siglo XVIII i comensament i mitj XIX) i també invitacions de ball de la mateixa época que m'ho fassi sapiguer puig m'interessen molt. Li podries dir que m'ho podrá enviar per correu en communication que vol dir que lo que no'm convindria li tornaría com ho fà amb mi la casa André Duerot, 31 Rue de Tournon. ¡Mercés per endevant!*¹¹³⁸ [sic] Pocs anys després, el 1930, rebé ajuda d'un altre company, Ismael Smith, gràcies al qual obtingué la tarja de visita

¹¹³⁶ Aquests articles són tractats al capítol d'escriptura, pàg. 433, i a l'apèndix III, pàg. 609, on també es pot trobar una relació dels mateixos.

¹¹³⁷ Rocamora, Manuel. “Historia de las tarjetas de visita españolas.” *Boletín del Gremio Sindical de Maestros Impresores* 112 (1974): 29-37. Pàg. 29.

¹¹³⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Frederic Mompou. Barcelona, 31 de gener de 1927. BNC.

de Carles d'Espanya, primer comte d'Espanya, que estava en possessió del bibliòfil Pau Font de Rubinat i Rocamora feia cinc anys que la cobejava. Font la va donar a canvi d'una col·lecció de nombrosos exlibris de Smith.¹¹³⁹ Un mes més tard el bibliòfil visitaria l'estudi del carrer Montcada i elogiaria la col·lecció de targes de Rocamora.¹¹⁴⁰

A la ciutat de Madrid hi visitava la llibreria de Pedro Vindel o intercanviava exemplars amb altres col·leccionistes com Vicente Castañeda, presencialment i també via epistolar. De totes maneres, a Rocamora no li resultava fàcil trobar moltes targes alhora: *“Raras veces preséntase al coleccionista la oportunidad de poder adquirir varios ejemplares de una vez, reunidos en un álbum o habiendo sido hallados en algún mueble antiguo. Generalmente se encuentran entre las amarillentas páginas de viejos volúmenes, donde debieron colocarse para señalar una lectura interrumpida, o marcando un párrafo predilecto; también hicieron las veces de ex-libris.”*¹¹⁴¹

Va aconseguir reunir al llarg de la seva vida un repertori extensíssim de més de 6.000 targes de visita¹¹⁴², més de la meitat, concretament 4.000, ja les posseïa als anys trenta.¹¹⁴³ Pertanyen als segles XVIII, XIX i XX, amb especial predilecció per les més antigues. Algunes d'elles varen ser desades en capsos sense ordenar, d'altres es reparteixen en àlbums. Ens ha arribat un únic àlbum comprat amb targes que han sigut enganxades amb cola i presenten un número escrit en vermell a la part superior esquerra, segurament corresponent amb el catàleg de l'anterior propietari, que no es conserva. Dels àlbums que confeccionà el propi col·leccionista, es conserven dos i estan elaborats de manera més curiosa, col·locant les targes amb cantoneres i ordenades segons temàtica (per exemple, tots els personatges d'una pàgina estan relacionats entre si, i no necessàriament amb els de la plana següent).

Les targes més cobejades pels col·leccionistes eren les que ostentaven els noms dels dibuixants i els gravadors, figurant al marge inferior.¹¹⁴⁴ També es buscaven molt les targes espanyoles del segle XVIII, de les quals destaquem les targes universals

¹¹³⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 25 de gener de 1930. MAC.

¹¹⁴⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 17 de febrer de 1930. MAC.

¹¹⁴¹ Rocamora, Manuel. *Op. cit.*, 1974, pàg. 29.

¹¹⁴² Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *TeleXprés*, 15/03/1965.

¹¹⁴³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 20 de març de 1935. MAC.

¹¹⁴⁴ Rocamora, Manuel. *Op. cit.*, 1974, pàg. 30.

realitzades per l'impresora Guasp de Palma de Mallorca, fundada el 1579.¹¹⁴⁵ Pel que fa a personatges de l'època, són interessants la del comte de Baños (1769), gravada per Joaquín Ballester, o les de José de Betancourt i Castro (1788) i Rafael María de Aguilar i Santillán (1789), ambdues realitzades pel gravador francès Choffard; també la del marquès de Bellpuig (1778) feta pel mallorquí Joan Montaner Cladera [FIG. 136].

Del segle XIX, les que més agradaven a Rocamora eren els exemplars dels períodes romàntic i isabelí, però també en tenia de la col·lecció del dibuixant i tipògraf Eudald Canivell Masbernà (1858-1928). No obstant, possiblement els elements més rars eren les sèries que il·lustraven esdeveniments històrics com la guerra de la Independència (1808-1814) o la sublevació de la guàrdia reial a Madrid (1822), comprades a la llibreria madrilenya Millana.¹¹⁴⁶ El segle XX no li interessava tant però va reunir un grapat donades per contemporanis seus, com Andrés Segovia, Frederic Mompou, Ricard Opisso o Fèlix Mestres, entre molts altres, amb la dedicatòria corresponent.

2.6.17. Exlibris

Com les targes de visita i el paper de guardes, es tracta d'una col·lecció relacionada amb l'afició bibliòfila. El recull que ens ocupa consta de prop de 800 exlibris datats dels segles XVII a XX (essent la majoria dels segles XVIII i XIX). Estan classificats en cinc àlbums diferents conformats per cartolines soltes, sense estar lligades entre si. Aquests fulls, malgrat ser tots de petites dimensions, ostenten mides lleugerament dispars, a més de diversos gramatges i colors. Aquesta circumstància ens indica que el col·leccionista no va ser especialment meticulós, a part que va encolar els exemplars sense cap mena d'ordre aparent. En molt pocs casos va escriure de la seva mà alguna dada al darrere de la cartolina, identificativa del propietari o de la datació. Pel que fa als exlibris contemporanis, no va jutjar necessari introduir-los als àlbums i els va desar de manera simple, agrupats en sobres o bé dins d'un plec de paper.

El gran gruix dels exemplars, més de 500, són heràldics i dels segles XVII, XVIII i XIX. Mostren escuts de llinatges o de particulars, com el marquès de Cabot-La Fare, el comte de Carvoisin o el comte de Vesvrotte, entre molts altres sense identificar.

¹¹⁴⁵ Agraïm a Aitor Quiney la seva contribució, aportant-nos informació sobre l'interès de les targes, en una trobada a la Fundació Rocamora el 22 de gener de 2018.

¹¹⁴⁶ Rocamora, Manuel. *Op. cit.*, 1974, pàg. 33.

Probablement els va comprar a París, on els deuria adquirir en lots (tal i com feia amb les targes), doncs molts són francesos, tot i haver-hi també representació espanyola, anglesa i italiana. Igualment va aplegar, tot i que en menor nombre, exlibris d'aquesta mateixa època que no eren heràldics, especialment de càrrecs eclesiàstics com Miguel José Moreno, vicari i capellà de l'església de Santiago de Medina-Sidonia (Cadis); Jaume Serratosa i Niubó, prevere de la parròquia de Sant Hipòlit de Voltregà, pertanyent al bisbat de Vic; Andrés Barrio Roldán, degà de la Catedral de Cartagena, etc. També posseïa uns pocs exemplars de biblioteques d'institucions com el convent de San Juan de Sahagún de Salamanca, l'Orfeó de Catalunya, l'Institut d'Estudis Catalans, el Seminari Conciliar de Barcelona, etc.

Com hem dit, el seu interès pels exlibris antics no li va impedir tenir-ne sobre 300 de la seva pròpia època, el segle XX. El grup més nombrós està format 212 exemplars de gust neogòtic realitzats per Josep Triadó, gran dibuixant modernista, i agrupats en una edició completa d'onze sèries. A continuació conservava una setantena de dibuixats per Ismael Smith (en l'actualitat, la gran majoria d'aquests s'exposen en una vitrina), entre els quals hi ha elements de gran bellesa dissenyats per a coneixences de Rocamora com Tórtola Valencia o Isaac Smith, però també per a altres persones com J. B. Alemany [FIG. 137]. Entre els grups de menors dimensions trobem una vintena d'exlibris, tots ells de temàtica aerostàtica i realitzats per diversos autors; i una desena d'exemplars en xilografia realitzats per l'artista Maria Adriana Gay.

A part d'aquests exemplars, Rocamora en tenia dos més de la impremta Guasp, molt similars entre si, amb el seu nom emmarcat per motlures i cornucòpies, i per elements arquitectònics, respectivament. També el propi col·leccionista es va fer per ell mateix quatre exlibris mitjançant el gravat, tècnica que dominava. El primer, realitzat el 1952, és d'inspiració barroca i conté l'escut de la família Rocamora (datat del 1689) emmarcat per filigranes vegetals. El segon, del 1954, és del qual se'n conserven més còpies i presenta un dibuix d'una branca de móra i, a sota, una roca, suggerint així el cognom Rocamora. El tercer pertany a un any més tard, el 1955, i és una paleta de pintor amb el nom inscrit al mig i un grup de pinzells al lateral. L'últim, sense datar, és d'inspiració heràldica, amb l'escut que ja hem vist coronat per un casc militar medieval.

2.6.18. Gravats i litografies

El col·leccionista apreciava aquestes tècniques en gran mesura i va col·leccionar nombrosos exemplars, sobrepassant-ne el centenar. La seva temàtica preferida era la història de Barcelona, amb vistes i esdeveniments, però també va comprar exemplars aerostàtics o de modes, encara que menys nombrosos en comparació. A més, ell mateix també va practicar el gravat, realitzant sobretot composicions florals de gran detallisme. Les obres obtingudes solien ser d'autoria francesa i les aconseguia a través d'antiquaris de París, als quals demanava que les enviessin a casa seva.¹¹⁴⁷

Dels gravats que representen la ciutat de Barcelona començarem accentuant una vista general de la urbs corresponent a 1572 gravada per Franz Hogenberg [FIGS. 138 i 139] i publicada a *Civitates Orbis Terrarum* (1575), obra impulsada i coordinada per Georg Braun, canonge de la catedral de Colònia, que havia de ser complementària a l'atles mundial *Theatrum Orbis Terrarum* (1570) d'Abraham Ortelius, una important compilació de mapes i vistes panoràmiques de ciutats. Del segle XVII destaquem una escena de combat a les portes de Barcelona gravada per J. Rigaud Jn. i que consta que es va realitzar amb permís reial. Ja entrat el segle XIX podem esmentar tres gravats, el primer representa l'ocupació de la Ciutadella i del castell de Montjuic pels francesos el 29 de febrer de 1808, i fou dibuixat per Antonio Rodríguez i gravat per Luis Fabrè¹¹⁴⁸; el segon, del mateix any, mostra l'Ecce Homo venerat a l'església de Santa Maria del Mar, gravat per Agustín Sallent, que també incloïa a la seva part inferior una vista de Barcelona presa des del mar; i, finalment, un gravat representant al general Prim a la batalla de Castillejos de l'1 de gener de 1860, dibuixat i gravat per Levy. Exemplars igualment curiosos però que difereixen de la temàtica habitual són una obra representant un model semi nu signat per Marià Fortuny i dedicat al seu amic Tomàs Moragas, una

¹¹⁴⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 26 de juliol de 1929. MAC.

¹¹⁴⁸ Gràcies a un article en premsa, es coneix que aquest gravat va ser un dels primers exemplars de la col·lecció de Manuel Rocamora i que el va comprar durant la seva estada al pis del carrer Montcada. En el mateix article, el periodista Joaquín Ciervo esmenta també els següents gravats i litografies, que resulten una petita selecció del recull posseït pel col·leccionista: *Barcelona. Calle y vista de la Aduana*, dibuixat per Chapuy i litografia de Bichebois; *La ciudad de Barcelona*, gravat per Corvinus al segle XVIII; *Vista del Paseo Nuevo de la Explanada de Barcelona*, de principis del segle XIX; *Barcelona*, gravat acolorit del segle XVIII; *Heroísmo de las autoridades de Barcelona el 9 de abril de 1808*, dibuixat per Rodríguez i gravat per Fontanals; *Destrucción de la Inquisición de Barcelona*, dibuix de Lecomte produït a la litografia d'Ingelmann, any 1820; *Llegada de las Hermanas de la Caridad a Barcelona*, dibuix de Wattier i gravat per Willain, segle XIX; *Real Audiencia a Barcelona*, litografia de Girault de Prauger, segle XIX; *Vista de la ciudad de Barcelona ocupada por los Franceses*, gravat de J. Coromina, any 1814 i *Sitio de Barcelona por las tropas de Francia al mando de monsieur d'Harcourt en 1635*. Ciervo, Joaquín. *Op. cit.*, 1928, pàg. 187.

ballarina envoltada de vels en una composició titulada *L'Allegro* dibuixada per Estall i gravada per Kirk el 1797 i també gravats de modes femenines del segle XVIII, realitzats per Watteau fils i Le Clere.

Pel que fa a les litografies, en destaquen quatre del segle XIX. Una d'elles és una representació de Santa Eulàlia feta per Dembour i Gangel titulada *Santa Eulalia, virgen y mártir patrona de Barcelona*, on la santa apareix envoltada d'altres sants a la part superior de la composició, mentre que a la part inferior hi figura una escena del bombardeig de Barcelona del 3 de desembre de 1842 ordenat pel general Baldomero Espartero. De París hi ha una vista feta per Louis Jules Arnout i impresa per l'impremta Lemercier de la mateixa ciutat, que pren el títol de *Paris en ballon*, i en el centre apareix un globus aerostàtic. Per últim esmentarem dues litografies a color dibuixades per Charles Vernier, de la sèrie *Les Vals de Paris*, titulades *La closerie des lilas* (de la qual se'n conserva un altre exemplar al Musée Carnavalet de París) i *L'Opera*.

2.6.19. Guardes de llibres

Rocamora tenia un ingent recull de guardes de llibres dels segles XVIII i XIX que es comptabilitzen entorn els 750 exemplars. La guarda és aquella part d'un llibre consistent en un full doblegat per la meitat que uneix la tapa i la resta del volum.¹¹⁴⁹ Aquests papers decoratius formen part de l'enquadernació i es distingeixen de la resta de pàgines pel seu gramatge i color, atorgant un valor estètic. Són un objecte apreciat tant per bibliòfils com per col·leccionistes de paper, que es veuen atrets per la bellesa dels exemplars.

La col·lecció de guardes va ser desada inicialment en dues carpetes – avui en dia unificades en una de sola – que integraven tant papers provinents d'enquadernacions com mostraris. Ens centrarem en el primer grup, doncs és el que conté les guardes de més interès, datades del segle XVIII. La majoria no són senceres, sinó parcials, i s'anomenen guardes volants, corresponent al cantó oposat del que està enganxat al cartró del volum. Es troben ordenades per la seva tècnica: xilografia (la més abundant, consistent en la impressió amb una planxa de fusta), marbrejat (paper decorat a través

¹¹⁴⁹ Donem les gràcies a l'investigador Antonio Vélez Celemín pels seus comentaris sobre la col·lecció de paper de guardes, efectuats el 12 de març de 2018 durant una entrevista a la Fundación Rocamora.

de pigments flotant en l'aigua), brocats (amb vernís o fulles metàl·liques, imitant a l'or) i a l'engrut (barreja de pigments i pasta d'engrut, cobrint el paper amb la mostra resultant i traçant dibuixos amb el dit o pintes).¹¹⁵⁰ Les tècniques més interessants són dues: el brocat, molt valuós i fet a Alemanya entre 1735 i 1760; i el marbrejat, que era l'opció preferida dels enquadernadors de luxe de França i arreu d'Europa, a més de que, degut a la seva fabricació, cada marbrejat és una peça única. Qui deuria haver agrupat aquestes guardes demostra un gran coneixement de la matèria, essent amb tota probabilitat un enquadernador, que hauria arrencat personalment les guardes d'enquadernacions antigues. Sembla poc probable que ho hagués fet Rocamora personalment, i es possible que hagués adquirit tot el conjunt de la mà de dit professional, descobrint-lo casualment en una ocasió que hagués anat a fer relligar llibres de la seva pròpia biblioteca.

2.6.20. Autògrafs

En aquest apartat es detalla el que el personatge denominava “col·lecció d'autògrafs”, un compendi de documentació variada integrada per cartes, postals, targetes de visita i fotografies, escrites o signades per personatges rellevants històrics o de l'època de Rocamora. En total aquesta col·lecció es pot compatibilitzar en més de 300 ítems.

Els exemplars que el col·leccionista considerava més valuosos estan ordenats i continguts en dues vitrines de la biblioteca¹¹⁵¹, que en l'actualitat s'han conservat sense modificar. En total són un conjunt proper a la vintena de targes de visites, postals, cartes i fotografies dels segles XIX i XX. Una bona part d'elles van estar signades per personatges de l'aristocràcia espanyola i francesa com el rei Alfons XIII, les reines Maria Cristina i Victòria Eugènia, l'emperadriu Eugènia de Montijo, la princesa Maria Letícia de Bonaparte, els infants Jaume i Carles de Borbó i les infantes Maria de la Pau de Borbó, Isabel de Borbó i Lluïsa d'Orleans. A part també hi ha exemplars relatius als artistes Marià Fortuny, Apel·les Mestres i Pablo Picasso, a més de personatges del món de la poesia i la dramàtica com Jacint Verdaguer, Frederic Soler (més conegut pel

¹¹⁵⁰ Vélez Celemín, Antonio. *El marmoleado: del papel de guardas a la obra de arte*. Madrid: Ollero y Ramos, 2012. Pàg. 344.

¹¹⁵¹ En aquestes vitrines s'hi contenen altres ítems que no estan relacionats amb la col·lecció d'autògrafs, com les paletes de pintors, que ja s'han mencionat en seccions anteriors i a les quals no farem referència aquí.

pseudònim de Serafí Pitarra) i Àngel Guimerà. Del primer grup de la noblesa destacarem una carta escrita per la reina Maria Cristina a Irumendi el 22 de gener de 1868 felicitant al seu nét, el futur Alfons XII; una targeta escrita pel rei Alfons XIII a la seva germana Maria Teresa enviada des de Cartagena el 26 de juliol de 1903; una tarja amb el retrat de la reina Victòria Eugènia dins un oval, sota el qual hi consta la seva signatura, en record de la seva visita a les Escoles Professionals Salesianes i el Col·legi del Sant Àngel de la Guarda a Barcelona el 4 de juny de 1925, etc. Pel que fa les personalitats culturals, remarcarem un retrat fotogràfic de Marià Fortuny realitzat a Roma, al revers del qual hi ha una dedicatòria de l'artista; la poesia *La Caritat* de Jacint Verdaguer datada a Barcelona el 16 de novembre de 1883 i, per acabar, una excepcional i rara felicitació de l'any nou 1903 dibuixada per Picasso on hi consta un retrat del fill recent nascut de Pere Romeu, hostaler dels Quatre Gats.¹¹⁵²

Rocamora també va confeccionar dues carpetes titulades “Autógrafos I” i “Autógrafos II” on va agrupar cartes, postals i targetes de visita de personalitats diverses contemporànies a la seva època. Un centenar d'elles estaven dirigides al col·leccionista, i van ser escrites per figures rellevants del món de les arts, les lletres i la cultura; i també per membres de la noblesa, que esmentarem tot seguit. Tenim epístoles dels artistes Lola Anglada, Pere Créixams, Enric Cristòfor, Enrique Estévez, Manolo Hugué, Ricard Opisso, Gregorio Prieto, Pere Pruna, Josep Francesc Ràfols, Joaquim Sunyer i Valentín de Zubiaurre; personalitats del món de la música i de l'espectacle (compositors, músics, cantants, ballarins, actors, etc) com Conxita Badia, Joséphine Baker, Jeanne Bourgeois (coneguda com a Mistinguett), José Cubiles, Alexandra Danilova, Vicente Escudero, Frederico de Freitas, Emma Gramatica, Frederic Mompou, Joaquim Montero, Enric Morera, Maria Morera, Leopoldo Querol, Joaquín Turina i Tórtola Valencia; els aristòcrates Carmen de Angoloti duquessa de la Victòria, l'arxiduc Francesc Josep d'Àustria, María Luisa de Caralt marquessa vídua de Squilache, Alfredo Escobar marquès de Valdeiglesias, Agustín de Figueroa marquès de Santo Floro, Carmen Muñoz comtessa de Yebes i María Araceli de Silva duquessa d'Almazán; els escriptors

¹¹⁵² Pere Romeu va encarregar a Pablo Picasso un retrat del seu fill recent nascut el 12 de maig de 1902 per reproduir-lo en una targeta commemorativa. El dibuix va ser aprofitat per a una nova tarja de felicitació de l'any nou 1903 destinada als seus clients i amics. Aquesta tarja, de la qual la Fundació Rocamora en té un exemplar, és molt poc coneguda i se'n conserva una altra a la Biblioteca de Catalunya, provinent del fons del crític d'art i prosista Raimon Casellas.

Fontbona, Francesc. “Tresors de la BC. Felicitació d'any nou 1903.” Biblioteca de Catalunya. 2018. Consulta 16 de desembre del 2018. [<http://www.bnc.cat/esl/Fondos-y-colecciones/Tesoros-de-la-BC/Pablo-Picasso.-Felicitacio-d-any-nou-1903>]

Caterina Albert, Agustí Esclasans, Mossèn Ramon Garriga i Josep Pla; i, per acabar, altres personatges d'índole més diversa com l'aviador Josep Canudas, l'advocat Josep Maria Pi Sunyer, el general Francisco García-Escámez, el musicòleg Mossèn Francesc de Paula i el bisbe Huberto D'Rosario. Hem d'esmentar que, a part, Rocamora tenia una gran quantitat de cartes d'amics seus com els artistes Ismael Smith o Josep Maria Gol o bé la cantant Mercè Plantada, però no va jutjar convenient incorporar-les a aquestes carpetes i, per tant, no les considerava part de la col·lecció.

També mencionarem que va confeccionar dos àlbums que contenien cadascun d'ells una cinquantena de cartes i autògrafs. Sembla que Rocamora tenia la intenció de fer una presentació concreta per cadascun d'aquests quaderns, però la va deixar incompleta. Així, observem que sempre deixava en blanc les pàgines esquerres mentre que a les de la dreta hi situava les epístoles. L'objectiu, tal i com es veu en uns pocs exemples, era col·locar al full esquerre una cartel·la mecanografiada pel col·leccionista on hi figurés el nom de l'autor de la carta de la dreta i un petit apunt biogràfic. Aquesta evidència, sumat al fet que hagués escrit els noms de tots els personatges en un parell de fragments de paper solts guardats a l'inici de cada àlbum, ens fa suposar que pretenia continuar amb aquest costum però, per motius que desconeixem, no ho va fer. Ens referirem tot seguit a algunes de les denominacions d'aquestes figures, que eren majoritàriament espanyoles i del segle XIX: els cardenals i arquebisbes Enrique Reig Casanova i Francesc d'Assís Vidal i Barraquer; els dramaturgs Ceferino Palencia Álvarez, Jacinto Benavente Martínez i Pompeu Gener Babot; els poetes Salvador Rueda i Manuel Machado Ruiz o els escriptors Narcís Oller Moragas i Emilia Pardo Bazán, per esmentar tan sols alguns dels més reconeguts. De fora d'Espanya destaquen especialment l'escriptor rus Lev Tolstoi i el poeta mexicà Amado Nervo, pseudònim de Juan Crisóstomo Ruiz de Nervo Ordaz.

A continuació al·ludirem al conjunt de fotografies dedicades a Rocamora i signades, que en són una setantena. Hem d'aclarir, però, que hi ha uns pocs exemplars que no són fotografies originals, sinó reproduccions del personatge en qüestió impreses en fulletons o revistes, però signades igualment i per tant objecte de col·leccionisme. Algunes de les imatges estaven emmarcades i exhibides orgullosament sobre el seu piano Steinway & Sons. Ens trobem molts dels personatges que ja havien aparegut a la col·lecció epistolar, especialment provinents del món de l'espectacle. El grup més nombrós és integrant per ballarins com Serge Lifar, Tòrtola Valencia, Carmen Salazar, Joséphine Baker, Àurea

de Sarrà, Nina Tarakanova, Leila Bederkhan... Els cantants tenien representació en Mercè Plantada, Miguel de Molina o Bernardo de Muro; també actors com Hurtado de Córdoba, Enric Guitart, Maria Morera, Enric Borràs o Joan Massó Gilbert (més conegut pel seu pseudònim “Oh, gran Gilbert!”); compositors i músics com Lluís Millet, Enric Morera o Leopoldo Querol; artistes com Anna Maria Smith, Ismael Smith, Ricard Opisso, Josep Maria Gol o Ramon Casas; i per acabar esmentarem la dama de societat Isabel Llorach i la princesa Sofia, que va signar una fotografia de la seva visita al Museu d’Indumentària de Rocamora ocorreguda l’1 de novembre de 1969.

Darrerament destacarem un ventall del primer terç del segle XX que conté 36 signatures originals de personalitats de l’època com els dramaturgs Àngel Guimerà i Jacinto Benavente, els compositors Manuel de Falla i Amadeo Vives, la ballarina Tórtola Valencia, l’artista Santiago Rusiñol, el polític Francesc Cambó, l’escriptor Eduardo Marquina i Álvaro de Figueroa i Torres, comte de Romanones, entre d’altres.

2.6.21. Jocs de cartes

La col·lecció de jocs de cartes es compon de 57 motlles de plaques de gravat per a realitzar les cartes, un àlbum de cartes de la marca Comas, un mostrari de naips Cristóbal Massó de Barcelona (on hi figuren mostres dels diversos estampats del revers dels naips), 46 baralles dels segles XVI al XX, franceses, espanyoles i catalanes (tant completes com incompletes) i una quarantena de naips solts dels mateixos segles. L’exemplar més antic és de l’any 1599 i va atreure l’atenció de Félix Alfaro Fournier, director de la històrica casa espanyola de naips Heraclio Fournier, fundada el 1870, a més de col·leccionista de cartes. En una epístola li proposà a Rocamora comprar-li aquesta baralla del segle XVI – circumstància a la qual s’hi negà – i, de passada, li comentà que coneixia la seva col·lecció i que tenia peces dignes de figurar en un museu, però sense especificar quines.¹¹⁵³

Fins a 1965 va tenir exclusivament exemplars catalans en la seva majoria i també de la resta d’Espanya, tal i com es constata a la premsa: *“En un cajón, gran número de barajas de naipes. Sólo cartas españolas y algunas no demasiado aptas para el juego.*

¹¹⁵³ Carta escrita per Félix Alfaro Fournier i dirigida a Manuel Rocamora. Vitoria, 26 de març de 1965. FCPR.

Rocamora me enseña un juego de cartas pintadas a mano en el siglo XVI, otra, muy curiosa, de 1838, que se supone único ejemplar, y otra pintada por él mismo, muy ingenua y bonita.”¹¹⁵⁴

Les baralles catalanes són les més abundants, especialment les provinents de Barcelona. Destaquem les produïdes a les fàbriques de Juan José Macià (1801), Pedro Comas (1824) o José Codina (ca. 1850) – que va crear una singular baralla dels enamorats dedicada al prestidigitador català Fructuoso Canonge –. També es conserva un joc dedicat a la Junta de Comerç de la ciutat (1822) realitzat per Ardit, Quer i Cia, i un altre amb motius de mitologia satírica dibuixada i gravada per Ramon Puiggarí i impresa per la litografia de J. Alier (mitjans segle XIX). Entre les baralles de propaganda que va tenir destaquem una de taurina, amb fotografies de toreros, produïda per Chocolates Angelical (ca. 1916). Amb tot, probablement el joc més curiós i significatiu és una baralla dibuixada a l'aquarel·la pel propi col·leccionista (1960) amb personatges masculins i femenins despullats en actituds eròtiques.

2.6.22. Petjapapers

Rocamora va recopilar una cinquantena de petjapapers que són petites obres d'art en si per la seva gran qualitat i la vistositat de la decoració. La gran majoria són de vidre de Baccarat, empresa francesa situada a la ciutat del mateix nom i fundada el 1764, però també hi ha un parell d'exemplars de la marca Thomson de Londres. En alguns casos excepcionals, el propi objecte portava escrita la data de fabricació, com en un exemplar en el que entre les flors de l'interior hi figurava l'any 1849. Dins d'un altre es pot llegir la inscripció B-1847 (“B” és indicadora de Baccarat). Com va reconèixer en una entrevista, li interessaven especialment les peces *millefiori*, és a dir, amb motius florals en diversos colors, un tipus popularitzat a la ciutat italiana de Murano:

“Tengo esta colección de pisapapeles de cristal de Baccarat. No es nada excepcional pero mire usted qué cosas tan bonitas.

Efectivamente, son piezas de purísimo cristal en cuyo interior viven pequeños mundos brillantes de flores y colores. Tienen algo de mágico y misterioso, estos objetos de función casi gratuita y, sin embargo, bellos e hipnóticos.

¹¹⁵⁴ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *TeleXprés*, 15/03/1965.

–No me pregunte cómo se fabrican. Nunca he querido saberlo. Perderían casi todo el encanto que para mí tienen. Solo sé que se llaman «bombones ingleses». Algunos van firmados e incluso llevan en su interior la fecha de su aparición.”¹¹⁵⁵

2.6.23. Postals i *christmas*

Manuel Rocamora era una persona que ho guardava tot i al cap dels anys va acumular una quantitat considerable tant de postals temàtiques (amb fotografies d'actrius i artistes) o turístiques (vistes de ciutats, reproduccions d'obres d'art i de monuments històrics...) com nadalenques, dites també *christmas*, que li complaïa guardar any rere any (i ell mateix també enviava a les seves coneixences, normalment composicions seves en gravat i aquarel·la que realitzava *ex profeso*). Així doncs acabà configurant una col·lecció que supera de llarg els dos milers d'exemplars i que, per la seva quantitat, hem cregut oportú ressenyar-la. No obstant, hem d'advertir que segurament Rocamora recopilà les postals sense cap voluntat ferma de col·leccionisme artístic, sinó més aviat fruit d'una mania acumuladora que, com veurem, s'inicià en la seva infància.

Col·leccionava targetes postals com a mínim des dels deu anys, dada coneguda gràcies al text d'una postal enviada per la seva tia Paquita el 1902, on ella mateixa indica que li envia expressament per a la seva col·lecció. Aquesta ocupació infantil es va seguir estenent en el temps fins a convertir-se en un costum. De totes les postals que va acabar atresorant, una immensa majoria estan sense escriure, cosa que ens indica que les comprava expressament per al seu gaudi personal. El gruix de la col·lecció són, molt especialment, reproduccions d'obres d'art de museus que visitava i vistes de monuments històrics, però també de ciutats i pobles, essent records d'excursions i viatges arreu d'Espanya i Europa.

No obstant, podem destacar dos conjunts de més interès. El primer és una sèrie de 35 postals de Ramon Casas, que mostren reproduccions de dibuixos seus, on apareixen les figures femenines que poblaven el seu imaginari, com les *chulas*, *manolas*, automobilistes i dones elegants vestides a la moda de l'època. Deu dels exemplars són a la sanguina i constitueixen dues sèries diferents, una de cinc bustos i l'altra de cinc xofers. Al conservar-se els sobres originals on es venien, podem saber que el seu preu

¹¹⁵⁵ Maisterra, Pascual. “Don Manuel Rocamora lo colecciona todo.” *TeleleXprés*, 15/03/1965.

inicial era d'una pesseta cada conjunt de cinc però que Rocamora les va comprar a 250 pessetes (segons una inscripció manuscrita a l'anvers d'un dels dos sobres). A continuació podríem destacar un segon grup, molt més nombrós, conformat per una norantena de fotografies de dames que amb tota seguretat deuria comprar per la indumentària que portaven. Encara que hi ha alguns retrats anònims, la majoria d'ells són d'artistes de l'espectacle de varietats nacional del primer terç del segle XX, concretament cupletistes, actrius, *vedettes* i ballarines, com Ángeles Morais, María Conesa, Consuelo Portela (coneguda com "La Chelito"), Consuelo Vello ("Fornarina"), Rosita Rodoreda, Tórtola Valencia o Angelita Solsona, entre d'altres. De la mateixa època trobem altres actrius angleses com Annie Wilkens, italianes com Francesca Bertini, franceses com Gaby Deslys o alemanyes com Asta Westergaard. Totes aquestes postals són en blanc i negre i la majoria presenten els vestits acolorits a mà i en ocasions amb detalls adherits, com lluentons o purpurina, que aporten relleu. Una quarantena d'elles tenen la particularitat que al seu revers s'hi llegeix "Felipe Lopez Yrastorza", marcat en tampó, que possiblement era el nom de l'anterior propietari.

Pel que fa a les postals nadalenques només destacarem un conjunt proper a la vintena de l'Associació de Bibliòfils de Barcelona. Els membres tenien costum de fer felicitacions per la resta de socis, en exemplars de gran format i en tirades numerades de paper de fil, regularment impreses a l'Institut Gràfic Oliva de Vilanova. Era habitual que s'il·lustressin amb reproduccions de peces destacades de la col·lecció del bibliòfil. Manuel Rocamora sempre rebia l'exemplar número 21 amb el seu nom escrit, doncs aquest era el número de soci que ostentava en l'entitat. Es conserven exemplars majoritàriament de 1945 però també posteriors, i entre els remitents trobem noms com Fernando Rivière de Caralt, Alfons Macaya Sanmartí, Emili Brugalla Turmo, Juan Sedó Peris-Mencheta, Eusebi Güell Jover, Josep Porter Rovira...

2.6.24. Documentació

Rocamora, gran aficionat a la història, havia recopilat un fons dedicat a moda compost per ordenances reials i legislació, que va donar conjuntament amb la seva col·lecció d'indumentària a l'Ajuntament de Barcelona el 1969. A part guardava a casa seva una abundant col·lecció de documentació dels segles XVII a XX, sobrepasant generosament el miler d'exemplars. És de tipologia molt variada i integra

correspondència, fulletons, manuscrits, proclames, decrets, etc. Majoritàriament són documents relatius a la història de Catalunya (especialment de Barcelona). El col·leccionista els organitzava de manera desigual, solts o en carpetes. En algunes d'elles hi indicava un títol en la coberta i hi agrupava tots els papers relatius, en canvi, altres les usava simplement per ajuntar escrits diversos sense seguir cap ordre aparent. Això ens indica que no perseguia una classificació estricta i, en conseqüència, no era especialment meticulós, circumstància potser deguda a l'excés de documents.

Començarem destacant que Manuel Rocamora havia fet un esforç per preservar un seguit de documentació familiar relativa sobretot a les empreses dels seus avantpassats, que no va desar diferenciada de la resta de papers comprats. Així, pel que fa a la banda materna, tenim la còpia del testament atorgat per la seva besàvia, Ana Viñas Casanovas (14 de desembre de 1882) i l'escriptura d'inventari i acceptació dels hereus *ab intestato* d'Antonio Vidal Horta, avi del col·leccionista (8 de juliol de 1892). Pel que fa a la banda paterna, els escrits són més abundosos i fan referència a la fàbrica de sabó i espelmes de sèu, conservant-se aproximadament un centenar d'exemplars entre correspondència, fotografies, factures, elements publicitaris, targes i paper de carta i sobres personalitzats amb el nom de l'empresa.

En relació amb els documents de la fàbrica es troba una bona col·lecció de factures del segle XIX i principis del XX, acostant-se al miler, i que comprenia bàsicament exemplars de tot tipus de comerços barcelonins. Estaven destinades a l'empresa, normalment al seu pare Marcos Rocamora i també al soci Juan Illá. S'ha de puntualitzar que entre aquestes factures també s'hi trobaven algunes dirigides a altres persones, que el col·leccionista deuria comprar, i de Madrid i altres punts d'Espanya, però es tracta d'una minoria.

Concretament sobre la ciutat de Barcelona s'aprecien prop d'un centenar de fulletons impresos dels segles XVIII, XIX i XX. Es tracta d'un conjunt molt heterogeni que recopila temes i esdeveniments relatius a la ciutat comtal. Sembla que li interessaven especialment fulletons provinents d'impressors reials.¹¹⁵⁶ Alguns exemples d'aquest darrer tipus són la *Real Cedula instructoria en la cual Su Magestad establece, y declara diferentes puntos al gobierno politico, y economico de los Regimientos de la Ciudad de*

¹¹⁵⁶ Els títols d'impressors reials es donava als autoritzats a editar pragmàtiques, cèdules, provisions i altra documentació relacionada amb la monarquia del moment.

Barcelona, y demás Ciudades, y Villas Cabezas de Corregimientos del Principado de Cataluña [sic], de 5 pàgines i impresa a càrrec d'Eulàlia Piferrer l'any 1718; o bé les exèquies funeràries de la reina María Josefa Amalia (1803-1829), esposa de Ferran VII, que es publicaren a Barcelona en data de la mort de la monarca per la impremta de la vídua d'Agustín Roca, en un fulletó de 31 pàgines titulat *Oración fúnebre que en las ecsequias funerales celebradas por disposicion de la Real Junta de Comercio en Cataluña en la iglesia de N.S. de la Merced de Barcelona el dia 16 de junio de 1829, en sufragio de la señora Doña María Josefa Amalia Reina de España é Indias dijo el M.R.P. Fr. Manuel de los Dolores*. [sic] Hem d'esmentar que també havia col·leccionat, encara que en menor nombre, fulletons similars de la resta de Catalunya i també de Mallorca, com els *Estatutos del Real Colegio de Abogados de la ciudad de Palma, capital del reyno de Mallorca, erigido baxo la invocacion de Nuestra Señora en el misterio de su Immaculada Concepción* [sic], de 24 pàgines, a càrrec de l'impremta d'Ignacio Sarrá a Palma de Mallorca, l'any 1780.

Entre les carpetes confeccionades per Rocamora trobem una titulada *Documents referents al monument fúnebre del botànic La-Gasca, que morí a Barcelona el 26 de juny de 1839*, contenint una quinzena de cartes i apunts manuscrits que provenen de l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona i són datables entorn de l'any 1850. Conservava una altra carpeta relativa a una altra institució barcelonina, aquest cop la Societat Filosòfica de Catalunya, fundada per Bonaventura Carles Arribau i Farriols el 1815, conformada per una desena de papers entre els que trobem diversos poemes escrits pel mateix personatge.

També cal fer esment a una sèrie de documents d'índole militar, majoritàriament del segle XIX, entre els que trobem cèdules de concessió de llicències i passaports (dels anys 1721 i 1815), condecoracions (1817 i 1820) i certificats (1823), provinents de Madrid i Barcelona, entre d'altres. De la guerra del francès destaquem una *Orden del dia 7 de Noviembre á la segunda brigada y segundo batallon de la primera del Ejército Real de Cataluña*, dirigit als voluntaris victoriosos de la batalla de Castelló d'Empúries i signada pel general carlista Francesc Savalls Massot des de la caserna d'Olot. Tot i que no hi figura la data, sabent que el combat va tenir lloc el 3 de novembre de 1874, per tant, el podem datar tan sols de quatre dies després. També va comprar un plec de set papers que ostenta el títol *Diario e itinerario del Cuartel General en el viage verificado por el General en Gefè Don Francisco de Copons y Navia a las villas de Ripoll, y*

Bisaura con exposición de las circunstancias ocurridas en el mismo [sic] amb notes referents a l'itinerari i la topografia signades per A. Canellas a Vic l'11 de maig de 1813. Per últim es conserva aproximadament una vintena de proclames de la insurrecció catalana en la revolta dels Malcontents contra el govern de Ferran VII, ocorreguda el 1827.

Finalment, farem esment a la documentació relativa a confraries i gremis de Barcelona. Aquestes agrupacions d'oficis són presents a la ciutat des dels segles XIII-XIV, encara que Rocamora no en té testimonis tan antics, sinó majoritàriament del segle XVIII. El col·leccionista posseïa un conjunt contenint tipologies documentals múltiples (llibres de confraria, de lletania, ordenances, litigis...), a més d'integrar nombrosos gremis, entre els quals trobem: sastres, mitgers, argenters, barreterers d'agulla, mercers (botiguers de teles), guanteres, velers, confiters i adroguers, faquins o bastaixos (mossos de càrrega) o carnisseres, entre molts altres. Com es pot apreciar, estava especialment interessat en els gremis tèxtils, aspecte comprensible tenint en compte la seva afició de col·leccionar indumentària antiga. Entre les publicacions més destacables es troba un llibre manuscrit titulat *Del Consol en ordre segon* [sic], pertanyent al gremi de mercers, que recull una ordenació de l'any 1652 però també escrits posteriors entorn l'any 1710. Es tracta molt probablement del que s'anomena un llibre solemne, és a dir, que explica el funcionament i gestió de la confraria, valent-se d'un índex i uns capítols diferenciats. Més tardà, de l'any 1828, és un llibre de lletanies o oracions de la confraria de Nostra Senyora de l'Esperança, fet amb pergamí. Tot i que moltes confraries es van crear per regular l'ofici, també n'hi havia de religioses (com la que acabem d'esmentar) i assistencials (que donaven suport econòmic a membres del gremi que ho necessitessin, ja fos per pobresa o malaltia), sovint funcionant per separat a les d'ofici. Un altre exemple documental que volem destacar és un plet de l'any 1732 destinat a la Reial Audiència i imprès per Joan Jolis, conegut impressor barceloní de l'època. Es tracta d'una causa entre els barreterers de Barcelona i els sastres de Girona. Malgrat el seu interès, la documentació associada a litigis és molt freqüent i es troba abundantment a altres institucions. De tot aquest conjunt aplegat per Manuel Rocamora, és convenient ressaltar el seu estat de conservació, que és molt bo.¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁷ Agraïm els coneixements aportats per Àngels Busquets, arxivera de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, aportats en una trobada a la Fundación Rocamora el 21 de maig de 2019.

2.6.25. *Ephemera*

El terme *ephemera* fa referència a publicacions impreses i molt heterogènies, el propòsit de les quals no és durar durant un període perllongat de temps: “*El denominador comú d’aquesta producció impresa sobre paper és que mai no ha pretès passar a la posteritat ja que obeeix a un objectiu molt específic i temporal, i un cop aquest s’acompleix, esdevé obsoleta.*”¹¹⁵⁸ Encara que hi ha molts tipus d’*ephemera*, normalment el material sol ser en paper de petites dimensions, de distribució gratuïta i amb finalitats publicitàries o bé fent referència a un esdeveniment en particular. La seva vàlua estètica, deguda a la seva il·lustració, a la tipografia o a altres elements decoratius, resulta un reclam pels col·leccionistes.¹¹⁵⁹ Alguns exemples de la col·lecció que tractarem són targetes publicitàries d’establiments, cromos, estampetes devocionals, etiquetes de begudes, papers de carta... i també ítems que era molt comú que es guardessin a l’època, com invitacions i programes de balls i menús de banquets. Manuel Rocamora conservava qualsevol paper que obtenia sense cost, ja fos personalment o a través de les seves amistats, a més de comprar elements antics. Guardava la seva *ephemera* dins de carpetes, caps de purs, sobres o simplement solta en qualsevol lloc, sense fer gaires distincions. Mai elaborava àlbums, però en tenia uns pocs, perquè ja els havia comprat fets provinents d’algun altre col·leccionista. Tot i resultar complicada una quantificació de tots aquests petits objectes, podem dir objectivament que es situen entorn els 3500 exemplars. Es tracta d’un conjunt de dimensions considerables del qual ressaltarem només els aspectes de més interès.

Probablement de les seves seccions, la que més apreciava eren les invitacions i programes de balls: “*He adquirit darrerament una magnífica col·lecció de targetes d’invitació de balls de màscara que junt amb les que ja tenia, fà que tinc avui una de les més completes col·leccions de dites invitacions tan artístiques i de bon gust, sobre tot les vàn de 1850 al 1865.*”¹¹⁶⁰ [sic] A continuació explicarem breument les

¹¹⁵⁸ Vélez, Pilar. “Història anònima, patrimoni cultural de la ciutat.” Dins *Barcelona. Publicitat i ephemera 1850-1950*, ed. Víctor Oliva Pascuet i Oriol Oliva Sanosa, 8-11. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015. Pàg. 8.

¹¹⁵⁹ Makepeace, Chris E. *Ephemera: a book on its collection, conservation and use*. Aldershot: Gower, 1985. Pàg. 8.

¹¹⁶⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 23 de desembre de 1930. MAC.

subcol·leccions més nombroses i destacades, classificades per tipologies.¹¹⁶¹ Posseïa entorn els 370 ítems pertanyents a les últimes dècades del segle XIX. Aquest va ser un segle de gran fama dels balls populars, de màscares i carnavalescos, organitzats pels anomenats “tallers” o societats culturals privades – en tenia moltes de Taller Baldufa, El Gavilán, Sociedad Julián Romea, Sociedad del Gran Teatro del Liceo, Sociedad Latorre... – que podien tenir local propi o bé organitzar els saraus en coneguts teatres de la ciutat, com el Romea o el dels Camps Elisis. Cada societat competia entre si produint targetes molt cuidades estèticament que servien com a invitació i que especificaven si eren per homes o per dones.¹¹⁶² La tècnica usada era la litografia en color (els exemplars en blanc i negre, encara que existents, són anecdòtics en el recull que tractem) i solien presentar il·lustracions de tot tipus, algunes amb elements picants i satírics per animar al públic assistent.¹¹⁶³ Probablement un dels artistes més notables va ser Eusebi Planas, i les empreses litogràfiques eren Gaspar, Cairell, J. Casals, Olivé, etc. No es pot afirmar que el col·leccionista les ordenés del tot ja que, si bé un grup força nombrós va ser classificat dins de sobres segons la societat a la qual pertanyessin, moltes altres es trobaven soltes i fins i tot desades dins del mateix plec de papers on les havia dipositat el venedor (gràcies al qual coneixem que per 38 targes va pagar 150 pessetes, segons una indicació a llapis).

En quant als programes, representen un grup molt més reduït d’una seixantena d’exemplars. Novament es tracta de litografies acolorides però amb la novetat que pràcticament totes són troquelades, seguint els contorns de les formes representades, que incloïen figures masculines i femenines (de vegades caricaturitzades), animals o els objectes més diversos (miralls, rams de flors, ventalls, pianos...). Es portaven les formes siluetejades més originals, de manera que es duia fins al límit de la llegibilitat la relació de balls inclosa¹¹⁶⁴, com el vals, la masurca, el rigodó, la polca, etc. Pertanyien a les societats Siervos del Deseo, Círculo de C. Colón, El Trueno Martinense, Sociedad de

¹¹⁶¹ Per realitzar dita classificació ens hem servit del model proposat per la Biblioteca Nacional d’Espanya descrit en el llibre: Ramos Pérez, Rosario. *Ephemera: la vida sobre el papel. Colección de la Biblioteca Nacional*. Madrid: Biblioteca Nacional, 2003. Pàgs. 14-15.

¹¹⁶² Domènech Alberdi, Albert. “La Barcelona picant. Els carnavals, una excusa per a la transgressió.” Dins *Barcelona. Publicitat i ephemera 1850-1950*, ed. Víctor Oliva Pascuet i Oriol Oliva Sanosa, 488-489. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015. Pàg. 489.

¹¹⁶³ Domènech Alberdi, Albert. *Op. cit.*, 2015, pàg. 488.

¹¹⁶⁴ Oliva Sanosa, Oriol. “L’enginy de la silueta. Els suports publicitaris, la batalla contra la fugacitat.” Dins *Barcelona. Publicitat i ephemera 1850-1950*, ed. Víctor Oliva Pascuet i Oriol Oliva Sanosa, 240-241. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015. Pàg. 241.

Bailes La Tomasa, Sociedad Latorre, Sociedad de Bailes La Montserrat, Centro Graciense o Sociedad Clarís, entre d'altres.

A part, a Rocamora li complaïa molt preservar menús de banquets, dels quals en tenia uns 260 i estaven impresos en paper (excepte en el cas dels menús nupcials, que eren sobre tela i en tenia molt pocs), alguns d'ells amb les signatures dels assistents al revers. Com que la col·lecció comprèn des de finals del segle XIX fins a finals del segle XX, hem de suposar que va assistir en molts d'aquests actes. La majoria d'exemplars són catalans, si bé també en posseïa un bon nombre de francesos. Precisament d'aquests darrers són els de més antiguitat, dos menús de 1897 (dinars del 4 de maig i del 4 de juny al Cercle Artistique de la rue Volney número 7 de París, el darrer d'ells dibuixat per Demont i imprès per Paul Girbal). Entre els exemplars barcelonins destacarem especialment una sèrie de deu menús d'àpats organitzats per l'Associació de Bibliòfils de Barcelona, comprnent el període de 1945 a 1950. Són exemplars de gran format on s'anuncien tant els plats com la dissertació feta per un membre de l'entitat. A la part inferior s'ha imprès el número i el nom del soci convidat (en aquest cas: "Núm. 21 – Manuel Rocamora"). El primer menú data del 5 d'octubre de 1945 i es titula així: "*Minuta de la primera Cena que celebra la Asociación de Bibliófilos de Barcelona, bajo la presidencia del Asociado número 1, Excmo. Sr. Marqués de Mura, el cual disertará sobre «Las pequeñas sorpresas del bibliófilo».*" Igualment es conserven una trentena de menús que, tot i presentar elements decoratius, no tenen text, el qual es deuria afegir posteriorment a ploma.

A continuació tractarem l'acusada preferència que tenia Rocamora pels papers troquelats i calats amb la tècnica "dentelle", consistent en paper picat imitant l'aparença de puntes¹¹⁶⁵, cosa que es pot veure en els marges de felicitacions, paper de cartes, orles caligràfiques i estampes devocionals (i fins i tot en altres col·leccions ja tractades, com la de targes de visita). Les felicitacions són un conjunt entre finals del segle XIX i principis del XX que conté una quarantena d'objectes, el denominador comú dels quals és el treball troquelat i calat dels marges. Tenen motius força repetitius d'inspiració romàntica com poms de flors, mans (agafant flors o un sobre), ocells, llaços, etc. Solen tenir impreses les lletres "*Muchas felicidades*" o missatges similars, a més d'un espai en blanc a la part posterior per poder-hi escriure, cosa que les fa força genèriques i aptes

¹¹⁶⁵ Pérez Ramos, Rosario. *Op. cit.*, 2003. Pàg. 48.

per a aniversaris, sants, festes, etc. El grup més vistós està constituït per vuit desplegable en relleu que, a l'obrir-los estirant una pestanya, mostren delicades figures siluetejades (escenes de parelles galants, nens jugant o fins i tot la imatge de Crist), envoltades d'una exuberant decoració floral multicolor.¹¹⁶⁶ També es comptabilitzen en una quarantena els papers de carta, sobres i orles caligràfiques¹¹⁶⁷ sense omplir, de la mateixa època que les felicitacions i molt similars estèticament, amb motius siluetejats tot conformant l'encapçalament d'aquests materials, que poden estar payoutats o no.¹¹⁶⁸ Per últim destacarem les estampes devocionals, que en són una trentena, amb les vores picades a mode d'orla i una imatge central representant a Crist, la Mare de Déu o els sants.

Tot seguit farem referència a un grup molt extens, que és el de les etiquetes de productes, sobrepasant el mig miler d'exemplars. Provenen sobretot d'ampolles de begudes alcohòliques (vi, conyac, anís, xampany...), moltes d'elles repetides. El conjunt més interessant són les etiquetes de llibreries i imprentes, que es compten en un centenar i s'enganxaven directament sobre els llibres, ara contingudes en un àlbum. En unes dimensions molt reduïdes es donava informació sobre l'adreça de la llibreria o l'impressor del qual provenia el llibre, com mostren aquests exemples: "*Hállase en la imprenta y librería de Pablo Riera, entrando a la calle mayor por la plaza Real, Reus*"; "*Esta y otras varias obras se hallarán en Jerez, en la librería de Portillo calle de Francos, núm. 106*"; "*Se venden en la Librería de Matheo Echterling, calle del Call, en Barcelona*", etc. De la mateixa manera, Rocamora era aficionat a aplegar les etiquetes publicitàries que aleshores els hotels donaven als seus clients perquè les enganxessin a les maletes. Les recopilava ell mateix, les intercanviava via epistolar amb altres col·leccionistes o les demanava a amics com Ismael Smith: "*Agradecí mucho el envío de etiquetas. Podrías mandarme alguna vez etiquetas de las que pegan en las maletas y*

¹¹⁶⁶ Manuel Rocamora cobejava igualment un altre tipus de targetes de felicitació que no presentaven motius decoratius com els descrits, i per tant esmentarem en aquesta nota. Es tracta d'una trentena de felicitacions de Nadal d'oficis públics com vigilants, escombriaires o carters, entre d'altres. Són cromolitografies generalitzades a mitjans del segle XIX i repartides pels propis treballadors amb la finalitat d'obtenir una gratificació. Els colors són molt vius i en la majoria d'elles destaca la figura de l'assalariat vestit amb uniforme de gala, mentre que en un segon pla apareixen motius nadalencs que poden incloure menjar i beguda típiques d'aquestes festes.

Pérez Ramos, Rosario. El Blog de la BNE – Biblioteca Nacional de España. "Felicitaciones de Navidad de oficios." 2010. Consulta 10 de gener de 2019. [<http://blog.bne.es/blog/post-57/>]

¹¹⁶⁷ Les orles caligràfiques s'usaven com a treballs d'escriptura dels infants i solien estar dedicades als pares.

¹¹⁶⁸ Entre aquests papers de carta tan ensucrats destaquen una desena d'ells que són de caràcter militar, amb motius de soldats en batalla i amb un espai perquè el remitent indiqui el regiment i l'esquadró al qual pertany.

baúles en los Hoteles? Gracias por todo!”¹¹⁶⁹ [sic] En va posseir un conjunt aproximat de 260 adhesius provinents de tot el món, d’indrets exòtics als quals Rocamora no hi va viatjar mai com Àsia (Xina, Vietnam, Tailàndia, Japó...), però també d’arreu d’Europa.

Per finalitzar l’apartat farem referència a tres grups que no encaixen en cap de les categories anteriors. El primer d’ells, molt nombrós, són les targetes d’establiments comercials, de les quals en tenim aproximadament 350 exemplars del segle XIX, especialment de botigues o fàbriques tèxtils. Procedeixen de tota Europa, majoritàriament d’Espanya (amb preferència per les barcelonines), Bèlgica (sobretot Brussel·les i Gant) i França (París).¹¹⁷⁰ Aquesta col·lecció es podria veure com un complement a la de les targes de visita particulars. A continuació, el segon grup integra entorn 250 bitllets de loteria i de rifes. La immensa majoria són de la Loteria Nacional espanyola dels segles XIX i XX; encara que també hi ha, per exemple, bitllets de la Loteria Nacional de Cuba (1814), de la rifa a benefici de l’Hospital de la Santa Creu de Barcelona (1881) i prop d’una trentena de francesos de mitjans del segle XX, com de la Loteria Nacional “Les Ailes” del Ministeri de l’Aire (1956). Finalment tenim una seixantena de cromos, com una col·lecció de 24 exemplars titulats “Lenguaje del Abanico” de Chocolates Pi, impresos a la litografia Madriguera de Barcelona entre finals del segle XIX i principis del XX. Cada cromo representa una imatge femenina sostenint un ventall i en uns versos curts es desvetlla el significat de cada gest.

¹¹⁶⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 28 de febrer de 1949. MAC.

¹¹⁷⁰ Alguns exemples són: fàbrica de gèneres de punt S. Comas Blanch, Camí Reial núm. 19 de Mataró; “La Emperatriz”, fàbrica de cotilles de J. Cardona i Baldrich, carrer Escudillers Blancs núm. 1 de Barcelona; tapisser L. Thienpont, Rue des Chams núm. 46 de Gant; i fàbrica de puntes Z. Duchaine & Cie, Longue Rue Neuve núm. 58 de Brussel·les.

3. PINTURA: TRAJECTÒRIA I OBRA

Manuel Rocamora, en la seva activitat com a artista (que mantingué al llarg de tota la seva vida, paral·lelament al col·leccionisme) va practicar la pintura, el dibuix i el gravat, mantenint-se aliè a altres manifestacions artístiques com, per exemple, l'escultura i les arts aplicades. La seva obra és extensa i roman inèdita fins al present, coneixent-se uns 200 olis, molts dels quals va presentar a exposicions, així com dibuixos, un assortit molt més ampli que supera els 400 exemplars. Es té constància de tot aquest fons gràcies a tres fonts. La primera són les pintures i dibuixos que es conserven *in situ* al que fou el seu habitatge, actualment seu de la Fundación Cultural Privada Rocamora. La segona és un àlbum, guardat a l'arxiu de l'entitat, en el que l'artista hi enganxava imatges de les seves composicions, de manera aleatòria i sense voluntat de reflectir exhaustivament tota la producció. I, finalment, la tercera és el fons de fotografies de Francesc Serra Dimas, custodiat a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona, que retratà les pintures que Rocamora realitzà en la primera etapa de la seva carrera. Actualment bona part de la seva producció es localitza a la Fundación Rocamora, però una altra part molt important està en localització desconeguda, doncs deu restar en col·leccions particulars. En canvi, als museus la representació és escassa, només havent-hi obres seves, que es sàpiga, a la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi i al Museu Thermalia de Caldes de Montbui.

Els olis i una petita selecció de dibuixos (a més de gravats, de manera molt anecdòtica) varen ser exposats en famoses galeries barcelonines com La Pinacoteca, Galeries Syra o Galeries Laietanes, entre d'altres, entre els anys 1929 i 1974 (no es té notícia que hagués exposat mai en sales de l'estat espanyol o europees). En paraules de Manuel Rocamora, “*el meu interès en exposar và esser per no ser un inèdit pues em deïen molts crítics que no fès pintura clandestina i que sortissin les teles de les parets de l'estudi – això m'ha anat molt bé – he vist fora del ambient acostumat les meves obres i jo mateix les he judicat com si fossin pintades per un altre, veient els defectes i les faltes que cal corregir.*”¹¹⁷¹ [sic] La temàtica de les obres exhibides versa sobre el paisatge, les natures mortes i les florerres, amb presència puntual de figures, interiors i, de manera encara més anecdòtica, autoretrats. A part també trobem altres olis i dibuixos dels quals es desconeix que participessin en aquestes mostres, però presenten els mateixos temes i característiques formals.

¹¹⁷¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 29 de novembre de 1929. MAC.

Totes aquestes pintures es tracten en dos apèndixs complementaris al present capítol, en el qual es farà una visió de la formació de l'artista, les exposicions on va participar i una valoració crítica de la seva producció. El primer apèndix consta d'un llistat d'exposicions, mentre que el segon és una proposta de catàleg pictòric.¹¹⁷²

Encara que no els tractarem ni s'inclouen en el catàleg esmentat, volem fer a continuació una breu menció sobre altres dibuixos que Rocamora va guardar en carpetes o va realitzar en llibretes, els quals són esbossats i fruit de la improvisació. Malgrat tenir el seu interès, el propi artista segurament no els considerava gaire importants, doncs deuriem constituir un divertiment personal. Per tant, els realitzava en ocasions sobre papers reutilitzats i sense la rigidesa i serietat característica de les seves altres produccions. Es conserven a la Fundació Rocamora, essent aproximadament 370 exemplars desats a tres carpetes, a més d'una cinquantena de llibretes amb esbossos. Les tècniques són variades i mixtes: pastel (*“els ratos lliures els dedico a pintar al pastel, tècnica que m'apasiona extraordinàriament i que s'adiu molt amb el meu temperament.”*¹¹⁷³ [sic]), aquarel·la, ploma estilogràfica, llapis, bolígraf, retolador... Dita heterogeneïtat es troba igualment en la temàtica. Trobem en gran nombre paisatges (especialment de racons de París, però en menor nombre d'altres ciutats europees com Roma i Barcelona) i estudis de vàries flors i les seves parts, normalment a l'aquarel·la, de gran delicadesa i parant atenció a tots els detalls [FIG. 140]. Un altre grup són els retrats de persones anònimes que veia pel carrer o a restaurants i li cridaven l'atenció, esbossant-los ràpidament de manera caricaturesca. Entre ells, per exemple, va captar Dolors Bonella (dita popularment “la Monyos”), personatge icònic i estrafolari de la Barcelona de la primera meitat del segle XX. Altres exemplars de retrats són personatges vestits amb indumentària antiga de diferents èpoques. En nombre menor trobem estudis del cos i les seves parts, segurament realitzats en la seva etapa formativa a la Llotja, que explicarem a continuació. També destaquen curioses escenes de nus picants i satírics que tenen lloc en bordells i dormitoris [FIG. 141], així com una petita sèrie integrada per una quinzena de dibuixos de tema popular espanyol, com toros, toreros i *manolas*.

¹¹⁷² Apèndixs I i II consultables, respectivament, a les pàgs. 525 i 543.

¹¹⁷³ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 27 de febrer de 1933. MAC.

3.1. FORMACIÓ I RUTINA PICTÒRICA

De manera autodidacta, Manuel Rocamora ja dibuixava des de la infantesa, però la seva formació pictòrica no va començar fins l'edat adulta. Es té notícia que a inicis dels anys vint, entre 1921-1923 aproximadament, visitava de manera regular la casa del pintor academicista Carles Pellicer Rouvière¹¹⁷⁴, però no es té constància que aprengué a pintar amb ell, sinó que hi acudia per les reunions socials que s'hi celebraven. El curs 1927-1928 es va matricular a l'Escola de Belles Arts de la Llotja [FIG. 142], la qual en aquell temps s'anomenava Escola d'Arts i Oficis Artístics i Belles Arts de Barcelona i estava ubicada a l'edifici de la Llotja de Mar, on compartia espai amb la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (que fins el 1928 s'havia anomenat Acadèmia Provincial de Belles Arts de Barcelona).

En el moment de la seva inscripció, Manuel Rocamora tenia l'edat de 34 anys, cosa poc habitual, ja que normalment els alumnes de dita escola començaven els seus estudis amb dotze anys. En aquell moment, el director era l'arquitecte Manuel Vega i March, que ostentà el càrrec des de 1920 a 1931.¹¹⁷⁵ Del primer curs sabem que s'apuntà a quatre assignatures: Composició Decorativa (Pintura) – englobada en el grup d'Arts Aplicades i Oficis Artístics – i Perspectiva, Dibuix de l'Antic i Dibuix del Natural – dins l'apartat de Belles Arts –. Les matèries consten en el resguard de la seva matrícula, inscrit amb el número 1150. Al llibre de registre s'indica que el seu número era el 1196, i que en el moment de la inscripció la seva residència era la dels seus pares, a l'avinguda Portal de l'Àngel, número 17, pis principal.¹¹⁷⁶

Va realitzar dos cursos consecutius, 1927-1928 i 1928-1929. Del primer es té constància documental gràcies a la seva matrícula, i del segon es conserva una papereta d'examen corresponent a l'assignatura de Dibuix del Natural, del dia 18 de maig de 1929, obtenint una qualificació de notable¹¹⁷⁷, a més d'una carta d'octubre del mateix any en la qual

¹¹⁷⁴ Es pot consultar la informació relativa al pintor a la pàg. 74, dins l'apartat "Cercle social".

¹¹⁷⁵ Martinell, César. *La Escuela de la Lonja en la vida artística barcelonesa*. Barcelona: Escuela de Artes y Oficis Artísticos de Barcelona, 1951. Pàg. s/n.

¹¹⁷⁶ Dada aportada per Albert Rovira, arxiver de l'Escola de Belles Arts de la Llotja. Missatge d'e-mail a l'autora, reenviat a través de Begoña Forteza Casas (RACBASJ), 16 de febrer del 2016.

¹¹⁷⁷ La citada papereta es conserva a l'arxiu de la FCPR, i a part d'aquesta, no es conserven més evidències de la resta de qualificacions aconseguides per l'alumne. Els exàmens a la Llotja es realitzaven durant el període de maig i de setembre. Les persones que es presentessin al maig i suspenguessin, tenien una nova oportunitat al setembre sense haver de fer una nova inscripció o matrícula; en canvi, els suspesos de setembre havien de repetir a la següent convocatòria. Les qualificacions adjudicades es dividien en cinc categories: excel·lent, notable, bo, aprovat i suspès.

declara: “Encara que m’he matriculat a Llotja, aquest any (que serà l’últim) penso anar-hi molt poc pues trobo que un ha de sacrificar massa la personalitat.”¹¹⁷⁸ [sic] En altres fonts¹¹⁷⁹ es cita que va realitzar vuit cursos, error que deuria derivar del fet que a cada curs realitzés quatre assignatures, vuit en total.

A l’escola fou deixeble de Fèlix Mestres i Borrell (1872-1933). Aquest artista es va incorporar l’any 1901 a la Llotja, on ensenyarà pintura decorativa, teixits, brodats i puntes; anys més tard les seves assignatures s’ampliarien amb Composició Decorativa (1911-1923) i Dibuix de l’Antic i del Natural (1923-1933).¹¹⁸⁰ El seu estil s’ha d’emmarcar dins l’escola moderna del darrer quart del segle XIX, en la línia de la continuïtat de la tradició academicista.¹¹⁸¹ A més, segons Alexandre Galí, l’Escola afavoria aquest clima, ja que ella mateixa “s’havia anat tornant d’una manera fatal reglamentària, acadèmica, ordenancista.”¹¹⁸², opinió compartida pel propi Rocamora.

Entre els gèneres que cultivà de manera preferent hi ha les natures mortes, els paisatges i les floreres.¹¹⁸³ Les natures mortes sempre es conformen a partir d’un nombre abundant d’elements sumptuosos, són estranys els exemplars que parteixen d’una composició més senzilla. En referència als paisatges, aquests es podrien dividir en tres tipus: llocs molt familiars per a l’artista (per exemple, racons de casa seva, com el jardí), escenes d’arreu de Catalunya (Calella de Palafrugell, Horta, el Vallès, etc.) i, per últim, impressions de viatges (destaquem especialment les sèries de Nova York i París). Finalment, les floreres parteixen de composicions força similars entre si, en moltes ocasions presentant el mateix tipus de flors. En menor proporció pintava retrats femenins amb la mateixa model on prenia especial rellevància la indumentària portada. En canvi, els autoretrats eren infreqüents en la seva trajectòria i en comptem amb un nombre molt petit.

El 1935 comentava no seguir una rutina pictòrica estricta ja que “la pintura và a ratxes i es cosa que no puc fer seguidament.”¹¹⁸⁴ [sic] En canvi, deu anys després, declarava al

¹¹⁷⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 3 d’octubre de 1929. MAC.

¹¹⁷⁹ Autor desconegut. Currículum de Manuel Rocamora Vidal, sense datar. MDB.

¹¹⁸⁰ Peregrina, Neus i Coll, Isabel. *Fèlix Mestres i Borrell, pintor (1872-1933)*. Terrassa: Museu de Terrassa [i altres], 2002. Pàg. 20.

¹¹⁸¹ Peregrina, Neus i Coll, Isabel. *Op. cit.*, 2002, pàg. 11.

¹¹⁸² Galí, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936. Llibre V: ensenyament tècnic-artístic, moviment artístic*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1982. Pàg. 130.

¹¹⁸³ Ràfols, Josep Francesc (dir.) *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*, vol. 2. Barcelona: Millá, 1953. Pàgs. 460-461.

¹¹⁸⁴ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 25 de gener de 1935. MAC.

seu amic Manolo Hugué pintar a diari: “*Per no perdre la costum pinto diariament, sols faig figura i cregui que lluito de valent, sort que treballo sempre ab la mateixa model que es una meravella lo bé que sap posar.*”¹¹⁸⁵ [sic] Els períodes en els quals treballava més eren els mesos immediatament anteriors a les exposicions, llevant-se a les set i pintant fins les deu, hora en la qual acudia a les seves obligacions a la fàbrica familiar, que posteriorment, passada la Guerra Civil, acabaria deixant.

Els bodegons, florerer i retrats els realitzava a casa seva, primerament al pis del carrer Montcada i després a la torre del carrer Ballester. En canvi els paisatges preferia pintar-los a l'aire lliure i a tal efecte sortia durant tot l'any (amb preferència per la tardor), recorrent indrets de Catalunya situats majoritàriament a la província de Barcelona, incloent la seva capital i àrea metropolitana (Hospitalet de Llobregat, Sant Just Desvern, Esplugues de Llobregat...) junt amb les comarques del Vallès Oriental i Occidental (Caldes de Montbui, Mollet del Vallès, Aiguafreda, Ripollet, Santiga...) o el Maresme (Sant Iscle de Vallalta). A la província de Girona, els nuclis més freqüentats foren Calella de Palafrugell i Camprodon. Realitzava aquestes sortides tant sol com acompanyat. Al començament de la seva carrera, en l'etapa del retorn barceloní d'Ismael Smith, ambdós artistes freqüentaven els voltants d'Horta¹¹⁸⁶, on hi havia dues masies (Can Brasó i Can Rossell, actualment desaparegudes¹¹⁸⁷) que eren molt del seu gust i foren plasmades en varis olis, fins i tot un d'ells, titulat *Paisatge d'Horta* (1928) fou mereixedor del Premi Josep Masriera atorgat per la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. També es té constància de que almenys en una ocasió fou acompanyat per Joaquim Sunyer a Sant Genís, al començament de la carretera de l'Arrabassada.¹¹⁸⁸ Desconeixem si compartí sessions de pintura amb el seu parent Anglada-Camarasa, però aquest recolzava la seva obra, dient-li en els seus inicis que anava ben encaminat.¹¹⁸⁹

Amb el propòsit de pintar pels voltants, l'any 1933 Rocamora llogà una casa a Sant Iscle de Vallalta, municipi situat a la falda dels massissos del Montnegre i el Corredor, juntament amb Lluís Font Fernández, fotògraf de professió: “*malgrat el fred diumenge*

¹¹⁸⁵ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Manolo Hugué. Barcelona, 2 de gener de 1945. Biblioteca de Catalunya.

¹¹⁸⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 17 de juliol de 1929. MAC.

¹¹⁸⁷ Agraïm a l'investigador i filòleg Desideri Díez Quijano i a Carlota Giménez Compte, d'“El Pou. Grup d'Estudis de la Vall d'Horta i la Muntanya Pelada”, la seva ajuda prestada a l'hora d'identificar ambdues masies.

¹¹⁸⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 9 de novembre de 1932. MAC.

¹¹⁸⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 6 d'agost de 1929. MAC.

*passat vaig anar a pintar a una riera prop de Ripollet on hi ha paisatges preciosos. Prop d'allà on pintava vaig veure una caseta per llogar molt simpàtica i típica, estic fent gestions per a quedarme-la com a estudi-rural on hi podré tenir teles grans i aixís no tindrè que transportar-les amb l'auto. Figúre-t que pagaré tan sols 25 pesetes de lloguer i encara tot just en pagaré la meitat pues l'agafo a mitjes amb l'amic Font (fotògraf). La caseta em fà molta il·lusió, allunyada del poble i al davant hi ha un típic *hostal*.”¹¹⁹⁰ [sic] Ambdós hi acudien els dies festius i Rocamora es mostrava molt orgullós d'aquests breus retirs al camp: “*des de la terrassa del meu piset rural passo estones delicioses veient les labors del camp: segant ordi i sivada, etc. etc. També vaig molt al bosc a cullir farigola pues cada dematí prenc per esmorzar una sopa escaldada feta amb aquella perfumada planta. M'estic tornant un vertader pagès.*”¹¹⁹¹ [sic] Que es conegui, ocuparen la casa durant els mesos d'estiu de 1933.*

També tenia per costum practicar la pintura en els seus freqüents viatges. Tenim notes de l'ambient de Nova York, París, Roma, Venècia o Frankfurt, entre d'altres urbs turístiques. En aquestes escapades preferia prendre apunts a llapis a les seves llibretes, però també havia usat l'oli i l'aquarel·la: “*ara m'estic estrenant a l'acquarela pues quan surti de viatge penso utilitzar dit procediment pues l'oli es massa voluminós i s'han de portar masses trastos.*”¹¹⁹² [sic]

¹¹⁹⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 27 de gener de 1933. MAC.

¹¹⁹¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 20 de juny de 1933. MAC.

¹¹⁹² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, sense datar (probablement octubre de 1934). MAC.

3.2. EXPOSICIONS

Manuel Rocamora va participar en un total de 35 exposicions, de les que s'hi compten 13 individuals i 22 col·lectives; entre aquestes últimes, col·laboracions en l'“Exposició Internacional de Barcelona” (1929), les diferents edicions de l'“Exposició de Primavera” (1932-1936), l'“Exposició Nacional de Belles Arts” (1942 i 1944) i l'“Exposició Municipal de Belles Arts” (1951). La resta de mostres van ésser realitzades a diverses galeries de Barcelona, com les Laietanes o la Syra. Tot aquest recorregut, breument resumit però que s'anirà detallant a continuació, es situa entre els anys 1926 i 1974. La seva primera exhibició, que va ser col·lectiva, la va fer quan comptava 34 anys, i la última, que fou individual, la realitzà amb 82 anys, just dos anys abans de morir.

La seva carrera és molt prolífica i es podria dividir en dues meitats pel que fa al volum d'exposicions celebrades. Una primera meitat comprendria des del 1926 fins al 1936, període en el qual l'activitat va ser frenètica, ocupant-se amb mostres anuals, fins i tot varies en un mateix any, essent col·lectives la majoria d'elles. En canvi, en la segona meitat, que començaria el 1936 i finalitzaria amb la seva última presentació el 1974, trobem més exposicions individuals (encara que mai deixaria de participar en col·lectives), normalment espaiades entre si per etapes entre un i quatre anys. És remarcable el seu parèntesi més important, que durà 10 anys (1954-1964).

A continuació s'elaborarà un llistat cronològic de totes les exposicions en les quals prengué part Rocamora, detallant en primer lloc les individuals (que són les més importants tant per rellevància com pel volum d'obres mostrades) i en segon lloc les col·lectives.

3.2.1. Exposicions individuals

La Pinacoteca, del 9 al 22 de novembre de 1929

Una de les galeries en actiu més rellevants dels anys 30 és La Pinacoteca. Rocamora hi exposà l'any 1929 a la nova seu del Passeig de Gràcia, número 34, que tot just feia un

any que s'havia inaugurat. Anteriorment, havia estat situada a Gran Via, número 644.¹¹⁹³

La mostra prengué com a títol “Exposició de Pintures Manuel Rocamora”¹¹⁹⁴ i consta de divuit pintures d’oli sobre tela. El grup més nombrós està format pels paisatges, que són, per aquest ordre, una dotzena en total: *Bòviles a l’Hospitalet*, *Paisatge d’Horta*, *Paisatge d’Esplugues*, *Paisatge d’Hospitalet*, *Paisatge d’Horta*, *Fàbrica a Sant Just Desvern*, *Paisatge de Llanès*, *Paisatge de Sant Quirze de Safaja*, *Paisatge de Vilallonga*, *Paisatge de Llanès*, *Paisatge de Les Corts* i *Can Vinardell (Vilallonga)*. A continuació trobem cinc natures mortes, totes amb el mateix títol (*Natura Morta*), i, finalment, una florera (*Flors*).

La recepció crítica fou poc nombrosa i prengué un to fred. Rafael Benet, per exemple, argumentà que “no es pot dir que l’obra d’aquest pintor hagi assolit plenitud”, és a dir, que encara està buscant un estil propi, tot i que sembla proper als artistes contemporanis.¹¹⁹⁵ La prudència a l’hora de jutjar aquest pintor novell es fa molt palesa en la crítica escrita per Joan Cortès i Vidal: “pintura que qualificaríem de tímida; força ben orientada i discreta, sense cap estridència i d’una elegant contenció. Rocamora, en aquesta primera exposició, se’ns mostra un artista correcte, però potser mancat d’un vertader temperament pictòric. Tot amb tot, sembla prematur encara qualsevol judici, car aquest pintor se’ns dona a conèixer en una actitud més aviat de recerca que no de situació definitiva. La seva afinada visió, la seva dicció intel·ligent i d’entonació agradable, ens el fa estimable en més d’un sentit, però l’absència en la seva obra d’aquella saborosa escalfor d’un instint emocionat ens hi fa enyorar alguna incorrecció, i fins alguna atzagaiada que vengessin la seva correcta indecisió.”¹¹⁹⁶

Galeries Laietanes, del 28 de novembre a l’11 de desembre de 1931

Inaugurades per Santiago Segura el 1915 a la Gran Via de les Corts Catalanes, número 613, aquestes importants galeries es dedicaven al comerç d’art contemporani i

¹¹⁹³ Vidal Oliveras, Jaume. *Galerisme a Barcelona 1877-2012. Descobrir, defensar, difondre l’art*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Art Barcelona, 2012. Pàg. 43.

¹¹⁹⁴ Autor desconegut. *Exposició de Pintures Manuel Rocamora del 9 al 22 de novembre de 1929*. Barcelona: La Pinacoteca, 1929.

¹¹⁹⁵ Benet, Rafael. *Cròniques d’art a La Veu de Catalunya 1928-1929*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2009. Pàg. 391.

¹¹⁹⁶ Cortès i Vidal, Joan. “Exposicions.” *Gasetta de les Arts* núm. 14 (1930): 21-24 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/gasetarts/id/199/rec/92>] (Consultat el 3 de març de 2016). Pàg. 22.

d'antiguitats.¹¹⁹⁷ Tot i l'àmplia activitat durant els anys 20 i 30, no es pot dir que les exposicions d'aquesta etapa hagin estat especialment brillants, opinió que ja era manifestada a l'època per veus crítiques com la del periodista Marius Gifreda.¹¹⁹⁸

Per a la segona exposició individual de Rocamora es van presentar 19 obres¹¹⁹⁹, una més que a La Pinacoteca. En aquest cas, el gruix del catàleg consta d'olis ambientats a Barcelona. Tenim quatre escenes del port, titulades de la mateixa manera (*Port de Barcelona*), mentre que les altres tres mostren llocs diversos de la ciutat: *Passeig Nacional Barceloneta*, *Passeig Colom* i *Paisatge de les Corts*. A part, s'observen paisatges de diversos pobles, com dos de Moià, dos de Sant Quirze Safaja, tres de Cerdanyola (que ens ensenyen, respectivament, la riera, Verneda i Riu sec) i un de Collsuspina. El conjunt es completa amb quatre natures mortes, dues de les quals s'esmenten com a *Natura morta* i les altres dues com a *Fruites*.

Es conserva una instantània de la inauguració on hi apareixen tots els assistents, formant un grup tan nombrós que tapen tots els quadres penjats a la paret del fons, circumstància que impedeix la seva identificació [FIG. 143].

Es tracta, doncs, d'una exhibició que va rebre molt interès, també pel que fa a les valoracions crítiques, les quals són discordants entre si. Qui més lloa Rocamora és Rafael Moragas a *La Noche*, que ens fa un comentari pompós, afirmant que es tracta d'un pintor en plena maduresa de talent, destacant especialment *Port de Barcelona* i *Paseo Nacional de la Barceloneta*, dient d'aquesta última que “*bien puede figurar en el museo del Palacio de Bellas Artes (y agradeceré que la Junta tome nota de este leal y entusiasta consejo).*”¹²⁰⁰ Joan Cortés i Vidal, sense ser tan entusiasta, reconeix que és en els paisatges on hi ha una emotivitat major.¹²⁰¹ Aquesta opinió és compartida per Rafael Benet, el qual diu que el pintor ha avançat respecte les seves teles anteriors, per presentar escenes portuàries dignes de destacar.¹²⁰² Per contra, el crític J. R. de Larios

¹¹⁹⁷ Vidal Oliveras, Jaume. *Op. cit.*, 2012, pàg. 30.

¹¹⁹⁸ Vidal Oliveras, Jaume. *Op. cit.*, 2012, pàg. 53.

¹¹⁹⁹ Autor desconegut. *Exposició de Pintures Manuel Rocamora del 28 novembre al 11 desembre*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1931.

¹²⁰⁰ Moragas, Rafael. “La exposició de pinturas de Manuel Rocamora.” *La Noche*, 03/12/1931.

¹²⁰¹ Cortés i Vidal, Joan. “Manuel Rocamora.” *L'Opinió*, 12/12/1931.

¹²⁰² Benet, Rafael. “Exposicions.” *La Veu del Vespre*, 09/12/1931, pàg. 5. També a *La Veu del Matí*, 10/12/1931, pàg. 5.

opina que els paisatges no són el punt fort de l'artista, als que els hi falta, precisament, emotivitat; en canvi, són els bodegons els quals li mereixen major admiració.¹²⁰³

L'exposició, a part del seu ressò a la premsa catalana, també va tenir el seu espai en un diari de Madrid. Moragas segueix insistint, aquest cop en l'*Heraldo de Madrid*, en que ha vist l'exposició cinc o sis vegades i que el paisatge de Rocamora està recollit a la perfecció.¹²⁰⁴

Galeries Syra, del 28 d'abril a l'11 de maig de 1934

L'obertura d'aquestes galeries va ser l'any 1931 al carrer Diputació, número 262, i es basaven principalment en una continuïtat amb els mestres del Noucentisme i, més endavant, del Postnoucentisme.¹²⁰⁵

De la selecció d'olis i aquarel·les feta per Galeries Syra¹²⁰⁶ tornem a trobar un nombre majoritari de paisatges, element que es repetirà en les següents exposicions celebrades en els anys vinents. Novament l'artista s'inspira en indrets d'arreu de Catalunya, com *Caldes de Montbui, Rasquera, Sant Iscle* o *Santiga*. Prova de la seva afició viatgera són dues escenes parisenques (*Boulevard Raspail* i *Carrefour Montparnasse*) i les sis *Impressions de Nova York*, que formen el conjunt més destacat. El catàleg és completat amb dos ports, dos interiors i dues floreres.

La crítica elogia unànimement les *Impressions de Nova York*. Segons Joaquim Ciervo, és especialment destacada la número 7; en canvi, opina que el quadre menys reeixit és *Rasquera*, dient que “*se aparta del aspecto diáfano adoptado por Manuel Rocamora, quedando menos originales y pinceladas de manera repentista.*”¹²⁰⁷ Els crítics han vist originalitat en la visió de Rocamora de la ciutat americana. Carles Capdevila destaca que, al igual que en els paisatges de París, “*són impressions directes, captades amb molta finor i explicades amb lloable encert. La gamma grisa i delicadament opaca en què l'autor se situa li permet de coordinar acords d'elegant ressonància tot servint el tema amb lleialtat.*”¹²⁰⁸ Com en el cas de Capdevila, Miquel Utrillo Vidal també troba

¹²⁰³ De Larios, J. R. “Manuel Rocamora, en las Galerías Layetanas.” *La Noche*, 04/12/1931.

¹²⁰⁴ Moragas, Rafael. “La Exposición de pinturas de Manuel Rocamora en Barcelona.” *Heraldo de Madrid*, 12/12/1931.

¹²⁰⁵ Vidal Oliveras, Jaume. *Op. cit.*, 2012, pàg. 50.

¹²⁰⁶ Autor desconegut. *Exposició M. Rocamora del 28 Abril al 11 Maig 1934*. Barcelona: Galeries Syra, 1934.

¹²⁰⁷ Ciervo, Joaquín. “Artistas catalanes.” *Renovación*, 04/05/1934.

¹²⁰⁸ Capdevila, Carles. “Les Exposicions. Galeries Syra.” *La Publicitat*, 06/05/1934.

suggeridor el tractament del color: “*ha sabido darnos una Nueva York envuelta por una neblina muy original.*”¹²⁰⁹

Enmig de tot aquest positivisme, l'argumentació de Rafael Benet exerceix com a contrapunt, incidint en que a l'artista encara li queda molt camí per recórrer: “*Rocamora demuestra amb les seves darreres teles una major sensibilitat que antany i un major ordre. Li caldrà, però, si és que vol avançar en profunditat, evitar certa primor i superficialitat que encara les desvalora.*”¹²¹⁰

Galeries Syra, del 21 de març al 3 d'abril de 1936

La darrera mostra que Manuel Rocamora va efectuar a les Galeries Syra es va realitzar el 1936, a la mateixa seu del carrer Diputació. És la més ambiciosa i important presentada fins aleshores, ja que el catàleg consta de 56 obres en total creades en dos anys, 22 de les quals són aquarel·les, 10 són dibuixos a la tinta i 24 són olis sobre tela.¹²¹¹ Es presenten al catàleg en aquest mateix ordre. Abunden els paisatges de Catalunya (entorns del riu Besòs, Mollet, Sant Antoni, Montcada, Horta, el Vallès i Santiga), algun de Balears (Eivissa) i de París. La resta són set floreres, quatre bodegons i tres interiors.

La crítica coincideix que on Rocamora mostra més mestria és en les aquarel·les i en els olis, especialment els parisencs. Miquel Utrillo Vidal li dedicà aquestes paraules tan afalagadores: “*Manuel Rocamora nos demuestra – con su exposición en la Syra – que es todo un señor pintor. Cuando mencionemos de ahora en adelante su nombre, tendremos que hacer constar de una manera rotunda su condición de pintor, además de coleccionista, y además, decir que es de los buenos. Hay muchos pintores profesionales que para sí quisieran, el temperamento pictórico de Rocamora.*”¹²¹² La seva opinió no era compartida pel crític Alejandro Plana, que digué a *La Vanguardia* que l'artista

¹²⁰⁹ Utrillo Vidal, Miquel. “Arte y Letras en las Galerias Syra. Manuel Rocamora, pintura. – Enriqueta Benigani, lacas.” *Día Gráfico*, 03/05/1934.

¹²¹⁰ Benet, Rafael. *Cròniques d'art a La Veu de Catalunya 1934-1936*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2006. Pàg. 50.

¹²¹¹ Autor desconegut. *Exposició M. Rocamora del 21 Març al 3 Abril 1936*. Barcelona: Galeries Syra, 1936.

¹²¹² Utrillo Vidal, Miquel. “Las Artes y las Letras. Sobre las Exposiciones de Pedro Pruna y Manuel Rocamora.” *Día Gráfico*, sense datar (1936).

desenvolupava els seus paisatges (inclosos els de París) amb simplicitat compositiva, alhora que elogiava tímidament la percepció del color.¹²¹³

Sala Busquets, del 18 al 31 de maig de 1940

Situada al Passeig de Gràcia, es tracta d'un establiment dedicat principalment al mobiliari, en el qual també s'hi van fer exposicions d'art.¹²¹⁴ En aquest cas no es van presentar tantes obres com en l'anterior ocasió a les Syra, concretament 40 pintures, que es divideixen en tres grups: olis (27 exemplars), pastels (un total de vuit) i, finalment, un nombre menor d'aquarel·les (exactament cinc).¹²¹⁵

La recepció crítica es centra, aquesta vegada, en assenyalar l'avenç d'aquestes noves pintures en relació amb les d'etapes anteriors, que segons Josep Maria Junoy, pecaven d'una certa fredor: *“la distinción segura, pero, tal vez, poco realizada, la elegancia pictórica, algo fría y acompasada de Manuel Rocamora en sus exposiciones anteriores, han adquirido, con las obras que expone últimamente en la Sala Busquets, una emoción franca y un relieve de personalidad auténticas y definitivas.”*¹²¹⁶ En el mateix escrit, Junoy ressaltava especialment l'obra *Uvas*, un pastel que forma el número 34 de la llista.

D'aquesta selecció en concret es conserva un catàleg amb anotacions del propi Rocamora, relatives a la venda d'algunes de les seves composicions. Així coneixem que els números 4, 5 i 9 (que són, respectivament, dos paisatges titulats *Calella de Palafrugell* i *Jardí*) van ser venuts per 1.000 pessetes cadascun a J. Llopart. El número 14, el segon d'una sèrie de quatre anomenada *Paisatge de Pals*, va ser adquirit per Cardoner, que pagà 1.000 pessetes també. Finalment, el més car, a 2.000 pessetes, se l'emportà la seva germana Carmen.

Galeries Argos, del 20 de desembre de 1941 al 2 de gener de 1942

En aquestes galeries també del Passeig de Gràcia número 30, Rocamora hi exposà per primer cop en la temporada artística 1941-1942, immersa en una complexa situació després de la Guerra Civil que propicià l'augment de la demanda i la multiplicació

¹²¹³ Plana, Alejandro. “Galerías Syra: Manuel Rocamora.” *La Vanguardia*, sense datar (1936).

¹²¹⁴ Vidal Oliveras, Jaume. *Op. cit.*, 2012, pàg. 43.

¹²¹⁵ Autor desconegut. *Exposición de Pinturas de M. Rocamora del 18 al 31 de mayo*. Barcelona: Sala Busquets, 1940.

¹²¹⁶ Junoy, Josep Maria. “Manuel Rocamora (Sala Busquets).” *Destino*, 25/05/1940.

d'exposicions i de sales, arribant a quaranta d'aquestes i a una mitjana de vuitanta mostres mensuals. Aquesta abundància durà fins al final de la dècada.¹²¹⁷

En el cas que ens ocupa, l'exhibició està conformada per 18 olis, tres aquarel·les i quatre dibuixos sense titular, sumant un total de 25 pintures.¹²¹⁸ Els olis estan ordenats per categories temàtiques, agrupant així sis paisatges (*Paisaje de Torrent, Paisaje de Llaviá, Paisaje de Serra de Daró, Jardín, Cercanías de Torrent* i *Paisaje de Bellcaire*), sis floreres (dos d'elles titulades *Flores*, un parell més esmentades com a *Rosas*, i per últim, *Peonias* i *Lirios*) i sis bodegons (quatre prenen el mateix nom, *Bodegón* i dos es titulen igual, *Ave muerta*). Les aquarel·les mostren un parell de paisatges (*Calella de Palafrugell* i *Paisaje de Torrent*) i una florera (*Dalias*).

Anteriorment a l'exposició de Rocamora, a Argos s'hi celebrà una mostra escultòrica de Manolo Hugué, circumstància que serví per fer comparacions: “*contraste de arte, de materia y de temperamento, Manolo es un escultor genial, Rocamora es un pintor discreto. Pero a pesar de la categoría fuera de serie de su antecesor, Manuel Rocamora se mantiene en la sala con toda dignidad.*”¹²¹⁹ D'aquesta manera començava la crítica realitzada per Alberto del Castillo, donant pas després a una opinió més rotunda: “*es una pintura que tiene como característica la discreción, el buen gusto, la elegancia, la corrección. Le faltan muchas cosas todavía, entre ellas la seguridad, la ligereza de ejecución y el vigor.*”¹²²⁰ Es conclou dient que les peces de menys valor són els bodegons i les aquarel·les.

La falta de components arriscats i l'excessiva amabilitat amb la que es tracten els temes, són dues característiques que alguns crítics van veure com a poc positives, malgrat que no ho exposessin obertament. S'anima al públic a acostar-se a les obres sense prejudici, ja que són eminentment decoratives: “*Exhibe Manuel Rocamora en las Galerías de Arte de la Librería Argos, una serie de obras que acreditan un fino sentido de lo decorativo. No implica esto que estén ausente de estas pinturas elementales valores pictóricos. Pero sí que lo esencial en ellas es cierto elemento de selección y gusto que*

¹²¹⁷ Vidal Oliveras, Jaume. *Op. cit.*, 2012, pàgs. 47-48.

¹²¹⁸ Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora del 20 de diciembre al 2 de enero de 1942*. Barcelona: Librería Editorial Argos, 1941.

¹²¹⁹ Del Castillo, A. “Manuel Rocamora en Argos.” *Diario de Barcelona*, 24/12/1941.

¹²²⁰ Del Castillo, A. “Manuel Rocamora en Argos.” *Diario de Barcelona*, 24/12/1941.

lo mismo puede concretarse en una tela que en un mueble o en cualquier objeto de arte. Rocamora recorta la silueta más amable de las cosas.”¹²²¹

Galerías Argos, del 25 de noviembre al 8 de diciembre de 1944

La segona mostra de Rocamora efectuada a les Argos agrupava un nombre considerable de pintures, 23 en total, amb un clar predomini dels paisatges, que s’eleven a 16. El gruix es completa amb tres florerer, tres bodegons i un interior.¹²²² Els paisatges presentats són dos *Paisaje de Horta*, cinc *Paisaje de Santiga*, sis *Paisaje de Montrás*, un *Paisaje de Llofrú*, un de Calella titulat *Plaza – Calella de Palafrugell* i, finalment, una marina. Pel que fa a les altres obres, cadascuna comparteix els títols, indicatius del tema: *Flores*, *Bodegón* i *Interior*.

En aquesta ocasió han estat molt lloats els paisatges, dels quals s’exalta principalment les diferents gammes de color i la lluminositat d’aquestes. Fernando Gutiérrez li dedica una crítica evocadora i alhora ingènua: “*Hemos reconocido al sol en los paisajes de cuando éramos niños y vivíamos su inquietud, acompañándola de la nuestra. [...] Hay, quien lo duda, pinturas bondadosas, amigas nuestras de siempre, donde el color se ha ordenado con una infinita alegría. [...] Rocamora ha encontrado esa alegre fuerza de los paisajes bajo el sol, en la que es fácil adivinar tibia y fresca a la vez a la Naturaleza. Esas flores que aún conservan un último escalofrío brillante de la rama, que, intacta aún, conservan la lozanía del jardín, tan llena de ternura sobre la palidez del fondo... Los bodegones, tan llenos de vigor, tan fundamentalmente bodegones...*”¹²²³

Tot i això, no podem oblidar que els elogis provenen de veus conservadores, les quals es posicionen en contra de la innovació, tal i com ens diu aquest fragment: “*Manuel Rocamora es un pintor honesto y mesurado, intransigente consigo mismo, que va conduciendo su arte por los caminos anchos y rectos de la pintura sana, veraz y eficaz al margen de incidencias y de tropiezos.*”¹²²⁴

¹²²¹ J. T. [segurament Joan Teixidor i Comes] “Las exposiciones y los artistas. Manuel Rocamora.” *Destino*, 27/12/1941.

¹²²² Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora pinturas del 25 noviembre al 8 diciembre 1944*. Barcelona: Galerías Argos, 1944.

¹²²³ Gutiérrez, Fernando. “Las exposiciones. Rocamora, en Argos.” *La Prensa*, 02/12/1944.

¹²²⁴ Bosch, Juan Francisco. “Rocamora y su pintura más allá del cálculo frío.” Radio España de Barcelona, fragment manuscrit, sense datar.

Galeríes Franquesa, del 15 al 30 de novembre de 1946

Localitzada al carrer Diputació, número 241¹²²⁵, aquesta sala acollí una selecció de pintures a l'oli de Manuel Rocamora, una vintena en total, vuit d'elles essent bodegons, quatre floreres, una figura, i set paisatges: quatre de *Calella de Palafrugell*, un *Rincón de jardín*, un *Puerto de Barcelona* i una *Marina (Costa Brava)*.¹²²⁶

La tònica general de les pintures no havia sofert cap canvi respecte les anteriors exposicions. Destaca la inclusió de la *Figura*, ja que habitualment Rocamora no solia pintar models. En aquest cas, es tracta d'una composició on no es posa l'accent en la indumentària, sinó en el ritual del maquillatge, portat a terme per la dona representada.

Entre les crítiques, és remarcable una de Yagocésar on parla dels bodegons 3 i 4, en els quals l'artista introdueix pinzellades gruixudes: “*impresionismo en su justo medio.*”¹²²⁷ Aquesta comparació, mai feta abans fins aquesta mostra, ens fa pensar en un cert acostament a l'estil per part de l'artista, malgrat no sortir-se mai dels seus límits i sense fer cap canvi radical; al contrari, sempre es mantingué en una mateixa línia tradicionalista. Així ho recalca l'escrit de J. Cortés: “*No representaron ninguna gran novedad, dentro de la tónica afinada y sensible a que nos tiene acostumbrados su autor, los lienzos que exhibió Manuel Rocamora en las Galerías Franquesa. En ellos reafirmaba el artista sus dotes de visión y composición, la educación de su retina en la sintetización de tonos y valores dejando de lado detalles y eliminando accidentes para apoderarse del asunto en una visión global que pone más en valor aquello que es de mayor expresividad formal y colorística. La maestría y la distinción de una pincelada severa y rica establece sus armonías en acordes sombríos y gamas con frecuencia más adustas que acarameladas, entre las cuales no falta, de vez en cuando, el relampagueo de un tono vivo y ardiente colocado con gran seguridad y fineza.*”¹²²⁸

Galeríes Argos, del 6 al 19 de novembre de 1954

L'exhibició a Galeríes Argos, la tercera efectuada en aquesta sala, es va celebrar el 1954. Per primer cop no es presentava cap oli, sinó que es tractava de gravats fets amb

¹²²⁵ Vidal Oliveras, Jaume. *Op. cit.*, 2012, pàg. 48.

¹²²⁶ Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora pinturas del 15 al 30 noviembre 1946*. Barcelona: Galeríes Franquesa, 1946.

¹²²⁷ Yagocésar. “Manuel Rocamora.” *El Noticiero Universal*, 21/11/1946.

¹²²⁸ Cortés, J. “Manuel Rocamora.” *Liceo*, 01/1947.

punta seca i d'aquarel·les.¹²²⁹ Els primers setze números del catàleg són els gravats i a cap d'ells se li ha atorgat un títol. Malgrat això, sabem que tots son floreres gràcies a una crítica de Juan Barcino.¹²³⁰ En canvi, les aquarel·les sí que estan titulades i podem observar que abunden els paisatges, havent-hi divuit. La resta són cinc floreres (*Rosas, Flores, Florero* i un parell de *Dalias*) i un interior, resultant totalment curiós i inèdit fins ara no trobar-hi cap bodegó.

La majoria dels paisatges són de París. Entre ells hi ha, per aquest ordre: *Puente Saint Martin*, dos *Plaza Pigalle*, *La Cité*, *Jardines del Luxemburgo*, *Jardines del Observatorio*, *Puente del Carrousel*, *Canal Saint Martin*, *Puentes sobre el Sena*, *El Sena*, *Paisaje urbano* i *Barcazas en el Sena*. Altres indrets de França estan representats a: dos *Paisaje de Moret*, *Jardines de Versailles* i *Paisaje de Compiègne*. Finalment, la resta de localitzacions estan integrades per *Paisaje de invierno* i *Paisaje de otoño*.

Juan Barcino fa una encertada descripció de l'art de Rocamora: "*Nunca fue el arte de Manuel Rocamora excesivamente decantado al dramatismo, al énfasis ni al arretrato. Era sí, una visión encalmada, sensible y desempolvada, que se traducían idóneamente en una elocución clara, limpia y suelta, cuya principal virtud era una exacta noción de lo que puede ser exigido a los medios expresivos de la pintura, utilizados por el artista con tino y sensibilidad.*"¹²³¹

Els gravats van merèixer força atenció per la seva verosimilitud: "*Cuando los vi me dieron la impresión de ilustraciones para un libro de hierbas y plantas.*"¹²³² Els temes de París, malgrat ser més simplistes, reben elogis per igual. Es destaca especialment *Jardines de Luxemburgo* (número 26) per ser "*de una luminosidad sorprendente y difícil de conseguir a la aguada.*"¹²³³ En algunes aquarel·les es critica la poca cohesió que presenten els colors, cosa que no passa en les impressions de la capital francesa: "*Esta exposición se compone de dieciséis puntas secas y veinticuatro acuarelas. En estas últimas, el artista tiende sobre todo a solicitar de su procedimiento el máximo de vivacidad cromática que éste puede dar, siguiendo al propio tiempo con fidelidad las normas admitidas de notación naturalista. Un cierto desacuerdo se produce a veces*

¹²²⁹ Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora acuarelas y grabados (punta seca) del 6 al 19 de noviembre de 1954*. Barcelona: Galerías Argos, 1954.

¹²³⁰ Barcino, Juan. "De exposiciones. Manuel Rocamora, en Argos." *La Vanguardia*, 12/11/1954.

¹²³¹ Barcino, Juan. "De exposiciones. Manuel Rocamora, en Argos." *La Vanguardia*, 12/11/1954.

¹²³² Autor desconegut. "Manuel Rocamora." *El Mundo Deportivo*, 12/11/1954.

¹²³³ Alumá Sans, J. "Manuel Rocamora en Galerías Argos." *Atenea*, 10/11/1954.

entre uno y otro principio; sin embargo, en los paisajes urbanos de París, donde el ambiente natural le imponía al color cierta modestia, éste muestra mayor coherencia.”¹²³⁴

Sala de Arte Moderno, del 28 de noviembre a l'11 de diciembre de 1964

Ha passat una dècada des de l'última exposició individual realitzada, essent el parèntesi més gran fet mai per Rocamora. Per a la seva tornada, el pintor va triar exposar només aquarel·les a la Sala de Arte Moderno, situada al carrer Petritxol, número 11. Són 26 obres en total, totes elles visions de diverses ciutats, amb l'excepció de vuit (tres bodegons, quatre floreres i un interior).¹²³⁵

Pel que fa als paisatges, aquests són de Venècia (*Gran Canal, Tejados i La Laguna*), Santiga (*Paisaje*), Gènova (*Patio*), París (*Orillas del Sena, Puente del Carrousel, Jardines de Luxemburgo, El Sena, Barcaza en el Sena i Pont-Marie*), Niça (dos aquarel·les titulades igual: *Paisaje urbano*), Zurich (*El Limmat, Paisaje urbano i Isla de Ufenau*), Roma (*Tejados y terrazas*) i Empúries (*Paisaje*). Un catàleg que evidencia la passió per viatjar que tenia l'artista i que, en un exemplar conservat per Rocamora, hi ha una sèrie de números ratllats, essent de l'1 al 5, el 8, el 10, l'11, del 13 al 17, el 19, el 20, el 23 i el 24. És altament possible que els hagués venut.

Totes les crítiques comencen subratllant que feia molts anys que Rocamora no exposava. A més, també es comprova amb sorpresa el fet que no hagi tornat amb olis, la seva tècnica més habitual, sinó amb aquarel·les. Les valoracions són ambivalents. D'una banda, Alberto del Castillo afirma: “*Excelentes síntesis de color y de luz, dichas con dicción fluida, jugosa y de exquisita sensibilidad. Después de diez años de silencio Manuel Rocamora reaparece más pintor que nunca.*”¹²³⁶ Veus discordants, per contra, fan un anàlisi proper a la negativitat: “*Cierta superficialidad en la captación de los paisajes dan como resultado que no llegue a diferenciarse una vista de la ciudad del Sena y una de Venecia, a pesar del carácter tan concreto y distinto de cada una de dichas ciudades.*”¹²³⁷

¹²³⁴ Ferrater, G. “Manuel Rocamora, en la librería Argos.” *Diario de Barcelona*, 13/11/1954.

¹²³⁵ Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora acuarelas del 28 de noviembre al 11 de diciembre de 1964*. Barcelona: Sala de Arte Moderno, 1964.

¹²³⁶ Del Castillo, A. “Manuel Rocamora, en Sala de Arte Moderno.” *Diario de Barcelona*, 12/12/1964.

¹²³⁷ Autor desconegut. “Manuel Rocamora en Sala de Arte Moderno.” *Destino*, 12/12/1964.

Galerías Españolas, del 7 al 20 d'abril de 1972

L'establiment, amb seu al carrer Rosselló, ocupava els números 236-238.¹²³⁸ En aquesta ocasió, presentà una vintena de pintures a l'oli, una pintura al pastel, 28 aquarel·les, una aiguatinta i dos dibuixos a la tinta.¹²³⁹ Un total de 52 obres que conformen la seva exposició més ambiciosa fins aleshores, de caràcter antològic i que comprèn pintures realitzades en diferents èpoques, des del pastel de 1943¹²⁴⁰ fins els seus darrers quadres, datats a París entre els anys 1970 i 1971.¹²⁴¹

Pel que fa a les pintures a l'oli, tenim cinc paisatges (*Interior de bosque*, *Paisaje otoñal*, dos *Paisaje de Ibiza* i *Paisaje de Calella de Palafrugell*), quatre floreres (dos *Florero* i dos *Flores*) i onze bodegons (tots esmentats com a *Bodegón*). L'única pintura al pastel és una figura i es titula *En el tocador*. Pel que fa a les aquarel·les, set d'elles són espais de París (tres *Jardines de Luxemburgo*, *Barcas en el Sena*, *Pont-Marie*, *Canal-Saint-Martin* i *Tejados*), un paisatge de Venècia (*Gran canal*), dotze floreres (*Rosas* i una onzena de *Flores*), quatre bodegons (tots esmentats d'igual manera, *Bodegón*) i quatre escenes on es representen peixos, totes constant com *Peces*. Per últim tenim una aiguatinta (*Paisaje de Torrent*) i dos dibuixos a la tinta sense titular.

En l'extracte de comptes de l'exposició hi consta que es van vendre nou obres, entre 3.000 i 13.000 pessetes. Aquestes són tres olis, cinc aquarel·les i l'única aiguatinta. En aquest mateix ordre, enumerarem els seus títols. El primer grup està format per *Interior de bosque* (núm. 1), *Flores* (núm. 8) i *Bodegón* (núm. 13). El segon grup, que és el més nombrós, compta amb *Pont-Marie* (núm. 26), *Bodegón* (núm. 29), *Flores* (núm. 38), *Gran Canal* (núm. 48) i *Tejados* (núm. 49). Finalment, l'aiguatinta és *Paisaje de Torrent* (núm. 50). En total són 52.000 pessetes, a les quals se'ls hi va haver de restar les despeses corresponents a publicitat i a la comissió de la sala, per tant, el benefici final de Rocamora és de 23.051 pessetes.¹²⁴²

A part del document anteriorment descrit, es conserva una còpia del catàleg en el que hi ha anotacions del pintor. D'acord amb les seves notes, també apareixen com a venudes

¹²³⁸ Vidal Oliveras, Jaume. *Op. cit.*, 2012, pàg. 48.

¹²³⁹ Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora del 7 al 20 de abril de 1972*. Barcelona: Galerías Españolas, 1972.

¹²⁴⁰ Font, Lina. "Punto y aparte", programa emès per Radio Barcelona, 25/04/1972.

¹²⁴¹ Del Castillo, A. "Manuel Rocamora, en Galerías Españolas." *Diario de Barcelona*, 30/04/1972.

¹²⁴² Extracte de comptes de Galerías Españolas per l'exposició de Manuel Rocamora, del 7 al 20 d'abril de 1972. Barcelona, 5 de maig de 1972. AFCPR.

aquestes pintures: *Paisaje de Ibiza* (núm. 3), *Florero* (núm. 6), *Flores* (núm. 9), *Bodegón* (núm. 10), *Bodegón* (núm. 11); i les aquarel·les *Barcas en el Sena* (núm. 25) i *Rosas* (núm. 28).

Els vuit anys que la separen de l'anterior exposició potser són deguts al fet que el 1969 inaugura el seu propi museu d'indumentària, situat al Palau del Marquès de Llió del carrer Montcada. L'ocupació a temps complet que li van exigir els preparatius segurament li van impedir exposar, tot i que mai deixà de practicar la pintura. Aquesta circumstància es reflecteix en la major part de les crítiques, on resulta inevitable fer referència a la important donació que va fer a l'Ajuntament de Barcelona, formalitzada i a la creació del seu museu.

Segons la crítica d'art Lina Font, els paisatges són destacables pel seu regust romànticista, però les obres de més valor són els bodegons, especialment els números 14, 15 i 16, en els que s'explora la gamma dels platejats i dels grisos.¹²⁴³ Santos Torroella ressaltava també les qualitats dels bodegons, en especial una aquarel·la – la qual sembla realitzada sense esforç – que mostra, entre altres elements, petxines i cargols de mar.¹²⁴⁴ Aquesta peça, molt probablement l'estrella de l'exhibició, consta a la portada del catàleg. Amb tot, el caràcter poc innovador de l'artista serà criticat: “*Rocamora no resulta excepción, paisajes de Ibiza, Calella de Palafrugell, vistas del Sena y distintos lugares de París, como si el simple esbozo de un tema parisino fuera suficiente para calificar un pintor.*”¹²⁴⁵

Galerías Españolas, del 16 al 29 de noviembre de 1973

Aquesta mostra, en la qual es presentaren 38 obres, és indicada en el catàleg com a antològica.¹²⁴⁶ Es tracta de la segona exposició individual que Rocamora va fer en aquestes galeries i repeteix la voluntat de compilació que ja va guiar la primera de l'any anterior, encara que es presentin 14 obres menys.

De les 38 obres, la gran majoria són pintures a l'oli (un total de 25), després tenim una pintura al pastel, vuit aquarel·les, un gouache i tres dibuixos a la tinta. Una exhibició,

¹²⁴³ Font, Lina. “Punto y aparte”, programa emès per Radio Barcelona, 25/04/1972.

¹²⁴⁴ Santos Torroella. “Ojeada a las exposiciones. Manuel Rocamora.” *El Noticiero Universal*, 19/04/1972.

¹²⁴⁵ Autor desconegut. “Manuel Rocamora.” *TeleXprés*, 14/04/1972.

¹²⁴⁶ Autor desconegut. *Exposición antológica Manuel Rocamora del 16 al 29 de noviembre de 1973*. Barcelona: Galerías Españolas, 1973.

doncs, força heterogènia tècnicament parlant, però que continua amb la temàtica de sempre. Pel que fa als olis, abunden, com és habitual, els paisatges: *Paisaje de Horta*, *Marina (Costa Brava)*, *Jardín*, *Paisaje del Vallés*, *Paisaje de Montrás* i *Paisaje de Torrent*. També els bodegons, com era costum en el pintor (nou titulats *Bodegón*), i les floreres (dos *Flores*, *Lirios*, *Claveles* i *Ninfeas*). Les cinc pintures restants són d'indole diversa, tres d'elles essent interiors i figures (*En el tocador*, *Interior* i *Leyendo*), mentre que les altres dues presenten títols força singulars dins la trajectòria de l'artista (*En el museo* i *¡A los toros!*).

L'única pintura al pastel és un nu (*Desnudo*) i les aquarel·les consten de quatre floreres (*Flores*), un bodegó (*Bodegón*) i tres paisatges, dos de París i un de Venècia, respectivament (*Jardines de Luxemburgo*, *Pont-Marie* i *La Laguna*). El gouache també és un paisatge (*Paisaje de Torrent*). Els dibuixos a la tinta, en canvi, no tenen cap títol, tal i com ha estat habitual en les exposicions anteriors, circumstància que impedeix suposar la seva temàtica.

Ens consta la notícia de quatre quadres que es van haver de retirar perquè no van poder ser exhibits a la sala per raons d'espai. Aquesta dada la sabem gràcies a un apunt de Manuel Rocamora en un catàleg.

A raó d'aquesta exposició, es va escriure: "*La cultura pictórica del autor, en cuya obra trasluce en múltiples detalles su constante contacto con la vida artística de París, brilló con esta muestra antológica, en la que fueron especialmente destacados los óleos Paisaje de Torrent y Leyendo, además de una serie de excelentes bodegones. Notables también entre las acuarelas las dos de tema parisino, Pont-Marie y Jardines de Luxemburgo.*"¹²⁴⁷

Segons l'extracte de comptes es van vendre tretze obres, deu d'elles olis (els números 3, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 17, 19 i 23), una aquarel·la (núm. 32) i dos dibuixos a la tinta (núm. 36 i 37). Els preus de les dues darreres tècniques són els més assequibles, entre 7.000 i 9.000 pessetes; mentre que els olis oscil·len entre 9.000 i 25.000 pessetes (sent la més cara el *Paisaje de Horta*).¹²⁴⁸ El total de guanys per al pintor va ser de 185.000 pessetes,

¹²⁴⁷ Autor desconegut. "Exposición antológica Manuel Rocamora." *Revista de Palafrugell*, 11/1973.

¹²⁴⁸ Extracte de comptes de l'exposició celebrada a les Galerías Españolas del 16 al 29 de novembre de 1973. FCPR.

a les que hi va haver de restar 10.000 pessetes de benefici per la sala; per tant, els diners que li van quedar van ser 175.000 pessetes.

Sala Llorens, del 16 al 30 d'octubre de 1974

Les antigues Galerías Españolas, tot i mantenir-se en la seva ubicació del carrer Rosselló, canviaren de nom i passaren a dir-se Sala Llorens. El catàleg d'aquesta exposició¹²⁴⁹ presenta una particularitat que no ajuda a la identificació de les obres, ja que es peca de falta d'informació: si bé s'especifica que hi participaren olis, aquarel·les i dibuixos, no hi ha cap llista de les mateixes, per tant, mitjançant el catàleg no es pot conèixer ni el número de pintures ni els seus títols i, consegüentment, també ignorem la temàtica. És possible, però, identificar unes poques obres a través de les fotografies incloses en la premsa o gràcies a anotacions del propi Rocamora. Per exemple, així s'ha pogut determinar que un dels paisatges de Barcelona és *Paisatge nevat (Sant Gervasi)*.

Gràcies a les cròniques periodístiques sabem que la mostra constava de paisatges de diverses ciutats – Roma, París i Barcelona –, bodegons i floreres. Amb tot, que no hi hagués relació d'obres al catàleg va provocar confusió als crítics a l'hora de donar referència de les millors obres: *“El catálogo, que no lo es propiamente pues no contiene relación de obras, no nos permite citar por sus títulos las más notables. Nos limitaremos, pues, a señalar un espléndido bodegón de cacharros y hortalizas, unas muy sentidas figuras, tanto el óleo como el pastel, y la totalidad de los cuadros de flores, en los cuales siempre ha sobresalido Rocamora como queriendo pintar de ellas no sólo la belleza de sus colores sino también esa especie de alma que las flores tienen y que denominamos aroma.”*¹²⁵⁰ La cotització era d'entre 12.000 i 60.000 pessetes, la més alta fins aleshores.¹²⁵¹

3.2.2. Exposicions col·lectives

L'estrena de Rocamora en les exhibicions col·lectives, que es tingui constància, fou l'any 1926 (tres anys abans de la seva primera mostra individual a La Pinacoteca), en el marc de la primera edició de les exposicions convocades per l'Associació d'Art,

¹²⁴⁹ Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora*. Barcelona: Sala Llorens, 1974.

¹²⁵⁰ Santos Torroella. “Manuel Rocamora.” *El Noticiero Universal*, 22/10/1974.

¹²⁵¹ Del Castillo, Alberto. “Manuel Rocamora.” *Diario de Barcelona*, 27/10/1974.

agrupació fundada pels artistes Josep Amat, Josep Barrenechea, Lola Bech, Teresa Condeminas, Carmel Davalillo, Teresa Fàbregas, Francesc Galofre Surís, Lola Masalles, Manuel Rocamora, Josep Serraviñals, Ricard Tàrrrega i Maurici Vallsquer.¹²⁵² Tots aquests noms participaran, amb algunes variacions i afegits puntuals, en les diverses mostres de l'entitat, que sempre es celebraran a les Galeries Laietanes, amb dues excepcions: Galeries Syra l'any 1933 i Galerías Españolas el 1968. Es presentarà majoritàriament pintura, però també hi tindran el seu espai l'escultura i les arts aplicades.

La primera d'elles, com hem dit, fou el 1926, concretament del 5 al 18 de juny, i significà l'estrena de Rocamora en el món expositiu amb quatre olis: *Interior, Paisatge de Pedralbes, Nota del port i Santa Creu d'Olorde*.¹²⁵³ En la segona mostra, del 7 al 20 de maig de 1927, presentà dues obres menys: *Paisatge d'Horta i Bodegó*.¹²⁵⁴ En la tercera ocasió, del 17 al 30 de març de 1928, l'artista hi constà amb dos paisatges (*Paisatge Sant Cugat i El port*) i dos bodegons (titulats ambdós *Bodegó*).¹²⁵⁵ En el catàleg de la següent exposició de l'Associació, celebrada el 1930, no hi consta el nombre de l'edició, però podríem suposar que es tracta de la quarta mostra, tenint en compte la seva progressió anual. En aquest cas, Rocamora només hi presentà el que amb tota seguretat era una florera (*Flors, flors*).¹²⁵⁶

Del 1930 al 1933 hi ha un impàs en el qual no sabem del cert si no es fan exposicions o si bé, simplement, el pintor no hi participa. És més possible la segona opció, ja hi retorna amb la sisena mostra de maig de 1933, on hi presenta una obra fora de catàleg. Tenim constància de la seva col·laboració gràcies a una crítica de Rafael Benet, de la que resulta molt interessant la valoració que fa de l'estil dels artistes: "*L'Associació d'Art ajunta artistes de diferent procedència i concepció; en general, però, hom sent,*

¹²⁵² Tots aquests artistes van participar en gran nombre d'exposicions col·lectives. Pocs d'ells, però, van aconseguit realitzar mostres individuals. Entre aquests últims, a part de Manuel Rocamora, tenim Josep Amat, Francesc Galofre, Maurici Vallsquer i, en menor mesura, Josep Barrenechea o Carmel Davalillo. Les exposicions individuals compilades són totes fins l'any 1938, tal i com consta a: Fontbona, Francesc (dir.) *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999.

¹²⁵³ Autor desconegut. *Primera exposició organitzada per la Associació d'Art (Asociación de Arte) del V al XVIII de Juny*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1926.

¹²⁵⁴ Autor desconegut. *Segona exposició organitzada per la Associació d'Art (Asociación de Arte) del VII al XX de Maig 1927*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1927.

¹²⁵⁵ Autor desconegut. *Tercera exposició organitzada per la Associació d'Art (Asociación de Arte) del 17 al 30 de Març 1928*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1928.

¹²⁵⁶ Autor desconegut. *L'Associació d'Art exposa pintures i escultures a les Galeries Laietanes corts, 613 del 17 al 30 de maig 1930*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1930.

sota aquestes aparences eclèctiques de les diferents obres, una clara unitat de gust establerta, em sembla, damunt el concepte que actualment tenen de la pintura els escolars de Llotja. Pintura de pinzellada ampla i sucosa, a base de negres i terres en uns i de colors exaltats en altres. Hom pot explicar-se la procedència escolar de molts dels expositors mirant llurs obres.”¹²⁵⁷

Es conclou el capítol de les exposicions de l’Associació d’Art amb l’última realitzada, del 28 de desembre de 1968 al 17 de gener de 1969. Han passat 35 anys d’ençà de la darrera participació de Manuel Rocamora. En aquesta ocasió, l’objectiu és commemorar la fundació de l’Associació, i només hi col·laboraran els artistes fundadors, esmentats anteriorment. El catàleg tan sols mostra la llista dels seus noms sense especificar els títols de les obres de cadascú.¹²⁵⁸ La recepció crítica fou força favorable: *“La unidad de tan diversas personalidades debe buscarse – y de hecho existe, muy precisa y coherente –, en su adscripción a la época en que se incorporaron a la vida artística barcelonesa. En extremo interesante resulta, a ese respecto, el conjunto reunido por los fundadores de Asociación d’Art, algunos de ellos más alejados de lo deseable de nuestras salas de exposiciones, dada la elevada calidad de su obra, dentro de las distintas técnicas y los diversos conceptos en que militan cada uno de ellos. La muestra es, pues, un magnífico exponente de la pintura contemporánea de nuestro país en un momento determinado.*”¹²⁵⁹

Rocamora no només estava afiliat a l’Associació d’Art. També formava part de l’Associació Bonanova, integrada per antics alumnes del col·legi de Nostra Senyora de la Bonanova de Barcelona. El local estava situat a la Ronda Universitat, número 33, entresòl primera. Els socis pagaven 15 pessetes al mes, i podien gaudir de varis serveis com biblioteca o cinema, a part d’assistir a esdeveniments organitzats per la pròpia Associació (excursions, exposicions d’art, campionats esportius...)¹²⁶⁰ Manuel Rocamora participà, que es tingui constància, en tres de les mostres d’art, no consecutives entre si. La primera edició, del 21 de maig al 4 de juny de 1932; la tercera, el 1934; i la sisena, del 2 al 22 de novembre de 1937. L’única d’elles que fou

¹²⁵⁷ Benet, Rafael. *Cròniques d’art a La Veu de Catalunya 1932-1933*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2006. Pàg. 228.

¹²⁵⁸ Autor desconegut. *Exposició Col·lectiva per Commemorar la Fundació de l’Associació d’Art 1926-1968. Els Fundadors, del 28 desembre 1968 al 17 gener 1969*. Barcelona: Galerías Españolas, 1968.

¹²⁵⁹ Marsá, Ángel. “Associació d’Art, Galerías Españolas.” *El Correo Catalán*, 11/01/1969.

¹²⁶⁰ Ezequiel, J. A. i Bosch, F. “Carta abierta a los nuevos socios de A. B.” *Bonanova: órgano de la Asociación Bonanova*. 120 (1968): 18-19.

ressenyada a la revista de l'Associació fou la tercera: “*Manuel Rocamora ha exposat dues teles: una vista del nostre port i un boulevard parisenc; en ambdues palesa un remarcable coneixement pictòric i una fina realització.*”¹²⁶¹ De la sisena en conservem el catàleg, en el qual no hi consten les obres, però sí els artistes. Hi participaren vuit pintors (per ordre de catàleg: Alejandro Bartumeus, Hno. Blas, Domingo Carles, Francesc Galofre Surís, Luis Mª Güell, José Puigdemolas, Manuel Rocamora i Javier Tulla) i altres artistes de diverses modalitats (escultura, ploma, aquarel·la, dibuix, enquadernació, orfebreria, repujat i talla).¹²⁶²

Altres mostres col·lectives, no pertanyents a cap Associació, van ser les celebrades a la sala Parés del 14 al 27 d'octubre de 1933, amb motiu del seu cinquantenari.¹²⁶³ Dos anys més tard, concretament el 20 de desembre de 1935, s'inaugurava una exposició a Oasis, on Rocamora participà junt amb altres pintors, dels que destacarem Oleguer Junyent, Frederic Marès o Eliseu Meifrén.¹²⁶⁴ Del 29 d'abril al 10 de maig de 1943, es celebrà al Palau de la Virreina l'exposició “París vista pels pintors barcelonesos”, que fou organitzada per l'Institut Francès de Barcelona i comptà amb la intervenció de destacats artistes, essent aquesta la llista completa: Amat, Capdevila, Capmany, Casas, Clarà, Durancamps, Humbert, Inglada, Martí i Alsina, Mercadé, Mompou, Nonell, Opisso, Pidelaserra, Rocamora, Rusiñol, Sacharoff i Soler-Albert.¹²⁶⁵ Finalment, una altra participació de Rocamora és a les Galerías Españolas, en una exhibició del maig de 1974, en la que hi presentà un parell de bodegons. La resta d'artistes foren Badía Camps, Lluís Flotats, Martínez Lozano i Sadurní.¹²⁶⁶

Entre les exposicions col·lectives més importants en les quals Rocamora hi col·laborà, tenim l'“Exposició Internacional de Barcelona”, les diverses exposicions de Primavera i les exposicions Nacional i Municipal de Belles Arts.

¹²⁶¹ Olivé, Francesc S. “Notes d'art. III Exposició Artística de la A. B.” *Revista Bonanova: portaveu de l'associació d'antics alumnes del col·legi de la Bonanova* 7 (1934): s/n.

¹²⁶² Autor desconegut. *Asociación Bonanova VI Exposición de Arte del 2 al 22 de Noviembre*. Barcelona: Associació Bonanova, 1937.

¹²⁶³ Fontbona, Francesc (dir.) *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2002. Pàg. 235.

¹²⁶⁴ Fontbona, Francesc (dir.) *Op. cit.*, 2002, pàg. 253.

¹²⁶⁵ Invitació *Exposición París vista por los pintores barceloneses en el Palacio de la Virreina*. Barcelona: Palau de la Virreina, 1943.

¹²⁶⁶ Autor desconegut. *Galerías Españolas exposición de mayo 1974*. Barcelona: Galerías Españolas, 1974.

L'“Exposició Internacional de Barcelona” es realitzà el 1929 i hi participà amb dos paisatges, un d'Horta i un d'Hospitalet, que s'exposaren al Palau de l'Art Modern de Montjuïc.¹²⁶⁷ En quant a les exposicions de Primavera, aquestes van tenir lloc en els anys 1932 a 1936 dins el marc de diverses localitzacions del parc de Montjuïc. En totes les ocasions (a excepció de 1932), l'artista exposà al Saló de Barcelona, espai que Benet definí de la següent manera: “*El Saló de Barcelona, en el seu inici, havia de representar l'art contemporanitzador; avui, dintre del Saló, hi ha una sèrie de personalitats que aconseguen donar-hi àdhuc posseint un eclecticisme comú, una qualitat estimable. Però al costat d'aquesta élite, hi ha – cal dir-ho – un nombre considerable de noms, que més aviat dilueixen l'interès del conjunt. Cal fer notar, també, que és dintre el Saló de Barcelona, on es donen les notes, diguem, més modernes, tot i que es tracta d'un modernisme a l'abast de totes les fortunes.*”¹²⁶⁸

La primera “Exposició de Primavera” en la qual Rocamora hi intervingué fou la de 1932, on hi presentà la pintura *Bòviles a l'Hospitalet*.¹²⁶⁹ En la següent, del 20 de maig al 2 de juliol de 1933, Rocamora exposarà *Interior i Paisatge de Sant Genís*¹²⁷⁰ i si bé és citat per Rafael Benet dins el grup d'artistes a destacar, aquest no considera que sigui dels que tenen major qualitat¹²⁷¹, valoració que es repetirà en les crítiques dels salons dels anys vinents. La següent edició serà la de 1934, celebrada entre el 20 de maig i el 8 de juliol del 1934, ocasió en la qual l'artista oferiria *El port i Santiga*.¹²⁷²

Les dues darreres “Exposicions de Primavera” on hi intervingué el pintor tindran lloc en els anys 1935 i 1936. En la primera de l'any 1935, que tingué lloc del 9 de maig al 7 de juliol, mostrà dos paisatges: *Carrer de París* i *Paisatge de Mollet*.¹²⁷³ Benet el qualificà, a la seva crítica, com un artista de “just medi”: “*Hi ha en el Saló de Barcelona altres*

¹²⁶⁷ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 4 de maig de 1929. MAC.

¹²⁶⁸ Benet, Rafael. *Cròniques d'art a La Veu de Catalunya 1934-1936*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2006. Pàg. 88.

¹²⁶⁹ Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1932: Saló de Montjuïc*. Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1932 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60053>] (Consulta 26 de maig de 2019). Pàg. 13.

¹²⁷⁰ Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1933: Palau de Projeccions*. Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1933 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60054>] (Consulta 26 de maig de 2019). Pàg. 27.

¹²⁷¹ Benet, Rafael. *Cròniques d'art a La Veu de Catalunya 1932-1933...*, op. cit., 2006, pàg. 267.

¹²⁷² Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1934: Saló de l'Art Modern*. Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1934 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60055>] (Consulta 26 de maig de 2019). Pàg. 28.

¹²⁷³ Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1935: Saló de l'Art Modern*. Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1935 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60056>] (Consulta 26 de maig de 2019). Pàg. 23.

personalitats, sobretot, una bona part de paisatgistes que hom podria incloure dintre del clos dels artistes de sensibilitat independent; però, en general, la tònica d'aquest Saló, malgrat tots els desdibuixos ideològics, es pot dir que la donen els artistes de just medi, entre els quals es compten algunes personalitats de gran relleu: artistes que donen un art segur i madur, com Meifrèn, Puig Perucho, Puigdengolas, etc., veritables mestres dintre la tendència de produir un art madur sense sotracs interiors, ni exteriors. Dintre d'aquest clos de just medi, es fan admirar per la bona dosificació de distinció i traça el pintor Manuel Rocamora amb els seus tres paisatges [...]”¹²⁷⁴ Com podem veure en aquest fragment, el crític fa referència a una tercera composició paisatgística de títol desconegut que no consta al catàleg oficial. Finalment, esmentarem que en la seva última contribució del 31 de maig al 12 de juliol de 1936, els títols que aportà foren *Flors* i *Girona*.¹²⁷⁵

A més, es sap que formà part de dues convocatòries de l’“Exposició Nacional de Belles Arts”: la primera, corresponent a la primavera de 1942, exercí únicament com a vocal de la secció de dibuix i de la Comissió-Jurat d’Admissió i Col·locació de les obres¹²⁷⁶; i la segona, ja presentant obra, l’any 1944. En aquesta última oferí *Figura en un jardí* i *Paisaje de Montrás*¹²⁷⁷, a més de repetir en la seva designació com a vocal de la Comissió-Jurat d’Admissió i Col·locació de les Obres. Per últim, en l’“Exposició Municipal de Belles Arts”, celebrada el 1951, mostrà *Paisaje de Ibiza* i *Florero*.

3.2.3. Premis i concursos

Com ja s’ha avançat, el reconeixement més important en la carrera pictòrica de Rocamora va ser la Medalla d’Or dels premis Josep Masriera, atorgada el 1928. Aquests guardons eren convocats per la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, i l’elecció dels premiats era decisió de la secció de pintura de la institució. Els premis consistien en una medalla d’or i dues de plata. Les bases eren les següents: “*Las obras en su*

¹²⁷⁴ Benet, Rafael. Op. cit., 2006, pàg. 233. *Cròniques d’art a La Veu de Catalunya 1934-1936...*, op. cit., 2006. Pàg. 233.

¹²⁷⁵ Junta Municipal d’Exposicions d’Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1936: Saló de l’Art Modern*. Barcelona: Junta Municipal d’Exposicions d’Art de Barcelona, 1936 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [https://ddd.uab.cat/record/60057] (Consulta 26 de maig de 2019). Pàg. 22.

¹²⁷⁶ Exposición Nacional de Bellas Artes. *Catálogo oficial de la Exposición Nacional de Bellas Artes de Barcelona, primavera 1942*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1942 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [https://ddd.uab.cat/record/191679] (Consulta 26 de maig de 2019). Pàgs. 9 i 14.

¹²⁷⁷ Del Castillo, A. “Crónica de la Exposición Nacional de Bellas Artes. Hasta el final del alfabeto.” *Diario de Barcelona*, 06/12/1944.

dimensión mínima habrán de tener, por lo menos, cincuenta centímetros, y deberán presentarse con marco y ser entregadas en la secretaría de la corporación, en las horas de oficina, desde el 15 de noviembre al primero de diciembre inclusive, debiendo hacerse constar cual sea el lugar de Cataluña que se reproduzca en la pintura o en el dibujo.”¹²⁷⁸ En la convocatòria de 1928, Manuel Rocamora va rebre la medalla d’or per la seva pintura a l’oli *Horta*; mentre que les dues medalles de plata van ser per a Santiago Morros Navarra (*San Ginés*) i José Barrenechea Tubilla (*San Feliu de Codinas*).¹²⁷⁹ L’Acadèmia es reservava el dret de quedar-se les obres premiades, però només van adquirir la pintura de Rocamora.¹²⁸⁰ L’última notícia que tenim d’aquesta és una restauració efectuada entre 2011 i 2012, per solucionar els problemes de despreniment de la capa pictòrica deguts a un excés d’humitats.¹²⁸¹

Anys més tard, el 1931, el pintor participà en el concurs “Barcelona vista pels seus artistes”, en el que no resultà guanyador. Es tractava d’un certamen heterogeni en el qual es presentaren un nombre elevat de pintures, concretament 345, totes exposades al Palau de les Arts Decoratives de Montjuïc. El concurs rebé crítiques severes degut a la baixa qualitat general de les obres. Recollim l’opinió de Rafael Benet: “*La primera impressió que dóna el conjunt de l’exposició de les obres del concurs Barcelona vista pels seus artistes, la qual fou expressada ací en el seu degut temps – impressió dolenta –, es pot dir que es ratifica després d’una visita més atenta. Hi ha al Palau de les Arts Decoratives de Montjuïc una quantitat extraordinària de pintura dolenta que ofega la mitja dotzena d’obres bones de l’exposició. Cal tenir en compte que entre les 345 obres del catàleg, no n’hi ha pas cent de passadores. Hom pot parlar, donat l’elevat tant per cent d’obres dolentes, més que d’una exposició, d’una immensa Sala del Crim, en la qual les pintures que són la flor que no fa estiu us fan aturar alguna vegada.*”¹²⁸²

Sabem que Manuel Rocamora presentà tres pintures a l’oli. Cap d’elles resultà guanyadora; tanmateix, dues obtingueren una atenció especial. En primer lloc, la tela

¹²⁷⁸ Carpeta “Año de 1928. Medallas José Masriera.” Pàg. s/n. RACBASJ.

¹²⁷⁹ Carpeta “Año de 1928. Medallas José Masriera.” Pàg. s/n. RACBASJ.

¹²⁸⁰ Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. “Catàleg en línia.” 2009. Consulta 30 d’abril de 2016. [<http://www.racba.org/mostraroobra2.php?id=475>]

¹²⁸¹ Bagan, Ruth i Ordóñez, Ana. “Intervenció de conservació curativa al fons pictòric de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.” Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi 27 (2013): 141-149 a RACO [<http://www.raco.cat/index.php/ButlletiRACBASJ/article/view/275804/363749>] (Consultat el 30 d’abril de 2016).

¹²⁸² Benet, Rafael. *Cròniques d’art a La Veu de Catalunya 1930-1931*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2008. Pàg. 292.

L'església de Sant Miquel rebé una menció honorífica del jurat i figurà al llibre commemoratiu que s'edità per l'ocasió, titulat com el concurs i escrit per Carles Soldevila.¹²⁸³ En aquest volum es fa una explicació sobre la ciutat de Barcelona utilitzant com a suport les imatges de les obres incloses, però no s'aporta cap dada ni aclaració sobre les mateixes. En segon lloc, *Vista del port* constitueix una composició de la qual s'elogia la seva llibertat d'expressió i gràcies a aquest fet es veu menys lligada a la tònica general del concurs.¹²⁸⁴ El nom de la tercera pintura es desconeix i a les crítiques no s'hi fa cap referència. L'obra de Rocamora no està entre les millors del concurs, però segons la crítica de Benet, té un cert encant: "*Manuel Rocamora practica una pintura, podríem dir, muniquesa d'abans de la guerra; amb gràcia, però.*"¹²⁸⁵ Altres crítics elogiaven el seu esforç abans que la seva traça a l'hora de pintar: "*Su ilimitado entusiasmo por la pintura le ha llevado a concurrir al concurso – entusiasmo que ha faltado a más de un pintor – haciendo un verdadero esfuerzo de superación.*"¹²⁸⁶ Finalment, el Premi Cambó del certamen fou destinat a *Paral·lel* de Bosch Roger.¹²⁸⁷ La Junta de Museus adquirí aquesta tela junt amb *Rambla de Canaletes* de Rafael Llimona. A judici de Benet, aquestes són les millors obres de l'exposició.¹²⁸⁸

¹²⁸³ Soldevila, Carles. *Barcelona vista pels seus artistes*. Barcelona: Aedos, 1957. Pàg. 51.

¹²⁸⁴ Autor desconegut, sense títol. *El Noticiero Universal*, 03/03/1931.

¹²⁸⁵ Benet, Rafael. *Op. cit.*, 2008, pàg. 293.

¹²⁸⁶ Autor desconegut, sense títol. *El Noticiero Universal*, 03/03/1931.

¹²⁸⁷ Benet, Rafael. *Op. cit.*, 2008, pàg. 292.

¹²⁸⁸ Benet, Rafael. *Op. cit.*, 2008. Pàg. 292.

3.3. VALORACIÓ CRÍTICA

Tot i la seva ingent producció, la fortuna de Manuel Rocamora com a pintor no ha estat gaire favorable. En vida, no despertà un autèntic interès per part de la crítica artística, que si bé no li era del tot indiferent, no anava més enllà de dedicar-li uns tímids elogis. Molt probablement el considerava un aficionat sense gaires pretensions, imatge a la qual hi contribuïa la circumstància de ser una persona adinerada. En l'actualitat, la seva producció artística resta completament en l'oblit i mai ha estat analitzada fins aquest moment.

Com a tret singular de la seva persona destacarem que es tractava d'un col·leccionista pintor, categoria de gran raresa. En canvi, es pot trobar una quantitat ingent de pintors col·leccionistes. Per citar tan sols varis exemples de diverses èpoques, a Catalunya tenim els casos de Marià Fortuny (1838-1974), Santiago Rusiñol (1861-1931), Ramon Casas (1866-1932)¹²⁸⁹ o Joan Abelló (1922-2008). A part de pintors, també podem trobar altres artistes col·leccionistes com l'escultor Frederic Marès (1894-1991).¹²⁹⁰ En contraposició, resulta insòlit trobar una persona que compagini la seva carrera com a col·leccionista amb l'ocupació residual de ser pintor, la qual mai li va suposar un entrebanc per dedicar-se plenament al col·leccionisme.

En relació amb el que acabem de dir, és important ressaltar que Rocamora, en tot moment, va ser un pintor *amateur*. Aquesta categoria va ésser atorgada per la crítica de l'època però era també compartida pel mateix artista i les persones del seu entorn. La pintura representava un plaer al qual s'hi dedicava sovint. Les seves obres, realitzades amb un domini tècnic fruit de la seva formació a La Llotja, tenen interès malgrat no presentar una qualitat excepcional, i el seu valor recau en la multiplicitat de facetes que va presentar la seva persona, les quals ja coneixem, que són, a part de la pintura, el col·leccionisme, l'escriptura i la promoció cultural. És la suma de totes aquestes labors les que fan de Manuel Rocamora un personatge polièdric de gran vàlua.

Donat que era ric, la seva manutenció personal no estigué mai subjecta a la pràctica de la pintura. Això li va permetre una llibertat absoluta a l'hora de pintar, seguint els seus

¹²⁸⁹ Telese, Albert. *Op. cit.*, 2014, pàg. 224.

¹²⁹⁰ Vélez, Pilar. "Frederic Marès (1893-1991), vocació d'artista i passió pel col·leccionisme." Dins *Antiquaris, experts, col·leccionistes i museus. El comerç, l'estudi i la salvaguarda de l'art a la Catalunya del segle XX*, ed. Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech, 291-309. Bellaterra [i altres]: Universitat Autònoma de Barcelona [i altres], 2013. Pàg. 291.

gustos i instints, doncs no tenia un marxant ni pretenia ajustar-se a les exigències del mercat, malgrat que en certa manera n'era part ja que exposava habitualment, tant de forma individual com col·lectiva. Potser perquè la seva participació en les mostres era massa elevada, molt probablement exposava una mateixa obra en més d'una ocasió. Sense cap intenció de perseguir una carrera d'èxits, va rebre alguns reconeixements en els inicis de la seva carrera. Era, tot plegat, una afició que es prenia seriosament ja que li agradava definir-se com a pintor. Miquel Utrillo Vidal, amb motiu de la seva exposició a les Galeries Syra l'any 1936, en parlava així: “*Hay muchos pintores profesionales que para sí quisieran, el temperamento pictórico de Rocamora. El amateurismo tiene esas sorpresas. También sus desventajas. Por ejemplo, la venta de los cuadros, venta que perjudica a los verdaderos artistas, a los que viven de su arte. En el caso de Rocamora, esta desventaja no se da. Manuel Rocamora, tiene la suerte de ser rico, y expone por gusto y para los amigos. Hay que destacar pues también esto que hace a nuestro modo de ver más simpática todavía su obra.*”¹²⁹¹

Feia ús de pinzellades gruixudes i amb textura, encara que amb poca pasta, talment com si en moderés la quantitat; és per aquest motiu que alguns crítics el posicionaren cap a l'estil dels impressionistes, com veurem més endavant. Aquest tipus de pinzellada impedia evidenciar massa les particularitats, encara que Rocamora intentava cuidar el detallisme però sense acabar en excés la pintura, delicat equilibri que algun cop trencava involuntàriament. Amb maneres de fer clàssiques i academicistes, els quadres estaven impregnats d'una prudència general que no deixaven lloc a l'experimentació. D'igual manera, el color tenia una presència subtil, usant indistintament tons càlids i freds (amb una marcada preferència per les tonalitats de gris) però sense estridències.

En la seva trajectòria artística distingirem dues etapes dividides per la Guerra Civil, que significà una interrupció de la seva activitat, doncs no tornà a realitzar una exposició individual fins 1940 (a excepció d'una exposició col·lectiva el 1937). El primer període versa des de 1926, any d'ingrés als estudis acadèmics i de la seva primera exposició col·lectiva, fins a 1936, inici del conflicte. El segon període comprèn a partir de 1937, data de la seva primera exposició col·lectiva des de la guerra (encara que les individuals no es reprendrien fins a 1940) fins a 1976, última mostra individual dos anys abans de la seva mort.

¹²⁹¹ Utrillo Vidal, Miquel. “Sobre las Exposiciones de Pedro Pruna y Manuel Rocamora.” *El Día Gráfico*, sense datar (1936).

Com s'ha dit anteriorment, Rocamora no va ser un autodidacte sinó que va seguir una formació reglada en una prestigiosa institució de Barcelona, encara que per poc temps. Sorprenentment no va fer cap estada formativa a París, ciutat que li apassionava, encara que hi anava sovint, ja fos per plaer viatger o per cercar obres per a la seva col·lecció d'indumentària, i fruit d'aquestes visites ens deixà un bon nombre de paisatges urbans [FIG. 144]. El mestratge de Fèlix Mestres, pintor de caire academicista, va influenciar decisivament en la manera de pintar de Rocamora i en els seus temes, caracteritzats per la moderació. Es tracta d'una producció figurativa i classicista que en ocasions peca de decorativa. Essencialment practicà tres gèneres: el paisatgisme, les natures mortes i les floreres, dels quals pràcticament no en va sortir a excepció d'algun retrat femení (sempre usant la mateixa model), interiors i, més puntualment, autoretrats. De tots ells, el que ens resulta més suggestiu és el paisatge i és on es reflecteixen les veritables inquietuds pictòriques de Rocamora.

En el començament de la seva carrera, els seus paisatges estan efectuats amb pinzellades amples però amb poca pasta, amb l'objectiu de no incidir massa en els detalls ni acabar excessivament la pintura, efecte que li disgustava. Pintava *au plein air* buscant indrets al seu abast, de Barcelona (com el barri d'Horta, on es trobaven dues masies que va pintar repetidament entorn els anys 1928-29) o les seves rodalies (L'Hospitalet de Llobregat, Esplugues de Llobregat, Sant Just Desvern...) Els paisatges que li interessaven no eren idíl·lics, sinó tocats per la mà de l'home i de temes suburbials, com ports, bòviles, fàbriques, etc. Així ho explicava el propi artista: “*Jo pinto molt i dibuixo molt, treballo cap al cantó d'Horta i Sant Genís i també cap a Hospitalet i Hostafrancs, es lo que més m'interessa – els temes de suburbis – la sensació de la proximitat d'una gran ciutat – la naturalesa verge del pas de l'home no em diu res – lo hermòs i emocionant es al mij d'un paisatge veure un gran camp llaurat o una linia de forsa elèctrica.*”¹²⁹² [sic]

En aquest sentit podem apreciar un apropament als temes practicats per la generació del 17, els quals a la vegada s'inspiraven en el postmodernisme de la Colla del Safrà. Aquest grup del 17, on trobem noms com Alfred Sisquella i Josep de Togores, “*portaren a les sales d'exposicions, sovint amb estil esqueixat, les fàbriques, els suburbis, els terrats, els marges deixats dels recs, així com els pobles petits vistos sense el pintoresquisme dels ruralistes vuitcentistes.*”¹²⁹³ També, per cronologia, el nostre

¹²⁹² Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 4 de maig de 1929. MAC.

¹²⁹³ Fontbona, Francesc. *El paisatgisme a Catalunya*. Barcelona: Destino, 1969. Pàg. 275.

artista es podria inserir en el Noucentisme tardà, estil molt ampli i poc definit que parteix de les arrels del Noucentisme, moviment artístic, cultural i ideològic iniciat a Catalunya l'any 1906, arribant al seu punt àlgid el 1911 i mantenint-se fins el 1917, quan iniciaria una llarga davallada.¹²⁹⁴ El literat Eugeni d'Ors, en el seu *Glosari*, el definiria com el nou art del segle, reivindicant un retorn a la bellesa, la depuració de les formes i l'esperit mediterrani, conceptes abstractes que no defineixen un cànon estètic unitari.¹²⁹⁵ Un dels seus grans exponents, Joaquim Sunyer, va sortir a pintar en almenys una ocasió amb Rocamora, el novembre de 1932, i altres artistes amics seus, com Olga Sacharoff, Josep Maria Gol o Ismael Smith, malgrat tenir estils molt diferents entre si, eren considerats dins l'òrbita dels noucentistes. Manuel Rocamora, però, mai va ser etiquetat com a tal, encara que fos un ferm paisatgista, gènere de gran importància dins aquest estil.¹²⁹⁶ A més, els intel·lectuals noucentistes com Joaquim Folch i Torres no consideraven del tot adequada la formació impartida a la Llotja. Sota el pseudònim *Flama*, Folch i Torres publicà a *La Veu de Catalunya* que l'escola donava “*les bases d'una educació artística corrent, i no inspirada en aquest sentit nacional que ha de decidir la sort de la nostra vida col·lectiva.*”¹²⁹⁷

Encara que durant la major part de la seva trajectòria va ser un pintor més aviat solitari, en els primers anys de la mateixa formà part de diverses associacions, essent la més destacada l'Associació d'Art, sorgida entorn el nucli de l'escola de La Llotja l'any 1926. En va ser membre fundador juntament amb Josep Amat, Josep Barrenechea, Lola Bech, Teresa Condeminas, Carmel Davalillo, Teresa Fàbregas, Francesc Galofre Surís, Lola Masalles, Josep Serraviñals, Ricard Tàrrrega i Maurici Vallsquer. Tots aquests artistes tenien, en aquell moment, un estil força similar entre si, hereu d'un Noucentisme classicitzant i acadèmic, en el qual Rocamora hi encaixava. A més, va participar en els premis Josep Masriera organitzats per la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi l'any 1928 – on guanyà la Medalla d'Or –, l'“Exposició Internacional de Barcelona” de 1929, el concurs “Barcelona vista pels seus artistes” de 1931 – rebent la menció honorífica del jurat – i les exposicions de Primavera entre 1932 i 1936. Com

¹²⁹⁴ Fontbona, Francesc. *Op. cit.*, 1969, pàg. 269.

¹²⁹⁵ Catasús, Aleix i Puigdollers, Bernat. *El noucentisme a Barcelona*. Barcelona: Àmbit Serveis Editorials i Ajuntament de Barcelona, 2016. Pàg. 81.

¹²⁹⁶ Catasús, Aleix i Puigdollers, Bernat. *Op. cit.*, 2016, pàg. 85.

¹²⁹⁷ Folch i Torres, Joaquim. “L'Escola dels Bells Oficis.” *La Veu de Catalunya* 4730 (1912): 6 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/veup1/id/29436/rec/14>] (Consulta 27 de maig de 2016)

hem vist, és en la primera etapa de la seva carrera quan acapara un modest nombre de premis, circumstància que no es tornaria a produir.

També va tenir presència en exposicions individuals. La primera es va produir a La Pinacoteca el 1929, sala on hi exposaren pintors rellevants del panorama artístic català i també altres artistes, formant un conjunt eclèctic marcat per un cert academicisme.¹²⁹⁸ Seguidament exposaria a Galeries Laietanes l'any 1931 i a Galeries Syra els anys 1934 i 1936. La mostra a Galeries Syra de 1934 va ser especialment rellevant per a la presentació de la seva sèrie *Impressions de Nova York*, un conjunt de sis pintures mostrant els gratacels d'aquesta ciutat en tonalitats de gris, i on centra l'atenció en els elements més urbans del paisatge, com els cotxes de les avingudes, el fum de les xemeneies, etc. Amb motiu de l'exhibició a la mateixa sala dos anys després, el pintor va escriure unes ratlles amb la pretensió de descriure la seva manera de fer, constituint l'únic testimoni d'aquest tipus: “[...] segons sembla la meua pintura no và desagradar del tot (ací encara es molt apreciada la pintura de pebrots i tomàquets i lo que es pintat a base de grisos i atmòsfera no arriba tan a la gent). Jo ja saps que faig poques concessions a la galeria i els temes de contrastos violents no m’han agradat mai, lo que m’interessa es cercar l’atmòsfera tan com puc i en lo possible donar en el paisatge la sensació de l’hora i l’ambient això vol dir que, l’unic que crec interessant es un impressionisme sincer i constructiu; la pintura massa cuinada no es per aquesta època.”¹²⁹⁹ [sic]

Com es pot apreciar, coneixia el panorama artístic del moment, tant per la seva pròpia participació com per què visitava les mostres de les galeries. En aquest aspecte, jutgem interessant donar a conèixer una punyent crítica sobre l'exposició de Ramon Casas, Santiago Rusiñol i Enric Clarasó a la Sala Parés del 26 d'octubre al 8 de novembre de 1929. Tot i no tenir per costum opinar sobre artistes en particular, sí que ho va fer en aquesta ocasió, via epistolar a la seva amiga Anna Maria Smith: “A Can Parès hi ha actualment la exposició del trío Rusiñol, Casas i Clarassó; sols parlaré dels primers, pues el darrer es tan dolent que no mereix la pena de fer-ho. El conjunt m’ha fet pena, es un aglomerat d’obres d’artistes en plena decadencia sense emoció, sense lluita pintura feta en plena digestió i sentadets tranquilament, sols lo que han representat dins la pintura catalana a la fi del segle XIX i principis del XX fà que hom ho recordi i

¹²⁹⁸ Catusús, Aleix i Puigdollers, Bernat. *Op. cit.*, 2016, pàg. 109.

¹²⁹⁹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 6 de maig de 1936. MAC.

els respecti pero no haurien d'exposar en plena decadencia pues sols ensenyen els trucos que han après durant la seva carrera artística. Es clar que el gros públic aprecia i celebra dita pintura pues no ha de fer cap esforç per a apreciar-la essent produïda també sense cap esforç."¹³⁰⁰ [sic] Malgrat gaudir d'un grandíssim èxit de públic i de vendes, Joan-Antoni Maragall i Noble, propietari de la sala des de 1925, suggerí discretament que, en el cas de Rusiñol, les obres presentades no eren de les millors: "*Rusiñol, el més treballador, exposà obres pintades a Girona, i a Arbúcies, sempre amb temes de jardins que mantenien encara l'elegància i la frescor inicial, de les seves obres, si bé ara amb més repeticions i amb menys espontaneïtat. Casas presentà principalment obres de Sant Benet de Bages, claustres, interiors i algun retrat; potser no eren recents i calia recórrer a racons del seu estudi, on sempre hi havia obres pintades anteriorment. Clarasó presentava, com sempre, escultures amb temes romàntics i anecdòtics que eren del gust d'una gran part dels seus compradors.*"¹³⁰¹

Si l'etapa anterior a la Guerra Civil estava marcada especialment per l'ús d'olis, en la posterior no es deixen de banda, però també s'observa una tendència a emprar altres tècniques com pastels, aquarel·les, gravats i dibuixos a la tinta. D'igual manera es passa de plasmar essencialment paisatgisme a una exploració major de temes com les natures mortes, les floreres, els interiors i les figures, alguns d'ells ja practicats abans però és a partir de 1936 quan en coneixem més exemplars. A part, seguirà incidint en els paisatges de pobles de l'àrea metropolitana i del Vallès, a més de les vistes de ciutats europees. Els bodegons es podrien dividir, bàsicament, en dues categories segons els objectes representats: d'una banda, aquells amb fruites, hortalisses i aus mortes i, d'altra banda, els anomenats per Josep Maria Junoy com a "bodegons d'antiquari"¹³⁰² que incorporen varietat d'objectes propietat del col·leccionista com ventalls, ítems de porcellana (jocs de teteres, tasses, platets, safates...), figuretes, jocs de naips, petjapapers, petxines, cargols de mar..., resultant en unes composicions molt elegants i decoratives. En general, les natures mortes estan més acabades i perfilades que les pintures, parant més atenció al detall, aspecte compartit amb les floreres, que es deuen al seu interès per la botànica i resulten força repetitives. En nombre inferior trobem les figures, on surt la model que tenia contractada en diverses actituds (observant la

¹³⁰⁰ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Anna Maria Smith. Barcelona, 28 d'octubre de 1929. MAC.

¹³⁰¹ Maragall Noble, Joan-Anton. *Història de la Sala Parés*. Barcelona: Selecta, 1975. Pàgs. 191-192.

¹³⁰² Junoy, Josep Maria. "Manuel Rocamora (Sala Busquets)." *Destino*, 25/05/1940.

col·lecció de nines de Rocamora, maquillant-se, contemplant la seva imatge en un tocador, en nus molt esporàdics...) i, sobretot, lluint diversos tipus d'indumentària. Aquest relleu pel vestit també es pot observar en les pintures que col·leccionava d'altres artistes, on sobreposava el seu gust pel tema davant la destresa del pintor – sovint de segona o tercera fila –. Finalment, farem uns apunts als interiors, que són en la gran majoria espais de la seva residència definitiva, que és la torre del carrer Ballester, com sales i especialment el jardí. Veiem que li agradava retratar la seva pròpia quotidianitat, tendència que es va acusant en la seva producció posterior a la guerra.

De totes maneres, els canvis descrits no impliquen experimentacions amb l'estil, ans al contrari, doncs aquest es manté en la línia conservadora seguida fins aleshores. En aquest sentit, no s'aprecia cap evolució en les composicions de l'artista, que pequen de repetitives i evidencien un cert estancament. És aliè a les noves avantguardes i, en definitiva, als corrents de modernitat, mantenint-se fidel a les formes classicitzants i academicistes que són definidores de tota la seva trajectòria. Encara que per aquests motius el seu estil resulta difícilment classificable, la crítica de l'època insistia en comparar-lo amb l'Impressionisme i el Postimpressionisme. En tenim dos exemples en un marge dilatat temporalment. El primer és del 1946, en l'exposició celebrada a les Galeries Franquesa; la crítica de Yagocésar deia així: "*La factura valiente y desenvuelta, fusionando los colores que le producen esa armonía cálida, de un impresionismo en su justo medio.*"¹³⁰³ L'altra valoració, realitzada per Alberto del Castillo i pertanyent a la mostra de la Sala Llorens de 1975, indicava: "*Delicada y elegante es su pintura, muy francesa y en muchos casos cézanniana.*"¹³⁰⁴ És cert que en la pintura de Manuel Rocamora s'observen traces del moviment impressionista, que no deixen de ser anecdòtics punts en comú, com el predomini dels temes paisatgístics enfront la religió i la història, la preferència per pintar a l'aire lliure i l'ús de pinzellades amples.¹³⁰⁵ No obstant, resulta més improbable qualificar-la com a cézanniana, ja que no comparteix la seva concepció espacial ni la geometrització de les formes distintiva de les obres de l'artista francès. Tot i això, Rocamora el deuria admirar, ja que apareixen tímids intents d'homenatge en alguns dels seus bodegons.

¹³⁰³ Yagocésar, "Manuel Rocamora." *El Noticiero Universal*, 21/11/1946.

¹³⁰⁴ Del Castillo, Alberto. "Manuel Rocamora." *Diario de Barcelona*, 27/10/1974.

¹³⁰⁵ Pool, Phoebe. *El impresionismo*. Barcelona: Destino, 1993. Pàg. 7.

En els anys de la postguerra, el nostre pintor tingué una activitat frenètica. Només de manera individual ja va participar en nou exhibicions, a més de les col·lectives que mai va deixar, entre les quals trobem varies edicions de l'“Exposició Nacional de Belles Arts” als anys 1942 i 1944. Va ser especialment actiu en les dècades de 1930 i 1940, èpoques en les que proliferaven excessivament les mostres. Rocamora ja es queixava del panorama artístic del moment, que creia banalitzat, amb la següent afirmació, feta cap a 1930: *“hi ha molta gent que comprant uns tubos, pincells i teles es creuen amb el dret de pintar i exposar i es una verdadera desgracia i un atropell artístic.”*¹³⁰⁶ Precisament en la dècada dels anys quaranta es va donar el fenomen de l'estraperlo, essent un període d'efervescència que es traduí en una mercantilització i banalització de l'art degut a la gran demanda que hi havia. L'organització de múltiples exposicions portà a que el nivell artístic baixés en general, ja que no sempre es tenien en compte criteris de qualitat.¹³⁰⁷ La situació queda molt ben definida en les paraules de Joan-Anton Maragall, gerent de la Sala Parés, que declarà referint-se a la temporada 1941-1942: *“el nombre d'exposicions feia impossible aguantar un nivell mitjà d'interès i de qualitat. La venda era massa fàcil i els falsos valors es venien llavors igual que els autèntics. Una grandíssima part dels expositors de llavors han desaparegut totalment del nostre panorama artístic.”*¹³⁰⁸

En aquests anys, Rocamora no va tornar a exposar individualment a les galeries on ho feia abans de la guerra, sinó que ho va fer a la Sala Busquets el 1940, Galeries Argos el 1941 i el 1944, Galeries Franquesa el 1946, novament a Galeries Argos el 1954, Sala de Arte Moderno l'any 1964 – deixant passar un interval d'una dècada des de la mostra anterior – i, per acabar, les seves últimes exhibicions varen ser a Galerías Españolas, en els anys 1972, 1973 i 1974 (en aquest darrer, la sala havia canviat de nom i va passar a dir-se Sala Llorens). Pel que fa a les exposicions col·lectives es pot destacar la seva participació a “París vista pels pintors barcelonesos” celebrada a La Virreina el 1943, on va compartir espai amb les obres de prestigiosos artistes difunts com Ramon Casas, Isidre Nonell i Santiago Rusiñol; i en actiu, com Josep Clarà, Josep Mompou, Ricard Opisso, Marià Pidelaserra i Olga Sacharoff, entre d'altres.

¹³⁰⁶ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, data desconeguda (amb tota probabilitat, any 1930). MAC.

¹³⁰⁷ Vidal Oliveras, Jaume. *Op. cit.*, 2012, pàg. 48.

¹³⁰⁸ Maragall Noble, Joan-Anton. *Op. cit.*, 1975, pàg. 285.

Podem arribar a concloure que les millors obres de la trajectòria de Manuel Rocamora són les anteriors a la Guerra Civil ja que és en aquestes on mostra millor el seu temperament artístic. Això no significa que les de producció posterior siguin de baixa qualitat, sinó que acusen falta d'evolució. En general, en totes les seves pintures es poden apreciar les seves notables habilitats com a pintor, realitzant composicions proporcionades i harmòniques, però el cert és que pintava estrictament el que veia, sense arriscar i innovar, de manera realista.

Se li podria recriminar al creador aquesta falta d'atreviment, doncs en conseqüència, la seva pintura és molt discreta i està farcida de decorativisme, per tant, esdevé poc original. Tanmateix, es especialment destacable la finor i la delicadesa que revesteix cada pinzellada. Les teles provoquen plaer visual perquè són agradables, estèticament parlant: *“lo esencial en ellas es cierto elemento de selección y gusto que lo mismo puede concretarse en una tela que en un mueble o en cualquier objeto de arte. Rocamora recorta la silueta más agradable de las cosas.”*¹³⁰⁹ Les composicions presenten moltes similituds i els temes són tan recurrents entre si que, en ocasions, resulten reiteratius, essent un exemple les masies d'Horta, representant-les juntes o per separat i des de diversos punts de vista; per contra, és un exercici que no pot ser desmerescut perquè és el que li permeté guanyar el reconeixement més important de la seva carrera, que és la Medalla d'Or Masriera.

Va començar tenint una carrera bastant prometedora que s'aniria mantenint dignament, sense grans pretensions però molt prolífica, i que el portaria a efectuar un recorregut constant per galeries i sales d'art de Barcelona, sobretot en el període 1930-1940. Crida l'atenció comprovar que no hi va haver un moment concret de maduració en el que es van abandonar les mostres col·lectives a favor de les individuals, encara que es van reduir a partir de 1936, però sense arribar mai a desaparèixer. Rocamora sempre va compaginar ambdues tipologies i mai volia perdre una oportunitat d'exposar, mantenint en la mesura que va poder un *status* de visibilitat pública, circumstància que té més a veure amb el seu amor propi que no pas amb les necessitats econòmiques o de validació artística. Tot i pintar només per ell, va triar donar-se a conèixer a través de dites mostres, llogant la sala que li complagués més. En part no va desaparèixer mai del

¹³⁰⁹ J. T. [segurament Joan Teixidor i Comes] “Manuel Rocamora.” *Destino* 232 (1941): 11 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/227663/rec/8>] (Consultat el 31 de maig de 2016)

circuit de l'art barceloní gràcies a les seves possibilitats econòmiques. Si no venia cap obra, no era un problema, i els millors exemplars els podia regalar a qui volgués, si així ho veia convenient, o bé quedar-se'ls. Com a resultat (i també degut, òbviament, al seu estil artístic), és acollit moderadament per la crítica. Els crítics més influents, com Rafael Benet, contempen la seva pintura amb fredor, encara que sempre qualificant-la de correcta. Segurament no convencia del tot i el van encasellar com un artista amb eterna projecció, en previsió de millorar però sense aconseguir la seva plenitud. Tampoc no va ajudar el fet que la pintura de Rocamora fos difícil d'encaixar en una corrent concreta, doncs no pertany a cap estil i està fora dels límits del temps, precisament perquè no seguia les modes sinó el seu propi gust, a més d'estar completament alliberat de les pressions inherents a tota professió de pintor. Mai va creure oportú fer cap variació important del seu estil i es va limitar a continuar de la manera que ell coneixia i es sentia còmode.

Precisament considerem que, per aquest motiu, la pintura de Manuel Rocamora ens ajuda a conèixer millor el personatge ja que ofereix una introspecció en el seu món personal, aquell que estava integrat pels indrets que més li agradaven, com les masies d'Horta (amb les quals, malgrat la seva obsessió, no hi tenia cap vinculació personal) o bé els seus refugis, com la residència d'estiueig de Calella de Palafrugell i la torre del Putxet. A través de les seves pintures tenim un besllum dels sentiments de l'artista, el qual va bastir per a ell sol, especialment en la postguerra, un ecosistema ple de nostàlgia. La seva obra simbolitzava l'expressió d'un ideal de bellesa plasmat a través dels seus racons més estimats i els seus espais d'intimitat; una visió molt personal de tot allò que l'envoltava: *“Rocamora ha encontrado en la pintura un amable ejercicio en que expansionar la corriente de su sensibilidad, un modo de concretar su visión de las cosas y de definir su temperamento.”*¹³¹⁰ Específicament, destaquem el jardí de la seva torre, que es pot veure multiplicat a les seves creacions com la metàfora del seu refugi particular, on s'hi endinsava sempre que podia, ja fos per cuidar les plantes o simplement per descansar; les seves pintures són fruit de l'admiració i estima que ell sentia per aquest espai.

En definitiva, es pot afirmar que va fer unes aportacions molt més importants com a col·leccionista que no pas com a pintor, terreny on no aconseguí excel·lir.

¹³¹⁰ Plana, Alejandro. “Manuel Rocamora.” *La Vanguardia*, 03/05/1934.

Per finalitzar el present apartat, destacarem una cita d'una crítica de Santos Torroella amb motiu de la seva darrera exposició individual a la Sala Llorens el 1974, en la qual es reiteren i coincideixen les opinions expressades: *Quizá no sea «carrera» la palabra más adecuada para nombrar un quehacer que, si bien tuvo como punto de partida un disciplinado aprendizaje, no discurre tanto por los cauces de la profesionalidad estricta como por los de una afición sostenida sin agobios ni premuras. Hay, por ello, en todas las obras de este pintor un lento paladeo de calidades y un fervor de realización que ignora los apremios del encargo o de la producción a plazo fijo. La sensibilidad puede explayarse así en respuesta a un sentimiento de la pintura como vocación no sujeta a servidumbres; y, en consecuencia, todo en estas obras parece haber culminado en su momento justo, una vez lograda la cabal adecuación entre el tema y las formas y los colores que aquél requería como un cumplimiento al que se tenía que llegar sin prisas y sin pausas.*¹³¹¹

¹³¹¹ Santos Torroella, "Manuel Rocamora." *El Noticiero Universal*, 22/10/1974.

**4. ESCRIPTURA:
HETEROGENEÏTAT DE PUBLICACIONS**

Manuel Rocamora sentia un viu interès per la literatura, ja que llegia i escrivia en abundància. Igualment podem destacar la seva faceta bibliòfila, formant part de l'associació "Els XII", amb la qual l'any 1927 participà en una exposició a les Galeries Laietanes; a més de la seva integració dins l'Associació de Bibliòfils de Catalunya. La seva afició col·leccionista l'empenyia a adquirir exemplars rars i singulars per nodrir seva extensíssima biblioteca particular. A part, ell mateix va escriure un bon grapat de publicacions, entre les quals comptem opuscles, llibres, capítols, catàlegs, articles o textos per a conferències. Totes elles, així com els llibres que comprava, comparteixen temàtica, doncs estan enfocats a l'estudi històric de la indumentària, l'aerostàtica, la botànica, la pintura o la música, entre d'altres, essent els principals temes que constituïen l'ampli ventall dels interessos del col·leccionista.

Farem un incís explicant com era habitualment el procés de redacció que seguia com a escriptor. Primerament realitzava una cerca de documentació seguida de l'estudi profund de la mateixa. Consultava diversos arxius, biblioteques i museus de Catalunya, i si era necessari, efectuava viatges a l'estranger. Posarem com a exemple el cas de la seva biografia *Fernando Sor (1778-1839). Ensayo biográfico* (1957), dedicada al compositor i guitarrista. L'escriví entre Barcelona i París durant els anys 1956 i 1957, ciutats en les quals residí el músic. A Barcelona va recopilar les fonts periodístiques necessàries i també consultà, a l'Arxiu de la Catedral, la partida baptismal de Sor, cosa que li va permetre rectificar un error, ja que la data de naixement del músic s'atribuïa al 17 de febrer de 1780, i l'escriptor la va restituir correctament al 13 de febrer de 1778. És a la ciutat francesa, però, on portà a terme la major part de la recerca per escriure l'obra, consultant les composicions originals de Sor a la Biblioteca Nacional i contactant amb André Verdier, director de l'associació "Amics de la Guitarra", que li proporcionà dades i ajuda. Els fragments de documentació que li interessaven els copiava en folis, sempre indicant la font, per poder incorporar-los posteriorment al redactat. Escrivia a mà varies versions on aplicava correccions, i més endavant solia mecanografiar un parell de versions finals.

Tal i com ja s'ha apuntat, ens trobem davant una producció força heterogènia i majoritàriament redactada en castellà. Comprèn un total de 25 obres que es repartien en vuit llibres i fullets, sis articles, cinc capítols de llibres o de catàlegs (aquests darrers són d'exposicions en les quals Rocamora hi participà escrivint un petit text i prestant alguna peça), quatre catàlegs propis del seu recull d'indumentària (realitzats en ocasió

de les exposicions exclusives de la col·lecció i, més tard, la constitució del seu museu propi) i dues conferències publicades en actes de congressos.

Donat el volum dels títols a tractar, destacarem a continuació els més importants.¹³¹²

Dels vuit llibres i fullets que va escriure en solitari, tres d'ells són assaigs històrics sobre indumentària i aerostàtica, i els restants són biografies o episodis sobre diferents personalitats del món de la pintura, la música, la botànica i l'aerostàtica. La majoria d'ells foren editats per Enrique Tobella. Els més rellevants són els següents: *Un siglo de modas barcelonesas, 1750-1840* (Barcelona: Aymà, 1944), *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona: seguida del catálogo de la sección española de la colección del autor desde los precursores hasta 1914* (Barcelona: Josep Porter, 1948) i *Abanicos históricos y anecdóticos* (Barcelona: Enrique Tobella, 1956).

El primer d'ells, *Un siglo de modas barcelonesas, 1750-1840* [FIG. 145], representa el punt de partida de les publicacions sobre indumentària escrites per Manuel Rocamora. Es tracta d'un estudi històric sobre la indumentària femenina i masculina d'aquest període a Barcelona, tractant també les festes, els balls i els costums de l'alta societat. Està inclòs a la sèrie de monografies il·lustrades que l'historiador Agustí Duran i Sanpere dirigia per l'editorial Aymà¹³¹³, formant part de la col·lecció "Barcelona Histórica y Monumental". Tal i com indica el seu títol, l'obra fa un recorregut de la moda catalana entre els anys 1750 i 1850, cosa que comprèn quatre períodes ben diferenciats que corresponen a les següents dates: 1750, 1800, 1830 (Romanticisme) i 1840.¹³¹⁴ Tot i tractar la moda de la ciutat de Barcelona es fan referències a França donat que era el centre de les tendències del segle. El volum està il·lustrat amb un nombre de 32 làmines en total. Entre elles, mereix una menció especial la làmina quarta, que mostra la reproducció d'un retrat femení al pastel que forma part de la col·lecció Rocamora i actualment es conserva a la Fundación Cultural Privada Rocamora. Mostra un retrat d'una dama catalana de finals del segle XVIII, sumptuosament pentinada i tocada a imitació de les modes franceses.

Tot i que l'escriptor estudià molts matèries, és evident que dedicà els seus majors esforços a la indumentària, convertint-se en un notable expert, doncs a part de

¹³¹² La llista completa d'obres que conformen la trajectòria literària de Manuel Rocamora, amb una breu explicació sobre cadascuna, es pot consultar a l'apèndix III, pàg. 609.

¹³¹³ Andrónico. "La vida de los libros: temas de historia local." *Destino*, 16/06/1945.

¹³¹⁴ Rocamora, Manuel. *Un siglo de modas barcelonesas 1750-1850*. Barcelona: Aymà, 1944. Pàg. 8.

col·leccionar vestits i accessoris, també adquiria bibliografia especialitzada i lleis sumptuàries de l'època. L'interès del llibre que tractem rau en el fet que no té precedents i que es centra exclusivament en Barcelona. En l'estudi, l'autor defineix el seu interès per la història de la indumentària de la següent manera: "*El estudio de la Indumentaria, contra lo que puede parecer a primera vista, es de los más sugestivos. [...] El conocimiento de la Indumentaria es un precioso complemento para el estudio de la Historia tal como se concibe en época moderna; es decir, no solamente como un frío catálogo de reinados y batallas que nos dan una idea incompleta y a menudo falsa y superficial de los períodos que pretendemos estudiar, sino como la reconstrucción integral de un tiempo que pudiera parecer perdido de no existir en el cerebro del hombre la facultad de evocar la imagen exacta de los ambientes pretéritos.*"¹³¹⁵ Finalment, afegeix un apunt sobre la seva manera de treballar: "*Hemos creído que si este ensayo tiene algún interés reside principalmente en haber empleado el autor materiales de primera mano y en haber buscado en las fuentes directas donde se hallan en su mayor pureza las noticias.*"¹³¹⁶

El mateix tema tindrà continuïtat dos anys després en un capítol titulat "La moda femenina desde 1830 a 1930", inclòs en *Un siglo de Barcelona 1830-1930* (Barcelona: Argos, 1946), obra escrita en col·laboració amb les seves amistats Carlos Soldevila i Isabel Llorach, on l'autor afegirà la història de la moda reprenent el punt on l'havia deixada en *Un siglo de modas barcelonesas, 1750-1840*. *Un siglo de Barcelona 1830-1930* és una publicació luxosa de gran format a càrrec de l'editorial Argos que sortí a la llum l'any 1946. Té com a objectiu la reivindicació de la memòria de la Barcelona senyorial del segle XIX i de principis del XX a través de documentació gràfica de l'època. Tal propòsit és explicat per Carlos Soldevila en el pròleg de l'obra.¹³¹⁷ Així doncs, en l'exemplar es poden contemplar les reproduccions d'un gran nombre de fotografies i obres d'art; formant un variat catàleg on també hi tenen cabuda les dames d'alta societat, entre elles un retrat de la mare de Rocamora, Ana Vidal Sala, datat de l'any 1900.¹³¹⁸

L'autoria principal de l'obra s'atribueix a Carles Soldevila perquè ha concebut i realitzat el llibre, a més d'escriure'n el pròleg; mentre que Isabel Llorach i Manuel Rocamora

¹³¹⁵ Rocamora, Manuel. *Op. cit.*, 1944. Pàg. 5.

¹³¹⁶ Rocamora, Manuel. *Op. cit.*, 1944. Pàg. 7.

¹³¹⁷ VV. AA. *Un siglo de Barcelona 1830-1930*. Barcelona: Argos, 1946. Pàg. 7.

¹³¹⁸ VV. AA. *Op. cit.*, 1946, pàg. 108.

figuren com a col·laboradors, cadascun escrivint un capítol sobre, respectivament, records de la ciutat i la moda femenina des de 1830 a 1930. En el seu text, Rocamora posa l'accent en les grans diferències de les dues generacions respecte a la manera que tenien de vestir-se: abans del 1908 es portaven vestits amplis amb mirinyacs; mentre que a partir d'aleshores es prioritzà el vestit cenyit inspirat en els estils Primer Imperi i Directori. Més endavant es presentaren altres corrents estilístics dels quals l'autor no dubta en declarar-s'hi en contra: “*En 1922 la moda tuvo una serie de desaciertos, llegando al máximo cuando la falda corta coincidió con el talle bajo, el peinado a lo garçon y los cascos que enfundaban la cabeza. El conjunto no podía ser más grotesco. Duró dicha moda unos tres años.*”¹³¹⁹

El segon volum a destacar és *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona: seguida del catálogo de la sección española de la colección del autor desde los precursores hasta 1914*. Com veiem, Rocamora seguirà abordant aspectes poc coneguts de la ciutat comtal, com aquests episodis aeronàutics. Anys més tard, el relat es reprendria en una nova obra que podria funcionar com un capítol separat: *El capitán Lunardi. El caballero del aire* (Barcelona: Enrique Tobella, 1960), biografia de l'aeronauta italià Vincenzo Lunardi (1759-1806). D'aquesta manera, Rocamora pogué aprofundir en un personatge que el fascinava i que ja citava en el seu anterior llibre.

Segons l'autor, “*no pretendemos redactar la historia de la navegación aérea; sólo tratamos de describir los primeros ensayos y ascensiones efectuados en Barcelona y detallar lo que con relación a los mismos sucediera en esta ciudad en aquellos días.*”¹³²⁰ Es tracta, però, d'un ambiciós anàlisi del qual en valorem el seu factor pioner, tenint en compte la falta d'estudis sobre la matèria en l'època. A més, té la particularitat d'estar acompanyat del catàleg de la col·lecció de l'autor. Això últim és una raresa en la seva producció literària i només es tornaria a repetir en una altra ocasió, vuit anys després, quan afegiria el catàleg dels seus ventalls a la seva obra *Abanicos históricos y anecdóticos*, la qual ressenyarem més endavant.

Precisament la idea d'incloure el catàleg d'aerostàtica fou del mateix editor, Josep Porter Rovira (1901-1999), bibliòfil i amic de l'autor, que no tingué una activitat editora

¹³¹⁹ VV. AA. *Op. cit.*, 1946, pàg. 105.

¹³²⁰ Rocamora Vidal, Manuel. *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona: seguida del catálogo de la sección española de la colección del autor desde los precursores hasta 1914*. Barcelona: José Porter, 1948. Pàg. 13.

massa extensa però publicà una cinquantena de títols, sent els més importants el llibre al qual fem referència i *Tres ensayos sobre el arte de la encuadernación* d'Emili Brugalla.¹³²¹ Porter, tal i com explica en el pròleg del volum, suggerí a Rocamora la conveniència de publicar un estudi i un catàleg de totes les seves col·leccions, cosa que finalment no es portà a terme. Transcrivim un fragment de dit pròleg degut a la interessant interessant informació que conté també sobre la relació entre ambdós personatges:

*“Yo, que he seguido paso a paso la formación de estas colecciones y que he comprobado la importancia cada día mayor que iban adquiriendo, porfié durante años cerca de nuestro autor para que se decidiera a publicar el catálogo de las mismas, así como los estudios que sobre cada una de ellas tiene escritos. Unas veces apelaba a la colaboración que yo le había prestado al proporcionarle no pocas de las mejores piezas que nutren esos sus admirables conjuntos y al darle datos para facilitar el incremento de sus investigaciones; otras veces invocaba nuestra ya añeja amistad, nacida del trato que el común afecto a los libros ocasiona, y aún al fin de convencerle del seguro éxito de su libro si se decidía a editarlo, recurría a la experiencia que por mi profesión pudiera yo tener en esas lides: le recordaba a los muchos bibliófilos y coleccionistas de nuestro país que habían escrito y publicado el catálogo y estudios de sus colecciones; sobre todo le induje a emular a aquellos grandes investigadores de la Bibliografía y de la Curiosidad que en Francia se llamaron Gran-Carteret, Brunet, Lacroix, Uzanne, y a muchos otros de la misma nación y de otros países. Mi machacona insistencia tuvo éxito al fin, y, vencida la excesiva modestia de su autor, hoy tengo la satisfacción de poner en tus manos, lector amigo, esta Historia de la Navegación Aérea en Barcelona, seguida del catálogo de la colección aerostática que le ha servido de base, y tengo asimismo la alegría de anticiparte que en un futuro no lejano se publicarán los trabajos y el catálogo que Rocamora tiene redactados de las otras colecciones que posee.”*¹³²²

Malgrat les entusiastes afirmacions finals, el cert és que no tornaren a col·laborar. Hi va haver un trencament de causes indeterminades que no va ser degut al cessament de

¹³²¹ Porter Moix, Maria. “Josep Porter i Rovira (1901-1999). Notes per a una biografia.” Dins *Antoni Palau i Dulcet i Josep Porter i Rovira: dos montblanquins apassionats pels llibres*, ed. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 47-64. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, 2007. Pàg. 52.

¹³²² Porter Rovira, Josep. “Prólogo del editor.” Dins *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona: seguida del catálogo de la sección española de la colección del autor, desde los precursores hasta 1914*, ed. Josep Porter, 3-8. Barcelona: Josep Porter, 1948. Pàgs. 4-5.

l'activitat editora de Porter, ja que aquesta es perllongà fins principis de la dècada dels anys cinquanta. En endavant, els nous escrits de Rocamora serien publicats per l'impressor Enrique Tobella¹³²³, fent tirades curtes pagades pel mateix escriptor. El seu primer projecte plegats donaria com a fruit *Abanicos históricos y anecdóticos*.

En aquest llibre, que és el tercer que tractem i fou imprès el 1956, es torna a veure el model ja present a *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona*, és a dir, un primer apartat que recorre la història de l'objecte estudiat, des de l'Antiguitat fins al segle XIX, tot explicant la seva importància, usos, materials i decoracions; per donar pas al catàleg de la col·lecció de l'autor ordenada cronològicament. Precisament aquest darrer és el que dona especial valor a la publicació, tal i com es destaca en una crítica de l'època: *“Es poseedor don Manuel Rocamora, artista pintor conforme saben los aficionados, de una maravillosa colección de indumentaria y de accesorios del vestir. Del conjunto forma parte una envidiable serie de abanicos de asuntos históricos y anecdóticos. La colección monográfica en este sentido más importante que conocemos es la del Museo Municipal de Madrid, con temas madrileños, procedentes del coleccionismo privado. También es notabilísima la del señor Rocamora, de temas preferentemente barceloneses. Consta de setenta y dos piezas escogidas que van desde mediados del siglo XVIII a principios de nuestra centuria, todas ellas fechadas y descritas en el catálogo. Precede al mismo un resumen de la historia del abanico desde sus remotos orígenes en la que se hace notar el destacado papel que el abanico ha tenido en nuestro país y la donosura con que le han manejado las españolas. Recuerda la gran extensión de esta prenda durante el siglo XVIII en cuya agonía surgió en Francia el abanico patriótico. Anteriormente existen abanicos con vistas urbanas o escenas históricas y mitológicas del país. Sin embargo, puede asegurarse que la gran época de los asuntos históricos y anecdóticos en los abanicos fue el siglo XIX. En la colección Rocamora figuran piezas extraordinarias de esta clase que envidiarían los Museos Románticos de Madrid y de Sitges. Lo decimos en honor del ilustre coleccionista a quien hay que*

¹³²³ La impremta fou fundada per Ramon Tobella Castelltort (1886-1937) i passà per diverses etapes: un taller compartit amb els impressors Fèlix Costa i Ramon Piñol (cap a 1894 fins a 1898), una etapa compartida sols amb Costa (entre 1899 i 1909) i finalment en solitari (des de 1909 fins a la seva mort l'any 1937). El seu fill Enric Tobella Trullà prendria el relleu de l'empresa i seria en aquesta etapa quan Rocamora editaria els seus llibres amb ells.

Barjau, Santi. “Torné Esquiús, Tobella y las artes gráficas del Noucentisme.” Dins *Pere Torné Esquiús. Poética cotidiana*, ed. Eduard Vallès i Elena Llorens, 171-182. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2017. Pàgs. 180-181.

felicitar por haber conseguido reunir las y por el catálogo que acaba de publicar, impreso en buen papel satinado y ricamente ilustrado.”¹³²⁴

Si bé tant *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona com Abanicos históricos y anecdóticos* inclouen una relació de les peces del col·leccionista, no es poden considerar exclusivament com a catàlegs, com sí és el cas de les quatre publicacions editades especialment amb aquesta funció, les quals ressenyarem a continuació. En aquestes, l'autor seguiria encarregant-se de redactar personalment les fitxes d'inventari, a més dels prefacs corresponents. En tots ells s'inclourien làmines que mostren un conjunt seleccionat de les peces.

Pel que fa a catàlegs, dos exemplars van ser editats amb motiu d'exposicions: *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació dels Amics dels Museus de Catalunya* (Barcelona: Junta de Museus, 1933) i *La seda en la indumentaria, siglos XVI-XIX* (Barcelona: Colegio del Arte Mayor de la Seda, 1957). En relació amb el primer catàleg de 1933, la Junta de Museus n'editaria un altre exhaustiu de la donació que al Museu de les Arts Decoratives que el col·leccionista va fer arrel de la mostra, resultant en la constitució de tres sales noves, circumstància que requeriria una nova publicació, que prengué el títol de *Catàleg de les sales que contenen la col·lecció d'indumentària, donatiu de Manuel Rocamora al Museu de les Arts Decoratives, inaugurades el 17 de febrer del 1935* (Barcelona: Junta de Museus, 1935). Aquests tres exemplars, al ser fruit de dues mostres i una donació parcial, lògicament no comprenien la totalitat de la compilació d'indumentària, circumstància que sí que es donaria en el darrer volum, *Museo de Indumentaria Colección Rocamora* (Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona, 1970). Aquest és representatiu del museu del col·leccionista, fundat gràcies a la seva donació total de 1969, i per tant esdevé el catàleg definitiu [FIG. 146]. Tots ells, però, són eines molt rellevants i útils per a l'estudi de la col·lecció.

A continuació, en relació amb els articles, el primer a emfatitzar es titula “Les targetes de visita espanyoles” (1936), on es tracta la història de les targetes a Espanya incorporant dades fruit de la pròpia experiència de l'autor com a col·leccionista de targetes de visita. Aquest escrit es publicà al primer número de la revista *Papyrus*,

¹³²⁴ Del Castillo, Alberto. “Abanicos históricos y anecdóticos, por Manuel Rocamora, Barcelona, 1956.” *Diario de Barcelona*, 18/08/1956.

ideada i editada per Josep Porter, essent el primer cop que ambdós personatges col·laboraven, el segon i últim seria amb el llibre sobre navegació aèria a Barcelona, el qual ja hem ressenyat. La revista *Papyrus* estava concebuda com un òrgan de comunicació entre bibliòfils i tan sols en van sortir dos números; de fet, la sortida del tercer va ser frustrada per la guerra civil. Segons Maria Porter, filla de Josep Porter, “la revista pretenia ser un vehicle per a la divulgació de la bibliofília i la bibliografia, tal com s’expressa ben clarament en l’editorial del número u, tenia una periodicitat quadrimestral amb articles d’investigadors, bibliòfils i bibliògrafs del país i de fora.”¹³²⁵ Aquest tema de les targetes de visita el reiteraria en dues ocasions més, en “Las tarjetas de visita italianas del siglo XVIII”, publicat a la revista *Liceo* (data desconeguda) i en “Historia de las tarjetas de visita españolas” aparegut al *Boletín del Gremio Sindical de Maestros Impresores* (1974), el seu últim article, que entroncava amb el publicat prèviament a *Papyrus*, tot ampliant-lo i copiant alguns fragments d’aquest.

Seguidament remarcarem l’article “Recordando a Ramón Casas” (1969), que veié la llum en la revista *Destino*, coincidint amb el trentasetè aniversari del traspàs del cèlebre pintor. El contingut del mateix es centra en recordar anècdotes viscudes en la seva companyia, donat que, com ja s’ha indicat en diverses ocasions, estaven units per vincles familiars degut a l’enllaç de Catalina Nieto – neboda de Casas – i Antonio Rocamora – germà gran de l’autor –. El text, tot i ser curt – avarca dues pàgines – és de gran interès pel fet que Manuel Rocamora desvetlla experiències de caire més personal, inèdites fins aleshores, i suposa la font principal – de fet, pràcticament, única – a l’hora de determinar les relacions amistoses que mantingué amb l’artista.

A més, l’autor participà, que coneguem, en dos congressos. El primer d’ells, celebrat a Praga el 1928, era el 1r Congrés Internacional de les Arts Populars. La intervenció explicava les característiques dels induments populars masculins i femenins a Catalunya, una especialitat que, en canvi, no es va veure massa representada en la seva col·lecció d’indumentària degut a les poques alteracions en el temps d’aquest tipus de vestits. El seu discurs apareix recollit en el segon volum de les actes: *Art populaire. Travaux artistiques et scientifiques du 1er Congrès International des Arts Populaires, Prague 1928* (París: Duchartre, 1928). En canvi, del 1r Congrés Internacional d’Història

¹³²⁵ Porter Moix, Maria. *Op. cit.*, 2007, pàg. 52.

del Vestit, celebrat al Palau Vendramin Calergi de Venècia el 1952, Enrique Tobella, que era l'editor que aleshores treballava amb Rocamora, només publicà un fulletó que recollia la seva conferència, feta en francès: *La mode en Espagne au XVIème siècle. Communication faite au Palais Vendramin Calergi pendant le 1er Congrès International d'Histoire du Costume qui eut lieu a Venise du 31 Août au 7 Septembre 1952* (Barcelona: Enrique Tobella, 1952). La temàtica de la ponència era sobre la moda espanyola al segle XVI, fent una panoràmica general sobre les característiques de la moda espanyola, les lleis sumptuàries, la introducció de la indústria de la seda, entre d'altres apunts relatius als pentinats o a l'ús dels perfums. El col·leccionista va triar pronunciar el seu discurs en francès, donat que en tenia un ampli domini escrit i oral. En el discurs posa de manifest la importància que la moda va tenir a Espanya durant el segle XVI i també a començaments del XVII. Acompanyant el seu discurs aportà diverses diapositives, llistades al final del llibret, que són en la seva majoria pintures del Museu del Prado de Madrid.¹³²⁶

Mitjançant la consulta dels diversos esborranys de l'autor¹³²⁷, podem determinar que varis dels seus escrits mai van veure la llum. Desconeixem si estaven destinats a editar-se en forma de fullet o d'article de revista. És el cas, per exemple, de *El comercio barcelonés y sus reclamos*. La versió final mecanografiada compta amb divuit pàgines, incloent un pròleg. Relata la història dels reclams publicitaris, de nou centrant-se en la ciutat de Barcelona, com era habitual en l'autor. Demostra un gran coneixement de les botigues antigues i, a més, ell mateix col·leccionava aquests reclams que descriu. També tenim dos textos més, d'extensió breu, titulats *Pequeñas biografías de grandes modistas* (onze pàgines) i *Recepciones y fiestas celebradas por los Duques de Alba, Marqueses de Villafranca, en su palacio de la barcelonesa calle del Palau* (quatre pàgines). El primer escrit compta amb catorze biografies de cèlebres modistes com Jeanne Lanvin, Coco Chanel, Elsa Schiaparelli o Cristóbal Balenciaga, entre d'altres.

¹³²⁶ Dites pintures són: *L'emperador Carles V* de Ticià (Museu del Prado, Madrid), *El baró de Bicorn* de Juan de Juanes (Museu del Prado, Madrid), *Retrat femení* (Museu Cerralbo, Madrid), *Retrat d'un Infant* d'Alonso Sánchez Coello (Col·lecció del comte de Torres de Sánchez-Dalp, Sevilla), *Retrat femení* de Juan Pantoja de la Cruz (Museu del Prado, Madrid), *La reina Isabel de Valois* de Juan Pantoja de la Cruz (Museu del Prado, Madrid), *La reina Margarida d'Àustria* (Instituto Valencia de Don Juan, Madrid), *L'Infanta Isabel Clara Eugènia* de Juan Pantoja de la Cruz (Descalzas Reales, Madrid) i *L'Infanta Isabel Clara Eugènia* d'Alonso Sánchez Coello (Museu del Prado, Madrid).

Rocamora, Manuel. *La mode en Espagne au XVIème siècle. Communication faite au Palais Vendramin Calergi pendant le 1er Congrès International d'Histoire du Costume qui eut lieu a Venise du 31 Août au 7 Septembre 1952 par Mr. Manuel Rocamora*. Barcelona: E. Tobella, 1955. Pàg. 14.

¹³²⁷ Tota la documentació respecte a l'escriptura, inclosos els manuscrits originals, és consultable a l'arxiu de la FCPR.

En canvi, el segon text està dedicat a un episodi aristocràtic barceloní de la segona meitat del segle XVIII.

En una carta dirigida a Ismael Smith, l'escriptor comparteix que "*mi editor me ha encargado otro libro, esta vez sobre tarjetas de visita; a base de mi colección que hoy alcanza 4.000 ejemplares. Ya he empezado a reunir datos y en la tranquilidad de Calella voy trabajando para tenerlo pronto listo.*"¹³²⁸ Aquest projecte havia de ser immediatament posterior a *Historia de la Navegación Aérea en Barcelona*, i quan esmenta "*mi editor*" es refereix, com ja sabem, a Josep Porter. Per raons que desconeixem, aquest projecte quedà interromput, coincidint amb un canvi d'editor. Molts anys més tard, el 1975, el seu amic ceramista Josep Maria Gol indica una segona temptativa d'edició, aquest cop pel Gremi d'Impressors de Barcelona (dit "Gremio de Maestros Impresores de Barcelona y su Provincia, Tipógrafos, Litógrafos y afines"), que tampoc fructificà: "*M'has d'explicar tantas belles cosas del teu treball i sobre les exposicions que has fet i el llibre que se esta fen (El Gremi d'impresors) un estudi teu sobre les targes de la visita y la costum que s'estableig a les derrerres del segle XVIII.*"¹³²⁹ Com ja sabem, un any abans, el 1974, Rocamora ja havia publicat un article del mateix tema al butlletí del gremi, cosa que potser hagués suposat una primera presa de contacte per a realitzar el llibre subsegüent. Com ja havia passat en anteriors ocasions, aquest projecte tampoc arribà mai a veure la llum.

Tot i no tenir obra poètica, volem afegir una petita menció a l'únic poema conservat de l'autor, signat i inèdit, que reproduïm sota aquestes ratlles:

CANT A LA TARDOR

El verd dels arbres và canviant

En un formòs color daurat, De les vinyes penja la raimada

Entre un fullam de tò irisat.

Del fullatge els arbres es despullen

Pel vent que sacseija llur brancàm,

¹³²⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smtih. Barcelona, 5 d'agost de 1948. MAC.

¹³²⁹ Carta escrita per Josep Maria Gol i enviada a Manuel Rocamora. Barcelona, 1 d'abril de 1975. FCPR.

*Mes les pomeres i altres fruites
De sos gais colors mostren l'encant.*

*Cap a la boirosa matinada
Vers el mont surt el brau cassador,
Esperant trobar perdius i guatlles
Per omplenar-ne el seu sarrò.*

*L'aire del bosc ara es perfuma
De farigola i de romaní,
I els bolets tots s'encobreixen
Lluny dels marges del camí.*

[sic]

La faceta com a escriptor de Manuel Rocamora passà desapercebuda en la seva època, i malgrat unes poques excepcions, no es troben crítiques periodístiques que valorin la seva obra, circumstància que sí que es va donar en la seva pintura. L'escassa atenció cap als seus llibres contrasta vivament amb la seva labor com a col·leccionista, àmpliament publicitada pels mitjans de comunicació. En algunes de les crítiques conservades pel propi col·leccionista, que en són una desena, podem apreciar que en general la recepció de les seves obres és força tèbia i, en ocasions, discordant, com en el cas de la biografia *Fernando Sor (1778-1839). Ensayo biográfico* (1957), on es parla de “*la recentísima aparición del brillante y bien documentado estudio de D. Manuel Rocamora, proyecta luz sobre muchos aspectos desconocidos o poco sabidos de la existencia de Fernando Sor [...]*”¹³³⁰, mentre que una altra crítica considera que el llibre és més important en el seu intent de suplir l'escassa bibliografia sobre Sor més que no pas pel valor de la seva escriptura: “*Este ensayo biográfico sobre el gran guitarrista y compositor catalán, cuya existencia ocupa en la cronología casi por completo la primera mitad del siglo XIX, viene a cubrir, más por su noble deseo que por su valor, una evidente necesidad dentro*

¹³³⁰ Llates, Rosendo. “Fernando Sors y su vida azarosa.” *Revista*, 28/02/1958.

de la historiografía española de la música. Su autor, Manuel Rocamora, traza una esforzada y laboriosa semblanza del artista que conquistó con su instrumento brillantes cortes y señoriales palacios de la Europa del pasado siglo. Desde los días de su niñez como educando en la Escolanía de Montserrat, a su muerte en el gran París, acaecida en 1839, nos presenta el fruto estimable de una investigación entre el polvo de archivos y bibliotecas. Con todo, no acompaña al valor erudito del libro aquella altura expositiva y literaria que fuera de desear, como inequívoca muestra de una tarea humanista de mejor tono. Así, se resiente todo él de una evidente dimensión cordial, como exige el existir del músico romántico, viajero incansable pese a ser la bibliografía extranjera consultada de la menor clase. Por ello, resulta este ensayo más crónica que biografía ensayada. Interesante y completa la lista de composiciones de Sors (o Sor, como el músico escribía su nombre) al final del libro. A pesar de las objeciones apuntadas, interesante, desde luego, como fuente material para la historiografía de la música patria, tan huérfana de efectivo valor y continuidad.”¹³³¹

Valorant la seva obra en conjunt, es poden fer vàries consideracions. Primerament, dir que és admirable l'afany de l'escriptor per investigar personatges i aspectes diversos oblidats, molts d'ells en relació a la ciutat de Barcelona, que esdevé el gran personatge secundari de tota la seva producció literària. Posem en valor la seva investigació, duta a terme sense escatimar recursos, per tal d'oferir un relat històric veraç. No obstant, hem de tenir present que tot i els esforços invertits, l'escriptura era una ocupació força secundària per a ell, ja que considerava preeminents el col·leccionisme i la pintura. De fet, mai es va definir personalment com un escriptor, com sí va fer amb les altres aficions. La seva producció és notable i amb tota probabilitat la va compondre durant el temps lliure que li deixaven les tasques preeminents que ja hem citat. Mai va pretendre viure de l'escriptura – com tampoc ho volia de la pintura –, potser per aquest motiu les tirades dels seus llibres constaven de pocs exemplars. La difusió en premsa també fou molt limitada. L'objectiu no era vendre el màxim nombre d'exemplars, sinó fer llibres especials que serien adquirits per un cercle molt concret de persones, comprenent les seves amistats, bibliòfils, estudiosos o col·leccionistes.

De tota la seva producció, es consideren com a llibres més rellevants els catàlegs de la col·lecció d'indumentària, els estudis sobre navegació aèria i ventalls que incorporen

¹³³¹ R. B. S. “Fernando Sor por Manuel Rocamora, Barcelona, 1957.” *Solidaridad Nacional*, 16/02/1958.

igualmente un catàleg i, finalment, les publicacions sobre la història del vestir, ja que estan molt ben documentades i són una bona mostra de l'alt grau de coneixements ostentat per l'autor. Com a aspecte criticable, es pot dir que en tots els llibres s'observen fragments de textos pertanyents a altres autors – ja fossin provinents d'altres obres o de cròniques periodístiques, sempre indicant la font –, inserits amb la voluntat de donar més rigor al discurs. No obstant, aquestes inclusions resulten en una distracció respecte al text de Rocamora, doncs són excessivament extensos en molts casos.

No podem acabar sense assenyalar la gran dissort que suposa no poder disposar de catàlegs de totes les obres d'art aplegades per Manuel Rocamora, tal i com ho ideà Josep Porter, ja que es tracta d'una oportunitat perduda de conèixer amb més profunditat el conjunt de les col·leccions i la formació de les mateixes.

**5. PROMOCIÓ CULTURAL:
LABOR SOBRETOT BARCELONINA**

El compromís de Manuel Rocamora amb la cultura va fer que desenvolupés diverses funcions de promoció de la mateixa, sempre dins el context de la ciutat de Barcelona, i sense poder ser considerat un mecenes doncs no va esdevenir patrocinador ni protector de cap artista. Es podria objectar com a excepció el manteniment econòmic del seu amic, el ceramista Josep Maria Gol, però el cert és que, a part de no ser una iniciativa única de Rocamora, sinó conjunta amb l'aristòcrata Eusebi Güell López i altres persones, tampoc tenia com a finalitat animar la producció artística de Gol, sinó contribuir a sufragar el cost de la seva estança en una institució quan ja era vell i malalt. Així, aquesta noble iniciativa es podria considerar més com un acte de caritat que no pas com una forma de mecenatge.¹³³² Així doncs, la vessant de Rocamora com a promotor cultural es centraria més en la creació d'associacions, el seu paper actiu com a membre de les mateixes, la seva integració en el patronat de museus, l'organització de festes i, més en relació amb la seva vessant col·leccionista, la seva implicació en la preparació d'exposicions d'art.¹³³³ Per totes aquestes contribucions li varen ser atorgades diverses distincions i reconeixements, el més important dels quals va ser la Medalla d'Or de la Ciutat de Barcelona, premi pels esforços de tota una vida dedicada al col·leccionisme i a l'art.

Les associacions a les quals va pertànyer, tant nacionals com internacionals, estaven relacionades amb un ampli ventall de temes culturals com el col·leccionisme, l'art, la música, la història, la bibliofília, etc. Va tenir un paper destacat en la fundació de tres d'elles: Amics del Carrer Montcada, Cultura Musical i Amics dels Museus de Catalunya. A part va ser membre de nombroses entitats on hi estava més o menys involucrat, com a soci honorífic, de número o corresponsal, pagant la quota corresponent. Es desconeixen amb exactitud les dates d'ingrés i de baixa, en cas que s'indiqui el contrari, i és de suposar que hi va romandre com a soci fins la seva mort. També va formar part del patronat de dos museus, el Museu Marítim de Barcelona i el Museu Tèxtil de Terrassa, centres amb els quals hi col·laborava de manera molt activa aportant donacions d'ítems de les seves col·leccions.

¹³³² Vegeu més sobre la relació entre Manuel Rocamora i Josep Maria Gol a les pàgs. 80-82, compresa dins l'apartat dedicat a les amistats del col·leccionista.

¹³³³ Es tracta d'un aspecte que no reiterarem aquí atès que ja es tracta en el text dedicat als préstecs de peces a exposicions, pàg. 121.

5.1. FUNDADOR D'ASSOCIACIONS

Com ja s'ha avançat, Manuel Rocamora intervingué en la fundació de tres entitats. La primera d'elles la va crear l'any 1930 juntament amb la seva amiga Isabel Llorach i rebé el nom d'**Amics del Carrer Montcada**. Rocamora i Llorach eren dues persones molt interessades en la història de la ciutat i preocupades pel correcte manteniment dels llocs històrics, i al formar part de la burgesia i tenir una posició benestant, gaudien de mitjans econòmics per finançar els seus propòsits de mecenatge, entre els quals es van trobar la fundació de dues associacions i l'organització d'una festa commemorativa del centenari del Romanticisme celebrada als jardins del Laberint d'Horta l'any 1930, que detallarem més endavant. Les inquietuds del col·leccionista respecte al carrer Montcada estaven derivades, més enllà del seu interès pels béns patrimonials barcelonins, del fet que en la seva joventut hi havia residit al Palau Cervelló del número 25, i era una via que li mereixia tant interès com per voler que el seu futur Museu de la Indumentària hi fos ubicat l'any 1969, concretament al Palau del Marquès de Llió.

L'organització que van endegar plegats, amb Llorach com a presidenta, estava dedicada a la recuperació i rehabilitació de dit carrer, situat al barri del Born de Barcelona. Es tracta d'una via de gran interès històric que alberga palaus medievals. Era un lloc de residència de persones benestants fins que aquestes es van anar traslladant a la zona de l'Eixample cap a la segona meitat del segle XIX. Els palaus es dividiren en immobles de lloguer amb magatzems als baixos i el carrer s'anà degradant progressivament. Gràcies a la feina duta a terme per l'associació, a partir de 1947 el consistori actuà, decretant en aquell any limitacions en la concessió de permisos d'obra i reduint el trànsit de vehicles, a més de declarar el conjunt com a monument històrico-artístic.¹³³⁴

El 1953, els Amics del Carrer Montcada es reorganitzarien i passarien a ser una comissió dels Amics dels Museus, més centrada en la restauració dels edificis de la via. Isabel Llorach en seguia sent la presidenta, mentre que el secretari era Camilo Bas (ostentant el mateix càrrec pels Amics dels Museus). La resta de membres eren, a part de Manuel Rocamora, persones interessades en el patrimoni, burgesos o aristòcrates, integrants d'altres formacions culturals i de l'Ajuntament: la marquesa de Marianao; la comtessa de Lacambra; Ana Mª Torra de Gili; Joan Ainaud, director dels Museus Municipals d'Art de Barcelona; Luis de Caralt, editor i ex tinent d'alcalde; Tomás

¹³³⁴ Serra de Dalmases, Fausto (dir.) *Op. cit.*, 2003, pàg. 26.

Carreras Artau, ex tinent d'alcalde; Pere Casas Abarca, president dels Amics dels Museus; A. Cases Lamolla, president del Foment de les Arts Decoratives; Marcelino Coll Ortega, tinent d'alcalde d'Urbanització; Agustí Duran i Sanpere, director de l'Arxiu i el Museu Històric de la ciutat; Adolf Florensa, arquitecte municipal; José de Fontcuberta, marquès de Vilallonga i delegat de l'Ajuntament pel carrer Montcada; vescomte de Güell, president del Reial Círcol Artístic; Amadeo Llopart, director de l'Escola Superior d'Arquitectura; A. Llorens i Opisso, periodista; José Malet, president dels Amics de la Ciutat; Frederic Marès, director de l'Escola Superior de Belles Arts; Joaquín Mª de Nadal, cronista oficial; Joaquín Renart, president del Cercle Artístic de Sant Lluc; Carlos Trías Bertrán, ex tinent d'alcalde i Joaquín Vilaseca, arquitecte municipal.¹³³⁵ A la mort de Llorach, seria la marquesa de Marianao la que prendria el relleu de la presidència, mentre que la vicepresidència correria a càrrec d'Ana Mª Torra de Gili.¹³³⁶

La següent entitat fundada, i la segona juntament amb Isabel Llorach, va ser l'**Associació de Cultura Musical** [FIG. 147], que veié la llum el novembre de 1931, tractant-se de la delegació barcelonina de la institució amb el mateix nom ja present a Madrid l'any 1922. Dirigida pel compositor Frank Marshall¹³³⁷, la resta de la junta estaria formada per "*Manuel Rocamora, Isabel Llorach, la sra. [Concepció Hencke] Mac-Crory i els senyors de Ferrater, [Alfons] Par, López-Sert i Sanz*" (aquest últim com a secretari).¹³³⁸ El seu propòsit era la difusió de la música clàssica i oferia, exclusivament pels socis, una selecció de concerts de reputats compositors, tant nacionals com internacionals, alguns d'ells mai vistos abans al país. Habitualment s'organitzaven un parell de recitals al mes en el marc del Palau de la Música Catalana. Per exemple, el desembre de 1931, poc després de la seva fundació, van portar el quintet Zimmer de Brusel·les, format pels violinistes Alberto Zimmer i Federico Gigho, el viola

¹³³⁵ Autor desconegut. "Los Amigos de la Calle Montcada." *Liceo* 94 (1953): pàg. s/n.

¹³³⁶ Autor desconegut. "Comisión de Amigos de la Calle de Montcada". Còpia d'un llistat entregat a la Secretaria de Cultura el 18 de febrer de 1971. Fons Col·lecció Rocamora, caps A0332, carpeta 1, subcarpeta 5. MDB.

¹³³⁷ Autor desconegut. "Música y Teatros". *La Vanguardia*, 31/10/1931.

¹³³⁸ Informació escrita per Manuel Rocamora al revers d'una fotografia on hi apareix amb les persones esmentades. Es tracta d'una imatge presa pel fotògraf Antonio Góncor Rodríguez (dit Gonsanhi), sense datar, d'una reunió de la junta de l'Associació de Cultura Musical celebrada a casa de Rocamora. FCPR.

Eduardo Piel i els violoncelistes Emilio Doehaerd i Marcelo Rassart (21 de desembre)¹³³⁹ i el pianista xilè Claudio Arrau (27 de desembre).¹³⁴⁰

La tercera i darrera entitat que va instituir va ser els **Amics dels Museus de Catalunya**, nascuda el 25 de febrer de 1933 sota el paraigua de la Junta de Museus de Barcelona (creada el 1907), i que agruparia, tal i com constava als seus estatuts, persones amants de l'art i disposades a conservar, fomentar i divulgar el fons artístic dels museus d'arreu de Catalunya (en alguns casos, mitjançant donacions, tal i com era d'habitud en Rocamora). La idea va sorgir del pintor i col·leccionista Pere Casas Abarca, que aleshores era president del Círcol Artístic, i de l'arquitecte Alexandre Soler March. Ambdós exercien com a vocal i comptador, respectivament, a la Junta de Museus, i varen constatar “*les dificultats de la Junta a l'hora de tirar endavant tots els projectes culturals destinats a perfilar una nova Barcelona.*”¹³⁴¹ Per tant, obtingueren l'aprovació de la Junta de Museus per crear una associació que reunís a particulars apassionats per l'art i interessats en enriquir el patrimoni artístic català, amb adquisicions o donacions als museus.

Els membres fundadors, també integrants de la junta, serien Pere Casas Abarca a la presidència, Ferran Benet Rasbó a la vicepresidència, Joan Pau Bosch com a secretari, Manuel Rocamora Vidal fent les funcions de tresorer – i, més endavant, vicepresident, secretari i vocal¹³⁴² – i, per últim, els vocals, que serien Isabel Llorach Dolsa, Teresa Estany comtessa de Lacambra, Oleguer Junyent Sans, Alexandre Soler March i Josep Valenciano Planàs.¹³⁴³ El col·leccionista ostentaria el número 4 de soci fundador i honorari, pagant una quota anual de 60 pessetes.¹³⁴⁴ Com a curiositat, esmentar que en aquesta entitat també s'hi feren socis alguns membres de la família Rocamora, com és el

¹³³⁹ Autor desconegut. “El quinteto Zimmer.” *La Vanguardia*, 23/12/1931 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1931/12/18/pagina-16/33176272/pdf.html?search=asociaci%C3%B3n%20cultura%20musical>] (Consulta 6 de setembre de 2018).

¹³⁴⁰ Autor desconegut. “Música y teatros.” *La Vanguardia*, 11/12/1931 a Hemeroteca de *La Vanguardia* [<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1931/12/18/pagina-28/33174484/pdf.html?search=asociaci%C3%B3n%20cultura%20musical>] (Consulta 6 de setembre de 2018).

¹³⁴¹ Serra de Dalmases, Fausto (dir.) *Op. cit.*, 2003, pàg. 12.

¹³⁴² Serra de Dalmases, Fausto (dir.) *Op. cit.*, 2003, pàg. 94.

¹³⁴³ Serra de Dalmases, Fausto (dir.) *Op. cit.*, 2003, pàg. 13.

¹³⁴⁴ Patent de soci fundador dels Amics dels Museus de Catalunya. Barcelona, gener de 1934. FCPR.

cas del germà i el cosí del col·leccionista, Antonio Rocamora Vidal i Luís Rocamora Pi, respectivament, entre d'altres.¹³⁴⁵

Amb la voluntat d'acostar l'art al gran públic i de recaptar fons, l'associació organitzaria una sèrie d'exposicions al llarg dels anys. La primera seria la de la col·lecció d'indumentària de Rocamora, aleshores tresorer, al Museu de les Arts Decoratives del Palau de Pedralbes, del 2 de juny al 15 de juliol de 1933. L'èxit de la mostra, i la satisfacció del col·leccionista en veure com es van disposar els vestits, va propiciar que efectués una donació dels mateixos l'any 1935. D'aquesta manera, els Amics dels Museus començaven a complir el seu propòsit de fomentar les donacions privades a entitats catalanes. Paral·lelament endegarien campanyes d'adquisició de peces concretes a través de les aportacions econòmiques dels socis. Rocamora va tenir una presència important a la congregació tant pels càrrecs que va ostentar com per les visites exclusives per a socis que organitzava periòdicament a la torre del carrer Ballester. Les dirigia personalment, fent un recorregut guiat per la seva col·lecció.

¹³⁴⁵ Quintavalle, Alma. *Amics dels Museus de Catalunya: condensado de las actas de juntas generales ordinarias y extraordinarias desde su fundación en 1933, con listado de sus socios año por año*. Llistat inèdit de socis realitzat per Alma Quintavalle, sòcia dels Amics dels Museus, comprnent el període entre els anys 1933 i 1980. AMC.

5.2. MEMBRE D'ASSOCIACIONS

Manuel Rocamora formà part d'un gran nombre d'associacions sense ser-ne necessàriament el fundador com en els tres casos exposats. Dites organitzacions estaven dedicades majoritàriament a l'art, la cultura i el col·leccionisme, però també hi tenien cabuda, de manera minoritària, aquelles relacionades amb aficions com l'aprenentatge d'idiomes i l'automobilisme. Lògicament, en les associacions que ajudà a fundar n'era una peça clau, mentre que en les que es citaran a continuació, el grau d'implicació era variable.

Pel que fa a l'art i la cultura, esmentarem diverses entitats, algunes d'elles vinculades a museus. Entre les associacions barcelonines, en la que tingué una implicació major fou, molt possiblement, la **Junta de Museus de Catalunya**. El lligam a aquesta s'hauria de trobar en la seva posició als Amics dels Museus i, més concretament, en l'exposició d'indumentària anteriorment esmentada celebrada al Museu de les Arts Decoratives del Palau de Pedralbes l'any 1933 amb la col·laboració de la Junta. Com a agraïment al préstec dels vestits, i a la seva posterior donació, la Junta de Museus decidí nomenar-lo membre d'honor i vocal juntament amb el també col·leccionista Damià Mateu, exercint les seves funcions a partir de maig de 1935.¹³⁴⁶ Entre les diverses activitats que hi realitzà, destacarem la participació en una sessió solemne per homenatjar als impulsors del Museu d'Art de Catalunya, acte realitzat el 24 de maig amb presència de l'Ajuntament i de la Generalitat. Els integrants de la Junta que hi foren presents varen ésser el president Pere Coromines, el secretari Joaquim Borralleras i els vocals Cristià Cortès, Pere Comas, Alexandre Soler, Francesc Carbonell, Antoni Ventós, Octavi Saltor, Francesc Carreras Candi, Josep Puig i Cadafalch, Ricard Opisso, Pere Mayoral, Pere Casas Abarca, Miquel Farré, Manuel Rocamora, Carles Pirozzini i, a més, els directors generals i administrador dels Museus, Joaquim Folch i Torres i Pere Bohigas i Tarragó.¹³⁴⁷ Uns dies abans, el 6 de maig, totes aquestes persones ja es deurién reunir a la Generalitat, atès que es conserva una carta on el col·leccionista deixa constància de la trobada i, a més, expressa les seves simpaties personals per Companys: *“l'altre dia vaig ésser a la Generalitat amb els demès components de la Junta de Museus, per a saludar al President i vaig sortir agradablement impressionat de la simpatia personal i*

¹³⁴⁶ Junta de Museus. *Proposta de nomenament de Manuel Rocamora i Damià Mateu com a membres d'honor de la Junta*, 1934. Pàg. s/n. ANC1-715-T-2633. Fons ANC1-715/Junta de Museus de Catalunya. ANC.

¹³⁴⁷ Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Op. cit.*, 2011, pàg. 37.

gentilesa de Companys. Tinc molta confiança amb la gent que mana ara a Catalunya.”¹³⁴⁸ [sic]

També trobem el **Reial Cercle Artístic de Barcelona** (antigament Círculo Artístico – Instituto Barcelonés de Arte), institució dedicada al foment de l’art i fundada el 1881, essent Rocamora el soci número 174¹³⁴⁹; el **Fomento Musical de Barcelona**, dedicada a la música clàssica i establerta el 1945, figurant Rocamora en el llistat de socis del primer any, juntament amb els seus amics Frederic Mompou, Olga Sacharoff i el seu marit, Otto Lloyd – a més d’altres personatges rellevants de l’època com Teresa Amatller, Santiago Espona, Josep Puigdemongas¹³⁵⁰ –; **Òmnium Cultural**, que des del 1961 tenia la finalitat de promoure la llengua i la cultura catalanes, per la qual Rocamora pagava 1.500 pessetes anuals¹³⁵¹; i, finalment, els **Amigos de Enrique Granados**, societat constituïda a Barcelona el juny de 1965, de la que era membre del comitè d’honor i soci numerari. Igualment cal citar les entitats a les quals va pertànyer com a pintor, que eren l’**Associació d’Art** i l’**Associació Bonanova**, que ja s’han explicat amb anterioritat.¹³⁵²

Altres associacions d’àmbit espanyol varen ser la **Sociedad Española de Amigos del Arte**, present a Madrid – amb seu a la Biblioteca Nacional – des del 1909, que organitzava diverses mostres dedicades a art espanyol en les quals el col·leccionista hi va deixar peces, mentre que ostentava el número 312 de soci¹³⁵³ i abonava una quota de 100 pessetes a l’any.¹³⁵⁴ També estigué vinculat amb el **Museo Canario** de Las Palmas de Gran Canaria des del 27 d’agost de 1940 com a soci corresponsal.¹³⁵⁵ Per últim, fou acadèmic corresponsal de l’**Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics** de Palma de Mallorca (actualment Reial Acadèmia Mallorquina d’Estudis Genealògics i

¹³⁴⁸ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Ismael Smith. Barcelona, 6 de maig de 1936. MAC.

¹³⁴⁹ Carnet de soci del Círcol Artístic a favor de Manuel Rocamora. Barcelona, 1 de juliol de 1940. FCPR.

¹³⁵⁰ Llistat de socis del Foment Musical de Barcelona, any I. Barcelona: s.n., s.d. FCPR.

¹³⁵¹ Rebut de la quota de 1.500 pessetes anuals a càrrec d’Òmnium Cultural. Barcelona, 22 de febrer de 1971. FCPR.

¹³⁵² Es poden trobar les explicacions referents a aquestes associacions dins la secció d’exposicions col·lectives, continguda al capítol relatiu a la vessant pictòrica de Manuel Rocamora, particularment a partir de la pàg. 413.

¹³⁵³ Carnet de soci número 312 de la Sociedad de Amigos del Arte de Madrid. Madrid, 1 de maig de 1943. FCPR.

¹³⁵⁴ Rebut de pagament de la quota de 100 pessetes anuals per part de Manuel Rocamora amb destinació a la Sociedad Española de Amigos del Arte. Madrid, 1 de gener de 1950. FCPR.

¹³⁵⁵ Certificat que acredita a Manuel Rocamora com a soci corresponsal del Museo Canario de Las Palmas de Gran Canaria, signat pel president i el secretari de la institució [signatures il·legibles]. Las Palmas de Gran Canaria, 27 d’agost de 1940. FCPR.

Heràldics) des del 10 de desembre de 1956.¹³⁵⁶ Aquesta institució fou creada l'any 1951 per un grup d'historiadors i genealogistes mallorquins, començant a funcionar legalment des del 18 de gener de 1952 sota la presidència de Joaquín Fuster de Puigdorfila, comte d'Olocau, i posteriorment Jaime Sirera Prim. La seva raó de ser és la investigació i el foment dels estudis genealògics, heràldics i històrics mitjançant la publicació dels treballs realitzats pels acadèmics o altres estudiosos en la matèria.¹³⁵⁷

De caire més internacional, integrà la **Société des Amis du Louvre**, amb número de soci 58934¹³⁵⁸, iniciativa privada nascuda el 1897 com a suport al museu parisenc del mateix nom i que permetia l'entrada gratuïta als museus del Louvre i del Jeu de Paume, així com descomptes en l'entrada a altres museus francesos.

En quant a indumentària, el col·leccionista era soci del **Centre International d'Etude des Textiles Anciens** (CIETA), una associació internacional fundada el 1954 i amb base a la ciutat francesa de Lió, estant estretament lligada al Musée des Tissus et des Arts décoratifs.¹³⁵⁹ És un centre de recerca internacional dedicat als tèxtils antics, que té com a propòsits la investigació, la creació d'un llenguatge i un mètode de treball comú i l'agrupació dels principals professionals del sector. Accepta membres institucionals i individuals, sempre que siguin directors de museus, conservadors i especialistes en la matèria; en el cas de Rocamora, hi va ingressar en qualitat d'expert en indumentària. L'any 1969 el CIETA celebrà un congrés a Terrassa i Barcelona, essent el primer que convocava a Espanya i organitzat per Francesc Torrella Niubò, director del Museu Tèxtil de Terrassa i aleshores vicepresident del centre. En el congrés, Rocamora va fer una comunicació¹³⁶⁰ titulada *Le costume civil espagnol au XVIe siècle* el 30 d'octubre, que no consta que es publicués. Fem un incís per dir que prèviament el col·leccionista ja havia representat al seu país en el Primer Congrés Internacional d'Història de la Indumentària celebrat a Venècia del 31 d'agost al 7 de setembre de 1952, on va fer una

¹³⁵⁶ Certificat que acredita a Manuel Rocamora com a acadèmic corresponsal de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics de Palma de Mallorca, signat pel secretari de la institució, Sebastián Feliu i Cabrera. Palma de Mallorca, 17 de desembre de 1956. FCPR.

¹³⁵⁷ Real Academia Mallorquina de Estudios Genealógicos y Heráldicos. "Acerca de la Academia: creación." 2018. Consulta 31 d'agost de 2018. [<http://www.ramehg.es/Acerca-de-la-Academia/>]

¹³⁵⁸ Carnet de soci número 58934 de la Société des Amis du Louvre expedit a nom de Manuel Rocamora. París, sense datar. FCPR.

¹³⁵⁹ Centre International d'Etude des Textiles Anciens – CIETA. "Historique." 2018. Consulta 6 d'agost de 2018. [http://www.cieta.fr/fr/cieta_historique_fr.htm]

¹³⁶⁰ Carta d'agraïment escrita per Francesc Torrella Niubó, director del Museu Tèxtil de Terrassa i dirigida a Manuel Rocamora. Terrassa, 7 d'octubre de 1969. FCPR.

comunicació titulada *La mode en Espagne au XVIème siècle*, de la qual se n'edità una separata.¹³⁶¹

Altres entitats relacionades amb el col·leccionisme eren l'**Asociación Numismática Española**, establerta a Barcelona el 1955, ideada per a historiadors i col·leccionistes de la moneda. El col·leccionista pagava una quota anual de 1.000 pessetes que incloïa la revista *Gaceta Numismática*.¹³⁶² La seva proposta d'ingrés va ser acceptada al juny de 1957.¹³⁶³ A més a més, estava relacionat amb l'**Unione Nazionale Collezionisti d'Italia**, de la qual n'era soci corresponsal, almenys des de 1958, data de la carta més antiga rebuda.¹³⁶⁴ Aquesta associació italiana, amb seu a Roma, estava destinada a col·leccionistes de qualsevol matèria, ja fossin de pintures, llibres, ceràmica, objectes arqueològics, numismàtica, autògrafs, heràldica... totes elles disciplines d'interès per a Rocamora, que mantenia moltes col·leccions diferents.

Pel que fa a la seva afició a la bibliofília, Rocamora va pertànyer a dues associacions d'aquest tipus, que eren "Els XII" i l'Associació de Bibliòfils de Barcelona, amb les quals hi tingué un grau d'implicació força elevat.

"Els XII" fou una associació efímera que durà tan sols cinc anys, de 1927 a 1932.¹³⁶⁵ Fundada per Epifani de Fortuny, baró d'Esponellà, rebé aquest nom perquè inicialment estava formada per dotze socis, encara que finalment en serien tretze: Epifani de Fortuny, Ramon Miquel i Planas, Gustau Gili i Roig, la comtessa de Vilardaga, Àngels Perpinyà, Salvador Roca, Lluís Escobet, Manuel Rocamora, Josep M. Carles-Tolrà, Leonci Soler i March, Domènec de Guzmán Carles-Tolrà i Albert Lleó. El tretzè soci, de manera honorària, serà Manuel de Bragança i d'Orleans, rei de Portugal.¹³⁶⁶

L'objectiu era realitzar reunions a les biblioteques privades dels seus membres, de manera rotativa. A en Manuel Rocamora li tocà el 24 de març de 1928, data en la qual

¹³⁶¹ Rocamora Vidal, Manuel. *La mode en Espagne au XVIème siècle. Communication faite au Palais Vendramin Calergi pendant le 1er Congrès International d'Histoire du Costume qui eut lieu a Venise du 31 Août au 7 Septembre 1952*. Barcelona: Enrique Tobella, 1952.

¹³⁶² Rebut número 643 de soci de l'Associación de Numismática Española (A.N.E.) Barcelona, 10 de febrer de 1975. FCPR.

¹³⁶³ Carta escrita per Juan Valentí, vicesecretari de Relacions Intersocials de l'Associación Numismática Española, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 13 de juny de 1957. FCPR.

¹³⁶⁴ Carta escrita pel secretari nacional de l'Unione Nazionale Collezionisti d'Italia, Andrea Federico Gasparinetti di Poggio, i dirigida a Manuel Rocamora. Roma, 10 de febrer de 1958. FCPR.

¹³⁶⁵ Estruga, Jordi. "L'Associació de Bibliòfils de Barcelona." *Nadala* (2001): 52-61. Pàg. 53.

¹³⁶⁶ Quiney, Aitor i Estruga, Jordi. *Col·leccions privades, llibres singulars*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2005. Pàg. 88.

residia al seu estudi del carrer Montcada. Una nota de premsa en dóna el testimoni: “*Tot el conjunt d’objectes acuradament disposats en vitrines, des dels guants, lligacames, sabates, mitges fins a les esplèndides casaques i mirinyacs, armilles i ventalls, són de vàlua no sols intrínsecament artística sinó documental. A més, la col·lecció de targetes de visita tan admirades del nostre públic, la de gravats referents a Barcelona que tant cridaren l’atenció en la passada exposició i la nodrida biblioteca, especialment en tot el que fa referència a indumentària, va desfilar davant els ulls dels visitants als qui En Rocamora, causeur formidable, feia de cicerone contant una anècdota o descobrint un record, fent la visita doblement agradosa.*”¹³⁶⁷

El mateix any, uns mesos abans, concretament al gener, es va celebrar la primera i única exposició de l’associació, a les Galeries Laietanes.¹³⁶⁸ S’exposaren 360 peces i tres volums del catàleg d’una col·lecció de llibres portuguesos antics pertanyents al rei Manuel de Portugal. Cada soci va triar la matèria que exposava. Rocamora va elegir targes de visita i gravats de Barcelona. L’exhibició tingué un gran èxit de públic i la visitaren més de 10.000 persones.¹³⁶⁹

L’**Associació de Bibliòfils de Barcelona** va ser constituïda el 1944 per Ramón de Dalmasas Villavechia, marquès de Mura, Cayetano Vilella Puig, José Pedro Gil Moreno de Mora, Joan Prats Tomás, Juan Sedó Peris-Mencheta, Josep Porter Rovira, Alfons Macaya Sanmartí, Ramon Miquel Planas i la marquesa de la Mesa de Asta. Els seus estatuts, aprovats el 17 de juny de 1944, estableixen que l’objectiu principal és fomentar l’amor pel llibre, tot difonent el coneixement dels tresors bibliogràfics espanyols i vetllant per la seva conservació, organitzant exposicions i permetent a les biblioteques l’adquisició d’exemplars rars (mitjançant l’aportació econòmica dels socis), entre d’altres activitats.¹³⁷⁰

El nombre de socis es va limitar a 100 i Rocamora fou dels primers, ostentant el número 21. Es donà d’alta el 26 de juny de 1944, pagant 1000 pessetes anuals¹³⁷¹, i demanà la baixa voluntària sis anys després, el 20 d’octubre de 1950¹³⁷² per motius que es

¹³⁶⁷ Autor desconegut. “Carnet d’«Els XII»” *La Nova Revista* 16 (1928): 381.

¹³⁶⁸ Per a més informació sobre aquesta exposició, vegeu les pàgs. 152-153.

¹³⁶⁹ Quiney, Aitor i Estruga, Jordi. *Op. cit.*, 2005, pàg. 88.

¹³⁷⁰ Estruga, Jordi. *Op. cit.*, 2001, pàg. 56.

¹³⁷¹ Rebut de la quota de 1000 pessetes anuals corresponents a l’Associació de Bibliòfils de Barcelona. Barcelona, 21 d’abril de 1946. FCPR.

¹³⁷² Informació proporcionada per Aitor Quiney, missatge d’e-mail a l’autora, 26 de gener de 2018.

desconeixen.¹³⁷³ Abans, el desembre de 1943, quan l'associació no estava formada oficialment, celebraren la primera exposició titulada “Encuadernaciones y libros ilustrados españoles, 1750-1850” al Palau de la Virreina, coincidint amb una altra exposició, l’“Exposición Nacional de Pinturas de Vicente López”. Rocamora prestà el manuscrit *S. A. R. el Smo. S. Ynfante D. Francisco de Asís María. Los Fundadores de la Sociedad Anónima La Previsora*.

Finalment, volem destacar unes quantes agrupacions més, de caire anecdòtic. El seu entusiasme per aprendre diversos idiomes el va portar a ser soci de l'**Istituto Italiano di Cultura de Barcelona**¹³⁷⁴ i amic de l'**Institut Françaís de Barcelona**.¹³⁷⁵ A més d'assistir a cursos, aquesta condició li permetia consultar les biblioteques d'ambdues institucions. A més, va formar part del **Reial Automòbil Club de Catalunya**¹³⁷⁶, entitat fundada el gener de 1906. Hi havia diverses tipologies de socis: d'honor, fundadors, de número, vitalicis i corresponsals. Rocamora formava part de la tercera categoria, que eren els que ingressaven en la societat mitjançant les condicions establertes pels estatuts del club, que determinava que, segons l'article 11, havia de ser presentat per dos socis per poder ser acceptat.¹³⁷⁷ Tot i que no hi ha indicis que fos membre del **Club de Tennis Horta** (carrer Campoamor, 66), fundat el 1912, hi estava lligat d'alguna manera perquè va donar una copa per a un trofeu que va portar el seu nom, celebrat del 18 d'octubre a l'1 de novembre de 1952. Aquest premi, que va servir com a acte inaugural de la temporada de tardor del club, va ser ofert pel propi col·leccionista el juny del mateix any.¹³⁷⁸ Per finalitzar, citarem que era soci número 121 del **Salón de Barcelona**, pagant quinze pessetes mensuals¹³⁷⁹, una entitat que, tot i que no ha pogut ser identificada, possiblement té a veure amb les exposicions d'art col·lectives celebrades al Palau de Montjuïc.

¹³⁷³ Probablement un motiu de la seva baixa voluntària va ser que les seves tendències en matèria de bibliofília no es corresponien amb les de la resta de socis. Analitzant la seva biblioteca es pot determinar que, malgrat tenir alguns exemplars de bibliòfil, no atorgava una gran importància a les encuadernacions, ja que solia comprar els llibres tan sols pel seu contingut. No obstant, Rocamora sí que estava interessat en col·leccions bibliòfiles com els exlibris o les targetes de visita.

¹³⁷⁴ Carnet de soci núm. 1316 de l'Istituto Italiano di Cultura de Barcelona. Barcelona, anys 1971-1972. FCPR.

¹³⁷⁵ Carnet d'amic de l'Institut Françaís de Barcelona. Barcelona, any 1972. FCPR.

¹³⁷⁶ Carnet de soci del Reial Automòbil Club de Catalunya. Barcelona, any 1975. FCPR.

¹³⁷⁷ Reial Automòbil Club de Barcelona. Fulletó *Estatutos del Real Automovil Club Barcelona: aprobados por la Junta General de 22 de mayo de 1908*. Barcelona: s.n., s.d. FCPR.

¹³⁷⁸ Carta escrita pel president del Club de Tennis Horta (signatura il·legible) i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 19 de juny de 1952. FCPR.

¹³⁷⁹ Rebut de la quota de quinze pessetes mensuals del Salón de Barcelona. Barcelona, 1 de gener de 1963. FCPR.

5.3. MEMBRE DEL PATRONAT DE MUSEUS

Va tenir una implicació directa en els patronats de dos museus diferents, dels quals n'era membre, com són el **Museu Marítim de Barcelona** i el **Museu Provincial Tèxtil de Terrassa** (actualment Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa).

Respecte al Museu Marítim, tot i que la seva història es pot resseguir des de 1929, quan es creà un petit museu de temàtica marítima a l'Institut Nàutic de la Mediterrània¹³⁸⁰ i posteriorment l'any 1936 les col·leccions es traslladaren a les Drassanes Reials; el cert és que el seu patronat no es va constituir fins l'any 1959, quan el museu estava dirigit per José María Martínez Hidalgo. Quan ho va fer, l'objectiu era *“dar ideas para vitalizar dicho Museo, procurar la adquisición o depósito de piezas, así como informar sobre posibles intercambios, y, en general, contribuir a conservar y exponer aquellos elementos históricos, artísticos y científicos vinculados a la Marina.”*¹³⁸¹ Els membres inicials, enumerats per la premsa, varen ser: *“En el Patronato, además del presidente de la Diputación [el marquès de Castell-Florite, Joaquim Buxó-Dulce d'Abaigar], del secretario general y de los diputados provinciales representantes de los distritos costeros (Arenys de Mar, Mataró y Villanueva y Geltrú), figuran los siguientes miembros: don Lorenzo Sanfeliu Ortiz, del Sector Naval Militar de Marina; el teniente de alcalde delegado de Cultura del Ayuntamiento de Barcelona; don Mariano Fontbona Ventosa, de la Cámara de Comercio y Navegación; don Ramón de Capmany, de la Junta de Museos; don Fernando Sánchez Argüelles, de la Escuela de Náutica; don Francisco Bausis Tulla, de la Agrupación de Miniaturistas Navales; don Clemente Vidal Solá, del Centro de Recuperación e Investigación Submarina; don Joaquín María Tintoré Piñeyro, de la Compañía Naviera Transmediterránea; don Camilo Bas Masana, de Amigos de los Museos, y los señores don Domingo Carles Rosich, don Felipe Bertrán Güell, don Manuel Bertrán y Mata, don Félix Escalas Fàbrega, don Jesús Pérez Rosales, don Manuel Rocamora Vidal, don Francisco Samaranch Torelló y don José María Martínez Hidalgo Terán [director del Museu Marítim].”*¹³⁸² Com es pot veure, la gran majoria dels integrants estaven relacionats amb assumptes marítics o eren protectors de la institució. En el cas del col·leccionista, va rebre la petició del

¹³⁸⁰ García Domingo, Enric. “La recerca al Museu Marítim de Barcelona.” *Drassana: revista del Museu Marítim* 15 (2007): 28-35 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/Drassana/article/view/104715/130985] (Consulta 10 de juliol de 2018). Pàg. 28.

¹³⁸¹ Autor desconegut. “Constitución del Patronato del Museo Marítimo.” *La Vanguardia*, 24/06/1959.

¹³⁸² Autor desconegut. “Constitución del Patronato del Museo Marítimo.” *La Vanguardia*, 24/06/1959.

president de la Diputació, el qual argumentà en una epístola “*la destacada personalidad de V. y su proverbial interés por las cosas del mar.*”¹³⁸³ Amb tot, la inclinació per què Rocamora formés part del patronat era fruit de la seva condició de donant (i probablement com a agraiement i incentiu de la mateixa), començant a aportar peces l’any 1940 i efectuant un total de 35 donacions fins l’any 1958, data de la carta esmentada anteriorment. Es tractava, doncs, d’un col·laborador prolífic de la institució que un cop integrat dins el patronat continuà amb les seves donacions fins l’any 1964, quan efectuà la darrera.¹³⁸⁴

Una dècada més tard, Manuel Rocamora formaria part del patronat del Museu Provincial Tèxtil de Terrassa. Recordem que el museu va veure la llum l’any 1946 sota el nom de Museu Tèxtil Biosca, anomenat així per l’industrial terrassenc Josep Biosca Torres, peça clau en la constitució del museu i l’adquisició de peces pel mateix juntament amb l’historiador tèxtil Francesc Torrella Niubó. El 1963, la Diputació Provincial de Barcelona es va fer càrrec de la institució, i el 29 de gener del mateix any, es celebraria un ple on s’acordaria un nou nom per al centre, que passaria a anomenar-se Museu Provincial Tèxtil de Terrassa, i aquest integraria, a més dels fons que ja posseïa, la col·lecció Viñas de teixits antics adquirida per la Diputació el 28 de juny de 1957. En aquest context es va decidir també la creació d’un patronat integrat per la Diputació Provincial, l’Ajuntament de Terrassa i membres d’institucions públiques i privades, juntament amb alguns particulars (com seria el cas de Rocamora), amb el compromís de col·laborar econòmicament o bé amb donacions de peces al museu.¹³⁸⁵ El patronat va ser presidit per Josep Maria de Muller i d’Abadal, president de la Diputació Provincial de Barcelona, i la vicepresidència va ser ostentada per José Donadeu Cadafalch, alcalde de Terrassa. Pel que fa als vocals, es dividien en dos tipus, els membres nats (com per exemple el director del museu, Francesc Torrella) i els membres designats directament pel president del patronat, que podien ser representatius, és a dir, que ostentaven un càrrec (com Jorge Pi de la Serra, president de la Càmera Oficial de Comerç i Indústria de Terrassa o Juan Comerma Pons, president de l’Institut Industrial de Terrassa, entre

¹³⁸³ Carta escrita pel marquès de Castell-Florite, President de la Diputació Provincial de Barcelona, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 23 de gener de 1958. FCPR.

¹³⁸⁴ Per obtenir més informació sobre les aportacions de Manuel Rocamora al Museu Marítim de Barcelona, vegeu les pàgs. 193-204.

¹³⁸⁵ Còpia del dictamen de creació del patronat del Museu Provincial Tèxtil de Terrassa, signat per José María de Muller i d’Abadal, president de la Diputació Provincial de Barcelona. Barcelona, 23 de maig de 1969. FCPR.

d'altres) o a títol personal (en el moment de la instauració, és el cas de Manuel Rocamora i dues persones més, Luís García Capafons i Carlos Durán Torrens).¹³⁸⁶

L'acte oficial de constitució del patronat es va esdevenir el 10 d'abril de 1970, sota la presidència de Josep Maria de Muller i d'Abadal, que com ja hem dit, era president del patronat i de la Corporació. Els altres membres que conformaren el patronat van ser José María Berini, Francisco Giménez Gil, Francesc Torrella Niubò, Jorge Pi de la Serra, Juan Comerma Pons, Ramón Vilá de la Riva, José Salvans Piera, Andrés Ribera Rovira, Rafael Soler, José Riba Ortínez, Manuel Selma Caro, Manuel Rocamora Vidal, Luis García Capafons i Carlos Durán Torrens.¹³⁸⁷ La inauguració del centre, amb una nova infraestructura dissenyada per l'arquitecte Camil Pallás, s'efectuaria el 14 d'abril amb la presidència del ministre d'Indústria, José María López de Letona, a la sala de mapes de l'antic Palau Provincial –actualment Palau de la Generalitat–. En l'acte, López de Letona va fer un discurs on declarà que el museu tenia vocació de ser un centre pedagògic d'estudi al servei de l'art, la tècnica i la indústria tèxtil; mentre que l'alcalde de Terrassa, Josep Donadeu, agrai que el museu fos posat en marxa “*gracias a esta laboriosidad y estudio de sus industriales, encabezados por la figura de don José Biosca Torres, gracias a la colaboración de la Diputación Provincial y a los donativos de los señores Rocamora, Viñas, Moragas, García Capafons y Durán.*”¹³⁸⁸

Com en el cas del Museu Marítim, el col·leccionista es va prodigar en donacions¹³⁸⁹, com a mínim 178 exemplars tèxtils (el nombre exacte podria ser superior i es desconeix degut a que alguns dels lots ingressats per Rocamora no es van consignar peça per peça a l'inventari). Es tractava d'estampats i altres teixits, tots ells donats entre 1965 i 1975. Cal notar que entre aquestes dates ja estava en marxa el seu projecte d'un museu propi d'indumentària, conformat a partir de la donació formalitzada a l'Ajuntament de Barcelona el 1969; tot i això, veiem com no descuida el seu compromís amb l'entitat terrassenca, ja que segons ell, la seva col·lecció d'indumentària era per a la ciutat de Barcelona, mentre que els teixits es destinarien a Terrassa.

¹³⁸⁶ *Relación de miembros que constituyen el Patronato del Museo Provincial Tèxtil de la Excm. Diputación de Barcelona*. Barcelona, sense datar. FCPR.

¹³⁸⁷ Autor desconegut. “El Museo Textil de Tarrasa será inaugurado por López de Letona.” *Diario de Barcelona*, 11/04/1970.

¹³⁸⁸ Fonte, J. “El ministro de Industria inauguró el Museo Provincial Textil de Tarrasa.” *El Noticiero Universal*, 15/04/1970.

¹³⁸⁹ Les aportacions efectuades al Museu Tèxtil de Terrassa es recullen a les pàgs. 208-212.

5.4. ORGANITZADOR D'ESDEVENIMENTS SOCIALS

Rocamora va organitzar, juntament amb Isabel Llorach, un exclusiu esdeveniment commemoratiu anomenat **Festa del Centenari del Romanticisme**¹³⁹⁰ que va tenir lloc el 3 de juny de 1930 als jardins del Laberint d'Horta de Barcelona [FIG. 148]. Al llarg de tot l'any 1930, a la ciutat s'hi celebraren diversos actes i esdeveniments en aquesta línia, agafant com a punt de referència l'any 1830, per considerar que fou quan es produí la plenitud del moviment romàntic a Catalunya, del qual se'n complien cent anys. La vinculació de Manuel Rocamora amb el Romanticisme es basa principalment en els seus gustos personals, doncs era un apassionat de la indumentària del període, i altrament ell mateix residia en una torre amb un jardí romàntic.

La comissió organitzadora estava formada per Isabel Llorach, Santiago Marco, Ferran Valls, Joan Gols i Manuel Rocamora, aquest darrer tenint una funció relacionada amb la indumentària, doncs es comptaria amb figurants vestits d'època: *“Estem en preparació d'una gran festa que tindrà lloc als jardins del Laberinto cedits pel Marqués d'Alfarràs; es tracta d'una festa romàntica on serán evocades les costums i dances d'aquell període tan encisador. Jo em cuido de l'indumentaria que m'ha donat molta feina. Serà una festa esplèndida, de lo millor que se haurá vist a Barcelona.”*¹³⁹¹ [sic]

La intenció era recrear l'època en una gran festa localitzada en els jardins esmentats. Aquests eren idonis perquè, tot i començar a ser construïts a finals del segle XVIII en estil neoclàssic, comptaven amb una ampliació romàntica del segle XIX consistent en un jardí i un canal, efectuada per l'arquitecte Elies Rogent. A més, constituïen un entorn privat, doncs en aquell moment eren propietat de Lluís Desvalls i Trias, marquès d'Alfarràs (el 1971 s'obriren al públic). L'atracció principal seria un grup de figurants integrat per una desena de parelles que lluien indumentària romàntica, la funció de les quals era passejar-se pels jardins i participar en diversos balls. També es recitaria poesia de Manuel de Cabanyes a càrrec de l'actriu Roser Coscolla, i posteriorment, el cos de ball del Teatre del Liceu executaria un ballet sobre un entarimat provisional col·locat sobre l'estany de davant de la font de la nimfa Egèria. Finalment, com a cloenda de la celebració, es va servir un berenar per a tots els assistents.

¹³⁹⁰ Es pot trobar més informació sobre la Festa del Centenari del Romanticisme a: Soler Moreno, Laia. “Manuel Rocamora i Isabel Llorach, promotors culturals en el centenari del Romanticisme.” *Emblecat* 7 (2018): 113-136.

¹³⁹¹ Carta escrita per Manuel Rocamora i dirigida a Mònica Marí. Barcelona, 28 de maig de 1930. MAC.

L'esdeveniment fou tot un èxit i comptà amb un ampli ressò a la premsa, en part perquè hi assistiren el rei Alfons XIII i la reina Victòria Eugènia, juntament amb els membres més destacats de la burgesia barcelonina. És molt possiblement la celebració de més importància que ha tingut lloc en els jardins, els quals per un dia van servir de marc incomparable per fer una fantasiosa i nostàlgica evocació dels anys del Romanticisme.

5.5. MEREIXEDOR DE RECONeixEMENTS

Els primers reconeixements als quals farem referència seran les medalles. A Rocamora se li van atorgar cinc, la primera d'elles el 1928 i la darrera el 1969. Les dues primeres responien als seus mèrits artístics, en la seva faceta com a pintor d'olis; la tercera per la seva implicació en l'Exposició Nacional de Belles Arts; mentre que les dues últimes li van ser atorgades com a reconeixement a la seva labor col·leccionista i cultural.

Com hem dit, l'any 1928 va rebre la seva primera distinció, tractant-se de la **Medalla d'Or dels premis Josep Masriera**. Era un guardó convocat per la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi i Rocamora es va alçar amb el primer premi gràcies a la seva pintura *Paisatge d'Horta* (1928), que va ser adquirida per l'Acadèmia. En anys posteriors participaria en altres concursos artístics de característiques similars, com en el de "Barcelona vista pels seus artistes", celebrat el 1930, organitzat pel Círcol Artístic i patrocinat per l'Ajuntament de Barcelona. S'hi presentaren 345 obres que s'exposaren al Palau de les Arts Decoratives de Montjuïc. El pintor aportà tres pintures, de les quals *L'església de Sant Miquel* (1930), una vista del temple amb el mateix nom, rebé una **menció honorífica del jurat**.¹³⁹² Igualment va rebre una **medalla de l'Exposició Nacional de Belles Arts**¹³⁹³ de la primavera de 1942, per les seves tasques en el desenvolupament de la mateixa. Va formar part com a vocal de la comissió-jurat d'admissió i col·locació de les obres¹³⁹⁴ i va ser vocal de la secció de dibuix, juntament amb Teresa Amatller Cros, fundadora de l'Institut Amatller d'Art Hispànic i José Bonet del Ríó, president del Círcol Artístic.¹³⁹⁵

L'any 1969 se li va atorgar la **Medalla d'Or de la ciutat de Barcelona**, entregada en un acte celebrat al Saló de Cent de l'Ajuntament el 26 de gener de 1970. El motiu d'aquest reconeixement va ser la donació de la seva col·lecció d'indumentària a l'Ajuntament per tal de constituir el futur museu tèxtil al Palau del Marquès de Llió del

¹³⁹² Diploma acreditatiu de la menció honorífica del concurs "Barcelona vista pels seus artistes", atorgada a Manuel Rocamora, amb signatura del president del jurat, Pere Casas Abarca. Barcelona, 1930. FCPR.

¹³⁹³ Notificació escrita per Miguel Mateu Pla, alcalde de Barcelona, i dirigida a Manuel Rocamora. Barcelona, 1942. FCPR.

¹³⁹⁴ Ajuntament de Barcelona. *Exposición Nacional de Bellas Artes de Barcelona, primavera 1942: catálogo oficial*. Barcelona: Instituto Gráfico Oliva de Vilanova, 1942. Pàg. 9 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [https://ddd.uab.cat/pub/llibres/1942/191679/expnabel_a1942.pdf] (Consulta 28 d'agost de 2018).

¹³⁹⁵ Ajuntament de Barcelona. *Op. cit.*, 1942, pàgs. 13-14.

carrer Montcada.¹³⁹⁶ En el festejament es van agrupar vàries entregues, concretament els premis Ciutat de Barcelona 1969 i medalles d'or i plata de la ciutat i al Mèrit artístic i cultural. Sota la presidència del governador civil Tomás Pelayo Ros i l'alcalde José María de Porcioles, el col·leccionista va rebre el seu guardó, la medalla d'or de la ciutat, mentre que les medalles corresponents al mèrit artístic varen ser per a l'enginyer Carles Buigas Sans i la pianista Concepció Badia Millàs.

Uns mesos després, el 23 d'abril del mateix any, se li va entregar la **Medalla de Plata al Mèrit Cultural** per part de la Corporació Provincial de Barcelona. Es tractava d'un reconeixement englobat dins les anomenades Medalles de la Província, i que va compartir amb el jurista i acadèmic Octavi Saltor Soler. L'acte es va realitzar al Saló Daurat del Palau de la Generalitat i va ser presidit per Josep Maria de Muller i d'Abadal, al capdavant de la Corporació. Va ser a la tarda perquè al matí del mateix dia s'havien repartit les medalles adjudicades un any abans, el 1969, al Saló Verge de Montserrat i sota la presidència del ministre d'Informació i Turisme, Alfredo Sánchez Bella.¹³⁹⁷

La darrera medalla entregada, vinculada a la seva activitat amb l'associació del mateix nom, és la **Medalla d'Honor dels Amics dels Museus**.¹³⁹⁸ Tot i que es desconeix amb exactitud la data en la qual la va rebre, és molt probable que fos el 1949, quan va ser nomenat soci d'honor.¹³⁹⁹

Altres reconeixements que destacarem són els títols de **Sastre d'Honor** i **Sabater d'Honor**. El primer li fou atorgat l'any 1967 en el marc de la novena edició del Certamen Internacional de Moda Masculina celebrat al Palau de les Nacions de Montjuïc, amb la intenció de reconèixer els esforços de Rocamora com a col·leccionista d'indumentària i, molt especialment, la seva implicació en l'edició anterior d'aquest certamen, ocorreguda el 1965, on Rocamora va prestar peces per poder-hi ubicar una exposició dedicada especialment a la seva col·lecció. Se li va entregar el diploma a la mateixa torre de Sant Gervasi on residia el col·leccionista [FIG. 149], per part de la

¹³⁹⁶ Autor desconegut. "La medalla de oro de la ciudad, en su categoría de oro, a don Manuel Rocamora Vidal." *Diario de Barcelona*, 25/11/1969.

¹³⁹⁷ Autor desconegut. "El ministro de Información y Turismo presidió los actos organizados por la Corporación Provincial." *El Noticiero Universal*, 23/04/1970.

¹³⁹⁸ Serra de Dalmases, Fausto (dir.) *Op. cit.*, 2003, pàg. 94.

¹³⁹⁹ Quintavalle, Alma. *Amics dels Museus de Catalunya: condensado de las actas de juntas generales ordinarias y extraordinarias desde su fundación en 1933, con listado de sus socios año por año*. Llistat inèdit de socis realitzat per Alma Quintavalle, sòcia dels Amics dels Museus, comprnent el període entre els anys 1933 i 1980. Pàg. 35. AMC.

Sociedad Mutua de Maestros Sastres “La Confianza”¹⁴⁰⁰ (entitat que difereix segons la font consultada, podent ser també el Consejo Español de Sastres¹⁴⁰¹). En quant al segon títol, es coneix la seva existència documentalment¹⁴⁰² però amb pocs detalls al respecte, únicament l’any d’entrega, que fou el 1964¹⁴⁰³, cosa que el fa anterior.

¹⁴⁰⁰ Autor desconegut. “Presentación a la prensa del IX Certamen de la Moda Masculina.” *Diario de Barcelona*, 20/01/1967.

¹⁴⁰¹ Autor desconegut. “Don Manuel Rocamora: enamorado del vestido y sastre de honor.” *Línea Masculina, Revista del Bien Vestir* 10 (1967): 42-43. Pàg. 43.

¹⁴⁰² Ajuntament de Barcelona. “Manuel Rocamora Vidal.” Llistat fragmentari de fets i reconeixements de la vida de Manuel Rocamora, incloses algunes dades sobre la seva col·lecció d’indumentària i les exposicions en les quals va participar, a mode de *currículum vitae*, realitzat en ocasió de l’entrega de la Medalla d’Or de la ciutat. Barcelona, 26 de gener de 1970 [amb modificacions de l’any 1969 i 1982]. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 1, subcarpeta 4. MDB.

¹⁴⁰³ Autor desconegut. “Una rica e ilusionada tradición: los Rocamora.” *Museo del Calzado Antiguo de Barcelona* s/n (1973): pàg. s/n.

6. LLEGAT:
FUNDACIÓN CULTURAL PRIVADA ROCAMORA

6.1. CREACIÓ I CONDICIONS SEGONS L'ACTA TESTAMENTÀRIA¹⁴⁰⁴

El llegat més tangible que ens ha deixat Manuel Rocamora Vidal han estat les seves donacions i la constitució de la seva pròpia fundació privada, la qual probablement no existiria si hagués tingut una millor experiència amb la donació d'indumentària a l'Ajuntament de Barcelona. En els darrers anys de la seva vida, planificà la constitució d'un museu privat, amb l'objectiu de ser inaugurat després de la seva mort, on es conserven gran part de les seves col·leccions.

Els termes de la futura entitat s'exposen al testament del donant i conformen les disposicions tercera i quarta, les quals explicarem a continuació.

En la disposició tercera s'especifica que l'aportació de fons per a la creació del museu es farà gràcies a la venda de la casa d'estiueig que tenia al carrer Estrabau número 1 de Calella de Palafrugell, junt amb tot el seu mobiliari i utilitatge. S'exceptuaran les obres d'art, destinades a ésser incloses dins les col·leccions de la casa de Barcelona.

Pel que fa a la disposició quarta, es detalla la concepció del centre. El col·leccionista determina primerament la creació d'una fundació amb el nom de "Fundación Cultural Manuel Rocamora Vidal", que serà la que gestionarà el futur museu amb l'objectiu de conservar i difondre el fons patrimonial de Manuel Rocamora. L'entitat estarà situada a la casa del carrer de Ballester número 12 (la seva definitiva i última residència), i haurà de tenir les següents característiques:

- Serà de caràcter públic i estarà sustentada per la fundació creada amb aquesta finalitat.
- Estarà integrada per tot el que hi hagi a l'immoble a la mort del propietari. Concretament seran vint col·leccions que consten com a: ceràmica, numismàtica, medallística, enquadernacions, autògrafs, targes de visita, invitacions de ball, mostres de botigues, propaganda comercial, aerostàtica, pintures antigues i modernes, dibuixos antics i moderns, autòmats, mobles antics, mascarons de proa, escultures, gravats, llibres i manuscrits, jocs de cartes i casulles i tèxtils.

¹⁴⁰⁴ Caminal Casanovas, Tomás (notari.) Testament atorgat per Manuel Rocamora Vidal. Barcelona, 26 de maig de 1976. FCPR.

- La casa ha de mantenir el seu aspecte isabelí original i les despeses de conservació, neteja, entreteniment, reparacions i vigilància permanent han d'ésser assumides per la Fundació, que haurà creat un fons patrimonial especial per a aquesta finalitat.
- El Patronat de la fundació estarà format pel seu familiar Antonio Rocamora Pellicer (nét d'Antonio Rocamora Vidal, germà de Manuel) i pels seus amics José María Berini Giménez, José Selva Vives, Manuel Basté Durán i Tomás Caminal Casanovas. Els dos últims eren els marmessors, per tant, tenien el deure de vetllar per què es complissin les últimes voluntats del testador. Tots els càrrecs són vitalicis i cadascú haurà d'especificar el seu successor. El nombre de membres serà de tres com a mínim i de cinc com a màxim.
- La visita al museu serà gratuïta i requerirà l'obtenció d'una autorització donada per qualsevol dels membres de la junta. També s'admetran grups sempre i quan no superin les deu persones, donant preferència als socis d'entitats culturals i als alumnes de centres docents.
- La Fundació tindrà la consideració d'institució benèfica i docent, inscrivint-se en el Registro de Fundaciones Culturales Privadas del Ministerio de Educación y Ciencia.

6.2. PRIMERA ETAPA: PRESIDÈNCIA DE TOMÁS CAMINAL CASANOVAS (1976-1991)

La Fundación Cultural Manuel Rocamora Vidal es va constituir el 26 de maig de 1975 en l'acta testamentària de Manuel Rocamora, atorgada davant del notari Tomás Caminal Casanovas. El testador morí el 6 de febrer de 1976. El 30 de juliol del mateix any, els marmessors Basté i Caminal van entregar l'inventari de l'herència al notari Arcadio Gil Cortiella, el qual també va rebre els estatuts i la carta fundacional.

El Patronat tindrà les funcions de govern i administració. La seva composició anirà canviant al llarg dels anys, però inicialment seria la següent: Tomás Caminal Casanovas ocuparia la presidència, José María Berini Giménez estaria a càrrec de la secretaria i els vocals serien Antonio Rocamora Pellicer, José Selva Vives i Manuel Basté Durán.

El patrimoni de la fundació consta de la torre del carrer Ballester i el seu jardí, a més d'un fons ja esmentat anteriorment, els cabals del qual ascendeixen a 20.000.000 pessetes (una meitat correspon a la venda de la casa de Calella de Palafrugell i l'altra a una partida producte dels valors immobiliaris de Rocamora).¹⁴⁰⁵

A la carta fundacional, concretament al 5è article, s'esmenten els estatuts¹⁴⁰⁶, que seran:

- L'actuació del Patronat de la Fundación Rocamora s'ajustarà a la llei vigent.
- La reglamentació de les visites seran objecte d'una ordenança aprovada per la junta rectora.
- La titularitat de la finca serà de la Fundación Rocamora, i així s'haurà d'inscriure en el Registre de la Propietat.
- La comptabilitat es tancarà en cada exercici econòmic mitjançant un balanç de la situació patrimonial de la Fundació.
- S'ha de fer una publicitat periòdica del museu i els seus horaris per tal de donar-lo a conèixer al públic.
- En el cas que la Fundació no pugui mantenir econòmicament el museu, es procedirà al tancament i a la liquidació del mateix. El romanent de la liquidació

¹⁴⁰⁵ *Informe sobre las posibilidades de autofinanciación para atender a los gastos generales, de conservación, limpieza, entretenimiento, reparaciones y vigilancia permanente del edificio y colecciones de la Fundación Cultural Manuel Rocamora Vidal.* Barcelona, sense datar. Pàg. 1. FCPR.

¹⁴⁰⁶ López Baliña, Amador (notari.) *Constitución de Fundación Cultural Privada denominada Fundación Cultural Manuel Rocamora Vidal en Barcelona, a 8 de junio de 1976. Autorizada por el notario que fue de esta residencia Don Arcadio Gil Cortiella.* Barcelona, 8 de juny de 1976. Pàg. s/n. FCPR.

es destinaria a l'Hospital Sant Pau (ja que Manuel Rocamora féu constar aquesta institució com una de les hereves en el seu testament).

Caminal renuncià al seu càrrec per motius de salut i no assignà cap successor, situació que es va repetir en la resta de membres a excepció d'Antonio Rocamora Pellicer i José María Berini Giménez.

D'aquesta etapa inicial, de la qual es conserva molt poca documentació, es coneix que es realitzaven les tasques de manteniment estrictament necessàries.

6.3. SEGONA ETAPA: PRESIDÈNCIA D'ANTONIO ROCAMORA PELLICER (1991-2000)

En data del 18 de febrer de 1991, tots els integrants del Patronat havien mort a excepció d'Antonio Rocamora Pellicer i José María Berini Giménez. Com que els altres membres no havien designat els seus successors, s'estableix que Rocamora esdevingui president i, pel que fa a Berini, secretari. Ambdós acorden que el Patronat serà integrat per quatre persones, no cinc com anteriorment, i s'hi afegiran Antonio Rocamora Trías (fill del primer) i Andrés Blay Blanc. Aleshores es canvia la secretaria, que serà ocupada per Rocamora Trías, mentre que Bernini continuarà en qualitat de vocal.¹⁴⁰⁷

Amb l'objectiu de millorar la tresoreria, en l'acta del 22 de gener de 1992 s'acorda segregar una part del terreny del jardí. “*La finalidad de la renta del solar, es que con el producto de la misma, se podrá obtener más rentas anuales, afectas a la finalidad de la Fundación, que potenciarán y darán a conocer a toda Cataluña la Fundación Cultural Manuel Rocamora Vidal.*”¹⁴⁰⁸ Aquesta porció, de forma trapezoïdal, mesuraria 562'60 m² i es destinaria a la construcció d'un bloc de pisos, que posteriorment es vendria a la societat Edificios Gruby, S.L., aportant, a més, dos places de pàrquing situades en el futur edifici a construir i el pagament de la meitat de l'impost sobre la plus-vàlua del valor de terreny. Aquest incloïa un edifici secundari format per una planta que s'usava com a garatge, tot i que antigament havia tingut dos pisos. El superior era l'estudi de pintura de Rocamora, que s'havia derruït amb anterioritat.¹⁴⁰⁹ Amb la venda s'ha perdut aquest garatge, el qual va ser eliminat per tal de poder construir els pisos.

El 30 d'agost de 1992 es va registrar la Fundación Rocamora en el Registre de Fundacions de la Generalitat de Catalunya, obtenint el número 624.¹⁴¹⁰

El 12 d'octubre de 1995 mor el vocal José María Berini sense nomenar successor i el Patronat, en acta del 23 de maig de 1996, decideix nomenar dos vocals més: Tatiana

¹⁴⁰⁷ Llibre d'actes de la Fundación Cultural Privada Rocamora, pàg. 1. FCPR.

¹⁴⁰⁸ Llibre d'actes de la Fundación Cultural Privada Rocamora, pàg. 3. FCPR.

¹⁴⁰⁹ Mallol Tona, José (notari.) *Escritura de compra-venta otorgada por: Fundación Cultural Manuel Rocamora Vidal a favor de: Edificios Gruby, S.L. N° 4492 ante D. José Mallol Tona, notario del Ilustre Colegio de Barcelona.* Barcelona, 26 de novembre de 1992. FCPR.

¹⁴¹⁰ Coordinadora Catalana de Fundacions. “Fundació Cultural Privada Rocamora.” 2017. Consulta 7 d'abril de 2017. [<http://www.ccfundacions.cat/fundacions/fundacio-cultural-privada-rocamora>]

Rocamora Trías i Eduardo Rocamora Trías, fills del president i germans del secretari.¹⁴¹¹

L'any 2000 es van acabar les obres d'adequació en les quals es van portar a terme nombroses actuacions, com pintar la façana, canviar les bigues deteriorades, arreglar el jardí després de la seva partició, electrificar les llums d'aranya i restaurar diverses obres d'art. El mateix any es començaren les visites guiades a càrrec d'Anna Pou i Marina Romaguera, de l'empresa Àgora Serveis Culturals.

Antonio Rocamora Pellicer va morir l'1 de juny del 2000. La seva etapa es va caracteritzar pels esforços de museïtzació del palauet i la ferma decisió d'obrir les seves portes al públic de manera regular. El seu llegat serà continuat pel nou president, el seu fill Eduardo Rocamora Trías.

¹⁴¹¹ Llibre d'actes de la Fundación Cultural Privada Rocamora, pàg. 15. FCPR.

6.4. TERCERA ETAPA: PRESIDÈNCIA D'EDUARDO ROCAMORA TRÍAS (2000-actualitat)

En reunió del 22 de juny del 2000 s'apliquen els nous canvis relatius a la composició del Patronat, que segueixen vigents en l'actualitat. Configurat majoritàriament per membres de la família Rocamora, es reuneix de dues a quatre vegades l'any. El nou president és Eduardo Rocamora Trías, fill de l'anterior, mentre que el secretari segueix sent el seu germà Antonio Rocamora Trías. Pel que fa als vocals, es mantenen la seva germana Tatiana Rocamora Trías i Andrés Blay Blanc, amb una nova incorporació, María del Carmen Trías Blay, esposa de l'antic president i mare dels germans Rocamora Trías.¹⁴¹²

Des del 2000 fins el 2004, Eduardo Rocamora feia funcions de president a distància, mentre que a la casa hi havia una secretària. Des del 2004, decidí tenir una implicació més directa i esdevingué director, càrrec que pensava ocupar només per un any¹⁴¹³, però que finalment ha mantingut. El mateix any es va modificar lleugerament el nom de la institució, afegint el qualificatiu de “privada”: Fundación Cultural Privada Manuel Rocamora Vidal.¹⁴¹⁴

La legislació a la qual s'acull en l'actualitat és, principalment, la llei 4/2008, de 24 d'abril, del llibre tercer del Codi Civil de Catalunya, relatiu a les persones jurídiques; i la llei 21/2014, del 29 de desembre, del protectorat de les fundacions i de verificació de l'activitat de les associacions declarades d'utilitat pública.¹⁴¹⁵ A més, rep beneficis fiscals, com l'exempció de l'Impost sobre Béns Immobles. Segons dades de l'any 2008, l'entitat compta amb un pressupost anual de 50.000€.¹⁴¹⁶ En paraules d'Eduardo Rocamora, mantenir el museu costa uns 40.000€ anuals, i recalca: “*No nos da beneficios, lo hacemos por una cuestión sentimental.*”¹⁴¹⁷

¹⁴¹² Llibre d'actes de la Fundación Cultural Privada Rocamora, pàg. 22. FCPR.

¹⁴¹³ Informació aportada per Eduardo Rocamora Trías, actual President de la Fundación Cultural Privada Rocamora, el 3 de març de 2017.

¹⁴¹⁴ Aquest títol es segueix mantenint, tot i que Eduardo Rocamora considera que és massa llarg. Per aquest motiu, es sol abreviar a Fundación Cultural Privada Rocamora o, simplement, Fundación Rocamora.

¹⁴¹⁵ Generalitat de Catalunya. *Legislació d'associacions i fundacions*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2017.

¹⁴¹⁶ Coordinadora Catalana de Fundacions. “Fundació Cultural Privada Rocamora.” 2017. Consulta 7 d'abril de 2017. [<http://www.cfundacions.cat/fundacions/fundacio-cultural-privada-rocamora>]

¹⁴¹⁷ García-Arnau, Irene. “Un museo escondido en la zona alta de Barcelona.” *Expansión Catalunya*, 25/01/13.

Exerceix principalment les seves funcions a Catalunya, que són les següents:

- Conservació i divulgació del fons de Manuel Rocamora, convertint la seva antiga residència en un museu on es puguin visitar part de les seves col·leccions.
- Organització d'exposicions temporals amb obres d'art pròpies i préstecs d'altres institucions. Se n'han realitzat tres: *De Balenciaga a Jean-Paul Gaultier* (del 5 de novembre al 12 de desembre de 2015), *Moda i Modernisme. La influència del 1900* (del 30 de setembre al 22 d'octubre de 2016) i *Ramon Casas en família* (del 3 de novembre al 28 de desembre del 2016).¹⁴¹⁸
- Préstec d'obres d'art a altres institucions locals, estatals i internacionals. Les obres més prestades són el mòbil d'Els Quatre Gats¹⁴¹⁹, els dibuixos de Casas i les pintures d'Anglada Camarasa.
- Visites guiades a càrrec de Cases Singulares.¹⁴²⁰ Aquestes s'efectuen des de l'any 2011 i, segons el president, resulten profitoses: “*Desde que trabajamos con ellos hemos doblado el número de visitas; ya son más de 900 al año.*”¹⁴²¹
- Oberta de forma gratuïta a experts, estudiosos i professionals que desitgin visitar-la, consultar la biblioteca o realitzar tesis doctorals.
- Organització d'actes i activitats de diversa índole. Destaquen els cursos i seminaris professionals impartits a la casa Rocamora per l'Associació per a l'estudi del moble. També s'han fet concerts o animacions infantils.
- Lloguer per a esdeveniments.

El repte de futur de la Fundación Rocamora és arribar a un nombre major de públic sense perdre el seu caràcter de lloc “secret” de Barcelona, ja que la seva col·lecció

¹⁴¹⁸ Les dues primeres exposicions es van realitzar en col·laboració amb la Col·lecció Tèxtil Antoni de Montpalau (AdM) per mostrar les últimes donacions d'indumentària rebudes per aquesta institució. En canvi, la tercera exposició és produïda íntegrament per la Fundación Rocamora amb motiu de l'Any Ramon Casas (celebració del 150è aniversari del pintor). Es van exposar retrats de la família Nieto Rocamora pertanyents a col·leccions privades, alguns inèdits i d'altres s'havien mostrat en molt poques ocasions fins aleshores.

¹⁴¹⁹ El mòbil d'Els Quatre Gats ha estat prestat a nombroses exposicions, de les quals en destacarem dues. La primera, celebrada als Estats Units, fou *Barcelona and Modernity. Picasso, Gaudí, Miró, Dalí* (The Cleveland Museum of Art, 15 d'octubre 2006 – 17 gener 2007 i The Metropolitan Museum of Art, 7 de març – 3 de juny 2007). La segona, acte central de l'Any Ramon Casas, és *Ramon Casas. La modernitat anhelada* (Museu de Maricel, Sitges, novembre 2016 – febrer 2017; CaixaForum Madrid, març – juny 2017 i CaixaForum Palma, juliol – octubre 2017).

¹⁴²⁰ Cases Singulares és una empresa fundada l'any 2010 per Laura Pastor Durán i Isabel Vallès Audouard que organitza visites guiades a edificis privats que formen part del patrimoni artístic i històric barceloní, com la casa Rocamora (la primera a la qual hi van accedir), la casa Amatller, el Palau Baró de Quadras o el Palauet Casades, entre d'altres.

¹⁴²¹ García-Arnau, Irene. “Un museo escondido en la zona alta de Barcelona.” *Expansión Catalunya*, 25/01/13.

artística encara és una de les menys conegudes de la ciutat. En aquesta línia, també es busca atraure turistes estrangers interessats en l'art i en conèixer monuments més enllà dels que conformen el circuit habitual ofert per les agències.¹⁴²² A més, la institució es proposa realitzar de dues a tres exposicions temporals a l'any per ampliar la seva oferta cultural.

¹⁴²² Entrevista realitzada a Eduardo Rocamora Trías el 18 d'abril de 2017.

CONCLUSIÓ

Al llarg de tota aquesta investigació s'ha fet patent l'interès presentat per Manuel Rocamora com a personatge, aspecte que cal valorar globalment d'acord amb les seves activitats, que van ser essencialment les de col·leccionista, pintor i escriptor, a part de les seves puntuals labors com a promotor cultural. Totes elles són fruit de la seva estima per l'art i la cultura, estant estretament lligades amb la voluntat de preservació històrica que sempre el va guiar. Aquest darrer afany és clarament tangible tant en la seva vessant col·leccionista com en la seva participació en diverses associacions, essent el millor exemple la seva implicació en els Amics del Carrer Montcada. La seva nostàlgia de temps passats va ser reconduïda en aportacions útils a la societat, on la seva generositat va jugar un paper clau, doncs a diferència d'altres col·leccionistes, no va voler quedar-se les seves col·leccions per a si, sinó compartir-les amb la resta de conciutadans, no tant a un àmbit català (encara que donés peces a museus repartits per tot Catalunya) però sí posant el focus en Barcelona, ciutat on havia crescut i viscut sempre i per la qual sentia un profund sentiment de pertinença. Una estima que, desgraciadament, no va ser del tot corresposta per les institucions del moment, doncs com ja hem pogut veure, les dificultats presentades per l'Ajuntament de Barcelona en el moment d'acceptar la seva donació d'indumentària i de constituir el seu museu, malgrat la bona predisposició inicial, són més que significatives en aquest aspecte.

Superant els entrebancs inicials, el museu d'indumentària de Manuel Rocamora es va acabar constituint i va funcionar durant uns anys, encara que no sense presentar altres problemes, com la falta de finançament. La seva existència va significar un positiu impacte sobre la ciutat i el descobriment per part del públic d'una de les col·leccions d'indumentària antiga més importants a nivell internacional. No obstant això, no tots els projectes ideats pel col·leccionista han tingut bona fortuna. La complexa relació amb el consistori barceloní va estroncar futures donacions i propicià que una part important de les altres col·leccions que no eren d'indumentària, juntament amb la seva casa, restessin a mans privades. Enrere va quedar el projecte de fer un museu romàntic al seu habitatge, intenció revelada a la premsa, així com el d'una institució sobre la vida marítima a la seva residència d'estiueig de Calella de Palafrugell, també interrompuda per desavinences amb l'Ajuntament de la localitat, encara que en aquesta ocasió no tinguessin res a veure amb el tema de la donació, sinó per una discussió relativa a una queixa del col·leccionista. Aquestes circumstàncies demostren que Rocamora, com és lògic, només es era procliu a efectuar donacions si es sentia ben tractat per la institució.

En cas contrari, el seu fort caràcter li impedia cedir, exceptuant en el cas del museu de la indumentària, la creació del qual va ser crucial per a la seva persona. En primer lloc, era la seva major ambició i la motivació última per aplegar totes les peces d'indumentària; i en segon lloc, amb el temps s'ha demostrat que aquest va ser el seu èxit més important, que el va permetre ser recordat després de la seva mort.

En comparació, les seves facetes com a pintor i escriptor han gaudit de molt menys reconeixement i fins i tot han estat obviades en moltes ocasions. Suposa un error donar de banda aquestes activitats perquè així s'impedeix conèixer i comprendre el personatge en la seva totalitat, essent la present investigació la primera que l'estudia sota aquest punt de vista. De res serveix fer comparacions quan ja s'ha pogut constatar àmpliament que era millor col·leccionista que no pas pintor o escriptor, però això no significa que la seva pintura o la seva escriptura no tinguin cap vàlua. Tot i no ser tan destacades, evidencien respectivament una voluntat de documentació i preservació similar a la que va guiar la seva faceta com a col·leccionista. En el cas de la pintura, Rocamora va voler retratar els indrets que, per una raó o altra, li eren més interessants i familiars, anant des de camps a les afores de Barcelona fins a estances de la seva pròpia torre, amb la voluntat de capturar un món que tard o d'hora s'aniria esvaint. Tant el seu respectable talent com el domini tècnic varen ser malauradament diluïts per la poca experimentació temàtica i la progressiva deriva cap a composicions purament decoratives, aspectes que li van restar reconeixement crític en la seva trajectòria, que ja en vida havia sigut limitat, contràriament a l'atenció rebuda pel que fa a la seva col·lecció d'indumentària. En quant a l'escriptura, es va regir per la seva determinació de descobrir figures oblidades com el pintor Luis Menéndez o el guitarrista Fernando Sor, als quals va tractar de manera poc exhaustiva però posant la primera pedra per a estudis posteriors. També va considerar oportú posar per escrit els seus amplis coneixements en moda històrica, elaborant llibres pioners en la matèria com és el cas del que es refereix a les vestimentes barcelonines de 1750 a 1850. Precisament per la seva afició a l'escriptura, no ens deixa de resultar insòlit que no es tingui constància de que mai hagués elaborat un diari personal. La nostra conjectura és que aquest va existir però potser va ser destruït pel propi col·leccionista o bé extraviat posteriorment. En aquest cas significaria una pèrdua considerable doncs segurament, a part de revelar els seus sentiments i pensaments, també aportaria dades interessants pel que fa al col·leccionisme, sobretot el d'indumentària, que era el que ell considerava el més important. D'altra banda, aquest

darrer aspecte queda, en part, suplert per la consulta de la seva correspondència personal i les seves declaracions a la premsa, on es va permetre donar detalls significatius.

A part d'aproximar-nos a la seva persona com a col·leccionista, pintor o escriptor, també ho podem fer a través de la figura del dandi, creient que era aquesta la imatge que projectava. Els seus orígens en una família acomodada el varen permetre formar part de l'alta burgesia catalana i també relacionar-se amb l'aristocràcia, a la vegada que s'acompanyava de la bohèmia artística, elaborant un conjunt ben heterogeni de coneixences que li deuriem deixar una visible empremta. Com és de suposar, gaudia de gran popularitat a totes les reunions a les quals assistia i també a les que organitzava pel seu compte. La seva vida privilegiada es nodria d'uns modals exquisits i uns gustos refinats que el varen portar a interessar-se per ostentar vastos coneixements sobre diversos temes, entre ells la moda i la seva història, interès patent en el col·leccionisme d'aquesta matèria però també en la seva manera de vestir, sempre polida i elegant. El poeta Charles Baudelaire, en la seva obra *El pintor de la vida moderna*, parlaria així dels dandis: “*Esos seres no tienen otro problema que el de cultivar la idea de lo bello en su persona, satisfacer sus pasiones, sentir y pensar. Por lo tanto, poseen en gran medida, y a su completo antojo, el tiempo y el dinero sin los cuales la fantasía, reducida al estado de ensoñación pasajera, apenas si puede traducirse en acción.*”¹⁴²³ Aquesta definició ens podria fer pensar en una persona que no té altra ocupació que perseguir la seva pròpia felicitat, degut a la seva riquesa i ociositat. Tal descripció podria encaixar en Manuel Rocamora sempre i quan sigui desproveïda de tota connotació frívola, doncs tenint capacitat per fer el que volgués, va triar provocar un impacte positiu en la societat a través de l'art i la cultura. No va seguir un camí d'ostentació i excentricitats, malgrat que el col·leccionisme d'indumentària, fins al punt d'aglutinar prop de 5.000 peces, pugui ser vist com una excentricitat en si, visió segurament compartida per gent que no l'entenia o bé pels membres de la seva parentela que, estupefactes, veien com preferia passar el temps tenint cura dels seus vestits abans que atenent els seus compromisos familiars. La raó del seu esforç no és una altra que la decisió lloable de dedicar tota la seva vida al col·leccionisme i a altres aficions culturals, circumstància que va donar els seus fruits.

¹⁴²³ Baudelaire, Charles. “El pintor de la vida moderna.” Dins *El dandismo*, ed. Salvador Clotas i Joan Giner, 79-124. Barcelona: Anagrama, 1974. Pàgs. 107-108.

Si bé els talents de Manuel Rocamora com a pintor i escriptor no l'han fet passar a la posteritat, sí que ha sigut el cas de la seva vessant com a col·leccionista, podent reclamar justament el seu lloc com un dels col·leccionistes catalans més destacats del segle XX i digne hereu de la primera fornada de col·leccionistes tèxtils del segle XIX, iniciadors d'aquesta fèrtil tradició especialment incident a Catalunya i responsables d'importantes aportacions que no sempre s'han pogut quedar en el nostre territori, com sí ha passat amb totes les col·leccions de Rocamora, que per sort mai han sigut dispersades.

Tot i la seva importància, el cert és que Rocamora no ha gaudit mai d'un ple reconeixement, i encara menys en l'actualitat, tendència que aspirem a canviar amb la presentació de la nostra investigació, que té com a objectiu últim rehabilitar el personatge i conferir-li el relleu que es mereix. La historiografia de l'art català està plena de noms, tant d'artistes, col·leccionistes com altres personalitats del món cultural, que no estan prou estudiats o no se'ls hi ha prestat la deguda atenció. Rocamora, al nostre judici, era un d'ells, circumstància sorprenent tenint en compte la seva important donació d'indumentària, que en cap cas hauria de passar desapercibuda, i el fet que els seus descendents hagin conservat tota la documentació personal que el col·leccionista guardava a casa seva, incloent fotografies i correspondència, materials que ens han sigut de suma utilitat a l'hora de configurar un retrat més acurat de la seva persona i les seves motivacions. En el nostre cas, el descobriment de la seva figura va ser arrel d'una visita a la secció d'indumentària del Museu del Disseny, on vam poder comprovar que gran part de les peces històriques exposades eren donació seva. Aviat es va fer palès que els seus interessos s'estenien més enllà i cobrien diversos camps mereixedors de ser investigats. Si bé la nostra motivació principal ha estat el col·leccionisme, alhora hem descobert múltiples facetes dignes també de ser posades en valor.

Volem concloure reafirmant la idea, ja present en els apartats que conformen aquest estudi, que Manuel Rocamora va ser un personatge extraordinari, una *rara avis* que ens ha deixat un immens llegat que mereix ser recordat i emfatitzat. Es va consagrar a les seves ocupacions perquè creia en elles i es veia capaç de marcar la diferència amb les contribucions que va fer. Fent un símil amb la seva vida, nosaltres ens hem dedicat plenament a aquesta investigació perquè creiem fermament en l'excepcionalitat de Manuel Rocamora tant com a persona com pel que fa al llegat que ha deixat, el qual com ja s'ha pogut demostrar, és de gran importància i valor.

BIBLIOGRAFIA

OBRES¹⁴²⁴

Autor desconegut. “La III Fira de mostres de Barcelona – 1922.” *Catalunya Gràfica* 8 (1922): 21-22.

Autor desconegut. *Primera exposició organitzada per la Associació d’Art (Asociación de Arte) del V al XVIII de Juny*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1926.

Autor desconegut. *Segona exposició organitzada per la Associació d’Art (Asociación de Arte) del VII al XX de Maig 1927*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1927.

Autor desconegut. “Carnet d’«Els XII»” *La Nova Revista* 16 (1928): 381.

Autor desconegut. *Tercera exposició organitzada per la Associació d’Art (Asociación de Arte) del 17 al 30 de Març 1928*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1928.

Autor desconegut. *Exposició de Pintures Manuel Rocamora del 9 al 22 de novembre de 1929*. Barcelona: La Pinacoteca, 1929.

Autor desconegut. *L’Associació d’Art exposa pintures i escultures a les Galeries Laietanes corts, 613 del 17 al 30 de maig 1930*. Barcelona: Galeries Laietanes, 1930.

Autor desconegut. *Exposició M. Rocamora del 28 Abril al 11 Maig 1934*. Barcelona: Galeries Syra, 1934.

Autor desconegut. *Exposició M. Rocamora del 21 Març al 3 Abril 1936*. Barcelona: Galeries Syra, 1936.

Autor desconegut. *Asociación Bonanova VI Exposición de Arte del 2 al 22 de Noviembre*. Barcelona: Associació Bonanova, 1937.

Autor desconegut. *Exposición de Pinturas de M. Rocamora del 18 al 31 de mayo*. Barcelona: Sala Busquets, 1940.

Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora del 20 de diciembre al 2 de enero de 1942*. Barcelona: Librería Editorial Argos, 1941.

¹⁴²⁴ S’ha considerat convenient no citar les publicacions escrites per Manuel Rocamora, doncs aquestes ja estan referenciades a l’apèndix III, pàg. 609. Es fa una excepció amb els seus quatre catàlegs d’indumentària, en els quals no apareix com a autor, malgrat confeccionar-los en gran mesura.

Autor desconegut. *Guía Judicial de Cataluña. Listas oficiales de los colegios de abogados, procuradores, secretarios judiciales y notarios*. Barcelona: Imprenta Elzeviriana y Librería Camí, S.A., 1943.

Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora pinturas del 25 noviembre al 8 diciembre 1944*. Barcelona: Galerías Argos, 1944.

Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora pinturas del 15 al 30 noviembre 1946*. Barcelona: Galeries Franquesa, 1946.

Autor desconegut. “Los Amigos de la Calle Montcada.” *Liceo* 94 (1953): pàgs. s/n.

Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora acuarelas y grabados (punta seca) del 6 al 19 de noviembre de 1954*. Barcelona: Galeries Argos, 1954.

Autor desconegut. “La colección Rocamora. Prendas de todos los tiempos en el Museo más completo del vestido.” *Línea Masculina, revista del bien vestir* 1 (1962): pàgs. s/n.

Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora acuarelas del 28 de noviembre al 11 de diciembre de 1964*. Barcelona: Sala de Arte Moderno, 1964.

Autor desconegut. “Don Manuel Rocamora, enamorado del vestido y sastre de honor.” *Línea Masculina, revista del bien vestir* 10 (1967): 42.

Autor desconegut. *Exposició Col·lectiva per Commemorar la Fundació de l'Associació d'Art 1926-1968. Els Fundadors, del 28 desembre 1968 al 17 gener 1969*. Barcelona: Galerías Españolas, 1968.

Autor desconegut. “El Museo del Vestido se debe al donativo de don Manuel Rocamora.” *Boletín de Información Textil (BIT)*, s/n (1969): 17-21.

Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora del 7 al 20 de abril de 1972*. Barcelona: Galerías Españolas, 1972.

Autor desconegut. *Exposición antológica Manuel Rocamora del 16 al 29 de noviembre de 1973*. Barcelona: Galerías Españolas, 1973.

Autor desconegut. “Exposición antológica Manuel Rocamora.” *Revista de Palafrugell*, núm. 142, novembre 1973.

Autor desconegut. “No debe divorciarse el calzado del vestido.” *Museo del Calzado Antiguo de Barcelona*, s.n. (1973): pàgs. s/n.

Autor desconegut. “Una rica e ilusionada tradición: los Rocamora.” *Museo del Calzado Antiguo de Barcelona* s/n (1973): pàg. s/n.

Autor desconegut. *Exposición Manuel Rocamora*. Barcelona: Sala Llorens, 1974.

Autor desconegut. *Galerías Españolas exposición de mayo 1974*. Barcelona: Galerías Españolas, 1974.

Abelló Prat, Joan. *L’hora del te*. Barcelona: Mediterrània, 1961.

Adroer i Tasis, Anna M. “El Palau Major de Barcelona i el convent de Santa Clara.” *Medievalia* 3 (1982): 45-52 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/Medievalia/article/view/269354/356892] (Consulta 2 de juliol de 2018).

Ajuntament de Barcelona. *Exposición Nacional de Bellas Artes de Barcelona, primavera 1942: catálogo oficial*. Barcelona: Instituto Gráfico Oliva de Vilanova, 1942.

Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970.

Ajuntament de Barcelona. *Col·leccions Bertrand als Museus de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1985.

Ajuntament de Barcelona. *Guia dels museus de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1985.

Alaminos López, Eduardo. “La colección de abanicos del Museo de Municipal de Madrid.” Dins *Abanicos: la colección del Museo Municipal de Madrid*, dir. Carmen Priego Fernández del Campo, 19-31. Madrid: Ayuntamiento de Madrid, 1995.

Albizua Huarte, Enriqueta. “El traje en España: un rápido recorrido a lo largo de su historia.” Dins *Breve historia del traje y la moda*, James Laver, 285-354. Madrid: Cátedra, 1989.

Alcázar Parera, Jaume i Lacuesta Contreras, Raquel. “La torre de Can Rocamora: una obra historicista dels germans Bassegoda i Amigó (1908-1911). *Monte Catano* 9 (2008): 83-98.

Alsina Costabella, Laia. “La colección de artes decorativas de Francisco Miquel y Badia (1840-1899).” Dins *La dispersión de objetos de arte fuera de España en los siglos XIX y XX*, ed. Fernando Pérez Mulet i Immaculada Socias Batet, 17-34. Barcelona i Cadis: Universitat de Barcelona i Universidad de Cádiz, 2011.

Alsina Costabella, Laia. *Francesc Miquel i Badia (Barcelona 1840-1899): crític, tractadista i col·leccionista d'art*. Tesi doctoral dirigida per Bonaventura Bassegoda Hugas, Universitat Autònoma de Barcelona, 2015. [<https://www.tdx.cat/handle/10803/297705>] (Consulta 8 de febrer de 2019).

Amigos de los Museos. *Antonio Caba (1838-1907), Francisco Miralles (1848-1901). Catálogo de la Exposición organizada bajo el patronato de la Dirección General de Bellas Artes. Galerías Layetanas. Barcelona, abril de 1947*. Barcelona: Rubiralta, 1947.

Anglada, Lola. *Les meves nines*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1983.

Arranz, Manuel. “Les transformacions del segle XVIII.” Dins *Apunts per a la història de Sant Martí de Provençals*, coord. Lina Ubero Badia, 6-11. Barcelona: Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals, 1982.

Arxiu Històric del Poblenou. *Tal com érem. Memòria gràfica del Poblenou*. Barcelona: Arxiu Històric del Poblenou, 1994.

Asarta, Francisco Javier. *La calle Montcada: orígenes y restauración*. Barcelona: XVIIIè Curset Sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, 1994.

Asociación de Amigos de Enrique Granados. *Asociación de Amigos de Enrique Granados: estatutos*. Barcelona: Artes Gráficas Vergés, 1965.

Asociación Química Española de la Industria del Cuero. *III Congreso Internacional de Asociaciones de Químicos de la Industria del Cuero. Exposición de cueros de arte: catálogo ilustrado*. Barcelona: Asociación Química Española de la Industria del Cuero, 1953.

Bacardit Sanllehí, Josep. “Del sabó al totxo. Història de la família Rocamora.” *Quaderns de Montcada i Reixac* 29 (2014): 13-23.

Bagan, Ruth i Ordóñez, Ana. “Intervenció de conservació curativa al fons pictòric de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi.” *Butlletí de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi* 27 (2013): 141-149 a RACO [<http://www.raco.cat/index.php/ButlletiRACBASJ/article/view/275804/363749>] (Consultat el 30 d'abril de 2016).

Badia-Homs, Joan. *El ciutadà Francesc Alsius: el Patronat de l'Escola d'Arts i Oficis i la "Revista de Palafrugell"*. Palafrugell: Revista de Palafrugell, 2002.

Barjau, Santi. “Torné Esquius, Tobella y las artes gráficas del Noucentisme.” Dins *Pere Torné Esquius. Poética cotidiana*, ed. Eduard Vallès i Elena Llorens, 171-182. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2017

Baró, Carlos M. i Escoda, Juan. *Éventails anciens*. Berna: Payot Lausanne, 1957.

Bassegoda, Bonaventura. “Eusebi Güell i López (1877-1955), segon vescomte de Güell, col·leccionista de dibuixos.” Dins *Col·leccionistes, antiquaris, falsificadors i museus. Noves dades sobre el patrimoni artístic de Catalunya al segle XX*, ed. Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech, 63-80. Bellaterra [i altres]: Universitat Autònoma de Barcelona [i altres], 2016.

Baudelaire, Charles. “El pintor de la vida moderna.” Dins *El dandismo*, ed. Salvador Clotas i Joan Giner, 79-124. Barcelona: Anagrama, 1974.

Beltrán Catalán, Clara i López Piqueras, Maria Àngels. “La fascinación por la indumentaria: la colección de vestidos regionales de María Regordosa de Torres Reina (1888-1920).” Dins *Libro de Actas del I Coloquio de Investigadores en Textil y Moda: 17 y 18 de noviembre de 2017*, coord. Sílvia Carbonell, 56-64. Terrassa: Centre de Documentació i Museu Tèxtil, 2017. [cdmt.cat/wp-content/uploads/2018/01/publicacions/COLOQUIO%20TEXTIL_final_bx.pdf] (Consulta 5 de febrer del 2019).

Benet, Rafael. *Cròniques d'art a La Veu de Catalunya 1932-1933*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2006.

Benet, Rafael. *Cròniques d'art a La Veu de Catalunya 1934-1936*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2006.

Benet, Rafael. *Cròniques d'art a La Veu de Catalunya 1930-1931*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2008.

Benet, Rafael. *Cròniques d'art a La Veu de Catalunya 1928-1929*. Barcelona: Fundació Rafael Benet, 2009.

Bertran, Marc Jesús. “Guantes y mitones: el autor presenta la colección de Don Manuel Rocamora.” *Revista de Oro* 33 (1927).

Bertrana, Aurora. *Memòries II. Del 1935 fins al retorn a Catalunya*. Girona: Diputació de Girona, 2013.

Blanch, Montserrat. *Manolo*. Barcelona: Polígrafa, 1972.

Bofill, Francisco de P. *Cerámica española: catálogo de la exposición organizada por “Amigos de los Museos” en el Palacio de la Virreina de Barcelona, 1942*. Barcelona: Selectas, 1942.

Boronat Trill, Maria-Josep. “1936-1939. La salvaguarda del tesoro artístico català.” Dins *Cent anys de la Junta de Museus de Catalunya 1907-2007*, ed. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 135-171. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

Borràs, Maria Lluïsa. “Manuel Rocamora y su museo (I): la personalidad de un coleccionista”. *Destino* núm. 1681 (1969): 48-49 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/156847/rec/283>] (Consultat el 22 de març de 2016).

Borràs, Maria Lluïsa. “Manuel Rocamora y su museo (y II): un museo de indumentaria para Barcelona.” *Destino* 1682 (1969): 29-31 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/156847/rec/283>] (Consulta 4 de gener de 2018).

Borràs, Maria Lluïsa. *Coleccionistas de arte en Cataluña*. Barcelona: La Vanguardia, 1980.

Borràs, Maria Lluïsa. “El món d’Olga Sacharoff.” Dins *El món d’Olga Sacharoff: exposició antològica*, ed. Maria Lluïsa Borràs i Mariette Llorens Artigas, 19-57. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya, 1994.

Bosch, Glòria i Portell, Susanna. “Cronologia i autors.” Dins *Berlín, Londres, París, Tossa... la tranquil·litat perduda*, ed. Fundació Caixa Girona, 25-135. Girona: Fundació Caixa Girona, 2007.

Boucher, François. *Historia del traje en Occidente: desde los orígenes hasta la actualidad*. Barcelona: Gustavo Gili, 2009.

Cabot, Just. “Els XII.” *La Nova Revista* 15 (1928): 255-263.

Cañameras Vall, Guillem. *La trajectòria de Josep Gudiol Ricart entre 1930 i 1940. Contribucions i aportacions al seu estudi*. Tesis de màster dirigida per Immaculada Socias Batet, Universitat de Barcelona, 2013. [<http://www.diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/47645>] (Consulta 13 de setembre del 2018).

Capsir Maíz, Josep. *El Museu de les Arts Decoratives de Barcelona: 1932-2007, 75 anys*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2008.

Carbonell, Jordi À. “Opisso i la memòria anecdòtica d’Els Quatre Gats.” Dins *4 Gats, de Casas a Picasso*, dir. Charo Sanjuán, 65-71. Barcelona: Bancaja, 2005.

Carbonell Basté, Sílvia. “Las fábricas y los sueños = Factories and dreams.” *Datatèxtil* 6 (2001): 52-63.

Carbonell Basté, Sílvia. “Guantes episcopales con mensaje = episcopal gloves with a message.” *Datatèxtil* 17 (2007): 83-88 a RACO [<https://www.raco.cat/index.php/Datatextil/article/view/276586/364544>] (Consulta 18 de març de 2019).

Carbonell Basté, Sílvia. “La col·lecció de teixits Ricard Viñas Geis del CDMT: la catalogació sistemàtica d’una col·lecció.” *Datatèxtil* 32 (2015): 1-11 a RACO [<https://www.raco.cat/index.php/Datatextil/article/view/299550>] (Consulta 8 de febrer de 2019).

Carbonell Basté, Sílvia. “La formació dels museus tèxtils a Catalunya: col·leccions i col·leccionistes.” Dins *Col·leccionistes, antiquaris, falsificadors i museus. Noves dades sobre el patrimoni artístic de Catalunya al segle XX*, ed. Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech, 125-155. Bellaterra [i altres]: Universitat Autònoma de Barcelona [i altres], 2016.

Carbonell Basté, Sílvia. *El col·leccionisme i l'estudi dels teixits i la indumentària a Catalunya. Segles XVIII-XIX*. Tesi doctoral dirigida per Bonaventura Bassegoda, Universitat Autònoma de Barcelona, 2016. [<https://www.tdx.cat/handle/10803/399345>] (Consulta 10 de febrer de 2019).

Carreras Rossell, Teresa. “El vidre a l'antiguitat” Dins *Ànimes de vidre. Les col·leccions Amatller*, dir. Xavier Llovera Massana, 37-47. Barcelona: Museu d'Arqueologia de Catalunya i Generalitat de Catalunya, 2010.

Carretero Pérez, Andrés. “Historia de las colecciones.” Dins *Guía del Museo del Traje*, ed. Secretaría General Técnica. Subdirección General de Publicaciones, Información y Documentación del Ministerio de Cultura, 13-15. Madrid: Ministerio de Cultura, 2005.

Casal-Valls, Laura. *La figura de la modista i els inicis de l'alta costura a Barcelona. Trajectòria professional i producció d'indumentària femenina (1880-1915)*. Tesi doctoral dirigida per Mireia Freixa, Universitat de Barcelona, 2013. [<https://www.tdx.cat/handle/10803/129559>] (Consulta 14 de febrer de 2019).

Casal-Valls, Laura. “Biografies – Anita Monrós.” Dins *El cos vestit. Siluetes i moda, 1550-2015*, ed. Sílvia Ventosa, 173-183. Barcelona: Museu del Disseny de Barcelona, 2014.

Casal-Valls, Laura. “Definició de dues tipologies de vestit a través del seu ús històric: la indumentària d'arrel tradicional i el vestit d'inspiració internacional” a *Emblecat. Estudis de la Imatge, Art i Societat* 4 (2015): 23-36 a RACO [<https://www.raco.cat/index.php/EMBLECAT/article/view/304713>] (Consulta 14 de febrer de 2019).

Casamartina Parassols, Josep. “Màscara per a un final.” Dins *Ismael Smith: la bellesa i els monstres*, ed. Museu Nacional d'Art de Catalunya, 187-211. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2017.

Castanyer Masoliver, Pere. “La metodologia arqueològica a les excavacions d’Empúries. Algunes reflexions a l’entorn de cent anys de recerca.” *Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos* 39 (2008): 115-128 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/AnnalsEmpordanesos/article/view/122076/192396] (Consulta 30 de novembre de 2018).

Castejón Domènech, Natividad. *Aproximació a l’estudi de l’Hospital de la Santa Creu de Barcelona. Repertori documental del segle XV*. Barcelona: Fundació Noguera, 2007. [http://www.fundacionoguera.com/libros/SANTA%20CREU%2007%20fet.pdf] (Consulta 12 d’octubre de 2018).

Castells Cañameras, José. “Figuras y hechos: Don Manuel Rocamora.” *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio y Juristas de Tarrasa* 655 (1966): pàg. s/n.

Català Bover, Lidia. *Vida i obra de l’escultor Josep Campeny Santamaria (Igalada 1858 – Barcelona 1922)*. Tesi doctoral dirigida per Rosa Maria Subirana Rebull, Universitat de Barcelona, 2014.

Catasús, Aleix i Puigdollers, Bernat. *El noucentisme a Barcelona*. Barcelona: Àmbit Serveis Editorials i Ajuntament de Barcelona, 2016.

Ciervo, Joaquín. “Las colecciones particulares: la de indumentaria de don Manuel Rocamora y Vidal Sala.” *Barcelona Atracción* 204 (1928): 184-187.

Círculo del Liceo. *Lista de señores socios*. Barcelona: Imprenta Clásica Viladomat, 1927.

Colegio del Arte Mayor de la Seda. *La seda en la indumentaria, siglos XVI-XIX*. Barcelona: Colegio del Arte Mayor de la Seda, 1957

Coll Conesa, Jaume. “La formación de la colección de abanicos del Museo Nacional de Cerámica.” Dins *Colección de abanicos del Museo Nacional de Cerámica*, dir. Carmen Rodrigo Zarzosa, 15-18.

Coll Mirabent, Isabel. “Ramon Casas: els retrats al carbó.” *D’art* 10 (1984): 197-205 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/Dart/article/view/100059] (Consulta 20 de novembre de 2018).

Coll Mirabent, Isabel. *Ramon Casas: una vida dedicada a l'art. Catàleg raonat de l'obra pictòrica*. Barcelona: Centaure Groc, 1999.

Coll Mirabent, Isabel. *Ramón Casas*. Saragossa: Museo Camón Aznar de Ibercaja, 2006.

Colomé Abril, Xavier. "Febrer de 1936. Rallye Paper a Can Rocamora." *Quaderns de Montcada i Reixac* 29 (2014): 7-12.

Consejo Español de Sastres. Sindicato Nacional Textil (ed.) *Exposición de chalecos y tirantes de la Colección Rocamora de Indumentaria con motivo del 11º Certamen de la Moda Masculina*. Barcelona: Grafisa, 1969.

Cortès i Vidal, Joan. "Exposicions." *Gaseta de les Arts* núm. 14 (1930): 21-24 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/gasetarts/id/199/rec/92>] (Consultat el 3 de març de 2016).

Cosgrave, Bronwyn. *Historia de la moda. Desde Egipto hasta nuestros días*. Barcelona: Gustavo Gili, 2005.

Dau al Set Galeria d'Art. *El vidre Art Nouveau – Art Decó 1890-1940*. Barcelona: Dau al Set Galeria d'Art, 1979.

De Dalmases, Núria. "La orfebreria barcelonesa del siglo XVI a través de los Llibres de Passanties." *D'Art: Revista del Departament d'Història de l'Art* 3-4 (1977): 5-30 a DIALNET [<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=69200>] (Consulta 19 de maig de 2018)

De la Puerta, Ruth. "Reyes, moda y legislación jurídica en la España moderna." *Ars longa: cuadernos de arte* 9-10 (2000): 65-72 a DIALNET [<https://www.uv.es/dep230/revista/PDF199.pdf>] (Consulta 11 d'abril de 2019).

Díaz Plaja, Aurora. "Cuando la moda se petrifica." *Revista Primavera*, s/n (1970): 22-23.

Domènech Alberdi, Albert. "La Barcelona picant. Els carnivals, una excusa per a la transgressió." Dins *Barcelona. Publicitat i ephemera 1850-1950*, ed. Víctor Oliva Pascuet i Oriol Oliva Sanosa, 488-489. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015.

Doñate, Mercè. “El taller de Ramon Casas.” Dins *Ramon Casas. El pintor del modernisme*, Cristina Mendoza i Mercè Doñate, 49-58. Barcelona: Fundació Cultural Mapfre Vida i Museu Nacional d’Art de Catalunya, 2001.

Dr. Vinsac. *Amélie-les-Bains: nouveau guide médical avec nouveau traitement de la tuberculose et excursions*. París: E. Baudelot, 19--?

El Día Gráfico. *Exposición del arte del vestir: salón de creaciones de la moda, museo de la indumentaria retrospectiva en el palacio nº1 de Montjuich, del 30 de marzo al 14 de abril de 1935: catálogo oficial*. Barcelona: s.n., 1935.

Esteba Zurbrügg, Miquel. *Calella: de la pesca al turisme*. Girona: Diputació de Girona i Ajuntament de Palafrugell, 2001.

Estruga, Jordi. “L’Associació de Bibliòfils de Barcelona.” *Nadala* (2001): 52-61.

Excma. Diputación Provincial de Barcelona y Lonja Textil de España. *Exposición Nacional de Tejidos Antiguos: tejidos de ayer, vistos hoy*. Barcelona: s.n., 1964.

Exposición Nacional de Bellas Artes. *Catálogo oficial de la Exposición Nacional de Bellas Artes de Barcelona, primavera 1942*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1942 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/191679>] (Consulta 26 de maig de 2019).

Ezequiel, J. A. i Bosch, F. “Carta abierta a los nuevos socios de A. B.” *Bonanova: órgano de la Asociación Bonanova*. 120 (1968): 18-19.

Farreras, Elvira. *El Putxet: memòries d’un paradís perdut*. Barcelona: La Campana, 1999.

Ferreira de Almeida, Cristina. *Exposicions Universals: Barcelona 1929*. Lisboa: Expo ’98 de Lisboa, 1995.

Florensa, Adolfo. *La calle de Montcada*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1959.

Folch i Torres, Joaquim. “L’Escola dels Bells Oficis.” *La Veu de Catalunya* 4730 (1912): 6 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/veup1/id/29436/rec/14>] (Consultat el 27 de maig de 2016)

Folch i Torres, Joaquim. “L'ex-Palau Reial de Pedralbes destinat a museu.” *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, vol. 1, núm. 4 (1931): 120-123 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/butmuseusart/id/5/rec/4>] (Consulta 10 de maig de 2018)

Folch i Torres, Joaquim. “Introducció.” Dins *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació d'Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933*, ed. Junta de Museus, 7-12. Barcelona: Junta de Museus, 1933.

Fomento de las Artes Decorativas. *IV exposición de miniaturas navales 1948*. Barcelona: Seix Barral, 1948.

Fondevila, Mariàngels. “Josep Maria Gol, diablo de las artes del fuego.” Ponència presentada al II Congreso Europeo de Joyería, Madrid, 20-21 de novembre de 2013. Consultable a *II Congreso Europeo de Joyería. Vestir las joyas. Modas y modelos*: 340-344 a DIALNET [<http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5599084>] (Consultat el 14 d'octubre de 2016)

Fontbona, Francesc. *El paisatgisme a Catalunya*. Barcelona: Destino, 1969.

Fontbona, Francesc i Miralles, Francesc. *Anglada-Camarasa*. Barcelona: Polígrafa, 1981.

Fontbona, Francesc (dir.) *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999.

Fontbona, Francesc (dir.) *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2002.

Freece, Hannah. *The gift of a museum to a museum: Elizabeth Day McCormick's textile collection at the Museum of Fine Arts, Boston*. Tesi doctoral dirigida per Rosemary Krill. Newark: University of Delaware, 2011.

Galeríes Laietanes. *Els XII. Primera exposició*. Barcelona: Tipografia Occitània, 1928.

Galeríes Laietanes. *I Saló Mirador: cent anys de retrat femení en la pintura catalana, 1830-1930*. Barcelona: Galeríes Laietanes, 1933.

Galí, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936. Llibre V: ensenyament tècnic-artístic, moviment artístic*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1982.

Galí, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya 1900-1936. Llibre XIV: arxius i museus*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1985.

Garcia Domingo, Enric. “La recerca al Museu Marítim de Barcelona.” *Drassana: revista del Museu Marítim* 15 (2007): 28-35 a RACO [https://www.raco.cat/index.php/Drassana/article/view/104715/130985] (Consulta 10 de juliol de 2018).

García Felguera, María de los Santos. *Els Napoleón. Un estudi fotogràfic*. Barcelona: Arxiu Fotogràfic de Barcelona i Institut de Cultura de Barcelona, 2011.

Garcia-Portugués, Esther. “Entre lo aparente y lo real en la vida y en la obra de Mariano Andreu.” *Congreso internacional Imagen Apariencia. Noviembre 19, 2008 – noviembre 21, 2008* (2009): 1-19 a DIALNET [http://dialnet-unirioja-es.ure.uab.cat/servlet/articulo?codigo=2929144] (Consultat el 22 de novembre de 2017)

Garcia-Portugués, Esther. *Mariano Andreu (1888-1976). Biografia i catàleg raonat*. Barcelona: ArsNostrum, 2019.

Gasch, Sebastián. “La moda femenina desde 1830 a 1900.” *Punto Moda* (1964): 31-33.

Generalitat de Catalunya. *Legislació d'associacions i fundacions*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2017.

Gómez de Terreros Guardiola, María del Valle [i altres]. *L'obra arquitectònica de Pere, Joaquim i Bonaventura Bassegoda (1856-1934)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi [etc.], 1995.

Gou Vernet, Assumpta. *Ventalls i mantons de Manila. Museu Romàntic Can Papiol, Vilanova i la Geltrú, novembre-desembre 1987*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1987.

Gracia, Francisco i Munilla, Glòria. *Salvem l'art! La protecció del patrimoni cultural català durant la guerra civil (1936-1939)*. Barcelona: La Magrana, 2011.

Grandas, M. Carmen. *L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929*. Sant Cugat del Vallès: Els llibres de la Frontera, 1988.

Gual, Elvira. “Les sèries de l’Alcora: estil i gèneres decoratius – Primera època, 1727-1749.” Dins *Pisa i porcellana de l’Alcora al Museu de Ceràmica de Barcelona*, ed. Museu de Ceràmica, 35-58. Barcelona: Museu de Ceràmica i Fundació Roviralta, 1998.

Gudiol Ricart, Josep. Esborrany de *En su defensa: la intervenció de Josep Gudiol en el salvamento del Patrimonio Artístico durante la Guerra Civil*, parcialment publicat a: Gudiol Ricart, Josep. *Tres escritos de Josep Maria Gudiol i Ricart*. Barcelona: Artur Ramón i Manuel Barbié, 1987.

Herranz Rodríguez, Concha. “Moda y tradición en tiempos de Goya” dins *Vida cotidiana en tiempos de Goya*, dir. Natacha Seseña, 73-86. Madrid: Sociedad Estatal Goya 96 i Lunweg, 1996.

Hueso Rolland, Francisco. “Heràldica en el Arte.” *Arte Español* tom 16, vol. 29, núm. 3 (1945): 77-79 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [https://ddd.uab.cat/pub/artespSEAA/artespSEAA_a1945v29t16n3.pdf] (Consulta 15 de juliol de 2018).

Iglesias, Carmen (dir.) *El Mundo que vivió Cervantes: del 11 de octubre de 2005 al 8 de enero de 2006*. Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, 2005.

Instituto de Fomento del Trabajo Nacional. *Exposición Universal de Barcelona año 1888. Relación de los expositores de la provincia de Barcelona presentados por el Instituto de Fomento del Trabajo Nacional*. Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús, 1888.

Instituto Francés en España. *Lista de obras expuestas. Palacio Municipal de la Virreina, Barcelona, mayo 1945*. Barcelona: s.n., 1945.

Joseph Mayol, Miquel. *El salvament del patrimoni artístic català durant la guerra civil*. Barcelona: Pòrtic, 1971.

Junta de Museus. *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació d'Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts*

Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933. Barcelona: Junta de Museus, 1933.

Junta de Museus. *Guia sumària del Museu de les Arts Decoratives instal·lat al Palau de Pedralbes.* Barcelona: Junta de Museus, 1933.

Junta de Museus de Catalunya. *Catàleg de la col·lecció de Maria Regordosa de Torres Reina, exhibida per «Amics dels Museus de Catalunya» al Museu de les Arts Decoratives del 2 al 30 de juny del 1935.* Barcelona: Palau de Pedralbes, 1935.

Junta de Museus. *Catàleg de les sales que contenen la col·lecció d'indumentària. Donatiu de Manuel Rocamora al Museu de les Arts Decoratives, inaugurades el 17 de febrer del 1935.* Barcelona: Junta de Museus, 1935.

Junta de Museus de Barcelona. *Exposición Ramón Casas conmemorativa del XXV aniversario de la muerte del artista: catálogo.* Barcelona: Junta de Museus de Barcelona, 1958.

Junta de Museus de Barcelona. *Exposición legados y donativos a los museos de Barcelona 1952-1963. Catálogo. Palacio de la Virreina: diciembre 1963-enero 1964.* Barcelona: Junta de Museus de Barcelona, 1963.

Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1932: Saló de Montjuïc.* Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1932 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60053>] (Consulta 26 de maig de 2019).

Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1933: Palau de Projeccions.* Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1933 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60054>] (Consulta 26 de maig de 2019).

Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1934: Saló de l'Art Modern.* Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1934 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60055>] (Consulta 26 de maig de 2019).

Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1935: Saló de l'Art Modern*. Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1935 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60056>] (Consulta 26 de maig de 2019).

Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona. *Exposició de Primavera 1936: Saló de l'Art Modern*. Barcelona: Junta Municipal d'Exposicions d'Art de Barcelona, 1936 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/60057>] (Consulta 26 de maig de 2019).

Junyer Vidal, Carlos i Güell i López, Eusebi. *Antonio Caba (1838-1907), Francisco Miralles (1848-1901)*. Barcelona: Amigos de los Museos, 1947.

J. T. [segurament Joan Teixidor i Comes] "Manuel Rocamora." *Destino* 232 (1941): 11 a ARCA
[<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/227663/rec/8>]
(Consultat el 31 de maig de 2016)

Lacuesta Contreras, Raquel i González Toran, Xavier. *El modernisme perdut. La Barcelona antiga*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Editorial Base, 2013.

Laplana, Josep de C. *Santiago Rusiñol: el pintor, l'home*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

Laplana, Josep de C. i Palau-Ribes O'Callaghan, Mercedes. *La pintura de Santiago Rusiñol: obra completa*, vol. 3. Barcelona: Mediterrània, 2004.

Lara, Judit (coord.) *Els museus de Barcelona. Guia*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1992.

Laver, James. *Breve historia del traje y la moda*. Madrid: Cátedra, 1989. Pàg. 170.

Llopis, Arturo. "Coleccionista de colecciones: los autómatas de Manuel Rocamora." *Destino* 1376 (1963): 55-59.

Llopis, Arturo. "Don Manuel Rocamora cedió su colección de vestidos en 1933." *Destino* 1442 (1965): pàgs. s/n.

López Pérez, Fàtima. "Pèl&Ploma." Dins *Ramon Casas. La vida moderna*, ed. Museu del Modernisme de Barcelona, 114-147. Barcelona: Museu del Modernisme, 2016.

Luzán, Julia. “El museo de indumentaria de Barcelona, estudio completo del traje a través de los tiempos.” *VestiRama, la moda en España* 11 (1973): 148-149.

Maisterra, Pascual. “En la muerte de Manuel Rocamora.” *El eco de Sitges* 4375 (1976): 2.

Makepeace, Chris E. *Ephemera: a book on its collection, conservation and use*. Aldershot: Gower, 1985.

Maragall Noble, Joan-Anton. *Història de la Sala Parés*. Barcelona: Selecta, 1975.

Marcet, Roger i Sanmartí, Enric. *Empúries*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1989.

March, Eva. “L’acció de la Junta de Museus des de la caiguda de la Dictadura de Primo de Rivera fins a l’esclat de la Guerra Civil (1930-1936).” Dins *Cent anys de la Junta de Museus de Catalunya, 1907-2007*, ed. Andrea Garcia, M. Josep Boronat, Eva March, M. Lluïsa Sala i Josep Maria Trullén, 105-133. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 2007.

Marín Silvestre, María Isabel. *El reflejo de las corrientes arquitectónicas y escultóricas de finales del siglo XIX en el cementerio del Sud-Oest*. Tesi doctoral dirigida per Isabel Coll Mirabent, Universitat de Barcelona, 1986.

Martín i Ros, Rosa Maria. *Exposició Moda Segle XX. Museu Tèxtil i d’Indumentària*. Barcelona: Cercle d’Escriptors de la Moda i Ajuntament de Barcelona, 1982.

Martín i Ros, Rosa Maria i Rubio, Hèlios. “Carolina i Maria Montagne: pioneres de l’alta costura a Catalunya.” *L’Avenç* 295 (2004): 22-27.

Martínez Hidalgo, José María. *Lepanto: la batalla, la galera “real”. Recuerdos, reliquias y trofeos*. Barcelona: Diputació de Barcelona, 1971.

Martinell, César. *La Escuela de la Lonja en la vida artística barcelonesa*. Barcelona: Escuela de Artes y Oficios Artísticos de Barcelona, 1951.

Mascarell, Ferran. “Els museus de Barcelona (1975-2000). Notícia de 25 anys de programes.” *Barcelona Metròpolis Mediterrània* 55 (2000): s/n. [http://www.publicacions.bcn.es/bmm/55/ct_qc01.htm] (Consulta 15 d’agost de 2018).

Mateos Pérez, Prudencio. “La Sociedad Española de Amigos del Arte.” *Villa de Madrid* 94 (1987): 70-86 a Biblioteca Digital Memoria de Madrid [http://www.memoriademadrid.es/buscador.php?accion=VerFicha&id=19288&num_id=6&num_total=7] (Consulta 14 de juliol de 2018).

Mendoza, Cristina i Doñate, Mercè. *Ramon Casas. El pintor del modernisme*. Barcelona: Fundació Cultural Mapfre Vida i Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2001 .

Miralpeix Vilamala, Francesc. *Antoni Viladomat i Manalt, 1678-1755. Vida i obra*. Girona: Museu d'Art de Girona, 2014.

Mitrani, Àlex. “Josep Maria de Sucre: l'esforç de l'home.” Dins *Josep Maria de Sucre, a la memòria*, ed. Arranz Bravo [i altres], 10-15. L'Hospitalet de Llobregat: Fundació Arranz Bravo, 2012. [<https://issuu.com/fundacioarranzbravo/docs/desucre2012>] (Consulta 16 de desembre de 2017)

Molinas, Luis. “Coloquio con Don Manuel Rocamora.” *Festa Major de Palafrugell* (1972): 69 a AMP [<http://pandora.palafrugell.cat/viewer.vm?id=0000030540&page=69&search=ManuelRocamora&lang=ca&view=premsa>] (Consulta 26 de maig de 2017)

Morales Díaz, José. “Exposición de El Teatro en España.” *Arte Español* tom 17 vol. 32, núm. 1-2 (1948): 78-82 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [https://ddd.uab.cat/pub/artespSEAA/artespSEAA_a1948v32t17n3.pdf] (Consulta 15 de juliol de 2018).

Muñiz Pacheco, Dana I. “Hacíamos de todo: memorias sobre el trabajo en Guánica Centrale, un avance de investigación.” *Revista [IN]Genios* 1 (2014): 1-15 [<https://static1.squarespace.com/static/51c861c1e4b0fb70e38c0a8a/t/5409bc30e4b0f45128ab4728/1409924144165/Dana+Mu%C3%B1iz+Pacheco-Hac%C3%ADamos+de+Todo.pdf>] (Consulta 7 de febrer de 2019).

Museu del Calçat. *Rápido: del 4 de desembre de 1992 al 22 de gener de 1993*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Museu del Calçat, 1992.

Nadal, Jordi i Tafunell, Xavier. *Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona (1847-1992)*. Barcelona: Columna, 1992.

Nicolau Martí, Antoni i Ubero Badia, Lina. “Sant Martí: la industrialització al segle XIX.” Dins *Apunts per a la història de Sant Martí de Provençals*, coord. Lina Ubero Badia, 19-24. Barcelona: Arxiu Històric Municipal de Sant Martí de Provençals, 1982.

Nolla, Mireia. “Ventalls. Segles XVIII-XIX.” Dins *Extraordinàries! Col·leccions d'arts decoratives i arts d'autor (segles III-XX)*, ed. Pilar Vélez, 119-122. Barcelona: Museu del Disseny de Barcelona, 2014.

Oliva Sanosa, Oriol. “L’enginy de la silueta. Els suports publicitaris, la batalla contra la fugacitat.” Dins *Barcelona. Publicitat i ephemera 1850-1950*, ed. Víctor Oliva Pascuet i Oriol Oliva Sanosa, 240-241. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015.

Olivé, Francesc S. “Notes d’art. III Exposició Artística de la A. B.” *Revista: portanveu de l’associació d’antics alumnes del col·legi de la Bonanova* 7 (1934): s/n.

Oliveras i Llovera, Carme. “La col·lecció emporitana de Caterina Albert i Paradís.” *Annals de l’Institut d’Estudis Empordanesos* 29 (1996): 415-429.

Palacio de Bibliotecas y Museos. *Exposición del traje regional: guía, Madrid-1925, Palacio de Bibliotecas y Museos*. Madrid: Impremta Artes de la Ilustración, 1925.

Parcerisas, Pilar. “Gallé, Daum, Lalique i Gol. Cent anys de vidre artístic.” Dins *100 anys de vidre artístic*, ed. Dau al Set, s/p. Barcelona: Dau al Set, 1984.

Pascual Monturiol, Emilio (dir.) *Libro de oro del comercio, industria, navegación y banca de España: patrocinado por la Compañía Trasatlántica*. Barcelona: Apolo, 1920.

Passarell, Jaume. *Llibre de llibreters de vell i de bibliòfils barcelonins d’abans i ara*. Barcelona: Millà, 1949.

Passarell, Jaume. *Homes i coses de la Barcelona d’abans*. Barcelona: Pòrtic, 1968.

Peregrina, Neus i Coll, Isabel. *Fèlix Mestres i Borrell, pintor (1872-1933)*. Terrassa: Museu de Terrassa [i altres], 2002.

Pérez Carrasco, Yolanda. *Per camí de cendres: la confiscació i l’èxode de les col·leccions d’art privades de Barcelona durant la guerra civil (1936-1939). Trajectòries de les col·leccions Muntadas i Rocamora*. Tesi doctoral dirigida per Immaculada Socias Batet. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2015.

Pérez Carrasco, Yolanda. “Confiscació i èxode de les col·leccions privades d’art de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939).” *Temps i espais de memòria. Revista digital del Memorial Democràtic* 4 (2017): 11-18 [http://memoria.gencat.cat/web/.content/00_publicacions/MD/revista_temps_i_espais_d_e_memoria/numero_04/TEM_num_04_env.pdf] (Consulta 4 d’agost de 2018).

Pérez Carrasco, Yolanda. *Patrimonio confiscado: la incautación y el éxodo de colecciones de arte privadas en Barcelona durante la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona: Base, 2018.

Piera Miquel, Mónica. “En la calle y en la casa: carruajes y muebles en la Barcelona de la primera mitad del siglo XIX.” Dins *El mueble y los interiores desde Carlos IV a la época isabelina. Nuevos estudios*, ed. Mónica Piera i Jordi Marsal, 25-38. Barcelona: Disseny Hub Barcelona - Museu de les Arts Decoratives, Ajuntament de Barcelona i Associació per a l’Estudi del Moble, 2011.

Piera Miquel, Mónica. “La colección de escritorios de Salamanca o bargueños del Museu de les Arts Decoratives de Barcelona.” *Estudio del Mueble* 16 (2012): 18-23. [https://www.estudidelmoble.com/wp-content/uploads/2016/03/Escritorios-Salamanca.pdf] (Consulta 8 de desembre del 2018).

Pool, Phoebe. *El impresionismo*. Barcelona: Destino, 1993.

Porter Moix, Maria. “Josep Porter i Rovira (1901-1999). Notes per a una biografia.” Dins *Antoni Palau i Dulcet i Josep Porter i Rovira: dos montblanquins apassionats pels llibres*, ed. Centre d’Estudis de la Conca de Barberà, 47-64. Montblanc: Centre d’Estudis de la Conca de Barberà, 2007.

Puiggarí Llobet, Josep. *Monografia de la casa palau y museu del Excm. Sr. D. Eusebi Güell i Bacigalupi, ab motiu de la visita oficial feta per lo «Centre»*. Barcelona: Impremta i Llibreria de «L’Avenç», 1894 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [https://ddd.uab.cat/record/59898] (Consulta 17 de març de 2018)

Queralt, María Pilar. *Tórtola Valencia: una mujer entre sombras*. Barcelona: Lumen, 2005.

Quiney, Aitor i Estruga, Jordi. *Col·leccions privades, llibres singulars*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2005.

Ràfols, Josep Francesc (dir.) *Diccionario biográfico de artistas de Cataluña*, vol. 2. Barcelona: Millá, 1953.

Ramon Muñoz, Ramon. “Los Rocamora, la industria jabonera barcelonesa y el mercado colonial antillano (1845-1913).” *Revista de Historia Industrial* 5 (1994): 151-162 a Dipòsit Digital de la Universitat de Barcelona [<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/102813>] (Consulta 9 de gener de 2019).

Ramos Pérez, Rosario. *Ephemera: la vida sobre el papel. Colección de la Biblioteca Nacional*. Madrid: Biblioteca Nacional, 2003.

Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. *L'obra arquitectònica de Pere, Joaquim i Bonaventura Bassegoda (1856-1934)*. Barcelona: Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, 1995.

Ripoll i Perelló, Eduard. *Josep Puig i Cadafalch i les excavacions d'Empúries*. Barcelona: Patronat de les Excavacions i Museu d'Empúries de les Diputacions de Barcelona i Girona. Institut de Prehistòria i Arqueologia, 1977.

Rodrigo Zarzosa, Carmen. “Catálogo.” Dins *Colección de abanicos del Museo Nacional de Cerámica*, dir. Carmen Rodrigo Zarzosa, 67-186. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura, 2000.

Sala Parés. *Exposición de cuadros, bordados, muebles, cerámica, indumentaria procedentes de la Colección Moragas*. Barcelona: Sala Parés, 1959.

Sala Tubert, Lluïsa. “La Junta de Museus entre 1940 i 1981.” Dins *Cent anys de la Junta de Museus de Catalunya, 1907-2007*, ed. Andrea Garcia, M. Josep Boronat, Eva March, M. Lluïsa Sala i Josep Maria Trullén, 173-217. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

Sanpere i Miquel, Salvador. *Historia del lujo: su influencia en las costumbres públicas y privadas de los pueblos y en el desarrollo del arte*. Barcelona: Font i Torrents, 1886 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/59762>] (Consulta 11 d'abril de 2019).

Santos Torroella, Rafael. *Francisco Miralles 1848-1901*. Barcelona: RM, 1974.

Seguranyes Bolaños, Mariona. *Una visió artística de l'Empordanet: la pintura a Palafrugell entre els segles XIX i XX*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell i Diputació de Girona, 2006. [<http://www.palafrugell.cat/serveis-ciutadania/una-visio-artistica-de-empordanet>] (Consulta 29 de desembre de 2017)

Sella, Antoni i Rodrigo, Martín. *Vapors*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona i Angle Editorial, 2002.

Sempere Guarinos, Juan (ed. Juan Rico Giménez). *Historia del lujo y de las leyes suntuarias de España*. València: Institució Alfons el Magnànim i Diputació de València, 2000.

Sendra Salillas, Eloïsa. "El palau de la Virreina, seu d'activitats culturals." Dins *El Palau de la Virreina*, ed. Ajuntament de Barcelona, 130-163. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1995.

Serra de Dalmases, Fausto (dir.) *70 anys d'amics: 1933-2003*. Barcelona: Amics dels Museus de Catalunya, 2003.

Sociedad Española de Amigos del Arte. *El Teatro en España: catálogo-guía, junio 1948*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte, 1948 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/189395?ln=ca>] (Consulta 15 de juliol de 2018).

Sociedad Española de Amigos del Arte. *Exposición de la Heráldica en el Arte: catálogo-guía, Madrid, mayo-junio 1945*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte, 1945 a Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD) [<https://ddd.uab.cat/record/75034?ln=ca>] (Consulta 16 de juliol de 2018).

Soldevila, Carles. *Barcelona vista pels seus artistes*. Barcelona: Aedos, 1957. Pàg. 51.

Soldevila, Carlos. "Manuel Rocamora." *Destino* 1213 (1960): 27 a ARCA [<http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/destino/id/232594/rec/175>] (Consulta 13 de juny de 2017)

Soler Moreno, Laia. "Manuel Rocamora i Isabel Llorach, promotors culturals en el centenari del Romanticisme." *Emblecat* 7 (2018): 113-136.

Souchy, Agustín i Folgare, Paul. *Colectivizaciones. La obra constructiva de la revolución española*. Barcelona: Fontamara, 1977.

Tapiola, Federico. “Las colecciones de don Manuel Rocamora.” *Revista de Palafrugell* 10 (1966): 13.

Telese, Albert. “Pioners del col·leccionisme de ceràmica a Catalunya (1810-1936).” Dins *Mercat de l’art, col·leccionisme i museus. Estudis sobre el patrimoni artístic a Catalunya als segles XIX i XX*, ed. Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech, 208-231. Bellaterra [i altres]: Universitat Autònoma de Barcelona [i altres], 2014.

Torrella Niubó, Francesc. *El col·leccionisme tèxtil a Catalunya*, discurs d’ingrés a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Barcelona: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 1988.

Tort, Maria Josep. “Els jardins de Can Rocamora.” *El jardí de Sant Gervasi* 21 (2016): 26.

Vallès Audouard, Isabel i Pastor Durán, Laura. *Cases singulars, personatges singulars*. Barcelona: Albertí Editor, 2015.

Velasco González, Alberto i Sureda Jubany, Marc (eds.) *La salvaguarda del patrimoni religiós català durant la guerra civil espanyola: III Jornada Museus i Patrimoni de l’Església a Catalunya*. Girona: Museu de Girona, 2017

Vélez Celemín, Antonio. *El marmoleado: del papel de guardas a la obra de arte*. Madrid: Ollero y Ramos, 2012.

Vélez, Pilar. “Frederic Marès (1893-1991), vocació d’artista i passió pel col·leccionisme.” Dins *Antiquaris, experts, col·leccionistes i museus. El comerç, l’estudi i la salvaguarda de l’art a la Catalunya del segle XX*, ed. Bonaventura Bassegoda i Ignasi Domènech, 291-309. Bellaterra [i altres]: Universitat Autònoma de Barcelona [i altres], 2013.

Vélez, Pilar. “Introducción al nuevo Museo del Disseny de Barcelona.” *Datatèxtil*, núm. 29 (2013): 1-6 a RACO [<http://www.raco.cat/index.php/Datatextil/article/view/274601>] (Consulta 11 de març de 2016).

Vélez, Pilar. “Les col·leccions d’indumentària del Museu del Disseny de Barcelona: una nova visió del vestit.” Dins *El cos vestit: siluetes i moda, 1550-2015*, ed. Sílvia Ventosa, 13-18. Barcelona: Museu del Disseny de Barcelona i Ajuntament de Barcelona, 2014.

Vélez, Pilar. “Història anònima, patrimoni cultural de la ciutat.” Dins *Barcelona. Publicitat i ephemera 1850-1950*, ed. Víctor Oliva Pascuet i Oriol Oliva Sanosa, 8-11. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2015.

Ventosa, Sílvia. *Modelar el cos: treball i vida de les cotillaires de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Institut Català de la Dona, 2001.

Ventosa, Sílvia. “«El cos vestit» Exposició permanent al Museu Tèxtil i d’Indumentària de Barcelona.” *Revista d’Etnologia de Catalunya* 37 (2010): 180-183.

Ventosa, Sílvia. “Del guarda-roba al museu. Els vestits de Maria Brillas al Museu Tèxtil i d’Indumentària de Barcelona.” Dins *Pedro Rodríguez. Catàleg dels vestits de Maria Brillas*, ed. Rossend Casanova, 29-33. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, Institut de Cultura i Museu Tèxtil i d’Indumentària de Barcelona (DHUB), 2012.

Ventosa, Sílvia (ed.) *El cos vestit. Siluetes i moda, 1550-2015*. Barcelona: Museu del Disseny de Barcelona, 2014.

Vidal, Mercè. *Viatge a Olot. La salvaguarda del patrimoni artístic durant la guerra civil*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1994.

Vidal Oliveras, Jaume. *Galerisme a Barcelona 1877-2012. Descobrir, defensar, difondre l’art*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona i Art Barcelona, 2012.

Vilallonga, Mariàngela. “Àurea de Sarrà, la dansarina apassionada i de vida apassionant.” *Revista de Girona* 180 (1997): 54-59 a RACO [<http://www.raco.cat/index.php/revistagirona/article/viewFile/97176/122662>] (Consulta 3 de gener de 2017).

Vilallonga, Mariàngela. “Clarà i la dansa.” Dins *Josep Clarà i els anys de París 1900-1931: l’ànima vibrant*, ed. Fundació Caixa de Sabadell, 39-45. Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell i Museu Comarcal de la Garrotxa, 2000.

Villalonga Cabeza de Vaca, María. *Anglada-Camarasa. Desde el Simbolismo a la Abstracción*. Madrid: Vervuert/Iberoamericana, 2015.

VV. AA. *Catálogo de la Exposición Histórica celebrada con motivo del VIII Congreso Nacional de Pediatría que tendrá lugar en Barcelona en el mes de octubre de 1952*. Barcelona: Editorial de Publicaciones Médicas F. Gallardo, 1952.

VV. AA. *Quatre Gats. Primer Saló Revista*. Barcelona: Barna, 1954.

VV.AA. *Museo Arqueològic de Barcelona*. Barcelona: Direcció General de Belles Arts, 1955.

VV. AA. *Nissan Motor Ibérica: desde 1920 pioneros de la automoci3n*. Barcelona: Nissan Motor Ibérica, 1996.

VV. AA. “Manifest sobre el Museu de les Arts Decoratives.” *L’Avenç* 336 (2008): 5.

Zúñiga, Ángel. *Mi futuro es ayer. Memorias de un superviviente*. Barcelona: Planeta, 1983.

HEMEROGRAFIA [1921-2015]

ABC

Ara

Atenea

Betevé

El Correo Catalán

Destino

El Día Gráfico

Diario de Barcelona

Diario Mercantil

El Diluvio

Expansi3n Catalunya

Garbo

Heraldo de Madrid

Hoja del Lunes

Hola

Informaciones

Liceo

El Mundo

El Mundo Deportivo

La Noche

The New York Times Style Magazine

El Noticiero Universal

L'Opinió

El País

El Periódico

La Prensa

La Publicitat

Renovación

Revista de Palafrugell

Revista del Bien Vestir

Revista

Revista Primavera

Solidaridad Nacional

Tele/eXprés

La Vanguardia

La Veu del Matí

La Veu del Vespre

RECURSOS ELECTRÒNICS

Arxiu de Revistes Catalanes Antigues (ARCA)

Associació per a l'Estudi del Moble

Bally Shoe Museum

Bata Shoe Museum

Biblioteca Digital Hispánica (BDH)

Biblioteca Digital Memoria de Madrid

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Biblioteca Nacional de Catalunya (BNC)

Biblioteca Nacional de España (BNE)

Cambra de Comerç de Barcelona, Casa Llotja de Mar

Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa (CDMT) – IMATEX (col·leccions en línia)

Centre International d'Etude des Textiles Anciens (CIETA)

Cercle Artístic de Sant Lluç

Col·legi Oficial de Joiers, d'Orfebres, de Rellotgers i Gemmòlegs (JORGCC)

Colección Carmen Thyssen-Bornemisza (col·leccions en línia)

Coordinadora Catalana de Fundacions

DIALNET

Diccionari d'Historiadors de l'Art Català, Valencià i Balear (DHAC)

Dipòsit Digital de Documents de la UAB (DDD)

Dipòsit Digital de Documents de la UB

Fondazione Musei Civici Venezia (MUVE) (col·leccions en línia)

Hemeroteca de l'ABC

Hemeroteca de *La Vanguardia*

Hospital de la Santa Creu i Sant Pau

Memòria Digital de Catalunya (MDC)

Memòria Generalitat de Catalunya

The Metropolitan Museum of Art (col·leccions en línia)

Musée de la Mode de la Ville de Paris – Palais Galliera (col·leccions en línia)

Museo de Historia (col·leccions en línia)

Museo de La Alhambra. Alhambra de Granada

Museo del Romanticismo

Museo del Traje (col·leccions en línia)

Museo Nacional de Artes Decorativas (col·leccions en línia)

Museo Nacional de Cerámica y Artes Suntuarias “González Martí”

Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera (MAEF)

Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC), seu d'Empúries

Museu d'Història de Barcelona

Museu de la Música (col·leccions en línia)

Museu del Disseny de Barcelona (col·leccions en línia)

Museu del Ferrocarril de Catalunya de Vilanova i la Geltrú

Museu Frederic Marès

Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)

Museum of Fine Arts, Boston (col·leccions en línia)

Museus de Sitges

National Museums Scotland (col·leccions en línia)

Pandora, Premsa Digitalitzada de l'Arxiu Municipal de Palafrugell

Patrimonio Nacional

Real Academia Mallorquina de Estudios Genealógicos y Heráldicos

Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi

Reial Club de Polo de Barcelona

Revistes Catalanes amb Accés Obert (RACO)

Smithsonian National Air and Space Museum (col·leccions en línia)

Tesis Doctorals en Xarxa (TDX)

Thermalia, Museu d'Art i Patrimoni i Oficina de Turisme

Tullie House Museum and Art Gallery Trust (col·leccions en línia)

The J. Paul Getty Trust

Victoria and Albert Museum (col·leccions en línia)

VINSEUM Museu de les Cultures del Vi de Catalunya

Worthpoint

APÈNDIXS

APÈNDIX I. EXPOSICIONS I CONCURSOS DE PINTURA AMB PARTICIPACIÓ DE MANUEL ROCAMORA

A continuació s'ofereix una llista completa d'exposicions en les quals Manuel Rocamora Vidal va participar amb les seves obres. Són 35 exposicions individuals i col·lectives fetes en vida de l'artista, incloent una col·lectiva pòstuma. A més, s'ha cregut oportú incloure els dos certamens en els que hi va concursar. Tal i com es pot apreciar, al costat dels títols de vèries obres, s'indiquen unes xifres, que corresponen amb el catàleg de pintures de l'apèndix II. En la majoria dels casos no s'ha pogut identificar quines obres han participat en cada mostra. En les ocasions en que sí, la relació és segura (segons indicació del pintor en un àlbum conservat a la FCPR) o bé probable, determinada per nosaltres. S'ha preferit no estendre's excessivament en les identificacions probables doncs en molts casos resulten difícils de comprovar. Per últim, constatar que l'elaboració del present llistat s'ha efectuat a partir dels catàlegs de cada exposició.

1926

Associació d'Art, Galeries Laietanes, del 5 al 18 de juny. Exposició col·lectiva

- *Interior*
- *Paisatge de Pedralbes*
- *Nota del port*
- *Santa Creu d'Olorde*

1927

Associació d'Art, Galeries Laietanes, del 7 al 20 de maig. Exposició col·lectiva

- *Paisatge d'Horta*
- *Bodegó* [possiblement 129]

1928

Premis Josep Masriera (Medalla d'Or)

- *Horta* [131]

Associació d'Art, Galeries Laietanes, del 17 al 30 de març. Exposició col·lectiva

- *Paisatge de Sant Cugat*
- *El port*
- *Bodegó*
- *Bodegó*

1929

“Exposició Internacional de Barcelona”, del 20 de maig al 15 de gener de 1930, Palau de l'Art Modern de Montjuïc. Exposició col·lectiva

- *Paisatge d'Horta*
- *Paisatge d'Hospitalet*

La Pinacoteca, del 9 al 22 de novembre. Exposició individual

1. *Bòviles a l'Hospitalet* [148]
2. *Paisatge d'Horta* [possiblement 132]
3. *Paisatge d'Esplugues* [possiblement 135, 139 o 140]
4. *Paisatge d'Hospitalet* [137]
5. *Paisatge d'Horta* [possiblement 146]
6. *Fàbrica a Sant Just Desvern* [possiblement 143]
7. *Paisatge de Llanàs* [possiblement 125]
8. *Paisatge de Sant Quirze de Safaja*
9. *Paisatge de Vilallonga*
10. *Paisatge de Llanàs*
11. *Paisatge de Les Corts* [138]
12. *Can Vinardell (Vilallonga)*
13. *Natura Morta*
14. *Natura Morta*
15. *Natura Morta*
16. *Natura Morta*
17. *Natura Morta*
18. *Flors*

1930

Associació d'Art, Galeries Laietanes, del 17 al 30 de maig. Exposició col·lectiva

- *Flors, flors*

1931

Concurs "Barcelona vista pels seus artistes"

- *L'església de Sant Miquel* [149]
- *Vista del port* [150]
- Pintura de títol desconegut

Galeries Laietanes, del 28 de novembre a l'11 de desembre. Exposició individual

1. *Port de Barcelona*
2. *Passeig Nacional Barceloneta*
3. *Moyà*
4. *Port de Barcelona*
5. *Natura morta*
6. *Moyà*
7. *Paisatge de St. Quirse Sajafa*
8. *Riera – Sardanyola*
9. *Port de Barcelona*
10. *Fruites*
11. *Natura morta*
12. *Verneda – Sardanyola*
13. *Port de Barcelona*
14. *Passeig Colom*
15. *Fruites*
16. *Paisatge de St. Quirse Sajafa*
17. *Riu sec – Sardanyola*
18. *Collsuspina*
19. *Paisatge de les Corts* [possiblement 142]

1932

“Exposició de Primavera”, Palau Nacional de Montjuïc, del 22 de maig al 3 de juliol.

Exposició col·lectiva

- *Bòviles a l'Hospitalet* [possiblement 148]

Associació Bonanova, local de l'associació, del 21 de maig al 4 de juny. Exposició col·lectiva

- Pintura o pintures desconegudes

1933

Sala Parés, del 14 al 27 d'octubre. Exposició col·lectiva

- Pintura o pintures desconegudes

“Exposició de Primavera”, Palau de Projeccions de Montjuïc, del 20 de maig al 2 de juliol. Exposició col·lectiva

- *Interior*
- *Paisatge de Sant Genís*

Associació d'Art, Galeries Syra, maig. Exposició col·lectiva

- Pintura de títol desconegut (fora de catàleg)

1934

Galeries Syra, del 28 d'abril a l'11 de maig. Exposició individual

1. *Interior*
2. *Port* [150]
3. *Boulevard Raspail* [possiblement 163]
4. *Carrefour Montparnasse*
5. *Impressions de Nova York* [164]
6. *Impressions de Nova York* [165]
7. *Impressions de Nova York*
8. *Impressions de Nova York*
9. *Impressions de Nova York*

10. *Impressions de Nova York*
11. *Caldes de Montbui* [172]
12. *Flors*
13. *Interior*
14. *Port*
15. *Rasquera*
16. *Flors*
17. *Sant Iscle*
18. *Santiga*

“Exposició de Primavera”, Palau de la Metal·lúrgia de Montjuïc, del 20 de maig al 8 de juliol. Exposició col·lectiva

- *El port* [166]
- *Santiga*

Associació Bonanova, local de l'associació, període desconegut. Exposició col·lectiva

- *Port de Barcelona*
- *Boulevard de París*

1935

Oasis, 20 de desembre. Exposició col·lectiva

- Pintura o pintures desconegudes

“Exposició de Primavera”, Saló de l'Art Modern de Montjuïc, del 9 de maig al 7 de juliol. Exposició col·lectiva

- *Paisatge de Mollet* [possiblement 173]
- *Carrer de París*
- Paisatge desconegut

1936

Galeries Syra, del 21 de març al 3 d'abril. Exposició individual

AQUAREL·LES

1. *Flors*
2. *Tardor*
3. *El Sena – París*
4. *Boulevard – París*
5. *Carrer – París*
6. *Jardins de l'Observatori – París*
7. *Vores del Besós*
8. *Església de Sant Antoni – Eivissa*
9. *Paisatge de Mollet*
10. *El poble de Sant Antoni – Eivissa*
11. *Cala – Eivissa*
12. *Paisatge de Sant Antoni – Eivissa*
13. *Boulevard Raspail – París*
14. *Paisatge de Montcada*
15. *Flors*
16. *Jardins – París*
17. *Paisatge d'Horta*
18. *Cala – Eivissa*
19. *Flors*
20. *Arbreda*
21. *Geranis*
22. *Flors*

DIBUIXOS A LA TINTA 23 a 32

OLIS

33. *Riera*
34. *Carrer – París*
35. *Fira – París*
36. *Bodegó*

37. *Paisatge de Mollet* [174]
38. *El Sena – París*
39. *Bodegó*
40. *Jardins de l'Observatori – París*
41. *Paisatge d'Horta*
42. *Boulevard Montparnasse – París*
43. *Interior* [175]
44. *Vores del Besós*
45. *Plaça de la Concòrdia – París* [possiblement 8]
46. *Interior*
47. *Paisatge de Mollet*
48. *Bodegó*
49. *Paisatge del Vallès*
50. *Interior*
51. *Orquídiès*
52. *Paisatge d'Horta*
53. *Santiga*
54. *El Besós* [possiblement 130]
55. *Bodegó*
56. *Flors*

“Exposició de Primavera”, Saló de l'Art Modern de Montjuïc, del 31 de maig al 12 de juliol. Exposició col·lectiva

- *Flors*
- *Girona*

1937

Associació Bonanova, local de l'associació, del 2 al 22 de novembre. Exposició col·lectiva

- Pintura o pintures desconegudes

1940

Sala Busquets, del 18 al 31 de maig. Exposició individual

OLIS

1. *Ramo de flores*
2. *Calella de Palafrugell*
3. *Calella de Palafrugell*
4. *Calella de Palafrugell*
5. *Calella de Palafrugell*
6. *Calella de Palafrugell*
7. *Bodegón* [179]
8. *Bodegón*
9. *Jardín*
10. *Flores*
11. *Ave*
12. *Paisaje de Pals*
13. *Paisaje de Pals*
14. *Paisaje de Pals*
15. *Paisaje de Pals*
16. *Dalias*
17. *Bodegón*
18. *Interior*
19. *Becada*
20. *Rosas*
21. *Bodegón*
22. *Puerto*
23. *Orquídeas*
24. *Feria* [possiblement 12]
25. *Bodegón*
26. *Limonos*
27. *Paisaje de Regencós*

PASTELES

28. *Flores*
29. *Frutas*
30. *Paisaje de Romañá*
31. *Bodegón*
32. *Flores*
33. *Bodegón*
34. *Uvas*
35. *Bodegón*

AQUAREL·LES

36. *Playa de Ampurias*
37. *La Escala*
38. *Calle de Pals*
39. *Paisaje de Romañá*
40. *Bodegón*

1941

Galeries Argos, del 20 de desembre al 2 de gener de 1942. Exposició individual

OLIS

1. *Paisaje de Torrent* [186]
2. *Paisaje de Llaviá* [197]
3. *Paisaje de Sierra de Daró*
4. *Jardín*
5. *Cercanías de Torrent* [199]
6. *Paisaje de Bellcaire* [184]
7. *Flores*
8. *Rosas*
9. *Peonías* [187]
10. *Rosas*
11. *Lirios*
12. *Flores*

13. *Bodegón* [possiblement 17]
14. *Bodegón* [possiblement 189]
15. *Ave muerta* [183]
16. *Bodegón* [possiblement 198]
17. *Bodegón*
18. *Ave muerta*

AQUAREL·LES

19. *Calella de Palafrugell*
20. *Paisaje de Torrent*
21. *Dalias*

DIBUIXOS 22 [188] – 23 [200] – 24 – 25

1943

“París vista pels pintors barcelonesos”, Palau de la Virreina, del 29 d’abril al 10 de maig. Exposició col·lectiva

- *Plaça de la Concòrdia – París* [possiblement 8]

1944

“Exposició Nacional de Belles Arts”, Ajuntament de Barcelona. Exposició col·lectiva

- *Figura en un jardín*
- *Paisaje de Montrás*

Galeries Argos, del 25 de novembre al 8 de desembre. Exposició individual.

1. *Paisaje de Horta*
2. *Paisaje de Horta*
3. *Paisaje de Santiga*
4. *Paisaje de Santiga*
5. *Paisaje de Santiga*
6. *Paisaje de Santiga*
7. *Paisaje de Santiga*
8. *Flores*

9. *Flores* [195]
10. *Flores* [196]
11. *Bodegón*
12. *Bodegón*
13. *Bodegón*
14. *Paisaje de Llofrú*
15. *Plaza – Calella de Palafrugell*
16. *Paisaje de Montrás*
17. *Paisaje de Montrás*
18. *Paisaje de Montrás*
19. *Paisaje de Montrás*
20. *Paisaje de Montrás*
21. *Paisaje de Montrás*
22. *Marina*
23. *Interior*

1946

Galeries Franquesa, del 15 al 30 de novembre. Exposició individual

1. *Bodegón* [209]
2. *Bodegón* [210]
3. *Bodegón* [possiblement 211]
4. *Bodegón*
5. *Bodegón*
6. *Bodegón*
7. *Bodegón*
8. *Bodegón*
9. *Flores* [203]
10. *Flores*
11. *Flores*
12. *Flores*
13. *Figura* [21]
14. *Calella de Palafrugell* [27]
15. *Calella de Palafrugell* [possiblement 201]

16. *Calella de Palafrugell* [possiblement 213]
17. *Calella de Palafrugell*
18. *Rincón de jardín* [25]
19. *Puerto de Barcelona*
20. *Marina (Costa Brava)* [208]

1951

“Exposició Municipal de Belles Arts de Barcelona”, Ajuntament de Barcelona.

Exposició col·lectiva

- *Paisaje de Ibiza* [possiblement 151]
- *Florero* [217]

1954

Galeries Argos, del 6 al 19 de novembre. Exposició individual

GRAVATS (PUNTA SECA) 1 a 16

AQUAREL·LES

17. *Puente Saint Martin. París*
18. *Rosas*
19. *Paisaje de Moret* [227]
20. *Plaza Pigalle. París* [178]
21. *Plaza Pigalle. París*
22. *Flores* [223]
23. *Jardines de Versailles*
24. *Paisaje de invierno*
25. *La Cité. París*
26. *Jardines del Luxemburgo. París* [224]
27. *Florero* [226]
28. *Paisaje de Moret*
29. *Jardines del Observatorio. París*
30. *Paisaje de otoño*
31. *Puente del Carrousel. París*
32. *Dalias* [206]

33. *Canal Saint Martin. París* [225]
34. *Interior* [posiblement 33]
35. *Puentes sobre el Sena. París* [35]
36. *Dalias*
37. *El Sena. París*
38. *Paisaje urbano. París*
39. *Paisaje de Compiègne*
40. *Barcazas en el Sena. París*

1964

Sala de Arte Moderno, del 28 de noviembre a l'11 de desembre. Exposició individual

1. *Gran Canal. Venecia* [posiblement 222]
2. *Paisaje. Santiga*
3. *Patio. Génova*
4. *Tejados. Venecia*
5. *Bodegón*
6. *Orillas del Sena. París*
7. *Puente del Carrousel. París*
8. *Paisaje urbano. Niza*
9. *La Laguna. Venecia*
10. *El Limmat. Zurich*
11. *Jardines de Luxemburgo. París*
12. *El Sena. París*
13. *Paisaje urbano. Zurich*
14. *Tejados y terrazas. Roma*
15. *Paisaje urbano. Niza*
16. *Isla de Ufenau. Zurich*
17. *Paisaje. Ampurias*
18. *Barcaza en el Sena. París* [230]
19. *Bodegón*
20. *Bodegón*
21. *Florero*
22. *Florero*

23. *Florero*
24. *Interior*
25. *Pont-Marie. París*
26. *Flores*

1968

Associació d'Art, Galeries Espanyoles, del 28 de desembre al 17 de gener de 1969.

Exposició col·lectiva

- *Bodegó* [232]

1972

Galeries Espanyoles, del 7 al 20 d'abril. Exposició individual

OLIS

1. *Interior de bosque*
2. *Paisaje otoñal* [possiblement 23]
3. *Paisaje de Ibiza* [151]
4. *Paisaje de Ibiza*
5. *Paisaje de Calella de Palafrugell*
6. *Florero*
7. *Florero*
8. *Flores*
9. *Flores*
10. *Bodegón* [229]
11. *Bodegón* [231]
12. *Bodegón*
13. *Bodegón*
14. *Bodegón*
15. *Bodegón*
16. *Bodegón*
17. *Bodegón*
18. *Bodegón*
19. *Bodegón*
20. *Bodegón*

PASTEL

21. *En el tocador*

AQUAREL·LES

22. *Jardines de Luxemburgo. París*

23. *Jardines de Luxemburgo. París*

24. *Jardines de Luxemburgo. París*

25. *Barcas en el Sena. París*

26. *Pont-Marie. París [235]*

27. *Canal-Saint-Martin. París*

28. *Rosas*

29. *Bodegón [30]*

30. *Bodegón*

31. *Bodegón*

32. *Bodegón*

33. *Peces*

34. *Peces*

35. *Peces*

36. *Peces*

37. *Flores*

38. *Flores*

39. *Flores*

40. *Flores*

41. *Flores*

42. *Flores*

43. *Flores*

44. *Flores*

45. *Flores*

46. *Flores*

47. *Flores*

48. *Gran Canal. Venecia [posiblement 222]*

49. *Tejados. París*

AIGUATINTA

50. *Paisaje de Torrent* [234]

DIBUIXOS A LA TINTA 51 i 52

1973

Galeries Espanyoles, del 7 al 20 d'abril. Exposició individual

OLIS

1. *Flores*
2. *Bodegón* [possiblement 40]
3. *Paisaje de Horta*
4. *Marina (Costa Brava)*
5. *Jardín*
6. *Bodegón*
7. *Paisaje del Vallés*
8. *Bodegón*
9. *En el tocador*
10. *Paisaje de Montrás*
11. *Interior*
12. *Leyendo* [238]
13. *En el museo*
14. *Bodegón*
15. *Paisaje de Torrent*
16. *Lirios*
17. *Bodegón*
18. *Claveles*
19. *Flores*
20. *Bodegón*
21. *Ninfeas*
22. *¡A los toros!*
23. *Bodegón*
24. *Bodegón*
25. *Bodegón*

PASTEL

26. *Desnudo* [possiblement 34]

AQUAREL·LES

27. *Flores*

28. *Flores*

29. *Flores*

30. *Jardines de Luxemburgo. París*

31. *Flores*

32. *Pont-Marie. París* [236]

33. *Bodegón*

34. *La Laguna. Venecia* [possiblement 237]

GOUACHE

35. *Paisaje de Torrent*

DIBUIXOS A LA TINTA 36 a 38

1974

Sala Llorens, del 16 al 30 d'octubre. Exposició individual

- *Paisatge nevat (Sant Gervasi)* [177]
- *Dibujo* [240]
- *Bodegó* [241]
- *Bodegó* [242]
- *Figura femenina servint* [239]

Galeries Espanyoles, maig. Exposició col·lectiva

- *Bodegón* [232]
- *Bodegón*

2002-2003

“El arte del desnudo”, Caja Castilla La Mancha

- *Mujer sentada* [101]

APÈNDIX II. CATÀLEG DE PINTURES DE MANUEL ROCAMORA

1. FONS PICTÒRIC FUNDACIÓN CULTURAL PRIVADA ROCAMORA

Descripció: la primera part del catàleg està formada per un conjunt de 121 obres conservades *in situ* a la Fundación Cultural Privada Rocamora, que mai havien estat catalogades fins aquest moment. 108 d'elles es van efectuar amb la tècnica de l'oli sobre tela – excepte alguns casos, sobre fusta o cartró –. Les tretze composicions restants són de tècniques variades com l'aquarel·la, el pastel, la sanguina i el llapis plom. En total, comptem amb 35 paisatges, 27 floreres, 25 bodegons, 19 retrats, 12 interiors i 3 autoretrats. En alguns casos es coneix la data mentre que en altres no, i per això s'han dividit segons aquest criteri. L'estat de conservació és variat, però en general correcte, malgrat algunes excepcions. Els bastidors no aporten cap informació sobre la cronologia o la seva possible participació en exposicions.

Procedència: pertanyen a la col·lecció personal de l'artista. Encara que pot ser que algunes participessin en exposicions, no es van vendre o bé va preferir quedar-se-les. El pintor les guardava tant a la seva residència del carrer Ballester com a la seva casa d'estiueig de Calella de Palafrugell, des d'on varen ser traslladades després de la seva mort.

Pintures datables

1. Masia

M. Rocamora-23. Angle inferior dret.

1923. Oli sobre fusta. 26'5 x 34'5 cm.

FCPR.

2. Port

M. Rocamora-23. Angle inferior esquerre.

1923. Oli sobre fusta. 22'5 x 30'5 cm.

FCPR.

3. Joc de cafè

M. Rocamora-28. Angle inferior dret.

1928. Oli sobre tela. 36 x 45 cm.

FCPR.

5. Florera

M. Rocamora-30. Angle inferior esquerre.

1930. Oli sobre tela. 65 x 53 cm.

FCPR.

4. Flors taronges

M. Rocamora-30. Angle inferior esquerre.

1930. Oli sobre tela. 57'5 x 48'5 cm.

FCPR.

6. Bodegó amb peres

M. Rocamora-30. Angle inferior esquerre.

1930. Oli sobre tela. 41 x 55 cm.

FCPR.

7. Florera de tonalitats pastel

M. Rocamora-32. Angle inferior dret.

1932. Oli sobre tela. 46'3 x 55 cm.

FCPR.

9. Bodegó amb pastanagues, porro i ceba

M. Rocamora-37. Angle inferior dret.

1937. Oli sobre cartró. 37 x 43'3 cm.

El revers està aprofitat i mostra la pintura núm. 85.

FCPR.

8. Plaça de la Concòrdia – París

M. Rocamora-34. Angle inferior esquerre.

1934. Oli sobre tela. 50 x 61'5 cm.

FCPR.

Exp. possiblement Galeries Syra, 1936 (núm 45). Possiblement "París vista pels pintors barcelonesos", La Virreina, 1943.

10. Bodegó amb petxines, copa i llibres

M. Rocamora-37. Angle inferior esquerre.

1937. Pastel sobre paper. 49 x 59'5 cm.

FCPR.

11. Bodegó amb porcellana i fruita

M. Rocamora-39. Angle inferior dret.

1939. Oli sobre tela. 38'3 x 46'3 cm.

FCPR.

13. Roses

M. Rocamora-40. Angle inferior esquerre.

1940. Oli sobre tela. 54'5 x 46 cm

FCPR.

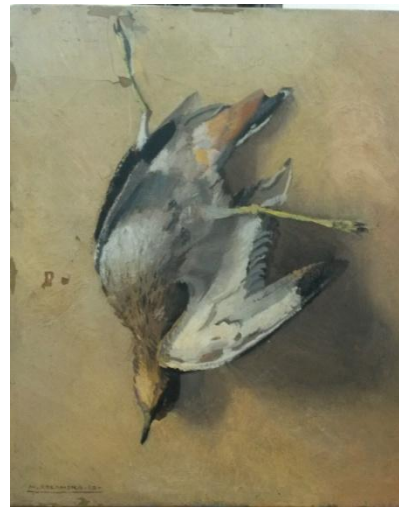
12. Feria

M. Rocamora. Angle inferior esquerre.

ca. 1940. Oli sobre tela. 49 x 60 cm.

FCPR.

Exp. possiblement Sala Busquets, 1940 (núm. 24)

14. Au morta I

M. Rocamora-40. Angle inferior esquerre.

1940. Oli sobre tela. 55'3 x 46'5 cm.

FCPR.

15. Florera

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela. 62 x 50'5 cm.

FCPR.

17. Bodegón

M. Rocamora-41. Angle inferior esquerre.

1941. Oli sobre tela. 63'5 x 46'5 cm.

FCPR.

Exp. possiblement Galeries Argos, 1941-1942 (núm. 13)

16. Bodegó amb raïm I

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela. 50 x 61'3 cm.

FCPR.

18. Elegante de fines del XIX

M. Rocamora-41. Angle inferior esquerre.

1941. Llapis plom sobre paper. 60 x 46'5 cm.

FCPR.

19. Figura femenina amb jersei verd

M. Rocamora-41. Centre inferior.

1941. Oli sobre tela. 40'5 x 32'5 cm.

FCPR.

21. Figura maquillant-se

M. Rocamora-44. Angle inferior esquerre.

1944. Oli sobre tela. 50 x 61 cm.

FCPR. [Se'n conserva una fotografia del 1946 al fons Francesc Serra de l'AFB, 16063]

Exp. Galeries Franquesa, 1946 (núm. 13).

20. Paisatge

M. Rocamora-43. Angle inferior esquerre.

1943. Oli sobre tela. 60 x 72 cm.

FCPR. [Se'n conserva una fotografia del 1944 al fons Francesc Serra de l'AFB, 13286]

22. Flores

M. Rocamora-44. Angle inferior dret.

1944. Oli sobre tela. 73 x 100 cm.

FCPR. [Se'n conserva una fotografia del 1945 al fons Francesc Serra de l'AFB, 13699].

23. Paisaje otoñal

M. Rocamora-44. Angle inferior esquerre.

1944. Oli sobre tela. 80 x 73 cm.

FCPR. [Se'n conserva una fotografia del 1944 al fons Francesc Serra de l'AFB, 13285].

Exp. possiblement Galeries Espanyoles, 1972 (núm. 2).

25. Rincón de jardín

M. Rocamora-44. Centre inferior.

1944. Oli sobre tela. 98 x 100 cm.

FCPR. [Se'n conserva una fotografia del 1946 al fons Francesc Serra de l'AFB, 16063].

Exp. Galeries Franquesa, 1946 (núm. 18).

24. Paisatge de camp amb masies

M. Rocamora-44. Angle inferior dret.

1944. Oli sobre tela. 61 x 82 cm.

FCPR.

26. Autoretrat I

M. Rocamora-46. Angle inferior esquerre.

1946. Oli sobre tela. 99 x 81'5 cm.

FCPR.

27. Caella de Palafrugell

M. Rocamora-46. Angle inferior esquerre.

1946. Oli sobre tela. 58'5 x 80 cm.

FCPR. [Se'n conserva una fotografia del 1946 al fons Francesc Serra de l'AFB, 16067].

Exp. Galeries Franquesa, 1946 (núm. 14)

29. Roses vermelloses i rosades

M. Rocamora-51. Angle inferior esquerre.

1951. Pastel. 60 x 47 cm.

FCPR.

28. Bodegó

M. Rocamora-46. Angle inferior dret.

1946. Oli sobre tela. 81 x 100'5 cm.

FCPR.

30. Bodegó

M. Rocamora-51. Angle inferior dret.

1951. Aquarel·la. 48 x 65 cm.

FCPR (adquirit a Sala de Ventas, 2013).

Exp. Galeries Espanyoles, 1972 (núm. 29)

31. Flors variades

M. Rocamora-53. Angle inferior dret.

1953. Aquarel·la. 59'5 x 48'5 cm.

FCPR.

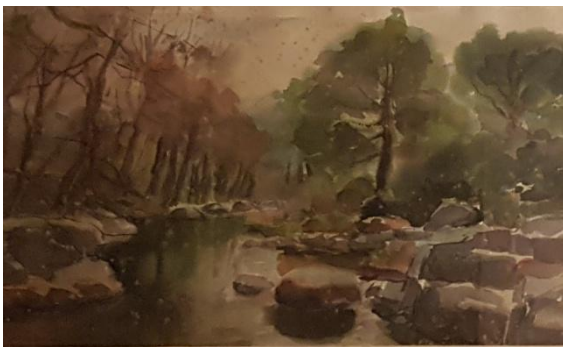

33. Interior (Hotel Saints-Pères, París)

1953. Aquarel·la. 36 x 54'5 cm.

FCPR.

Exp. possiblement Galeries Argos, 1954 (núm. 34).

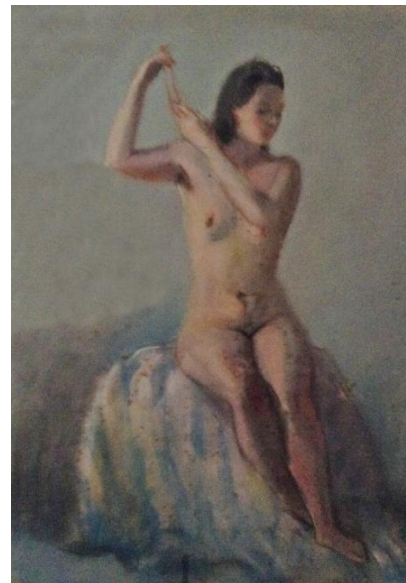

32. Paisatge del Figaró

M. Rocamora-53. Angle inferior esquerre.

1953. Aquarel·la. 30'5 x 48 cm.

FCPR.

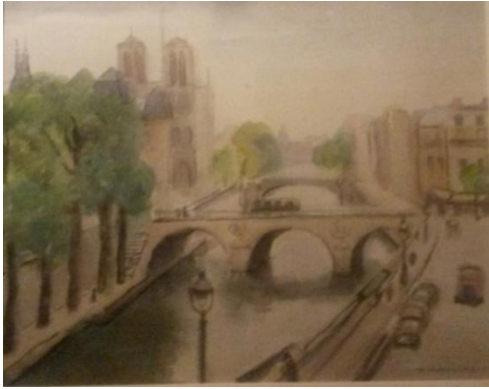
34. Desnudo

M. Rocamora-54. Centre inferior.

1954. Pastel. 63'5 x 46'5 cm.

FCPR.

Exp. possiblement Galeries Espanyoles, 1973 (núm. 26).

35. Puentes sobre el Sena – París/Notre-Dame i el Petit-Pont – París

M. Rocamora-54. Angle inferior dret.

1954. Aquarel·la. 41'5 x 54 cm.

FCPR. [Se'n conserva una fotografia del 1954 al fons Francesc Serra de l'AFB, 23174].

Exp. Galeries Argos, 1954 (núm. 35).

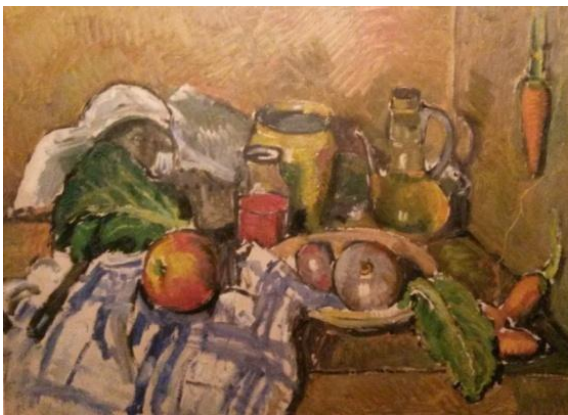

37. Figaró

M. Rocamora-62. Angle inferior esquerre.

1962. Aquarel·la. 35 x 48'5 cm.

FCPR.

36. Bodegó amb hortalisses i estris de cuina

1960. Oli sobre tela. 60 x 81 cm.

FCPR.

38. Florero

M. Rocamora-70. Marge inferior dret.

1970. Oli sobre tela. 73'5 x 71 cm.

FCPR.

39. Mandolina i partitures

M. Rocamora-70. Angle inferior esquerre.

1970. Oli sobre tela. 50'5 x 64 cm.

FCPR.

41. Planta exòtica "Anthurium" I

M. Rocamora-74. Angle inferior dret.

1974. Oli sobre tela. 53'5 x 64'5 cm.

FCPR.

40. Bodegón

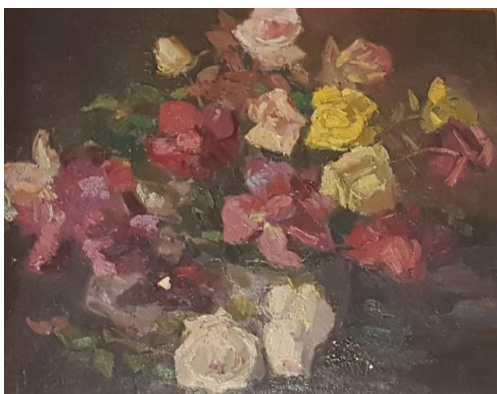
M. Rocamora. Angle inferior esquerre.

ca. 1973. Oli sobre tela. 46 x 61 cm.

FCPR.

Exp. possiblement Galeries Espanyoles, 1973 (núm. 2).

Pintures no datables

42. Florera de tons rosats i groguencs

Oli sobre tela. 50'5 x 61'5 cm.

FCPR.

44. Parell de poms de flors

Oli sobre tela. 59'5 x 80'5 cm.

FCPR.

43. Flors dins gerro de porcellana

Oli sobre tela. 116 x 89 cm.

FCPR.

45. Florera

Oli sobre tela. 65 x 100 cm.

FCPR.

46. Flors blanques i violetes

Oli sobre tela. 32 x 40 cm.

FCPR.

48. Gladiols

Oli sobre tela. 80'5 x 59 cm.

FCPR.

47. Florera sobre fons blau

Oli sobre fusta. 50 x 65 cm.

FCPR.

49. Crisantems

Oli sobre tela. 35'5 x 46'5 cm.

FCPR.

50. Trompetes grogues

Oli sobre tela. 61'5 x 50'5 cm.

FCPR.

52. Planta exòtica "Anthurium" II

Oli sobre cartró. 45'5 x 54'5 cm.

FCPR.

51. Conjunt de flors

Oli sobre fusta. 38 x 55 cm.

FCPR.

53. Gerro sobre cadira

Oli sobre fusta. 61 x 46'2 cm.

FCPR.

54. Pensaments, lavanda i altres flors

Oli sobre fusta. 37'7 x 45'5 cm.

FCPR.

56. Flors vermelles sobre fons blau

Oli sobre tela. 65'2 x 54 cm.

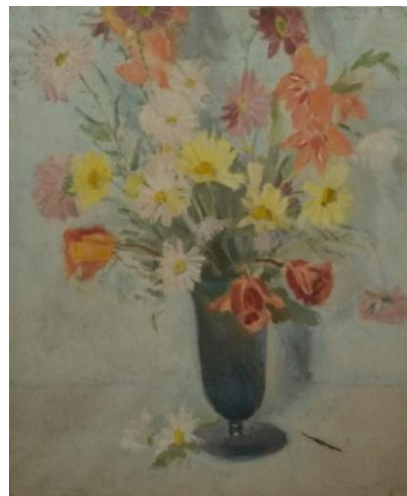
FCPR.

55. Florera de tonalitats càlides i fredes

Oli sobre tela. 46'8 x 65 cm.

FCPR .

57. Roses i margarides

Oli sobre tela. 55 x 46 cm.

FCPR.

58. Flors grogues i blaves

Oli sobre tela. 73 x 60'5 cm.

FCPR.

60. Bodegó amb síndria

M. Rocamora. Angle inferior dret.

Oli sobre tela. 60 x 80 cm.

FCPR.

59. Bodegó amb peix i hortalisses

Oli sobre tela. 81 x 61 cm.

FCPR.

61. Bodegó amb vasos

Oli sobre tela. 65 x 80 cm.

FCPR.

62. Bodegó amb meló

Oli sobre tela. 59'5 x 80'5 cm.

FCPR.

64. Taronja i pell

Oli sobre tela. 28 x 35 cm.

FCPR.

63. Bodegó amb plantes, petxines i figuretes

Oli sobre tela. 60 x 81 cm.

FCPR.

65. Au morta II

Oli sobre tela. 60 x 73'5 cm.

FCPR.

66. Bodegó amb figureta, ventall i binocles

Oli sobre tela. 60 x 73 cm.

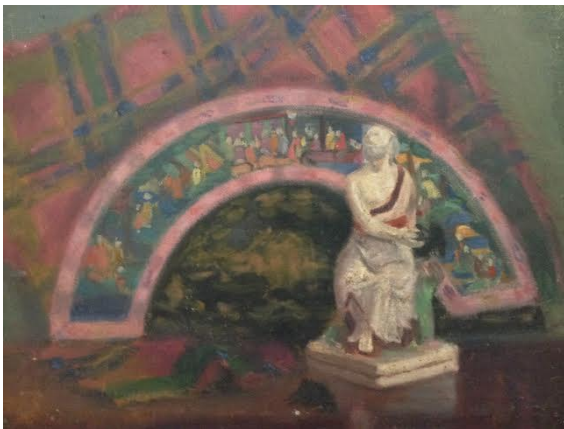
FCPR.

68. Estany del jardí del carrer Ballester

Oli sobre tela. 46'5 x 55 cm.

FCPR.

67. Ventall i figureta

Oli sobre tela. 40'5 x 50'5 cm.

FCPR.

69. Camí

M. Rocamora. Angle inferior esquerre.

Oli sobre tela. 80 x 100 cm.

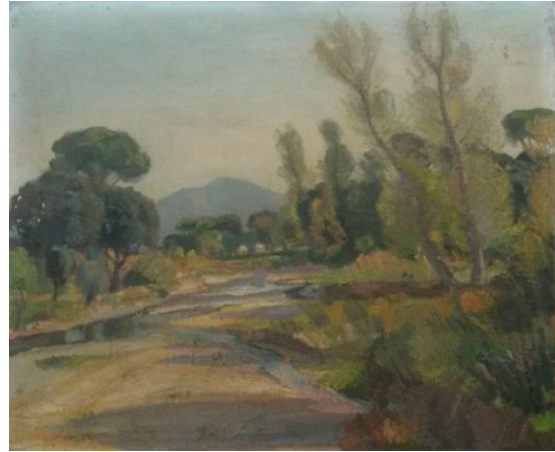
FCPR.

70. Racó del jardí del carrer Ballester

Oli sobre tela. 65 x 53'5 cm.

FCPR.

72. Paisatge campestre

Oli sobre tela. 46 x 55 cm.

FCPR.

71. Figura femenina al jardí

Oli sobre tela. 55 x 45'7 cm.

FCPR.

73. Paisatge d'hivern

M. Rocamora. Angle inferior dret.

Oli sobre tela. 46'5 x 55'5 cm.

FCPR.

74. Banc al jardí del carrer Ballester

Oli sobre tela. 61 x 50 cm.

FCPR.

76. Paisatge urbà

Oli sobre tela. 50'4 x 61'5 cm.

FCPR.

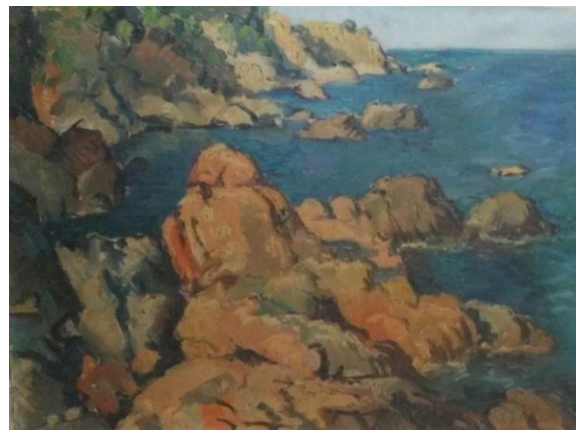

75. Paisatge suburbà

M. Rocamora. Angle inferior esquerre.

Oli sobre tela. 37'8 x 46 cm.

FCPR.

77. Paisatge de costa

Oli sobre tela. 60 x 81 cm.

FCPR.

78. Camp

Oli sobre tela. 54 x 65 cm.

FCPR.

80. Bosc

Oli sobre fusta. 32'8 x 41 cm.

FCPR.

79. Arcada

Oli sobre fusta. 32'8 x 41 cm.

FCPR.

81. Muntanya

Oli sobre cartró. 37 x 41'8 cm.

FCPR.

82. Ametllers florits

Oli sobre cartró. 24 x 32'7 cm.

FCPR.

84. Hortes

Oli sobre cartró. 35 x 45'5 cm.

FCPR.

83. Pallers

Oli sobre cartró. 33 x 41 cm.

FCPR.

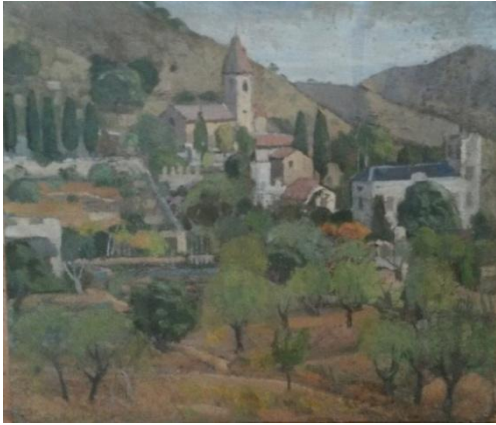

85. Camp amb masia

Oli sobre cartró. 37 x 43'3 cm.

A l'anvers s'hi troba la pintura núm. 9.

FCPR.

86. Poble

Oli sobre cartró. 37 x 43 cm.

FCPR.

88. Bloc de pisos

Oli sobre cartró. 33 x 24 cm.

FCPR.

87. Torre

Oli sobre cartró. 37 x 43 cm.

FCPR.

89. Arbres

Oli sobre cartró. 40'8 x 33 cm.

FCPR.

90. Dama amb vestit blau

Oli sobre tela. 61 x 50 cm.

FCPR.

92. Interior de la casa del carrer Ballester

M. Rocamora. Angle inferior esquerre.

Oli sobre tela. 50 x 61 cm.

FCPR.

91. Autòmats

M. Rocamora. Angle inferior dret.

Oli sobre tela. 73 x 62 cm.

FCPR.

93. Dama en un interior

Oli sobre tela. 100 x 82 cm.

FCPR.

94. Interior de la casa de Calella de Palafrugell

Oli sobre tela. 60 x 73 cm.

FCPR.

96. Interior amb tocador del segle XIX

Oli sobre tela. 61 x 50'2 cm.

FCPR.

95. Dona en un bar

Oli sobre tela. 78 x 60 cm.

FCPR.

97. Menjador de la casa del carrer Ballester

M. Rocamora. Angle inferior dret.

Oli sobre tela. 54'5 x 65'5 cm.

FCPR.

98. Finestra amb vistes

Oli sobre fusta. 41'3 x 37 cm.

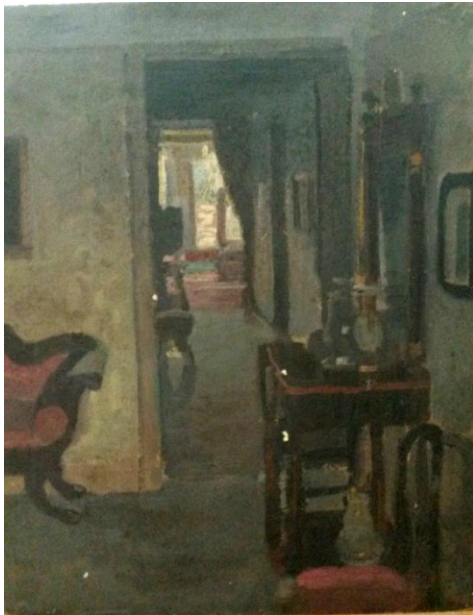
FCPR.

100. Interior amb sofà i cadires

Oli sobre cartró. 33'5 x 41 cm.

FCPR.

99. Passadís

Oli sobre cartró. 41 x 32'5 cm.

FCPR.

101. Mujer sentada

Oli sobre tela 100 x 73 cm.

FCPR.

Exp. “El arte del desnudo”, Caja Castilla La Mancha, 2002-2003.

102. Manola sobre fons ocre

M. Rocamora. Angle superior dret.

Oli sobre tela. 73 x 60 cm.

FCPR.

104. Figura femenina a a llotja

Oli sobre tela. 81 x 65 cm.

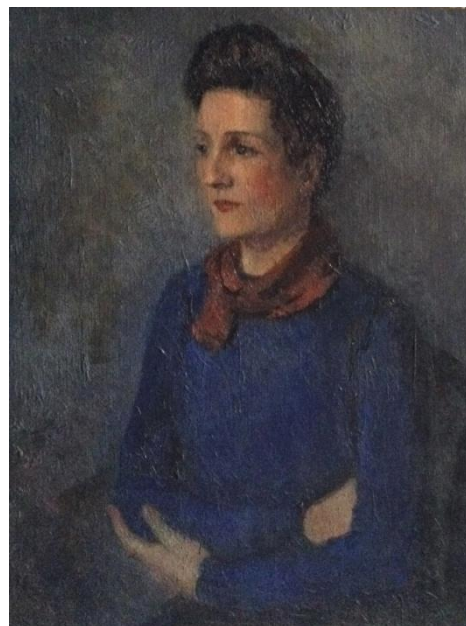
FCPR.

103. Dona amb vestimenta oriental

Oli sobre tela. 99 x 79'9 cm.

FCPR.

105. Dona de braços creuats

Oli sobre tela. 73 x 54 cm.

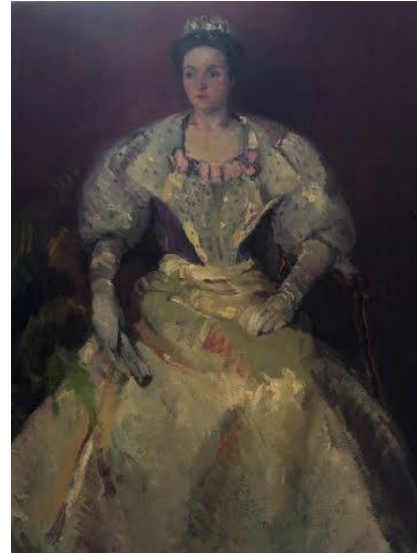
FCPR.

106. Nu amb túnica morada

Oli sobre tela. 100 x 65 cm.

FCPR.

108. Reina

Oli sobre tela. 73 x 60 cm.

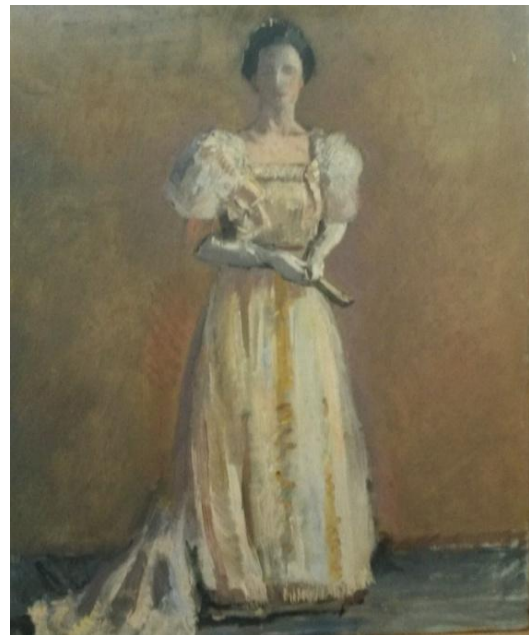
FCPR.

107. Manola amb ventall

Oli sobre tela. 73 x 60 cm.

FCPR.

109. Dama de peu amb vestit de color crema

Oli sobre tela. 55 x 46'7 cm.

FCPR.

110. Figura femenina de perfil

Oli sobre tela. 46 x 38 cm.

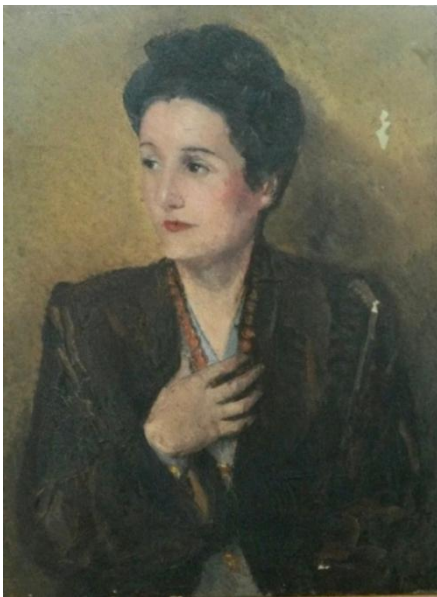
FCPR.

112. Dona llegint

Oli sobre tela. 64'5 x 53'5 cm.

FCPR.

111. Figura femenina amb collaret

Oli sobre tela. 61 x 50 cm.

FCPR.

113. Manola de tres quarts

Oli sobre tela. 72'5 x 59'5 cm.

FCPR.

114. Dona amb llibre a la mà

Oli sobre tela. 74'5 x 60'5 cm.

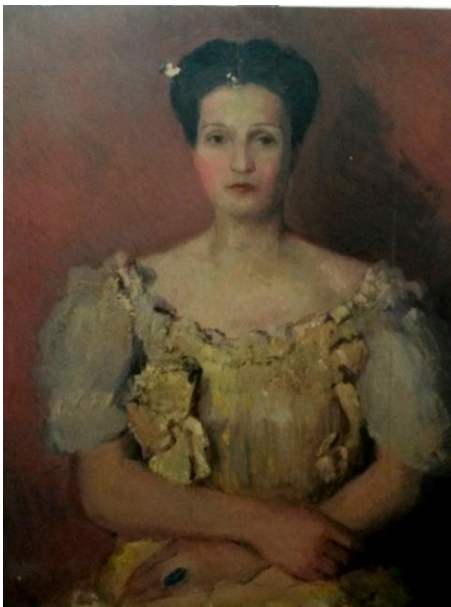
FCPR.

116. Autoretrat II

Oli sobre tela. 61 x 50 cm.

FCPR.

115. Dama asseguda amb vestit de color crema

Oli sobre tela. 73 x 59'5 cm.

FCPR.

117. Autoretrat III

M. R. (encerclat). Angle inferior dret.

Sanguina. 37 x 29'5 cm.

FCPR.

118. Santiga

M. Rocamora. Angle inferior dret.

Aquarel·la. 45'5 x 62'5 cm.

FCPR.

120. Gaig

Aquarel·la 45 x 31cm.

FCPR.

119. Bodegó amb ceràmica de Josep Maria Gol

Rocamora. Angle inferior dret.

Oli sobre tela. 24 x 33 cm.

FCPR.

121. Bodegó amb raïm II

Oli sobre tela. 35,5 x 46,5 cm.

FCPR.

2. FONTS FOTOGRÀFIC FRANCESC SERRA (FUNDACIÓN CULTURAL PRIVADA ROCAMORA I ARXIU FOTOGRÀFIC DE BARCELONA)

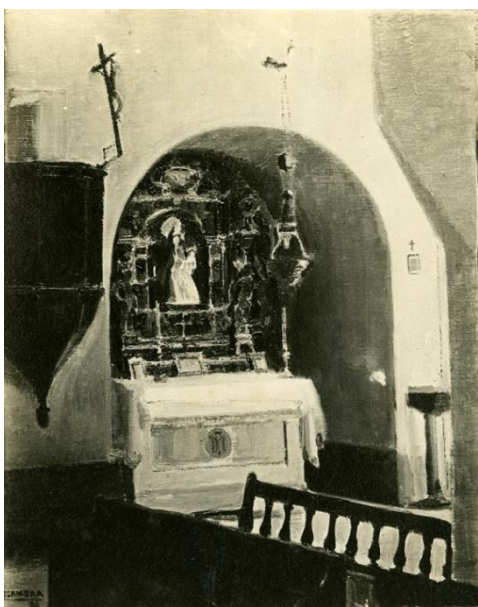
Descripció: en la segona part del catàleg es comprenen aquelles obres de les quals s'ignora la localització (amb excepcions puntuals) i que es coneixen únicament mitjançant fotografies. Es tracta d'una agrupació de 123 pintures en total, de les quals tenim 101 olis sobre tela i 22 tècniques variades com ara el pastel, l'aquarel·la, l'aiguatinta... Es troba una concentració majoritària de paisatges, que arriben als 64 exemplars, seguits de 24 bodegons, 16 floreres, 15 figures i quatre interiors.

Per confeccionar el següent apartat s'han utilitzat dues fonts diferents. En primer lloc disposem d'un conjunt d'imatges enganxades en un àlbum conservat a l'arxiu de la Fundación Cultural Privada Rocamora. El propi artista confeccionà aquest àlbum sense intenció que fos exhaustiu de tota la seva trajectòria. Va apuntar aelatoriament varies dades com el títol, l'any o el comprador, informacions que malauradament no va incloure en totes les peces. D'algunes d'elles s'ha pogut establir, amb tota seguretat, la seva participació en exposicions. En segon lloc s'ha utilitzat el fons del fotògraf Francesc Serra Dimas (1877-1967) provinent de l'Arxiu fotogràfic de Barcelona. Comprèn fotografies realitzades entre 1902 i 1967 i es compon de 90.490 unitats en total. Concretament, 105 són reproduccions de diverses pintures de Manuel Rocamora, les quals, com en el cas de l'àlbum anteriorment esmentat, no abasten la totalitat de la seva obra pictòrica. Al revers de cada fotografia hi ha anotacions de Serra, que detallen el pintor de l'obra, el títol (posat per Serra, pot diferir del títol original i el reproduïm en cursiva) i l'any de realització de la fotografia. La datació de cada pintura es determina a través de dues variables: la primera, la numeració escrita pel mateix Rocamora al costat de la seva signatura (en cas que hi sigui); i la segona, l'any apuntat per Serra al revers, el qual permet datar de manera aproximada la pintura en qüestió. S'observa que, habitualment, Francesc Serra solia retratar les pintures un any després de la seva execució. A part de les imatges compreses en aquests fons, s'han afegit una desena de reproduccions en premsa de les pintures, presents en retalls de diari sobre les exposicions, que podrien també estar atribuïdes igualment a Francesc Serra, ja que és molt possible que fos ell qui les cedís.

S'ha considerat oportú unir ambdós conjunts en aquest mateix apartat per dos motius. El primer és que possiblement totes les fotografies estiguin realitzades per Francesc Serra. Això es suposa perquè al revers d'una d'elles, de la Fundación Rocamora (que es

conserva solta dins l'àlbum), hi ha la següent inscripció: “*FOTO F. SERRA. Rambla de Prat, 17. BARCELONA.*” La segona raó és que, com que gran part de les imatges són presents a ambdós fons, es volen evitar repeticions innecessàries (de totes maneres, cal apuntar que no totes les fotografies de l'àlbum estan a l'Arxiu Fotogràfic, i viceversa).

Procedència: com hem dit, part de les fotografies procedeixen de l'arxiu de la Fundación Rocamora i l'altra part varen ser dipositades a l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona. Aquestes últimes varen ser llegades a l'Ajuntament de la ciutat pel propi autor i actualment es conserven a la citada institució.

122. Interior d'una església

Rocamora-25. Angle inferior esquerre.

1925. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1925. AFB, 7657.

Loc. col·lecció privada família Rocamora.

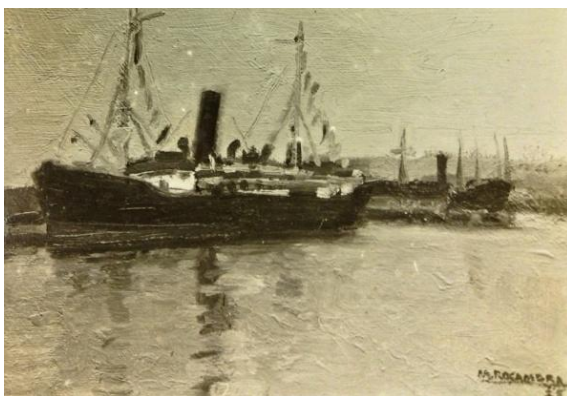

123. Paisatge

M. Rocamora-25. Angle inferior dret.

1925. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1925. AFB, 7658.

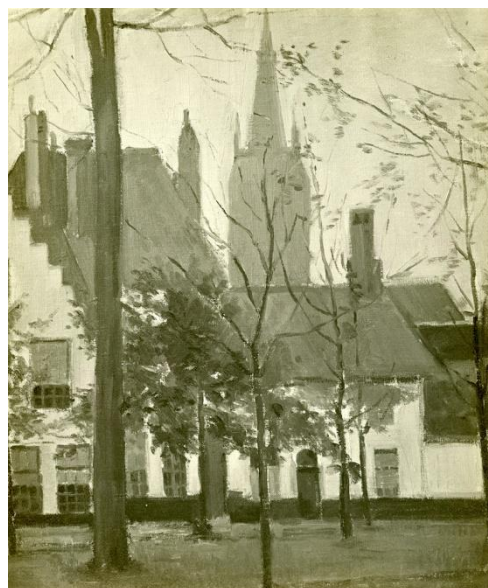

124. Marina

M. Rocamora-25. Angle inferior dret.

1925. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1925. AFB, 7656.

126. [il·legible] (Bruges). Destruït.

ca. 1927. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1927. AFB, 4207-A.

125. Paisatge de Llanès

1926. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. possiblement La Pinacoteca, 1929 (núm. 7)

127. Pont de Cheval (Bruges). Destruït.

ca. 1927. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1927. AFB, 4210-A.

128. Jardín

ca. 1927. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1927. AFB, 4208-A.

130. El Besòs

1928. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. possiblement Galeries Syra, 1936 (núm. 54)

129. Bodegó

ca. 1927. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1927. AFB, 4209-A.

Exp. Possiblement Associació d'Art, Galeries Laietanes, 1927.

131. Horta

M. Rocamora-28. Angle inferior dret.

1928. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1928 (fotografia actual: Eduardo Rocamora, 2011). AFB, 4206-A.

Medalla d'Or dels Premis Masriera, 1928.

Loc. Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi (restauració: 2011-2012).

132. Paisatge d'Horta

1928. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR (inscripció: "Col. Marshall").

Exp. possiblement La Pinacoteca, 1929 (núm. 2)

134. Bodegó

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7859-A.

133. Interior

M. Rocamora-28. Angle inferior dret.

1928. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1928. AFB, 7662.

135. Paisatge d'Esplugues

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR (inscripció: "Col. J. Vilalta").

Exp. possiblement La Pinacoteca, 1929 (podria ser núm. 3).

136. Bodegó

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7858-A.

138. Paisatge de Les Corts

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7868-A. Àlbum FCPR.

Exp. La Pinacoteca, 1929 (núm. 11)

Bibl. Ciervo, Joaquín. "Desde Barcelona. Manuel Rocamora, pintando, quiere poetizar la prosa estética." *Gaceta de Bellas Artes* 374 (1929): 14-15. Pàg. 15.

137. Paisatge d'Hospitalet

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. La Pinacoteca, 1929 (núm. 4)

139. Paisatge d'Esplugues. Destruït.

M. Rocamora-29. Angle inferior dret.

1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7857-A. Àlbum FCPR.

Exp. possiblement La Pinacoteca, 1929 (podria ser núm. 3)

140. Paisatge d'Esplugues

M. Rocamora. Angle inferior esquerre.

1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7867-A.
Àlbum FCPR (inscripció: "Col. Tolosa").

Exp. possiblement La Pinacoteca, 1929 (podria ser núm. 3)

142. Paisatge de les Corts

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7869-A.
Àlbum FCPR.

Exp. possiblement Galeries Laietanes, 1931 (núm. 19)

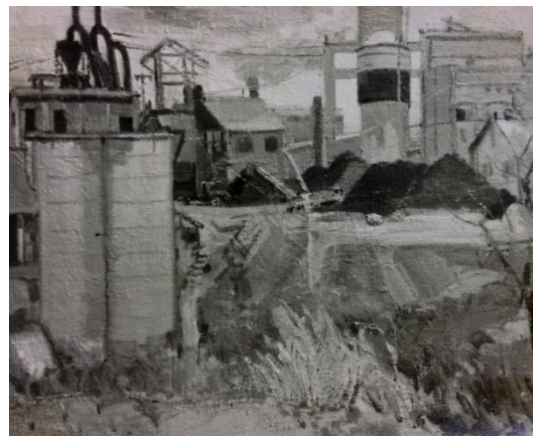

141. Paisatge. Destruït.

M. Rocamora. Angle inferior dret.

ca. 1929. Oli sobre tela.

Foto Francesc Serra, 1929. AFB, 7865-A.

143. Fàbrica a Sant Just Desvern. Destruït.

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7864-A.

Exp. possiblement La Pinacoteca, 1929 (núm. 6)

144. Llibres

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7866-A (inscripció: "Col. Aurelio Zoldra").

146. Paisatge d'Horta

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7861-A (inscripció: "Col. Marshall")..

Exp. possiblement La Pinacoteca, 1929 (núm. 5)

145. Bodegó

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7860-A.

147. Paisaje. Destruït.

M. Rocamora-29. Angle inferior dret.

1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7862-A.

148. Bòviles a l'Hospitalet

M. Rocamora. Angle inferior dret.

ca. 1929. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1929. AFB, 7863-A.

Exp. La Pinacoteca, 1929 (núm. 1) Francesc Serra titula aquesta obra *Paisatge*, mentre que a la premsa se la cataloga com a *Suburbio ciudadano*; cap d'aquests dos títols apareix al catàleg però es sap del cert que formà part d'aquesta exposició. Possiblement Exposició de Primavera, 1932.

Bibl. Ciervo, Joaquín. "Desde Barcelona. Manuel Rocamora, pintando, quiere poetizar la prosa estética." *Gaceta de Bellas Artes* 374 (1929): 14-15. Pàg. 14.

Concurs "Barcelona vista pels seus artistes", 1931.

Bibl. Soldevila, Carles. *Barcelona vista pels seus artistes*. Barcelona: Aedos, 1957. Pàg. 51.

150. El port de Barcelona/Vista del port

M. Rocamora-30. Angle inferior dret.

1930. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, sense datar. AFB, 9177-A. Àlbum FCPR.

Possiblement concurs "Barcelona vista pels seus artistes", 1931.

Exp. Galeries Syra, 1934 (núm. 2 o 14)

149. L'església de Sant Miquel.

M. Rocamora-30. Angle inferior esquerre.

1930. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1931. AFB, 9176-A.

151. Paisaje de Ibiza

M. Rocamora-30. Angle inferior dret.

1930. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1931. AFB, 20916.
Àlbum FCPR.

Exp. possiblement “Exposició de Belles Arts de Barcelona”, 1951. Galeries Espanyoles, 1972 (núm. 3)

153. Paisatge

ca. 1932. Oli sobre tela.

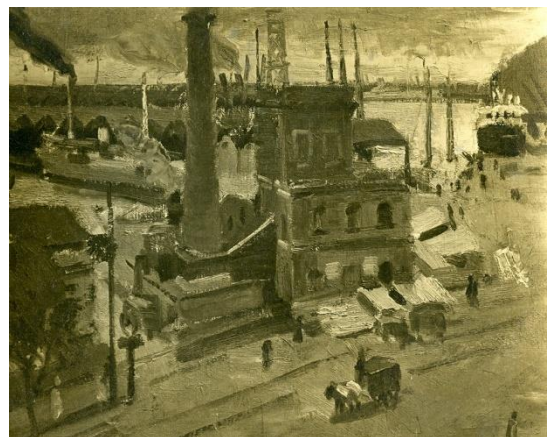
Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10406-A.

152. Canal

1932. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1933. AFB, 13650-A.

154. El moll de Barcelona

ca. 1932. Oli sobre tela.

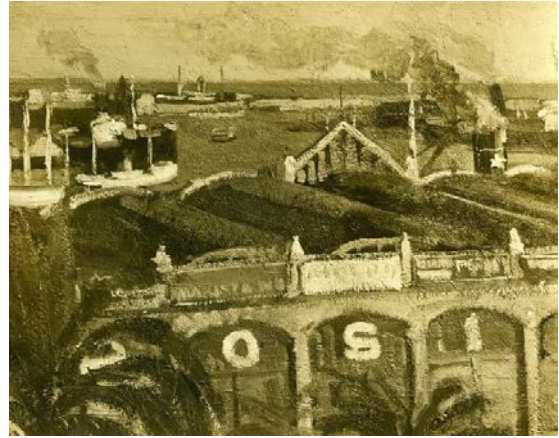
Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10405-A.

155. Paisatge. Destruït.

ca. 1932. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10407-A.

157. El port de Barcelona

ca. 1932. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10409-A.

156. El port de Barcelona

ca. 1932. Oli sobre tela.

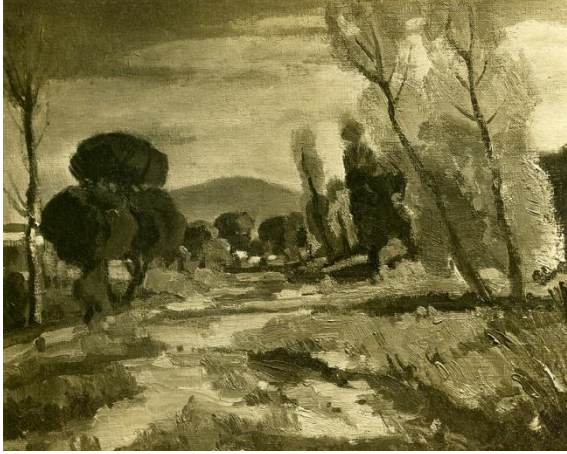
Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10408-A. (inscripció: "Col. José Francés – Madrid").

158. Bodegó. Destruït.

ca. 1932. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10410-A.

159. Paisatge

ca. 1932. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10411-A.

161. Paisatge

ca. 1932. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10414-A.

160. Paisatge

ca. 1932. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10413-A.

162. El puerto

ca. 1932. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1932. AFB, 10412-A.

163. Boulevard Raspail

M. Rocamora-33. Angle inferior dret.

1933. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13125-A.

Exp. possiblement Galeries Syra, 1934 (núm. 3)

165 Impressions de Nova York (New York)

1933-1934. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13129-A.

Exp. Galeries Syra, 1934 (sèrie de Nova York – núm. 6)

Loc. col·lecció privada família Rocamora.

164. Impressions de Nova York (Madison Avenue)

1933. Oli sobre tela.

Àlbum Arxiu FCPR.

Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13128-A.

Exp. Galeries Syra, 1934 (sèrie de Nova York – núm. 5)

Loc. col·lecció privada família Rocamora.

166. El port

ca. 1934. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13126-A.

Exp. “Exposició de Primavera”, 1934.

167. Flores

ca. 1934. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13127-A.

169. Un pueblo

ca. 1934. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13132-A.

Exp. Galeries Syra, 1934 (núm. 15, 17 o 18).

168. Port

ca. 1934. Oli sobre tela.

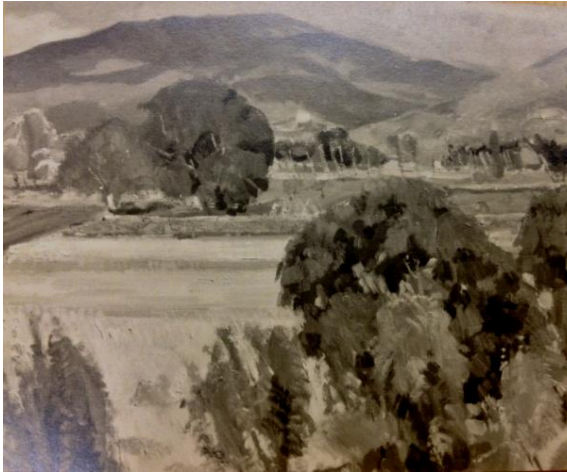
Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13131-A. (inscripció: "Col. Marshall").

170. Interior

ca. 1934. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13133-A.

171. Paisatge

ca. 1934. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1934. AFB, 13134-A.

173. Paisatge de Mollet

M. Rocamora. Angle inferior dret.

ca. 1935. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. possiblement Exposició de Primavera, 1935.

172. Caldes de Montbui

ca. 1934. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, sense datar. AFB, 13130-A. (Inscripció: “*Col. Manolo Hugué*”).

Exp. Galeries Syra, 1934 (núm. 11).

Loc. Museu Thermalia de Caldes de Montbui.

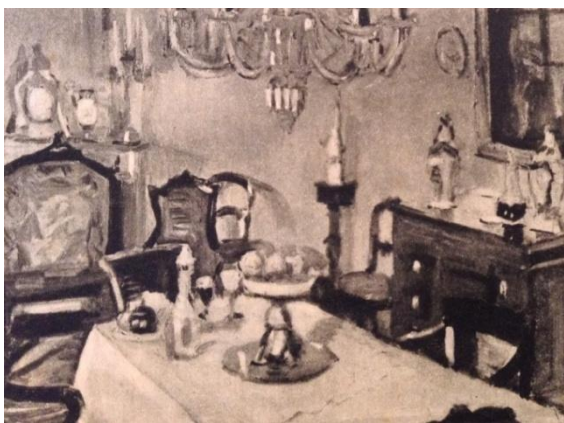

174. Paisatge de Mollet

ca. 1936. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Syra, 1936 (núm. 37).

175. Interior

ca. 1936. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Syra, 1936 (núm. 43)

Bibl. Autor desconegut. "Arte y artistas." *La Vanguardia*, 27/03/1936, pàg. 6.

177. Paisatge nevat (Sant Gervasi)

M. Rocamora-38. Angle inferior dret.

1938. Oli sobre tela. Col·lecció Orestes Llorens.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. Sala Llorens, 1974 (s/n)

176. Dibuix

ca. 1937. Dibuix.

Fotografia Francesc Serra, 1937. AFB, 9053.

178. Plaza Pigalle, París

M. Rocamora-38. Angle inferior dret.

1938. Aquarel·la. Col·lecció Flocelo Puig.

Fotografia Francesc Serra, 1954. AFB, 23175. Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1954 (núm. 20).

179. Bodegón

M. Rocamora-39. Angle inferior esquerre.

1939. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1940. AFB, 9681.

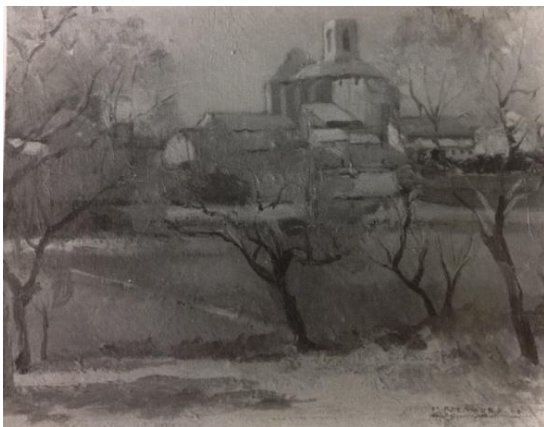
Exp. Sala Busquets, 1940 (núm. 7)

181. Paisatge

ca. 1940. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1940. AFB, 9680.

180. Vista d'un poble

M. Rocamora-40. Angle inferior dret.

1940. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, sense datar. AFB, 15661.

182. Bodegón

ca. 1940. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1940. AFB, 9682.

183. Ave muerta

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela. Col·lecció Darnell.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 19318.
Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1941-1942 (núm. 15)

185. Bodegó

M. Rocamora-41. Angle inferior esquerre.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 19319.

Loc. col·lecció privada família Rocamora.

184. Paisaje de Bellcaire

M. Rocamora-41. Angle inferior esquerre.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9820.
Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1941-1942 (núm. 6)

186. Paisaje de Torrent

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9817.
Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos 1941-1942 (núm. 1)

187. Peonías

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9813.
Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1941-1942 (núm. 9)

189. Frutas/Bodegón

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9814.

Exp. possiblement Galeries Argos, 1941-1942
(núm. 14)

188. Dibuix acolorit

M. Rocamora-41. Angle inferior esquerre

1941. Dibuix.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9819.
Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos 1941-1942 (núm. 22)

190. Bodegón con flores

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9804.

191. Florera

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9805.

193. Flores

M. Rocamora-41. Angle inferior esquerre.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9810.

192. Flores

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9811.

194. Flores

M. Rocamora-41. Angle inferior esquerre.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9815.

195. Flores

ca. 1941. Oli sobre tela. Venut.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9818.
Àlbum FCPR (amb el títol *Rosas*).

Exp. Galeries Argos, 1944 (núm. 9)

197. Paisaje de Llavíá

ca. 1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9803.
Arxiu FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1941-1942 (núm. 2)

196. Flores

ca. 1941. Oli sobre tela. Venut.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9951.
Àlbum FCPR (amb el títol *Rosas*).

Exp. Galeries Argos, 1944 (núm. 10)

198. Bodegón

ca. 1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9950.

Exp. possiblement Galeries Argos, 1941-1942
(núm. 16)

199. Cercanías de Torrent

M. Rocamora-41. Angle inferior dret.

1941. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1941. AFB, 9821.
Arxiu FCPR.

Exp. Galeries Argos 1941-1942 (núm. 5)

201. Calella de Palafrugell

M. Rocamora-44. Angle inferior dret.

1944. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16073.

Exp. possiblement Galeries Franquesa, 1946
(núm. 15)

200. Dibuix acolorit

ca. 1942. Dibuix.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum
FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1941-1942 (núm. 23)

202. Flores

M. Rocamora-44. Angle inferior esquerre.

1944. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1945. AFB, 13700.

203. Flores

M. Rocamora-44. Angle inferior esquerre.

1944. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1945. AFB, 13701.
Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Franquesa, 1946 (núm. 9)

205. Figura

ca. 1945. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1945. AFB, 13703.

204. Figura

ca. 1945. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1945. AFB, 13702.

206. Dalias

M. Rocamora-46. Angle inferior dret.

1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16069.

Exp. Galeries Argos, 1954 (núm. 32)

207. Bodegón

ca. 1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16026.

209. Bodegón

M. Rocamora-46. Angle inferior esquerre.

1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16068.
Àlbum FCPR (inscripció: "Venut").

Exp. Galeries Franquesa, 1946 (núm. 1)

208. Marina (Costa Brava)

ca. 1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16064.
Àlbum FCPR (inscripció: "Col. F. Balcells").

Exp. Galeries Franquesa, 1946 (núm. 20)

210. Bodegón

M. Rocamora-46. Angle inferior dret.

1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16066.
Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Franquesa, 1946 (núm. 2)

211. Bodegó

ca. 1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16072.

Exp. possiblement Galeries Franquesa, 1946 (núm. 3)

213. Calella de Palafrugell

ca. 1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16070.

Exp. nossiblement Galeries Franquesa, 1946 (núm. 16)

212. Paisatge

ca. 1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16062.

214. Bodegó amb peixos

M. Rocamora. Angle inferior dret.

ca. 1946. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1946. AFB, 16065.

215. Figura femenina al tocador I

M. Rocamora-47. Angle inferior dret.

1947. Pastel.

Fotografia Francesc Serra, 1951. AFB, 20922.

217. Florero

M. Rocamora-51. Angle superior esquerre.

1951. Pastel.

Fotografia Francesc Serra, 1951. AFB, 20911.
Àlbum FCPR (inscripció: "Col. Cònsul de Cuba")

Exp. "Exposició Municipal de Belles Arts de Barcelona", 1951.

216. Figura femenina al tocador II

M. Rocamora-50. Angle inferior esquerre.

1950. Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1951. AFB, 20914.

218. Florera

M. Rocamora-51. Angle inferior dret.

1951. Aquarel·la.

Fotografia Francesc Serra, 1951. AFB, 20920.

219. Dama de perfil mirant-se a un mirall

M. Rocamora-51. Angle inferior esquerre.

1951. Dibuix acolorit.

Fotografia Francesc Serra, 1951. AFB, 20917.

221. Dama de tres quarts mirant-se a un mirall

M. Rocamora. Angle inferior esquerre.

ca. 1951. Dibuix acolorit.

Fotografia Francesc Serra, 1951. AFB, 20915.

220. Dama tocada davant un mirall

M. Rocamora-51. Angle inferior esquerre.

1951. Dibuix acolorit.

Fotografia Francesc Serra, 1951. AFB, 20921.

222. Gran Canal. Venecia

M. Rocamora-52. Angle inferior dret.

1952. Aquarel·la.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR (inscripció: "Venut a la Sra. vídua de Mata - Yasha de Satrustegui").

Exp. possiblement Sala de Arte Moderno, 1964 (núm. 1) i Galeries Espanyoles, 1972 (núm. 48)

223. Flores

M. Rocamora-53. Angle inferior esquerre.

1953. Aquarel·la.

Fotografia Francesc Serra, sense datar. AFB, 23170. Àlbum FCPR (inscripció: “*Col. Fernando Rocamora i A. Bertrana*”).

Exp. Galeries Argos, 1954 (núm. 22)

225. Canal Saint Martin. París

M. Rocamora-53. Angle inferior dret.

1953. Aquarel·la.

Fotografia Francesc Serra, 1954. AFB, 23172. Àlbum FCPR (inscripció: “*Col. Fernando Rocamora i A. Bertrana*”).

Exp. Galeries Argos, 1954 (núm. 33)

224. Jardines del Luxemburgo. París

M. Rocamora-53. Angle inferior esquerre.

1953. Aquarel·la. Col·lecció Gay.

Fotografia Francesc Serra, 1954. AFB, 23173. Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1954 (núm. 26)

226. Florero

M. Rocamora. Angle inferior dret.

ca. 1954. Aquarel·la.

Fotografia Francesc Serra, sense datar. AFB, 23171. Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1954 (núm. 27)

227. Paisaje de Moret

ca. 1954. Aquarel·la.

Fotografia Francesc Serra, 1954. AFB, 23169.
Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Argos, 1954 (núm. 19 o 28)

229. Bodegón

M. Rocamora-63. Angle inferior esquerre.

1963. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum
FCPR.

Exp. Galeries Espanyoles, 1972 (núm. 10)

228. Figura femenina amb col·lecció de nines

ca. 1957. Tremp sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, 1957. AFB, 20923.

230. Barcaza en el Sena. París

ca. 1964. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum
FCPR.

Exp. Sala d'Art Modern, 1964 (núm. 18)

Bibl. Del Castillo, Alberto. "Las Exposiciones."
Diario de Barcelona, 12/12/1964.

231. Bodegón

M. Rocamora-65. Angle inferior dret.

1965. Oli sobre tela. Venut.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Espanyoles, 1972 (núm. 11)

233. Bodegón

M. Rocamora-69. Angle inferior esquerre.

1969. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. col·lectiva a Galeries Espanyoles, 1974.

232. Bodegó

M. Rocamora-68. Centre inferior.

1968. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. col·lectiva Galeries Espanyoles, 1968.

Loc. col·lecció privada hereus Carles M. Espinalt.

234. Paisaje de Torrent

ca. 1972. Aiguatinta. Venut.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR (inscripció: hi consta amb el títol *Voltants de Torrent*)

Exp. Galeries Espanyoles, 1972 (núm. 50)

235. Pont-Marie. París

París – Pont-Marie. M. Rocamora. Angle inferior dret.

ca. 1972. Aquarel·la. Venut Sra. Prat.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Espanyoles, 1972 (núm. 26)

237. La Laguna. Venecia

ca. 1973. Oli sobre tela.

Foto atribuïda a Francesc Serra.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. possiblement Galeries Espanyoles, 1973 (núm. 34)

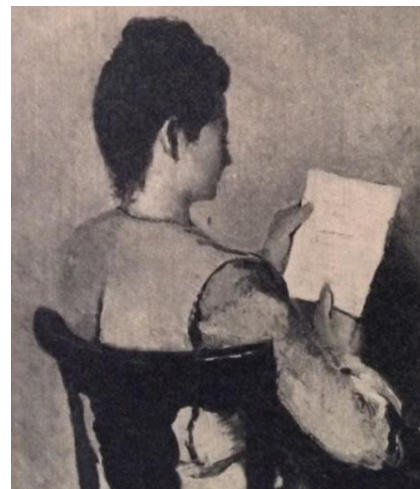

236. Pont-Marie. París

ca. 1973. Aquarel·la. Col·lecció Sra. Prat.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Àlbum FCPR.

Exp. Galeries Espanyoles, 1973 (núm. 32)

238. Leyendo

ca. 1973. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Retall de diari, FCPR.

Exp. Galeries Espanyoles, 1973 (núm. 12)

Bibl. Gutiérrez, Fernando. “Manuel Rocamora, en Galerías Españolas.” *La Vanguardia*, 01/12/1973.

239. Figura femenina servint

M. Rocamora. Angle inferior esquerre.

ca. 1974. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Fulletó, FCPR.

Exp. Sala Llorens, 1974 (s/n)

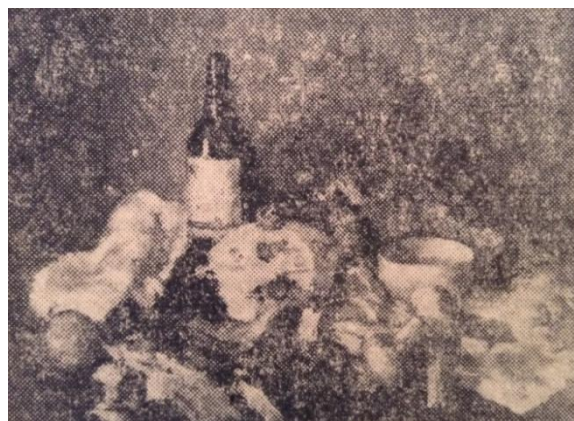
240. Dibujo

ca. 1974. Dibuiix.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Retall de diari, FCPR.

Exp. Sala Llorens, 1974 (s/n)

Bibl. Gutiérrez, Fernando. "Rocamora, en Galerías Llorens." *La Vanguardia*, 26/10/1974.

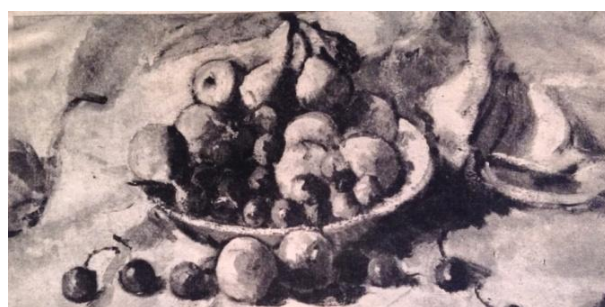
241. Bodegó

ca. 1974. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Retall de diari, FCPR.

Exp. Sala Llorens, 1974 (s/n)

Bibl. Santos Torroella. "Manuel Rocamora." *El Noticiero*, 22/10/1974.

242. Bodegó

ca. 1974. Oli sobre tela.

Fotografia atribuïda a Francesc Serra. Retall de diari, FCPR.

Exp. Sala Llorens, 1974 (s/n)

Bibl. Del Castillo, Alberto. "Manuel Rocamora." *Diario de Barcelona*, 27/10/1974.

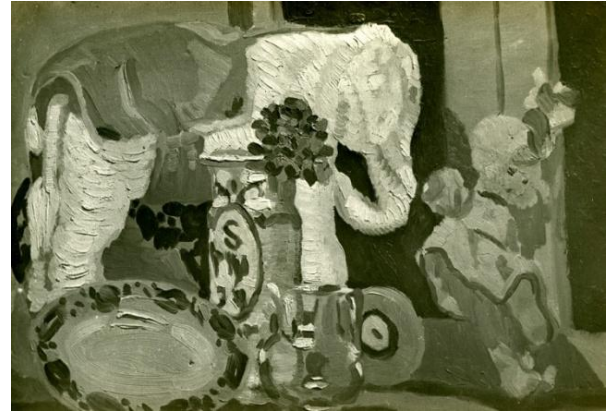
243. Retrat a [il·legible]

M dins un cercle. Angle inferior dret.

Dibuix.

Fotografia Francesc Serra, sense datar. AFB, 9109-A.

La persona representada és Javier Esteller, amic íntim de Manuel Rocamora.

244. Bodegó

Oli sobre tela.

Fotografia Francesc Serra, sense datar. AFB, 15344

APÈNDIX III. PUBLICACIONS DE MANUEL ROCAMORA

“Las tarjetas de visita italianas del siglo XVIII.” *Liceo*, número i any desconegut.

En aquesta breu panoràmica sobre les targes de visita italianes del XVIII, que ocupa un parell de pàgines, l'autor elabora un discurs centrat en l'enumeració dels gravadors italians de renom. El text s'acompanya de vuit reproduccions de gravats pertanyents a la seva pròpia col·lecció.

“Le costume populaire en Catalogne.” Dins *Art Populaire. Travaux artistiques et scientifiques du 1er Congrès International des Arts Populaires, Prague 1928*, volum II, ed. Institut International de Cooperation Intellectuelle, 29-31. París: Duchartre, 1928.

Primer congrés en el qual participà l'autor, celebrat a Praga l'any 1928 i sobre art popular. La ponència remarcà la indumentària popular catalana, tractant les característiques principals del pentinat i del vestit masculí i femení. L'extensió real del text són tres pàgines, la resta estan ocupades per làmines corresponents a les conferències dels altres ponents.

Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació d'Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933. Barcelona: Junta de Museus, 1933.

Primer catàleg de la col·lecció d'indumentària de Rocamora, amb motiu de la seva exposició al Museu de les Arts Decoratives del 2 de juny al 2 de juliol de 1933, organitzada pels Amics dels Museus de Catalunya. Per a l'ocasió va redactar unes *Notes històriques sobre la indumentària civil femenina dels segles XVII, XVIII i XIX*, dotze pàgines on es descriuen les modes i accessoris d'aquests segles, a més d'esmentar la poca investigació en matèria d'indumentària que s'ha realitzat a Espanya en comparació amb altres països europeus com França. Anteriorment al seu text trobem un escrit sobre l'associació signat pel seu president, Pere Casas Abarca, i una introducció per Joaquim Folch i Torres. Compta amb 148 pàgines en total, 124 d'elles dedicades al catàleg, les fitxes del qual han estat escrites també per Rocamora. Al final del mateix consten 64 làmines.

Catàleg de les sales que contenen la col·lecció d'indumentària. Donatiu de Manuel Rocamora al Museu de les Arts Decoratives inaugurades el 17 de febrer de 1935. Barcelona: Junta de Museus, 1935.

Editat amb motiu de la donació del col·leccionista que conformà tres sales del Museu de les Arts Decoratives. Inclou un pròleg d'Alexandre Soler March, president de la Junta de Museus de Barcelona, i a continuació el llistat de les obres de cada sala. En aquest cas l'autor no ha aportat notes històriques. Té 57 pàgines junt amb 14 làmines de peces de la col·lecció Rocamora.

“Les targetes de visita espanyoles.” *Papyrus. Revista de bibliofília* 1 (1936): 2-10.

Revista sobre bibliofília editada pel llibreter Josep Porter Rovira (1901-1999). Article de nou pàgines amb tretze gravats de la col·lecció personal de l'autor.

“Notas históricas sobre la indumentaria civil masculina de los siglos XVI, XVII, XVIII y XIX.” Dins *La estética del vestir clásico*, ed. Pedro Roca Piñol, 791-794. Terrassa: s.n., 1942.

Pedro Roca edita aquesta obra monumental de 1004 pàgines sobre el vestit i la confecció tèxtil, comptant amb nombroses col·laboracions, entre elles la de Manuel Rocamora, que aporta un text de quatre pàgines dins l'apartat “El traje en la historia” corresponent a la segona part del llibre, titulada “Conceptos estéticos del vestido.” En el seu escrit, l'autor parla solament de la moda masculina, incloent una làmina amb figurins de R. Marlet i propietat del fabricant Jaime Ricart, de Sabadell.

Un siglo de modas barcelonesas, 1750-1840. Barcelona: Aymá, 1944.

Primer llibre de l'autor, que versa sobre indumentària i es tracta del setè volum de la col·lecció “Barcelona històrica i monumental” editada per Aymá. De 83 pàgines, està dividit en vuit capítols, tot comprnent la història de la moda barcelonina des de 1750 fins a 1850. Acompanyat de 33 làmines (vàries d'elles de peces de la seva col·lecció) i cinc gravats.

“Breve ojeada sobre la evolución de la moda parisina desde 1830.” Dins *Lista de obras expuestas. Palacio Municipal de la Virreina. Barcelona, mayo 1945*, ed. **Instituto Francés en España, 21-22. Barcelona: Instituto Francés en España, 1945.**

Text de dues pàgines sobre les variacions de la moda de París a partir de 1830. Inclòs dins el catàleg d'una exposició d'obres d'art sobre París organitzada per l'Institut Francès al Palau de la Virreina, durant el maig de 1945. Rocamora prestà 49 peces entre litografies i figurins de moda i també un nombre indeterminat de vestits francesos des de 1830 fins a l'època en la qual es desenvolupà l'exposició.

“La moda femenina desde 1830 a 1930.” Dins *Un siglo de Barcelona 1830-1930*, ed. **Carlos Soldevila, 100-109. Barcelona: Argos, 1946.**

Obra col·lectiva escrita a tres mans per Carlos Soldevila, Isabel Llorach i Manuel Rocamora. Amb abundant documentació gràfica, s'expliquen episodis de la societat barcelonina dels segles XIX i XX. Rocamora escriu la part relativa a les modes. El text és breu i abunden les fotografies de dames de l'alta societat de l'època, entre les quals destaquem a la mare de l'autor, Ana Vidal Sala.

“Centenario musical. En 1845, Liszt dio seis conciertos en Barcelona.” Dins *Barcelona divulgación histórica. Textos radiados desde la emisora de Radio Barcelona por el Instituto Municipal de Historia de la ciudad, volum III*, ed. **A. Durán Sanpere, 196-200. Barcelona: Aymá, 1947.**

L'any 1945 l'Institut Municipal d'Història de Barcelona decidí, a través de Ràdio Barcelona, iniciar un butlletí setmanal de divulgació històrica, els textos del qual es reunirien posteriorment en diversos volums. A l'autor se li publicà en el tercer volum un escrit de cinc pàgines que inicialment es va radiar el 14 d'abril de 1945. De temàtica musical, parla sobre els concerts que va donar a Barcelona el compositor i pianista Franz Liszt (1811-1886), tema que reprendria i ampliaria el 1967 amb un llibre de la mateixa temàtica.

Historia de la Navegación Aérea en Barcelona: seguida del catálogo de la sección española de la colección del autor desde los precursores hasta 1914. Barcelona: José Porter, 1948.

Ambiciós anàlisi sobre la història de la navegació aèria a Barcelona, partint de la base de la col·lecció d'aerostàtica del propi autor. La idea de la publicació fou convinguda pel propi editor, Josep Porter. Consta de 191 pàgines i primerament hi ha un estudi històric sobre aerostàtica a la ciutat (com a curiositat, Rocamora dibuixà les lletres capitals de cada secció). Després, a partir de la pàgina 101, hi ha un catàleg que es divideix en tres apartats: el primer comprèn llibres, fulletons, articles i notícies; el segon, gravats; i el tercer, objectes varis (plats de ceràmica, ventalls, miniatures...) Edició de 381 exemplars numerats.

“Cómo influyen la política y la historia sobre la moda.” *Astra*, número desconegut (1951): pàgs. s/n.

Breu article de dues pàgines publicat a la revista madrilenya *Astra*. En ell el col·leccionista comenta una selecció de les peces de la seva col·lecció d'indumentària que mostren escenes d'esdeveniments històrics, concretament en ventalls i mocadors, que eren les peces on es preferia que hi figuressin les escenes, acompanyades de les llegendes corresponents; però també es tracten cintes, mitges i medallons.

La mode en Espagne au XVIème siècle. Communication faite au Palais Vendramin Calergi pendant le 1er Congrès International d'Histoire du Costume qui eut lieu a Venise du 31 Août au 7 Septembre 1952. Barcelona: Enrique Tobella, 1952.

Publicació de 13 pàgines, de la conferència pronunciada per Manuel Rocamora sobre moda espanyola al segle XVI dins el marc del primer Congrés Internacional d'Història del Vestit, celebrat a Venècia del 31 d'agost al 7 de setembre de 1952. El conferenciant hi acudí com a representant d'Espanya, president del Comitè Espanyol del congrés i membre d'honor dels Amics dels Museus de Barcelona. En la seva ponència destaca la importància d'Espanya dins la moda europea del segle. Es projectaren imatges d'obres d'art provinents majoritàriament del Museo del Prado de Madrid, les reproduccions no s'inclouen en la publicació però sí una llista de les mateixes.

“El indumento infantil.” Dins *Catálogo de la exposición histórica celebrada en motivo del VIII Congreso Nacional de Pediatría que tendrá lugar en Barcelona en el mes de octubre de 1952*, ed. F. Gallardo, 27-36. Barcelona: Editorial de Publicaciones Médicas F. Gallardo, 1952.

Catàleg de 54 pàgines. Rocamora fa un breu recorregut de dues pàgines sobre la indumentària infantil des de finals del segle XVIII fins als últims anys del XIX, període de temps en el qual els nens i nenes passaren de vestir amb conjunts d'adults en miniatura a una moda pròpia ajustada a les seves necessitats. Es finalitza amb la puntualització que per als col·leccionistes suposa un gran repte trobar peces interessants d'indumentària infantil. El text és acompanyat de vuit làmines. Rocamora presta a l'exposició varis retrats de nens (no s'especifica el nombre) i una selecció d'indumentària que comprèn set vestits de bateig (segles XVIII i XIX), tres vestits de nena, divuit gorres (segles XVII i XVIII), dues gorres de cops (segle XVIII) i sabates (diverses èpoques).

Estancia y fallecimiento del botánico La-Gasca en Barcelona, 1834-1839. Barcelona: Enrique Tobella, 1955.

Opuscle de disset pàgines sobre el botànic espanyol Mariano La Gasca Segura (1776-1839), director del Reial Jardí Botànic de Madrid. No es tracta d'una biografia exhaustiva, sinó un recull d'episodis destacats, prestant especial atenció als últims sis anys de la seva vida, que els passà a Barcelona. Al final s'incorpora un llistat de publicacions i obres manuscrites, algunes d'elles inèdites, escrites en solitari per La Gasca o en col·laboració. S'editen vint exemplars en paper de fil i cent en paper offset numerats a mà.

Abanicos históricos y anecdóticos. Barcelona: Enrique Tobella, 1956.

Fullet de 51 pàgines sobre ventalls, dividit en dues parts. La primera d'elles és un recorregut per la història de l'objecte estudiat. La segona part és un catàleg de la col·lecció de l'autor, comprènent 72 exemplars descrits formalment i citant l'època a la qual pertanyen. Al llarg de tot el llibre, del qual se'n van editar 200 exemplars, trobem una làmina per pàgina (a la part superior de la mateixa) que il·lustra els exemplars més destacats de la col·lecció.

Fernando Sor (1778-1839). Ensayo biográfico. Barcelona: Enrique Tobella, 1957.

En aquesta obra de 133 pàgines, l'autor fa un estudi de la vida del guitarrista i compositor barceloní Fernando Sor Muntades (1778-1839). El volum es divideix en diverses seccions: infància i primera educació musical, incorporació militar i estrena de l'òpera *Telémaco*, estança a Madrid i Andalusia, instal·lació a París i viatges diversos, tornada a París i èxit, i finalment, malaltia i últims anys de la seva vida. També s'inclouen judicis crítics, llistat de composicions, noms i llocs citats i una bibliografia. Com a curiositat, esmentar que al final dels judicis crítics (pàg. 120) i a la contraportada de l'obra hi ha estampats dos segells que va confeccionar el mateix Rocamora per a l'ocasió, un d'ells un dibuix d'una guitarra envoltada per una corona de llorer i l'altre la signatura de Sor. Editat per Enrique Tobella, s'imprimiren 25 exemplars en paper de fil i 200 en paper offset crema.

La seda en la indumentaria, siglos XVI-XIX. Barcelona: Colegio del Arte Mayor de la Seda, 1957.

El segon catàleg de la col·lecció Rocamora d'indumentària està centrat exclusivament en les peces de seda. L'exposició, organitzada pel Col·legi d'Art Major de la Seda, es va celebrar al Palau de Comillas del 23 de setembre al 23 d'octubre de 1957. L'autor escriví cinc pàgines sota el títol *Breve historia de la seda. Su importancia en la indumentaria*, en les quals fa una ràpida retrospectiva sobre la seda fins l'època moderna. A més redactà les fitxes del catàleg tal i com ja havia fet en ocasions anteriors. L'obra compta amb 132 pàgines, 115 d'elles dedicades al catàleg, i 63 làmines agrupades en un apartat al final, algunes d'elles en color.

El capitán Lunardi. El caballero del aire. Barcelona: Enrique Tobella, 1960.

Volum de 114 pàgines dedicades a l'aeronauta italià Vicente Lunardi (1759-1806). Es divideix en capítols que marquen les ascensions de l'aventurer, realitzades en diversos anys i ciutats europees com Londres, Roma, Nàpols, Lisboa, Barcelona... Es tracta d'una sisena de capítols sense comptar preàmbul, epíleg, llistat de noms per ordre alfabètic, bibliografia i índex de làmines. En el preàmbul es fa una breu biografia de Lunardi, mentre que en els capítols següents es destaquen els seus viatges i proeses junt amb la recepció crítica de l'època. El text és acompanyat d'onze làmines, nou d'elles pertanyents a la col·lecció de gravats de l'autor. Hi ha nou dibuixos de petites

dimensions realitzats per Rocamora a final de cada capítol, com a colofó, que representen diferents tipus de globus i un emblema amb les inicials de Lunardi. L'edició consta de 200 exemplars numerats en paper offset.

“I ventagli storici spagnoli.” *La Voce del Collezionista* 4-5 (1960): 2-3.

En el present article s'aporta una visió molt resumida de la història dels ventalls a Espanya, dividint-la en etapes segons els diferents regnats. La publicació on va aparèixer va ser *La Voce del Collezionista*, la revista de la Unione Nazionale Collezionisti d'Italia, una associació italiana de la qual Rocamora n'era soci, amb seu a Roma, el propòsit de la qual era la difusió del col·leccionisme italià i mundial, acollint col·leccionistes de moltes matèries. El text està escrit en italià, i tot i que el col·leccionista coneixia aquesta llengua, s'indica que és una traducció realitzada per A. Gasparinetti, el director de la publicació.

Conciertos de Liszt en Barcelona, 1845: efemérides musical. Barcelona: Enrique Tobella, 1967.

Fullet de 31 pàgines on es relata l'estada barcelonina del pianista i compositor Franz Liszt (1811-1886), entre el 4 i el 21 d'abril de 1845, en la qual va fer sis concerts de gran èxit de públic i de crítica. L'autor descriu cada concert i transcriu les crítiques de la premsa de l'època, deixant la biografia de l'artista en un segon pla. L'editor Enrique Tobella va fer una tirada de 25 exemplars en paper de fil numerats i signats per l'autor, i 125 exemplars en paper offset.

“Recordando a Ramón Casas.” *Destino* 1655 (1969): 32-33.

En aquest breu article de dues pàgines, l'autor fa una panoràmica sobre els detalls de la seva relació amb el pintor Ramon Casas, 37 anys després de la seva mort, tot esplaiant-se en anècdotes inèdites. L'amistat entre ambdós personatges ve del fet que la neboda de Casas, Catalina Nieto, es casés amb el germà gran de l'escriptor, Antonio Rocamora, cosa que fomentà i consolidà el vincle d'unió entre ambdues famílies.

Museo de Indumentaria Colección Rocamora. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970.

Catàleg definitiu de la col·lecció d'indumentària corresponent al Museu d'Indumentària del propi col·leccionista. Consta de 282 pàgines junt amb 76 làmines, algunes d'elles en

color. L'autor escriví tres pàgines: les dues primeres corresponen a un prefaci i l'última a una explicació sobre els diferents propietaris del Palau del Marquès de Llió, edifici senyorial on s'emplaça el seu museu. La resta correspon al catàleg, confeccionat expressament per ell mateix. No està dividit per segles, sinó per quatre categories, que cadascuna es desglossa en vàries seccions: indumentària (vestits femenins, vestits masculins, induments de toreros, *majos* i *majas*, uniformes, lligacames i tirants, mitges i mitjons, barrets i tocats i peces diverses), accessoris d'indumentària (ventalls, bastons, boàs, bosses de mà i moneders, botons, carteres, cintes, cinturons, corbates, xals, davantals, puntes, galons, guants, sivelles, maniguets, mantellines, mocadors, pintetes i ombrel·les), peces litúrgiques i de devoció popular i annexos (joies, lents, mostraris, nines, mocadors commemoratius, sonalls, útils personals i varis).

Breves datos biográficos del pintor Luis Menéndez (1716-1780). Barcelona: s.n., 1972.

Opuscle de dinou pàgines sobre el pintor de bodegons Luis Menéndez de Rivera (1716-1752), actualment anomenat Meléndez, molt poc estudiat en època de Rocamora. Breu panoràmica biogràfica del pintor juntament amb la descripció d'alguns dels seus bodegons i les sales del Museu del Louvre de París que contenen pintures seves. Inclou tres làmines (dos autoretrats i un bodegó). Imprès en els tallers de l'editor Enrique Tobella 25 exemplars en paper de fil numerats i signats per l'autor i 125 exemplars en paper offset.

“Historia de las tarjetas de visita españolas.” *Boletín del Gremio Sindical de Maestros Impresores* 112 (1974): 29-37.

Article de nou pàgines sobre la història de les targetes de visita espanyoles, ampliant la visió de l'article del mateix tema prèviament publicat a *Papyrus* (1936) A la darrera pàgina es dedica un apartat a les col·leccions i els col·leccionistes – esmentant l'exposició de l'associació bibliòfila “Els XII” a les Galeries Laietanes (1928), en la qual Rocamora hi participà com a membre del grup – i, finalment, es citen els estudis sobre el tema.

APÈNDIX IV. DOCUMENTACIÓ

Rocamora Vidal, Manuel. Article “Recordando a Ramón Casas.” *Destino* 1655 (1969): 32-33. Número monogràfic dedicat a Ramon Casas.

RECORDANDO A RAMÓN CASAS

Después de las interesantes biografías y también de los artículos que han aparecido en distintas épocas referentes al gran dibujante y pintor Ramón Casas, únicamente me queda el recurso de citar algunos de los momentos que tuve relación con el artista, sobre todo desde que Casas quedó emparentado con nuestra familia al contraer mi hermano Antonio matrimonial enlace con la sobrina carnal del pintor, Catalina Nieto y Casas, marquesa de Villamizar. Tenía yo en aquel entonces 20 años, y tuve ocasión de tratar a Casas en la intimidad familiar.

Era Casas de una sencillez extraordinaria, hablaba pocas veces de pintura, y jamás le oí hablar mal de nadie, ni criticar a ningún pintor. Siempre admiraré su afabilidad y franqueza; contaba anécdotas sumamente interesantes con la mayor simplicidad. Sintió siempre un profundo afecto hacia toda su familia, sobre todo hacia sus sobrinas, a las que dibujó y pintó en distintas épocas. Existen varias pinturas y también dibujos en los que figura mi hermana política Catalina, siendo el último el que le hizo en ocasión de su enlace con mi hermano Antonio.

Vi pintar a Casas en San Benet de Bages, donde pasaba largas temporadas; le traté en su estudio de la calle de Descartes, cuando realizó mi retrato al carboncillo, y también en «Maricel» cuando Mr. Deering pasaba temporadas en Sitges. Por cierto, que en una ocasión que almorcé en «Maricel», habiéndome quedado por la tarde en aquel simpático ambiente, quedé estupefacto al ver que acercaban una mesa con ruedas repleta de bebidas alcohólicas de todas las marcas y procedencias; viendo lo cual me marché de prisa y corriendo evitando de esta manera hacer un mal papel ante tal perspectiva.

No se borrará jamás de mi memoria cuando posé ante Casas en su estudio de la calle de Descartes. El primer día que fui nada pudo hacer diciéndome que me miraba y veía a mi hermano Antonio; me indicó que volviera al siguiente día, y además que llevara un abrigo recio de sport a fin de que mi silueta adquiriera más volumen. Por cierto, que posé tan acertadamente, que sin parar de hacer correr el carboncillo sobre el papel,

realizó mi retrato en una sola sesión. No olvidaré su mirada escrutadora mientras dibujaba, siempre con la boquilla a flor de labio.

Ramón Casas era un gourmet refinado, le gustaban las viandas de primera calidad; para lograrlas se trasladaba a últimas horas de la tarde al mercado de la Boquería, en cuyo lugar adquiriría lo mejor que hallaba y lo cargaba en su auto. Conocía perfectamente todos los secretos de la culinaria.

En el año 1930 formé parte de la comisión organizadora de la exposición que realizó el Real Círculo Artístico, que tuvo lugar en el salón Reina Regente del desaparecido Palacio de Bellas Artes. Dicho homenaje dedicado al ilustre artista Ramón Casas logró un gran éxito. Recuerdo que recogiendo pinturas para dicho acto, conseguí, junto con el pintor Domingo Carles, que Elisa, la hermana menor de Casas, nos dejara un retrato suyo que el artista le había hecho cuando era muy joven, pero como no le gustaba a causa de la indumentaria que llevaba, lo tenía envuelto entre tupidas telas; dicha pintura fue muy celebrada por los entendidos. También fuimos a buscar unas estupendas pinturas para la mencionada exposición en el domicilio de la viuda de Albéniz, entre las que descollaban unos magníficos desnudos femeninos. Dicha dama, ya de edad avanzada, al enterarse que se organizaba un homenaje a Casas, que había sido íntimo amigo de su esposo, quedó profundamente emocionada, asomando lágrimas a sus ojos.

Recuerdo dolorosamente a Casas en su última época; estaba sumamente delicado de resultas de una sobreabundante y rica mesa y de los excesos del buen beber. El artritismo había realizado verdaderos estragos. La impresión que me causó fue verdaderamente lastimosa.

Algunos años después del fallecimiento del gran artista, su viuda doña Julia Peraire, durante una visita que le hice, me mostró unas carpetas llenas de dibujos de Casas que se estaban estropeando por falta de ser fijados. Al siguiente día fui a fijar aquella serie de estupendos dibujos, labor que se repitió durante algunos días más, pues como he dicho, la cantidad era importante. La señora Peraire quiso premiar mi desvelo regalándome el dibujo que Casas hizo del gran actor italiano Sainati, creador de la célebre obra de Santiago Rusiñol «La alegría que pasa» y que él tradujo al italiano.

Estos son algunos de los recuerdos íntimos que guardo en mi mente que tienen relación con Ramón Casas, el pintor que jamás supo lo que era la vanidad.

Primer document oficial de confiscació de la col·lecció d'Antonio Rocamora Vidal per la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 10 d'agost de 1936. Signat per Jeroni Martorell Terrats, responsable de la Comissió del Patrimoni Artístic de la Generalitat. FCPR.

Col·lecció Rocamora. Relació d'objectes incautats (Passeig de Gràcia)

1 vitrina de cristales esmaltados

3 vitrinas de vidres catalans

1 vitrina de vidres esmaltats blanc i blaus

1 vitrina relicari

(Tot aixó embalat en caixes)

4 talles petites (caja nº1)

9 peces ceràmica (caja nº2)

3 imatges (caja nº2)

1 talla imatge

25 banus

25 miniatures i esmalts

1 miniatura

14 estuigos diferents

9 bonvones

1 figura marfil

2 rellotges

3 bomboneres

(Tot aixó embalat en una maleta)

56 peces joieria antiga

13 estuigos

2 miniatures

(tot guardat en una caixa cartó)

Tota la relació present passa al Palau Nacional el dia 10 d'agost de 1936. [sic]

Segon document oficial de confiscació de la col·lecció d'Antonio Rocamora Vidal per la Generalitat de Catalunya. Signat per Jeroni Martorell Terrats, responsable de la Comissió del Patrimoni Artístic de la Generalitat. Barcelona, 12 d'agost de 1936. FCPR.

Col·lecció Rocamora, relació dels quadros i demes objectes. (Passeig de Gracia)

1 quadro Viladomat

3 de Rusinyol

1 de Padilla

18 de R. Casas

6 quadros antics

1 pintura sobre coure

1 retaule any 1540

3 retaules mes petits

1 barguenyo segle XV

=tota aquesta relació passa al Palau Nacional el dia 12 d'agost del 1936=

Barcelona 12 d'agost del 1936. [sic]

Instància escrita per Manuel Rocamora i dirigida a l'Ajuntament de Barcelona, núm. 7248. Barcelona, 31 de març de 1962. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 4. MDB.

EXCMO. SEÑOR

El que suscribe Don Manuel Rocamora Vidal, soltero, mayor de edad, domiciliado en la calle de Ballester nº12, carnet de identidad 36.591.648, a V. E. acude y respetuosamente expone:

Que el día 21 de Febrero de 1961 tuvo el honor de ser recibido por V. E. siendo el objeto de la audiencia el ofrecimiento que el suscrito hizo a la Ciudad de Barcelona de su colección de piezas de indumentaria, que actualmente conserva en su palacete de la calle de Ballester nº12, donde tiene su domicilio.

El motivo de aquel ofrecimiento era doble: el efecto inveterado que tiene a la Ciudad de Barcelona, sino el hecho de estar próximo a cumplir 70 años. Y le deseo de asegurar el porvenir de su colección, que es el resultado de más de 50 años de perseverante esfuerzo.

Al cumplir, en el día de la fecha, la edad de 70 años, el suscrito no puede menos de insistir en concretar lo que, después de aquella audiencia, no ha tomado cuerpo.

Al iniciar con la presente el expediente de oportuno, debo precisar que la donación iba condicionada:

- a) Por la aceptación de V. E. de la donación.
- b) Por la instalación de la donación en el Palacio del Marqués de Llió de la calle de Montcada, u otro de las mismas características.
- c) La fijación de un plazo discreto; pues teniendo en cuenta mi edad, sería de mi gusto ver realizado en vida este proyecto. Y aunque la duración de la vida esté sujeta a infinitas contingencias, a medida que se avanza por el camino de la misma, estas contingencias deben ser más minuciosamente previstas.
- d) Concentrar con la donación actual, la donación de 294 piezas que hice el día 12 de Enero de 1935 a la Junta de Museos, y si es posible las piezas que se exhiben en el Palacio de la Virreina, Museo de Artes Decorativas; a fin de que en todo tiempo estén reunidas las colecciones que he logrado formar.

Ha transcurrido más de un año, desde que tuve el honor de hacer de palabra esta oferta. Las numerosísimas e importantísimas ocupaciones de V. E. no le han permitido dar carácter oficial a mi oferta, ni aceptar las condiciones inherentes a la misma. Y comprendiendo que la Autoridad Municipal no puede desarrollar debidamente su función, sin que se abra el oportuno expediente, a fin de reparar dicha omisión, he redactado la presente instancia que tiene por objeto reiterar los ofrecimientos formulados verbalmente el día 21 de Febrero de 1961, y concretar las condiciones en que mi donación será efectiva.

Por todo lo cual,

A V. E. RESPETUOSAMENTE SUPLICO: que se sirva tener por presentada esta instancia y por reiterado el ofrecimiento de cesión que en la misma se contiene, dignándose aceptarlo con las condiciones indicadas, o aquellas otras de su superior criterio. [...]

Gracia que espero merecer de la bondad de V. E. cuya vida guarde Dios muchos años.

Ajuntament de Barcelona. Acta de donació de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora Vidal, expedient 3408. Barcelona, 16 de setembre de 1969. Fons Col·lecció Rocamora. Capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 3. MDB.

ACTA DE DONACIÓN

En la Ciudad de Barcelona a dieciséis de septiembre de mil novecientos sesenta y nueve.

REUNIDOS en el despacho de la Alcaldía, de una parte el Excmo. Sr. Alcalde D. José Mª de Porcioles Colomer, acompañado del Secretario General del Ayuntamiento D. Juan Ignacio Bermejo y Gironés; y de otra parte D. Manuel Rocamora Vidal, soltero, de esta vecindad y domiciliado en la calle Ballester, 12.

Intervienen: el primero, por razón de su cargo, en nombre y representación del Excmo. Ayuntamiento, el segundo, también por razón de su cargo, como asesor de la Corporación, según dispone el art. 143,5 del Reglamento de Funcionarios de la

Administración local, de 30 de mayo de 1952; el Sr. Rocamora Vidal en nombre e interés propio.

MANIFIESTAN

I.- Que D. Manuel Rocamora Vidal, propietario de una importante colección de piezas de indumentaria, movido por el afecto inveterado que tiene a la Ciudad de Barcelona y con el deseo de asegurar la conservación de aquélla, que es el resultado de más de cincuenta años de perseverante esfuerzo, ofreció donarla al Municipio con la condición de que sea instalada en el Palacio del Marqués de Llió de la calle de Montcada, o en otro de la misma categoría y características, así como que la donación ofrecida se concentrara con la de 294 piezas que efectuó el día 12 de enero de 1935 a la Junta de Museos, a fin de que ambas estuvieran reunidas.

II.- En méritos del expediente incoado, en el que obra informe del Director general de los Museos municipales de Arte sobre la extraordinaria importancia de la colección, sin duda la más notable de España y de un valor insustituible, la Comisión municipal ejecutiva, acordó en sesión de 11 de junio de 1969 aceptar la donación de la indumentaria coleccionada por el Sr. Rocamora, agradeciéndole tan importante entrega, con la que contribuye a acrecentar el acervo artístico de la ciudad.

En cumplimiento de la voluntad del donante y de lo acordado por la Comisión municipal ejecutiva, los comparecientes formalizan, por medio del presente documento, la donación de que se ha hecho mención y, al efecto,

HACEN CONSTAR

Primero.- Don Manuel Rocamora Vidal otorga donación al Municipio de Barcelona, representado en este acto por el Excmo. Sr. Alcalde, que la acepta, de su colección de indumentaria, integrada por 4.187 piezas, con arreglo a las unidades y conceptos que se relacionan en el documento anexo a esta acta y que firman los otorgantes.

Segundo.- Parte de dicha colección ha sido ya entregada por el Sr. Rocamora al Ayuntamiento y está colocada en los Museos municipales de Arte, y las piezas no entregadas aún se hallan en su domicilio calle de Ballester nº12, en calidad de depósito, a disposición, desde ahora, de la Corporación municipal.

Tercero.- La colección se instalará en el Palacio del Marqués de Llió, de la calle de Montcada, habilitado como Museo para albergarla allí bajo la denominación del generoso donante y en recuerdo perenne de su admirable rasgo con el que así demuestra su encendido amor a la Ciudad.

Cuarto.- La Dirección general de los Museos municipales de Arte de Barcelona velará por la custodia, vigilancia y conservación de la colección que se exhibirá al público con arreglo a las normas que disponga el Ayuntamiento – previa consulta y asesoramiento del donante. El Museo que contendrá dicha colección figurará en el Catálogo municipal de Museos y obras de arte de la Ciudad.

Todos los presentes, después de leída esta acta, muestran su entera conformidad, se afirman y ratifican en su contenido y la firman conmigo el Secretario general del Excmo. Ayuntamiento, que certifico.

Instància núm. 114 escrita per Manuel Rocamora i dirigida a José María de Porcioles, alcalde de Barcelona. Barcelona, 18 de novembre de 1968. Fons Col·lecció Rocamora, capsa A0331, carpeta 2, subcarpeta 3. MDB.

Excmo. Sr.

DON MANUEL ROCAMORA VIDAL, mayor de edad, industrial, vecino de esta ciudad y habitante en la calle Ballester nº12, provisto de Documento Nacional de Identidad nº 36591648 expedido en 7 de Febrero de 1968, me veo en la necesidad de acudir a V. E. para exponerle lo siguiente:

Cuando en 1962 hice donación a la ciudad de Barcelona de mi Colección de Indumentaria y ese Ayuntamiento acordó destinar, el Palacio Llió de la calle Montcada, a la instalación de la misma, se me rogó por V. E. precisamente, que me cuidara de llevarla a cabo.

Han transcurrido desde entonces más de seis años, durante los que, por mi parte, he ido, con la colaboración eficaz de las señoritas funcionarias del Museo Textil de Barcelona, llenando más de 4.000 fichas, describiendo los vestidos y demás objetos a entregar, los cuales, tengo desde hace tiempo en mi casa, debidamente preparados para la entrega, en condiciones que, de prolongarse, ningún beneficio les causa, y que, además me impiden,

poder realizar determinadas obras, que, necesaria y urgentemente he de practicar, en mi casa.

La lentitud, con repetidas suspensiones y retrasos, con que se ha llevado a cabo la habilitación del Palacio Llió y la falta de coordinación, con los servicios de este Ayuntamiento que han de cuidar conmigo, de la debida instalación de la Colección, – sobre la cual nada se me consulta – me hacen abrigar el temor de que esta situación pueda prolongarse todavía indefinidamente, pese a las constantes alusiones que por ese Ayuntamiento se hacen, de la próxima inauguración del Museo, al extremo de que son muchas las personas que se dirigen a mí, preguntándome por la fecha exacta de su apertura.

Sé que falta poquísimos para que el Palacio Llió quede totalmente terminado y que se dispone de suficientes cantidades presupuestadas, para la debida instalación de la Colección. No existe pues, ningún problema para que, de común acuerdo, yo y los elementos de ese Ayuntamiento que la ejecutan, podamos dejar solucionado, en brevísimo plazo, la instalación definitiva que permita la inmediata inauguración del museo.

Tengo actualmente 76 años cumplidos y por estar afectado de artrosis en ambas piernas y de insuficiencia del miocardio, que no me permiten excesos físicos y morales, me encuentro, como es lógico, con menos fuerzas de las que tenía, cuando hace seis años, hice donación de mi Colección de Indumentaria a la ciudad de Barcelona y acepté cuidarme de llevar a término su instalación en el Palacio Llió.

La enorme variedad de objetos y la gran importancia de muchos de ellos, que constituyen la Colección, iniciada hace 55 años y que comprende ejemplares de un valor extraordinario – que no soy yo el más indicado en ponderar – requieren para su adecuada instalación, un trabajo y un esfuerzo, que de irse demorando, como hasta ahora, me sería muy difícil poder seguir realizándolo.

Sería una verdadera lástima que, faltando tan poco para la instalación, no se hiciera todo lo necesario para conseguirla rápidamente, y se dejara que los vestidos y demás objetos de la Colección cedida, continuaran hallándose, como se hallan preparados para la entrega, desde hace mucho tiempo, sin beneficio para su buena conservación.

Sentiría mucho tener que lamentar que mi Colección, tan cordialmente donada a la Ciudad, por falta de esfuerzo final, después de seis largos años de espera, tuviera todavía que sufrir una nueva e indefinida demora, a poder ser visitada por los barceloneses, beneficiarios directos de la misma, y sobretodo que, lamentablemente, pudieran sufrir algún deterioro los objetos que la constituyen, por las condiciones de espera en que actualmente han de estar.

Como me consta que este no es el propósito de esta Corporación,

A V. E. SEÑOR ALCALDE DE BARCELONA SUPlico que se sirva, con la urgencia que el caso requiere, tomar las oportunas medidas para que, en el más breve plazo posible, pueda quedar definitivamente instalada en el Palacio Llió, la Colección de Indumentaria que cedí a la ciudad de Barcelona en 1962, convirtiendo así en verdaderas, las constantes manifestaciones que, sin fundamento, se hacen de una próxima inauguración.

Discurs mecanografiat per Manuel Rocamora amb motiu de la inauguració del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora. Barcelona, sense datar (any 1969). Recitat el 30 d'octubre de 1969. FCPR.

Excelentísimos Señores, Señoras, Señores

La inauguración que tiene lugar en este suntuoso Palacio de Llió es para mí de intensa emoción, acaso el más emotivo de mi dilatada vida de coleccionista. La primera instalación de mi colección de Indumentaria tuvo lugar en el estudio que ocupé durante varios años en el número 25 de esta misma histórica calle, Palacio Giudice.

Durante más de cincuenta años he venido dedicándome a reunir ejemplares y más ejemplares con el fin de aumentar mi colección de Indumentaria hasta haber logrado reunir un conjunto digno de ser ofrecido a nuestra amada Ciudad.

Agradezco intensamente al Excelentísimo Señor Alcalde se dignara aceptar mi donación y quisiera situarla en esta histórica y noble mansión.

Debo también expresar mi gratitud al Director General de los Museos Municipales de Barcelona, D. Juan Ainaud de Lasarte, al Delegado de Servicio de Cultura de este

Ayuntamiento D. José Luis de Sicart; así como a los arquitectos Señores de Ros y de Ramis y Serra-Goday, que han devuelto a este Palacio su primitivo esplendor. Mi agradecimiento a todos los que han prestado su colaboración a fin de llevar a buen término las obras que se han realizado en esta noble mansión, especialmente al decorador Sr. Lladó; al Sr. Quirós, que ha cuidado de la magnífica instalación eléctrica y a las Señoritas de este Museo Textil por haberme prestado su valiosa colaboración.

Finalmente doy las más expresivas gracias a los “Amigos de la Calle de Montcada”, de cuya junta formo parte y que nos preside con tanto acierto la Marquesa de Marianao; por el interés que siempre han demostrado por el embellecimiento de esta noble vía barcelonesa.

Casamartina, Josep i Combalía, Victoria. *Manifest A favor del Museo Textil de Barcelona y de la Colección Rocamora. Barcelona, setembre 2008.*

La reciente aparición del llamado Manifiesto de las Artes Decorativas hace evidente un malestar que ya hace tiempo que rodea el caso del desmantelamiento, fulminante y sin debate previo, de una serie de museos de Barcelona que tiene que ver con la creación de un macro-centro dedicado al Diseño en la Plaza de las Glorias. Uno de estos museos condenados a desaparecer es el Textil y de la Indumentaria de la calle Montcada creado a partir del generoso legado de Don Manuel Rocamora y ampliado con el tejido suntuario que procedía de la Junta de Museos, a lo que se añadió la colección Bertrand e innumerables donaciones posteriores de diseñadores catalanes y de muchos particulares que también han contribuido a hacer de este museo uno de los más importantes de Europa.

A pesar de que el Ayuntamiento de Barcelona adquirió por escrito con Manuel Rocamora el compromiso de mantener íntegra su colección en un palacio de la calle Montcada (que fue el del Marqués de Llió), el museo acaba de ser totalmente desmontado y en su lugar se construyen oficinas y una sala de exposiciones dedicada a hacer propaganda del futuro Centro de las Glorias. Mientras tanto, el fondo del Museo ha sido absorbido por el de las Artes Decorativas y todo el material se ha trasladado al Palacio de Pedralbes, del cual este otoño se exhibirá una pequeñísima parte esperando

la inauguración del futuro nuevo centro (que no puede tardar muchos años en ser inaugurado).

El compromiso con Rocamora de mantener in situ su fabulosa colección no es el único; se ha ampliado a otros como el del modista Pedro Rodríguez que gestionó en vida una importante cesión de sus obras. En este último caso se estipuló también que quedaría abierta en permanencia una sala monográfica que también ha desaparecido.

A parte del conjunto Rodríguez – que actualmente con la reciente donación Brillas de Ensesa llega a las quinientas piezas – también hay que añadir el de Balenciaga – con cerca de doscientos vestidos – procedente de la exposición antológica del Metropolitan de Nueva York y que tras el de la fundación Balenciaga es el más importante y representativo a escala mundial del modista vasco. A todo esto hay que añadirle donaciones de otros célebres modistos como Carmen Mir, Asunción Bastida, Manuel Pertegaz, Pedro Rovira, Rosser, Andrés Andreu, Paco Rabanne, Azedinne Alaïa, Roser Mercé, Margarita Nuez, Toni Miró y muchas otras donadas por los mismos autores o bien por clientas. Y también los muestrarios de bordadores franceses para la alta costura Lessage y los de la casa barcelonesa MAES, aparte de las donaciones de carácter antropológico y otras de marcado carácter simbólico como es el caso de los vestidos de Grace Kelly y Dora Maar – estos últimos nunca expuestos –. Además hay que tener en cuenta el impresionante conjunto de tejido arqueológico y suntuario de los siglos XI al XVIII con obras maestras a escala mundial como por ejemplo el Terno de San Valerio.

Desde hace un tiempo se han rechazado nuevas e importantes donaciones, como la de Paco Rabanne, rompiéndose una dinámica de ampliación de los fondos a partir de las continuas aportaciones de la propia sociedad que se sentía integrada en un proyecto común. Esta nueva situación de hostilidad ha contribuido a crear un gran distanciamiento, por lo que más de una pieza rechazada ha acabado siendo donada al Museo del Traje de Madrid.

Los abajo firmantes mostramos nuestro total desacuerdo con el desmantelamiento del Museo Textil y de Indumentaria de Barcelona – MTIB – de la calle Montcada, tanto por la forma en que se ha hecho, con total opacidad, como por el hecho de que se rompe el compromiso municipal contraído en firme con Rocamora, Rodríguez y el resto de donantes. Romper estos compromisos puede crear una gran desconfianza entre la

sociedad y los museos y se pueden perder futuros legados y donaciones, no sólo textiles, y todo ello puede perjudicar al resto de museos catalanes.

Consideramos que el MTIB, tiene la suficiente entidad e importancia como para no tener que estar integrado en cualquier otro organismo. En un centro dedicado al diseño en general difícilmente se expondrá nunca el conjunto de numerosas donaciones que ha recibido el MTIB ya que muchas sólo tienen pleno sentido en el contexto específico del mundo textil y de la moda. En realidad podrían coexistir perfectamente las dos instituciones, el Museo Textil y de la Indumentaria / Colección Rocamora y el nuevo Centro de Diseño – este último, si es necesario, con algunos préstamos puntuales del MTIB.

Por otro lado, cerrar el MTIB de la calle Montcada es continuar la línea iniciada con el malogrado Museo Clará también donado a la ciudad de Barcelona que nunca tenía que haber sido suprimido en la forma en que se hizo.

Desde hace casi dos décadas el MTIB ha sufrido una situación de acoso continuado con falta de presupuesto y de infraestructuras, falta de personal y desplazamiento del más calificado. Ya hace tiempo que se paralizó la ampliación iniciada en el antiguo palacio vecino de la calle Montcada con la inauguración de la sala Rodríguez, una ampliación que tenía que continuar hasta ocupar todo el edificio. En un momento dado sin embargo se suprimió la parte ampliada para instalar la colección Barbier-Müller de arte precolombino y con ello se condenó la necesaria expansión del MTIB. La calle Montcada tiene suficientes edificios singulares catalogados y con ocupación relativa como para que se pueda mantener y ampliar el MTIB sin tener que trasladar a otro sitio el Museo Barbier-Müller. Uno y otro pueden convivir holgadamente alrededor del Museo Picasso, en un entorno idóneo. Precisamente fue el propio Picasso quien comentó por escrito a Rocamora su satisfacción al ver que el Museo de Indumentaria barcelonés estaba situado justo delante del suyo.

Creemos que es imperdonable que un museo que está a la altura de los de París, Lyon, Kioto, Dallas, Nueva York o Madrid pierda su identidad y pase a ser subsidiario de otro centro. Justo en el momento en que la moda es un valor en alza, desmontar el MTIB, que tiene unas colecciones mucho más amplias y representativas que las del museo de Madrid, es absurdo y contraproducente y es un grave error que en el futuro puede ser irreparable.

APÈNDIX V. IMATGES

FIG. 1. Marcos Rocamora Pujolà i Ana Vidal Sala, pares de Manuel Rocamora Vidal, c. 1900. Fotografia Antonio i Emilio Fernández (Estudi Napoleón). FCPR.

FIG. 2. Cases Rocamora del Passeig de Gràcia, 1925-1930. Propietat d'Antonio Rocamora Pujolà, oncle patern del col·leccionista. Fotografia Josep Brangulí. ANC.

FIG. 3. Can Rocamora a Montcada i Reixac, 2005. Fotografia Josep Bacardit.

FIG. 4. Varis membres de la família Rocamora Vidal a Montcada, 1910. Les persones que es reconeixen són, d'esquerra a dreta (drets): Ana Vidal (vestida de negre), Carmen Rocamora (davant la seva mare Ana, vestida de blanc), Manuel Rocamora (darrere de les senyores), Paquita Vidal (amb ventall a la mà), Marcos Rocamora i dos dels seus germans. Assegut, Antonio Rocamora (al centre de la imatge i davant de Paquita). FCPR.

FIG. 5. Participants de la prova hípica "Rallye Paper" sortint de Can Rocamora (apreciable al fons), 9 de febrer de 1936. Fotografia Josep Maria Sagarra Plana. ANC.

FIG. 6. Panteó de la família Rocamora situat al cementiri de Montjuïc. AM.

FIG. 7. Ramon Casas. *Retrat d'Antonio Rocamora*, 1913. Oli sobre tela, 92 x 73 cm. Col·lecció privada.

Coll Mirabent, Isabel. *Ramon Casas: una vida dedicada a l'art. Catàleg raonat de l'obra pictòrica*.

Barcelona: El Centaure Groc, 1999. Pàg. s/n.

FIG. 8. Ramon Casas. *Catalina Nieto de Rocamora*, c. 1913. Oli sobre tela, 92 x 73 cm. Col·lecció privada.

Coll Mirabent, Isabel. *Ramon Casas: una vida dedicada a l'art. Catàleg raonat de l'obra pictòrica*.
Barcelona: El Centaure Groc, 1999. Pàg. s/n.

FIG. 9. Les germanes Carmen i María Ángeles Rocamora. Fotografia Antonio i Emilio Fernández (Estudi Napoleón). FCPR.

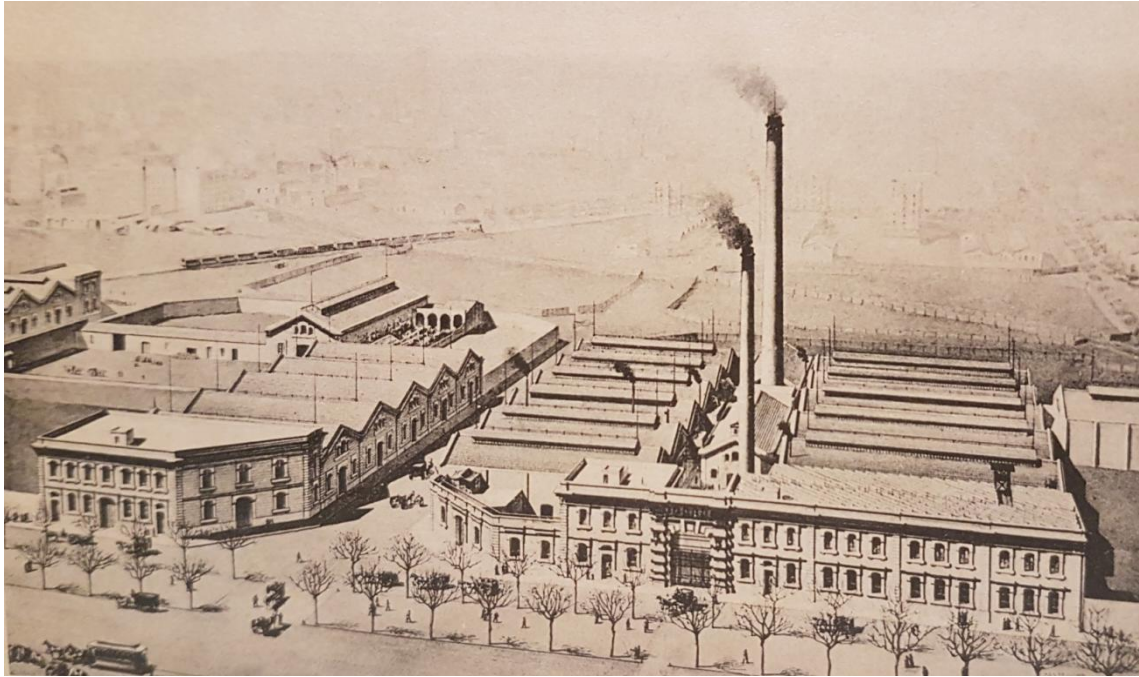

FIG. 10. Claudio Castelucio. Vista aèria de la fàbrica Rocamora de Sant Martí de Provençals. Fototípicia Henrich y Compañía, sucursal de Ramírez y Compañía (Barcelona), 29 x 45 cm. FCPR.

FIG. 11. Porta d'entrada de la fàbrica Rocamora. FCPR.

FIG. 12. Caseta dels Rocamora a la III Fira de Mostres de Barcelona, 1922. Hi figura l'exministre italià senyor Navas (al centre, amb una creu als seus peus). FCPR.

FIGS. 13 i 14. Frederico Català Sabater. *Retrats d'Isidre Sala Basany i Ana Viñas Casanovas* (besavis materns de Manuel Rocamora), 1844. Oli sobre tela, 77'5 x 67'5 (amb marc) i 65 x 56 cm. Núms. 6696 i 6697. MMB.

FIGS 15 i 16. Frederico Català Sabater. *Retrats d'Antonio Vidal Horta i Isabel Sala Viñas* (avis materns de Manuel Rocamora), 1844. Oli sobre tela, 80 x 70 cm i 77'5 x 65'5 cm. Núms. 4412 i 4413. MMB.

FIG. 17. Primer retrat conegut de Manuel Rocamora. Fotografia Antonio i Emilio Fernández (Estudi Napoleón). FCPR.

FIG. 18. Retrat d'infantesa de Manuel Rocamora. Fotografia Antonio i Emilio Fernández (Estudi Napoleón). FCPR.

FIG. 19. Manuel Rocamora caracteritzat per a un ball infantil de disfresses al Teatre Principal de Barcelona, febrer de 1896. Fotografia Antoni Esplugas. FCPR.

FIG. 20. Manuel Rocamora (fila inferior, dreta) amb els seus companys del servei militar. Fotografia Juan Fabregat (Estudio Fabregat). FCPR.

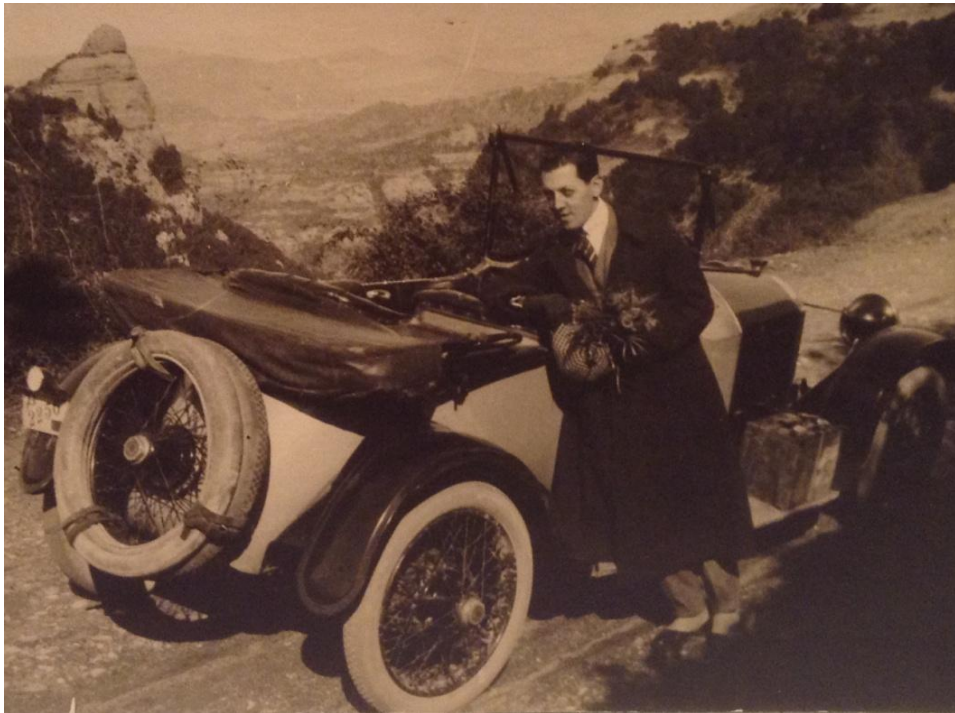

FIG. 21. El col·leccionista amb el seu cotxe Scripps-Booth a la serra del Montsant, 1921. FCPR.

FIG. 22. Manuel Rocamora pujat en una avioneta amb gorra i ulleres d'aviador, juntament amb un amic de cognom Balasch, del qual no se'n coneixen més dades. FCPR.

FIG. 23. Vista general d'un dels salons del pis del carrer Montcada. Al fons s'hi aprecia la sala on guardava la col·lecció d'indumentària. Gran part del mobiliari i de les pintures van ser traslladades a la seva posterior i definitiva residència situada al carrer Ballester. FCPR.

FIG. 24. Rocamora pintant al seu taller del pis del carrer Montcada. Entre les pintures, és reconeixible *L'església de Sant Miquel* (Concurs "Barcelona vista pels seus artistes", 1931), penjada al centre de la paret del fons. FCPR.

FIG. 25. Viatge a Puerto Rico, 1934. FCPR.

FIG. 26. Vista de la façana de la torre del carrer Ballester, 2017. Fotografia Adriana Domínguez Mata.

FIG. 27. Detall de la saleta de la planta baixa en època de Manuel Rocamora, amb bona part de la seva col·lecció de ceràmica. FCPR.

FIG. 28. Aspecte que presenta la mateixa saleta en l'actualitat, 2017. Fotografia Adriana Domínguez Mata.

FIG. 29. Particularitat de la biblioteca en vida del col·leccionista. Al fons de l'estança s'hi aprecia un marc sense porta que condueix a un despatx de dimensions reduïdes. FCPR.

FIG. 30. Aparença general de la biblioteca, 2017. Fotografia Adriana Domínguez Mata.

FIG. 31. Distribució del saló-menjador quan la casa era habitada per Rocamora. FCPR.

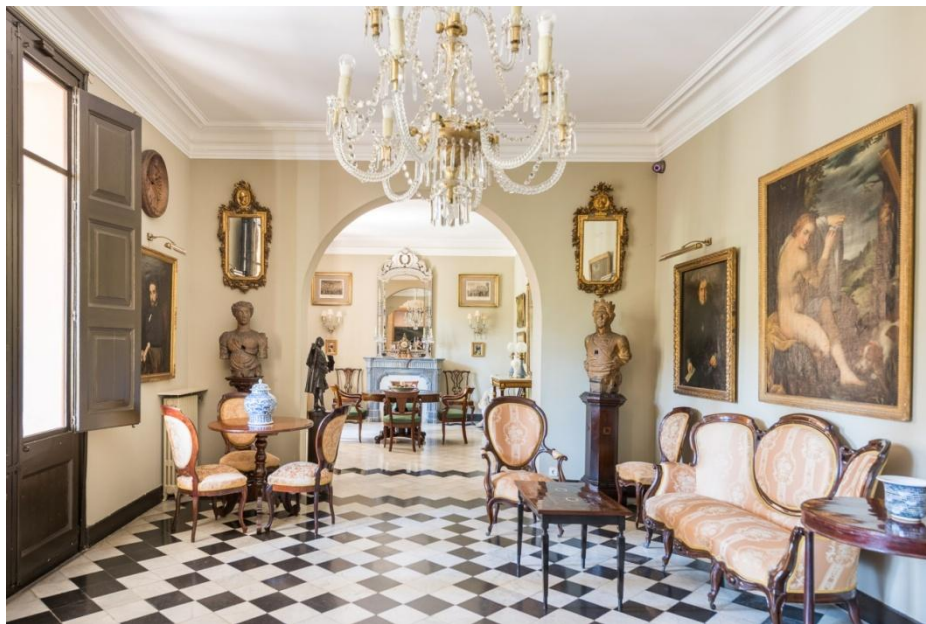

FIG. 32. El mateix saló-menjador en els nostres dies, 2017. Fotografia Adriana Domínguez Mata.

FIG. 33. Manuel Rocamora (al centre) ensenyant el seu jardí a unes amistats, octubre de 1963. Presentava aquest aspecte abans de la construcció de la Ronda General Mitre, que comportà la pèrdua de gran part del terreny. Actualment els límits es situen aproximadament a la línia de la balaustrada. FCPR.

FIG. 34. Vista del jardí, 2019. Fotografia Eduardo Rocamora.

FIG. 35. Manuel Rocamora (d'esquenes, a la dreta) mostra la seva col·lecció d'indumentària i de nines, custodiada en una sala de la primera planta. FCPR.

FIG. 36. A la sala on antigament es guardava la col·lecció d'indumentària i de nines, en l'actualitat s'alberga la col·lecció de ceràmica (conservant les vitrines originals), 2017. Fotografia Adriana Domínguez Mata.

FIG. 37. Sala de les nines i els autòmats, 2017. Fotografia Adriana Domínguez Mata.

FIG. 38. Sala dedicada principalment a una petita selecció de vestimenta, 2017. Fotografia Adriana Domínguez Mata.

FIG. 39. Residència d'estiueig de Manuel Rocamora a Calella de Palafrugell. FCPR.

FIG. 40. Manuel Rocamora amb 77 anys visitant el Partenó d'Atenes, 1969. FCPR.

FIG. 41. Ismael Smith i Javier Esteller prop de Girona. Fotografia molt probablement presa per Manuel Rocamora. FCPR.

FIG. 42. Manuel Rocamora i Manolo Hugué al jardí de la casa de Caldes de Montbui d'aquest últim, estiu 1941. FCPR.

FIG. 43. Manuel Rocamora, la pintora Olga Sacharoff, el ballarí Serge Lifar, la ballarina Solange Schwartz i el sastre Boris Strukoff (d'esquerra a dreta) al jardí de la residència de Rocamora. FCPR.

FIG. 44. Celebració d'un aniversari d'Apel·les Mestres (assegut, al centre). Entre el grup d'amics reunit a casa seva, trobem a Manuel Rocamora (de peu, a la dreta) i a Mercè Plantada (a l'esquerra de Mestres).
Fotografia Centelles. FCPR.

FIG. 45. *Cocktail* en honor a l'Infant José Eugenio de Baviera i Borbó (esquerra) a la torre Rocamora, juny de 1955. En la imatge també apareixen una senyora no identificada i Frederic Mompou tocant el piano. Fotografia Busquets Navarro. FCPR.

FIG. 46. El periodista Ángel Zúñiga, l'artista Josephine Baker, Manuel Rocamora, la seva germana Carmen Rocamora i la dama de societat Isabel Llorach (d'esquerra a dreta) al jardí de la casa del col·leccionista. FCPR.

FIG. 47. Manuel Rocamora atorga una placa de plata a Isabel Llorach, en la festa celebrada en el seu honor a l'Hotel Ritz de Barcelona, 3 de febrer de 1954. Entre els assistents s'aprecia a Eusebi Güell López, vescomte de Güell (esquerra, assegut). FCPR.

FIG. 48. Casa familiar Rocamora Vidal, ca. 1920. A l'esquerra, *Retrat de Marcos Rocamora* pintat per Ramon Casas. FCPR.

FIG. 49. Ramon Casas. *Retrat de Marcos Rocamora*, ca. 1920. Oli sobre tela, 150 x 110 cm. Col·lecció privada.

Coll Mirabent, Isabel. *Ramón Casas*. Saragossa: Museo Camón Aznar de Ibercaja, 2006. Pàg. 111.

FIG. 50. Ramon Casas. *Catalina Nieto Casas*, 1909. Oli sobre tela, 73 x 60 cm. Col·lecció privada.

Coll Mirabent, Isabel. *Ramon Casas: una vida dedicada a l'art. Catàleg raonat de l'obra pictòrica.* Barcelona: El Centaure Groc, 1999. Pàg. s/n.

FIG. 51. Ramon Casas Carbó. *Interior a l'aire lliure*, 1892. Oli sobre tela, 160'5 x 121 cm. Col·lecció Carmen Thyssen-Bornemisza.

Colección Carmen Thyssen-Bornemisza. "Interior al aire libre, 1892. Ramón Casas y Carbó." 2017. Consulta 11 de març de 2017. [<http://coleccioncarmenthysen.es/work/interior-al-aire-libre-1892/>]

FIG. 52. Retrat d'Ana Vidal Sala, 1900. FCPR.

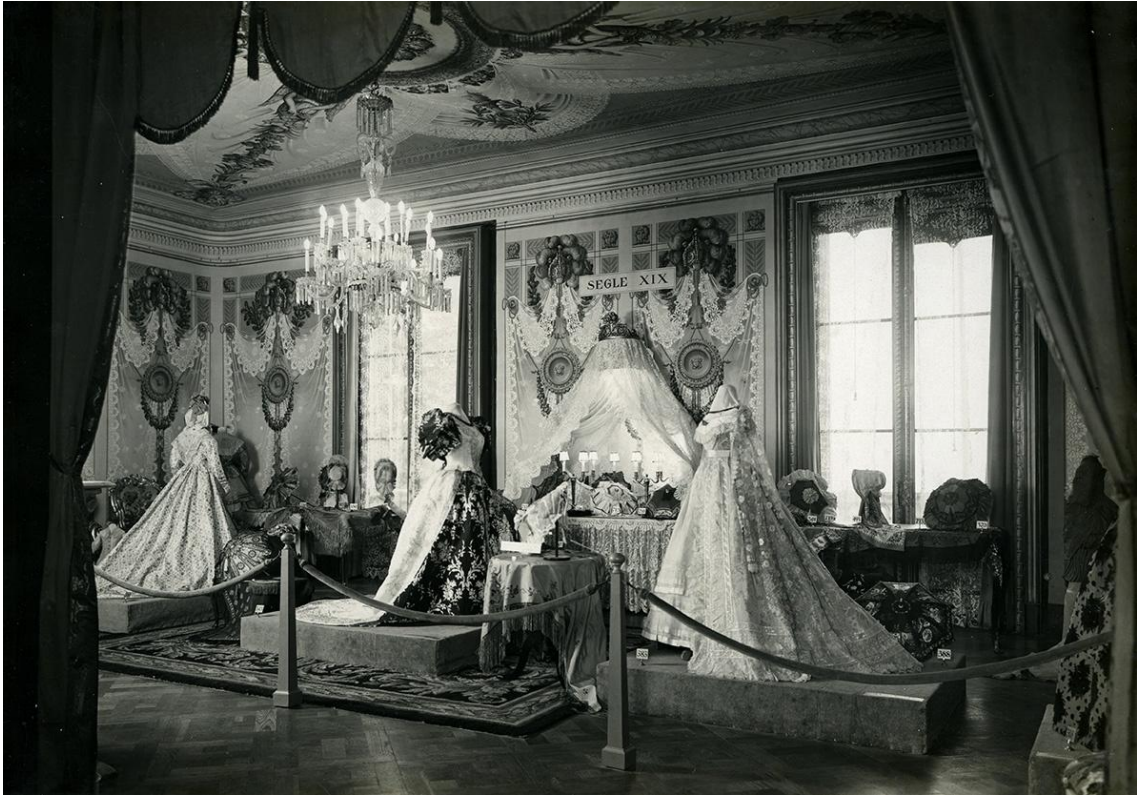

FIG. 53. Exposició “Col·lecció d’indumentària de Manuel Rocamora” al Museu de les Arts Decoratives del Palau de Pedralbes, juny de 1933. AFB.

FIG. 54. Exposició “La seda en la indumentària, siglos XVI-XIX” al Palau de Comillas, setembre-octubre 1957. Fotografia Suárez. FCPR.

FIG. 55. Exposició de mitges del Comité Internacional de l'Elegance du Bas al Palau de les Nacions de Montjuïc, juny de 1965. El prestador de les peces és Manuel Rocamora (al centre, en segon pla), conversant amb Joan Ainaud de Lasarte (a la seva esquerra). Fotografia Gasull. FCPR.

FIG. 56. Vestits de Rocamora exhibits en l'“Exposición Nacional de Tejidos Antiguos. Tejidos de ayer, vistos hoy” dins la II Lonja Textil de España al Palau de les Nacions de Montjuïc, setembre-octubre 1964. Fotografia Mas. FCPR.

FIG. 57. Conferència de Lluís Monreal Tejada sobre els autòmats de la col·lecció Rocamora, dins el marc de l'“Exposició de Juguetes Antigos” al Palau de la Virreina, 29 de desembre de 1954. FCPR.

FIG. 58. Acta de donació de la col·lecció d'indumentària a l'Ajuntament de Barcelona, 16 de setembre de 1969. Hi són presents el col·leccionista Manuel Rocamora Vidal, l'alcalde de la ciutat José María de Porcioles Colomer i el secretari general Juan Ignacio Bermejo Gironés (d'esquerra a dreta). FCPR.

FIG. 59. Mascaró de proa, primera meitat del segle XIX. Fusta, 159'5 x 51 x 37 cm. Núm. 968. MMB.

FIG. 60. Anònim. Buc *Ana de Sala*, segle XIX. Oli sobre tela, 62'5 x 98'5 cm. Núm. 5460. MMB.

FIG. 61. Ampolla representant una mà agafant un punyal. Vidre bufat a motlle de ferro, de color transparent, esmerilat i policromat, 39 x 12 x 10'7 cm. MV1294. VINSEUM.

FIG. 62. Buccèn amb aeròfon de broquet, vares corredisses i pavelló en forma de cap de drac, 1800-1860. Llautó, 57 x 37 cm. MDMB369. MDMB.

FIG. 63. Fragment de teixit commemoratiu del casament de Ferran VII amb Maria Cristina de Nàpols, estil *toile de Jouy*, 1829. Cotó amb tècnica de tafetà, 61 x 85 cm. Núm. 465. CDMT.

Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "IMATEX – Imatges Tèxtils a Internet" 2018. Consulta 1 de maig de 2018. [http://imatex.cdm.t.cat/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=5892&t=493]

FIG. 64. Teixit decoratiu estil *toile de Jouy*, possiblement usat com a parament de la llar o tapisseria, 1840-1850. De procedència catalana, presenta estampats del pont del Diable de Martorell i del monestir de Montserrat. Fou registrat com a donació de 1967 però podria ser anterior, del 1965. Cotó i tafetà, 114'5 x 81'5 cm. Núm. 7416. CDMT

Centre de Documentació i Museu Tèxtil de Terrassa. "IMATEX – Imatges Tèxtils a Internet" 2018. Consulta 5 de maig de 2018. [http://imatex.cdm.tcat/_cat/fitxa_fitxa.aspx?m=n&num_id=7330&t=243]

FIG. 65. El col·leccionista al Mercat de les Pucés de París, maig de 1970. FCPR.

FIG. 66. Pinta d'os amb doble filera de pues, segle XIV. A la part central d'un dels cantons figura un relleu amb un lleó i un griu enfrontats, emmarcats per una sanefa de flors estilitzades. Fotografia Montserrat Xirau. MTIB 103517. MDB.

FIG. 67. Vestit blau cobert per lluentons nacrats en forma de flor, 1969. MTIB 104223. MDB.

Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970. Pàg. s/n.

FIG. 68. Vestit de lama de plata amb rams de flors policromes a l'espolí, època Lluís XV. Provenint de la casa Rocafiguera de Vic. MTIB 88003. MDB.

Junta de Museus. *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació d'Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933.* Barcelona: Junta de Museus, 1933. Pàg. 49.

FIG. 69. Vestit estil Watteau de seda salmó llavorat amb franja d'or i espolinat i adornat amb frisos de puntes i borles de plata, primera meitat del segle XVIII. Provenent de la casa Rocafiguera de Vic. MTIB 88011. MDB.

Junta de Museus. *Catàleg de la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora exposada per l'Associació d'Amics dels Museus de Catalunya. Museu de les Arts Decoratives. Palau de Pedralbes. Barcelona 2 de juny a 2 de juliol 1933. Barcelona: Junta de Museus, 1933. Pàg. 45.*

FIG. 70. Sabates amb sivella de plata i pedres de *strass*, època Lluís XV. Provenients de la casa Rocafiguera de Vic. MTIB 88456. Fan parella amb el vestit MTIB 88003. MDB.

FIG. 71. Sabates de seda llavorada i espolinada amb sedes i xenilla i sivelles de plata amb pedres del Rin, mitjans del segle XVIII. Provenients de la casa Rocafiguera de Vic. MTIB 88458. Fan parella amb el vestit MTIB 88011. MDB.

FIG. 72. Vestit de seda amb decoració reticulada sobre fons blanc i ornat amb fris inferior de gases i flors, principis del segle XIX. Provenent de la casa Rocafiguera de Vic. MTIB 88044. MDB.

Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 88044. MDB.

FIG. 73. Vestit de seda en color vori amb decoració de llaços i cintes a la part inferior, c. 1815. Provenint de la casa Rocafiguera de Vic. MTIB 88048. MDB.

Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 88048. MDB.

FIG. 74. Vestit de vellut verd brodat en or, c. 1718. Provenient de la casa Salvador de Tortosa. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88002. MDB.

FIG. 75. Vestit confeccionat per Maria Molist i ornat amb punta i ganxet de lli sobre tul de seda blau, c. 1911. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88146. MDB.

FIG. 76. Vestit confeccionat per Carolina Montagne en crepé de seda color ivori i aplicacions de punta mecànica de seda del mateix color, c. 1899-1900. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88114. MDB.

FIG. 77. Vestit confeccionat per Anita Monrós amb crepè *georgette* i gasa de seda verda amb brodat de granadura, lluentons i fil d'argent, 1926. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88165. MDB.

FIG. 78. Vestit de teixit llavorat i llistat de seda en color crema i rosa amb decoracions de flors en seda, c. 1780-1785. Provenent de la casa ducal d'Osuna. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88012. MDB.

FIG. 79. Vestit de cort de la reina Isabel II, de moaré vermell amb ramatges blancs, 1860. MTIB 88081.

MDB.

Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 88081. MDB.

FIG. 80. Vestit d'estil Watteau estampat en *toile de Jouy*, segona meitat del segle XVIII. MTIB 88014.
MDB.

Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de
Barcelona, 1970. Pàg. s/n.

FIG. 81. Vestit de tafetà de cotó estampat amb rams de flors policroms sobre fons rosa, 1830-1835.

Fotografia La Fotogràfica. MTIB 21954. MDB.

FIG. 82. Vestit en tafetà marró llistat de seda blanca, 1840-1845. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88060.

MDB.

FIG. 83. Vestit confeccionat per Charles Frederick Worth i acanalat de seda de color beix clar, amb ribets de seda del mateix color i llaç blanc, c. 1865-1868. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88096. MDB.

FIG. 84. Vestit confeccionat per Jeanne Lanvin en seda de tipus glacé tornassolada en blau i groc, a més de rams de flors brodats en xenilla de sedes multicolors, 1920. MTIB 88158. MDB.

Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 88158. MDB.

FIG. 85. Vestit confeccionat per Cristóbal Balenciaga en setí de color rosat i guarnit amb aplicacions de brodats amb lluentons blancs, c. 1930. MTIB 88167. MDB.

Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 88167. MDB.

FIG. 86. Capa de vellut granat amb adornaments radials de galó de passamaneria en seda granat i or i caputxa amb borla terminal, segle XVI. MTIB 88169. MDB.

Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 88169. MDB.

FIG. 87. Capa de ras carmesí amb el coll i la base ornats per brodats grotescos i tancada per dos cordons de passamaneria de seda negra units per una borla de passamaneria de seda vermella i or, segle XVI.

MTIB 88168. MDB.

Colegio del Arte Mayor de la Seda. *La seda en la indumentaria, siglos XVI-XIX*. Barcelona: Colegio del Arte Mayor de la Seda, 1957. Pàg. s/n.

FIG. 88. Capa de vellut verd brodada en or en disposició radial i amb franja terminal amb dibuixos de flors i aus, segle XVI. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88170. MDB.

FIG. 89. Vestit militar de camussa amb forat de bala, segle XVII. MTIB 88180. MDB.

Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970. Pàg. s/n.

FIG. 90. Vestit masculí acanalat de seda moaré blau grisós i amb brodats florals de seda, 1740-1760.

Fotografia La Fotogràfica. MTIB 47397-47400. MDB.

FIG. 91. Vestit masculí de vellut negre llavorat de seda blava i violeta amb brodats de seda formant decoració floral, 1750-1790. Provenient de la casa ducal d'Osuna. Fotografia La Fotogràfica. MTIB 88198. MDB.

FIG. 92. Armilla de setí blanc estampada amb dibuixos pompeians, finals del segle XVIII. MTIB 88310.
MDB.

Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de
Barcelona, 1970. Pàg. s/n.

FIG. 93. Capa de l'ordre de Carles III pertanyent al rei Carles IV, de tafetà de seda blau celest amb estrelles brodades en plata, c. 1804. MTIB 88205. MDB.

Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970. Pàg. s/n.

FIG. 94. Tapí de pell de cabra de color marró, amb les pales lligades amb cinta de seda vermella, segle XVI. MTIB 88430. MDB.

FIG. 95. Sabata litúrgica brodada en fil d'or i seda negra i amb emblema heràldic figurant un palau, finals del segle XV. MTIB 89717. MDB.

Fitxa de catalogació dels Museus d'Art de Barcelona, núm. 89717. MDB.

FIG. 96. Sabates de seda blanca i llama de plata portades pel cos incorrupte de Sant Bernat Calvó, segona meitat del segle XVIII. Fotografia Anna Homs. MTIB 89723. MDB (préstec en comodat al MEV).

FIG. 97. Sabates pertanyents al Papa Pius IX, de vellut carmesí brodades en or, aplicacions de perles i pedres i llaçada de seda carmesí amb borla d'or i galó d'or al tacó, segle XIX. MTIB 89733. MDB.

Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970. Pàg. s/n.

FIG. 98. Faldetes de cos brodades amb fils d'or sobre vellut vermell, segona meitat del segle XVII.

Fotografia La Fotogràfica. MTIB 103842. MDB.

FIGS. 99 i 100. Anvers i revers d'un ventall amb país de cabritilla pintada (mostrant escenes barcelonines: el barri de la Barceloneta i el Fort Pienc, respectivament) i barnillatge de nacre llavorat i pintat, segle XVIII. MTIB 88720. MDB.

FIG. 101. Ventall amb país de seda gravada i acolorida representant l'entrada de Carles IV i Maria Lluïsa de Parma a Barcelona, i amb barnillatge d'os foradat i decorat amb làmines metàl·liques, c. 1802. MTIB 88757. MDB.

FIGS. 102 i 103. Vistes frontal i inferior d'una escarsella de vellut vermell brodada en or i plata, amb escut heràldic i corona comtal a la seva base, segle XVII. MTIB 88980. MDB.

FIG. 104. Parella de guants episcopals de punt de seda amarant i brodats en or, propietat de Sebastián Arévalo i Torres, bisbe d'Osma, segona meitat del segle XVII. MTIB 89692. MDB.

FIG. 105. Nina de fusta amb cos de filferro recobert de cotó i ànima rígida de cartró, portant vestit de seda, finals segle XVII. MTIB 17210. MDB.

FIG. 106. Nina de pell adobada d'ovella i cap de pasta de paper, amb vestit de seda blanca i volants de punta, c. 1820. MTIB 103610. MDB.

Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970. Pàg. s/n.

FIG. 107. Mocador de batista estampada commemoratiu de la inauguració del Passeig de l'Esplanada de Barcelona, finals del segle XVIII. MTIB 89229. MDB.

FIG. 108. Distribució de la col·lecció d'indumentària al pis del carrer Montcada, c. 1923. FCPR.

FIG. 109. Indumentària instal·lada al Museu de les Arts Decoratives del Palau de Pedralbes, ca. 1935.
Fotografia Josep Brangulí. ANC.

FIG. 110. Col·lecció de vestits incautada i dipositada provisionalment a l'antic despatx d'Alfons XIII del Palau de Pedralbes, juliol de 1936. Fotografia Joan Vidal i Ventosa. AFB.

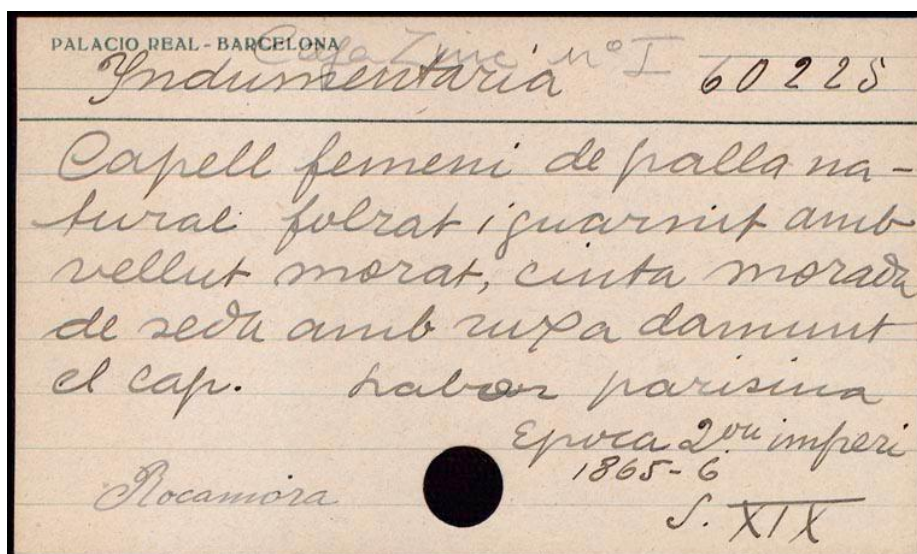

FIG. 111. Fitxa de catalogació núm. 60225 produïda per la Secció de Museus i pel Comissariat de Museus, 1936-1939. ANC.

FIG. 112. Vista general del saló de la primera planta de la torre del carrer Ballester, on hi guardava indumentària i nines.

Llopis, Arturo. "Coleccionista de colecciones: los autómatas de Manuel Rocamora." *Destino* 1376 (1963): 55-59. Pàg. 57.

FIG. 113. Detall de les vitrines que contenen la col·lecció d'indumentària de Manuel Rocamora a la torre del carrer Ballester. FCPR.

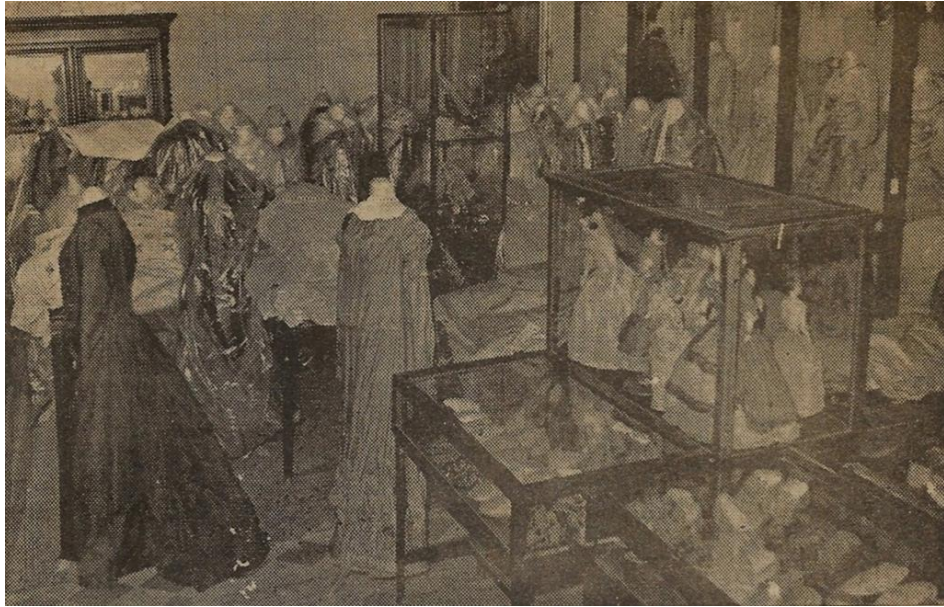

FIG. 114. Preparació de la indumentària pel seu trasllat al Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora, 1968. Fotografia Carlos Pérez de Rozas.

Roca, María Luisa. “El Museo del Vestido, próximo a ser inaugurado en Barcelona.” *La Prensa*, 20/06/1968.

FIG. 115. Sala del Museu d'Indumentària – Col·lecció Rocamora amb algunes de les millors peces de la col·lecció, c. 1969.

Pàgina solta d'una publicació desconeguda, c. 1969. FCPR.

FIG. 116. Vista general d'una de les sales amb vestits del segle XIX, 1969.

Castro, Carmen. "Un museo de indumentaria: la colección Rocamora." *TG: Tapicerías Gancedo*, s/n (1969-1970): s/n. Pàg. s/n.

FIG. 117. Vestits de nit de principis del segle XX, c. 1969.

Pàgina solta d'una publicació desconeguda, c. 1969. FCPR.

FIG. 118. Manuel Rocamora ensenya el seu museu a la princesa Sofia d'Espanya, 1 de novembre de 1969. FCPR.

FIG. 119. Vestits masculins i femenins del segle XVIII situats dins l'alcova nupcial del Palau del Marqués de Llió, amb marc barroc de fusta policromada, 2008. Fotografia Joan Sánchez.

Casamartina Parassols, Josep. "Bye, bye, Rocamora." *El País*, 27/11/2008.

FIG. 120. Detall de la museografia del Museu Tèxtil i d'Indumentària del Palau de Pedralbes. El vestit de seda vermella del segle XVIII prové de la donació de Manuel Rocamora.

Ventosa Muñoz, Sílvia. "El cos vestit. Exposició permanent al Museu Tèxtil i d'Indumentària de Barcelona." *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 37 (2010): 180-183. Pàg. 182.

FIG. 121. Vista general de la vitrina de l'àmbit "1888-1910. Belles en forma d'S. El vestit deforma el cos", en la qual hi ha cinc vestits de la col·lecció Rocamora. Museu del Disseny de Barcelona, 2018.

FIG. 122. El col·leccionista amb part del seu recull de nines i autòmats.

Llopis, Arturo. "Coleccionista de colecciones: los autómatas de Manuel Rocamora." *Destino* 1376 (1963): 55-59. Pàg. 56.

FIG. 123. Antoni Viladomat. *Pescadors i natura morta de peixos*, c. 1720-1755. Oli sobre tela, 60 x 100 cm. FCPR.

FIG. 124. Francesc Miralles. *El Sant Viàtic*, c. 1895. Oli sobre tela, 61 x 74 cm. Fotografia Adriana Domínguez Mata. FCPR.

FIGS. 125 i 126. Hermen Anglada Camarasa. *Moro i mora*, 1889. Olis sobre tela, 20 x 14 cm. Fotografia Adriana Domínguez Mata. FCPR.

FIG. 127. Ramon Casas Carbó. *Retrat de Manuel Rocamora*, 1920. Carbonet sobre paper, 61 x 47 cm.
Fotografia Adriana Domínguez Mata. FCPR.

FIG. 128. Ricard Opisso. *Picasso, Nonell i Juli Vallmitjana*, 1899. Carbonet acolorit sobre paper, 53'5 x 46 cm. FCPR.

Sanjuán, Charo (dir.) *4 Gats, de Casas a Picasso*. Barcelona: Bancaja, 2005. Pàg. 138.

FIG. 129. Manolo Hugué. *Torero saludant*, 1936. Terracota brunyida, 30 cm (altura). FCPR.

Blanch, Montserrat. *Manolo*. Barcelona: Polígrafa, 1972. Pàg. 113.

FIG. 130. Miguel Soliva. Placa de ceràmica. Primera època d'Alcora, 1727-1749, 24'5 x 17'5 cm. FCPR.

FIG. 131. Selecció d'exemplars de ceràmica. Primera època d'Alcora, sèrie Berain, 1727-1749. FCPR.

FIG. 132. Mascaró de proa de la corbeta *India*, 1867. Fusta policromada, 69'5 x 59 x 27'5 cm. FCPR.

FIG. 133. Anvers i revers del reclam publicitari d'*Els Quatre Gats*. Metall pintat, 35 x 34 cm. FCPR.

FIG. 134. Pierre Roche. Anvers i revers de la medalla de l'Aero Club of America, 1917. Bronze, 6'7 x 6'7 cm. FCPR.

FIG. 135. Vitrina amb diferents encuadernacions de la biblioteca personal de Manuel Rocamora. FCPR.

FIG. 136. Joan Montaner Cladera. Tarja de visita del marquès de Bellpuig, 1778. Gravat, 8 x 10'5. FCPR.

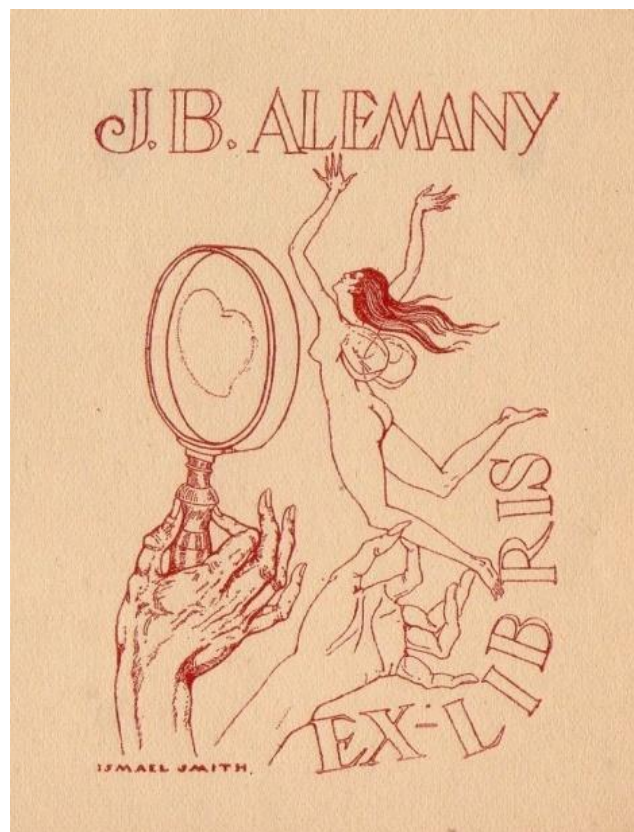
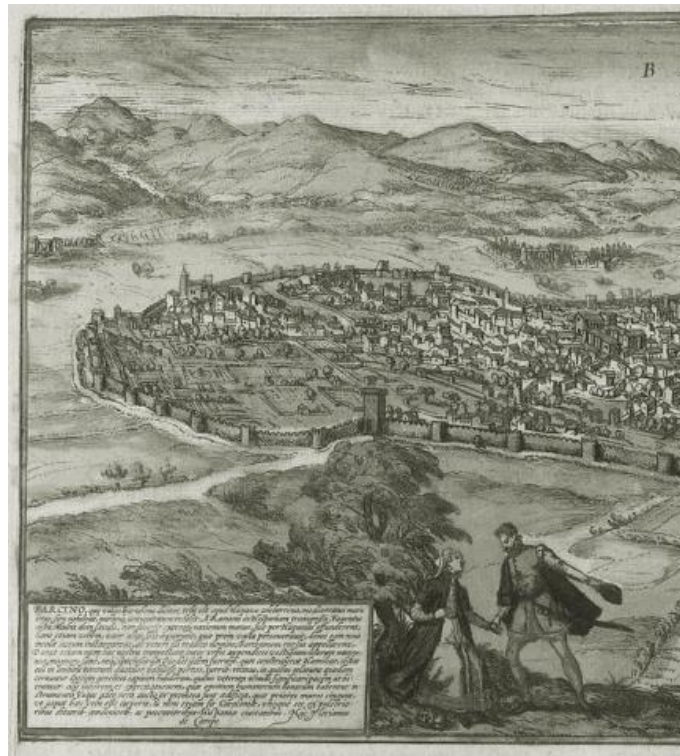

FIG. 137. Ismael Smith. Exlibris de J. B. Alemany, 1924. Fotograt amb tinta vermella sobre paper, 9'7 x 7'5 cm. FCPR.

FIGS. 138 i 139. Franz Hogenberg. Vista general i detall del gravat de la ciutat de Barcelona, 1572.
 Aparegut a l'obra *Civitates Orbis Terrarum* (1575) de Georg Braun. 18 x 48 cm. FCPR.

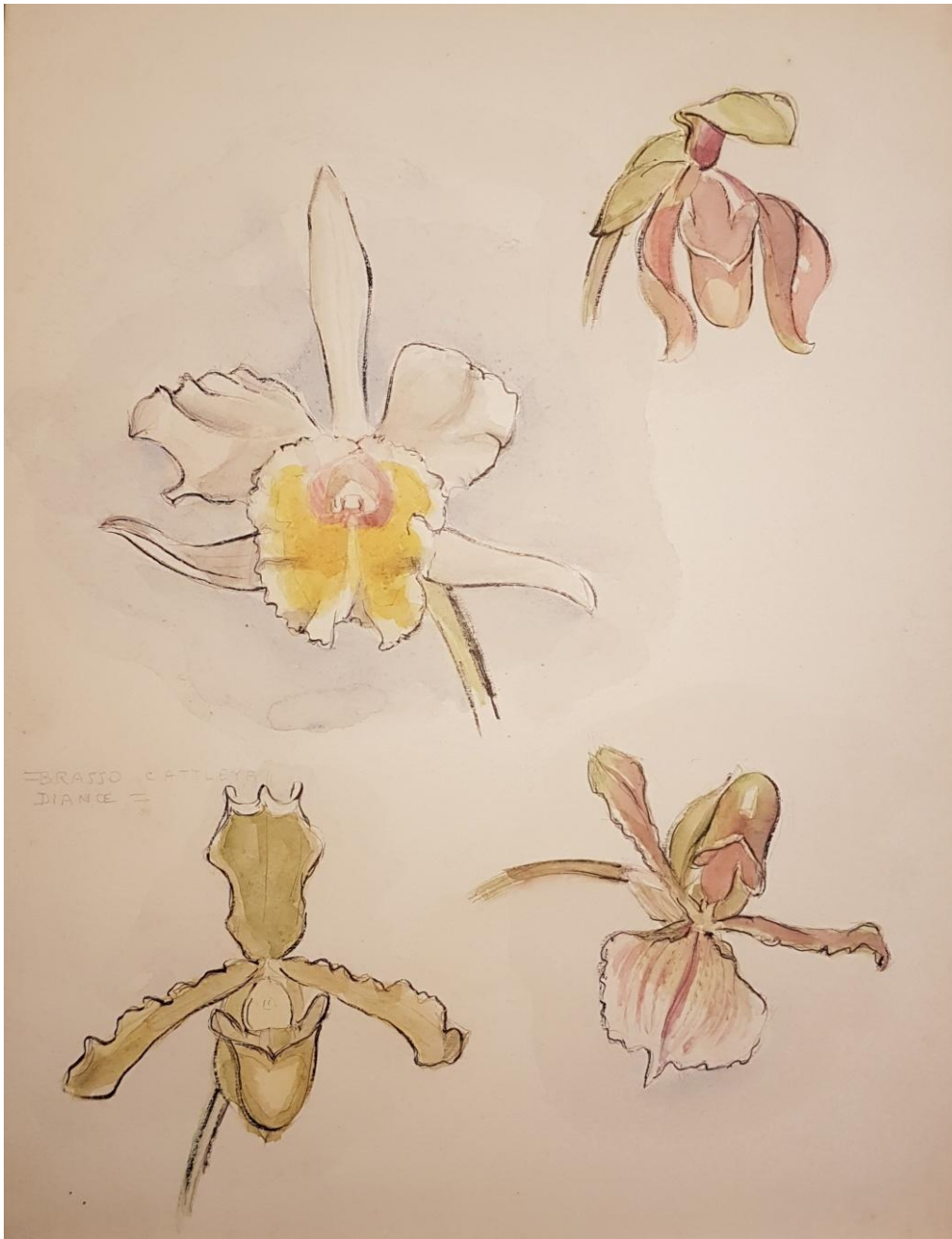

FIG. 140. Manuel Rocamora Vidal. *Brassocattleya dianae*, sense datar. Aquarel·la, 32'4 x 25 cm. FCPR.

FIG. 141. Manuel Rocamora Vidal. *Pudor!*, sense datar. Tècnica mixta, 15 x 19'5 cm. FCPR.

Resguardo definitivo de matrícula para el interesado

Escuela de Artes y Oficios Artísticos y Bellas Artes de Barcelona

Especialidad de _____

Enseñanza oficial _____ Curso de 1927 a 1928

Inscripción de matrícula núm 1150

Manuel Rocamora Vidal
 natural de Barma provincia de _____
 de 34 años de edad;

Queda matriculado en esta Escuela en las asignaturas
 que a continuación se expresan:

ASIGNATURAS	Número
<i>Composición decorativa</i> <i>Pintura</i>	
PERSPECTIVA	
DIBUJO DEL ANTIGUO	
DIBUJO DEL NATURAL	

Barcelona de 26 SEPT. 1927 de 192

El Secretario,

[Firma]

Firma del Alumno,
Manuel Rocamora

Expediente n° _____

NOTA: El alumno recibirá con este resguardo un talón por cada asignatura en que se halle matriculado, y esté en condiciones legales para presentarse a examen. — Presentará al examinador este resguardo.

FIG. 142. Resguard de la matrícula de Manuel Rocamora per a l'Escola d'Arts i Oficis Artístics i Belles Arts de Barcelona, curs 1927-28. FCPR.

FIG. 143. Inauguració de l'exposició individual de Manuel Rocamora a les Galeries Laietanes, 28 de novembre de 1931. Rocamora, amb ulleres, està situat al centre. Assistents (apuntats pel propi artista al revers de la fotografia): “*Isabel Llorach, Yvonne Santol, Aurora Bertrana, Sra. Mompou, Modesto Planella, Sra. Sabater, Srs. Cases Abarca, Joan Serra, Alexandre de Cabanyes, Josep Clarà, Tur de Montis, Bayarri, Palau i Dolcet, Fernandito Baseh, Gausachs, Ruiz de Larios i Enriqueta Benigani.*”

FCPR.

FIG. 144. L'artista pintant en un hotel de París, 1935. FCPR.

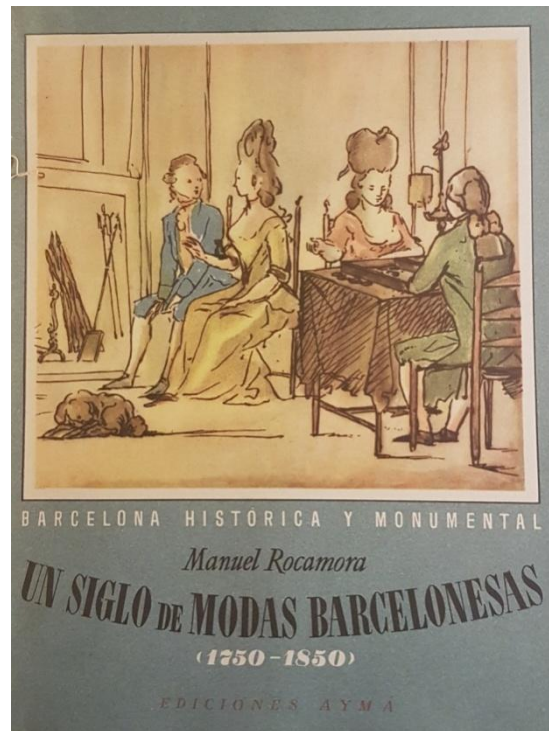

FIG. 145. Rocamora Vidal, Manuel. *Un siglo de modas barcelonesas, 1750-1840*. Barcelona: Aymá, 1944.

FIG. 146. Ajuntament de Barcelona. *Museo de Indumentaria. Colección Rocamora*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1970.

FIG. 147. Junta de l'Associació de Cultura Musical reunida a casa de Manuel Rocamora, c. 1931. Personatges identificats segons inscripció posterior: “Manuel Rocamora, Isabel Llorach, sra. Mac-Crory i senyors de Ferrater, Par, López-Sert i Sanz.” Fotografia Antonio Góncer Rodríguez (Gonsanhi). FCPR.

FIG. 148. Festa en Commemoració del Centenari del Romanticisme celebrada als jardins del Laberint d'Horta, 3 de juny de 1930. En primer terme, Manuel Rocamora, reina Victòria Eugènia i Isabel Llorach. Altres assistents varen ser Carme Trias, vídua Desvalls (darrere la reina) i Joan Antoni de Güell López, comte de Güell i alcalde, junt amb Joan Maluquer Viladot, president de la Diputació (baixant les escales, en segon pla). Fotografia Josep Maria Sagarra Plana. FCPR.

FIG. 149. Acte d'entrega del reconeixement de Sastre d'Honor al saló-menjador de la torre Rocamora, a càrrec de la Sociedad Mutua de Maestros Sastres "La Confianza", 1967. FCPR.